ئەخمەت تۇردى

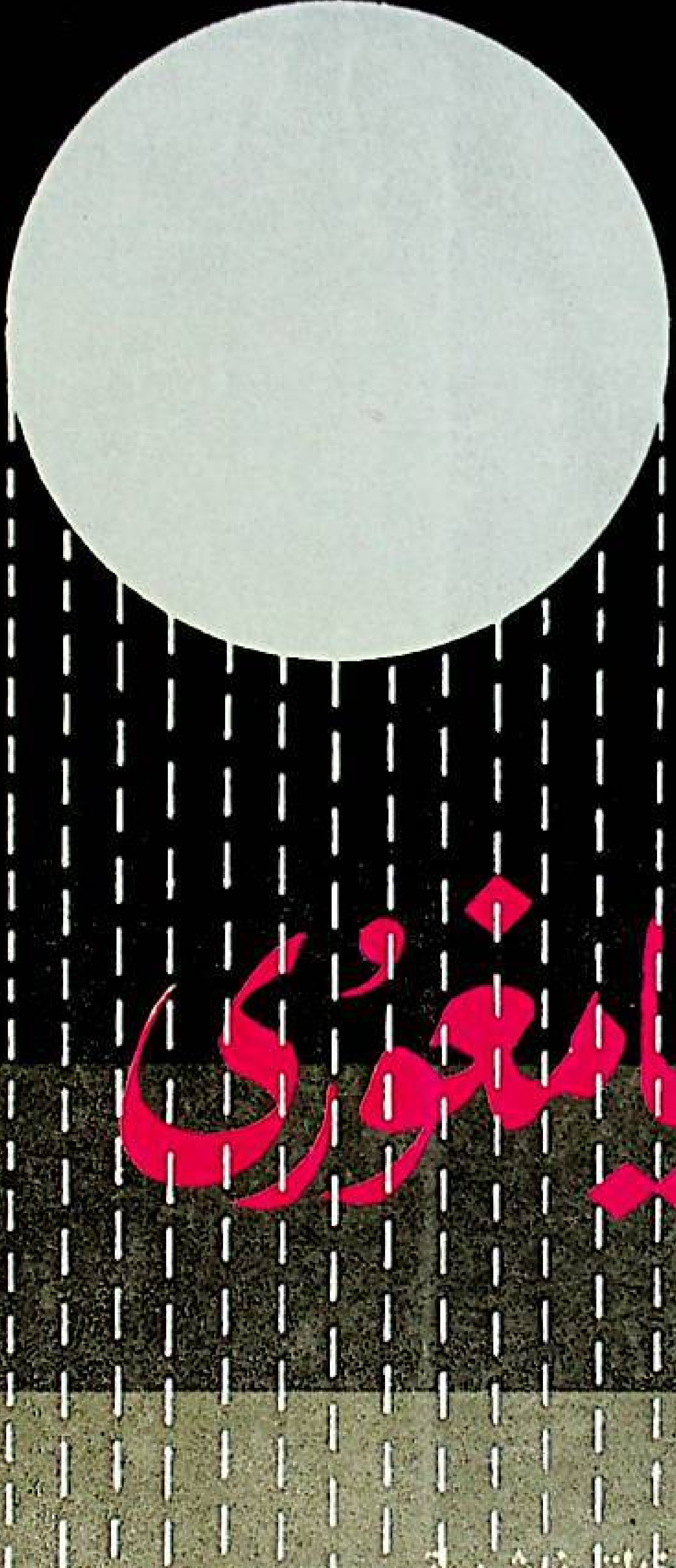

ئاي يامغۇرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

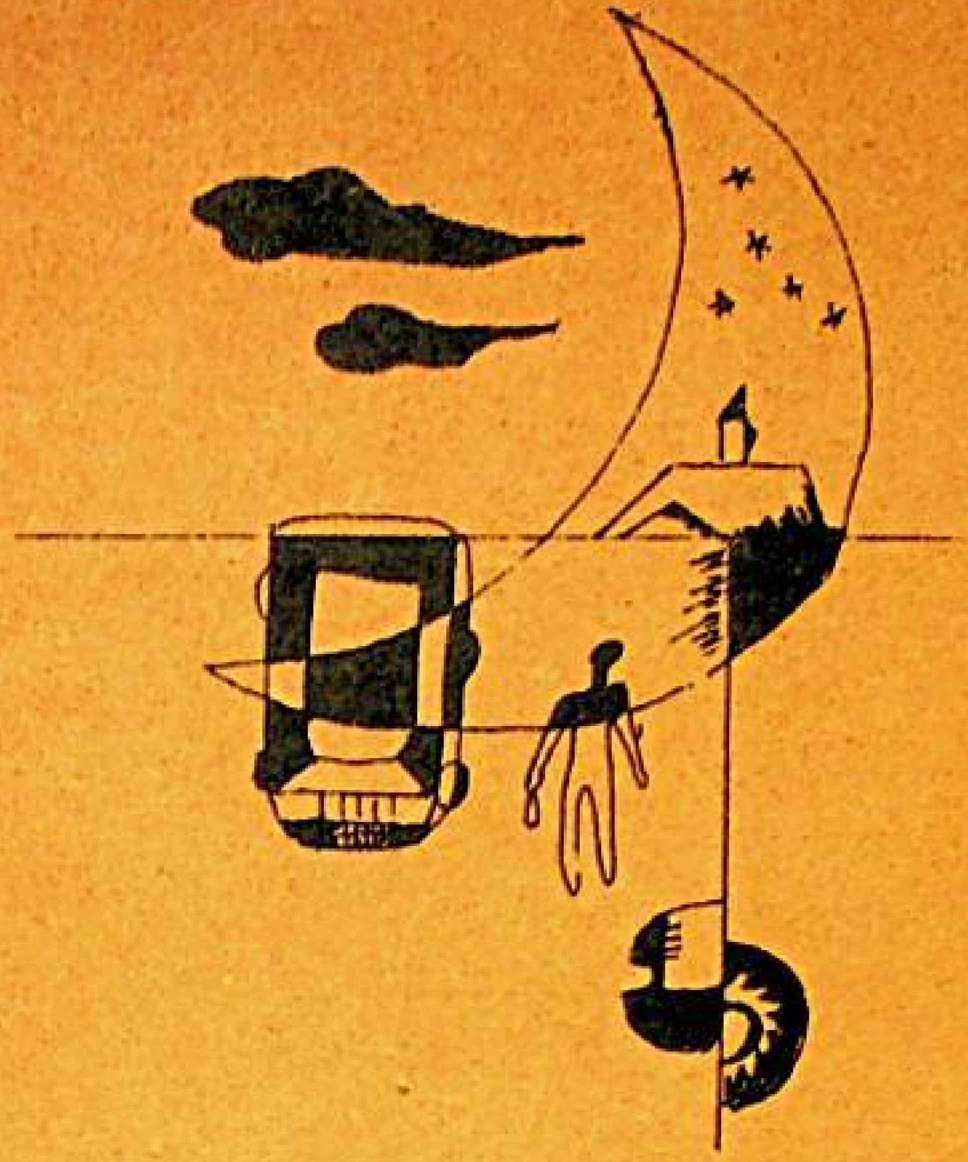

ئىپتىخارى،

مانا مېنىڭ ئۆتمۈشۈم — ئۆزۈمنىڭ غۇرۇرى، بولغان

تىنۇلغان ھەقىقى تىرىك خۇددى بىر ناتىۋان، ئاجىز

قۇشلاردەك تىترەيدىغان سولغۇنغا، تىترىگەن،

مەھجۇبىيەتتىن، دەپسەندە، جېنى — جىسمى

سېھىرسىز تۇيغۇلىرى، ئازاب ۋە ئاداۋەت ئاستىدا —

ئاتاقتا!...

ئەخمەت تۇردى

ئاي يامغۇرى

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

عەزیز گەردی

بۇ كىتابنى ئاشۇ يىللارنىڭ ئېغىر سىناقلىرىدىن ئۆتۈپ، ھايات بېغىنى رەڭمۇ رەڭ گۈللەر بىلەن بېزەپ كېلىۋاتقان بارلىق ساۋاقداشلىرىمغا بېغىشلايمەن!

— ئاپتور

ساۋاقداشلار ناخشىسى

كېلىمىز يوللاردا مەنزىلنى كۆزلەپ،
ھەرگىزمۇ توسالماس تەتۈر قويۇنلار.
تۇرىدۇ ئۇيۇقلار ئەتىنى سۆزلەپ،
جاپاغا ئېگىلمەس قاتقان بويۇنلار!

قىيا ۋە قىساڭدىن ئاشتۇق تالاي رەت،
شادلىق ۋە غۇرۇردىن كۆككە يەتتى باش.
ۋۇجۇدتىن يامغۇردەك ياغدى مۇھەببەت،
بولغاچقا دىللاردا ئەقىدە، قۇياش.

چېقىن بار، شولا بار قانلىرىمىزدا،
چاڭ - توزان قونالماس بىزنىڭ بۇ تەنگە.
يىلتىزدۇر مۆجىزە جانلىرىمىزغا،
گۈزەللىك ئىزدەيمىز ئانا ۋەتەنگە!

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم

دوستلۇق، تۇتقۇن، سارالڭ 1

ئىككىنچى قىسىم

ئىجتىھات، نان، سۆيگۈ 197

ئۈچىنچى قىسىم

تۆھمەت، ئوت، تۇمان 331

ئاپتورنىڭ ئاخىرقى بايانى 429

بىرىنچى قىسىم

دوستلۇق ، تۇتقۇن ، سارالىق ...

1

ماي ئېيى كىرىشى بىلەن ھاۋا لەپپىدە ئىسسىپ كەتتى ، باھار ۋايىغا يەتتى ، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىنى ، ياتاق ، سىنىپ ، مەيدان ۋە ھەممە ياقنى قىزىلگۈل بىلەن نەمخۇش ھاۋانىڭ كىشىنى مەست قىلغۇچى ھىدى قاپلىدى ، قىشچە زېمىننىڭ تەپتى بىلەن يېنىك نەپەسلىنىپ ياتقان ئەڭ نازۇك ئوت - چۆپلەرمۇ ئۆزىنى بېسىۋالغان تاش - داگاللار ئارىسىدىن مۇشەققەت بىلەن ئۆسۈپ چىقىپ ، قۇياش نۇرىغا ئىنتىلدى .

مەكتەپنىڭ كۆن چىقىش تەرىپىدىكى سېرىق بىنادىن چىققان بىر يىگىت ئەنە شۇ گۈللۈكلەرنى ، ئېرىق بويىدىكى دەرەخلەرنى ئارىلاپ ، مەيدان تەرەپكە قاراپ ئاستا كېلىۋاتاتتى . يىگىرمە ئىككى ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا بويلۇق ، قەددى - قامىتى كېلىشكەن بۇ يىگىتنىڭ قەدەملىرى پۇختا ، سەل - پەل قىسىلغان كۆزلىرى ئويچان ئىدى . ئۇ قولىدىكى يوغان بىر كىتابنى دەم قولتۇقىغا قىساتتى ، دەم بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەندەك چېپپىدە توختاپ ۋاراقلايتتى . ئۇ شۇ يوسۇندا ھەم ئويلاپ ھەم كىتاب كۆرۈپ ، سېرىق بىنا بىلەن مەيدان ئارىلىقىدىكى نەچچە يۈز قەدەم يولنى يېرىم سائەتتەك باستى . ئۇ ئۈچ قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئالدىدىكى بىر چېتىدە

ۋالىبول، بىر چېتىدە ۋاسكېتبول قىزىپ كەتكەن سېمونت مەيدانغا ئەمدىلا كېلىپ، قىقاس - چۇقان ئىچىدە توپ ئويناۋاتقان ساۋاقداشلىرىنىڭ ھەرىكىتىگە بويۇنداپ تۇرۇۋىدى، ئارقا تەرەپتىن بىرسىنىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلانغاندەك قىلدى:

— شەۋكەت، ھەي شەۋكەت!

ئۇ ئارقىغا بۇرۇلۇپ، يېقىن دوستى ئاقنىيازنى كۆردى:

— نېمە، توپ ئوينىمىدىڭما؟

— ئۆزۈڭ نەلەردە يۈردۈڭ؟ — ھولۇقۇپ سورىدى ئاقنىياز ۋە ئۆگىلىرى يوغان، كەڭ پەنجىلىك قولىنى شەۋكەتنىڭ مۈرىسىگە تاشلاپ ئۇنى بىر چەتكە تارتتى، — ئىزلىمىگەن يېرىم قالمىدى سېنى، ئەمدى كۇتۇپخانىغا بېرىپ باقاي دەپ تۇرۇۋىدىم، بۇ يەردە كۆزۈمگە چېلىقتىڭ.

— نېمە بولدى؟ — ئەمدى شەۋكەتنىڭمۇ كۆڭلى بىرەر نەرسىنى تۇيغاندەك ئالدىراپ سورىدى، — نېمىگە ئىزلىگەنتىڭ، تىنچلىقمۇ؟ ...

— تىنچلىق، تىنچلىق! ... — دېدى ئاقنىياز پەرۋاسىزلا، — پەقەت ساڭا بىر ئاددىي تېلېگرامما بار، بەلكىم خۇش خەۋەردۇر، — ئۇ كۆك خادانى كەمزۇلىنىڭ يانچۇقىدىن تېخى ئاغزى ئېچىلمىغان بىر تېلېگرامما قەغىزىنى ئېلىپ، شەۋكەتكە بەردى. شەۋكەت تېلېگراممىنى ئالدىراش يىرتتى، ئاقنىياز ئۇنىڭغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل قاراپ تۇراتتى. ئۇ بەستلىك، قاتما كەلگەن، لەۋزى ھالال يىگىت ئىدى. شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ گۇشمەستەك بېجىرىم غولى، قوڭۇررەڭ پاخما چېچى ۋە ئاق پىشماق يۈزى بىلەن شەۋكەتنىڭ جۇغى كىچىك، ئەمما چاققان بەستى، قاپقارا يىرىك چېچى ۋە ئاز - تولا چېچەك ئىزى بار قارا مۇتۇق يۈزى بىر - بىرىگە بەكمۇ روشەن سېلىشتۇرما بولغانىدى.

شەۋكەت تېلېگراممىنى ئوقۇپ بولۇپ، قوشۇمىسىنى تۇردى ۋە بىر پەس سۈكۈت ئىچىدە جىمجىت تۇرۇپ قالدى. ئۇ ۋەزمىن يىگىت ئىدى، ئۇنىڭ سەل - پەل چوڭقۇر چاناقلىرى ئىچىدىكى يوغان، ئۆتكۈر كۆزلىرىدىنمۇ ھەمىشە بىر خىل ئىشەنچ ۋە جاسارەت چىقىپ تۇراتتى. ئاقنىياز ئۇنىڭ

چىرايىدىكى تۈيۈقسىز ئۆزگىرىشنى كۆرۈپ، ئالمان - تالمان سورىدى:

— كىمدىن كەپتۇ، بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

شەۋكەت ئىسىگە كەلگەندەك، ئاقنىيازغا لەپپىدە قاراپ، بىر ئاز ئەنسىزلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

— ئاكامدىن كەپتۇ، ئانامنىڭ كېسىلى ئېغىر ئوخشايدۇ!

— شۇنداقمۇ! — ئاقنىياز ئىتتىك ئۇنىڭ قولىدىكى تېلېگراممىنى ئېلىپ كۆز يۈگۈرتتى ۋە كۆيۈنگەن ھالدا دېدى، — بارمىساڭ بولمايدىغان ئوخشىمامدۇ؟

— شۇنداق، مەنمۇ شۇنداق ئويلاۋاتىمەن، — دېدى شەۋكەت مۇڭغا تولغان كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، — بىرىنچى يىللىقتىكى ۋاقتىمدا دادامنىڭ يۈزىنى كۆرەلمەي ئارماندا قالغانىدىم، ئەمدى...

ئۇنىڭ نەپەسى بوغۇلغان بولۇپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى، ئاقنىياز دەرھال تەسەللى بەردى:

— ئۇنچىلىك ئويلاپ كەتمە، ئاداش! ئاناڭنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ قالغان چېغى، سېنى كۆرسە چوقۇم ياخشى بولۇپ كېتىدۇ!

ئۇلار تېخىمۇ ئوبدانراق مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن بىر - بىرىنى يېتىلىشىپ ياتاق تەرەپكە قاراپ كەتتى...

× × ×

شەۋكەت ئۈچ كۈندىن كېيىن رۇخسەت ئالدى. ئۇنىڭ ھەر ئېھتىمالغا ئىككى ھەپتىلىك دەپ سورىغان ئىلتىماسىغا ئاخىرقى قېتىم فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى «ئون كۈنگىچە بېرىپ كەلسۇن!» دەپ رەسمىي تەستىق سالدى. شەۋكەت يول تەييارلىقىغا چۈشتى. ئەل - ئاغىنىلىرىدىن ئانچە - مۇنچە پۇل قەرز ئېلىپ، ئانىسىغا، ئاكىسىغا ئۆز يارىشىقىدا سوۋغات ئالدى.

بولۇپمۇ، ئامراق سىڭلىسىغا يېرىم ئۇن بازار چۆگىلەپ، ئۈرۈمچى قىزلىرىغا مودا بولغان زەڭگەر رەڭلىك كاپرون ياغلىقتىن بىرنى ئالدى. ئەمدى ئۇ ما-شىنا بېلىتىنى ئالسىلا يۇرۇپ كېتەتتى. لېكىن بىلسۇن ئۇ بېلەت ئالغىلى قاتناش بېكىتىگە چىققاندا، قېرىشقاندەك ئىككى كۈنلۈك بېلەت سېتىلىپ بولۇپ، ئۇ-چىنچى كۈننىڭ بېلىتى قالغانىدى، ئۇ ئامالسىز شۇ بېلەتنى ئالدى ۋە تىت-تىتلىق ئىچىدە كونا ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى.

شەۋكەت ماڭىدىغان كۈننىڭ ئالدىنقى ئاخشىمى ئاقنىياز ئىككى ئاغ-نىسى بىلەن بىرلىشىپ ياتاقتا ئۇزىتىش زىياپىتى تەييارلىدى. كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئۇلار ياتاقتا جەم بولدى. تۆت بولۇڭغا تۆت ياغاچ كارىۋات قويۇلغان ئاددىي، ئەمما پاكىز، سەرەمجان بۇ ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۈستەلگە ئىككى پارچە گېزىت يېيىلغانىدى، گېزىتنىڭ ئۈستىدە بازارنىڭ بېلەتلىك ئۈچ دانە شاپىلاق نېنى، بىر بوتۇلكا ئالما ھارىقى، بىر بوتۇلكا ماش ھارىقى، كىچىك-كىچىك ئۈچ قەلەي تەخسىدە گۆلە-قاق، كەمپۈت-پې-چىنە دېگەندەك نەرسىلەر تىزىلغانىدى. دېرىزە تەكچىسىگە بىر چىنە چايدان بىلەن ئىككى كورۇشكا ۋە بىر نەچچە ئىستاكان دەستىلەپ قويۇلغانىدى. تۆت دوست ئۈستەلنىڭ تۆت تەرىپىدە بىر-بىرىگە قارىشىپ ئولتۇردى. ئۇلار شەۋكەت بىلەن ئاقنىياز، زايىت بىلەن تورغۇنلار ئىدى. ئوخشىمىغان يەرلەردە تۇغۇلۇپ، ئوخشىمىغان يەرلەردە ئۆسۈپ چوڭ بولغان، ئوخشىمىغان بوي-تۇرق، ئوخشىمىغان چىراي-شەكىل ۋە ئوخشىمىغان مىجەز-خۇلقتىكى بۇ تۆت يىگىت ئۈچ يىلدىن بېرى ئوخشاش قىسمەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، ئوخشاش سىنىپ، ئوخشاش پارتىدا ئولتۇرۇپ، زامانىۋى بىلىم ئۆگىنىۋاتقان قەدىناس دوستلاردىن بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ دوست-ئىجىللىقى فاكۇل-تېتتىكى ئوقۇغۇچىلار، ئوقۇتقۇچىلارنىڭمۇ قىزىقىش-ھەۋىسىنى قوزغاپتتى، تېخى بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاقنىياز بىلەن زايىت سىنىپ كادىرلىرى ھېسابلىناتتى، ئاقنىياز سىنىپنىڭ ئۆگىنىش ھەيئىتى، زايىت بولسا، سىنىپ ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئىدى. ئۇ ئاشۇنداق سالاھىيىتى بولغاچقا-

مىكىن، قورسىقىغا يېمەسە يېمەيتتىكى، ئەمما ھەمىشە ئۈستىبېشىنى پارقىرىتىپ، سۈلەتلىك يۈرۈشنى ياخشى كۆرەتتى. مانا ھازىرمۇ ئۇ ھەممەيلەندىن ئالىپتە ھەم چىرايلىق ياسىنىپ ئولتۇراتتى. كۆڭلىكىنىڭ ياقىسى، ئىشتىنىنىڭ پۇچقىقى ئاقنىيازنىڭكىگە ئوخشاش ئۇنداق پۈرلەشكەن ئەمەس، بەلكى ئۆزى قايىناقسۇ تۇشقۇزۇلغان كورۇشكىنى بولسىمۇ دەزمال قىلىپ سىلىۋالغاچقا، خېلى رەتلىك، قىرلىق كۆرۈنەتتى، ماڭلىيىغا چۈشۈپ تۇرغان بىر تۇتام چېچىنى ئانچە - مۇنچە مايلاپ پارقىرىتىۋالغاچقا، تۇرغۇننىڭ جەيەكلىرى تەردىن شورلىشىپ كەتكەن نىمكەش بادام دوپپىلىق سىدام بېشىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ، گويا بىرى، ساتىراشخانىدىن يۇيۇنۇپ تارىنىپ يېڭىلا چىققان؛ يەنە بىرى بولسا، چاڭ - توزانغا مىلىنىپ ئېتىزلىقتىن ھازىر كەلگەن ئىككى ئادەمنىڭ بېشىدەك كۆرۈنەتتى. دېمىسىمۇ تۇرغۇن ۋاسكېتبول مەيداندىن يېنىپ، ئۈستىباشلىرىنىمۇ تۈزەشتۈرمەي، تەرلەپ - پىشقان پېتى ئۇدۇل مۇشۇ يەرگە كەلگەندى. يوغان كۆزلىرى سەل - پەل پولتىيىپ تۇرىدىغان، قاڭشارلىق، سالپاڭ قۇلاق بۇ يىگىت كىچىكىدىنلا توپقا ئامراق ئىدى. ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چاغلىرىدا، ئۇ تېخى ۋاسكېتبول «A» كوماندىسىنىڭ دۈيجاڭى ئىدى. ھەمىشە توپ مەيدانىدا پىرقىراپ يۈرەتتى، تەتىل ۋاقتىدا ئۆيىگە قايتىپ، توپ ئوينايدىغان يەر تاپالمىغاندا، ئەسكى قاسقاننى تامغا مىخلاپ، لاتا - پۇتىلارنى يۇملاپ توپ ياساپ، قوشنىلىرىنىڭ باللىرى بىلەن ھويلىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئوينايتتى. بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىنمۇ ئۇ شۇ ئادىتىنى تاشلىيالمىدى، نۇرغۇن توپ مەستانىلىرى «يۈگۈرۈپ يۈرسەك قورساق تېز ئېچىپ كېتىدۇ» دەپ، توپ ئويناشتىن ئۆزىنى تارتقان بولسىمۇ، لېكىن تۇرغۇن ئۆزىنى تارتالمىدى، ھەر كۈنى بىرەر يېرىم سائەت توپ ئوينىمىسا كۆڭلى ئۇنىمايتتى، ئويناشنىغۇ ئوينايتتى، لېكىن ئويناپ بولۇپلا، قورسىقىنىڭ ئاچقىنىغا چىدىماي، ھەممىدىن بۇرۇن ئاشخانىنىڭ ئىشىكىگە بېرىۋېلىپ، قوشۇقنى بىلەن چىنىنى تاقىلدىتىپ، ئاشپەزلەرنىڭ بېشىنى قوداڭشىتىۋېتەتتى...

— ئاقنىياز، قىزلارغا ۋاقىتنى ئېنىق دېمىگەنمىدىڭ؟ — سورىدى زايىت بىتاقەت بولغان ھالدا ۋە ئۇنىڭ قولىدىكى تاماكىنى ئېلىپ داۋام قىلدى، — كىملەر كەلمەكچىدى؟

— ئېنىق دېگەن، سائەت ئالتە يېرىمدا كېلىشنى ئېيتقان، كېلىدىغانلار بار يوق ئىككى، ساڭا چۈشتە ئېيتتىمغۇ: بادامگۈل بىلەن غۇنچەقىز، شۇ! — دېدى ئاقنىياز ۋە شەۋكەتتىن سورىدى، — ئاداش، سائىتىڭ قانچە بولدى، باشلاۋېرىمىزمۇ - يە؟

شەۋكەت بىلەك سائىتىگە قاراپ بېقىپ دېدى:

— سەل تەخىر قىلايلى، سائەت ئالتىدىن قىرىق ئۆتۈپتۇ، قىزلارنىڭ تەييارلىقى ئاسان پۈتمەيدۇ!

— بولۇپمۇ بۈگۈن دېگىنە، — دېدى تۇرغۇن بويۇن، باشلىرىدىكى تېخىچە توختىمىغان تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — بادامگۈلنىڭ بۈگۈن سەن بىلەن خوشلىشىدىغان كۈنى تېخى!...

تۇرغۇننىڭ گېپى تۈگە - تۈگىمەي كارىدوردا ئىككى قىزنىڭ جانان چىنىدەك زىل كۈلكىسى ۋە توپلىسىنىڭ يېنىك تاقىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز يىگىتلەرنىڭ قولىقىغا ناھايىتى سىڭىشلىق ئىدى، يىراقتىنلا تونۇۋالاتتى. ئۇلار ئۇستەل - ئورۇندۇقلارنى رەتلەپ، ئۆزلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ بولغۇچە قىزلارمۇ ياتاققا كىرىپ بولدى. قورامىغا يەتكەن تۆت يىگىتنىڭ تۆت جۈپ پال - پال كۆزى ئىككى قىزنىڭ ۋاللىدە يانغان چىراغدەك نۇرلۇق، ئو-ماق يۈزلىرىگە تەڭلا تىكىلدى. قىزلار بۈگۈن راستتىنلا چىرايلىق ياسىنىۋالغانىدى. بادامگۈل ئۈستىگە نوقۇتۇرەڭ بەتىس كۆڭلەك كىيىپ، بې-شىغا كۆك - سېرىق گۈللۈك گاز ياغلىق ئارتىۋالغانىدى، غۇنچەقىزنىڭ ئۇستىدىكى ئويما ياقا، كەڭ ئېتەك ناۋاترەڭ كۆڭلىكى لىغىرلاپ تۇراتتى، ئاپ-ئاق پۈتىغا چەچرەڭ ناسكى كىيىۋالغانىدى...

يىگىتلەرنىڭ كۆزىنى ئالاق - جالاق قىلىپ خۇددى ماگىزىنلاردىكى ئەڭ گۈزەل، ئۆلچەملىك مودېللاردەك قېتىپ تۇرغان بۇ ئىككى قىز شۇ كۈن-

لەردە ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىكى تىرناقتا توختايدىغان سەرخىللاردىن ئىدى .
دېمىسمۇ ، بادامگۈل بىر قارىغان كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئۆتۈپ ، ئۆزىگە مەھلىيا قىلغۇدەك تەبىئىي گۈزەللىككە ئىگە قىز ئىدى . ئۇنىڭ ئويناپ تۇرىدىغان بوتا كۆزلىرى بەزى قىزلارنىڭ لاپ - لاپ تىكىلىدىغان جادۇ كۆزلىرىگىمۇ ، بەزىلەرنىڭ ھەمىشە بىر نەرسىدىن ھۈركىگەندەك چەكچىيىپ تۇرىدىغان سۈرلۈك كۆزلىرىگىمۇ ئوخشىمايتتى ، ئۇنىڭ ئۈستۈنكى لېۋىنىڭ ئوڭ بۇرجىكىدىكى سىياداندەك قارا ، يۇمىلاق خالى ئاق ۋە گۈلگۈن چىرايىغا بەكمۇ ماس كېلىپ ، ئۇنىڭغا باشقىچە گۈزەللىك ۋە نازاكەت بەخش ئەتكەنىدى . ئۇنىڭ ئۇششاق تال - تال سىزىقلار بىلەن تولغان لەۋلىرى ئۇنىڭ خېلىلا ھېسسىياتچان قىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرسە ، ئاق - قارىسى روشەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان ئوتلۇق كۆزلىرى ئۇنىڭ سەممىي ۋە ئاقكۆڭۈللۈكىنى كۆرسىتەتتى . قىسقىسى ئۇ ، مودا مەدەنىيىتى بارلىققا كەلگەن مۇشۇ كۈنلەردىكى پەردازسىز ، تەبىئىي گۈزەللىككە ئىگە نازىنىن قىزلاردىن ئىدى .

گۈزەل چىراي ، يارىشىملىق كىيىم - كېچەك ، كېلىشتۈرۈپ قىلىنغان گىرىملەر كىشىنى دەرھاللا مەپتۇن قىلىسىمۇ ، لېكىن ئۇ خۇددى ئاسماندا يۈرگەن بۇلۇتقا ياكى كۈن پېتىش بىلەنلا تارقىلىپ كېتىدىغان شەپەقكە ئوخشاش ، ۋاقىت دەرياسىدا ھامان تېزلا غەرق بولۇپ كېتىدۇ . كىشىگە ئۇنتۇلغۇسىز ، مەڭگۈ ئېسىتېتىك تەسىر بېرىدىغان نەرسە يەنىلا تاشقى گۈزەللىك بىلەن ئىچكى گۈزەللىكنىڭ يۇغۇرۇلمىسىدىن پەيدا بولغان پاك ، تەبىئىي ۋە ئاددىي گۈزەللىكتۇر ! شەۋكەت بادامگۈلنى مانا شۇ ئۆزگىچىلىكى بىلەن يارىتىپ ، ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى .

غۇنچەقىزمۇ ناھايىتى جەلپكار قىزلاردىن ئىدى . ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى پۈتۈن تۇرقىدىن ھەرقانداق يىگىتنىڭ كۆزىنى ئالاچەكمەن قىلىۋېتىدىغان بىر خىل تەبىئىي لاتاپەت بىلەن ياشلارغا خاس جۇشقۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ قەددى - قامىتى كىيىكتەك نازۇك ۋە ئەۋرىشىم ، كۆزلىرىمۇ كىيىكنىڭكىدەك دۇپدۇگىلەك ۋە قاپقارا ئىدى . پەقەت يۈزىلا سۈتتە چايقىغان-

دەك ئاپئاق يالتىراپ تۇراتتى. ئۇ خېلى - خېلى كاتتا سورۇنلاردىمۇ ئۆزىنى ئەركىن ۋە بىمالال تۇتۇپ يۈرەلەيتتى.

بۇ ئىككى قىز گەرچە بىر سىنىپتا بولمىسىمۇ، لېكىن بىر - بىرىنىڭ دەردىگە يېتىدىغان سىرداش دوستلاردىن ئىدى. شۇڭا ھەمىشە ئايرىلماي بىللە يۈرەتتى. ئۇلارنىڭ بوي - تۇرقى، رەڭگىرويى، گەپ - سۆزلىرى بىر - بىرىدىن خېلىلا پەرقلىنەتتى. بادامگۈلدە جەنۇب قىزلىرىغا خاس تارتىنچاقلىق ۋە ئاددىي - ساددىلىق بولسا، غۇنچەقىزدا ئۈرۈمچى قىزلىرىغا خاس مەغرۇرلۇق، ئەركىنلىك ۋە چېقىشقاقلىق بار ئىدى. بادامگۈل غۇنچەقىزغا قارىغاندا نازۇك، سىپتا ئىدى، ئۇنى ئانىسى كىچىكىدىن تارتىپ «قىز بالا كۆپ تاماق يېسە، تىنىقى يوغىناپ كېتىدۇ» دەپ، پىيالىدە ئاش - تاماق بېرىپ چوك قىلغانىدى. شۇڭا ھازىرمۇ ئىشتىھاسى سۆلەي، كەم تاماق ئىدى. باشقىلارنىڭ قورسىقى يېرىم بولمايدىغان نورمىلىق، ئەتىۋار نانلار ئۇنىڭدىن تېخى ئېشىپ قالاتتى. شۇڭا سىنىپتىكى ئوغۇللار ئۇنىڭ بىلەن بىر شىرەدە تاماق يېيىشنى بەس - بەستە تالىشاتتى.

ياتاقتا بىردەم جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى، يىگىتلەرنىڭ ئۈنسىز، ئوتلۇق بېقىشلىرىغا قىزلار ئۇزاق بەرداشلىق بېرەلمىدى بولغاي، ئارىدىكى سۈكۈتنى ئۇلار بۇزدى.

— ياخشىمۇ سىلەر؟ — ھەر ئىككى قىز بوسۇغىدا تۇرۇپلا ھۆرمەت سالىمىنى قىلدى.

— رەھمەت، يۇقىرى ئۆتۈگلار! — يىگىتلەر ئورۇن بوشىتىپ قىزلارنى يېڭى ۋە چىرايلىقراق ئورۇندۇقلارغا تەكلىپ قىلدى. «خوش - خوش»، «بۇ يەرگە، ئۇ يەرگە» دېگەن تەكەللۇپلاردىن كېيىن خۇددى بىرسى ئىسمىنى يېزىپ توغرىلاپ قويغاندەك، بادامگۈل شەۋكەتنىڭ، غۇنچەقىز ئاقنىيازنىڭ ئۇدۇلىغا توغرىلىنىپ ئولتۇردى. تۇرغۇن دېرىزە تەكچىسىدىكى چىنە چايدانىدىن كۇرۇشكا ۋە ئىستاكانلارغا ئالدىراپ چاي قۇيۇشقا باشلىدى، ئاقنىياز داستىخاندىكى نانلارنى پارچىلاپ، قەلەي

تەخسىدىكى ئالاھىدە نېمەتلەرنى قىزلارنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويىدى. ئاندىن كىچىك - كىچىك ئالتە ساپال رومكىغا قۇلقۇللۇتۇپ هاراق قۇيدى، هاراق تەكشى قۇيۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاقنىياز رومكىلارنى شەۋكەتتىن باشلاپ بىر - بىرلەپ ھەممەيلەننىڭ ئالدىغا قويدى ۋە ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ رومكىسىنى قولىغا ئېلىپ، غۇدۇدۇڭ ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— دوستلار بىلەن بىللە كۆتۈرگەن قەدەھلەرنىڭ مەزمۇنى چوڭقۇر بولىدۇ، ئاغىنىلەر! مېنىڭچە، بىز بۇ بىرىنچى قەدەھنى ھەممىمىز ئۈچۈن سىرداش، دىلداش بولغان ئاغىنىمىز، بۇرادىرىمىز شەۋكەتنىڭ سالامەتلىكى ۋە سەپىرىنىڭ ئاق يوللۇق بولۇشى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى! قېنى، كۆتۈرۈشۈڭلارنى ئىلتىماس قىلىمەن!

ئۈچ يىگىت رومكىنى دەرھال قولىغا ئېلىپ، ئورۇنلىرىدىن لىككىدە تۇردى، ئىككى قىز بىر - بىرىگە قاراپ، خىجىل بولغاندەك، تەڭلىكتە قالغاندەك ئوڭايسىز ھالدا قىمدىنىپ قويدى.

— قېنى قىزلار، بۈگۈنكى هاراق خاسىيەتلىك، بىرنى ئىچىپ قو-يۇڭلار، — دېدى تۇرغۇن ئۇلارغا مەدەت بېرىپ، ئاقنىيازمۇ ئۇلارنى زورلاشقا باشلىدى. يەنىلا غۇنچەقىز باتۇرلۇق قىلدى، ئۇ رومكىنى قولىغا ئېلىپ بادام-گۈلنى قىستىدى:

— ئېلىڭ بادامگۈل، بۈگۈن مەن ئىچمىسەم كېرەك يوق، ئەمما سىز ئىچمىسىڭىز بولمايدۇ! بىرەر قېتىمغا ھېچگەپ بولماس...

ئاقنىياز غۇنچەقىزنىڭ ئوچۇق، مەردانە خاراكتېرىگە قايىل بولدى، ئۇ ئۆزىنى راسلاپ، شائىرانە تەلەپپۇز بىلەن ئۇنى تازا بىر ماختىماقچى بولدىيۇ، لېكىن يەنە دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋالدى، ئۇنداق قىلغاندا بادامگۈلگە بېسىم بو-لۇپ قالىدىغاندەك ھېس قىلدى. شۇڭا گەپنى يەنىلا بادامگۈلنى رىغبەتلەندۈرۈش بىلەنلا بولدى قىلدى:

— ئېلىڭا بادامگۈل، كۆڭۈل تارتقان كىشى بىلەن ئىچكەن هاراق هاراق ئەمەس، دېمەك، زەمزەم بولىدۇ!

بادامگۈل بىر مىسدىن پاناھ تىلىگەندەك ئەتراپقا تەلمۈرۈپ قارىدى ۋە ھەممەيلەننىڭ ئۆزىگە ئىلتىجا بىلەن تىكىلىپ، كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئامالسىز قالدى ۋە رومكىنى تەسلىكتە قولىغا ئېلىپ، ئورنىدىن تۇردى:

— بوپتۇ، بۈگۈن بىرنى ئىچەي ... تەگلىكتە قالدىم، بۇنىڭدىن كېيىن زورلىماڭلار! ...

بىرىنچى رومكا ھاراق ئەنە شۇنداق تەقەززالىق ۋە تەگلىك ئىچىدە ئىچىلدى، بادامگۈل چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، سەسكىنىپ كەتتى، غونچەقىز سەل - پەل سىلكىنگەندەك بولدىيۇ، لېكىن يېنىككىدە بىرنى كېكىرگەندىن كېيىن، بەدىنى قىزىپ، راھەتلەنگەندەك بولۇپ قالدى.

كېيىنكى رومكىلار قىزلارغا زورلانمىدى، ئۇلار كەمپۈت شوراپ، ئانچە - مۇنچە چاي ئوتلاپ، يىگىتلەرنىڭ ئىچىشىگە، يېيىشىگە قاراپ ئولتۇردى، داستىخاندىكى نان خۇددى پىلە قۇرۇتى خازان يېگەندەك بىر دەمدىلا ۋاسىلداپ يېيىلىپ بولدى، ئەمدى قەلەي تەخسىلەردىكى گۈلە - قاق، كەمپۈت - پىچىنىلەر كوسۇلدۇتۇپ يېيىلىشكە باشلىدى. بۇنداق ئاچكۆزلۈك، نەپسى بالالىق شۇ كۈنلەردە ھېچكىمگە ئەيىب بىلىنمەيتتى. شۇڭا ئۆزىنى ئالاھىدە تۇتىدىغان زايىتمۇ، نەپسىنى يىغالايدىغان شەۋكەتمۇ، توپ مەستانىسى تۇرغۇنمۇ، ھاراقخۇمار ئاقنىيازمۇ قىزلارنىڭ ئالدىدا تارتىنىپ، قورۇنۇپ قالمىدى. قىزلارمۇ ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى نېمەتلەرنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ، ئۇلارنى كۆپرەك يې[يىش]كە ئۈندىدى ...

زايىت ئالدىدىكى رومكىنى ۋاقتىدا كۆتۈرۈۋېتىپ، بىر تال كەمپۈتنى زاكۇسكا قىلىپ ئاغزىغا سالدى - دە، كوسۇلدىتىپ چاينىغان پېتى شەۋكەتتىن سورىدى:

— ئۇن كۈندە بېرىپ كېلەلەرسەنمۇ ئاداش؟

— ئەسلىدىغۇ، ئىككى ھەپتە رۇخسەت بەرگەن بولسا ياخشى بولاتتى، — دېدى شەۋكەت زايىتقا يۈزلىنىپ، — تىنچلىق بولسا، ئون كۈندە قايتىپ كېلەرمەن!

— ۋاقىتتنى دەپ بەك ئالدىراپ كەتمە ، — دېدى زايىت ۋە بادامگۇلگە لاپپىدە بىر قاراپ قويۇپ داۋام قىلدى ، — ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئاپاڭ كېسەلكەن ، ئون كۈن يەتمىسە ، خاتىرجەم تۇرۇۋەر ، ئېشىپ كەتكەن ۋاقىتنى بىز بۇ يەردە هاۋاز يېتەكچى بىلەن سۆزلىشىپ توغرىلاپ قويىمىز !

زايىتنىڭ سۆزى ئاقنىيازغا ياقمىدى بولغاي ، چىرايىنى بىلىنەر - بىلىنمەس پۈرۈشتۈرۈپ قويۇپ ، ئىستىھزالىق تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى :

— ئەڭ ياخشىسى ، ۋاقتىدا قايتىپ كەلسۇن !

— توغرا ، ۋاقتىدا قايتىپ كەلگىنى ياخشى ! — دېدى تۇرغۇنمۇ زايىتنىڭ سۆزىدىن ئاللىقانداق يوشۇرۇن مەنىنى چۈشەنگەندەك ، — زايىت ، سېنىڭ ئۇ هاۋاز يېتەكچەڭ هەرگىزمۇ شەۋكەتكە شاپائەت قىلمايدۇ ! مېنىڭچە ئون كۈندە چۆچەكتەك يەرگە كەڭتاشا بېرىپ كەلگىلى بولىدۇ . بۇگۈن چېسلاغا ئون ئۈچ ، خۇدا خالىسا ، يىگىرمە ئۈچىنچى ماي كۈنى شەۋكەت بىلەن يەنە مۇشۇ يەردە كۆرۈشۈپ ، قارشى ئېلىش زىياپىتى ئۆتكۈزىمىز ، تېخى ! قانداق دېدىم ئەپەندىلەر ، خانىملار ؟

هەممەيلەن يېنىككىدە كۈلۈشۈپ قويدى ، ئەمدى سۆزگە غۇنچەقىز ئارىلاشتى :

— يولغا قانچە كۈن كېتەر ، شەۋكەت ؟ ئۆيۈڭلار چۆچەكنىڭ بازار ئىچىدىمۇ ؟

— هەئە ، بازار ئىچىدە ، — دېدى شەۋكەت ۋە هېسابلاپ داۋام قىلدى ، — ئىككى كۈندە بارسام ، ئىككى كۈندە كەلسەم ، ئۆيدە ئالتە كۈن تۇرسام ، مېنىڭچە يېتەرلىك بولىدۇ ، ئۇنىڭدىن كېچىكىپ كەتسەم ، مەۋسۇملۇق ئىمتىهانغا يېتىشەلمەي قالىمەن !

ئەمدى ئۇلارنىڭ پارىڭى يېڭى - يېڭى تېمىلارغا يۆتكىلىپ تۇردى . زايىت هاراقنى كۆپرەك ئىچىۋالغاچقا ، يېرىم - يارتا مەستلىكتە ئېيتقان گەپلىرى ئاغزىدىن چايقىلىپ چىقىشقا باشلىدى . ئۇ هەممە گەپنى ئۆز ئالدىغا تارتىپ ، كىم نېمە دېسە شۇنىڭغا لوقما سالاتتى ، بەزىدە هەتتا ، بىلىپ - بىلمەي

يۈرىكىدىكى يوشۇرۇن دەردلىرىنىمۇ تۆكەتتى. بىر قېتىم ئۇ خۇددى تامدىن تارشا چۈشكەندەكلا: «يىگىت دېگەن ھەرقانچە بولسا، بىزچىلىك بولار، بويىمىزدا ئۇلاق، يۈزىمىزدە ياماق يوق!» دېۋىدى، باشقىلار ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ بولغۇچە غۇنچەقىز ناھايىتى چاققانلىق بىلەن: «زايىت ئاكا، ھازىرغۇ شۇنداق، لېكىن ھاراقنى مۇشۇنداق ئىچىۋەرسىڭىز، ئەتە خۇددى قېيىپ قالغان شالدەك تۇرۇپ، بويىڭىزغا ئۇلاق چۈشۈپ قالارمىكىن!» دەپ ئوخشىتىۋەتتى. بۇ سۆز ھەممىيلەننى كۈلدۈردى، زايىتنىڭ ئۆزىمۇ كۈلدى، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى خۇددى جۈمللەردىكى ئەگەشمە بۆلەكتەك، باشقىلارغا زورمۇ زور قوشۇلۇپ، ئامالسىزلىقتىن كۈلگەن بىر خىل سوغۇق، ئاخمىقانە كۈلكە ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە پەقەت ئاقنىيازنىڭلا كۈلكىسى ھەممىدىن ساز، ئىپتىخارلىق كۈلكە بولدى. ئۇ ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا غۇنچەقىزغا بارغانسېرى قايىل بولۇپ، ئۆزىنى ئۇنىڭغا يېقىن تۇتۇۋاتاتتى. غۇنچەقىزنىڭ تاتلىق، ئوماق ھەرىكەتلىرى ئۇنى ئۆزىگە ئىختىيارسىز ئەگەشتۈرۈۋالغانىدى. ئۇ كۈلسە، ئاقنىيازنىڭمۇ لەۋلىرى لىپىلدەپ كۈلگىسى كېلەتتى، ئۇ كۆزىنى ئوينىتسا، ئۇنىڭمۇ كۆزلىرى ئىختىيارسىز يوغىنايتتى ياكى قىسىلاتتى، ئۇ بويىنىنى ئاتسا، ئاقنىيازنىڭمۇ بويۇن بۇلجۇڭلىرى تارتىشىپ تولغىناتتى، قىسقىسى، غۇنچەقىزنىڭ يارىشىملىق كىيىملەر بىلەن يالتىراپ، تولغىنىپ تۇرغان ئەۋرىشىم گەۋدىسى بىلەن ئاشۇ كىيىكنىڭكىدەك قاپقارا مۆلدۈر، بىر قارىغان كىشىنىڭ ئېسىدىن ئاسان چىقمايدىغان ئويناق كۆزلىرى ئاقنىيازنى ئەسىر قىلىپ ھالىدىن كەتكۈزگەنىدى. شۇڭا ئۇ، غۇنچەقىزنىڭ ئۇزۇن ۋە قاپقارا كىرپىكلىرى قورشاۋىدا قالغان ئاشۇ كۆزلىرىگە پات-پات ھېرىسمەنلىك بىلەن تىكىلىپ قاراپ قالاتتى. بۇنى ئاز دېگەندەك، ئۇنىڭ بويىندىكى قوش تىزىق مەرۋايىت، قۇلىقىدىكى ئالتۇن ھالقا، قولىدىكى ياقۇت كۆز ئۈزۈكلەر چىراغ نۇرىدا يالتىراپ، چاقناپ، ئاقنىيازنىڭ يۈرىكىگە گويا ئوت بولۇپ چېچىلغاندەك، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل ھارارەت دولقۇنى پەيدا قىلغانىدى...

غۇنچەقىز خۇددى بىرسى «قارا» دېگەندەك تەبىئىي نەزەر بىلەن ئاقنىيازغا قارىۋىدى، ئۇنىڭ ئۆزىگە مەست قىلماي تىكىلىپ تۇرغان مەستانە كۆزلىرىدىن گويا پايانى يوق تىنىق ئاسمانغا ئوخشاش بىر خىل سېھرىي كۈچ بىلەن كۆڭۈلنى ئىللىتىدىغان كۈچلۈك بىر هارارەتنىڭ بارلىقىنى سېزىپ، قاتتىق ئوڭايسىزلاندى - دە، كۆزىنى دەرھال ئۇنىڭدىن قاچۇرۇپ، بادامگۈلنىڭ قولىقىغا شوخلۇق بىلەن بىرنېمىلەرنى پىچىرلىغان بولۇۋالدى. ئاقنىياز بۇ مەخپىي پىچىرلاشنى دەسلەپ ئۆزىگە تەئەللۇق ئىش، دەپ ئويلىغانىدى، كېيىن غۇنچەقىزنىڭ ئۆزىگە زادىلا نەزەر كۆزىنى ئاغدۇرمىغانلىقىغا قاراپ، بىزەڭلىك بىلەن ئۇنى بىزار قىلىپ قويدۇمۇ نېمە، دەپ خېلىلا ئەپسۇسلاندى...

بادامگۈل غۇنچەقىزنىڭ بايىقى پىچىرلىشىدىن ئىلھاملىنىپ، ئۆزىنىڭ ئالدىدا چېچىلىپ ياتقان بىرنەچچە تال كەمپۈتلەر ئىچىدىن قەغەز ۋە ماركىسى چىرايلىقراق بىرسىنى تاللىدى - دە، ئوڭ قولىنىڭ بارماقلىرى بىلەن ئاستا سۇرۇپ، شەۋكەتنىڭ ئالدىغا ئاپاردى ۋە گۈل قېتىدەك چىرايلىق، سۇزۇۋا قاتلىق قاپاقلىرىنى لەپپىدە كۆتۈرۈپ «سىز يەڭ» دېگەندەك ئۇنىڭغا ناز بىلەن قارىدى. ئۇنىڭ ھېرىسمەنلىككە تولغان چىرايلىق بوتا كۆزلىرىدىن خۇددى تىنىق سۇغا چېچىلغان ئاي شولىسىدەك يېقىملىق نۇر چاقناپ كەتتى. شەۋكەت كەمپۈتنى قولىغا ئېلىپ، گويا بىرسىدىن قىزغانغاندەك شۇنداق چاققانلىق بىلەن قەغىزىنى سويۇپ ئاغزىغا سالدى ۋە بادامگۈلنىڭ كۆزىگە ئاجايىپ يېقىملىق بىر قاراش بىلەن مۆلدۈرلەپ تۇرۇپ، «تاتلىقكەن» دېگەن مەنىدە ئىككى قېتىم تامىقىنى چېكىپ قويدى. بادامگۈل ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىگە قاراپ پىسسىڭىدە كۈلدى، تەبەسسۇم ئۇنىڭغا ھۆسن قوشتى، ئۇنىڭ ئوماق يۈزى ئۆزگىرىپ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتتى...

شۇ چاغدا — شەۋكەت بىلەن بادامگۈل كۆز ئويۇنى ئويناۋاتقان دەل شۇ چاغدا — يەنە بىر كۆزمۇ ئۇلارنى يەر ئاستىدىن ئاندا - مۇندا كۆزىتىپ، ئاچچىق ئەلەم بىلەن تولغىنىپ ئولتۇراتتى. لېكىن ئۇ ئۆزىنى يەنە ھاراققا

زورلاپ، كېيىپياتىدىكى ئۆزگىرىشنى سەزدۇرمەسلىككە تىرىشاتتى. چۈنكى ئۇ، سۆيگۈ ئىلاھىنىڭ ئۆزىگە مەدەت بولماي، مۇھەببەت قۇشىنىڭ ئاللىقا- ياقلارغا ئۇچۇپ كەتكەنلىكى ۋە ئۆزى كۈتكەن ئامەتنىڭ باشقا بىرسىگە نېسىپ بولغانلىقى ئۈچۈن تەقدىرگە تەن بەرگەنىدى، لېكىن ياخشى كۆ- رۈش، مۇھەببەت دېگەن بۇ بەگباش نەرسىنىڭ ئوقتا سالىدىغان بېشى، گەپ ئاڭلايدىغان قۇلىقى بولمىغاچقا، ئۇ بەزىدە خۇددى قەرەللىك قوزغىلىدىغان تۇتقاق كېسەللىدەك، ياخشى كۆرگەن ئادىمىگە مۇشۇنداق گۈزەل، لاتاپەتلىك ھالدا ئۇچرىتىپ قالغان ۋاقىتىدا، يەنە كېلىپ، سەن ئۇنىڭدىن تەلەپ قىلغان سۆيگۈنى باشقا بىرسىگە تەقدىم قىلىۋاتقان ھالدا ئۇچرىتىپ قالغىنىڭدا، ئۇ سېنىڭ يۈرىكىڭنى ئېچىشتۇرماي، ئاچچىق ئەلەم بىلەن تول- غاندۇرماي قويامدۇ! مۇڭ بىلەن ھەسرەتكە، يوشۇرۇن ئوت بىلەن رەشققە تولغان بۇ كۆز باشقا بىرسىنىڭ ئەمەس، دەل زايىتىنىڭ كۆزى ئىدى. بۇ كۆز يەنە بىر قېتىم بادامگۈلگە ئوغرىلىقچە مۆللىدە قارىغاندا، بادامگۈلنىڭ ئۇياتچان كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، قىزنىڭ يۇمىلاق، سۇزۇك يۈزىدە بىر خىل خىجىللىق قىزىللىقى تەپچىرىدى...

× × ×

«ئۆزىتىش زىياپىتى» ئاخىرلاشتى. ئالتە ساۋاقداش ئۈچ يېرىم قەۋەتلىك ياتاق بىناسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ توختاپ قالدى. ئەمدى بۇ يەردە، بايا دېيەلمىگەن، دېيىلگەن بولسىمۇ، چالىسى قالغان گەپلەر دېيىلىشكە باشلىغانىدى. تۇرغۇن شەۋكەتنى بىر چەتكىرەك تارتىپ، ماگلىيىنى ئۇنىڭ ماگلىيىغا تىرەپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— ئاداش... سەن كەلگىچە مەنمۇ كېتىپ قېلىشىم مۇمكىن، جۇمۇ!

— نەگە؟ — ئالدىراپ سورىدى شەۋكەت.

— يۈرتقا بولمامدۇ ...
— كەلمەسكىمۇ ؟
— شۇنداقراق ...
— نېمە دېگىنىڭ بۇ ؟! — شەۋكەتنىڭ ئاۋازى قاتتىق ۋە قوپالراق چىقتى، ئۇ خېلى سۆزلىمەكچى بولغۇدى، لېكىن قىزلارنىڭ بىر چەتتە كۈلۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، گەپنى قىسقارتتى، — بولدى، بۇ گەپنى ھازىرچە قويۇپ تۇرايلى، مەن كەلگىچە ھېچيەرگە مىدىرلىما، سېنىڭ ئىشىڭنى ئالدى بىلەن تۆت كىشلىك «ئاغىنىلەر مەجلىسى» دە قاراپ چىقىپ، ئاندىن بىر نەرسە دەيمىز ...
— تۆت كىشلىك ئەمەس، ئالتە كىشلىك، — دېدى ئۇلارنىڭ يېنىغا ئاخىرقى گەپكە ئۇلگۈرۈپ يېتىپ كەلگەن ئاقنىياز، — ئاۋۇ ئىككى خانىمنى قوشساق ئالتە كىشلىك بولىدۇ - دە !
— توغرا، توغرا، ئالتە كىشلىك، — دېدى شەۋكەتمۇ دەرھال گەپنى توغرىلاپ، — ئۇلارمۇ ئەمدى «ئاغىنىلەر مەجلىسى» نىڭ دائىمي ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ قالدى !
ئۇلار كۈلۈشتى، بۇ گەپ شۇ يەردە قالدى.
شەۋكەت بادامگۈلنى قولتۇقلاپ، مەكتەپنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى چىلانلىققا قاراپ ماڭدى، ئاقنىياز غۇنچە قىزنى ياتىقىغا ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن قىزلار ياتىقى تەرەپكە قاراپ كەتتى. تۇرغۇن ياتاققا قايتتى، زايىت بولسا، بىنا ئالدىدىكى جىمجىت قاراڭغۇ بوشلۇقتا ئۇلۇغ كىچىك تىنغان پېتى بىردەم ئاسمانغا، بىردەم يەرگە قاراپ خامۇش تۇرۇپ قالدى ...
شەۋكەت بىلەن بادامگۈل بىرنەچچە بىنالارنى ئارىلاپ ئۆتتى، ئەمدى ئۇلارنىڭ ئالدىدا كەڭرى بوشلۇق قۇچاق ئاچتى. يول ئازادە ۋە خالىي ئىدى، ئۇنىڭدا مۇشۇ ئىككى ئوتلۇق يۈرەكتىن باشقا، يەنە ئاسماندىن تۆكۈلۈۋاتقان ئاي نۇرى بىلەن دەرەخلەرنىڭ قارامتۇل سايىسىلا بار ئىدى.
شەۋكەت ياتاق بىناسىنىڭ ئالدىدىن تاكى چىلانلىققا كەلگىچە بولغان

ئاربىلىقتا گەپ سۆز قىلماي جىممىدە ماڭدى. پەقەت بىر نەچچە قېتىم ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ئۇھسىندى، بۇ ھال بادامگۇلنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ بىر تۇرۇپ، بەلكىم تۇيۇقسىز كەلگەن تېلېگراممىنى ئويلاپ، ئاتىسىدىن ئەنسىرەپ قالغاندۇ، دەپ پەرەز قىلسا؛ بىر تۇرۇپ زايىتنىڭ بايىقى گەپلىرىدىن، قىلىقلىرىدىن گۇمانلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ قىياس قىلاتتى ۋە ئېنىق بىر نەرسىنى چۈشىنەلمەي، ئىچى سىقىلىشقا باشلىدى. ئاخىر ئۇ تىت - تىت بولۇپ ئېغىز ئاچتى:

— شەۋكەت، نېمە بولدىڭىز؟ ئانىڭىزنى ئويلاۋاتامسىز ياكى باشقا ئىشمۇ؟

— ھەممىسىنى ئويلاۋاتىمەن، بادامگۇل، ھەممىسىنى! — دېدى ئۇ پەس، ئەمما ئۇرغۇلۇق ئاۋازدا.

بادامگۇل ئۆز گۇمانىنىڭ توغرىلىقىنى بىلىپ، سەل - پەل جۇدۇنى تۇتقاندەك بولدى:

— چىدىماس!... بۇنىمۇ بىلىپ قويدۇق، كۇندەشلىكىڭىز خېلى قاتتىق ئىكەن - ھە!

— مۇھەببەت بار يەردە كۇندەشلىك بولمىسا بولامدۇ؟ — دېدى شەۋكەت بىر ئاز كۈرنىكى يېشىلگەندەك سۆزگە كىرىشىپ، — دۇنيادا مۇھەببەتتىن كۈچلۈك شەخسىيەتچى نەرسە يوق، بادامگۇل! ئۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادەمنىڭ باشقا بىرسىگە تىكىلىپ قارىشىنىمۇ راۋا كۆرمەيدۇ!

— پاھ، مەن ئىنتايىن مۇلايىم، كۆيۈمچان بىرسىگە ئۇچرىدىم دەپ يۈرسەم، ئەسلىدە ئۇچىغا چىققان بىر زوراۋانغا ئۇچرىغان ئوخشىمامدىمەن؟ — دېدى بادامگۇل چاقچاق ئارىلاش تەنە بىلەن، — ئەمىسە سىز ئۈچۈن، سىزگە بولغان ساداقىتىم ئۈچۈن، باشقىلارغا قارايدىغان كۆزۈمنى ئويۇپ بېرەي، بولامدۇ؟

بۇ سۆزلەر خېلى قاتتىق تەلەپپۇزدا ئېيتىلغان بولسىمۇ، لېكىن شەۋكەتكە قاتتىق بىلىنمىدى، بەلكى بادامگۇلنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىخلاس،

سىاداقىتىنى بىلدۈرىدىغان سەممىي سۆزلەردەك يېقىملىق، تەسىرلىك تۇ-يۇلدى. شۇڭا ئۇ دەرھاللا بادامگۈلنىڭ قولىغا ئېسىلىپ، ھەممە گەپنى چاقچاققا ئايلاندۇرۇشقا ئالدىرىدى:

— توختاڭ، ئۇنداق قىلماڭ سۆيۈملۈكۈم، سىز قارىغۇ بولۇپ قالسىڭىز مەن قانداق قىلىمەن، بۇ دۇنيا ماڭىمۇ قاپقاراڭغۇ زۇلمەتتەك بولۇپ قالامدۇ؟! دۇنيانىڭ يورۇقىنى، گۈزەللىكنى ئىككىمىز تەڭ كۆرەيلى جۇمۇ!

ئۇلار شىلدىرلاپ سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىق بويىدىكى چىملىق ئۈستىگە ئولتۇردى. شەۋكەت بادامگۈلنىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى، بادامگۈلمۇ ئىنائەتمەنلىك بىلەن بېشىنى سىڭايان قىلىپ، شەۋكەتنىڭ يەلكىسىگە قويدى. ئاي شولىسى ئۇلارنىڭ سايىسىنى ئېرىقتىكى سۈزۈك سۇ ئۈستىگە چۈشۈردى. يانىدىكى دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىمۇ خۇددى ئۇلارنى تەبرىكلەۋاتقاندەك مەيىن شامالدا بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ، شىۋىرلاشقا باشلىدى...

— شەۋكەت، مەن سىزگە ئۆتكەندە ئېيتقان، — دېدى بادامگۈل ئې-رىقتىكى سۇغا تەڭكەش قىلغاندەك ئاستا پىچىرلاپ، — يەنە بىر قېتىم ئېيتىپ قوياي، مەندە بىرلا يۈرەك بار، پەقەت بىرلا ئادەمنىڭ سۆيگۈسى سىغىدۇ، ئۇ بولسىمۇ سىزنىڭ سۆيگۈڭىز! خاتىرجەم كېتىۋېرىڭ، سىزدىن باشقا ئادەمنىڭ سۆيگۈ - مۇھەببىتى يۈرىكىمگە سىغمايدۇ!

بادامگۈلنىڭ بۇ سۆزلىرى شەۋكەتكە خۇددى بۇلبۇلنىڭ سايرىشىدەك يېقىملىق تۇيۇلدى، ئۇ ھاياجانلىنىپ، بادامگۈلنى ئۆزىگە تارتتى ۋە پۈتۈن مېھرى بىلەن ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى. قاراڭغۇدا بادامگۈلنىڭ شەۋكەت ئامراق قاپقارا، يوغان كۆزلىرى خۇددى پولات ئېرىتمىسىدەك نۇر ۋە ھارارەت بىلەن ياناتتى.

— كەچۈرۈڭ، بادامگۈل، — دېدى شەۋكەت كۆڭلىدىن چىقىرىپ، — بىھۇدە گەپلەر بىلەن كۆڭلىڭىزنى ئاغرىتىپ قويۇپتىمەن، ئۆزۈممۇ بىلمەي-مەن، بىر تەرەپتىن ئاپامنى ئويلاپ، بىر تەرەپتىن سىزنى ئويلاپ، كۆڭلۈم پاراكەندە بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە زايىتمۇ سىزنى ياخشى كۆرگەن...

— بولدى، بۇ گەپنى قىلماڭ! — دېدى بادامگۈل ۋە نازۇك بارماقلىرىنى شەۋكەتنىڭ لېۋىگە تەگكۈزۈپ شىۋىرلىدى، — ھەممىنى بىلىمەن...

توغرا، بادامگۈل ھەممىنى بىلىدۇ، ھەممە ئىش ئۇنىڭ قەلبىگە ئايان!...

قىزلار ياشلىق دەۋرىگە قەدەم قويغاندا، چىرايلىق پورەك ئاچقان گۈلدەك بولۇپ كېتىدۇ. بۇ تەبىئىي ھالدا ھايات گۈلزارلىقىنى كېزىپ يۈرگەن مۇھەببەت كېپىنەكلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ. بادامگۈل ئۆزىگە ئىنتىلىپ تۇرغان كېپىنەكتىن بىرگە ئەمەس، راۋۇرۇس ئىككىسىگە دۇچ كەلدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ھەر ئىككىسى كۆڭۈل بېرىشكە ئەرزىيدىغان سەرخىل يىگىتلەردىن ئىدى. دېگەندەك ھەر ئىككىسى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئىشكىنى چېكىپ كىردى. تۇنجى قېتىم مۇھەببەت خېتى تاپشۇرۇۋالغان قىزنىڭ كۆڭلى خۇددى تىپتىنچ كۆلگە بىر پارچە تاش ئاتقاندىكىدەك داۋالغۇپ، ئۇزۇن ۋاقىت تىنچلىنالمايدۇ. ئەگەر خەت ئىككى بولۇپ قالسىچۇ؟ ئۇ چاغدىكى داۋالغۇش تەبىئىيكى، تېخىمۇ جىددىي، تېخىمۇ تىنچسىز بولىدۇ. بادامگۈل شۇنداق بولدى. ئۇ ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرىدا، بىرلا ۋاقىتتا ئىككى يىگىتتىن مۇھەببەت خېتى تاپشۇرۇۋالغانىدى. بۇ خەتلەر بىر - بىرىدىن چىرايلىق، بىر - بىرىدىن تاتلىق، بىر - بىرىدىن ھېسسىياتلىق ئىدى. دەسلەپ قولغا تەگكىنى زايىتنىڭ بولۇپ، باشتىن - ئاخىر قەسىدە ۋە قەسەملەر بىلەن تولغان ئۇ خەت شېئىر بىلەن باشلانغانىدى:

«جەننەت سېنىڭ كۆكسۈڭدە بولسا،
ئۆلمەي تۇرۇپ كىرىشكە مەن رازى،
پۈتۈپ كەتسە مۇشۇ خەت بىلەن،
كۆڭلۈمدىكى سۆيگۈ رىزاسى!»

ئۇنىڭدىن ئۈچ كۈن كېيىن قولغا تەگكىنى شەۋكەتنىڭ خېتى بولۇپ،

بىر بەتكە كەك - كۆشادە يېزىلغان بۇ خەتتە، ئىشق - مۇھەببەت توغرىسىدىكى ئىلاھىي سۆزلەرمۇ، دەبدەبىلىك ۋەدە - قەسەملەرمۇ يوق ئىدى. پەقەت تۇنجى قېتىم مۇھەببەتكە مۇپتىلا بولغان ئىخلاسمەن بىر قەلبنىڭ ئۆزى ياخشى كۆرۈپ قالغان يەنە بىر قەلبنى چۈشىنىپ يېقىش توغرىسىدىكى سەمىمىي ئارزۇ - تىلەكلىرى يېزىلغانىدى...

تۇرمۇشتا، كىشىلەرنىڭ قەلبىنى ھەقىقىي تەسىرلەندۈرەلەيدىغان نەرسە — ھامان بېزەلمىگەن ئاددىي نەرسىلەر بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، كېيىنكى خەت بادامگۈلنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە بەكرەك تارتتى. زېرەك، ئاقكۆڭۈل، مەردانە خىسلەتمۇ ئادەمدە يېقىملىق تەسىرات قالدۇرىدۇ، گۈزەللىك تۇيغۇسى قوزغايدۇ. شەۋكەتنىڭ خېتىدىكى ۋە ئۆزىنىڭ تەبىئىتىدىكى بۇ ئالاھىدىلىك بادامگۈلنى مەپتۇن قىلغان يەنە بىر ئىچكى ئىنتىلىش بولدى. شۇنداق قىلىپ، بىر ئايدىن ئارتۇق ئويلىنىش، سىلىشتۇرۇش، دەگسەش ئارقىلىق، بادامگۈلنىڭ قەلبىدىن قاناتلىنىپ ئۇچقان مۇھەببەت قۇشى ئاخىر بىرىنچى قېتىم خەت يازغان زايىتتىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئۆزى چىن كۆڭلىدىن خالىغان شەۋكەتنىڭ ئۇۋىسىغا كېلىپ قونغانىدى!

بادامگۈل سۆيگۈ تەلىپىنى قوبۇل قىلغان شۇ كۈنى شەۋكەت بىر كېچە ئۇخلىيالمىدى. كۆڭۈل رىشتىنىڭ باغلىنىشى، سۆيگۈ تەشنالىقى ئۇنى ئۇيقۇدىن بىدار قىلغانىدى. شۇ كېچىدىكى تەسىراتىنى ئۇ ئەتىسى بىر پارچە خەت قىلىپ بادامگۈلگە بەردى. ئۇنىڭدا مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى: «مۇھەببەت ھەقىقەتەنمۇ پاك ۋە ئىلاھىي تۇيغۇ ئىكەن. ئۇ مېنىڭ روھىمنى كۆتۈرۈپ، بېشىمنى كۆككە يەتكۈزدى. مەن شائىر ئەمەس ئىدىم، لېكىن سىزنىڭ يۈرىكىڭىزدىن مېنىڭ يۈرىكىمگە يول ئېلىپ چىققان مۇھەببەت ئاتلىق بۇ مۇقەددەس تۇيغۇ مېنى بىر كېچىدىلا شائىر قىلىۋەتتى، ئاقنىيازنىڭ «شېئىر يۈرەكتىن چىقىدۇ» دەپ يۈرگەن گېپى راست ئىكەن. بىر كېچىلىك سەمىمىي، شېرىن ھاياجاندىن پۈتۈپ چىققان بۇ بىر كۇپلېت شېئىرنى مۇھەببىتىمىز قارار تېپىپ، تەقدىرىمىز قوشۇلغان تۇنۇگۈنكى كېچىنىڭ

خاتىرىسى قىلىپ ساقلاپ قويايلى :

ئايەم ئىكەن دىلغا مۇھەببەت ،
شادلىقىمنىڭ چېكى نەدىدۇ ؟
شۇندىن بېرى شۇ بولدى ئادەت ،
سەن كۆڭلۈمدە ، كۆڭلۈم سەندىدۇ ! ...»

بۇ ئەسلىمىلەر شۇ دەقىقىدە بادامگۈلنىڭمۇ ، شەۋكەتنىڭمۇ كۆڭلىدىن تەڭلا ئۆتتى ۋە ئۇلارنى خېلى تەمكىن ، خاتىرجەم قىلىپ قويدى ...

شەۋكەتنىڭ كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ ، خىيال ۋە ئەسلىمىلەر بىلەن كۆزلىرى خۇمارلاشقان بادامگۇل ئاسماندىكى كامان شەكىللىك ئايغا قاراپ ، شېرىن تۇيغۇلارغا چۆمگەنىدى . شەۋكەتمۇ ئۇنىڭ يۇمشاق ، بۇجغۇر چاچلىرىنى سىلاپ ئولتۇرۇپ ، سۆيگۈ لەززىتىدىن جىمجىت بەھر ئېلىۋاتاتتى . بادامگۈلنىڭ پاتلىق چاچلىرىدىن بىر خىل پاكلىق ۋە مۇلايىملىق ئالامىتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى .

— مەن بىر ماتېرىيالدا كۆردۈم ، — دېدى شەۋكەت ئۇنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — چېچى ئىنچىكە ، يۇمشاق قىزلارنىڭ تەبىئىتى مۇلايىم ، مىجەزى ياخشى بولىدىكەن ، مانا قاراڭ ، سىزنىڭ چېچىڭىز نېمىدېگەن يۇمشاق ، نېمىدېگەن تال - تال ...

— سىزنىڭچۇ ؟ — دەپ شەۋكەتنىڭمۇ چاچلىرىنى سىلىدى بادامگۇل ،
— سىزنىڭ چېچىڭىز نېمىدېگەن قويۇق ، يىرىك - ھە ؟ بۇنداق چېچى بار ئادەم قانداق بولىدىكەن ؟ ھەقىچان كۈندەشلىكى قاتتىق ، گۇمانخور بولىدىغۇ دەيمەن ... — بادامگۈل شۇنداق دېدى - دە ، خۇددى بوز تورغايدەك قېقىنداپ ، بەكمۇ ساز ۋە يېقىملىق كۈلدى . شەۋكەت پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنى ئۆزىگە تارتتى ۋە :

— مەندەك چېچى بار ئادەملەر ھەرىكەتچان ، ساغلام كېلىدۇ ! — دې-

گەچ ئۇنى غولاچ كېرىپ، ئاۋايلاپ، لېكىن ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قۇچاقلىدى. بادامگۈل ئۇنىڭ چوغ تەپتىدەك سۆيگۈ ئوتى يېنىپ تۇرغان ئىسسىق، ئىللىق باغرىدا ئۆزىنى ئېرىپ كېتىۋاتقاندەك سەزدى. ئۇزاق ھەم تاتلىق سۆيۈشۈشتىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدى بىھۇشلىنىپ، كۆزلىرى خۇمارلاشتى، ئىككى مەڭزى قىزىرىپ، يالتىراپ كەتتى...

— بولدى، ئەمدى قايتايلى... — دېدى بادامگۈل شەۋكەتنىڭ باغرىدىن ئۆزىنى تارتىپ، — بەك كەچ قالسام ياتاقتىكى قىزلار سۆز - چۆچەك قىلىدۇ، — ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇردى ۋە يانچۇقىدىن كۆك مەخمەل تاشلىق كىچىك ھەم چىرايلىق بىر خاتىرە دەپتەرنى ئالدى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئۆز قولى بىلەن يازغان تەقدىم سۆزى بىلەن ئىككى سۇڭلۇق يېرىم گەۋدە سۈرىتى بار ئىدى، ئۇ خاتىرىسىنى بېرىۋېتىپ داۋام قىلدى، — شەۋكەت، بۇ كىچىككىنە ئەرزىمەس نەرسە سىزگە بولغان سۆيگۈ - مۇھەببىتىمنىڭ ئىزھارى بولۇپ قالسۇن، يول بويى سىزگە سۆيگۈ - مۇھەببىتىم ھەمراھ بولغاي...

ئايرىلىش ئالدىدىكى ھاياجاندىن بولسا كېرەك، بادامگۈلنىڭ ئاۋازى خۇددى دەز چىنىدەك جىغىلداپ كەتتى. شەۋكەت خاتىرىنى قولغا ئالدى، ھۆرمەت بىلەن ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، ئاستا ئاغزىغا ئاپىرىپ، لېۋىگە ئۇزاق باستى!...

سىرلىق، قىسقا دەقىقىلەر تېز ئۆتۈپ كەتتى، شەۋكەت بىلەن بادامگۈل ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي تەسلىكتە ئارقىغا قايتتى، تېخىمۇ چىڭ قولتۇقلىشىپ، ياتاقنىڭ ئالدىغىچە يەنە قىزغىن پاراڭ بىلەن كەلدى. شەۋكەت ئاخىرقى قېتىم ئۇنىڭ قولىنى چىڭ ۋە ئۇزاق قىسىپ:

— خوش، ياخشى چۈش كۆرۈڭ، كۆرۈشكۈچە ئامان بولۇڭ! — دېدى ھاياجانلىق ئاۋازدا.

بادامگۈلمۇ قولىنى ئاستا سۇغۇرۇپ پىچىرلىدى:

— سەپىرىڭىزگە ئاق يول بولسۇن، تۇغقانلارغا مەندىن سالام دەڭ!

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ياتاققا كېتىۋېتىپ ئارقىسىغا قايرىلدى ۋە ئا-

دەمنىڭ ئامراقلىقى كەلگۈدەك تاتلىققىنا كۈلۈپ قويدى.

2

ئوقۇتقۇچ بىناسىنىڭ 3 - قەۋىتىدىكى ئېلان تاختىسىغا بۇگۈن ئەتىگەندىلا فاكۇلتېت ئىشخانىسى تەرىپىدىن: «نۆۋەت بويىچە پوستەك يىغىش ۋەزىپىسى بۇگۈن چۈشتىن كېيىن، 64 - يىللىق 2 - سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىغا كەلدى. بىر ئادەمنىڭ نورمىسى بەش جىڭ، ھەممەيلەن تولۇق قاتنىشىشى شەرت!» دېگەن ئۇقتۇرۇش چىقىرىلغانىدى. چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا پوستەك نورمىسىنىڭ بەك يۇقىرى بولۇپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە نارازى پىكىرلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. سىنىپتىكى ھەممە ساۋاقداشلىرى «سەلەي قاشاڭ» دەپ چاقىرىدىغان، ئۆزىمۇ بۇ ئىسمىغا كۆنۈپ قالغان ئوتتۇرا بوي، كۆزلىرى سەل - پەل قىسىق، ئەمما ناھايىتى چېچەن، كۆپمە يۈز، زوۋاندا بىر ئوقۇغۇچى ياندىكى تاماق ئۈستىلىدە ھەممىدىن ئېگىز ۋە يوغان تۇرغان بىر- سىنى توۋلاپ گەپ قىلدى:

— ھەي غولام، پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز! سىز كىلاسكوم تۇرۇپ، بەش جىڭدىن پوستەك يىغىسىلەر دېسە، خوش دەپ قول باغلاپ تۇردىڭىزما؟ راستىلا مۆرىمەس توپاق ئىكەنسىز!...

بۇ گەپ بىلەن باشقىلارمۇ تەرەپ - تەرەپتىن غۇدۇراشتى:

— شۇ ئەمەسمۇ، ئىككى ئېغىز گەپنى جەررا قىلسا، كىلاسكوملۇقتىن ئېلىۋېتەمۇ ئۇنى!

— نەدە تۇرۇپتۇ ئۇنچىلىك كۆپ پوستەك؟ نەچچە كۈندىن بېرى بىزمۇ، ئات - ئۇلاغلارمۇ تالىشىپ يەۋاتىمىدۇق!

— غولام ئۆزى بەش جىڭ يىغىپ، ئۇلگە تىكلەپ باقسۇن!

غولام بۇ تەنە - تەئەددىلەرگە ئاچچىقلاپ كەتمىدى، ئۇ مىجەزى

ئېغىر ، ئاز گەپ قىلىپ ، كۆپرەك ئىشلەيدىغان ، قەددى ـ قامىتىمۇ خۇددى مىجەزىگە ماسلاشقاندەك قوپاللراق ، تەۋر ئۇستىخان يىگىت ئىدى . سەلەينىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا ، دادىسى ئۇنى پالتا ـ كەكە بىلەنلا يونۇپ ياسىغان ، زادىلا رەندە سالمىغانىدى . شۇڭا ئۇنىڭغا يەنە شۇ سەلەينىڭ ئۆزى «توپاق» دېگەن لەقەمنى قويۇپ قويغانىدى .

— مەن نېمە دەيتتىم ؟ — دېدى غولام مۇرىسىنى قىسىپ ، — تۇراق بىلەن قۇتلۇق دوختۇرخانىدا ياتىدۇ ، شەۋكەت يۇرتقا كەتتى ، ئاتىكەم بىلەن مەتكېرىم مەتقاسىم تۇنۇگۈندىن بېرى يەنە شۇ ئۇزۇقلۇق يېتىشمەسلىك بىلەن ئىشسىز قاپتۇ ، ئۇ كېسەل ، بۇ كېسەل ، ئۇ ئىش ، بۇ ئىش بىلەن يەتتە ئادەم چىقالمايدىكەن ، ئۇلار چىقمىغان بىلەن ۋەزىپىسى تۈمۈر دەپتەرگە پۈتۈكلۈك تۇرسا ، ئۇلارنىڭ ئېغىرىنى بىز كۆتۈرمىسەك ، كىم كۆتۈرىدۇ ؟

بۇ گەپ بىلەن بايا نارازىلىق بىلدۈرۈپ ، غۇدۇراشقانلار سەل پەسكويغا چۈشتى ، ئەمما تەشكىلنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالنى چىقىش قىلمىغانلىقىدىن يەنىلا ئاغرىندى :

— ئېغىر چىلىقتىن ، جاپادىن قورقۇۋاتقىنىمىز يوق ، گەپ شۇنچىلىك پوستەكنى نەدىن يىغىمىز ؟

— شۇ ئەمەسمۇ ؟ ۋەزىپە بەلگىلىگەنلەر كۆرمەپتۇمۇ !؟ يېقىن ئەتراپتىكى قارا ياغاچلارنىڭ ھەممىسى قېقىلىپ ، سېرىلىپ سوقا ـ سالتاڭ بولۇپ قالدى ! ...

دېمىسىمۇ شۇ كۈنلەردە ، يېقىن ئەتراپتىن بىر ئادەمنىڭ بەش جىڭ پوستەك يىغمىقى خېلى مۇشكۈل ئىش ئىدى ، ئۇنى يالغۇز ئېچىرقاپ كەتكەن ئات ـ كالىلارلا ئەمەس ، بەلكى ھەر كۈنى مانا مۇشۇنداق قارا قاغىدەك تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ يوپۇرۇلۇپ كېلىدىغان ئادەملەرمۇ قېقىپ ، سېرىپ تۈگىتىۋەتكەنىدى ...

شۇ ئەسنادا ، بىر ئاشپەز تاماق تارقىتىش تۈشۈكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ، «داسلىرىڭلارنى ئەكىلىڭلار ، ئاشقان ئۇماچنى تارقىتىمىز !» دەپ

تىۋۇلاپ قالدى. تاماقخانا ئىچى دەرھال ئۇپۇر - تۇپۇر بولۇپ كەتتى، بەزىلەر يوغان داسنى، بەزىلەر قاچىسىنى كۆتۈرۈپ، تاماق تارقىتىش تۆشۈكىگە قاراپ دەۋرەپ كەلدى، بىر يېرىم مېتىر كەڭلىكتىكى تۆشۈكنىڭ ئالدى بىر-دەمدىلا قايناق - تاشقىنلىق بازارغا ئايلاندى. لېكىن بۇ ئادەتتىكى بازار ئەمەس، بەلكى بىر توپ ئاچ قورساقلار بىر يەرگە يىغىلىپ، تەرەپ - تەرەپتىن قول سوزۇپ، بىرنەچچە ساپلىق قورۇق ئۇماچنى جان - جەھلى بىلەن تالىشىۋات-قان قىديا - چىيالىق مالىمان ئىدى. شۇ تاپتا، ئۇلار گويا جەنىنەتكە كىرىشنى تالىشىپ ئالدىراۋاتقان يات، بېگانە ئادەملەردەك، قوپاللىق بىلەن بىر - بىرىنى ئىتتىرەتتى، بىر - بىرىنى قىستىشاتتى، ھەممىسى يوپۇرۇلۇپ ئاشۇ كىچىككىنە تۆشۈككە ئىنتىلەتتى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى داس، قاچىلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چىققان داراڭ - دۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن «نېرى تۇر، ھەي! قىستىما دېمەن، ماڭا ئازراق ...» دېگەندەك بىر - بىرىدىن ياڭراق، بىر - بىرىدىن ساز ئاۋازلار قوشۇلۇپ، ئادەمنىڭ نېرۋىسىنى قاخشاتقۇدەك بىر خىل يېقىمسىز ئۇ-مۇمخور شەكىللەنگەنىدى. ئەڭ قىزىقى، بىر - بىرىنى قىستاپ، بىر - بىرىنى ئىتتىرىپ تۇرغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ دېگۈدەك چاپان، كۆڭلەك-لىرىنىڭ ئارقىسى داس، قاچىلاردىكى ئۇماچنىڭ يۇقى بىلەن بۇلغىنىپ، بەئەينى ئېلان چاپلاش ئۈچۈن شىلىم سۈركەپ قويغان تامغا ئوخشاپ قالغا-نىدى. ئۇماچقا يېشىل پوستەك سېلىنغاچقا، بەزىدە بۇ تام يىراقتىن قارىغان كىشىگە گويا دۇنيا خەرىتىسى ئېسىلغاندەك رەڭدار كۆرۈنەتتى ...

ئېشىپ قالغان ئۇماچ تۆشۈك ئالدىغا توپلانغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېرى-مىغىمۇ يەتمىدى. ئالغانلىرى خۇشال ئىدى، ئالالمىغانلىرى غودۇراپ كىملەرنىدۇ تىللايتتى، تۆشۈك ئالدىدىكى توپ ئاستا - ئاستا تارقىلىشقا باش-لىغاندا، تويۇقسىز بىر ماجىرا چىقىپ كەتتى. فىزىكا فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولسا كېرەك، جۈغى كىچىك، ئورۇقنىا كەلگەن بىرسى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم تەسلىكتە ئېرىشكەن ئازراق ئۇماچنى كۆتۈرۈپ، تۆشۈك يېنىدىن ئەمدىلا قايرىلىپ مېڭىشىغا، ئۇنىڭ ئارقىدا ئۇماچ يەتمىگەنلىكتىن

جملى بولۇپ، چىشلىرى غۇچۇرلاپ تۇرغان يوغان باش جان ئاچچىقىدا قولىدىكى قەلەي قاچىنى ھېلىقى بالىنىڭ دېسىغا تىقتى ـ دە، يېرىم قاچا ئوماچنى كۆرەپ ئالدى ۋە ئۆزىنى ئاقلىماقچى بولغاندەك چالۋاقىدى:

ــ سەن مىترىق بايا مېنى قىستاپ چەتكە چىقىرىۋەتمىگەن بولساڭ، بۇ ئوماچنىڭ ھەممىسى ماڭا تېگەتتى!...

ئورۇق بالا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇپ قالدى:

ــ سەن!... سەن... بۇ نېمە قىلغىنىڭ!... ئەمدى مەن بۇنى ساۋاقداشلىرىمغا قانداق يەتكۈزىمەن!؟...

يوغانباش پەرۋاسىزلا ئاغزىنى بۇزدى:

ــ چۆمۈچلەپ يەتكۈزەلمىسەڭ، قوشۇقلاپ يەتكۈز، ئىشقىلىپ مەن ئۆزۈمنىڭ نېسىۋىسىنى ئالدىم...

ئورۇق بالىنىڭ تۇرۇپلا ئاچچىقى كېلىپ قالدى، كۆزلىرى قىسىلىپ، بۇرۇن پەررەكلىرى لىپىلدەپ كەتتى.

ــ سېنىڭ نىسىۋەڭ مېنىڭ دېسىمدا نېمە ئىش قىلىدۇ؟ ــ دېدى ئۇ زەردە بىلەن، ــ تازىمۇ بىر ئەخلاقسىز، بۇلاڭچى ئىكەنسەن!...

ئاچ قورساق ئادەم جىلىخور بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، يوغانباشنىڭمۇ جۇدۇنى تۇتتى:

ــ بۇلاڭچى!؟ قورساق تويماي، نەگە ئۇسسۇشنى بىلمەي تۇرغاندا ئەجەب گەپنى قىلىسىنا!؟ مانا بۇلاڭچى دېگەن، ئەكە! ــ يوغانباش سول قولىدا ئۆزىنىڭ قاچىسىنى چىڭ تۇتۇپ، ئوڭ قولى بىلەن ئورۇق بالىنىڭ قولىدىكى داسنى كۆچەپ تارتقۇشلىدى، لېكىن ئورۇق بالىمۇ پاتاڭدەك قوللىرى بىلەن داسنىڭ گىرۋىكىنى چىڭ قاماللاپ ئۇنىڭغا بەرمىدى. يوغانباش داسنى يەنە بىر قېتىم كۈچەپ تارتىپ، ئارقىدىن «مانا ئەمىسە» دەپلا قويۇپ بېرىۋىدى، ئو رۇق بالا ئارقىغا سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ يىقىلدى ۋە داستىكى ئوماچ يۈز ـ كۆز، نۇستىباشلىرىغا تۆكۈلدى. ئۇنىڭ بىلەن جېدەل ئاۋۇدى، ئورۇق بالىنىڭ قولىدىكى ئوماچقا ئىشتىھا ساقلاپ تۇرغان بىرنەچچە ساۋاقداشلىرى بۇ

ئەھۋالنى كۆرۈپ، بىردىنلا غەزەپلەندى - دە، يوغانباشقا قاراپ ئېتىلىپ كەلدى. بۇ چاغدا يوغانباشنىڭمۇ بىرنەچچە دوست - بۇرادەرلىرى ئۇنى قوغداش ئۈچۈن ئىككى تەرىپىدە تەييار بولغانىدى. ئەگەر شۇ چاغدا ئالدىغا ئاق پەشتىما تارتىۋالغان، گۆزەللىك، پالۋان قامەت بىر ئاشپەز سېپى ئۇزۇن، يوغان بىر چۆمۈچنى كۆتۈرۈپ چىقىپ: «كىمدە - كىم ئاشخانىدا جېدەل چىقارسا، مۇشۇ چۆمۈچنى بېشىغا كەيگۈزۈپ قويىمەن! ...» دەپ پوپوزا قىلمىغان بولسا بەلكى چۈجە - خورازلاردەك ھۈرپىيىپ، بازلىشىپ تۇرغان ھېلىقى ئىككى تەرەپ راسا بىر قەپەس ئېلىشقان بولاتتى...

ئاشپەزنىڭ ھەيۋىسى بىلەن جېدەل تېزلا بېسىقتى، بۇ ئىشلارغا خېلىدىن بېرى يىراقتىن قاراپ تۇرغان ئاقنىياز چوڭقۇر بىر ئىچكى ئازاب بىلەن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى. ئۇ بايىقى ئىككى ئوقۇغۇچىنى تونۇمايتتى، تونۇمىسىمۇ، ئەگەر يوغانباش باشقا بىر ئىش تۈپەيلىدىن ئاشۇنداق ۋوشۇقچىلىق قىلغان بولسا، ئاقنىياز بۇنىڭغا ھەرگىزمۇ چىداپ تۇرالمىغان، بەلكى ئىككى تاقلاپ بېرىپ، يوغانباشنىڭ ئازراق ئوخلىسىنى ئېلىپ قويغان بولاتتى. لېكىن بۈگۈن ئۇ، ئۇنداق قىلمىدى، كۆڭلىدە ھەر ئىككىسىگە ئەيىب قويالمىدى، ئاچلىق ئۇلارنى ئاشۇ ھالغا — ئاشۇنداق قوپال، تەلۋە ۋە جېدەلخور ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى. ئۇ ھېلىقى ئورۇق بالىنىمۇ، يوغانباشنىمۇ ئوخشاشلا ھېسداشلىق قىلدى. چۈنكى كىچىككىنە ئوماچنى دەپ ياقىلىشقان ئاشۇ ئىككى ئوقۇغۇچىمۇ، ئۇلارغا قاراپ كۆڭلى بۇزۇلغان ئاقنىيازنىڭ ئۆزىمۇ، بايا بەش جىڭ پوستەك ۋەزىپىسى ئۈچۈن بىرمۇنچە غودۇراشقان ساۋاقداشلىرىمۇ شۇ كۈنلەردە، ئوخشاشلا ئېغىر كۈنلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈۋاتاتتى، ئۇلار قاتتىق بوران - چاپقۇنلارغا دۇچ كەلگەن يېڭى بىر تارىخىي دەۋرنىڭ بوسۇغىسىدا تۇراتتى، بۇ يېڭى دەۋر ئۇلارنىڭ ئىرادىسىنى، جاسارىتىنى، ئەقىل - پاراستىنى، قىسقىسى، ھاياتلىق ئىقتىدارىنى سىناۋاتاتتى. بۇ سىناق ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر ۋە شەپقەتسىز ئىدى. بۇنىڭدا قانائەتكە، شۈكۈرگە، ئىرادە ۋە جاسارەتكە تايانغاندىن باشقا، يەنە بايىقىدەك ئېلىشىشقا،

تىركىششكە، شۇ ئارقىلىق جاننى قوغداشقا توغرا كېلەتتى، بولمىسا سىناققا ئاسانلا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئىختىيارسىز سەپتىن چۈشۈپ، بۇنداق ئالىي بىلىم يۇرتىدا ئوقۇپ، ئىلىم ئېلىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم بولۇپ قالاتتى! ھېلىمۇ سىناققا بەرداشلىق بېرەلمەي سەپتىن چۈشۈپ قالغانلار، بىلىم ئېلىشتىن مەھرۇم قالغانلار ئازمۇ؟! ئاقنىيازنىڭ سىنىپىدىنلا ئۆتكەن يىلدىن بېرى ئون ئۈچ ئوقۇغۇچى خۇددى جىن ئېلىپ قاچقاندەكلا غايىب بولۇپ كەتمىدىمۇ!؟ ئۇلارنىڭ بەزىسى قىشلىق كانىكۇلدا؛ بەزىسى يازلىق كانىكۇلدا يۇرتقا كېتىپلا قايتىپ كەلمىدى، بەزىسى بىر كېچىدىلا يوقاپ كەتتى ... شۇنداق قىلىپ، يېڭى دەرس باشلانغان بىرىنچى يىلدىكى ئەللىك ئوقۇغۇچىدىن ھازىر ئوتتۇز يەتتىسى قالدى. بۇنى ئاز دېگەندەك تېخى تۇرغۇنمۇ كېتىمەن دەۋاتامدۇ؟ ئاھ، خۇدا! بۇ سىناقنىڭ چېكى نەدىدۇ؟ ئۇنىڭدىن كىملەر ئۆتۈپ، كىملەر قالار! ...

ئاقنىيازنىڭ خىياللىرى چىگىشلىنىپ كەتتى، دەماللىققا ئۇنىڭ تېگىگە يېتىش تەستەك كۆرۈنەتتى. شۇڭا ئۇ، كۆز ئالدىدىكى ئىشلاردىن ئاچچىقلىنىش، خىيال سۈرۈش ۋە ئويغا پېتىش بىلەن ئەمەس، پەقەت كىتاب ئوقۇش ۋە ھەرىكەت بىلەن قوتۇلۇپ كەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئەتراپتىكى ساۋاقداشلىرىغا مۇراجىئەت قىلدى:

— ئاغىنىلەر، غەيرەت قىلساق بەش جىڭ پوستەكنى يىغىپ كېتەرمىز، كۆپرەك يىغساق، كۆپرەك يەيدىغان گەپ! بۇ كۆنلەردە ئۆزىمىز-نىڭ غېمىنى ئۆزىمىز قىلمىساق بولامدۇ!؟

ئاقنىياز غىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئىككى سوئال چۈشتى:

— قانداق يىغىمىز؟

— نەدىن يىغىمىز؟

ئاقنىياز بايا كۆڭلىگە پۈككەن پىلاننى ئېيتتى:

— مېنىڭچە، بۈگۈن چۈشلۈك دەم ئېلىشنى قويايلى، بالدۇرراق ھەرىكەتلىنىپ، بىر قىسمىمىز ئۇلانباي تەرەپكە، بىر قىسمىمىز مۇتەللىپجاننىڭ

قارا ياغاچلىقى تەرەپكە چىقايلى، سىزنىڭچە قانداق غولام؟

— بولىدۇ، — دېدى كلاسكوم غولام ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ، — ئەڭ ياخشىسى، ھەممىمىز ئۇلانباي تەرەپكە چىقايلى، ئەتىگەن ئاڭلىشىمچە مۇتەللىپجاننىڭ قارا ياغاچلىقىغا ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى چىققۇدەكمىش!

— بولدى، ھەممىمىز خۇرجۇن - خالتىمىزنى كۆتۈرۈپ، ئۇلانباي تەرەپكە مارش! — دېدى سەلەي قاشاڭ ئاقنىيازنىڭ بايىقى سۆزلىرىدىن بىرئاز تەسىرلىنىپ، — ئۇلانباينىڭ باغرى كەڭ، ھەممىمىزنىڭ رىزقى تېپىلىپ قالار!

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار سىنىپ بويىچە ئۇلانباي تەرەپكە چىقىشنى، كەچلىك تاماقنىچە ۋەزىپىنى تولۇق ئورۇنداپ قايتىپ كېلىشنى مەسلىھەتلەشىپ، تېزلا يولغا چىقىشتى. ھەممەيلەننىڭ قولىدا خالتا، سومكا، سېتكا دېگەندەك نەرسىلەر بار ئىدى. ئۇلار مەكتەپنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن چىقىش بىلەنلا تەبىئىي ھالدا كۆڭلى تارتقان، ئېپى كېلىشكەنلەر ئۈچتىن، تۆتتىن غوۋزەك بولۇشۇپ، ھەر خىل تېمىلاردا پاراڭلىشىپ ماڭدى.

ئاقنىياز يەنە شۇ قەدىناس دوستلىرى تۇرغۇن ۋە زايىت بىلەن بىللە ئىدى. بۇگۈن ئۇلارغا يېڭىدىن سەلەي قاشاڭ قوشۇلغانىدى. ئاقنىياز ئۇلارنى باشلاپ ماڭدى. ئۇلار ئۇلانبايغا بارا - بارمايلا خېلى كەڭ ۋە قويۇق دەرەخزارلىققا دۇچ كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قارا ياغاچلارمۇ كۆپ ئىدى، سۇيى قاچمىغان ياش نوتا - شاخلاردا پوستەكلەر غوچچىدا ساڭگىلاپ تۇراتتى... قورسىقىدا چۈشتە ئىچكەن بىر ئاپقۇر ئۇماچتىن باشقا ھېچنەرسە بولمىغان بۇ ئاچ قورساقلار كەچلىك قورساقنىڭ غېمىدە يەنە تىرىشىپ - تىرمىشىپ ئىشلىدى!...

جۇمھۇرىيەت قۇرۇلۇپ ئون يىلدىن كېيىن، تۇنجى قېتىم مانا شۇ تولۇق كۇرسلۇق ئالىي بىلىم يۇرتىغا كىرگەن بۇ ئوقۇغۇچىلار شۇ كۈنلەردە ھەقىقەتەنمۇ تۇرمۇشنىڭ قىيىن بىر ئىمتىھانىغا دۇچ كەلگەنىدى. بۇ ئىمتىھان

باشقا نەرسە ئەمەس ، دەل ئاشۇ ئاچلىق ئازابى ئىدى . بۇ ئازاب بەزىلەرنى پۇ-تۇنلەي ھالىدىن كەتكۈزۈپ ، بىر سۆگەك ، بىر تېرە قىلىپ قويىدى ، بەزىلەرنى بولسا ، كۆپتەك ئىششىتىپ ، ئاياغقا تۇرالماس قىلىپ قويدى ، بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا ھەمىشە كۆتۈرەڭگۈ ، خۇشچاقچاق يۈرىيدىغان سەلەي قاشاڭمۇ ھا-زىر شۇمشەرەپ ، قىزىق - قىزىق لەتىپە - چاقچاقلارغىمۇ ئاغزى كەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى . ئۇ بەزى كۈنلىرى ئۆزىنى - ئۆزى خۇش قىلىش ئۈچۈن بولسىمۇ : «ئاھ خۇدا ، ماڭا ئىچىك ئاغرىپ بىر چىنە ناۋات چاي بىلەن بىر كاكچا نان بەرسەڭ ، ساڭا ۋەدە بېرەتتىمكى ، ئۇنىڭ تەمىنى كەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن ئون كۈنگىچە ئېغىز چايقىمايتتىم !» دەپ نالە قىلاتتى . ئۇ بۇگۈنمۇ بىرەر سائەتلىك جىددىي ئىشتىن كېيىن ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ تاماكا چەك-كەچ ، ئاغىنىلىرىغا يەنە شۇ نان ۋە قورساقنىڭ گېپىنى قىلىشقا باشلىدى :

— مەن دېمەن ئاغىنىلەر ، ئۆز زامانىسىدا رىملىقلارغا قارشى بىر چۆلگە توپلانغان بەش مىڭ يەھۇدىنى ئەيسا پەيغەمبەر بەش نان ، ئىككى بې-لىق بىلەن تويغۇزۇپ ، ئاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپتىكەن . شۇ كۈنلەردە بىزنىڭ ئىچىمىزدىمۇ ئەيسادەك ئاشۇنداق كارامەتلىك بىرسى چىقىپ قالسا ، بىزنىمۇ بۇ ئاچلىق ئازابىدىن قۇتۇلدۇرسا قانداق ياخشى بولاتتى - ھە ؟!

— شۇنى دېگىنە ! — دېدى تۇرغۇن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، — لېكىن ئۇ بىر رىۋايەت ، بىز بولساق ، نەق رېئاللىقنى بېشىمىزدىن كەچۈرۈۋاتى-مىز . ئەگەر خۇدا ئادىل بولسا ، بىزنىڭ ئازابىمىزنى كۆرسە بولاتتى ، لېكىن بۇ كۈنلەرنىڭ ھېچ ئاخىرى كۆرۈنمەيۋاتىدۇ ، ئاچلىق دېگەن ئادەمنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئازابلاپ ، ئاستا - ئاستا ئۆلۈشى ئوخشايدۇ ! ...

بۇ گەپ ئاقنىيازغا ئانچە ياقمىدى ، تۇرغۇننىڭ شۇنچە ئۈمىدسىز ، چۈشكۈن بولۇپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولدى ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئازراق بولسىمۇ ئىلھام ، مەدەت بېرىش ئۈچۈن گەپنى ئەگىتىپ مۇنداق دېدى :

— كىم بىلىدۇ ئاغىنىلەر ، بېشىمىزدىن ئۆتۈۋاتقان مۇشۇ ئېغىر كۈنلەر بىزنى تېخىمۇ ئەقىللىك ، جاسارەتلىك ، قەيسەر قىلىپ چىقامدۇ - تېخى !

يېقىندا قايسى بىر كىتابتا شۇنداق بىر نەرسىنى ئوقۇغاندەك قىلىمەن : باياـ
شات، غەمسىز، پاراغەتلىك تۇرمۇش ئادەمنىڭ ئىرادىسىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ،
بوشاشتۇرۇۋېتىدۇ، ماددىي تۇرمۇش ياخشىلانغانسېرى، ئادەم تېنىنىڭ تەبىـ
ئەتكە ماسلىشىش ئىقتىدارى شۇنچە ناچارلىشىدۇ! مېنىڭچە، بۇ گەپ مەيلى
فىزئولوگىيە، مەيلى پسىخىكا جەھەتتىن بولسۇن توغرىدەك قىلىدۇ!

ئېرىقنىڭ ئۇ تەرىپىدە كونا چىگرىن سومكىغا قاچىلانغان پوستەكلەرنى
قولى بىلەن دەڭسەپ ئولتۇرغان زايىت بۇ گەپكە دەرھال قوشۇلدى:

— توغرا، مەنمۇ شۇنداق قارايمەن، بۇ قېيىنچىلىقلار بەلكىم بىز ئۇـ
چۇن ئىرادە تاۋلايدىغان، جاسارەت يېتىشتۈرىدىغان، مەنىۋى بايلىق
توپلايدىغان بىر ئەگگۈشتەر بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس!

سەلەي بۇ گەپلەرنىڭ كۆڭلىگە ئانچە ياقمىغانلىقىنى قىسقىلا چاقچاق
بىلەن ئىپادە قىلدى:

— پاھ - پاھ! .. نېمىدېگەن ئۇلۇغ پىكىر، نېمىدېگەن يۇكسەك قاراش
ھە!؟ بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ قورسىقىم بىر جاۋۇر داغ سۇ ئىچكەندەك تويۇپ
قالدى! ...

تۇرغۇنمۇ پسەنت قىلمىغاندەك غودۇراپ قويدى:

— ئەھۋال شۇنداق بولغاندىكىن شۇنداق دېمەي نېمە چارە! ئا Q مۇ
ئەجنەبىي شەيتانغا شۇنداق دېگەن! ...

پاراڭ تەبىئىي ھالدا شۇ يەردە توختاپ قالدى، بۇ كۆنلەردە بۇنداق
گەپلەرنىڭ ئايىغى چىقمايدىغانلىقى ھەممەيلەنگە ئايان ئىدى. ھەر كىم ئۆز قاـ
نائىتى، ئۆز ئىرادىسى، ئۆز ئەقىدىسى ۋە ئۆز پىكرى بىلەن ياشايتتى، گەپ
بىلەن بىر - بىرىنى قايىل قىلىش ھەققەتەن تەس ئىدى. شۇڭا ئۇلار بىر -
بىرلەپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ يەنە ئىشقا كىرىشتى، ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا ئاز
قالغانىدى ...

سۆگەت ياغىچىدىن ئەپچىل بىر ئىلمەك ياسىۋالغان ئاقنىياز قارىياغاچـ
نىڭ ئادەم قولى يەتمەيدىغان خېلى - خېلى ئېگىز شاخلىرىنىمۇ قايرىپ

ئېگىپ، يۇمران نوتىلاردا تېزىقتەك غوچ - غوچ تۇرۇپ كەتكەن پوستەكلەرنى يوغان پەنجىلىك قوللىرى بىلەن ۋاشىلدىتىپ سىرىپتتى. سەلەي قاشاق بىلەن تۇرغۇن بىر توپ كاداك قارىياغاچنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالغانىدى، ئۇلار قوش قوللاپ سىرىغان پوستەكلەرنى ھەدەپ قويىنىغا تىقاتتى. كۆڭلەكلىرى كۆپۈپ، بەئەينى سامان تىققان تەكىيدەك يوغىناپ كەتكەنىدى. بىر چاغدا سەلەي قاشاق دەرەخنىڭ بىر ئاچىمىقىغا مىنىۋېلىپ، ھەممەيلەننى تووۋلاپ ئۆزىگە قاراتتى:

— پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز ئاغىنىلەر، ماڭا قاراڭلار، پېقىرغا ھازىر شۇنداق تېز ۋە ئۇلۇغ بىر ئىلھام كەلدىكى، ئۆزۈمنى باسالماي دەرەختىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قېلىۋاتىمەن، تىنچ، مەن ئۇنى دەرھال ئوقۇۋېتەي، — ئۇ ئاۋازىنى رىتىمغا كەلتۈرۈپ، قوللىرىنى ئەرەك - سەرەك پۇلاڭلىتىپ شېئىر ئوقۇشقا باشلىدى:

پوستەك، پوستەك،
ئاھ، يېشىل پوستەك.
ياپراقلىرىڭ ئاش بولدى،
قۇرتلىرىڭ سېمىز گۆش.
سەن بولمىساڭ ئۇلانبايدا،
ياق بۇ تەبىئەتتە —
بىزنىڭ بۇ ئاچ،
ئاھ، بىچارە قورساقلار
قانداق قىلاتتى —
ئاھ، جېنىم دوستەك! ...

— قانداق، ماياكوۋېسكىنىڭ چاچمىلىرىغا ئوخشاپتۇمۇ؟
— قالتىس - قالتىس! — دېدى زايىت مەنىستىمگەندەك ئۆزۈك -

ئۆزۈك چاۋاك ئۇرۇپ، — ئەسلىدە شېئىر دېگەننى سەن يازساڭ بولىدىكەن قاشاڭ ! دەرەخ ئۈستىدە تۇرساڭمۇ ئىلھامىڭ كېلىۋېرىدىكەن !

— شۇنداق، ماڭا دەرەخ ئۈستىدىمۇ ئىلھام كېلىۋېرىدۇ، — دېدى سەلەيمۇ بوش كەلمەي، — ھەرھالدا بۇ قېتىم ئۈستىدە كەلگەن ئىلھامدىن پا. كىزرەك بولىدۇ - دە ! ...

تۇرغۇن پىخىلداپ كۈلۈپ كەتتى، سەلەي ئۆزى شېئىر يازالمىسىمۇ، ساۋاقداشلىرىنىڭ گېزىت - ژۇرناللارغا چىققان شېئىرلىرىنى ئاسانلىقچە ياراتمايتتى، ئۇ بىرلا ئاقنىيازغا قايىل ئىدى، زايىتنى بولسا «ئوغۇت شائىرى» دەيتتى. ئەمما بۇ گەپنى ھازىرغىچە ئاغزىدىن چىقارماي كۆڭلىدە ساقلاپ كېلىۋاتاتتى، مانا بۈگۈن كۈتۈلمىگەندە مۆرىتى كېلىۋىدى، كۆڭلىدىكى شۇ گەپنىڭ بىر قىسمىنىلا ئېيتىپ سالدى. زايىت بۇنى چۈشەندىمۇ - چۈشەنمىدىمۇ بۇ ھەقتە قايتا ئېغىز ئاچمىدى، سەلەي يەنە شۇ بايىقى ھاياجان بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى :

— ئاقنىياز، زايىت، سىلەر شائىرغۇ، رېئالىستلارغۇ ؟ مۇشۇنداق ئاكتىۋال تېمىلاردا شېئىر يازماي، نىمە يازىسىلەر ؟ مەن سىلەرگە بۈگۈنكى ئەمەلىي تەسىراتىم بىلەن بىر تېما تەقدىم قىلاي : «پوستەك ناخشىسى !» قانداق ؟

— توغرا، بۇنىڭدىن ياخشى شېئىر چىقىدۇ، — دېدى ئاقنىياز خىيالچان ھالدا، — بىزنى تەبىئەت ياراتتى، يەنە شۇ تەبىئەت بېقىۋاتىدۇ. تەبىئەت ھەقىقەتەنمۇ ئۇلۇغ، سېخى، نۇقسانسىز بىر مەۋجۇدات ! ئۇ ئىنسان ۋۇجۇدىنى ئۆزىنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس مېھىر - مۇھەببىتى بىلەن ياشارتىدۇ، زوقلاندۇرىدۇ، شادلاندۇرىدۇ ! ئىنسان ۋە تەبىئەت بىزنىڭ ئۆلمەس مەڭگۈلۈك تېمىمىز !

كەچكى شەپەق يىراقتىكى ئۇپۇق گۈمبىزىگە خۇددى ئالتۇن رەڭ بىلەن كەشتە چەككەندەك چىرايلىق، نۇرلۇق ۋە كۆركەم مەنزىرە پەيدا قىلغان بىر ۋاقىتتا، تۆت دوست پوستەك بىلەن تومپايغان خالتا، سومكىلىرىنى كۆ-

تۇرۇشۇپ مەكتەپكە قايتماقچى بولدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھارغان، ئاچقان، ئاغزىلىرىمۇ قۇرۇپ، كالپۇكلىرى گەز باغلىغانىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ روھى ئۇستۈن، كەيپى چاغ ئىدى، چۈنكى ئۇلار ۋەزىپىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىغان، بەزىلەر ھەتتا ئاشۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇلار دەرەخزارلىق ئىچىدە ئېرىق بويلاپ تۆۋەنگە ماڭدى ۋە كۆپ ئۆتمەي چوڭ يولغا چىقتى، چوڭ يولدا ئۇلار بادامگۈل بىلەن غۇنچەقىزنى ئۇچرىتىپ قالدى، ئىككىسى بىر خالتا پوستەكنىڭ ئىككى بېشىدىن تۇتۇپ، خۇددى كەكلىكنىڭ يورغىسىدەك تېز، ئەمما ئۇششاق قەدەملەر بىلەن كېتىشىۋاتاتتى. زايىت بادامگۈلنى كۆرۈپلا ئۇنىڭغا يېقىنچىلىق قىلىشقا باشلىدى:

— بادامگۈل-ھېرىپ قالغانسىز، ئەكىلىڭ، خالتىنى مەن كۆتۈرەي!

— رەھمەت، ھارمىدىم، — دېدى بادامگۈل سىپايە ئاۋازدا، — ئۆزۈم كۆتۈرىمەن.

سەلەي قاشاڭ قىزلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، غۇنچەقىزغا چاقچاق قىلدى:

— پىس-پىس-پىس، ياخشىمۇسىز، خېنىم! ئۆزىڭىزمۇ چىقىپ قاپسىز، كىمنى پاناھ تارتىپ چىققانسىز خېنىم؟

غۇنچەقىز قاش-كۆزىنى سۈزۈپ، تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ، بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، ئاقنىيازنىڭ سۆزى ئۇنىڭ پىكرىنى بۆلۈۋەتتى.

— راست، سىزمۇ چىقىپسىز...

ئاقنىياز بىرمۇنچە گەپنى كۆڭلىگە پۈككەن بولسىمۇ، لېكىن ھودۇقۇشتىنمۇ ياكى ھاياجاندىنمۇ، ئېشقىلىپ خىيالى چېچىلىپ، گېپىنى ئېيتالماي قالدى. شۇ كۈنلەردە نېمە ئۈچۈندۇر ئۇ غۇنچەقىزنى كۆرسىلا بەدىنى لاپپىدە ئوت ئېلىپ كۆيگەندەك بولاتتى، ئۆزىنى تۇتالماي، ئۇنىڭغا پۈتۈن ئەسلى ۋەسلىنى بېرىۋېتىشكە تەييار تۇراتتى.

— مەن چىقمىسام بولامدۇ، ئاقنىياز؟ قارىڭا، بۇنىڭ ماۋۇ نازۇك بارماقلىرىغا، — دېدى غۇنچە قىز بادامگۈلنىڭ قولىنى ئىشارە قىلىپ، — مۇشۇ بارماقلار بىلەن ئۇ تېخى تۆت سائەتتە بەش جىڭ پوستەك يىغامدۇ؟ سىلەر-

نىگمۇ باغرىڭلار تاش ئىكەن !...

غۇنچەقىزنىڭ ئەۋرىشىم بويى ناز بىلەن تەۋرەندى ، چاقماق كىرپىكلىرىنى تېز - تېز قېقىپ كۈلۈمسىرىدى . ئاقنىياز ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىغىنچە تۇرۇپ قالدى . بۇ كۆزلەردە بىر خىل سېھرىي كۈچ ، تىكىلىپ قارىسا كۆڭۈلنى ئەللەتىدىغان كۈچلۈك بىر ھارارەت باردەك قىلاتتى . مانا شۇ سېھرىي كۈچ بىلەن مانا شۇ ھارارەت ئۆتكەنكى «ئۇزىتىش زىياپىتى» دىن بۇيان ئاقنىيازنى سېھرلەپ ، كۆيدۈرۈپ ، ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇيدىغان بىر ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى . لېكىن ئۇ بۇنى ئاشكارىلاشقا ، بىرەرسىگە سەزدۈرۈپ قويۇشقا پېتىنالمايتتى . چۈنكى ئۇ ، غۇنچەقىزنىڭ سۆيگىنى بارلىقىنى ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن تارتىپ يۇرۇۋاتقان قەدىناس يىگىتى سۇلتاننىڭ ھازىر ئۆزبېكىستاندىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇۋاتقانلىقىنى بىلەتتى . بۇ ھالدا ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ بىر جۈپ مۇھەببەتداشنىڭ ئارىسىغا ئۇددى سوغۇردەك قىستىلىپ كىرىپ ، ئۈچىنچى بىر شەخس بولۇپ قېلىشىنى خالىمايتتى ، لېكىن قانداقتۇر چەك - چېگرا ، قائىدە - يوسۇن دېگەنلەرنى بىلمەيدىغان ، ئادەمنىڭ ئىرادە ۋە تەسەۋۋۇرىدىن ھالقىپ كېتىدىغان مۇھەببەت ئاتلىق بۇ بەگباش ، ھۆكۈمران تۇيغۇ ھامان ئۇنىڭ قەلبىدە مەۋجۇت ئىدى ، شۇ تۇيغۇ ۋە شۇ ھېسسىيات ئۆزىنىڭ غايىبانە رىشتى بىلەن ئۇنىڭ ھەر بىر ھۈجەيرىلىرىنى چىرمىۋالغانىدى . بۇ غايىبانە رىشتە ھەمىشە ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل يوشۇرۇن ۋە لەززەتلىك راھەت سېزىمى قوزغاپ تۇراتتى ...

— ئۇنچە دەپ كەتمەڭ ، غۇنچەقىز ، — دېدى زايىت يەنە گەپكە قىستۇرۇلۇپ ، — ناۋادا بادامگۈل ۋەزىپىسىنى ئورۇندىيالمىغان بولسا ، مانا مەن ئۆزۈم يىغقان پوستەكنى بېرىۋېتەتتىم ...

— تايىنلىق زايىت ! — دېدى غۇنچەقىز ئاغزىنى پۇرۇپ ، — بىزنىڭ قولىمىزدىكى ماۋۇ خالتا بولمىغان بولسا ، ھەرگىزمۇ ئۇ گەپ سىزنىڭ ئېغىزىڭىزدىن چىقمايتتى ! سىلەر يىگىتلەر ئەزەلدىن ياغلىما گەپكە ئۇستا ، شۇڭا مەن دوستۇمنى يەرگە قاراپ قالمىسۇن ، دەپ چۈشتىن كېيىنكى كونسۇلتا-

سىينى تاشلاپ، بىللە چىقتىم.

بۇنداق ئايىغى چىقماس گەپلەرگە خاتىمە بېرىش ئۈچۈن تۇرغۇن بادامگۈلدىن سورىدى:

— شەۋكەتتىن بىرەر خەۋەر بارمۇ؟

— ياق، — دېدى بادامگۈل ئىككى تەرىپىگە قاراپ، — خەۋەر بولسا سىلەر ئاڭلارسىلەر...

— يوغسۇ، بىز ئاڭلايدىغان خەۋەر باشقا، سىز ئاڭلايدىغان خەۋەر باشقا - دە! — دېدى زايىت خۇددى كىنايە قىلغاندەك غەلىتە تەلەپپۇزدا، — سىزگە بەلكىم ئىشىق - مۇھەببەت شېئىرلىرى يېزىلغان خەتلەر، يۈرەك سۆزلىرى ئىپادىلەنگەن تېلېگراممىلار كەلگەندۇر!...

بادامگۈلنىڭ يۈزى ھۆپپىدە قىزىرىپ، كۆزلىرى ئەلەملىك پارقىراپ كەتتى، بۇ گەپلەر ئۇنىڭ خېلىلا زىتىغا تەگكەنىدى. تۇرغۇن ئۆزى باشلىغان گەپنىڭ بادامگۈلگە بۇنداق يوشۇرۇن دىلئازارلىق ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن ئاچچىقى كېلىپ، زايىتنىڭ شېخىغا ئۇرۇش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۈمەللەپ تۇرۇۋىدى، ئۇنىڭدىن سەلەي قاشاڭ چاقنان چىقىپ كەتتى:

— پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز، بادامگۈل! يۈزىڭىز بەك نېپىزكەن سىزنىڭ، لېكىن بىلىپ قويۇڭ، بىزدە ئاچكۆزلەر كۆپ، ئۇلارنىڭ بىزەڭ كۆزلىرىگە بەرداشلىق بېرىش ئۈچۈن قېلىنراق يۈز بولمىسا بولمايدۇ، جۇمۇ!

بۇ گەپنىڭ خېلىلا جايىغا چۈشكەنلىكىدىن خۇشال بولغان غۇنچەقىز كۈلدى، كۈلگەندىمۇ، قاش - قاپاقلىرىنى ئۇينىتىپ، بەكمۇ ھۇزۇرلىنىپ كۈلدى...

شۇ ئەسنادا، ئۇلارغا يەنە ئۈچ قىز ئۇچرىدى، غۇنچەقىز بىلەن بادامگۈل قىز ساۋاقداشلىرىغا قوشۇلۇپ، يولنىڭ ئوڭ چېتىگە چىقىپ كەتتى. ئۇلار مەكتەپكە يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ئۈچ تاشتىكى دۆڭگە چىققاندا، مەكتەپنىڭ ئېگىز تۇرخۇنى بىلەن قىزىل بىنا ئوچۇق كۆزگە تاشلاندى.

قىزلاردىن ئايرىلغاندىن كېيىن، تۆت يىگىت ئۆز خىيالى بىلەن جىمجىت كې-
لىۋاتاتتى. بولۇپمۇ ئاقنىياز بۆلەكچە جىمىپ كەتكەندى، گويا غۇنچەقىز
ئۆزى بىلەن بىللە ئۇنىڭ خۇشاللىقىنى، شوخلۇقىنى ۋە كۆڭۈل مەيلىنى ئې-
لىپ كەتكەندەك خىيالچان، خامۇش، جىمغۇر بولۇۋالغاندى. تۇرغۇنمۇ ئۆز
تەقدىرىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئويلايتتى، پىلان تۇراتتى، چوت سوقاتتى... ئا-
رىدىكى جىملىقنى زايىت بۇزدى، كۆڭلىدە ئىنتايىن مۇھىم خەۋەر دەپ بىلگەن
بىر ئىشنى يېقىندىكى دوستلىرىغا بىر خىل سىرلىق ئاۋازدا ئېيتىشقا باشلىدى.

— ئاغىنىلەر، كاتتا بىر كىشىدىن مۇھىم بىر خەۋەرنى ئاڭلاپ قالدىم،
ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىلى - چۆچەكتە چەتكە قېچىش ئەھۋالى بولۇۋاتقان
ئوخشايدۇ. مەكتىپىمىزدىكى بەزى ئوقۇغۇچىلارمۇ ھەر خىل باھانە - سەۋەبلەر
بىلەن يۇرتقا بېرىپ، مۇشۇ ئىشقا ئارىلىشىپ قالغانىدەك گېپى بار. مەن
شەۋكەتتىن ئەنسىرەپ قالدىم...

— نېمە؟ شەۋكەتنىمۇ چەتكە قاچىدۇ، دېمەكچىمۇ سەن؟! — ئاقنى-
ياز گەپنىڭ ئاخىرى تۇگىمەي قايناپ كەتتى، — زايىت، سەن
شەۋكەت بىلەن ئۈچ يىللىق قەدىناس ئاغىنە، ئۇنىڭ قانداق ئادەملىكى ساڭا
ئايان، بۇنداق گەپلەرنى كەلسە - كەلمەس يەرلەردە دەپ يۈرمە، بادامگۈل
ئېغىنمۇ ئاڭلاپ قالمىسۇن!...

زايىتنىڭ ئالاھىدە ھەشەم - دەرمەم بىلەن ئېيتقان بۇ گېپى تۇرغۇننىمۇ
ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ زايىتنىڭ كۆڭلىدە كىشىگە ئېيتقىلى بولمايدىغان بىر
غەرەزنىڭ — شەۋكەت بۇ يەردىن يوقالسا بادامگۈل ماڭا قالىدۇ، دەيدىغان بىر
هارام نىيەتنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغانىدەك ئاچچىق بىلەن دوقىدا مۇنداق
دېدى:

— بىز شەۋكەت بىلەن ئۈچ يىل سىرداش، دىلداش، تەقدىرداش
بولدۇق. ئۇ كىم «كەھ» دېسە ئۇچۇپ كېتىدىغان ئۇنداق تۇتامسىز، يىلىكى
سۇيۇق يىگىتلەردىن ئەمەس!

زايىت ئىككى ئاغىنىسىنىڭ زەردىلىك گېپىدىن بىرئاز ئوڭايسىزلاندىمۇ

قانداق، دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، گەپنى ياسىدى. لېكىن كۆڭلىدىكى گۇ-
مانىنى يەنىلا يوشۇرۇپ قالالمىدى:
— مەنمۇ ئۇنى چەتكە قېچىپتۇ ياكى قاچىدۇ، دېمىدىمغۇ! لېكىن
سىلەرمۇ بىلىسلەر، ئۇنىڭ چەتكە چوقۇنۇش ئىدىيىسى، بولۇپمۇ، رۇس ۋە
سوۋېت ئەدەبىياتىغا بولغان چوقۇنۇشى ناھايىتى كۈچلۈك! بۇنداق
ئىدىيىدىكى ئادەملەرنى پۇرسەت بولسا تەۋرەنمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ. لېكىن
شەۋكەت ئۇنداق بولماس!...
— نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىسەن، زايىت! — دېدى ئاقنىياز
بىرئاز قىزىشىپ، — بىر ئادەمنىڭ بىلىمگە بولغان قىزىقىشىنى،
چوقۇنۇشىنى قانداقمۇ ئۇنىڭ چەتكە قېچىشى بىلەن
باغلىغىلى بولىدۇ. سېنىڭ مەنتىقەڭ بويىچە بولغاندا،
سوۋېت ئەدەبىياتىغا چوقۇنغانلار سوۋېتكە، فرانسۇز ئەدەبىياتىغا چوقۇنغانلار
فرانسىيىگە، ئەرەب ئەدەبىياتىغا چوقۇنغانلار ئەرەب دۇنياسىغا ھامان بىر كۈنى
قېچىپ كېتىشى مۇمكىن ئىكەندە! بۇ خۇددى «بېشى يوغان بەگ بولىدۇ، قولى
يوغان قول بولىدۇ» دېگەندەكلا گەپ ئەمەسمۇ، سەنمۇزە...
— بولدى قويۇڭلار، بولمىغان ئىشنى تالىشىپ
ھاماقەتلىك قىلمايلى! — دېدى سەلەي قاشاڭ سالاچىلىق قىلىپ، —
گەپ كۆپ بولۇپ كەتسە ئادەمنىڭ قورسىقى بەك تېز ئېچىپ كېتىدىكەن،
ئاۋۋال ساق - سالامەت ئاشخانىغا بېرىپ، قورساقتا ئازراق كالتەچەم سې-
لىۋالايلى، ئاندىن تالاشساقمۇ ئۈلگۈرىمىز، شەۋكەت تېخى
چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتمىگەندۇ؟!
بۇ گەپنى ئەستايىدىل چۈشىنىپ قالغان تورغۇن كېسىپلا دېدى:
— خاتىرجەم بول، ئۇ ئۆتۈپ كەتمەيدۇ!
— شۇنى دېمىنا!... — سەلەي زايىتقا دارتمىلىغاندەك كۆزىنى ھەي-
يارلىق بىلەن قىسىپ قويدى.

× × ×

تۇرغۇن ئاخىر كېتىش قارارىغا كەلدى، شەۋكەتنى كۆتۈشكىمۇ كۆنمىدى. ئۇ بۈگۈن چۈشتىن كېيىنكى ئىختىيارىي ھەرىكەت ۋاقتىدا ئاقنىيازنى چاقىرىپ، مەكتەپنىڭ تەنتەربىيە مەيدانىغا باشلاپ كەلدى ۋە خالىي بىر يەردە ئولتۇرۇپ، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنىڭ ھەممىسنى ئېيتتى. ئاقنىياز ئۇنىڭ گەپلىرىنى سەۋرلىك بىلەن ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن چوڭقۇر ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ۋە ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا مۇنداق دېدى:

— ئاداش، تۇرغۇن، يەنە ئازراق چىدىغىن، غۇلىچى تۈگەپ غېرىچى قالدى، يەنە ئىككى يىل دېگەن قانچىلىك ئىدى، يىگىتلىكنىڭ ئۆمرىدەك پىررىدە ئۆتۈپ كېتىدۇ، بىللە كەلدۇق، بىللە كېتەيلى! ...

تۇرغۇن ئۇھسىندى، قولىنى ماڭلىيىغا تىرەپ چوڭقۇر ئويغا پاتتى، ئاخىرىدا يەنە ئۆزىنىڭ گېپىنى قىلدى:

— ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ئاداش، زادىلا تۇرغۇم يوق. سىنىپتا ئولتۇرسام، مېنىڭ كۆز ئالدىمدا ھەمىشە دوسكا، كونسپىكلار ئەمەس، بەلكى دادام بىلەن ئانام توغرا تۇرۇۋالىدۇ، مەن شۇلار بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرىمەن ... — ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى يەنە بىر راست گېپىنىمۇ ئېيتتى، — ئاچلىققا چىدىمىدىم ئاداش. ئاچلىق ئادەمنى چايان چاققاندەك ئازابلايدىكەن! مەن ساڭا قارىغاندا يارىماس، ئىرادىسىز ئىكەنمەن...

— ئۇنداق دېمە، — ئاقنىياز دوستىنىڭ كۆڭلىنى ياسىدى، — مەنمۇ پىلسىرات كۆۋرۈكىنىڭ ئۈستىدە ماڭغاندەك كېتىۋاتىمەن، ئاداش! لېكىن بۇ قىيىنچىلىقلارمۇ تېز ئارىدا ئۆتۈپ كېتەر، دەپ ئويلايمەن. يەنە ئازراق چىدايلى، ئۆتۈپ كېتىدۇ...

تۇرغۇن جاھىللىق بىلەن بېشىنى سىلكىدى:

— ياق، مەن ئۆز كۆزىتىشلىرىمدىن شۇنداق خۇلاسە قىلىمەنكى،

تونۇگۇن بىلەن بۈگۈن ئوخشاش زايىت، شەكسىزكى، ئەتە بىلەن ئۆگۈنمۇ ئوخشاش بولىدۇ!

— نېمانچە ئۈمىدسىزلىنىپ كەتكەنسەن، تۇرغۇن! — دېدى ئاقنىياز ھەم كۆيۈنگەن ھەم ئۈمىدىنى ئۈزگەن ھالدا، — مەن سېنى خېلى غەيرەتلىك، ئىرادىلىك دەپ قارايتتىم...

— ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، ھەممە نەرسە چېكىدىن ئاشسا ئەكسىگە يانىدىغان ئوخشايدۇ! — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋېلىپ، ئاندىن ئاقنىيازنىڭ قولىنى دوستلارچە چىڭ سىقىپ تۇرۇپ، چوڭقۇر بىر ئىچكى تىنىقى بىلەن داۋام قىلدى، — راستىمنى ئېيتسام، سەندىن، شەۋكەتتىن زادىلا ئايرىلغۇم يوق، لېكىن قارارىم ئەقىدەمدىن ئۈستۈن كەلدى، مەن ئەتە چۈشتە يولغا چىقىمەن، يۇرتتىن كەلگەن بىر تونۇش شوپۇر ئېلىپ كەتمەكچى. كىتاب، كونسپېكلارنىڭ ھەممىسىنى ساندۇققا قاچىلاپ ئېلىۋالدىم، يوتقان - كۆرپەم ساڭا قالدى، خەت يېزىشىپ تۇرايلى، ھاياتلا بولساق تېخى كۆپ ئۇچرىشىمىز!...

ئىككى دوست چىڭ ۋە ئۇزاق قۇچاقلاشتى، ھەر ئىككىسىنىڭ كۆزىدىن ئايرىلىشقا قىيمىغان بىرنەچچە تامچە جۇدالىق ياشلىرى مەڭزىنى بويلاپ سىرغىپ چۈشتى. ئاقنىياز كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا مۇنداق دېدى:

— تۇرغۇن، دوستۇم، بىز ئۈچ يىل بىر ياتاقتا يېتىپ، بىر قازاننىڭ ئېشىنى ئىچىپ، بىر سىنىپتا ئوقۇپ، روھىي جەھەتتە بىر ئۆمۈر ھېسداشلارغا ئايلاندۇق. ئەمدى ۋاقىتسىز ئايرىلغان بولساقمۇ، خۇدا خالىسا، روھىمىز بىر ئۆمۈر بىر - بىرىنى ھۆرمەتلەپ، ئىزدىشىپ تۇرىدۇ!...

— ئىشىنىمەن! — دېدى تۇرغۇنمۇ ئېسەدىگەندەك ئۆپكىسى ئۆرلەپ، — جىسمىمىز ئايرىلسىمۇ، روھىمىز ئايرىلمايدۇ، خەت يېزىشىپ تۇرايلى!

ياتاققا قايتىش يولىدا تۇرغۇن گويا بىر نەرسىدىن ئاگاھلاندۇرغاندەك ئاقنىيازغا مۇنداق دېدى:

— ئاداش، سەن زايىتنى ئۇنچىۋالا ئالىيجاناب تەسەۋۋۇر قىلىپ

كەتمە ! مېنىڭ كۆزىتىشىمدىن قارىغاندا ، ئۇنىڭدا ئانچە - مۇنچە ئالا كۆڭۈل-لۈك ، سەممىيەتسىزلىك باردەك قىلىدۇ . مېنىڭچە ، بۇ دۇنيادا دوستلارنى بىر - بىرىگە ئۇمۇرۋايەت باغلاپ تۇرىدىغان نەرسە — كۆڭۈل پاكلىقى بىلەن سەممىيەت ! سەن ئۇنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى شەۋكەت ھەققىدە تارقى-تىپ يۈرگەن گەپلىرىنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟ «خۇدۇكى بارنىڭ مۇنۇكى بار» دېگەندەك ، كۆڭلىدە ئاللىق بولمىسا مۇنداق قىلىپ يۈرمەتتى ! يالغان گەپ دېگەننىڭ پۇتى بولمىغان بىلەن قانىتى بار . ھازىر ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا «شەۋكەت چەتكە قېچىپتۇ» دېگەندەك گەپلەر ئېقىپ يۈرىدۇ !

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دېدى ئاقنىياز ، لېكىن كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يې-رىدە تۇرغۇنىنى «بىر ئاز ئاشۇرۇۋەتتى» دەپ قاراپ ، ئانچە قىزغىن بولمىغان پوزىتسىيە بىلەن داۋام قىلدى ، — زايىتتا ئاز - تولا تۇراقسىزلىق ، مەنمەنلىك ۋە يالغانچىلىق ئىللەتلىرى بار ، لېكىن مېنىڭچە ، ئۇ يەنىلا بىزنىڭ ياخشى دوستىمىز ، ياخشى بۇرادىرىمىز ، ئالدىراپ ئۇنىڭ دوستلۇق ساداقىتىدىن گۇ-مانلانساق بولماس !

— بوپتۇ ، ئىشقىلىپ ، بۇ مەندىكى بىر سېزىم ، ئاقنىياز ! مەن كېتىمۋاتىمەن ، ئۇنىڭ بىلەن سەن بىللە قالىسەن . كونىلاردا : «بىر ئادەمنى سىناش ئۈچۈن بىر تاغار تۇزنى بىللە يە» دېگەن گەپ بار ، بەلكىم ۋاقىت ئۆزارغانسېرى ، بىر - بىرىڭلارنى تېخىمۇ تولۇق ، ئوبدان چۈشىنىپ كېتەرسى-لەر ! ... يۈر ، ھازىر ئىككىمىز بىللە دوستلۇق دوختۇرخانىسىغا بېرىپ ، تۇراقنى يوقلاپ كېلەيلى ، مەن ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىۋالاي !

— ماقۇل ، يۈر ئەمسە ، — دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭ قولىدىن تۇ-تۇپ ، — تۈنۈگۈن غولامنىڭ ئېيتىشىچە ، تۇراقمۇ دوختۇرخانىدىن يېقىندا قايتىپ چىققۇدەك .

— ساقىيىپتۇمۇ ؟

— بىلمىدىم ، — ئاقنىياز يەلكىسىنى قىستى ۋە ھەيران بولغاندەك تە-لەپپۇزدا داۋام قىلدى ، — ئۇنىڭغا «قورساق سارىڭى» دېگەن دىئاگنوزنى

قويۇپتۇمىش ! ...

— نېمە ؟!

— قورساق سارىڭى !

ھەر ئىككىسى تەئەججۇپ بىلەن بىر - بىرىگە قاراشتى .

3

شەۋكەت قايتىپ كەلدى ، لېكىن ئۇنىڭ كەيپى بوش ، دىلى سۇنۇق ئىدى . گەپ - سۆز ، رەڭگى - روھىدىنمۇ يۇرتقا بېرىپ كەلگەن كىشىلەرگە خاس كۆتۈرەڭگۈلۈك ، مەردانىلىق كۆرۈنمەيتتى . چىرايى تېخىمۇ قارىداپ ، قاپاقلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەندەك قىلاتتى ...

دوستلىرى ئۇنى قۇچاقلاپ قارشى ئالدى ، ۋىسال خۇشلۇقىدىن بادامگۈلنىڭمۇ چىرايى يال - يال بولۇپ كەتتى . شەۋكەت ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ ، «مېنى سېغىندىڭىزمۇ ؟» دەپ ئاستا سورىۋىدى ، ئۇ ناھايىتى جەزبىلىك بىلەن مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى . شۇ تۇرقىدا ئۇ شەۋكەتكە تېخىمۇ گۈزەل ۋە نازاكەتلىك ، خۇددى يېڭىدىن گۈللىگەن ئەتىرگۈلگە ئوخشاش مۇلايىم كۆرۈنۈپ كەتتى . دېمىسىمۇ سېغىنغان ، كۈتكەن ، ھەتتا «كۆرەلمەي قالارمەنمۇ؟» دەپ ئاز - تولا ئەنسىرىگەن ئادىمىنىڭ ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى بادامگۈلنى ھەقىقەتەنمۇ خۇشال قىلغان ، ھاياجانلاندۇرغانىدى . شۇنىڭ ئۈچۈنكىمكىن ، ئۇنىڭ شەۋكەتكە ھېرىسمەنلىك بىلەن تىكىلگەن قاپقارا ، دۈگىلەك كۆزلىرىدىن بىرخىل ھارارەتلىك نۇر يېغىپ تۇراتتى . بۇ نۇر بەئەينى چولپان يۇلتۇزنىڭ نۇرىدەك يورۇق ۋە بىغۇبار ئىدى .

ئاقنىياز شەۋكەتنىڭ ئىككى مۈرىسىدىن قاماللاپ ، ئۆزىگە تارتقان ھالدا مۇنداق دېدى :

— كۆرۈشمىگىنىمىزگە قانچە بولدى ، ئاداش ؟ توپتوغرا ئون يەتتە كۈن بوپتۇ . هە ؟ بەزى ۋاقىتتا ، تۆرگېنىۋنىڭ قەھرىمانلىرىغا زوقۇم كېلىدۇ ، قىلغان ئىشى — بىر . بىر . بىرىنىڭكىگە مېھمانغا بېرىش ، يەپ . ئىچىش ، سىردىشىش ... ئۇلار تۇرمۇشنى ئەنە شۇنداق ئۆتكۈزىدۇ ، بىزدىچۇ ؟ بىزدە ئاچلىق ، قاتىلاڭچىلىق ، غۇدۇراش ...

زايىت ئۇنىڭ بىلەن دوستلارچە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەن ۋاقىتتا ، گەرچە خېلى ئوڭايسىزلانغان ، يۈزى بەزىدە قىزىرىپ ، بەزىدە تاتارغان بولسىمۇ ، لېكىن يەنىلا چاندۇرمىدى ۋە ئۇنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىدىن ناھايىتى خۇشال بولغانلىقىنى ئىپادىلەپ :

— بەكمۇ تەقەززا بولدۇق ، كېچىككەن بولساڭمۇ كەلدىڭ ، ئاداش ! يەنە جەم بولدۇق ، ئەمدى ئايرىلمايمىز ، زادى ئايرىلمايمىز ! — دېدى تەسىرلىك ئاۋازدا .

ئۇلار سۆزلىشىۋاتقاندا ، ياتاققا سەلەي قاشاڭ كىردى ۋە ئىككى قولىنى يىراقتىنلا سوزۇپ :

— پىس . پىس . پىس ، ياخشىمۇسىز ، قەدىرلىك ساۋاقدىشىم ! — دەپ يۈگۈرۈپ كەلدى . شەۋكەت ئۇنىڭ بىلەنمۇ قىزغىن كۆرۈشۈپ هال سورىدى :

— قانداقراق تۇردىڭىز ، سەلەي ؟

— يامان دېگىلى بولمايدۇ ، ئاداش ! يۇمشاق ئەسنەپ ، قاتتىق كېكىرىپ يۈردۇق ، دەڭا ! — دېدى سەلەي قىسىق كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ ، — يەپ . ئىچىشىمىز كەڭتاشا ، تامدىكى ئەگلەكتىن ، هاۋادىكى لەگلەكتىن باشقىنى يەپ كېتىۋاتىمىز ! ...

ھەممەيلەن كۈلدى ، كۈلگەندىمۇ ، سەلەينىڭ سۆزىگە بولغان قىزىقىش ۋە قايىللىق بىلەن خەندان ئۇرۇپ ، پۇخادىن چىققىدەك كۈلۈشتى ...

— ئەمدى ماۋۇ چۆچەكتىن كەلگەننىمۇ يەپ باقارسىز ، — دېدى شەۋكەت شىرە ئۈستىدىكى بىرنەچچە ماي توقاچ ، قۇرۇت ۋە ئېرىمچىكلەرنى

ئۇنىڭ ئالدىغا سۇرۇپ، — كۆپ نەرسە ئېلىپ كېلەلمىدىم، يۇرتمۇ قاتتىلاڭ-چىلىق ...

ئۇ يۇرتتىكى ئىشلار توغرىسىدا ئۇچۇق ۋە تەپسىلىي سۆزلەشنى خالىمىدى، نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلىنىڭ ئارامى يوق ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇ يەردە بولغان مالىمانچىلىقلارنى ئاشكارا سۆزلەپ يۈرۈش سىياسىي جەھەتتىن ياخشى بولمىسا كېرەك، دەپمۇ ئويلايتتى. پەقەت كەچتە، ئاقنىياز بىلەن يالغۇز قالغاندىلا ئۇ ئىشلار توغرىسىدا ئازراقلا سۆزلەپ بەردى:

— ئانامنىڭ كېسەللىكى يالغانكەن، ئاداش! ئۇلار مېنى بىللە ئېلىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن ئاشۇنداق تېلېگراما بېرىپتىكەن. لېكىن مەن بارغىچە، ئانام، ئاكام، سىڭلىم ئالدىراپ چىقىپ كېتىپتۇ ... چېگرا دېگەن ھاڭگىرقاي ئوچۇق، ئادەملەر ئۆلە-تىرىلىشكە قارىماي كېتىۋاتىدۇ ... — شەۋكەت بىر ئاز توختاپ ئۇلۇغ-كىچىك تىندى ۋە بىر نەرسىدىن ئەپسۇسلانغاندەك ھېسسىيات بىلەن داۋام قىلدى، — توۋا، مەن ئۇلارغا ھەيران! كىشىنىڭ يۇرتىدا نېمە بار ؟! ئادەم دېگەن بەزىدە ھايۋانغا ئوخشاپ قالىدىكەن، مەن يىلقىلارنىڭ، قوي-كالا پادىلىرىنىڭ ھۈركىگەنلىكىنى، پىتىرىغانلىقىنى كۆرگەن. ئۇنداق چاغدا ئۇلار بىر-بىرىسى يول باشلىسىلا شۇنىڭ ئارقىسىدىن نەگە بارىدىغانلىقى بىلەن چاتىقى يوق، چاپچىپ كېتىۋېرەتتى. يۇرتتىكى ئادەملەرمۇ ئاشۇنداق قارا تەلۋىگە ئايلىنىپ كېتىپتۇ. بىر-بىرىنى دوراپ، بىر-بىرىگە ئەگىشىپ، بىر-بىرىنى قوزغاپ كېتىۋاتىدۇ! مەن ئويلايمەن، ۋەتەندىن ئايرىلغان ئادەم خۇددى چاچقا چۈشكەن كېپەكتەك يىلتىزسىز، قەدىرسىز بولۇپ قالامدۇ؟ دۇنيادا ۋەتەندىن، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يەردىنمۇ ئىللىق، شەپقەتلىك، كەرەملىك يەر بارمۇ ؟! ... قۇرت-قوڭغۇز، گۈل-گىياھلارمۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆۋا سالغان، بىخ يېرىپ يىلتىز تارتقان يەردىلا ياشاپ گۈللىيەلەيدۇ! ...

شەۋكەت چوڭقۇر بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ جىم بولدى، ئاقنىيازمۇ سۈكۈت ئىچىدە ئويغا پاتتى. ئۇ دوستىنىڭ قىسقىغىنا ئون يەتتە كۈن ئىچىدە

نۇرغۇن ئازابلىق ئىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىكىنى ، بىر يىل بۇرۇن دادىسىدىن مەڭگۈ ئايرىلىپ قالغانىنى ئاز دەپ ، ئەمدى ئانىسى ۋە تۇغقانلىرىدىنمۇ ئايرىلىپ ، قارا يېتىم بولۇپ قالغانلىقىنى ، قان - قېرىنداشلىرى ، دوست - بۇرادەرلىرى ، يۇرت - مەھەللىسى قالماي چىقىپ كەتكەن ئوچۇق چېگرىدىن لىپلا قىلىپ ئاتلاپ ئۆتۈپ كەتمەي ، ۋەتىنى ، كەسپىنى ، مۇھەببەتنى دەپ مەردانىلىق بىلەن ئارقىغا قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئويلاپ ، ئۇنىڭ سەممىي - ساداقەتلىكە ، ئىخلاس - ئەقىدىسىگە ، غەيرەت - ئىرادىسىگە ، قىسقىسى ، ئالىيجاناب روھىي دۇنياسىغا كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن يەنە بىر قېتىم ئاپىرىن ئوقۇدى ۋە بۇ چوڭقۇر ھېسسىياتنى ئۇنىڭ قولىنى چىڭ ھەم ئۇزاق سىقىش ئارقىلىقلا بىلدۈردى ...

خېلى ئۇزاق ھۆكۈم سۈرگەن جىمجىتلىقتىن كېيىن ، شەۋكەت بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاقنىيازغا قارىدى ۋە بىر نەرسىگە قىيالمىغاندەك تۇيغۇلۇق ئاۋازدا لوندىلا دېدى :

— شۇنداق قىلىپ ، تۇرغۇننى كەتتى ، دېگىن ! ئەجەب قېپتۇ - ھە ! ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىغا بولغان مۇھەببىتى نېمىدېگەن چوڭقۇر - ھە ؟!

— يالغۇز ئۇلا ئەمەس ، — دېدى ئاقنىياز كۆڭلى قالغاندەك بىر خىل تەلەپپۇزدا ، — ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى شۇنچە كۆچەيتىۋەتكەن ھېس - تۇيغۇنىڭ ئارقىسىدا بالا تەككۈر بىر قورساقمۇ بار !

— ھە ، بىلدىم ... ئۇ يالغۇز ئوغۇل ، كىچىكىدىن تارتىپ ئارزۇلۇق چوڭ بولغان - دە ! ھەددىدىن ئارتۇق مېھىر - مۇھەببەتمۇ ئادەمنى بوشاڭ ، ئىرادىسىز قىلىپ قويىدۇ ...

شەۋكەت بىلەن ئاقنىيازنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغان ئاشۇ سۆھبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىن كۆتۈلمىگەن كۆڭۈلسىز بىر ئىش يۈز بەردى .

شۇ كۈنى ئەتىگەن بىرىنچى سائەتلىك دەرس ۋاقتى ئىدى ، سىنىپقا چىرايلىق ، رەتلىك كىيىنگەن لوگىكا مۇئەللىمى شەمشىدىن دەپتەر ، كىتابلىرىنى قولتۇقىغا قىسقان ھالدا كىرىپ كەلدى . ئۇ ئوتتۇرا ياشلار چامىسىدىكى

سالاپەتلىك، بىلىملىك ئادەم ئىدى. ئۇ دەرسنى ناھايىتى چۈشىنىشلىك ھەم قىزىقارلىق ئۆتەتتى، شۇڭا ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ دەرسىگىمۇ، ئۆزىگىمۇ ئامراق ئىدى.

ئۇ مۇنبەرگە چىقىپ، ئوقۇغۇچىلاردىن تىنچلىق سورىدى ۋە يوقلىمىدىن كېيىن شەۋكەتنى چاقىردى، شەۋكەت ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇردى، ئۇ لوگىكىغا ئۇستا ئىدى، ئىمتىھانلاردا ھەمىشە توقسەندىن يۇقىرى نومۇر ئالاتتى. شۇڭا مۇئەللىممۇ پات - پات ئۇنى گەۋدىلەندۈرۈپ تۇراتتى.

— شەۋكەت، — دېدى مۇئەللىم ئۇنىڭغا سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ، — ھازىر مەن سىزنىڭ قولىڭىزغا باشتەك چوگىلۈتىكى بىر تاشنى بېرىمەن، سىز شۇ تاش بىلەن ماۋۇ دېرىزىنىڭ ئەينىكىنى چاقالامسىز ؟

شەۋكەت ئانچە ئويلانمايلا ئالدىراپ جاۋاب بەردى:

— ئەلۋەتتە چاقىمەن مۇئەللىم، باشتەك چوگىلۈتىكى تاش بىلەن دېرىزە چۇل - چۇل بولۇپ كېتىدۇ...

— شۇنداقمۇ، ئەمسە مانا تاش، ئېلىڭ، ئەينەكنى چۇل - چۇل قىلىڭ! — دېدى مۇئەللىم ۋە ئالدىغا كەلگەن شەۋكەتكە سول قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىنى ئۇزاتتى، شەۋكەت تۇرۇپلا قالدى ۋە ھەيران بولغان ھالدا سورىدى:

— مۇئەللىم، بايا سىز باشتەك چوگىلۈتىكى تاش دېۋىدىڭىز، قېنى ئۇ تاش ؟ قولىڭىزدا ئۇنداق نەرسە يوققۇ ؟

— بار، يېقىنىراق كېلىپ قاراڭ، — دېدى مۇئەللىم قولىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تېخىمۇ سوزۇپ، — ئەنە، ئوتتۇرا قولۇمنىڭ ئۇچىدا باشتەك چوگىلۈتىكى تاش تۇرمامدۇ ؟

شەۋكەت تېخىمۇ يېقىن كېلىپ قارىۋىدى، مۇئەللىمنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىنىڭ ئۇچىدا تېرىقتەك چوگىلۈتىكى بىر تاشنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆردى. شەۋكەت تېخىمۇ ھەيران بولۇپ سورىدى:

— مۇئەللىم، نەدىمۇ باشتەك چوگىلۈتىكى تاش بۇ ؟

مۇئەللىم كۈلۈمسىرىدى ۋە مەقسىتىگە يەتكەندەك بىر خىل قانائەت تۇيغۇسى بىلەن چۈشەندۈردى :

ــ سىز باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش دېگەندە ئۆزىڭىزنىڭ بېشىنىلا ئويلامسىز ؟ مېنىڭ بارمىقىمدا تۇرغىنىمۇ باشتەك چوڭلۇقتىكى تاش بولماي نېمە ؟ بۇ چۈمۈلىنىڭ ، پاشىنىڭ ، بۆرگىنىڭ بېشىدەك چوڭلۇقتىكى تاش . دېمەك ، باشتەك چوڭلۇقتىكى تاشنىڭ چوڭى بولىدۇ ، ئوتتۇرانچىسى بولىدۇ ، كىچىكى بولىدۇ . شۇڭا بۈگۈن بىزنىڭ ئۆتىدىغان دەرسىمىز : «لوگىكىدىكى ئۇقۇمنىڭ دائىرىسى ۋە مېغىزى» دېگەن ماۋزۇدىن ئىبارەت . قېنى ، شەۋكەت ، ئورنىڭىزغا بېرىڭ ، ئەمىسە ھەممىڭلار لېكسىيىگە دىققەت قىلىڭلار !

مۇئەللىمنىڭ بۇ جانلىق ، قىزىقارلىق مۇقەددىمىسى ئوقۇغۇچىلارنى پۈتۈنلەي ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى ، ئۇلار ئەمدى پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن دەرس ئاڭلاشقا تەييارلىنىپ تۇرغاندا ، خۇددى كىنونىڭ قىزىق يېرىگە كەلگەندە ، تۇيۇقسىز لېنتا ئۈزۈلۈپ ، تاماشىبىنلارنىڭ كەيپىنى ئۇچۇرغاندەك بىر ئىش يۈز بەردى : سىنىپقا مەكتەپ قوغداش بۆلۈمىنىڭ ئىككى ئادىمى كىرىپ كەلدى ، ئۇلارنىڭ چىرايى سۈرلۈك ، تەققى - تۇرقىمۇ سۈرلۈك ھەم سوغۇق ئىدى . ئۇلار مۇئەللىمگە قىزىل تامغىلىق بىر ۋاراق قەغەزنى كۆرسەتتى ، قولىقىغا بىر نېمىلەرنى پىچىرلىدى ، لېكىن ئۇنىڭ بىرەر جاۋاب قايتۇرۇشىنى كۈتمەستىن ، دەرھال ئوقۇغۇچىلارغا يۈزلىنىپ ، قوپال ۋە ھېسسىز ئاۋازدا توۋلىدى :

ــ شەۋكەت دېگەن قايسىڭ ؟ ھە ، سەنمۇ ! بىز بىلەن ماڭ ! ...

شەۋكەت ھاڭۋاقالغاندەك تۇرۇپلا قالدى ، خامۇش كۆزلىرى بىلەن بىردە مۇئەللىمگە ، بىردە ساۋاقداشلىرىغا قارايتتى . سىنىپ ئىچىنى بىر دەقىقە گۆرۈستانلىقنىڭ جىمجىتلىقى قاپلىدى ، بۇ جىملىقنى يەنە شۇ ھېلىقى ئىككى ئادەمنىڭ مېتالدەك قاتتىق ھەم سوغۇق ئاۋازى بۇزدى :

ــ ھاڭۋېقىپ تۇرسەنغۇ ، ماڭ ! بىزگە مەسىلە تاپشۇرسەن !

شەۋكەت بايىقى گاڭگىراشتىن سەل - پەل يېشىلدى ، كۆزىدىكى خامۇشلۇقمۇ تۆگەپ ، ئۆزىنى گۇندىپايدەك كۈتۈپ تۇرغان ھېلىقى ئىككىسىگە

دادىل قارىدى ۋە خاتىرجەم ھالدا سورىدى:

— مەن تاپشۇرىدىغان قانداق مەسىلە ئىكەن ئۇ؟

— خۇپسەنلىك قىلما! — دېدى ئۇلارنىڭ بىرسى چىچىلىپ، — چەتكە قاچماقچى بولغانلىقىڭ مەسىلە ئەمەسكەندە؟ بىلەمسەن، بۇنىڭ ئۆزى ۋەتەندىن يۈز ئۆرۈش، خائىنلىق بولىدۇ!

— نېمە، چەتكە قېچىش ؟! ... — شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، قارچۇقى ۋەھىمىلىك كېڭەيدى، نەپسى قىسىلغاندەك ئاۋازىمۇ بوغۇلۇپ چىقتى، — كىم شۇنداق دەيدۇ ؟!

ھېلىقى ئىككىسىنىڭ كۆزى ئوقۇتقۇچىغا چۈشۈپ قالدى، ئوقۇتقۇچى قولىنى ئارقىغا تۇتقان ھالدا بىرنەرسە دېمەكچىدەك ئاغزىنى ئۆمەللەپ، كۆزلىرىدىن سوغۇق نۇر چاقنىتىپ، ئۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇراتتى، ئۇلار بۇ كۆزلەردىكى ئادەم ھېيىقىۇدەك ئۆتكۈر قاراشتىن: «مېنىڭ قانۇنلۇق لېكسىيە سۆزلىشىمگە دەخلى قىلىۋاتىسىلەر!» دېگەن مەنىلەرنى چۈشەنگەندەك بولدى. دە، شەۋكەتنىڭ سوئالىغا پەرۋا قىلماي «كېيىن بىلىسەن!» دېگىنىچە ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ، سىنىپتىن ئېلىپ چىقىپ كەتتى. قىزىقارلىق، كۆڭۈللۈك مۇقەددىمە بىلەن باشلانغان دەرس ئاخىرغىچە داۋام قىلالمىدى، ئوقۇتقۇچىنىڭمۇ كەيپى ئۇچۇپ، سۆزلىمەكچى بولغان نەرسىلىرى ئوگتەي- توگتەي بولۇپ كەتتى، ئۇ، تەلىم - تەربىيە ئېلىپ بارىدىغان سىنىپتا، يەنە كېلىپ، لېكسىيە ۋاقتىدا يۈز بەرگەن بۇ قوپال، يولسىز ئىشنى زادىلا كۆڭلىگە سىغدۇرالمىدى، ئۇنىڭ نەزەرىدە، پېداگوگىكا قائىدىسىگە پۈتۈنلەي خىلاپ كېلىدىغان، ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە ۋەھىمە، ساراسىمە پەيدا قىلىدىغان بۇنداق كۆڭۈلسىز ئىشلار بۇ يەردە — كىشىلەرنى زامانىۋى بىلىم، زامانىۋى ئەخلاق، زامانىۋى ئاڭ - سەۋىيە بىلەن تەربىيىلەيدىغان بۇنداق ئالىي بىلىم يۇرتىدا بولماسلىقى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇ بۇنى توسۇپ قالالمىدى، چۈنكى ھېلىقى ئىككىيلەننىڭ قولىدىكى قىزىل تامغىلىق قەغەز شۇ كۈنلەردە خۇددى بىر زوراۋان پادىشاھنىڭ مۇقەددەس يارلىقىدەك ھەرقانداق توسۇق، ئۆتكەللەردىن

دەخلىسىز ئۆتۈپ كېتىۋېرەتتى . مۇئەللىم بۇنى چۈشەنسۇن - چۈشەنمىسۇن ، خالىسۇن - خالىمىسۇن بېجىرىشكە مەجبۇر ئىدى ...

ئوقۇغۇچىلارمۇ بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ ، ئۆز ئارا كۇسۇرلىشىپ ، كۆز ئالدىدا يۈز بەرگەن بۇ تۇيۇقسىز ئىشقا قارىتا ھەر خىل قاراش ۋە ھەر خىل پوزىتسىيىلەرنى ئىپادە قىلدى . بادامگۈل گويا بىرسى پىقىرىتىپ تاشلىۋەتكەندەك گاراڭ بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ ھەمىشە يېقىملىق كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىردىنلا مۇڭلىنىپ ، يېقىملىق ، ئوماق چىرايى ئۇمچەرەپ ، خۇددى ئانىسىدىن ئايرىلغان بوتىلاقتەك ناتىۋان ، بىچارە ھالغا كېلىپ قالغانىدى . لېكىن ئۇ ، كۆز ئالدىدا يۈز بەرگەن بۇ ئىشلارنى رېئاللىق ئەمەس ، بەلكى بىر چۈش ، چۈش بولغاندىمۇ قاباھەتلىك چۈش ، بىرلا سىلكىنىپ ئويغانسام ، ئۆتۈپ كېتىدۇ ، دەپ ئۆز - ئۆزىنى بەزلەيتتى . ئاقنىيازمۇ شۇنداق خىيالدا ئىدى . ئۇ گويا بۇ ئىشتا بىر ئوقۇشماسلىق باردەك ، شەۋكەت ئەھۋالنى چۈشەندۈرسىلا ، ئوقۇشماسلىق ھەل بولۇپ ، ھەممە ئىش ئۆز جايىغا كېلىدىغاندەك قىلاتتى ، ئۇ دوستىغا ئىشىنەتتى ، بولۇپمۇ دوستىنىڭ ھېلىقى كۈنى كەچتە ئېيتقان سۆزلىرىنى يۈرەك سۆزى ، ۋىجدان سۆزى ، دەپ قارايتتى . شۇڭا ئۇ بايىقى ئىشلار ئالدىدا ئانچە ئالاقزادە بولۇپ كەتمىدى ، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ، سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىپ ئولتۇردى . زايىتنىڭ ئەھۋالى بولسا باشقىچە ئىدى . ئۇ «مەن دېمىدىممۇ ، مەن بۇرۇنلا بىلگەن» دېگەندەك مەنىمەنلىك ، كۆرەڭلىك بىلەن بويۇنلىرىنى سوزۇپ ، بىردە بادامگۈلگە ، بىردە ئاقنىيازغا ، بىردە سەلەي قاشاڭغا مەنىلىك قاراپ قوياتتى . لېكىن كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا ، بىر - بىرى بىلەن چىقىشالمايدىغان ئىككى كۈچ ، ئىككى روھ — ۋاپا بىلەن ۋاپاسىزلىق ، ئىخلاس بىلەن ئازغۇنلۇق ، دىيانەت بىلەن رەزىللىك جىددىي ئېلىشىۋاتاتتى . قايسىنىڭ غەلىبە قىلىپ ، قايسىنىڭ مەغلۇپ بولىدىغانلىقىنى ئۇ ھازىر ئۆزىمۇ بىلمەيتتى . ئىشقىلىپ ، ئۇنىڭ قەلبىدىكى كۈرەش كەسكىن ھەم ئازابلىق ئىدى . شۇڭا ئۇ ، بەزىدە ئۆز مۇھەببىتى ، كېلەچىكى ۋە ئامەتلىرى ئۈستىدە چوت سوقۇپ ، راھەتلىنىپ

كۆلسە، بەزىدە دوستلۇق ۋە ساداقەت ئۈستىدە ئويلاپ، شەۋكەتنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن قاتتىق قايغۇرۇپمۇ قوياتتى...

× × ×

شەۋكەتنىڭ تۇتقۇن قىلىنغانلىقى توغرىسىدىكى ئىش مەكتەپتە خېلى دولقۇن قوزغىدى. لېكىن بۇنداق چوڭ ۋە يېگىلىقلار كۆپ بولۇپ تۇرىدىغان مەكتەپتىكى بۇ دولقۇن خۇددى پاقىنىڭ سۇغا سەكرىگىنىدە پەيدا بولغان دولقۇندەك سۇس ۋە كىچىك ئىدى. ئەمما ئۇ، بادامگۈل بىلەن ئاقنىيازغا كىچىك بىلىنمىدى. بۇ ئىشتىن كېيىن بادامگۈلنىڭ كۆلكە يېغىپ تۇرىدىغان چىلۋىلىك چىرايى بىردىن بۇزۇلۇپ، ۋەھىمىلىك تۇس ئالدى. ئۇنىڭ ھەممە يېرىدىن، ھەتتا ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان كۆزى بىلەن لەۋلىرىدىنمۇ كىشىنى ئەندىكتۇرگۈدەك بىر خىل خاپىلىق، بىچارىلىق چىقىپ تۇراتتى. ئاقنىيازنىڭ ئەھۋالىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى، گويا جىمى جاھاننىڭ غەم-غۇسسىسى ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەندەك ھەممە يېرىدىن پەرىشانلىق، خاپىلىق چىقىپ تۇراتتى، گويا چېچىدىن تارتىپ، تاپىنىغىچە خاپا بولمىغان يېرى يوقتەك قىلاتتى!...

قوغداش بۆلۈم ئۈچ كۈندىن كېيىن شەۋكەتنى فاكۇلتېتنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ بەردى. ئۇنىڭغا «چەتكە قاچماقچى بولغان ۋەتەن خائىنى»، «قوش يۈزەك» دېگەندەك ئەيىبلەر ئارتىلغانىدى. ئەمدىكى گەپ، شەۋكەتنىڭ ئۆزىنى ئىنكار قىلدۇرۇپ، ماتېرىيالغا قولىنى قويغۇزۇشلا قالغانىدى. ئۇنىڭغا «بوياقلار بىناسى» نىڭ بىرىنچى قەۋىتىدىن ئالاھىدە بىر ئۆي ئاجرىتىلدى. بىنانىڭ ئەڭ چەت بۇلۇڭىدىكى بۇ ئۆي ئەسلىدە تازىلىق سايمانلىرىنى ساقلايدىغان ئامبار ئىدى. شۇڭا كىچىك، قاراڭغۇ ھەم پاسكىنا ئىدى. بىر نەچچە ئوقۇغۇچى ئۇنى ئاز-تولا تازىلاپ رەتلىگەن بولدى.

ئىككى تەرىپىگە ئىككى كارىۋات، ئوتتۇرىسىغا كىچىك بىر ئۈستەل قويۇلدى. تازىلاش، رەتلەشتىن كېيىن گەرچە ئۇ يەر ئادەم يېتىشقا بولىدىغان چاققانغىنا بىر ئۆي قىياپىتىگە كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن ھاكلىرى ھۆر كۆپ، ئىس ۋە چاڭ - توزانلار بىلەن قارىداپ، تور باغلاپ كەتكەن مەينەت تاملىرى بىلەن ئىچى - تېشى تۆمۈر ۋە سىملاردا پەنجىرلەنگەن كىچىك، خىرە دېرىزىسى ئۇ يەرنى يەنىلا سوغۇق ھەم كۆڭۈلسىز «كامېر» غا ئوخشىتىپ قويغانىدى. شەۋكەت مانا شۇ ئۆيگە سولاندى. شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنى گويا بەخت - ھالاۋەت دېڭىزىدا ئەركىن ئۈزۈپ كېتىۋېتىپ، تۇيۇقسىز بىر يوشۇرۇن خادا تاشقا ئۇرۇلۇپ كەتكەن كېمىچىدەك دەھشەتلىك ھالدا سەزدى. بۇ تۇيۇقسىز زەربە ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويدى، ئۇنىڭ پىكىر - خىياللىرىنىڭ باش - ئايىغى يوق گادىرماش ئىدى. ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ خۇددى كىچىك بالىدەك گۆگۈرىغىنچە ئاللىنېمىلەرنى دەيتتى، ھېچكىم ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى...

ئۇنى بۇ يەردە «سىنىپىي ئېڭى يۇقىرى، مەيدانى مۇستەھكەم» ئوقۇغۇچىلاردىن تەشكىللەنگەن ئون نەچچە كىشىلىك «دىكتاتورا ئەترىتى» كېچە - كۈندۈز نۆۋەت بىلەن باقاتتى ھەم سوئال - سوراق قىلاتتى. ئۇ بۇ يەرگە تەقىپ قىلىنىپ، ئىككى كۈندىن كېيىن فاكۇلتېتىنىڭ سىياسىي يېتەكچىسى ھاۋاز بەختى ئۇنى «ئالاھىدە يوقلاپ» كەلدى. ئۇ رەھبەرلىكنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، بۇ «ئەنز» گە مەسئۇل بولغانىدى. بېشىغا شەپكە، ئۇچىسىغا تۆت يانچۇقلۇق كۆك چاپان، پۇتىغا قېلىن چەملىك لاتاخەي بىلەن ئاق پايپاق كىيگەن، يېشى قىرىقلارغا يېقىنلىشىپ قالغان بۇ ئادەمنى ئوقۇغۇچىلار ئومۇمىيۈزلۈك «ھاۋاز يېتەكچى» دەپ ئاتايتتى. ئۇ ئارقىسىغا خۇددى مۇھاپىزەتچىدەك زايىتنى ئەگەشتۈرگەن ھالدا سالاپەت بىلەن «كامېر» غا كىرىپ كەلدى ۋە شەۋكەتنىڭ ئۇدۇلىدىكى بوش كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئېغىرلىقىدىن كارىۋات غىرىسلاپ كەتتى، ئۇ بەئەينى دالادا ئۆسكەن دەرەخلەردەك ئېگىز، يوغان ۋە قامەتلىك ئىدى. ئۆز ۋاقتىدا ھەربىي سەپتە يۈرۈپ، نورمىسىز تاماقلارنى خالىغانچە يەپ، قاتتىق مەشقلەرگە قاتـ

نىشىپ، كەڭتاشا تەن قويۇپ كەتكەچكىمىكىن، ئۇ ھەقىقەتەنمۇ بويلۇق، ئۇستىخانلىق، بېجىرىم ھەم ساغلام ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ تېرىلىرى سىدام، يۈز ـ ئىڭەكلىرىدە قارىيىپ تۇرغان ساقال دېگەن نەرسە يوق ئىدى، بۇرۇت ئورنىدا پەقەت يىڭناغۇچنىڭكىدەك ئىككى ـ ئۈچ تال ئۇزۇن ۋە جانلىق تۈك قىرلىق بۇرنى ئاستىدا ئىككى ياققا دىردىيىپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنى چوڭ بىلىدىغان، ئەمما خېمىر تۇرۇچى كەمرەك، خۇددى خەلق ئارىسىدا تەمسىل بولۇپ يۈرگەن «ئېشەك ئۆزىنى تاغ، سايىسىنى باغ، سۈيدۈكىنى ياغ چاغلايدۇ» دېگەندەك ئۆزىنى قالتىس چاغلايدىغان ئادەملەردىن ئىدى. شۇڭا ھەرقانداق سورۇندا گەپ بەرمەيتتى، ئۆزىگە باقماي بىلىمدانلىق قىلاتتى. ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن ئاڭلىۋالغان ياكى گېزىت ـ ژۇرناللاردىن كۆرۈپ يادلىۋالغان نەرسىلىرىنى كۆپتۈرۈپ، شاخلىتىپ، شۇنداق بىلەرمەنلىك بىلەن سۆزلەيتتىكى، بەزىدە ئاڭلىغۇچىلار ئۇنىڭ ئۇستىلىق بىلەن گەپ يورغىلىتىۋاتقانلىقىنى سەزمەيلا قالاتتى. ئۇنىڭدا راستىنلا بىر خىل «تالانت» بار ئىدى. ئۇ ھەرقانداق سورۇن، ھەرقانداق يىغىنغا بېرىشتىن بۇرۇن ئۇ يەرگە كېلىدىغان ئادەملەرنى، بولۇنىدىغان گەپلەرنى، ھەل قىلىدىغان ئىشلارنى تىنىڭ تىڭلاپ بىلىۋالاتتى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا جىددىي تەييارلىق قىلاتتى. ئۇ بۈگۈنمۇ بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن شۇنداق قىلدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغان بۇ «رەقىبى» قارىماققا كىچىك بولغان بىلەن خورىكى چوڭ ئىدى، ئۆتكەن يىلى ھاۋاز بەختىنى بىر قېتىم تەمتىرىتىپ، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى. شۇ چاغدىكى خورلۇق، ئەلەملەرنى ھاۋاز بەختى تېخى ئۇنتۇپ كەتكىنى يوق. شۇ چاغدا، ئۇ ناھايىتى دانالىق بىلەن شەۋكەتكە: «ئۇنچىلىك كېرىلىپ كەتمەڭ، بىلىپ قويۇڭ، بىر تاغار ياڭاقنى ياڭاقچىلىك تاش چاقىدۇ، جۇمۇ!؟» دېگەنىدى. راست دەپتىكەن، قۇمۇچنى قىيا تۇتقان ئادەمنىڭ قولى كېسىلمەي قالمايدۇ ـ دە! مانا، پەلەك چاقى ئايلىنىپ، يەنە ھاۋاز بەختىنىڭ قولىغا كەلدى. ئۆز ۋاقتىدا قارىماققا چىقمىغان بېلىق بۈگۈن ئۆزلۈكىدىن لايدانغا چىقىپ قالدى. ئەمدى ئۇنى ھاۋاز بەختى

خالىغانچە تۇتۇپ ئۇينىيالايدۇ ! ...

— قانداق ، شەۋكەت ! بۇ ئۆيگە كۆنۈپ قالدىڭىزمۇ ؟ — دېدى ئۇ ھە دېگەندىلا سۆزىنى سىپاگەرچىلىك بىلەن باشلاپ ، — ئۆز گېپىڭىز بويىچە ئېيتقاندا جەننەتكىلا ئەمەس ، دوزاخقىمۇ كۆنۈپ كېتىسىزغۇ دەيمەن ؟

ھاۋاز بەختى كۈلدى ، لېكىن كۈلكىسى سوغۇق ، ھېسسىز كۈلكە ئىدى . شەۋكەت زوۋان سۈرمىدى ، ئىككى - ئۈچ كۈندىن بۇيان قوغداش بۆلۈمىدىكى سوتچى ، تەرگاۋچىلار ئۇنى تولا دۆشكەللەپ ، سوئال - سوراق قىلىپ يۈرىكىنى قاتۇرۇپ قويغاچقىمۇ ، ئۇ خىرامان ھالدا ئۆيىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغا قارىغىنىچە ئىرەڭسىز ئولتۇرۇۋەردى ، زايىت بولسا ، ھاۋاز بەختىنىڭ يېنىدا ياكى شەۋكەتكە دادىل قاراشقا پېتىنالماي ، ياكى ھاۋاز بەختىنىڭ ھېلىقىدەك ھېچكىم چۈشەنمەيدىغان يالغان كۈلكىسگە قوشۇلۇپ كۈلۈشىنى بىلەلمەي ، ناھايىتى ئوڭايسىز ، بىئەپ ئەھۋالدا ئولتۇراتتى . ھاۋاز بەختى شەۋكەتنىڭ ئىرەڭسىز ، خىرامان قىياپىتىگە قاراپ سەل - پەل ئۆزگىدى ۋە گەپنى توپتوغرىلا ئېيتتى :

— سىزنىڭ ۋەتەندىن ، خەلقتىن يۈز ئۆرۈشتەك نومۇسسىز جىنايىتىڭىزگە يالغۇز مەن ۋە باشقىلارلا ئەمەس ، مانا ماۋۇ زايىتتەك قەدىناس دوستىڭىزمۇ غەزەپلىنىۋاتىدۇ ، نەپرەتلىنىۋاتىدۇ . سىز تېخىچە ھوشىڭىزنى تاپالمايۋاتىسىز ، يالغان - ياۋىداق گەپلەر بىلەن تەشكىلنى ئالدىماقچى بولۇۋاتىسىز !

شەۋكەت ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قارىدى ۋە :

— مەن ئەزەلدىن يالغان سۆزلىگەن ئەمەس ، مۇئەللىم ، ھازىرمۇ سۆزلەش نىيىتىم يوق ! — دېدى كېسىپلا .

— گۇناھىنى يوشۇرۇشقا ئۇستا ئادەملەرنىڭ ھەممىسى شۇنداق دەيدۇ ! — دېدى ھاۋاز بەختى دىمىغىنى قېقىپ ، — مەن سىزدىن ئاددىي بىر سوئالنى سوراپ باقاي : سىزنىڭ چەتكە قاچماقچى بولۇشتىكى مۇددىئايىڭىز زادى نېمە ئىدى ؟

شەۋكەت بۇ سوئالغا تېرىككەندەك جاۋاب بەردى :

ــ قىزىق ، چەتكە قېچىش مېنىڭ خىيالىمغا كەلمىگەن تۇرسا ، ئۇنداق مۇددىئا نەدىن كېلىدۇ ؟!

ھاۋاز بەختىمۇ تېرىكتى ، تېرىككەندىمۇ ئاچچىق بىلەن تېرىكتى :

ــ تولا كاپشىماڭ ! چەتكە قېچىش خىيالىڭىزغا كەلمىدى ئەمەس ، بەلكى قاچالمىدىڭىز ! سىز قاچىدىغان چاغدا چېگرا تاقالدى ، شۇنىڭ بىلەن ھەيۋىڭىز سۇنۇپ ، شەرمەندىلىك بىلەن ئارقىڭىزغا قايتتىڭىز ، بۇ يالغانمۇ ؟!

ــ يالغان ، پۈتۈنلەي يالغان ! ــ دېدى شەۋكەت ئەلەم بىلەن تولغىنىپ ، ــ توغرا ، مەن چېگرىغا باردىم ، بىر ئەمەس ، بىرنەچچە قېتىم باردىم ! ئەگەر قاچاي دېگەن بولسام ، ئۇياققا ئۆتمەك خۇددى مەكتەپنىڭ يوغان دەرۋازىسىدىن چىققاندەكلا ئوڭاي ھەم دەخلىسىز ئىدى . لېكىن مەن قاچمىدىم ، تۇغقانلىرىمنى ئىزلەپ تاپالماي قايتىپ كەلدىم . بولغان ئىشنىڭ ھەممىسى شۇ !

ھاۋاز بەختى ئورنىدىن تۇردى ، قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ ، شەۋكەتنىڭ ئۇدۇلىدا گىمدەيدى ۋە مەسخىرە بىلەن تەھدىت ئارىلاش تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى :

ــ بۇ گەپچە ، بىز سىزگە جازا ئەمەس ، مۇكاپات بەرسەك بولغۇدەك ! سىز ھېكايە توقۇشقا نېمىدېگەن ئۇستا ـ ھە ؟! ئۆزىڭىزنى ئۇنچە ئەقىللىك ، قەيسەر ، چاغلاپ كەتمەڭ ، شەۋكەت ! بىز سىزگە گۇمان ياكى پەرەزلەر بىلەن گەپ قىلىۋاتقىنىمىز يوق ! بىزنىڭ قولىمىزدا پولاتتەك پاكىت بار . بىلىپ قويۇڭ ، ئۇنى سىزنىڭ ھىيلە ـ مىكىر ، خۇپسەنلىكلىرىڭىز ئاغدۇرۇۋېتەلمەيدۇ !

ــ قانداق پاكىت ئىكەن ئۇ ؟! ــ شەۋكەت تەئەججۇپ بىلەن سورىدى .

ــ ۋاقتى كەلگەندە بىلىسىز ! ــ دېدى ھاۋاز بەختى تەمكىن قىياپەتتە ، ــ ئەڭ ياخشىسى ، ئاۋۋال ئۆزىڭىز ئىقرار قىلىڭ ! گۇناھىڭىز يېنىكرەك بولىدۇ ، ئەگەر پاكىتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقىش دەرىجىسىگە يەتكەندە بەك

كىچىككەن بولسىڭىز، ئۇ چاغدا «جاھىل» دېگەن گۇناھ قوشۇلۇپ قالىدۇ، قانداق ؟!

— ھېچقانداق پاكىتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس! — دېدى شەۋكەت تەرسالىق بىلەن، — ئەگەر بار دېيىلسە، ئۇ پۈتۈنلەي تۆھمەت!

— شۇنداقمۇ ؟! — ھاۋاز بەختى مىيىقىدا كۈلدى، كۈلكىسى تولىمۇ سوغۇق ۋە شەپقەتسىز ئىدى، — سىز ئويلايدىغان، تاپشۇرىدىغان ئىشلار يالغۇز ئۇلا ئەمەس، بەلكى يەرلىك مىللەتچىلىككە ياتىدىغان زەھەرخەندە سۆزلىرىڭىزمۇ بار، تېخى! ئېسىڭىزگە سەپ قويامدىمەن؟ بولىدۇ، كەڭ قورساقلىق بىلەن ئازراق يىپ ئۇچى بېرەي: رەخت بېلىتى ... 80 سانتى ... 35 مېتر ... دېگەندەك گەپلەر! قانداق، ئېسىڭىزگە كەلگەندۇ؟ ئەلۋەتتە كېلىدۇ!

...

شەۋكەتنىڭ ئىسسىق قانلىرى شىددەت شۇررىدە مېڭىسىگە ئۆرلەپ، پۈتۈن ئەزايى ئوت ئېلىپ كەتتى.

ئۇ جىددىي ئويغا پاتتى، قوشۇمىسىنىڭ قاتتىق تۈرۈلۈشىدىن ماگىلىيىدىكى بولجۇڭلار چىمچىلاق قولدەك بۆرتۈپ چىقتى. توغرا، ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى، چوڭقۇر ئەسلەش ئارقىلىق، ئۇ ئۆتكەن يىلى ئىككىنچى مەۋسۇمدە ۋەزىيەت توغرىسىدىكى بىر ئۆگىنىشتە قىلغان بىر سۆزىنى يادىغا ئالدى. قىزغىن مۇزاكىرە ۋە تالاش - تارتىش بولۇۋاتقاندا، ئۇ مۇنداق بىر پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى: «ھازىر قىيىنچىلىق دەۋرى بولغاچقا، ھەممە نەرسە نورمىلىق، بېلەتلىك بولۇپ كەتتى. بىر ئوقۇغۇچىنىڭ رەخت بېلەت نورمىسى 80 سانتىمېتر بولۇۋاتىدۇ، بۇنىڭغا مايكا ئالساق، كۆڭلەككە يەتمەيدۇ، كۆڭلەك ئالساق، مايكىغا يەتمەيدۇ، لېكىن مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، خەنزۇلارنىڭ ‹ چاگچىلە › دېگەن بىر ئەنئەنىۋى ئويۇنى بار ئىكەن، ئۇنىڭدا بىر چاگچىلەكەشنىڭ سەھنە كىيىمى ئۈچۈن 35 مېتر رەخت كېتىدىكەن، شۇنى ئازراق قىسقارتىپ بىزگە قوشۇپ بەرسە قانداق ؟ ...» بۇ پىكىر يىغىندا بىر كۈلكە پەيدا قىلىپلا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئەمدى كېلىپ، بىر يىلدىن كېيىن بۇ

گەپ يەنە قانداقچە ئوتتۇرىغا چىقىپ قالدى ، ئۇنىڭ قەيىرى خاتا ئىكەن ؟!
ئەگەر خاتا دېيىلگەن تەقدىردىمۇ ، ئۇنى شەۋكەت بولۇق - پۇچقاقتا خوپىيانە ئەمەس ، دەل ۋەزىيەت توغرىسىدىكى ئۆگىنىشتە ئوچۇق - ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويغانتىغۇ ؟! كىم ئۇنى خاتىرىلەپ ، شەۋكەتنىڭ بوگۇنكى كۈنى ئۈچۈن ساقلاپ قويغان بولغىيتتى ؟! ...

شەۋكەت ئەنە شۇنداق چىگىش خىياللار بىلەن بىردەم ھاۋاز بەختىگە ، بىردەم زايىتقا سوغۇق نەزەر بىلەن قارىدى . ھاۋاز بەختى يەنە شۇنداق تەكەببۇرلۇق بىلەن گىدىيىپ تۇراتتى ، زايىت بولسا ، ئىككى تەرىپىگە قىمدىنىپ ، خاتىرجەم ئولتۇرالمايۋاتاتتى . ئۇنىڭ كۆزى شەۋكەتنىڭ كۆزى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغاندا تېخىمۇ ئوڭايسىزلىنىپ ، يۈزى ئالاپاساق بولۇپ كەتتى ۋە كۆزىنى دەرھال شەۋكەتتىن ئېلىپ قاچتى .

— ئېسىمگە كەلدى ، سىز دېگەن ئۇ گەپ ئېسىمگە كەلدى ، مۇئەللىم !
— دېدى شەۋكەت ۋە دىمىغىدا كۈلۈپ قويدى ، ئۇنىڭ كۈلكىسىدە قارشى تەرەپنى مەسخىرە قىلىدىغان چوڭقۇر بىر نەپرەت بار ئىدى ، — شۇ گەپ بىلەن بىللە : «جىم ئاققان سۇمۇ غەرق قىلىدۇ» دېگەن بىر ھېكمەتمۇ تەڭ ئېسىمگە كەلدى !

شەۋكەت ئاخىرقى سۆزىنى زايىتقا قاراتقانىدى . ئۇ زايىتنىڭ بۇ يەرگە كىرىشىنى دەسلەپ ھاۋاز بەختىنىڭ ھىيلىسى ، دوستلۇق مېھرى ئارقىلىق تەسىر كۆرسەتمەكچى ، دەپ ئويلىغانىدى . لېكىن بەزى ئىشلارنى ، بولۇپمۇ ھېلىقى ئۆگىنىشتە قىلغان گەپنىڭ تاسادىپىي بۇ يەردە ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنى زايىتتىن گۇمان قىلدى ، گۇمان قىلدىلا ئەمەس ، ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ چاققانلىقىغا قەتئىي ئىشەندى . چۈنكى ئەينى ۋاقىتتا بۇ گەپلەر بولۇنغان يەردە ھاۋاز بەختى يوق ئىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، زايىت شۇ قېتىمقى ئۆگىنىشتىن كېيىن شەۋكەتكە كۆيۈنگەن قىياپەتتە : «ئاداش ، يىغىنلاردا ھېلىقىدەك گەپلەرنى قىلما ، ۋەزىيەت زىل ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، بىرسى بولمىسا بىرسى تەتۈر بۇراپ ، كوكولاگىغا ئېسىلىۋالمىسۇن !» دېگە-

نىدى . توغرا ، زايىت ناھايىتىمۇ ئالدىن كۆرەرلىك بىلەن راست دەپتىكەن ، ئۇ دېگەن «كۆنلەرنىڭ بىرى» دەل بۈگۈن ئەمەسمۇ ؟ ۋەھالەنكى ، شەۋكەت ئۇنىڭ «بىرسى بولمىسا بىرسى» دېگەن غايىبانە ئادەمنىڭ دەل ئۆزى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئۇ چاغدا زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى ، ھېلى ھەممۇ خىيالىغا كەلتۈرۈشكە ، ئويلاشقا ۋە ئىشىنىشكە جۈرئەت قىلالمايتتى ، لېكىن پاكىت ، رېئاللىق ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مانا مەن دەپ روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى . شۇڭا ئۇ ئازاب ۋە ئەپسۇس ئىچىدە خورسىنىدى . دېمىسىمۇ ، ئۇزۇن يىل سىرداش ، دىلداش بولغان كىشىلەرنىڭ كۈتۈلمىگەن ئىشلار تۈپەيلىدىن بىردىنلا ئۆزگىرىپ ، قەدىناس دوستلۇقنى يەتتە قات ئاسماننىڭ قەھرىگە چۆ- رۈۋېتىشى ئادەمنى خۇددى گالغا تۇرۇپ قالغان قىلتىرىقتەك ئازابلايدۇ . شەۋكەت ھازىر ئەنە شۇنداق ئازاب ئىچىدە ئاچچىق يۇتۇۋاتاتتى ...

— مەن سىزگە ئاخىرقى قېتىم ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ قوياي ، شەۋ- كەت ، — دېدى ھاۋاز بەختى قايتىشقا تەرەددۇتلىنىپ ، — ئەمدى سىز خام خىياللارنى يىغىشتۇرۇپ ، ياۋاشلىق بىلەن كونا ، يېڭى مەسىلىلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى تاپشۇرۇڭ ! بىزنىڭ سەۋر - تاقىتىمىزنىڭمۇ چېكى بار ، قانداق ؟

شەۋكەت ئۈنچىقمىدى ، چېك يۇمۇلغان قېلىن لەۋلىرى بىلەن سوغ نەزەردە تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىدە بىر خىل قەتئىيلىك بىلەن تەرسالىق ئالامەتلىرى ئىپادىلەندى . ھاۋاز بەختى «قېنى كۆرىمىز !» دېگەندەك دېمىغىنى قېقىپ قويۇپ ، زايىتنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ كەتتى . شەۋكەت ئۇلارنىڭ ئار- قىسىدىن چىشىنى غۇچۇرلاتقان پېتىچە قاراپ قالدى . ئۇنىڭ بىر - بىرىگە گىرەلەشكەن ئېزىق چىشلىرى جاغ سۆڭەكنى تۈرتۈپ ، ھېلىلا سۇنۇپ كې- تىدىغاندەك غىرسلاپ كەتتى ...

ھاۋاز بەختى سىرتقا چىققاندا ، زايىتنى تېخىمۇ بىلەش ئۈچۈن مۇنداق دېدى :

— زايىت ئۇكام ، ئىشچىلار ۋە كەمبەغەل ، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار

سىزگە ئوخشاش ئەڭ ياخشى پەرزەنتلىرىنى پارتىيە ئاچقان مەكتەپكە ئوقۇتۇش ئۈچۈن بەردى. پارتىيە بولسا سىلەرنى تەربىيىلەش ۋەزىپىسىنى بىزگە تاپشۇردى. سىلەردەك ياش نوتىلارغا قانداق يىلتىز تارتقۇزۇش بىزنىڭ سىلەرنى قانداق تەربىيىلىشىمىزگە باغلىق! بايا دوستىڭىزنىڭ ئەھۋالىنى ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز، ئەگەر ئۇ مۇشۇنداق جاھىللىق بىلەن ماڭىدىغان بولسا، نەق ئەكسىلئىنقىلابچىغا ئايلىنىپ قېلىشى مۇمكىن، ئۇ چاغدا بىزمۇ ئارا تۇرالمايمىز! لېكىن ھازىر بەزىلەر خۇددى زۇكامداپ، بۇرنىدىن يەل ماڭماي قالغاندەك، ئۇنىڭ مەسىلىسىنىڭ خاراكتېرىنى، ئېغىرلىقىنى تونۇپ يەتمەيۋا-تىدۇ، مېنىڭچە، بۇنداقلارغا دەرھال مۇداپىئە ئوكۇلى ئۇرمىساق بولمايدۇ! مەن سىزگە ئالدىن ئېيتىپ قوياي: شەۋكەت بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى كۈرەش ھايات - ماماتلىق جىددىي سىنىپىي كۈرەش! بۇنىڭدا ئازراقمۇ بې-خۇتلۇق، ھاڭۋاقتىلىق قىلىشقا بولمايدۇ! بۇنىڭغا قانداق پوزىتسىيە، قانداق مۇئامىلىدە بولۇش سىلەرنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىڭلار ۋە ئىستىقباللىڭلار بىلەن چەمبەرچەس مۇناسىۋەتلىك! بۇ ئىشنى جىن شۇجى ماڭا ئالاھىدە تاپىلىدى! شۇڭا مەن سىزنىڭ بۇ پرىنسىپال كۈرەشتە ئاكتىپ، تەشەببۇسكار بولۇشى-ڭىزنى، كونا دوستلۇق ھېسسىياتىنى قەتئىي بۇزۇپ تاشلاپ، شەۋكەتتىن ئۇزۇل - كېسىل چەك - چېگرا ئاجرىتىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن. راستىمنى ئېيتسام، بۇ سىز ئۈچۈن چوڭ سىناق! مەيلى پارتىيىگە كىرىش مەسىلىڭىز بولسۇن، مەيلى سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئورنىڭىز مەسىلىسى بولسۇن، ھەم-مىسى مۇشۇ قېتىمقى سىناقتىن قانداق ئۆتۈشىڭىزگە باغلىق!...

بۇ گەپلەر زايىتقا ياقتى ھەم ئۇنى چۆچۈتتى. ئۆز ۋاقتىدا ئاز - تولا مەنسەپنىڭ تەمىنى تېتىغان قېرى دادىسى ئۇنى كىچىكىدىن تارتىپ «باش-قىلارنىڭ ئۈستىدە تۇرىدىغان ئادەم» قىلىپ تەربىيىلىگەن، ئوقۇتۇپ ئەمەل تۇتۇپ، بېيىپ، ئاتا - بوۋىسىغا شان - شەۋكەت ياغدۇرۇشنى ئىستىگەنىدى. زايىتنىڭ ئۆزىمۇ يىگىرمە ئىككى يىللىق ھايات تەجرىبىسىدىن شۇنى چوڭقۇر

ھېس قىلدىكى، فېئوداللىق دەرىجە ۋە نام - ئاتاق قارىشى تېخى تۈگەپ كەت-
مىگەن بۇ جەمئىيەتتە مۇئەييەن ئەمەل تۇتماي، ھوقۇق ئىگىلىمەي ياخشى
كۈن كەچۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتى. ھوقۇق بولسا، ھەممە نەرسە —
بايلىقمۇ، يۈز - ئابرويمۇ، راھەت - پاراغەتمۇ بولاتتى... ھاۋاز بەختىنىڭ بايىقى
سۆزلىرىدىن كېيىن ئۇنىڭ قەلبىگە «ھوقۇق، ئابروي» دېگەن شەيتان
ۋەسۋەسىسى تېخىمۇ چوڭقۇر ئورنىدى ۋە ئۇنىڭغا قانداق ئېرىشىشنىڭ يولىنى،
ئېپىنى بىلگەندەك بولۇپ قالدى. توغرا، بۇ قېتىمقى سىناقتىن جەزمەن ياخشى
ئۆتۈش كېرەك! شۇ چاغدىلا ھەممە ئىش — پارتىيىگە كىرىپ قىزىللىشىشمۇ،
يۈز - ئابروي تېپىپ مۇتەخەسسىسلىشىشمۇ، بادامگۇلنى قولغا كەلتۈرۈشمۇ،
ئىشقىلىپ نېمىنى كۈتكەن، ئارزۇ قىلغان بولسا ھەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك
بولىدۇ! لېكىن، لېكىنزە... ھەي!... ئاشۇ ئاقنىيازغا، شەۋكەتكە، بادامگۇل-
گە، ھېلىقى ئاغزىغا بالا تەگكۈر سەلەي قاشاڭغا قانداق چۈشەندۈرۈش،
قانداق يۈز كېلىشى كېرەك؟!... دوستلۇقنى، ساداقىتىنى ئەخلەت
ساندۇقىغا چۆرۈپ تاشلاش كېرەكمۇ؟! ئۇنداق قىلغاندا ۋىجدان، ئەقىدە
دېگەن نەرسىلەر نەدە قالىدۇ؟!...

زايىت يەنە بىر تەرەپتىن مانا شۇلارنى ئويلىسا قاتتىق چۆچۈيتتى ۋە
ئازابلىناتتى! روھىي دۇنياسى ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ، كەسكىن كۆرەش
قىلاتتى. بىر قاشتىكىلەر تۇغ - ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈپ: «زايىت، يېنىكلىك
قىلما، دۇنيادىكى ئەڭ زور بەختسىزلىك ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئالداشتىن
ئارتۇق بولمايدۇ! ھەقىقىي دوستلارنىڭ دىلى ئەينەكتەك تازا ۋە ساپ بولۇشى
لازىم. ھەرگىز ئۇنىڭغا داغ چۈشۈرمە!» دېسە، يەنە بىر قاشتىكىلەر داپ-
دۇمباقلىرىنى داراڭشىتىپ: «زايىت ئارىسالدى بولما! ئارىسالدى بولغان قويىنى
بۆرە يايدۇ! ھاۋاز يېتەكچىنىڭ سۆزىنى قۇلىقىڭدا مەھكەم تۇت! ئوقۇغۇچى
مەكتەپنىڭ، ئوقۇتقۇچىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشى كېرەك! دوست ھەممە يەردە
تېپىلىدۇ، لېكىن پۇرسەت ھەمىشە، ھەممە يەردە تېپىلىۋەرمەيدۇ! پۇرسەتنى

چىك تۇت، ئۆتۈپ كەتمىسۇن!...» دەيتتى...

زايىت ئەنە شۇنداق چىكىش، قىيىن ۋە ئازابلىق خىياللار ئىچىدە چاي-قىلىپ، بۇرۇختۇم بولۇپ تۇرغاندا ھاۋاز بەختى خۇددى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك، بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا ئۇنىڭ مەيلىنى تارتىۋالدى:

— زايىت، سىز ئەقىللىك بالا، مەن سىزگە بىر ھەقىقەتنى ئەسكەر-تىپ قوياي: پەقەت ئۇلۇغ سۇنىڭ ئۇيقۇنلىرىدىن قورقمىغان ئادەملا دەريادىن خالىغانچە ئالتۇن سۈزەلەيدۇ!

× × ×

شەۋكەت زادىلا ئۇخلىيالمىدى، ئىچى-ئىچىدىن قاپساپ چىقىۋاتقان بىر خىل خورلۇق، ئەلەم ۋە دىلئازارلىق تۇيغۇسى ئۇنى ئۇيقۇدىن بىدار قىلىپ، پىكىر-خىيالىنى چېچىۋەتكەنىدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ۋەھشىي بىر كۈچ قوزغىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى خۇددى تاغۇ-تاشلاردا نەرە تارتىپ يۈرگەن ئەركىن شىرنىڭ تۇيۇقسىز تۇمۇر قەپەسكە چۈشۈپ قالغان ھالىتىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ ئاسمان-زېمىنغا سىغمايتتى، ئالا-چۇقان كۆتۈرگىسى، چاپچىپ يۇگۇرگۇسى، بېشىنى تاملارغا ئۇرغۇسى، بە-دەنلىرىنى پارە-پارە قىلغۇسى كېلەتتى...

شۇ تاپتا، ئۇ ئۆزىنى ئەركىن پەرۋازدىن مەھرۇم بولۇپ، كىچىككىنە قەپەسكە سولانغان تورغايدەك ھېس قىلدى. ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چېغىدا دادىسىغا بىر چىغ قەپەس ئالدۇرۇپ، بوز تورغايدىن بىرنى باققان. ئۇ سائەتلەپ قەپەسنىڭ ئالدىدا ئېڭىكىنى يۆلەپ، تورغاينىڭ ھەرىكىتىگە ساي-رىشىغا قارايتتى، ئۇنىڭ كىچىككىنە قاراقۇمچاق كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، قەپەسنىڭ ئاراشلىرىدىن سىرتقا بويۇن سوزۇشىنى، قاناتلىرىنى پىرىلدىتىپ، بېشىنى لىكىلدىتىپ، بوشلۇققا — كەڭ ۋە ئەركىن ساماغا ئىنتىلىشىنى

كۆرگەن، تۇرۇپلا ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتقان، ھېسداشلىق قىلغاندى ... مانا بۇ- گۈن ئۆزى شۇ ھالغا چۈشتى. كۆرىدىغىنى كىچىككىنە قاراڭغۇ بوشلۇق، باشنى كۆتۈرسە تورۇسقا، قولنى سوزسا تامغا تېگىدۇ! ... ئاھ ئەركىنسىزلىك! ھازىر ئۇنىڭغمۇ كىملەردۇر ئىچ ئاغرىتىۋاتقاندۇ، كىملەردۇر تاماشىسىنى كۆ- رۈۋاتقاندۇر! ...

شەۋكەت ئورنىدىن تۇردى، ساپما كەشنى شىپىرلىتىپ دېرىزە ئالدىغا — ئىچى - تېشى سىم - تۆمۈرلەر بىلەن قاپلانغان، ئىككى كۆزنەكە پەنەركە مىخلانغان خىرە ۋە مەينەت دېرىزە ئالدىغا كەلدى. ھەر ھالدا ئۇ يەردىن ئاي بىلەن يۇلتۇز چاقنىغان ئاسماننىڭ بىر بۆرجىكى بىلەن بىناننىڭ ئارقىدىكى دەرەخزار بوشلۇقنىڭ كىچىككىنە بىر پارچىسىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئۇ دېرىزە ئالدىدا ئۇيغا پېتىپ خېلى ئۇزاق تۇردى. ئەتراپ جىمىلىققا چۆكتى. بۇ خۇددى گۆرۈستانلىقنىڭ سۈرلۈك جىمجىتلىقى ئىدى. شەۋكەت دېرىزە ئالدىدىن قايتىپ كارىۋىتىغا كەلدى. يېنىدىكى كارىۋاتتا كلاسكوم غولام توپاق خورەك تارتىپ، غەمسىز ئۇخلاۋاتاتتى. شەۋكەت بىردەم ئۇنىڭ خورىكىنى تىڭشىدى. غولامنىڭ خورىكى ھەم ساز ھەم غەلىتە ئىدى. تۇرۇپ ئەبجەق ماشىنىنىڭ ماتورىدەك سەت گۈرۈلدەيتتى؛ تۇرۇپ بىرسى كالتەكلەۋاتقاندەك ئىنجىقلاپ، بوغۇلۇپ، ئەنسىز خىقىرايتتى. ئۇيقۇسى قاچقان شەۋكەتكە بۇمۇ بىر ئويۇن بولدى. ئۇ خۇددى ناخشا - مۇزىكا كېچىلىكىگە كىرگەندەك ھەم ئۇمۇمخور، ھەم ئاكورتلۇق ناخشا ئاڭلاۋاتاتتى ...

شەۋكەتنىڭ پىكىر - خىيالى ئاستا - ئاستا مەركەزلەشتى، ئۇ ئەمدى ئەتىگەن ھاۋاز بەختىنىڭ بۇ يەرگە كىرگەنلىكىنى، بىرمۇنچە سوئال - سوراقلارنى قىلىپ ئاخىرىدا قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئەسلىدى. ئەسلىمىدىن ئەسلىمە توغۇلۇپ، ئۆتكەن يىلى ھاۋاز بەختى بىلەن بولغان كىچىككىنە توقۇنۇش ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى ...

ھاۋاز بەختى فاكۇلتېتنىڭ سىياسىي خىزمەتلىرىنى ئىشلىگەندىن

سىرت ، بىرنەچچە سىنىپقا سىياسەت دەرسى بېرەتتى . ئۆتكەن يىلى ئىككىنچى مەۋسۇمدە ، ئۇ تۇيۇقسىز شەۋكەت بار سىنىپقا «يېزىلىقچىلىق پراكتىكىسى» دەرسىنى ئۆتۈش ئۈچۈن كىرىپ قالدى . بۇ ھال ئوقۇغۇچىلارنى ھەيران قالدۇردى . ئۇمۇ ئوقۇغۇچىلاردىكى بۇ ھەيرانلىقنى سېزىپ ، دەرھال چۈشەنچە بەردى :

— ئىلياس مۇئەللىم ئاغرىپ قاپتۇ ، رەھبەرلىك مېنىڭ بىرنەچچە كۈن سىلەرگە بۇ دەرسنى ئۆتۈپ تۇرۇشۇمنى بېكىتتى !

ئەسلىدە ، بۇنى رەھبەرلىك بېكىتمىگەن ، بەلكى ھاۋاز بەختى ئۆزى قاتتىق تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغاچقا ، فاكۇلتېت مۇدىرىمۇ ئامالسىز ماقۇل بولغانىدى . ھاۋاز بەختىنىڭ بۇنداق چوڭ يۈرەكلىك بىلەن مۇھىم بىر كەسپىي دەرسنى ئۈستىگە ئېلىشتا كۆڭلىگە پۈككەن ئالاھىدە مۇددىئاسى بار ئىدى . بۇ ئارقىلىق ئۇ ، ئۆزىنىڭ خېلى يېتىشكەن ئونىۋېرسال ئادەم ئىكەنلىكىنى ، يالغۇز سىياسەتتىلا ئەمەس ، بەلكى كەسپتىمۇ بىلىملىك ، ئىختىدارلىق خادىم ئىكەنلىكىنى يۇقىرى - تۆۋەن رەھبەرلىككە ، بولۇپمۇ ، ئۆزىنى ئانچە كۆزگە ئىلمايدىغان «بىر ئوچۇم» ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارغا كۆرسىتىپ قويۇش ئىدى . ئەپسۇسكى ، ئۇ مۇددىئايىغا يېتەلمەي قالدى ، بەلكى ھېلىقى «بىر ئوچۇم» لارنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى تېخىمۇ ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى . ئۇنىڭ بۇ دەرسنى ئۆتۈشى خۇددى تار كەلگەن كىيىمنى سوزۇپ - تارتىپ ، يىرتىۋەتكەندەكلا بىر ئىش بولدى . ئۇ ئۆزىچە دەرسنى تولۇق تەييارلىدىم ، لېكسىيەم جايىدا بولىدۇ ، دەپ ئويلىغانىدى . لېكىن كۈتمىگەن يەردىن ئىككى سائەتكە دەپ تەييارلىغان لېكسىيىسى بىر سائەتكە بارماي تۈگەپ قالدى . چۈنكى بۇ ، سىياسەت دەرسكە ئوخشاش ، گېزىت - ژۇرناللاردىكى ئوبزور ۋە باش ماقالىلاردىن خالىغانچە ئۈزۈندە ، ستاتىسلارنى ئېلىپ ، ئەھۋالغا قاراپ ئۇزارتىشقا ياكى قىسقارتىشقا ، كونسېپكىكە قارىمايمۇ بەش - ئون مىنۇت دۇدۇقلىماي سۆزلەپ كېتىشكە بولىدىغان دەرس بولمىغاچقا ، ئۇ بىردەممۇ

كونسپېكتتىن باش كۆتۈرەلمىدى، باش كۆتۈرەلمىگەنسېرى تېز ئوقۇپ، ئۆزى
بىلەن ئۆزى ھولۇقۇپ كەتتى، ھولۇققانسېرى كونسپېكتتىكى خەتلەر كۆزىگە
ئىمىر - چىمىر كۆرۈنۈپ، گەپلىرىمۇ بىر - بىرىگە قولاشماي قالدى، ئاۋازىمۇ
خۇددى چوڭقۇرلۇققا ئاستا - ئاستا چۆكۈپ كېتىۋاتقان تاشتەك بارغانسېرى
ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى، بەدىنى قىزىپ، يۈزىمۇ قىزىرىپ كەتتى، شۇنداق
قىلىپ، «خۇيىنى بىلمەي ئات مىنمە، بۇرنۇڭ قانايدۇ» دېگەندەك ئىش بولدى.
ئەسلىدە، ئۇ بۇ دەرسنى بۇنچىلىك قىيىن، دەپ تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى.
چۈنكى، ئۆتكەندە بىر - ئىككى قېتىم ئوچۇق دەرسكە قاتنىشىپ «بۇ دەرسمۇ
چاغلىقكەنغۇ، كىتاب ۋە كونسپېكلاردىن تېرىشتۇرۇپ سۆزلىسە
بولىۋېرىدىكەن» دەپ ئويلىغان ۋە بۇ قېتىم شۇ تەسىرات بىلەن بۇ دەرسنى
ئۆتۈشنى قاتتىق تەلەپ قىلىپ ئۈستىگە ئالغانىدى. بۇ خۇددى بىر رەسسامنىڭ
يىلاننىڭ سۈرىتىنى ھېچقانچە زورۇقمايلا سىزىۋەتكىنىگە قاراپ، «ۋاييەي!...
يىلان سىزىش چاغلىقكەنغۇ، مەنمۇ سىزالايدىكەنمەن...» دەپ، ئەمەلىيەتتە،
يىلانغا پۇت چىقىرىپ سىزىپ قويغاندەك كۈلكىلىك ئىش بولدى. بۇ دەرسنى
ئۆتۈشتە ھاۋاز بەختىگە يەنە بىر ئوڭ كەلمىگەن يېرى، دەرس پروگراممىس-
نىڭ دەل كونكرېت ئەسەر تەھلىل قىلىدىغان، يەنە كېلىپ ئاتاقلىق يازغۇچى
ماۋدۇننىڭ «باھار پىلىسى» ناملىق مەشھۇر ھېكايىسىنى ئەتراپلىق تەھلىل قى-
لىدىغان يېرىگە توغرا كېلىپ قالغىنى بولدى. بۇنىڭدا ھاۋاز بەختىگە خېلىلا
ناتونۇش بولغان قانداقتۇر «دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى، پېرسوناژلار تەقدىرى،
ھېكايە سيۇژىتى، كومپوزىتسىيىسى، ئوبرازلارنىڭ پورترېت تەسۋىرى،
پسىخىك تەسۋىرى...» دېگەندەك ئاتالغۇ ۋە چۈشەنچىلەر بار ئىدى. خۇداغا
شۈكۈر، نېمە بولمىسۇن، ئۇ بىرىنچى قېتىملىق دەرسنى ھودۇقۇپ،
تەمتىرەپ، قىينىلىپ بولسىمۇ تۈگەتتى. ئىككىنچى قېتىملىق دەرسكە كىر-
گەندە ھەر ھالدا ئۇ، ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، خېلى ئەتراپلىق تەييارلىق
قىلىپ، يۈرىكىنى توختىتىپ كىرگەنىدى. بۇ قېتىم قانداقلا بولمىسۇن غەلىبە

قىلىشقا، ھېلىقى مۇددىئاسىنىڭ يېرىمىغا بولسىمۇ يېتىشكە ئىشىنەتتى. لېكىن كىم بىلسۇن، دەرسنى ئۆتمەي تۇرۇپلا يەنە پالاكەت باستى. بۇ قېتىمقى پالاكەت بىرىنچى قېتىمقى «يىلانغا پۇت چىقىرىپ سىزىپ قويۇش» دىنمۇ ئېغىر ۋە شەپقەتسىز بولدى. ئۇ سىنىپقا كىرىپ مۇنبەرگە چىقتى. يوقلىمىدىن كېيىن، قائىدە بويىچە ئالدىنقى قېتىمقى دەرستىن سىناق ئېلىپ باقماقچى بولدى ۋە تاسادىپىي كۆزى چۈشۈپ قېلىش بىلەن شەۋكەتنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ سورىدى:

— سىز «باھار پەلسى» دىكى باش قەھرىماننىڭ كىملىكىنى، يازغۇچى ئۇنى يارىتىشتا قانداق بەدىئىي ۋاستىلەرنى قوللانغانلىقىنى سۆزلەپ بېقىڭا!

شەۋكەت ئوڭايسىزلاندى، ئارقا - ئالدىغا بويۇنداپ قارىدى، كېيىن سىلىق، ئاستا ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— مۇئەللىم ... ئۆتكەنكى دەرسنى تازا ھەزىم قىلالمىدىم ... شۇڭا ...

ھاۋاز بەختى مىيىقىدا كۈلۈپ، ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

— ھەلەپنى، پومىنى يېدىڭىز، لېكىن ھەزىم قىلالمىدىڭىز، شۇنداقمۇ ؟!

شەۋكەتنىڭ غۇزۇرىدە ئاچچىقى كەلدى، ئۆزىنىڭ ھايۋانغا ئوخشىتىلغانلىقىدىن قاتتىق خورلۇق ھېس قىلدى. شۇڭا ئۇ، ئارقا - ئالدىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا ھاۋاز بەختىگە تورۇك - تورۇك تەگدى:

— مۇئەللىم، ئەگەر سىز ماڭا ھەلەپ ياكى پومدەك ئاز - تولا ئوزۇقلۇق قىممىتى بار نەرسىلەرنى بەرگەن بولسىڭىز، مەنمۇ ئاللىقاچان ھەزىم قىلىپ، سىزگە سۈت ياكى گۆش ياندۇرغان بولاتتىم. ئەپسۇسكى، سىزنىڭ بەرگەن نەرسىڭىز ھەزىم قىلغىلى بولمايدىغان، قىلمەن دەپ زورۇقسا، مەيدە ئاغرىتىدىغان تاش - داڭگالدەك نەرسىلەر تۇرسا، مەن قانداق قىلمەن ؟!

ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىر قىسمى پاراققىدە كۈلۈشتى. ھاۋاز بەختىنىڭ

ئەرۋايى ئۆچتى، ئۇ تۇنجى قېتىم بىر ئوقۇغۇچىسىدىن ئاشكارا مەسخىرىگە، تەھدىتكە ئۇچراۋاتاتتى. ئەگەر ئۇ بۇ يوشۇرۇن ئېلىشىشتا بېسىپ چۈشمىسە كېيىنكى نوپۇزى، ئابرويى، شان ـ شەۋكىتى جەزمەن تەسىرگە ئۇچرايتتى. ئۇ ئەزەلدىن ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا ئاشكارا كەمسىتىشكە، مەسخىرىگە ئۇچراپ باققان ئەمەس، بەلكى ھەرقانداق ئىشتا دېگىنى دېگەن، قىلغىنى قىلغان بولۇپ كەلگەنىدى. ئەگەر قايسى بىر ئوقۇغۇچى ھاۋاز يېتەكچى بېكىتكەن بىرەر رامكا ـ سىزىقلاردىن سەللا چەتنەيدىغان بولسا، ئۇ ھەممىلا يەردە خۇددى زېمىستاندەك سوغۇق مۇئامىلىگە ــ سوغۇق قاراشقا، سوغۇق گەپكە، سوغۇق كۆڭۈلگە ۋە سوغۇق نەپەسلەرگە دۇچ كېلەتتى. شۇڭا ئۇ ھەمىشە ئۆزىنىڭ نام ـ ئابروي ۋە ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ناھايىتى يۇقىرى چاغلايتتى. ئەنە شۇنداق ئادەم بۈگۈن خۇددى «تولۇمدىن توقماق چىققاندەك» كۈتۈلمىگەن بىر خىرىسقا دۇچ كەلدى. ئەگەر ئۇ بۇ خىرىسنى دەرھال بىر پەشۋا بىلەن ئۇجۇقتۇرمىسا، ئۇنىڭ تەسىرى يامراپ كېتىشى، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭدىنمۇ چوڭراق خىرىسلارنىڭ بولۇشىغا سەۋەبچى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەڭ يامىنى، ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆزى پۈخادىن چىقالماي، روھىي جەھەتتە ئازابلىنىپ قالاتتى. شۇڭا ئۇ، تەرىنى تۈرۈپ، پۈتۈن غەزەپ ۋە ئاچچىقىنى ئاۋازىغا مەركەزلەشتۈرۈپ:

ــ سىز خالىسىڭىز ئوقۇڭ، بولمىسا بېرىپ، پادىڭىزنى بېقىڭ! ــ دېدى ۋە قولىدىكى كىتابنى شىرە ئۈستىگە پاققىدە قويۇپ داۋاملاشتۇردى، ــ بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز ھەرگىزمۇ سىزگە ئوخشاش بۇرژۇئا ئۆكتىچىلىرىنى ئەمەس، بەلكى كومپارتىيىگە سادىق قىزىل قەلب ئىزباسارلارنى تەربىيىلەيدىغان ئىنقىلاب ئوچىقى!

بۇ گەپنىڭ بىرئاز ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ۋە ئانچە جايىغا چۈشمىگەنلىكى ھەممەيلەنگە ئايان بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىم ئېغىز ئاچماي جىممىدە ئولتۇردى، بۇنىڭغا يەنە شەۋكەتنىڭ ئۆزى جاۋاب بەردى، ئۇنىڭ

ئاۋازىدا قوپاللىق، بىھۆرمەتلىك يوق ئىدى.
— مۇئەللىم، ئەگەر راستىنلا كىتىپ پادا بېقىشقا توغرا كەلسە، بۇ مەن ئۈچۈن ئوخشاشلا شەرەپلىك! — دېدى ئۇ ئۆرە تۇرغان ھالدا. — لېكىن مەن بۇ يەرگە ئوقۇغىلى كەلگەن، پارتىيە ۋە خەلق مېنى نۇرغۇن ئىقتىساد ۋە ئەجىر بىلەن ئوقۇتۇۋاتىدۇ، مەن شۇنىڭغا لايىق ئوقۇمىسام پارتىيە ۋە خەلققە قانداق يۈز كېلىمەن؟! لېكىن ئاشۇنداق يېرىمى بار-يېرىمى يوق، چاپىناپ بەرگەن نانىدەك تەمسىز گەپلەر بىلەن مەن قانداقمۇ ھەقىقىي بىلىم ئالالايمەن؟! مۇئەللىم، كۆڭلىڭىزگە كەلسىمۇ دەۋېرەي، سىز ئۆزىڭىز ياخشى چۈشەنمىگەن نەرسىلەرنى بىزگە قانداق چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيسىز؟!...
بۇ گەپ ھاۋاز بەختىنىڭ ئەجەللىك يېرىگە تەگدى، شۇ تاپتا بۇ گەپتىن ئاچچىقلاپ، چالۋاقاپ، ھەتتا تىللاپمۇ قۇتۇلغىلى بولمايتتى. چۈنكى، ھاۋاز بەختى تۇغما سەزگۈرلۈكى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈزىدىكى، كۆزىدىكى ئالامەتلەردىن شەۋكەتنىڭ بۇ گېپى ئۇلارنىڭمۇ كۆڭلىدىكى ھەقىقىي گەپ ئىكەنلىكىنى سېزىۋالغانىدى. شۇڭا تۇرۇپلا ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە بەزگەك تىترىكى ئولاشتى، ئەمدى سۆزلەشمۇ، دەرس ئۆتۈشمۇ قىيىن ئىدى. ئۇ ئۆزىنى بۇ ئوڭۇشسىز شارائىتتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارنى تەكرارغا قويۇۋېتىپ، شەۋكەتكە كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ بىر ئالايدى-دە:
— يۈرۈڭ، ئىشخانىغا! — دېگىنىچە دەپتەر، كىتابلىرىنى يىغىشتۇرۇپ سىنىپتىن چىقتى. شەۋكەت ئۇنىڭ ئارقىدىن ئىتائەتمەنلىك بىلەن ماڭدى ۋە ئىشىكىدىكى ئەينەككە كۆك تاۋار پەردە تارتىلغان چاققانغىنا ئىشخانىغا كىردى. ھاۋاز بەختى ئىشخانىسىغا كىرىپلا جىگەررەڭ دىۋانغا ئۆزىنى تاشلاپ، «شەرەپ» ماركىلىق تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى، ئىشىك يېنىدا تىك تۇرغان شەۋكەت گويا ئۇنىڭ خىيالىدىن چىقىپ كەتكەندەك، ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويمىدى، شەۋكەت ئاخىر ئۇنىڭ ئۇدۇلىدىكى بىر ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردى.

هاۋاز بەختى يەنىلا ئۈنچىقمىدى، پەقەت قولىدىكى تاماكىنى دەم بىلەن چې-كەتتى، يېرىمىنى چېكىپ بولۇپلا زەردە بىلەن مىجىپ تاشلايتتى يەنە تۇتاشتۇراتتى، يېرىمىنى چېكىپ بولۇپ، يەنە مىجىپ تاشلايتتى. شۇنداق قىلىپ بىردەمدە ئون تالغا يېقىن تاماكا قالدۇقى ئۇنىڭ يېنىدىكى كۈلدان بىلەن پۇتىنىڭ ئەتراپىدا مىجىلىپ ياتتى. ئىشخانىنىڭ ئىچى قويۇق ئىس بى-لەن قاپلاندى، هاۋاز بەختىنىڭ چىرايمۇ خۇددى ئەنە شۇ ئىسقا ئوخشاش كۆكىرىپ، تۇتۇقلىشىپ كەتكەنىدى، ياڭاقلىرى لىپىلداپ، چىشلىرى ئەلەم-لىك غۇچۇرلايتتى. ئۇنىڭ ئاغزى زادىلا گەپكە كەلمىدى، پەقەت يوغان ئېچىلغانلىقتىن، كىرپىكلىرى قىسقىراپ تىككىدە بولۇپ كەتكەن كۆزلىرى بى-لەن پات - پات شەۋكەتكە ئالىيىپ قاراپ قوياتتى، ئاغزىدا يەنە شۇ ئىس پۇرقىرىتىپ، قولى بىلەن تاماكا مىجىيتتى. قىزىق، ئۇ بۇ يەرگە شەۋكەتنى زادى نېمىگە چاقىردى ؟! خۇددى مانا شۇ ئىسقا ئوخشاش پۇرقۇپ، تاماكىغا ئوخشاش مىجىپ تاشلايمەن، دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈنمۇ ؟! ئۇنىڭ بۇ غەلىتە هەرىكەتلىرىگە قاراپ، شەۋكەتمۇ سىرلىق كۈلۈپ قويدى. هاۋاز بەختى ئاخىر بىر قاپ تاماكىسىنىمۇ چېكىپ تۈگەتتى، شۇ چاغدىلا ئۇ ئەمدى گېپىم تۈگىدى، دېگەندەك ئەلەگلەپ ئورنىدىن تۇردى. قوللىرىنى بىر - بىرىگە ئىشقىلىدى، كېيىن بارماقلىرىدىن قاس چىقىرىپ تۇرۇپ:

— ئېسىڭىزدە بولسۇن يىگىت، بىر تاغار ياڭاقنى ياڭاقچىلىك تاش چاقالايدۇ، جۇمۇ! سىز يېرىم چىلەك سۇدەك هەرقانچە شالاقشىسىڭىزمۇ، مەن يەنە بىر چىمدىم تۇز بولۇپ سىزگە تېتالايمەن! — دېدى ۋە ئىشكنى زەرپ بىلەن ئېچىپ، ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

ئىككى كۈندىن كېيىن، ئۇ بۇ مەسىلىنى ئوقۇتقۇچىلار يىغىنىدا ئوت-تۇرىغا قويۇپ، بەشكىلدىن شەۋكەتكە قاتتىق چارە كۆرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، خۇددى ئېچىشقان يەرگە لازا قويغاندەك، سەلىم ئەپەندىنىڭ مۇنۇ سۆزى ئۇنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەنىدى: «مەشهۇر يازغۇچى

چىخىپ : « چوڭ ئىت قاۋىيالىسا ، كۈچۈكمۇ قاۋىيالايدۇ » دېگەن بىر سۆزنى ئېيتقان . ھەرقانداق مەخلۇقتا ئۆزىنىڭ كۈچۈك بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن مەيۈسلىنىشىنىڭ ھاجىتى يوق ، چوڭ ئىت بولىمەن ، دەپ زورۇقۇپ كېتىشكە تېخىمۇ بولمايدۇ . ئىزوپ مەسەللىرىدە ، پاقىنىڭ كالا بىلەن بەدەن چوڭلۇقىدا بەسلەشكەنلىك ھېكايىسى سۆزلىنىدۇ . پاقا ئۆزىنى كالىدەك يوغان قىلىمەن ، دەپ ئاخىر زورۇقۇپ ئۆلۈپ كېتىدۇ . ئەمەلىيەتتە ، پاقا بىلەن كالىنىڭ ھەرقايسىنىڭ ئۆزىگە لايىق ئارتۇقچىلىقلىرى بار ئىدى ، ئۆزىنىڭ ئەيىبىنى ئۆزى ئاشكارىلاش ، ئۇنىڭ ئۈستىگە زورمۇزور كۈچۈنۈش — ئىنتايىن ئاقىلانە بولمىغان قىلىق ... ! »

شۇنىڭدىن كېيىن ، شەۋكەت خېلى ۋاقىتلارغىچە ھاۋاز بەختىنىڭ ئۈچ ئېلىشىدىن قورقۇپ يۈردى . سەلەي قاشاڭمۇ مەسخىرىلىك تەلەپپۇزدا : « شەۋكەت ، سەن ھاۋاز يېتەكچىنى بوش چاغلىما ! سەللا ئاچچىقى كەلسە 32 چىشىڭنى خاملا يەپ قويىدۇ ، جۇمۇ ! ئۇنىڭغا قارشى تۇرىمەن دېگەن ئادەمنىڭ ئۈشىنىسىدە يۈك تاقىسى ، قولىدا سومكىسى ، يانچۇقىدا ماشىنا بېلىتى بولۇشى كېرەك ! » دەپ ئۇنى چۆچۈتتى . شۇڭا ئۇ بىرەر قېتىم بولسىمۇ ھاۋاز بەختىنىڭ يانپىشىغا چىقىپ قالماسلىق ئۈچۈن ، ئۇ ئۆتىدىغان سىياسەت دەرسىنى ناھايىتى ياخشى ئۆگەندى ، ئىمتىھانلارغىمۇ پۇختا تەييارلىق بىلەن قاتناشتى . بۇ جەھەتتە ئۇ كىچىككىنىمۇ يوچۇق قويمىغاچقا ، ھاۋاز بەختىمۇ « ئاچچىقىنىڭ دورىسى — سۈكۈت » دېگەندەك ، ئەلىمنى ئىچىگە يۇتۇپ ، چاندۇرماي يۈرۈۋەردى . لېكىن ئۇ ئالتۇن تاقىلىق ئاتنىڭمۇ ھامان بىر كۈنى مۈدۈرىدىغانلىقىغا ، سەۋر قىلغان ئادەم ئۈچۈن غورىدىن ھالۋا پۈتىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى .

دېگەندەك ، بىرەر يىل ئۆتە - ئۆتمەيلا « ئالتۇن تاقىلىق ئات » مۈدۈرىدى . راستىنى ئېيتقاندا ، ئۇ ئۆزى مۈدۈرمىدى ، بەلكى ئۇنى مۈدۈرىتىۋەتتى . لېكىن مەيلى ئۆزى مۈدۈرسۇن ياكى باشقىسى

مۇدۇرىيىتىۋەتسۇن، ھاۋاز بەختى ئۈچۈن ئوخشاشلا ئامەت ئىدى. گەرچە بۇ ئىشلارغا شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، ئۇبدان يادلىۋالغان ئايەتتەك ھاۋاز بەختىنىڭ ئېسىدە مەھكەم ساقلىنىپ كەلگەنىدى...

شەۋكەت ئۇيقۇسىز كېچىدە، قاتتىق خورەك بىلەن جانلىنىپ كەتكەن كىچىككىنە «كامېر» دا يۇقىرىقىلارنى ئەسلەپ، چوڭقۇر بىر ئۇھسىنىپ قويدى. ئۇ شۇ تاپتا، ئۆزىنىڭ قانداقتۇر بىر پىتنە - ئىغۋا، يالالار بىلەن قارىلىنىپ، بىھۇدە تۆھمەتنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى، شۇ تۆپەيلى ھاۋاز بەختىنىڭمۇ يانپىشىغا چىقىپ، خېلى كۈنلەرنى كۆرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. گەرچە ئۇ، شۇنچە قىسىلغان، چەتكە قېقىلغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا ئۆزىگە ئىشىنەتتى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆزىنىڭ پاك ۋە ھەققانىي بولۇپ ئىسپاتلىنىشىغا كۆزى يېتەتتى. لېكىن ھازىر ئۇنى ئازابلاۋاتقىنى، قانداقتۇر قۇرۇق تۆھمەت بىلەن نېمە بولۇپ كېتىشى ياكى ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆچ ئېلىشى ئەمەس، بەلكى زايىتنىڭ دوستلۇقتىن، ساداقەتتىن بىراقلا يۈز ئۆرۈپ، «يېغى ياندىن قوپار، بالا قېرىنداشتىن» دېگەندەك ئۇياتلىق ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقى ئىدى. شۇڭا ئۇ، قاراڭغۇدا تورۇسقا قاراپ يېتىپ، ئۆز-ئۆزىگە ئەلەم بىلەن ئاستا شىۋىرلىدى: «كىمدۇر بىرسى ئەجەب توغرا دەپتىكەن: دۈشمەنلىرىمنى ئۆزۈم ئەپلەيمەن، مېنى دوستلىرىمدىن ئاسرا، خۇدايىم!...»

4

مەنىۋى جەھەتتە باي، كۈچلۈك ئادەملەرنى ماددىي جەھەتتىكى ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق ۋە غۇربەتچىلىكلەر ئاسانلىقچە كاردىن چىقىرالمايدۇ. ئاقنىياز شۇنداق ئىدى. ئىككى يىلدىن بېرى ئۈزۈلمەي بولۇۋاتقان ئاچلىق ئازابى، يوقسۇزلۇق دەردى ئۇنى باش ئەگدۈرەلمىگەن، بەلكى ئۇ قىيىنچىلىق ئالدىدا كۆكرەك كېرىپ، تېخىمۇ ئىشتىياق بىلەن ئۆگىنىش، كىتاب ئوقۇش

ئارقىلىق، تۇرمۇشتىكى بۇ بوشلۇقنى تولدۇرغان، ئىرادىسىنى تاۋلىغانىدى. لېكىن، شەۋكەتنىڭ ئىشىغا كەلگەندە، ئۇ زادىلا چىداپ تۇرالمىدى، گويا يۈزلىگەن، مىڭلىغان زەھەرلىك قۇرت - قوڭغۇز ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە يېپىشىپ، لۆمشۈپ، نەشتەر سانجىۋاتقاندەك، ئۇنى چىدىغۇسىز بىئاراملىققا چۆشۈرۈپ قويىدى. ئۇ ئازراقمۇ ناھەقچىلىككە، ئادالەتسىزلىككە چىدىمايتتى، ئۇ ھەققانىيەتچىلىك تۇيغۇسى كۈچلۈك يىگىت ئىدى. ئۇنىڭدىكى بۇ خىل چۈس، كەسكىن مىجەز - خاراكتېر كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپ ئاستا - ئاستا يېتىلگەنىدى. ئۇنىڭ دادىسى ئابدۇللائاخۇن 1953 - يىلدىكى «ئۈچكە قارشى» ھەرىكەتتە تۇيۇقسىز «چوڭ يولۋاس» بولۇپ قولغا ئېلىندى. ئۇنى بىر مۇتىھەم باشلىق ئوڭدا قويىدى. ئابدۇللائاخۇن ئۇستا كاسىپ ئىدى، ياۋاش، ئاقكۆڭۈل ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ باشلىقى بىر كۈنى خېلى كۆپ نەق پۇلنى «جىددىي لازىم بولۇپ قالدى، ئەتە ئەتىگەندىلا ئورنىغا سېلىپ قويايلى، ھېچكىم بىلمەي قالسۇن» دەپ رەسمىيەتسىزلا ئېلىپ، ھەپتىگىچە يوقالدى، كېيىن خۇددى قىيامەتنىڭ مۇشۇكىدەك كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ تېپىنۋالدى، بىچارە كاسىپ «كۆڭۈلچەكنىڭ كۆتى ئوچۇق» دېگەندەك ئېغىر كۈنگە قالدى. شۇ ئىشتىن بىر ئاي كېيىن باشلانغان «ئۈچكە قارشى» ھەرىكەتتە، بۇ پۇل ئۇنىڭ خىيانىتى، دەپ قارىلىپ، ئىتتىك بازاردا قولغا ئېلىندى. ئۇنىڭ ئائىلىسى ئىقتىسادىي جەھەتتە ۋەيران بولدى. ئەمدىلا ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققان ئاقنىيازمۇ بۇ غۇربەتچىلىكنىڭ دەردىنى تارتتى. لېكىن ئۇ قىيىنچىلىق ئالدىدا تەمترەپ، قاخشاپ يۈرمىدى، بەلكى يەڭلىرىنى شىمايلاپ، ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن ئۆزى چىقىش قارارىغا كەلدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدىغىنى: دەم ئېلىش كۈنلىرى مەدىكار ئىشلەپ، ئادەتتىكى كۈنلەردە مايلامچىلىق قىلىش ئىدى. ئۇ شۇنداق قىلدى، لېكىن ئوقۇشقا، ئۆگىنىشكە تەسىر يەتكۈزمىدى، بەلكى تاپقان پۇلنى دەپتەر - قەلەم، كىتاب - ژۇرنال ئېلىشقا ئىشلەتتى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ بويىمۇ،

ئەقلىمۇ ئۆسۈپ باردى. ئۇستىخانلىرى قاتتى، ئۇ ئەلا نەتىجە بىلەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقتى. بۇ چاغدىمۇ مەدىكارچىلىق بىلەن مايلامچىلىقنى تاشلاپ قويمىدى، بەلكى تېخىمۇ كۈچەپ ئىشلەپ، ئۆزىدىن ئېشىنغان پۇل بىلەن سىڭلىسىنىڭ ئوقۇش خىراجىتىنى قامدىدى. ئۇ دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدا مەكتەپنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ئورۇن تۇتۇپ، ئۆزى ياسىۋالغان چاققانغىنا مايلامچىلىق ساندۇقىنى ئېچىپ قوياتتى - دە، ھەر خىل ماي ۋە چوتكىلارنى يېيىپ، ئوقۇتقۇچى ۋە ساۋاقداشلىرىغا قاراپ: «قېنى - قېنى، غاچ - غاچ ئۆتۈك، غىچ - غىچ بەتىنكىلەر كېلىڭلار. ياخشى ماي، ئېسىل چوتكا بار، كۆزۈڭلار قاماشقۇدەك پارقىرىتىپ مايلايمەن، پۇلى ئەرزان ... » دەپ توۋلايتتى. بۇنداق چاغلاردا، ئۇنى بەزى مىشچان ساۋاقداشلىرى «مايلامچى قاسماق» دەپ چاقىراتتى. ئۇ تېرىكمەيتتى، چۈنكى شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ رەڭگى - روھى، تەققى - تۇرقى راستتىنلا «مايلامچى قاسماق» قا ئوخشاپ قالغانىدى. قوپال، يىرىك قوللىرى ماي ۋە قارا گۇلنىڭ بويىقى بىلەن مەينەتلىشىپ كەتكەن، يۈز - كۆز، ئۇستىباشلىرىمۇ قارا، قىزىل، سېرىق مايلارنىڭ يۇقۇندىلىرى بىلەن ئالاپاساق بولۇپ، بەئەينى دۇنيا خەرىتىسىگە ئوخشاپ قالغانىدى ...

ئۇ تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرىدىغان يىلى ئەتىيازدا، يەنى دادىسى ئاقلىنىپ، تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلىشىنىڭ ھارپىسىدا، ئالتە يىلدىن بېرى كۆرۈشمىگەن دادىسى بىلەن دىدارلىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. دادىسى شۇنچە يىلدىن بېرى قاراڭغۇ كامېردا ياتقانىدى. ساقىلى ئۆسۈپ كۆكسىگە چۈشكەن، چاچلىرى گەدىنىنى ياپقان، چىرايى سارغىيىپ تىرىك مۇردىغا ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇ ھەمىشە كامېرنىڭ ئۈستىدىكى كىچىككىنە تۆشۈكتىن چۈشكەن يورۇق نۇرغا قاراپ ئولتۇراتتى ۋە ئىچ - ئىچىدىن تولغىنىپ چىققان بىر خىل ئاھۇ - پىغان بىلەن قاتتىق ئۇھ تارتاتتى ...

ئاقنىياز سۇرلۇك ئىشىكلەردىن ئۆتۈپ، دادىسى ياتقان قاراڭغۇ كامېرغا

كىرگەندە، ئابدۇللائاخۇن چېكى يوق ھەسرەت - نادامەت بىلەن ھۆڭرەپ تۇرۇپ ئۇنىڭدىن ئۇززۇپ - ئۇزۇپ ئۈچ خىل سوئال سورىدى:

— ئوغلۇم، ئاسماندا قۇياش بارمۇ؟ قەيەردىن چىقىپ، قەيەرگە پېتىۋاتىدۇ؟!

....

— ئوغلۇم، بازار - رەستىلەردە ئادەملەر بارمۇ؟ ئۇلار يولدا ئۇياقتىن - بۇياققا ئۆتۈپ يۈرەلەمدۇ؟

— ئوغلۇم، باغدا ئۈزۈم - ئەنجۈرلەر بارمۇ؟ كىشىلەر يېيەلەمدۇ؟!...

....

بۇ سوئاللارغا ئاشۇ ۋاقىتسىز قېرىپ مۈكچەيگەن، ھالسىرىغان بىچارە مەھبۇسنىڭ ئالتە يىلدىن بۇيانقى ئوي - پىكرى، ئازاب - ئوقۇبىتى، ھېس - تۇيغۇسى ۋە ئارزۇ - ئارمانى سىڭگەنىدى. بۇ ئادەم ئالتە يىلدىن بېرى پەقەت ئىككى قېتىملا سوراققا تارتىلغان، تۈرمىدە تۆت قېتىم رەھبەر ئالماشقان بولسىمۇ، بۇ ئادەمگە ھېچ نەرسە ئالمىشىپ باقمىغان...

ئاقنىياز ھېچنېمە دېيەلمىدى، ئۇ يىغلايتتى، ياش ئۇنىڭ كۆزىدىن ئەمەس، پۈتۈن بەدىنىدىن چىقىۋاتقاندەك ئۇكسۇپ، تىترەپ كەتتى... ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئادالەتپەرۋەرلىك، ھەققانىيەت تۇيغۇسى مانا شۇ يەردىن باشلانغان، بۇ تۇيغۇ ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ قېنىغا سىڭىپ، ئۆزى بىلەن بىللە ئۆلغايغان، چوڭ بولغان، مۇستەھكەملەنگەنىدى...

ئۇ ھەمىشە بىرەر ناھەقچىلىك، ئادالەتسىزلىكلەرنى كۆرسە، دەرھال كۆز ئالدىغا دادىسىنىڭ ئاشۇ پاجىئەلىك تەقدىرىنى كەلتۈرەتتى ۋە ئۆزىدە غايەت زور بىر مەنىۋى قۇدرەتنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى سېزەتتى. ئۇنىڭ نەزەرىدە، بۇ دۇنيادا ناھەقچىلىك، ئوقۇشماسلىق دېگەنلەر ھەمىشە، ھەممە يەردە بولۇپ تۇراتتى. چۈنكى ئادەم ھەممىنى قىلىشقا قادىر ئىدى. ئادەملەر

ياشاۋاتقان ئۇن سەككىزىنىڭ ئالەمدە چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك بولۇش بىلەن بىللە يەنە ساختىلىق، رەزىللىك دېگەنلەرمۇ ئوخشاشلا مەۋجۇت ئىدى! شۇڭا ئۇ، شەۋكەتكە ئىشىنەتتى، بۇ ئىشىنىش قانداقتۇر ساۋاقداشلىق مېھرى، دوستلۇق ھېسسىياتى دېگەن تەبىئىي يېقىنچىلىق بىلەن ئەمەس، بەلكى كىشىلىك تۇرمۇشتا ھېلىقىدەك ساقلانغىلى بولمايدىغان ناھەقچىلىك ۋە ئۇ-قۇشماسلىقلار تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدىغان ئۇۋالچىلىق تۇيغۇسىدىكى ئىشىنىش ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇ شەۋكەت تارتىۋاتقان بىھۇدە ئازاب-ئوقۇبەتلەرگە چىدىمىدى، ئۇنىڭ ئەركىنلىكتىن، بىلىم ئېلىشتىن، مۇھەببەت-تىن مەھرۇم بولۇپ، كىچىككىنە قاراڭغۇ «كامېر» غا قامىلىپ، تۈگىمەس سوئال-سوراقلارغا تارتىلىۋاتقانلىقىنى تېخىمۇ كاللىسىدىن ئۆتكۈزەلمىدى. لېكىن ئۇنىڭ قولىدىن شەۋكەتنى قۇتقۇزۇش كەلمەيتتى، پەقەت ئويلايتتى، قايغۇرۇش ۋە تىت-تىت بولۇش بىلەن ئۆزىنى ئازابلايتتى، خالاس! شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئىچى پۇشقانلىقىدىن، تىت-تىت بولغانلىقىدىن ئادەمسىز يىراق، خىلۋەت بىر يەرگە بېرىپ، خۇددى بۆرىدەك ھۇۋلىغۇسى، ئاتتەك كىشنىگىسى، كىيىكتەك بوزلىغۇسى كەلدى. شۇنداق قىلسىلا، دەردكە تولغان ئىچى بىر ئاز بوشايدىغاندەك قىلاتتى. ئاخىر ئۇ، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى ئېيت-تىش، بىر ئاز بولسىمۇ ئىچىنى بوشىتىش ئۈچۈن، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، ھۆرمەتكە سازاۋەر ئوقۇتقۇچى سەلىم ئەپەندىنىڭ ياتىقىغا كەلدى. ئۇنىڭ يا-تىقى «بويتاقلار بىناسى» نىڭ 3-قەۋىتىدە بولۇپ، سۇس يېشىل سىرلىق ئىشىككە ئېسىلغان كىچىككىنە ۋېۋىسكىسى ئارقىلىق باشقا ياتاقلاردىن پەرقلە-نىپ تۇراتتى. بىر پارچە قېلىن قەغەزگە چىرايلىق قىلىپ يېزىلغان «رۇخسەتسىز كىرىشكە بولمايدۇ، سەلىم سادىق» دېگەن خەتلەر ھەرقانداق ئالدىراش كەلگەن ئادەمنىمۇ بىر مەھەل توختىتىپ قوياتتى. بۇ ياتاققا يېڭى كىرگەن ئادەم گويا ئۆزىنى كىتاب ماگىزىنىغا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلات-تى. بۇ ئادەمنىڭ بىر قېتىم ئۆيلىنىپ، يەنە بويتاق بولۇپ قېلىشىغىمۇ مانا شۇ

«كىتاب بازىرى» سەۋەب بولغانىدى. بىر جۈپ كۆكگۈلنىڭ ھەممىشە بىر يەردىن چىقىشى ناھايىتى تەس. لېكىن ئۇ، ھەممىشە بىر - بىرىگە ھەمنەپەس بولۇپ، ئۆتتەك قىزغىنلىق بىلەن بىر - بىرىگە يېقىنلىشىپ كېتىشى تامامەن مۇمكىن. ئەمما سەلىم ئەپەندى بىلەن ئايگۈل شۇنداق قىلالمىدى. ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى، تۇرمۇشى، ئائىلىسى خۇددى ئۇلۇغ شائىر پۇشكىن بىلەن ئايالى ناتالىيەنىڭ مۇھەببەت مەسىلىسىدىكى پاجىئەدەكلا بولدى. سەلىم ئەپەندى پۇشكىندەك ئۆگىنىشكە، ئىزدىنىشكە، ئىشلەشكە، ئىجاد قىلىشقا بېرىلەتتى؛ ئايگۈل بولسا، ناتالىيەدەك ياسىنىشقا، پەردازغا، ئويناپ - كۈلۈشكە بېرىلەتتى. ئۇنىڭ نەزەرىدە، ھاياتنىڭ قىممىتى ۋە مەنىسى چىرايلىق كىيىم كىيىپ، زىياپەتلەرگە بېرىش، تانسا ئويناش، ھەشەمەتلىك تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىدى. بۇنىڭغا سەلىم ئەپەندى ماسلىشالمىدى ھەم ماسلىشىشنىمۇ خالىمىدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ھارۋىسى خۇددى «پاقا كۆلگە سۆرەپ، يىلان چۆلگە سۆرەپ» دېگەندەك، ئىزىدىن چىقىپ ۋەيران بولدى. ئۇلارنىڭ تۆت يىللىق ئەر - خوتۇنلۇق ھاياتىدىن يالداما بولۇپ قالغان ئىككى ياشلىق قىزنىمۇ ئايگۈل بىلەن كېتىپ، سەلىم ئەپەندى ئىسمى - جىسمىغا لايىق بويتاق بولۇپ قالدى...

ياتاقنىڭ سەرەمجانلىرى ئاددىي، لېكىن كۆركەم ئىدى. كۈمۈش رەڭ بىر كىشىلىك سىم كارىۋات بىلەن تامدىكى مىسىر پىرامىدىلىرىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن يېپەك گىلەمدىن باشقا، يوغان ئىككى جازىدىكى خىلمۇ خىل يېزىق ۋە خىلمۇ خىل شەكىلدىكى كىتاب - ژۇرناللار بۇ ياتاقنىڭ ئاساسلىق ھەم قىممەتلىك بىساتلىرى ئىدى...

ئاقنىياز ئىشكنى چېكىپ ياتاققا كىرگەندە، سەلىم ئەپەندى كىتاب - ژۇرناللار بىلەن تولغان يېزىق ئۈستىلىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ، ئاللىقانداق بىر رۇسچە كىتابتىن خاتىرە يېزىۋاتاتتى. ئۇ ئاقنىيازنى كۆرۈپ ئىشنى توختاتاتتى.

— كېلىڭ ئاقنىياز، كېلىڭ! — دېدى ئۇ قىزغىنلىق بىلەن ئورنىدىن

تۇرۇپ ۋە ئۇنى ئىشىك يېنىدىكى بىرلا كونا سافاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. — قەھۋە ئىچەمسىز، چايمۇ؟ تارتىنماڭ - ھە!

— رەھمەت مۇئەللىم، — دېدى ئاقنىياز سافاغا ئولتۇرۇۋېتىپ، — ئۇسسۇمىدۇم... — ئۇنىڭ ئاۋازى زەئىپ ھەم مىسكىن ئىدى.

سەلىم ئەپەندى ئورۇندۇقنى بېرى تارتىپ، ئاقنىيازغا يېقىنراق ئولتۇردى. ئاقنىياز ئۇنىڭغا مەدەت تىلىگەندەك تەلمۈرۈپ قارىدى. ئوتتۇز بەش ياشتىن ھالقىغان، ئوتتۇرا بويى، چاچلىرى شالاڭ، ئاقۇش يۈزلىرى ھەمىشە تاتارغاندەك كۆرۈنىدىغان، لېكىن يوغان، دۈگىلەك كۆزلىرىدىن نۇر ۋە ھارارەت يېغىپ تۇرىدىغان بۇ ئادەم دۇنيا ئەدەبىياتى دەرسى بويىچە لېكتور ئىدى. ئۇ ئوي - پىكرى چوڭقۇر، ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتالايدىغان تەمكىن، كەمسۆز ئادەم ئىدى. ئۇ لېكسىيە سۆزلىگەندە، سۆز قىلغاندا، ھەرگىزمۇ مەنىسى كالتە، قەسىدىسى ئۇزۇن، ئورۇنسىز گەپلەرنى قىلىشنى خالىمايتتى. ئۇنىڭ مۇنداق تەمكىنلىك بىلەن ئۆزىنى تۇتۇشى ھەممەيلەنگە سالاپەتلىك كۆرۈنەتتى. ئۇ بېيجىڭ داشۆنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرگەن. خەنزۇ تىل - يېزىقىدىن باشقا، رۇسچىنىمۇ خېلى مۇكەممەل بىلىدىغان ئىقتىدارلىق ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇنىڭ لېكتورلۇق ئۇنۋانى تېخى مۇشۇ يىلنىڭ بېشىدا مائارىپ نازارىتى تەرىپىدىن تەستىقلىنىپ كەلگەنىدى. مۇشۇنىڭ بىلەن قوشۇلغا ١٠، 440 ئوقۇغۇچى بىلەن 46 ئوقۇتقۇچىسى بار چوڭ فاكۇلتېتتا ئەمدى ئۈچ لېكتور بولغانىدى.

سەلىم ئەپەندى ئاقنىيازنىڭ ئۈنچىقماي، خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ كەتكىنىگە قاراپ، ئۈچ يىل بۇرۇنقى بۇ بەگباش، ياۋايى يىگىتنىڭ ھازىر خېلى پىشىپ، ئويچان، مۇلاھىزىلىك ئادەم بولۇپ قالغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن خۇشال بولدى. ئۇلار ئۈچ يىل بۇرۇن تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندا، ئاقنىياز ھەقىقەتەنمۇ قوپال ۋە ياۋايى بىر يىگىت ئىدى. شۇ چاغدا سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭدىن:

— يىگىت، قانچە ياشقا كىردىڭىز؟ — دەپ سورىغاندا، ئۇ مەنسى-

مگەندەك :
— ئىشقىلىپ، كىردۇق 20 - 30 غا ! — دېگەنىدى .
— يېگىت، قانداق ياش ئۇ ! — دېگەنىدى سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭ ئۆزىنى ناھايىتى ئەركىن، بىمالال تۇتىدىغانلىقىنى قىزىقىپ، — ئېنىق بىر-سىنى دېمەمسىز، زادى 20 مۇ، 30 مۇ ؟
— ئەپەندىم، خاپا بولمىسىلا، ئەمدى بىز ئوغۇل بالا بولغاندىكىن، سانىماي كىرىۋېرىپتۇق دېسىلە ! — دېگەندە ئەتراپتىكى ھەممەيلەن بىلەن بىللە سەلىم ئەپەندىمۇ كۈلۈپ كەتكەنىدى .
كېيىنكى كۈنلەردە ئاقنىياز سەلىم ئەپەندى بىلەن ناھايىتى چىقىشىپ كەتتى، ئۇنى ھەم بىر بىلىملىك ئوقۇتقۇچى، ھەم بىر پەزىلەتلىك ئادەم سۈ-پىتىدە ھۆرمەتلىدى ۋە ئۇنىڭغا چىن كۆڭلىدىن ئىخلاس باغلىدى . سەلىم ئەپەندى يالغۇز ئاقنىيازنىڭلا ئەمەس، پۈتۈن سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ ھۆرمىتىگە ، ئىشەنچىگە سازاۋەر ئىدى . ئۇ بۇ ھۆرمەت ۋە ئىشەنچنى قانداقتۇر قورۇق گەپ، قورۇق سۆلەت ياكى تەھدىت - پوپوزىلار بىلەن ئەمەس، بەلكى راۋان نۇتقى، چوڭقۇر ۋە مېغىزلىق لېكسىيىسى، ئەتراپلىق بىلىمى، خۇش پېئىل مۇئامىلىسى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى ھەقىقىي بىلىم ئېلىشقا يېتەكلەش قىزغىنلىقى بىلەن تاپقانىدى . ئۇ بىرىنچى سائەتلىك دەرستىلا ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ پىكرىنى، تەلىپىنى، ئۈمىدىنى ئىزھار قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى :
— ئىلىم - پەن قانداقتۇر ئوقۇتقۇچى سۆزلەپ بەرگەننى يادلىۋالسىلا ئىگىلەپ كەتكىلى بولىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى ئۇ يەككە - يېگانە، ھالال تەر تەلەپ قىلىدىغان جاپالىق مېھنەت، ھەر كۈنى، ھەمىشە ئىشلەشنى، ئۆگىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان كۈندىلىك مېھنەت ! كىم بۇنى چۈشەنمىسە، ئۇنداقلارنىڭ باھاسى بىر تىيىن ! ئۇنداقلار يۈز ياشقا كىرسىمۇ يەنىلا كىتاب ئارتىلغان ئېشەككە ئوخشاش نادانلىقچە قېلىۋېرىدۇ ! ساۋاقداشلار، دائىم ئې-سىڭلاردا بولسۇن، مەن سىلەرگە ئۇلۇغ يازغۇچى بالزاكنىڭ مۇنۇ ھېكمەتلىك سۆزىنى سوۋغا قىلىمەن : «كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئەڭ گۈزەل بۇرچ ۋە ئىنسا-

نىيەت تۇرمۇشىدىكى ئەڭ زور بەخت — تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، ئۆگىنىش !»

مانا شۇنداق سەمىمىي تەلەپ ۋە ئۈمىدىنىڭ يېتەكلىشى بىلەن ئوقۇغۇچىلاردا بىلىم ئېلىشقا، ئۆگىنىشكە بولغان ئىشتىياق، قىزغىنلىق كۆچەيگەن، يېرىم ئاچ، يېرىم توق ۋاقىتلاردىمۇ ئۇلارنىڭ قىزغىنلىقى، ئىرادىسى سۇسلاپ، بوشاپ كەتمىگەنىدى ...

ئاقنىياز خىيالدىن سەگىپ، بۇ ياتاقتا نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى، سەلىم ئەپەندىگە نېمىلەرنى دېمەكچى بولغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ۋە خۇددى بىر سىنىڭ ئۈستىدىن داد خورلۇق ئېيتقاندەك تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە باشلىدى:

— مۇئەللىم، شەۋكەتنى قارا باسقاندەكلا ئىش بولدى، ئۇنىڭغا ئۇۋال بولۇپ كەتتى ! مەن ئۇنىڭغا ئىشىنىمەن، ئۇ ماڭا ھەممىنى ئېيتقان، ئۇنىڭ ھەممىسىدىن گۇمانلانمايمەن ! ...

— شۇنداق، شەۋكەتنىڭ ئىشى ماڭىمۇ بەك تاسادىپىي تۇيۇلدى، — دېدى سەلىم ئەپەندىمۇ كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي، — ئۇ پىكىردە، ئېتىقاددا خېلى پىشقان بالا، ئۇنداق ئەخمىقانە ئىشلارنى قىلىشى ناتايىن !

— مۇئەللىم، شەۋكەت ئۈستىدىكى ھېلىقى بىر خەتنىڭ ئىشى راستمۇ ؟ — سورىدى ئاقنىياز دەرگۇمان بىلەن.

— مەن كۆرمىدىم، — دېدى سەلىم ئەپەندى چۈشەندۈرۈپ، — ئەمما فاكۇلتېت مۇدىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئاشۇنداق پاش قىلىش خاراكتېرىدىكى بىر خەتنىڭ بارلىقى راست ئوخشايدۇ، ئەمما ئۇ ئىسمىسىز ئىكەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاقنىياز چىچاڭشىپ كەتتى:

— ئىسمىسىز خەتنىمۇ پاكىت سۈپىتىدە قوبۇل قىلغان بارمۇ ؟ نەدە ئۇنداق قانۇن - نىزام بار ؟ نوچى بولسا ئىسمىنى ئوچۇق يازمامدۇ ؟ بۇ يەردە جەزمەن بىر ئويۇن بار ئوخشايدۇ، مۇئەللىم ؟

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، — دېدى سەلىم ئەپەندى خىيال بىلەن كۆزلىرىنى قىسىپ، — لېكىن بۇ تېخى ئويى، پاكىت ئەمەس، ھازىرچە بىز

ئۇچۇن كۆزىتىش، سۈكۈت قىلىشتىن باشقا چارە يوق، ئىشىك پاكار بولغاندىن كېيىن ئېگىشىپ كىرمەي ئامال قانچە؟ لېكىن ھەق - ناھەق ھامان ئايدىڭلىشىدۇ، ئاقنىياز!

— لېكىن مۇئەللىم، «ھەقىقەتكە يەتكىچە، يالغان دۇنيانى يالمايدۇ» دېگەن گەپ بار، — دېدى ئاقنىياز پەرىشان ھالدا، — ھاۋاز يېتەكچىنىڭ ئەلپازى يامانراق تۇرىدۇ، زايىتىمۇ ئاغىنىسىگە دولا چىقاردى، مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، شەۋكەتنىڭ تەقدىرى قانداق بولۇپ كېتەر؟ قاتتىق ئەنسىرەپ قېلىۋاتىمەن، مۇئەللىم!

سەلىم ئەپەندى ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ئاقنىيازنىڭ ئالدىغا كەلدى، ئۇنىڭ يەلكىسىگە يېنىك ئۇرۇپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— ئۇنچىلىك ئۈمىدسىز بولۇپ كەتمەڭ، يىگىت. بىر - ئىككى ئادەمنىڭ نىيىتىنى بۇزۇشى بىلەن شەۋكەتنىڭ ئىستىقبالى قارىلىنىپ كەتمەيدۇ! دەرۋەقە، تۇرمۇشىمىزدا قارا نىيەت ئادەملەر، مۇغەمبەر ئادەملەر بار. ئۇلار سۇنى لېيىتىپ بېلىق تۇتماقچى بولىدۇ. لېكىن ئۇلار ھامان داغدا قالىدۇ. چۈنكى، ئۇنداق ئادەملەر ھەمىشە ئۆزلىرىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن، ئەقىللىك چاغلاپ خاتالىشىدۇ! — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋالدى، دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، دەسلەپ تالاغا، ئاندىن ئاسمانغا قاراپ داۋام قىلدى، — بۇ دۇنيا راھەت - پاراغەت بىلەن جاپا - مۇشەققەتكە تولغان دۇنيا. لېكىن بۇ نەرسىلەر خۇددى ئاسماندىكى بۇلۇتلاردەك تۇراقسىز بولىدۇ. شۇڭا دۇنيانىڭ راھەت - پاراغەتلىك كۆڭۈللىرىنىڭ ھوزۇرىغا بېرىلىپ كېتىشكىمۇ، جاپا - مۇشەققەتلىك كۆڭلەرنىڭ كۆلپىتىگە قايغۇرۇپ كېتىشكىمۇ بولمايدۇ. بۇ ئىككىسى ھاياتتا پات - پات ئالمىشىپ تۇرىدۇ! ...

ئۇلار ئىككىسى — ئۇستاز بىلەن شاگىرت ئەنە شۇ يوسۇندا خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتى، شەۋكەتتىن باشلانغان گەپنىڭ ئاخىرى تۇرمۇش، ئەدەبىيات، شېئىرىيەت ... قىسقىسى، ھايات ۋە ھاياتنىڭ قىممىتى توغرىسىدىكى پەلسەپىۋى پىكىرلەر بىلەن ئاخىرلاشتى، ئاقنىياز ياتاقتىن چىققاندا

خوددى قىزىق ۋە كۆگۈللۈك بىر سەھنە ئەسىرىنى كۆرگەندەك كۆكسى - قارنى بوشاپ، كۆگلى كۆتۈرۈلۈپ قالغانىدى ...

× × ×

مەكتەپ تېخى ئويغانمىغان، ئەتىدىن كەچكىچە قىزىپ كېتىدىغان كەك سەينالارمۇ بوش ۋە خاموش تۇراتتى ...
ساۋاقداشلىرى ئويغانماستا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن بادامگۈل پۈتە-نىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ياتاقتىن چىقتى ۋە خوددى تاگدا كۆتۈرۈلگەن شەپەق نۇرىنى قۇچاقلىماقچى، سۆيمەكچى بولغاندەك قوللىرىنى كۆتۈرۈپ، ساپ ۋە نەمخۇش هاۋادىن چوگقۇر نەپەسلەندى. ئۇ ئاياغلىرىنى «شىپ - شىپ» يۆرىگىنىچە ئاستا قەدەملەر بىلەن ئوقۇتۇش بىناسى تەرەپكە قاراپ ماگدى. ۇنىڭ چاقماق گۈللۈك ناۋاترەڭ كۆگلىكى سەھەرنىڭ سالقىن شامىلىدا لىغىرلاپ ئۇچاتتى. ئۇ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، ئۈچ قەۋەتلىك بىنانىڭ ئارقىسىدىكى دەرەخلىككە كەلدى. خىيالىدا شۇ يەردىن بىر ئورۇن تېپىپ، مېگىنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا ئازراق كىتاب كۆرۈپ، ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلماقچى ئىدى. نەدىكىنى، كۆگلىگە هېچنېمە سىغمىدى، كىتابنىڭ سەھىپىلىرىدە ئۇنىڭ كۆزىگە خەت ئەمەس، بەلكى شەۋكەتنىڭ سىماسى كۆرۈنۈپ تۇ-رۇۋالدى. ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ شەۋكەتتىن ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولۇۋاتقان غايىبانە سۆھبەتتىن ئۆزىنى تارتىپ چىقالمىدى. شەۋكەتنى كۆرۈش، ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش ئىستىكى شۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى، ئەركىنى ئەسىر قىلىۋالغانىدى. دېمىسىمۇ، مانا بۈگۈن شەۋكەتنى كۆرمىگە-نىگە توپتوغرا بىر ھەپتە بولدى. ئەگەر بۇ ئادەتتىكى بىر ھەپتە بولغان بولسا، ئۇنىڭ كارى چاغلىق ئىدى، جۇدالىق ھەرقانچە ئېغىر بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن كېلىدىغان ۋىسال خۇشاللىقى ئادەمنى يەنىلا خاتىرجەم ۋە ئۈمىدلىك

قىلاتتى. لېكىن بۇ بىر ھەپتە ۋاقىت جەدۋىلىدىكى ھېچقانداق ھەپتىگە ئوخشىماي قالدى، ئۇنىڭ بېشى بار، ئاخىرى يوق ئىدى، ئۇنىڭدا جۇدالىقتىن كېيىنكى ۋىسالدىن ئۈمىد كۆتكىلى بولمايتتى، ئۇنىڭدا خۇشاللىق ئورنىنى ئازاب، يورۇقلۇق ئورنىنى زۇلمەت، كۈلكە ئورنىنى يىغا ئىگىلىگەنىدى. ئۇ گەنە شۇنداق شەپقەتسىز، جۇتلۇق بىر ھەپتە بولغانلىقى ئۈچۈن بادامگۈلگە تولىمۇ ئۇزۇن، تولىمۇ كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ شەۋكەتنىڭ ئازابىنى، تەقدىرىنى، ئىستىقبالىنى ئويلاپ، كېچە - كېچە كىرپىك قاقماي تاڭنى ئاتقۇزدى. يوتقانىنى بېشىغا پۈركەپ يۇم - يۇم يىغلاپ، ياستۇقلىرىنىمۇ ھۆل قىلىۋەتتى. ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ ئىچى ئاچچىق بولاتتى، ئازابتىن بادام قاپاقلىرى ئۇلتۇرۇشۇپ، چىرايلىق، ئوماق يۈزىمۇ تاتىرىپ قالدى. شۇ كۈنلەردە، ئۇنىڭ كاللىسى خۇددى قارا قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە نەرسىنى ئوگىتەي - توگىتەي قىلىۋەتكەن ئاسمان بوشلۇقىدەك قالايمىقان ۋە خىرە ئىدى...

ئارقا تەرەپتىن كىمدۇر بىرسى مەستانە ئاۋۇش بىلەن ئۇنى چاقىردى:

— بادامگۈل، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز!...

ئۇ گەۋدىسىنى يېرىم بۇراپ ئارقىسىغا قارىدى، ئۇنىڭدىن ئۈچ قەدەم نېرىدا زايىت ھىجىيىپ تۇراتتى. ئۇ يېقىندىن بېرى بادامگۈلنىڭ پېيىدا ئىدى. خۇددى «غاز كەتسە، ئۆردەك كۆلنى ئىگىلەيدۇ» دېگەندەك، ئۇ بادامگۈلنى ئۆزىگە قانداق مايىل قىلىش، قانداق ئىندەككە كەلتۈرۈشنىڭ كويىدا كۆيۈپ - پىشىپ يۈرەتتى. شۇڭا بۇ يەرگىمۇ خۇددى سېزىمى كۈچلۈك ئاپشاركىدەك بادامگۈلنىڭ ھىدىنى پۇراپ كەلگەنىدى.

— ھەئە، دەرس تەكرارلاي دەپ چىققانىدىم، — دېدى بادامگۈل بوش ۋە مىسكىن ئاۋازدا.

زايىت دەرھال ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن:

— ياخشى بوپتۇ، بىللە تەكرارلايلى، — دېدى.

ئۇلار يېشىل چىملىق قىر ئۈستىدە يانمۇ يان ئولتۇردى. زايىت كونسى-

پىكنى ئىچىپ بىر نەرسىلەرنى ئۆيلىۋاتقاندەك ئولتۇراتتى . لېكىن بادامگۇلنىڭ كۆڭلى
خىيالى باشقا يەردە ئىكەنلىكىنى سېزىپ ، ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ يۈرىكىگە قول
تەگكۈزۈپ تۇرۇۋەردى .

— بادامگۇل ، كۆڭلىڭىزنى بىلىپ تۇرىمەن ، — دېدى ئۇ گەپنى
يىراقتىن ئەگىتىپ ، — بۇ ئىش سىزگىلا ئەمەس ، ماڭىمۇ ئېغىر كەلدى . لې-
كىن ئامال قانچە ؟ تۇرمۇش ھەرگىزمۇ شائىرلارنىڭ شېئىرىي مىسرالىرىدەك
ئۇنداق رومانتىك ، رەسساملارنىڭ رەسىملىرىدىكىدەك ئۇنداق غايىۋى بولماي-
دىكەن ! ئۇنىڭدا كومېدىيە بىلەن تراگېدىيە تولۇپ تۇرىدىكەن . ئاڭلىشىمچە ،
شەۋكەتنىڭ ئىستىقبالى پۈتۈنلەي تۈگەشكەندەك قىلىدۇ . بۇنىڭغا ھەممىمىز
ئېچىنىمىز ، قايغۇرىمىز ، لېكىن بىزدە نېمە ئامال ! چوڭ ئازغۇنلۇقنى ئۇنىڭ
ئۆزى قىلدى ، ھەر كىم ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجايىنى ئەمەسمۇ ؟! ...
«جىمغۇرنىڭ چىشى قولتۇقىدا» دېگەندەك ، ئۇ بېشىنى ئېچىگە تىقىپ يۈرۈپ ،
شۇنچە ئىشلارنى قىپتۇ ئەمەسمۇ ؟!... سىز رېئاللىققا توغرا قاراڭ ، بادامگۇل !
مەسىلىنى سەگەكلىك بىلەن كۆزەتسىڭىز ، بەزى ئىشلارنىڭ تېگىگە يېتىپ
قالىسىز ، بولمىسا بۇنداق غەم - قايغۇ بىلەن ئۆزىڭىزنى ئالدۇرۇپ قويۇشىڭىز
مۇمكىن . تولا ئۆيلاۋەرسىڭىز تال نابۇت بولىدۇ ، غەمگە پېتىۋەرسىڭىز
ئۆپكىڭىزنى كاردىن چىقىرىسىز ! ...

بادامگۇل زايىتقا قايرىلىپ قارىدى ، ئۇنىڭ بۇلاقتەك غەمكىن كۆزلىرى
شۇ تاپتا گويا چۆچۈپ تۇرغان ئاھۇنىڭ كۆزلىرىنى ئەسلىتەتتى . ئۇ چوڭقۇر
بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ، زايىتقا دەردىنى تۆكتى :

— غەم قىلماي ، قايغۇرماي بولامدۇ ، زايىت ! مېنىڭ بېشىمغا كەلگەن
كۈنلەر ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا كەلمىسۇن ! تۇرمۇش مېنى نېمىشقا مۇنداق
قىينايدۇ ؟! مۇھەببەت باشقىلارغا خۇشاللىق ، بەخت ، ھوزۇر - ھالاۋەت
ئېلىپ كېلىدۇ ، لېكىن مەن شور پېشانىگىچۇ ؟! قايغۇ - ھەسرەت بىلەن
چىدىغۇسىز نادامەت ئېلىپ كەلدى . قارىڭا زايىت ، مۇشۇ كۈنلەردە مېنىڭ يۈ-
رىكىم مانا شۇ بويىنۇمغا ئېسىلغان مارجاندەك پارە - پارە ... مېنىڭ قەلبىمنى

چۈشىنىدىغان بىرمۇ ئادەم قالمىدى ! ...

شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ ، بادامگۈلنىڭ كۆزىنىڭ چانىقى قىزاردى ، لېكىن يىغلىمىدى . چوڭقۇر دىلئازارلىق بىلەن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەردە ئىشق - مۇھەببەتنىڭ شېرىن لەززىتىگە بولغان تەقەززالىقمۇ ، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق پەريادىمۇ ، ئاشىق كۆڭۈلنىڭ ئاھۇ زارىمۇ بار ئىدى ...

— ئۇنداق دېمەڭ ، بادامگۈل ! — دېدى زايىت ئۇنىڭ قولىغا يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ ، — نېمە ئۈچۈن سىزنىڭ قەلبىڭىزنى چۈشىنىدىغان ئادەم قال-مايدۇ ؟ بار ... — ئۇ «مانا ، يېنىڭىزدا تۇرمامدۇ ، سىزنىڭ قەلبىڭىزنى مەندەك چۈشىنىدىغان ئادەم يوق ، لېكىن سىز چۈشەنمەيۋاتىسىز ! ...» دې-مەكچى بولدىيۇ ، لېكىن يەنە «ۋاقتى ئەمەس ، ھازىرچە بىھۇدە گەپ قىلىپ چۆچۈتۈپ قويماي» دەپ ئويلاپ ، گەپنى ياسىۋەتتى ، — ئۈنچىلىك ئۈمىدسىز بولۇپ كەتمەڭ ، مۇھەببەت بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزنىڭ ھەممە قىسمى ئەمەس ، كەسىپ ، غايە ، ئىستىقبال دېگەن نەرسىلەرمۇ بار ! بىھۇدە قايغۇرۇش ، جىلە بولۇش ھاجەتسىز ، قورساقنى كەڭ تۇتقاندىلا بۇ ئىشلارمۇ دەردسىز ئۆتۈپ كېتىدۇ !

ھەر ئىككىيلەن بىر پەس جىم بولدى ، بادامگۈلنىڭ كۆڭلى سەل ئېچىلغاندەك ، چىرايىدىكى پەرىشانلىق ، خامۇشلۇق بىر ئاز يوقالغاندى . زا-يىت ئەمدى ئۇنىڭدىن ئاستا سورىدى :

— ھاۋاز يېتەكچى سىز بىلەن سۆزلەشتىمۇ ؟

— ياق ، — دې ي بادامگۈل تەئەججۈپ بىلەن ، — مەن بىلەن سۆزلەشمەكچىمىكەن ، نېمە توغرىدا ؟

— سۆزلىشىمەن دېگەندەك قىلغان ، نېمە توغرىدا ئىكەنلىكى ماڭا تازا ئېنىق ئەمەس ، ئىشقىلىپ ، سىز بىلەن پىكىر ئالماشتۇرسا كېرەك . سۆزلىشىپ قالسا ئوچۇق - يورۇق پىكىرلىشىڭ . ئۆزىڭىزنى - ئۆزىڭىز چەتكە ئېلىپ ، بۇ-رۇختۇم بولۇپ يۈرگەندىن ، كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ، پىكىرلىشىپ ، سىردىشىپ يۈرگىنىڭىز ياخشى ! قايغۇ - ئەلەممۇ كونىرايدۇ ، ئۆتۈپ كېتىدۇ . ئادەم تىرىك

ئىكەن، ھەرگىز ئۈمىدسىزلەنمەسلىك كېرەك، مۇھىمى مانا شۇ!

ئۇلارنىڭ پارىڭى ئەتىگەنلىك تاماققا ئۇرۇلغان داڭ ئاۋازى بىلەن ئۈزۈلدى، ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. زايىت ئۇنىڭ ئارقىدىن كېلىۋېتىپ ئاستا، لېكىن تۇيغۇلۇق بىر ئاۋازدا:

— يېڭى كىنولار كەپتۇ، بىللە بېرىپ كۆرەيلى، بىردەم بولسىمۇ كۆڭلىڭىز ئېچىلىپ قالار، قانداق دەيسىز؟ — دېدى.

بادامگۈل بۇ تەكلىپكە ھېچنېمە دېمىدى. پەقەت بېشىنى سىڭايان قىلىپ، بىلىنەر - بىلىنمەس تەبەسسۇملۇق نەزەر بىلەن زايىتقا قاراپ قويدى، بۇ ئۇنى رازىلىقنىڭ بەلگىسى، دەپ چۈشەندى.

× × ×

يېگانىلىق، غېرىپلىق ۋە كۆڭۈل سۇنۇقلۇق شەۋكەتنىڭ جېنىنى قاخشاتماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ساقاللىرى ئۆسۈپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتتى، چىرايىمۇ ئۆمىسلا ئۆزگەردى: قاپاقلىرى ئولتۇرۇشتى، ئىككى مەڭزى ئىچىگە كىرىپ، قاڭشىرى قىڭراقتەك ئۆچلىنىپ چىقتى. لېكىن شۇ كۈنلەردە ئۇنى قىيناۋاتقىنى، قانداقتۇر جىسمانىي جەھەتتىكى خوراش ئەمەس، بەلكى روھىي جەھەتتىكى ئازاب ۋە خورلۇق ئىدى. ھاۋاز بەختى ئۇنىڭغا بولغان نازارەتنى كۈچەيتىۋەتتى. سوئال - سوراقلار كۈندۈزدىلا ئەمەس، ھەتتا كېچىلىرىمۇ خالىغان ۋاقىتتا بولۇپ تۇردى. شەۋكەتكە قاتتىق ھار كەلگىنى، تۈنۈگۈن كەچ سائەت بىردە، زايىتنىڭ ھاۋاز يېتەكچى بىلەن بىللە كىرىپ، ئۇنى سوراققا تارتىش ئۈچۈن سىلكىپ، دۈشكەللەپ ئويغىتىشى بولدى. شەۋكەت يېرىم خامۇشلۇقتا ئورنىدىن تۇردى، كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، مايكىچان ھالدا دېرىزە يېنىدىكى ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردى، زايىت ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قارىدى، ئۇنىڭ چەكچەيگەن كۆزلىرىدىن ھەم خۇدۇكسىنىش، ھەم خىرىس

قىلىش تەلەپ ئەكس ئېتەتتى. ئۇ ئالچاڭلاپ، شەۋكەتنىڭ يېنىغا كەلدى-دە، ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى:

— سەندەك خائىننى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ سوراق قىلامدى-مەن، تېخى! — ئۇ خۇددى ھاۋاز يېتەكچىگە سادىق قەلبىنى كۆرسەتمەكچى بولغاندەك، ئۇنىڭغا بىرقاراپ قويۇپ، ئورۇندۇقنى كۈچ بىلەن تەپتى، تۆت پۇتى ئاران يەر دەسسەپ تۇرغان ئەبجەق ئورۇندۇق غىرسلاپ سۇندى، تۇيۇقسىز ئولتۇرغان شەۋكەت پالاققىدا سېمونت يەرگە چۈشۈپ، پۇت-قولى سۇرۇلۇپ كەتتى. زايىتنىڭ كۆزلىرى قورقۇنچلۇق چاقناپ، ئۇنىڭدىن تەلۋىلىك، ئەسەبىيلىك ۋە بىر خىل ۋەھشىيلىكنىڭ سوغۇق ئۇچقۇنلىرى چاچراپ چىقىۋاتقاندەك بولۇپ كەتتى. ئۇ يەنە بولدى قىلمىدى، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋاتقان شەۋكەتنىڭ يېنىغا ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ پاخپىيىپ كەتكەن چېچىدىن قامالاپ تۇتتى، شەۋكەتنىڭ بېشى قاڭتۇرۇلغاندەك ئۈستىگە تارتىلىپ، بوينى سوزۇلدى. ئۇ زايىتنىڭ ئەسەبىي چىرايىغا قاراپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى، زايىت تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى:

— بىلىمەن شەۋكەت، بىلىپ تۇرۇپتىمەن، تېرەڭ كۈلگەن بىلەن گۆش-ئۇستىخانلىرىڭ كۈلمەيدۇ، بەلكى ماڭا ئۆچمەنلىك بىلەن قاراۋاتىدۇ، لېكىن مەن يەنىلا دېمىدىغانىنى دەيمەن، قىلىدىغانىنى قىلىمەن! چۈنكى ھازىر ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتى قانداقتۇر دوستلۇق، ساۋاقداشلىق مۇناسىۋەت ئەمەس، بەلكى ئىككى سىنىپ، ئىككى يول ئوتتۇرىسىدىكى ھايات-ماماتلىق مۇناسىۋەت!...

— شۇنداقمۇ؟! — دېدى شەۋكەت پىتنى بۇزماي.

— شۇنداق! — زايىت تېخىمۇ ھۇرپەيدى ۋە ئۇنىڭ چېچىدىن تارتىپ تۇرغۇزۇۋېتىپ داۋام قىلدى، — بىلىپ قوي، تەشكىل سېنىڭ مەسىلەڭنىڭ خاراكتېرىنى ئالللىقاچان بېكىتىپ بولدى، ئەمدى سەن بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇ-رىمىزدا سۆزلەشكە ئورۇن يوق! ئەگەر يۇمشاقلا ئۇنىمىساڭ، قاتتىقمۇ قولىمىزدىن كېلىدۇ!

شەۋكەتنىڭ ئەمدى قېچىردەك تەرسالىقى تۇتتى.

ئەنە شۇنداق ھۆر كىرەش، دۆشكەلەش يېرىم سائەتتەك داۋام قىلدى. بۇنىڭ ھەممىسىنى زايىت قىلدى، ھاۋاز بەختى بۇگۈن خۇددى زايىتتىن ئىمتىھان ئالماقچىدەك ياكى ئۇنى چېلىشقا سېلىپ قويۇپ، تاماشىسىنى كۆرمەكچى بولغاندەك، بىر چەتتە تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ، پېتىنى بۇزماي ئولتۇردى. ئۇنىڭ خىلمۇ خىل قىياپەتتە ئۆزگىرىپ تۇرغان چىرايىدىن ئاللىقانداق بىر ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇراتتى. بۇ يەردە ھاۋاز بەختىگە ئوخشاش «تاماشا كۆرۈپ» جىجىت ئولتۇرغان يەنە بىرسىمۇ بار ئىدى. ئۇ يېرىم ئۆرە بولغان ھالدا ئۈستىگە چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ، يوتقاندىن چىقماي ئولتۇراتتى. ئۇ خېلى كۈنلەردىن بېرى نۆۋەت بىلەن شەۋكەتكە قاراپ كېلىۋاتقان جىمغۇر كۆزەتچىلەردىن ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى مەتكېرەم مەتقاسىم بولۇپ، ساۋاقداشلىرى ئۇنى «يا كۆكۈل ئاچىدىغان خۇشتارى يوق، ياكى كىشىنى خۇش قىلىدىغان ھەۋىسى يوق قېچىر» دەيتتى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ يۈرىكى راستتىنلا ئۇنۇمسىز يەردەك قۇرۇق، مۇھەببەتسىز ئىدى، شۇڭا بەزى كۈنلىرى كۆزى بىلەن لەۋلىرىدە ئانچە-مۇنچە كۆرۈنۈپ قالىدىغان كۈلكە بىلەن ھەجىيىشلىرىمۇ بەئەينى ھەيكەل ياكى رەسىملەردىكى ئادەملەرنىڭ كۈلكە-ھىجىيىشلىرىدەك سوغۇق، ھېسسىياتسىز ئىدى. لېكىن بۇگۈن ئۇنىڭ خامۇش چىرايىدا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل جىددىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى. زايىتقا تىكىلگەن كۆزلىرى ھەيرانلىق ۋە ئەجەبلىنىش بىلەن ياناتتى، بىر نەرسە ئەكىس تەسىر قىلغاندەك چىملداپ كەتكەن يۈزى بەزىدە قىزىرىپ، بەزىدە تاتىراتتى.

«توۋا! — دەپ ئويلىدى ئۇ ئاستا ياقىسىنى تۇتۇپ، — بۇ ئىككىسى قەدىناس دوستلار ئىدىغۇ؟! زايىتقا نېمە بولدى؟ بۇلبۇل بىر كېچىدىلا قارغىغا ئايلانغاندەك ئىشقۇ بۇ! ھەرقانچە بولسىمۇ، بىر نەچچە يىللىق دوستلۇقنىڭ يۈزى بولمامدۇ؟ توۋا!... توۋا دېگۈلۈك!...»

ئۆتكەن ئىشلار بىلەن شۇ تاپتا «كامېر» دا بولۇۋاتقان ئىشلار

قىرشىلىپ، مەتكېرىم مەتقاسىمنىڭ كاللىسى خۇددى قىشتىكى تۇماندەك تۇ-تۇقلىشىپ كەتتى. ئۇ قايسى بىر كىتابتىن ئوقۇغان «ياخشىلىقنى ئۆگىنىش تاققا چىققاندەك قىيىن ۋە ئاستا، يامانلىقنى ئۆگىنىش سۇغا سەكرىگەندەك ئوڭاي ۋە تېز بولىدۇ» دېگەن سۆزنى ئېسىگە ئېلىپ، چوڭقۇر بىر خورسىنىپ قويدى...

ھاۋاز بەختى بىلەن زايىت چىقىپ كەتكەندىن كېيىن «كامېر» بىر پەس تىمتاس بولۇپ قالدى. شەۋكەت ئورنىغا ياتقان بولسىمۇ ئۇخلىيالمىدى. ياندىكى كارىۋاتتىن كېلىۋاتقان بوش ۋە ئۈزۈك - ئۈزۈك پۇشۇلداشتىن مەتكېرىم مەتقاسىمنىڭمۇ ئۇخلىيالمايۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. شەۋكەت سول يېنىغا ئۆرۈلۈپ، قوشنىسىنى ئاستا چاقىردى:

— مەتكېرىم، ئويغاقمۇسىز؟

مەتكېرىم مەتقاسىممۇ «ھەئە» دەپ بۇياققا ئۆرۈلدى.

— سىزدىن بىر ئىلتىماسىم، — دېدى شەۋكەت ئۆتۈنۈش ۋە ئىلتىجا بىلەن، — ئەتە مېنى ساتىراشخانىغا ئاپارسىڭىز، چېچىمنى ئالدۇرۇۋەتسەم...

— نېمشقا؟ — مەتكېرىم مەتقاسىم ھەيران بولۇپ سورىدى.

— ئۆزىڭىزمۇ كۆردىڭىز، مېنىڭ بۇ چېچىم ئۇلار ئۈچۈن تۇتقا، ساپاق بولۇپ بېرىۋاتىدۇ، يۇلۇنۇپمۇ بىر يەرگە باردى، بىراقلا ئالدۇرۇۋېتىپ قۇ-تۇلاي، دەيمەن!

مەتكېرىم مەتقاسىم ئۇنچىقمىدى، كۆڭلىدە شەۋكەتنىڭ ئىلتىماسىنى توغرا تاپتى، لېكىن ساتىراشخانىغا ئاپىرىش تەس ئىدى، بۇنىڭ ئۈچۈن چوقۇم ھاۋاز بەختىنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىش لازىم ئىدى. ئۇ بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن:

— ساتىراشخانىغا بارمايلى، ئەتە بىر ئۇستىرا تېپىپ، مەنلا ئەپقوياي، — دېدى.

— سىز؟...

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇنچىلىك ئىش قولۇمدىن كېلىدۇ، — دېدى

مەتكېرىم مەتقاسىم ۋە ياستۇققا جەينەكلەپ ئولتۇرۇپ توساتتىن سورىدى، — زايىت بىلەن ئاراڭلار قاچان بۇزۇلغان؟

بۇ سوئال شەۋكەتنىڭ يۈرىكىگە جاققىدا تەگدى، ئۇنىڭ زەربىدىن ۋۇجۇدىنى سىلكىنىپ كەتتى. ئۇ خۇددى قاڭسىق مېغىز يەۋالغاندەك چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ:

— مەن مۇشۇ يەرگە سولانغان كۈندىن باشلاپ ... — دېدى قىسقىلا قىلىپ.

— ھە؟! ... — مەتكېرىم مەتقاسىمنىڭ قاشلىرى كۆتۈرۈلۈپ، كۆزى يوغان ئېچىلدى، — مەن تېخى زايىتنىڭ ئەلپازىغا قاراپ، ئاراڭلاردا خېلى بۇرۇنلا بىرەر قورساق سوقۇشى بولغان چېغى، دەپ ئويلاپتىمەن. ئەسلىدە ئۇ، سىياسىي كۈرەش ئىكەن-دە!

— شۇنداق، ئارىمىزدا ھايات-ماماتلىق سىياسىي كۈرەش ولۇۋاتىدۇ! — دېدى شەۋكەتمۇ ئورنىدىن يېرىم ئۆرە بولۇپ، — مەن زا-يىتنى كەلگۈسىدە خېلى يارامىلىق شائىر بولۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم. لېكىن ئەسلىدە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا سىياسىيونلۇق خاراكتېر بىخ سۈرگەن-كەن!

شەۋكەت بىردەم شۈك بولدى، كېيىن ئىشەنچ ۋە ھەققانىيەت تۇيغۇسى بىلەن داۋام قىلىپ مۇنداق دېدى، — ئۆتنە ئالەم بۇ، مەتكېرىم مەتقاسىم، ھېچكىمنىڭ ھېچكىمدە قالمايدۇ. ھۆكۈزنىڭ بوينىغا چۈشكەن بويۇنتۇرۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە موزاينىڭ بوينىغا چۈشمەي قالمايدۇ. مەن سىزگە نۇشىرۋان ئادىلنىڭ بىر تەمسىلىنى سۆزلەپ بېرەي: «بىر ئىبرەتلىك ۋەقە مې-نىڭ ئادىل بولۇشۇمغا سەۋەب بولدى، — دەيدۇ نۇشىرۋان ئادىل ئۆزى توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ، — ياش چېغىمدا بىر كۈنى ئوۋغا چىقتىم، ئىتىمنى ھەر تەرەپكە چاپتۇردۇم. قارىسام، پىيادە يۈرگەن بىر كىشى تاش ئېتىپ بىر ئىتنىڭ پۇتىنى سۇندۇردى. ئۇ كىشى بىرنەچچە قەدەم ماڭا-ماڭمايلا، مېنىڭ ئىتىم تېپىپ، ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنى سۇندۇردى، كېيىن، ئېتىم بىر قورام

تاشقا پۇتلىشىپ، ئىككى پۇتىنى سۇنۇۋەردى. مەن بۇ ۋەقەلەرنى كۆرۈپ، ئۆز ئۆزۈمگە: «كۆردۈڭمۇ، ئۇلار نېمە قىلىشتى ۋە نېمە كۆرۈشتى؟ ھەر كىم يامان ئىشنى قىلسا، ئۆزى خالىمىغان ئىشنى كۆرىدۇ» دېدىم ۋە شۇ ۋەقەلەردىن ئىبرەت ئالدىم». شۇنداق، بۇ ئۆتنە ئالەم. يامان ئادەم ھەرگىزمۇ بىلىمسىز، ئەخمەقلەرنىڭ ماختىشى بىلەن ياخشى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ، ياخشى ئادەم ھەرگىزمۇ يامان ئادەملەرنىڭ تىللىشى ۋە يامان كۆرۈشى بىلەن ئەسكى ئادەم بولۇپ قالمايدۇ!...

جىمى تىرىك جان ئۇيقۇغا پاتقان جىمجىت كېچىدە، مانا شۇ خىلۋەتتىكى پىنھان ياتاقتا بىر تۇتقۇن بىلەن بىر قاراۋۇل خېلى ئۇزاققىچە دىلكەشلىك بىلەن پاراڭلىشىپ ياتتى. مەتكېرىمم مەتقاسىمنىڭ «تەپسە تەۋرەس مىجەزى» بۇگۈن خېلى ئۆزگەردى، شەۋكەتنىڭ سەمىمي سۆزلىرى، چوڭقۇر مەنىلىك مۇلاھىزىلىرى ئۇنىڭ قەلبىدە بىھوش ياتقان ئەقىل قۇشىنى ئويغىتىۋەتتى، ئەمدى ئۇ قانات قېقىپ، پەرۋاز قىلىشقا، بۇ پايانسىز، سىرلىق ئالەمنىڭ ئېگىز چوققىلىرى بىلەن چوڭقۇر جىرالىرىغىچە شۇڭغۇپ ئۇچۇشقا باشلىدى...

شەۋكەت بىردەم زايىتىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆز تەسەۋۋۇرىدىن ھالقىپ كەتكەن قىلىقلىرىنى ئويلاپ ئازابلاندى؛ بىردەم ھەقىقي دوستلىرىنىڭ ئۆزىگە بولغان ئەقىدىسىنى، ئىشەنچىنى ۋە ئىخلاسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، كۆڭلى كۆتۈرۈلەتتى، ئۆزىدە چەكسىز كۈچ ۋە غەيرەت سېزەتتى. مۇشۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى، ئاقنىياز كۈنىگە نەچچە قېتىم مۇشۇ دېرىزە ئالدىغا كېلىپ، شۇ يەرنى چۆرگىلەپ، شەۋكەتكە چاقناپ تۇرغان كۆزىدىكى نۇر ۋە ھارارەت، توختىماي لىپىلدەپ تۇرغان لەۋلىرىدىكى يوشۇرۇن سۆز ۋە بىشارەتلەر بىلەن ئۇنىڭ مىسكىن كۆڭلىگە تەسەللى، ئاجىز ۋۇجۇدىغا كۈچ ۋە مەدەت بەخش ئېتىپ تۇردى. شەۋكەتمۇ ئۇنى ھەر بىر قېتىم كۆرگەندە خۇددى شەپقەتلىك خىزىرغا ياكى سۆيۈنگۈچى تاغقا ئۇچرىغاندەك، مۇزلىغان يۈرىكىدە بىر خىل ھوزۇرلاندۇرغۇچى ئىسسىقلىق، خوراپ ئاجىزلاپ كېتىۋاتقان جىسمىدا بىر

خىل تۇيغۇسى جاسارەت پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلاتتى. باشقىلارمۇ ئۇنى ئۇنتۇپ قالمىدى، ئۈچ كۈن بۇرۇن غۇنچەقىز دېرىزىنىڭ كىچىككىنە تۆشۈكىدىن قول ياغلىقىغا ئورالغان بىر چاڭگال پىچىنە بىلەن بىرنەچچە تال كەمپۈتنى تاشلاپ بەرگەچ، بادامگۈلنىڭ قىزغىن سالىمىنى يەتكۈزدى. تۈنۈگۈن قازاق ساۋاقدىشى بەدەلقان بىرنەچچە تال ماي قۇرۇت بىلەن ئېرىمچۈكنى يوشۇرۇنچە قويۇپ چىقىپ كەتتى. ھەممىدىن تەسىرلىك بولغىنى، تۈنۈگۈن كەچتە سەلىم ئەپەندىنىڭ يوقلاپ كىرىشى بولدى. ئۇ كايىمىدى، سوئال - سوراقمۇ قىلمىدى، پەقەت ئۆزى مۇھىم دەپ بىلگەن بىرنەچچە ئەھۋاللار ئۈستىدە سوغۇق قانلىق بىلەن پىكىرلەشتى، ئۇنى ھەرقانداق شارائىتتا سەمىمىي، راستچىل بولۇشقا ئۈندىدى ۋە ئاخىرىدا، چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ھاياتىغا دائىر بىر پارچە خەنزۇچە كىتاب بىلەن ئىككى پاچكا تاماكىنى قويدى - دە، چىقىپ كەتتى. شەۋكەتنىڭ يۈرىكىدە ئالللىقانداق ئىللىق، مەيىن بىر مېھىر قالدى. بۇلارنى ئويلىسا، ھاياجاندىن ئۇنىڭ كۆز ئېيىكى قىزىرىپ، بۇرنى ئېچىشقاندەك بولاتتى. خىياللار، ئەسلىمىلەر، ئازاب ۋە ھاياجانلار تەرەپ - تەرەپتىن قاپساپ كېلىپ، شەۋكەتنىڭ پۈتۈنلەي ئۇيقۇسىنى قاچۇردى. ياندىكى كارىۋاتتىن يېڭىلا ئويغۇنغا كەتكەن مەتكېرىم مەتقاسىمنىڭ يەڭگىل خورىكى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. شەۋكەت بېشىنى كارىۋاتتىن ئارتىلدۇرۇپ، مۇزدەك سوغۇق تامغا تىرىدى ۋە كۆزىنى خىيالەن يۇمۇپ، ئويغا پاتتى. توساتتىن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا دادىسىنىڭ سوغ ۋە سۇرلۇك قەبرىسى پەيدا بولدى. قەبرە بارا - بارا يوغىنىدى ۋە تۇيۇقسىز ئۈستى يېرىلىپ، ياڭراق بىر سادا ئاڭلانغاندەك بولدى: «ئوغلۇم، ساڭا ئاپىرىن، مېنى تاشلاپ كەتمىدىڭ!...» شەۋكەت بۇ ئاۋازنى تونىدى. بۇ ئۇنىڭ مەرھۇم دادىسىنىڭ ھايات چاغدىكىدەك كۈچلۈك، سالماق ئاۋازى ئىدى. شەۋكەت ئەندىكىپ كۆزىنى ئاچتى، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىلىقتا ئۇنى غەپلەت ئۇيقۇسى باسقاندەك بولغانىدى. ئەمدى ئۇ تورۇسقا قاراپ يېتىپ، دادىسىنىڭ ئاشۇ قەبرىسى ۋە قەبرە بىلەن چېگرا ئارىلىقىدىكى سوقماق يوللارنى ئويلاپ

كەتتى ...

شەۋكەت ئۆتكەندە، ئۇن كۈنلۈك رۇخسەت ئېلىپ چۆچەككە بارغاندا «كېسەل» ئانىسىمۇ، تېلېگراممىا ئەۋەتكەن ئاكىسىمۇ، تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇۋاتقان سىڭلىسىمۇ ئاللىقاچان ئۆيىنى قۇرۇقداپ چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇ-نىڭ يۇرتى، ئۇنىڭ مەھەللىسى ماللىنىپ كەتكەنىدى. ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ كارى يوق، ھەر كىم ئۆز غېمىدە پايپاسلاپ يۈرەتتى. چېگرا بويى تېخىمۇ قالايمىقان، كىشىلەر ئەسەبىيلىشىپ ئۆزىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەيدىغان دەرىجىگە يەتكەنىدى. شەۋكەت ئانىسىنى، تۇغقانلىرىنى ئىزلەپ، ئەنە شۇ ھەر خىل چىراي، ھەر خىل قىياپەت، قىسما - قىسما ئادەملەر مە-غىلداپ كەتكەن چېگرا بويىغا كەلدى. لېكىن كەچكىچە ئىزلەپمۇ ئۇلارنى تاپالمىدى. شۇ كۈنى چېگرا بويىدا تۈنەپ قالدى، ئۇ ئانىسىنى، تۇغقانلىرىنى تاپسا، ئۇلار بىلەن ئوبدان بىر سۆزلەشمەكچى ئىدى. ئەتىسى يەنە ئىزلىدى، چۈشكە يېقىن بىر تۇغقىنى ئۇچراپ، ئۇنىڭغا ئانىسىنىڭ خەۋىرى بىلەن دۇ-ئايى سالىمىنى يەتكۈزدى:

— ئاناڭ، ئاكاڭ، سىڭلىڭ سېنى ساقلىيالماي، ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا قوشنا - قولۇملار بىللە بىللە ئۆتۈپ كەتتى، سېنى كەلگەن ھامان ئارقىمىزدىن ئۆتسۇن، دەپ تاپىلىدى، بىز بىلەن ماڭ، ئۇلارنى تېپىۋالىمىز!

ئۇلار شەۋكەتنى بىللە ئېلىپ كېتىمىز دەپ خېلى چىڭ تۇردى، لېكىن شەۋكەت دەرھال ماقۇللۇق بەرمىدى.

— سىلەر ئالدىرىساڭلار ئۆتۈپ تۇرۇڭلار، — دېدى ئۇ تەمكىنلىك بىلەن، — مەن مەھەللىگە بېرىپ، دادامنىڭ قەبرىسى بىلەن خوشلاشمسام بولمايدۇ!

— بولىدى، ئۇ ئىشىڭنى قوي! — دېدى تۇغقىنى ئۇنىڭ بېشىنى يان-دۇرماقچى بولۇپ، — قۇرۇق تاش - تۇپراق بىلەن خوشلاشمىساڭمۇ بولىدۇ، تېز ھەرىكەت قىلمىساق پۇرسەت قولدىن كېتىپ قالىدۇ!

— قۇرۇق تاش - تۇپراق دېگىنىڭىز نېمىسى؟ — دېدى شەۋكەت بىر

ئاز رەنجىگەندەك ، — ئۇنىڭ ئاستىدا مېنىڭ دادام بار ، دادام ! بۇ قېتىم ئۆتۈپ كەتسەم ، مەڭگۈ ئۇنى يوقلىيالمايمەن !

— ئەمسە ، ئۆزۈڭ بىل ... — دېدى تۇغقىنى بىر ئاز قايىل بولۇپ ، — لېكىن ، تېزراق ھەرىكەت قىلمساڭ ، ئاخىر پۇشايماندا قالسەن ، جۇمۇ !

ئاتىسىنىڭ ، تۇغقانلىرىنىڭ ئالدىراپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىگە شەۋكەتنىڭ كۆڭلى بەك يېرىم بولدى . ئۇلار خۇددى «توپتىن ئايرىلغانىنى بۆرە يەيدۇ» دېگەن كونا ئەقىدىنىڭ كۈچى بىلەنلا ئاشۇنداق قىلغاندەك تۇراتتى ...

شەۋكەت چېگرا بويىدىكى سوقماق يوللار بىلەن ئايلىنىپ مەھەللىسىگە قايتىپ كەلدى ، مەھەللىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى قەبرىستانلىققا چىقىپ ، دادىسىنىڭ بېشىنى تاپتى ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، ئۆزى بىلىدىغان ئايەتلەر بىلەن قىرائەت قىلدى . شۇ تاپتا ، دادىسىنى بېسىپ ياتقان پاتمان ئېغىرلىقتىكى سوغ قەبرە گويا ئۇنىڭ قەلبىنى باسقاندەك ، سۈرلۈك ۋە ئازابلىق تۇيۇلدى . ئۇ كۆز يېشى ئىچىدە دادىسى بىلەن خوشلاشماقچى بولدى . قولىنى دۇئاغا كۆتۈردى ، ئىچىدە نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىدى ، ئاندىن دادىسىنىڭ قەبرىسىنى سىلاپ ، ئالىقىنىغا يۇققان ئەت توپىنى يۈزىگە سۈركىدى ، بايا چاناقلىرىدا لەغىرلاپ قالغان كۆز ياشلىرى ئەمدى يۈزىدىكى توپا بىلەن بىللە تارام - تارام بولۇپ ئېقىشقا باشلىدى . ئۇ تېخىمۇ ئېزىلىپ ، مۇڭلىنىپ ، قەبرە بېشىدا كۈن غەرپكە ئاققىچە ئولتۇرۇپ قالدى ...

شەۋكەت قەبرىستانلىقتىن يېنىپ ، مەھەللە يولىدىكى كەڭ دالاغا چىقتى . ئۇ يەردىن چەكسىز ئۇپۇق ، پايانسىز دۇنيا تېخىمۇ سىرلىق ، تېخىمۇ سەلتەنەتلىك كۆرۈنەتتى . ئۇ دەسلەپ كەڭ دالاغا ، كېيىن سۈزۈك ئاسمانغا قارىدى . يىراقتا ئەگرى - توقاي تاغ يولى دالىيىپ ياتاتتى ، ئاسماندا بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن ئاق بۇلۇتلار تاغ ياسىغانىدى ، ئۇ ئادەتتىكى تاغ ئەمەس ، كۈمۈشتەك يالتىرايتتى ، كەچكى شەپەق ئۇنىڭ قەددىگە يېڭىچە ھۆسن قوشتى . مانا ئەمدى ئۇ قان رەڭگى بىلەن بويالغان ھەيۋەتلىك

قەسىرلەردەك يېشىللىق ئالىمدە لەيلەپ يۈرەتتى . كەچ كىرگەنسېرى ئاسمان بارغانسېرى ساپراق ، ئېگىزرەك ، كۆكۈشرەك بولۇشقا باشلىدى . تەبىئەتنىڭ سېھىرلىك قولى بىلەن خىلمۇ خىل ئۆزگىرىپ ، يۇمشاپ ، گۈزەللىشىپ كېتىۋاتقان بۇ چەكسىز دالا ۋە پايانسىز ئاسمان شەۋكەتنىڭ كۆڭلىگە ئالەمچە خۇشاللىق بېغىشلىدى . ئۇنىڭ تۇنۇگۈندىن بېرى غەشلىككە ، داۋالغۇشقا ۋە جىددىيلىككە تولغان كۆڭلى ئاستا - ئاستا تىنجىشقا ، يېنىكلىشىشكە باشلىدى . ئۇنىڭ كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى ئەنە شۇ غەمسىز ، ئويناق تاغ سۇلىرى بىلەن دالا سەلكىنى ئۆزى بىلەن بىللە يىراقلارغا ئېلىپ كەتكەندەك دىلى يايراپ قالدى ...

شەۋكەتنىڭ كۆڭلىگە خۇشاللىق ، قەلبىگە پاراغەت ۋە سۆيگۈ بەخش ئەتكەن بۇ يەر ئۇنى تۇغۇپ ئۆستۈرگەن ئانا ماكان ئىدى . ئۇ باللىق ھېسلىرى بىلەن ياشلىق ئىزلىرى قالغان بۇ يەرلەرنى كېزىپ ، خۇددى مۇزىكىدەك دىلنى يايراتقۇچى ، ناخشا - غەزەلدەك يۈرەكنى ئويناتقۇچى ، چۈشتەك تۇمانلىق خاتىرىلەرنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى . خاتىرىلەر ئۇنى ئۆزىگە ئەسىر قىلدى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاشۇ خاتىرىلەر بىلەن مەڭگۈ چەمبەرچاس باغلىق ئىكەنلىكىنى ، بۇ خاتىرىلەر خۇددى مانا مۇشۇ ئانا تۇپراققا يىلتىز تارتقان ھەيۋەتلىك چىناردەك ، ئۆزىنىڭ ھەر بىر ھۈجەيرىلىرىگە سىڭىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى ...

ئۇ چېگرا تەرەپكە ئېلىپ بارىدىغان سوقماق يوللارغا قارىدى ، ئۇ يەردە بېسىلماس بىر ۋاراڭ - چۇرۇڭلۇق غەۋغا كۆتۈرۈلۈۋاتقاندەك ئەنسىزلىك ، پاتىپاراقچىلىق ھۆكۈم سۈرەتتى ، چېگرا ئاسمىنىدا قويۇق چاڭ - توزاندىن پەيدا بولغان ئېغىر ، ئاچچىق تۇمان لەيلەپ يۈرەتتى ...

شەۋكەت ئۇ تەرەپكە خېلى ئۇزاق قارىدى ، چوڭقۇر ئويغا پاتتى ، قۇلاق تۈۋىدە گويا ئانىسىنىڭ ئۆزىنى چاقىرغاندەك قىلغان تونۇش ، يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلانغاندەك ، كۆز ئالدىدا ئۇنىڭ كۈمۈشتەك ئاپئاق چاچلىق ، نۇرانە چىرايى بىلەن ئىنتىزار قىياپىتى كۆرۈنگەندەك بولدى . ئۇ غايىۋى بىر كۈچنىڭ تارتىشى بىلەن ئالدىغا — چېگرا تەرەپكە قاراپ تېز - تېز قەدەم

تاشلىدى ، لېكىن ئۇن نەچچە قەدەم ماڭا ـ ماڭمايلا نېمە ئۈچۈندۇر يەنە توختاپ قالدى . قايرىلىپ ئارقىسىغا ــ دادىسى ياتقان سۇرلۇك قەبرىستانلىققا تىكىلدى . گويا يوشۇرۇن بىر رىشتە ئۇنى قەبرىگە باغلىۋالغاندەك كۆڭلى يەنە شۇ تەرەپكە تارتتى ، بۇ قېتىم ئۇنىڭ كۆزىگە يالغۇز قەبرە ئەمەس ، بەلكى قەبرە بىلەن بىللە سۆيگەن يارى بادامگۈلنىڭ ئوماق ، مۇلايىم سىماسى تەڭ كۆرۈنگەندەك بولدى . قەبرە يېنىدا خۇددى تۇمان ئىچىدىكى پەرىشتىلەردەك غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇ نۇرانە سىما ئۇنى مۇھەببەتكە ، ۋاپاغا ۋە ئۆمۈرلۈك جۈپتى ھالاللىققا چىللاۋاتقاندەك شۇنچىلىك سەممىي ، شۇنچىلىك تەشنا ۋە شۇنچىلىك يېقىملىق ئىدى ... شەۋكەت ئىختىيارسىز ئارقىسىغا ئۆرۈلدى ، ئېغىر پۇتلىرىنى سۆرەپ ، بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ئۆزىنىڭ قەبرە يېنىغا كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قالدى . بۇ چاغدا قەبرىستانلىق كەچكى شەپەقنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى بىلەن رەڭلىنىپ ، تېخىمۇ سىرلىق ، تېخىمۇ پىنھان تۈسكە كىرگەنىدى . شەۋكەت قەبرە ئالدىغا لوككىدە چۆكتى ، دادىسىغا خۇددى تىرىك ۋاقتىدا گەپ قىلىۋاتقاندەك ھاياجانلىق ، تەسىرلىك بىر ئاۋازدا مۇنداق دېدى :

ــ دادا ، ئۇلار كېتىپتۇ ، ئانام ، ئاكام ، سىڭلىم كېتىپتۇ ! ئەمدى مەنمۇ كەتسەم ، سەن يالغۇز قالماسەن ! ياق ، مەن سېنى ۋە كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ئانا تۇپراقنى تاشلاپ كېتەلمەيمەن ، سەن بىلەن قالىمەن ، مەڭگۈ يېنىڭدا قالىمەن ، دادا ! ...

ئۇ ، شۇ كېچە دادىسىنىڭ قەبرىسى يېنىدا ئۇخلاپ تاڭنى ئاتقۇزدى .

ئەتىسى قايتماقچى بولۇپ ، مەھەللىگە كىردى ، قەدىم جايىنى يوقلىدى . تېخى بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى ، مال ـ ۋارانلارنىڭ قى ـ چۇلىرى بىلەن جانلىنىپ ، ھاياتلىق غەۋغالىرى بىلەن تولغان بۇ زېمىن بۈگۈن ئۆلۈكتەك جىمجىت ، بوش ئىدى . ئادەمسىز ئۆيلەرنىڭ تاملىرى بىلەن يول بويىدىكى ئىگىسىز قالغان دەرەخلەرمۇ كىشىنىڭ كۆزىگە مۇڭلۇق ۋە خامۇش كۆرۈنەتتى ...

شەۋكەت تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بۇ قەدىم يەرلەرنى ئاخىرقى قېتىم كېزىپ ئايلىنىپ، ھەر بىر گۈل - گىياھ، ھەر بىر تاش - تۇپراققىچە كۆز ئۆگىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ قەلبىدە ھۆرمەت، سۆيۈنۈش ۋە ئېپتىخارلىق تۇيغۇسى بىلەن بىللە يەنە قانداقتۇر غېرىبلىق، سۇنۇقلۇق ۋە بىزارلىققا ئوخشاش چە- گىش، مۇرەككەپ ھېس - تۇيغۇلارمۇ تەڭ باش كۆتۇردى. ئۇ بۇ يەردىن ئاتا - بوۋىسىنىڭ، زاماندانشلىرىنىڭ، ئۇرۇق - ئەۋلادىنىڭ ئىزىنى، خاتىرىسىنى ۋە نام - نىشانلىرىنى ئىزدىمەكچى بولغاندەك، ھارغىن پۇتلىرىنى تەسلىكتە سۆرەپ، مەھەللىنىڭ ھەممە يېرىنى، ھەتتا بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىنىمۇ قويماي كەزدى، ئارىلىدى...

شۇ چاغدا، ئۇنىڭ قۇلىقىغا قاتتىق دۈپۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، ئۇ بويىنىنى سوزۇپ قارىۋىدى، ساي تەرەپتىن قويۇق چاڭ - توزان كۆتۈرۈپ، مەھەللىگە قاراپ كېلىۋاتقان بىر توپ مال پادىسىنى كۆردى. ھايت - ھۇيت دېگۈچە ئۇمۇ يېقىنلاشتى، مال پادىسىدا ئات - كالىمۇ، قوي - ئۆچكىمۇ بار ئىدى. ئۇنى ئىككى ئاتلىق ئادەم شىددەت بىلەن سۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. مال ئىگىلىرى شەۋكەتنى كۆرۈپ توختىدى، ئۇنىڭ بىرسى شەۋكەتنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقدىشى ئىدى.

— ئوھوي!... سەنمۇ ئۆلگۈرۈپ كەپتىكەنسەندە، شەۋكەت! — دېدى ئۇ ئاتتا قىيپاش ئولتۇرۇپ، — نېمە، ئۆيدىكىلىرىڭ ئۆتۈپ كېتىپتۇمۇ؟ ئۇنداق بولسا، بىز بىلەن ماڭ!

شەۋكەت چاڭ - توزانغا مىلىنىپ، پۇشقۇرۇپ، ھاسراپ تۇرغان ماللارغا قاراپ سورىدى:

— بۇلارنى نەگە ئاپىرىسىلەر؟

— بىز نەگە بارساق، شۇ يەرگە - دە! — دېدى ھېلىقى ساۋاقدىشى تاماكىسىنى قىڭغىر چىشلەپ، — ئۇ تەرەپتىمۇ تىرىكچىلىك كېرەككەنغۇ!

— ئۇمۇمنىڭ مال - چارۋىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتسەڭلار بولماس! — دېدى شەۋكەت نارازى بولغان قىياپەتتە.

— نېمە دەپ يۈرسەن، شەۋكەت؟ مۇشۇ چاغدىمۇ «ئۇمۇمنىڭ - پۇ-مۇمنىڭ» دەيدىغان گەپلەر قانداق ئاغزىڭغا كەلدى؟! سەن ئۆزۈڭ چىقىپ كېتەمسەن ياكى ماۋۇ قورۇق مەھەللىگە مىراب بولۇپ قالامسەن؟!

يەنە بىر مالچى ھەمراھىنى ئالدىراتتى:

— ھەي، ھازىر دەتالاش قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس، ماڭسا ماڭسۇن، بولمىسا بىز ئۆزىمىزنىڭ يولىغا ماڭايلى...

شۇ چاغدا، شەۋكەتنىڭ كاللىسىدا چاقماق تېزلىكىدە بىر پىكىر ئۆتتى، بۇ پىكىر ئۇنى غەيرەتكە كەلتۈردى، ئۇ ئېرىق بويىدىكى دەرەختىن بىر تال شاخنى يىرتۇۋېلىپ، بىر تەرەپتىن كىچىك ۋاقتىدا ئۆگەنگەن «قى - چۇ» بىلەن سۇرەن سېلىپ، بىر تەرەپتىن، قولىدىكى شاخ بىلەن ھەيۋە قىلىپ، پادىنىڭ ئالدىدىكى يول باشلاپ ماڭغان ئاتلارنى ھۈركۈتتى، قويلارمۇ سەپنى بۇزۇپ، تەرەپ - تەرەپكە چاپچىدى...

— ھوي، نېمە قىلغىنىڭ بۇ ئىتنىڭ بالىسى! — دەپ ئالاتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى ھېلىقى ساۋاقدىشى، — ئاران يىغقان ماللارنى پىترىتىۋەتتىڭغۇ!

— بۇ يەرلەرگە مال - چارۋا كېرەك ئەمەسمىكەن؟! — دەپ ۋارقىرىدى شەۋكەتمۇ ماللارنى ھۈركۈتكەچ، — سەنلەر ئۆزۈڭنىڭ مۇساپىر بولغىنى يەتمىگەندەك بۇ تىلسىز ھايۋانلارنىمۇ مۇساپىر قىلماقچىمۇ؟!

مال پادىسى ئىككى تەرەپنىڭ قىستىشى ۋە قالايمىقان «قى - چۇ» لىرى بىلەن بېشى ئايلىنىپ، ئەمدى رەسمىي پىتىراشقا باشلىدى. يول باشلىغۇچى ئىككى ئايغىر بىلەن تامدەك يوغان بىر سەكە ئۆزلىرى ياپلايدىغان يېشىل يايلاق بىلەن تاتلىق تاغ سۈيىنىڭ ھىدىنى ئېلىپ، كەلگەن تەرەپكە قاراپ چېپىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن باشقا ئات، كالا - قويلارمۇ بىر - بىرلەپ ئەگەشتى. ئىككى مالچى تەرەپ - تەرەپكە پىتىراپ كەتكەن ماللارنى يىغالماي، ئاچچىقىدا شەۋكەتكە تاشلاندى، ئۇنى تىللىدى، تەپتى، قامچە بىلەن ساۋىدى، شەۋكەت قارشىلىق كۆرسىتەلمەي ھوشىدىن كەتكەندىلا ئۇنى

تاشلاپ، ئاتىلىرىنى چاپتۇرغان يېتى، پىتراپ كەتكەن ماللارنى قايتىدىن يە-غىش ئۈچۈن مەھەللىدىن چىقىپ كەتتى...

شەۋكەتنى بىر قىبرى مالچى مەھەللىدە ئۇچرىتىپ، ئۆكۈزگە ئۆگكۈرۈپ ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى. ئۇ بۇ يەردە ھەپتە يېتىپ قالدى....

شەۋكەت خىيالدىن سەگىدى، سىمونت تامنىڭ سوغۇقى ئۆتۈپ ئو-يۇشقان، يېپىشقاق خىياللار بىلەن گاراڭدەك بولۇپ قالغان بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئالىقانلىرى بىلەن ئۇگىلىدى، ئاندىن ئاخشام ئۇچۇرۇپ، كارىۋىتىنىڭ بېشىغا قويۇپ قويغان يېرىم تال ناماكىنى تېپىپ تۇتاشتۇردى، ئۇنىڭ خىيالىدىن غەيرىي بىر پىكىر لىپ قىلىپ ئۆتكەندەك بولدى. ئۇ ھېلىقى ساۋاقدىشى بىلەن يەنە بىر ئادەمنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى، ئۇلارنىڭ پىتراپ كەتكەن ماللارنىقايتىدىن يىغقان - يىغمىغانلىقىنىمۇ، چېگرىدىن ئۆتۈپ كەت-كەن - كەتمىگەنلىكىنىمۇ بىلمەيتتى، لېكىن ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ قالغان ھېلىقى مالچى بوۋاينىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، شۇ كۈننىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە چېگرى-نىڭ تاقالغانلىقى مەلۇم بولدى. «ئەگەر ئۇلار ئۆتۈپ كېتەلمىگەن بولسا، ھاۋاز يېتەكچى داۋراڭ سىلىۋاتقان ئاتالمىش پاكىتنى شۇلار توقىغانمىدۇ - يە ؟!» بۇ غەيرىي پىكىر تېخى بىر گۇمان ئىدى. شۇنداقتىمۇ، شەۋكەت كاللىسىدا تا-سادىپىي پەيدا بولغان بۇ پىكىر بىلەن ھېلىقى «ئىسمىسىز خەت» نىڭ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر بىر مۇقەررەر باغلىنىشنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ قويدى...

5

ھاۋاز بەختى ئۆز لېكسىيىلىرىدە، قول ھەرىكىتى بىلەن ھەر خىل قاش - كۆز ئىشارىلىرىنى كۆپ ئىشلىتەتتى. ئۇنىڭ نەزەرىدە بۇنداق قىلىش ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، تەسىراتنى ئاشۇرىدۇ، دەپ ئويلايتتى.

لېكىن ، دەل ئەكسىچە بۇ خىل بىھۇدە ، ھەتتا ئاز ـ تولا تېتىقسىز ھەرىكەتلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەقلىنى قاچۇرۇپ ، بەزىدە ئۇلارنىڭ غىدىقىنى كەلتۇرەتتى . ئۇ بۈگۈن بەكمۇ قىزىپ ، ھەۋەس بىلەن سۆزلىدى . سۆزىنىڭ بېشى خەلقئارا كوممۇنىزم ھەرىكىتىدىن باشلىنىپ ، ئاخىرى نۆۋەتتىكى سىنىپىي كۈرەشنىڭ ھەر خىل ئىپادىلىرى بىلەن ئاخىرلاشتى . دەرستىن چۈشۈشكە قوڭغۇراق چېلىنغاندا ، ئۇ لېكسىيىسىنىڭ ئاخىرقى خۇلاسىسىنى سۆزلەۋاتاتتى :

— مۇنداق بىر ھەقىقەتنى ئېسىڭلاردا مەھكەم تۇتۇڭلار : ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ ئەكسىيەتچى ئىدىيىسى خۇددى ئۆيگە تارالغان زەھەرلىك كۆمۈر گازىدەك كىشىلەرنى ئاستا ـ ئاستا زەھەرلەيدۇ ، كىشىلەر ئۆزىنىڭ قانداق زە- ھەرلىنىپ ئۆلگەنلىكىنىمۇ بىلمەي قالىدۇ !

ئۇ دەپتەر ، كىتابلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ ، ئالدىنقى پارتىدا ئولتۇرغان بادامگۈلگە يەنە بىر قېتىم قارىدى ، بادامگۈل يەنىلا بايىقى ھالەتتە — خاتىرە يازماي ، قولىدىكى قەلەمنى كىچىك بالىدەك ئويناپ ، مەستخۇش كۆزلىرىنى ئاللىقاياقلارغا تىككىنىچە پەرىشان ھالدا ئولتۇراتتى . ھاۋاز بەختى سىنىپتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ، ئۇنىڭغا بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا قىسقىلا مۇنداق دېدى :

— بادامگۈل ، ھازىر ئىشخانامغا چىقىڭ !

بادامگۈل دىڭگىدە چۆچۈگەندەك بولدى ، بۇ سۆز گويا ئۇنى خەتەرلىك ، يامان بىر يەرگە بېرىشقا چاقىرغاندەك سوغۇق ۋە مۇدھىش تۇ- يۇلدى . ئۇ ساۋاقداشلىرىغا يېقىمسىز بىر نەزەر بىلەن قاراپ قويۇپ ، سىنىپتىن چىقتى ، پۇتلىرىنى سۆرىگەندەك ئېغىر قەدەملەر بىلەن كارىدورنىڭ ئۇ بېشىغا كېلىپ ، ھاۋاز بەختىنىڭ ئىشخانىسىغا كۆڭلى تارتمىغان ھالدا كىرىپ كەلدى . ھاۋاز بەختى ئۇنى سافاغا تەكلىپ قىلدى ، ئۆزى يېزىش ئۈستىلىنىڭ ئالدىدا قاقتىيىپ ئولتۇرۇپ ، گەپنى يىراقتىن ئەگىتىپ باشلىدى :

— بادامگۈل ، ئۆگىنىش ئەھۋالىڭىز قانداقراق ؟

— قەدىر ئەھۋال ...

— ياق ، بۈگۈنكى روھىي كەيپىياتىڭىزدىن قارىغاندا ، ئانچە ياخشى

ئەمەستەك قىلىدۇ، جۇمۇ ! — دېدى ھاۋاز بەختى ئىشەنچسىز قىياپەتتە، — بەلكىم شەۋكەتنىڭ ئىشلىرى، كاللىڭىزغا تەسىر قىلغان بولۇشى مۇمكىن، ئەلۋەتتە تەسىر قىلىدۇ! چۈنكى، ئۇ كىچىك ئىش ئەمەستە! ۋەتەندىن، خەلقتىن، پارتىيىدىن يۈز ئۆرۈشتەك ئېغىر جىنايەت! مەن سىز بىلەن خېلى بۇرۇنلا سۆزلىشىشنى ئويلىغانىدىم، ئالدىراشچىلىقتا ۋاقىت چىقمىدى، ئاخىر بۈگۈن نېسىپ بوپتۇ...

بادامگۈلنىڭ ۋۇجۇدىغا بىلىنەر - بىلىنمەس بىر خىل ئەسەبىي تىترەك ئولاشتى. ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئېغىر - ئېغىر تىنىغان ھالدا جىمىدە ئولتۇراتتى. ھاۋاز بەختى بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ، بىر - ئىككىنى قاتتىق شوراپ، ئالدىرىماي سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بادامگۈل، بىر ياشنىڭ سىياسىي مەيداننىڭ يوقلۇقى خۇددى دەرەخنىڭ يىلتىز تارتمىغانلىقىغا ئوخشاشلا ئىش! يىلتىز تارتمىغان دەرەخنىڭ قۇرۇپ قالىدىغانلىقى سىزگە ئايان! مەن بۇنى سىزنىڭ نەزەرىيە جەھەتتىن چۈشىنىدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن. لېكىن، ھازىرقى گەپ نەزەرىيە مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى نەق ئەمەلىيەت مەسىلىسى!...

بادامگۈل يۈرەكنى ئاغرىتىدىغان بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يىغلاشنى خالىمىدى. مۇقەددەس بىر يارلىقنى تىڭشىغاندەك جىمىدە ئولتۇرۇپ ئاڭلاۋاتاتتى...

— بىلىپ قويۇڭ، — دەپ خېلى كەسكىن تەلەپپۇزدا داۋام قىلدى ھاۋاز بەختى، — كىشىلىك ھاياتتا يالغۇز مۇھەببەتلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى، سىياسىي ھايات دېگەن بىر نەرسىمۇ بار! سىزنىڭ كۆز ئالدىڭىزدا ھەسەن - ھۈسەندەك جۇلالىنىپ تۇرغان بۇ تۇرمۇش گۈزەل بولۇش بىلەن بىللە يەنە ناھايىتىمۇ شەپقەتسىز، ئەگەر ئۇنىڭغا توغرا مۇئامىلە قىلالمىسىڭىز، ئۇنىڭ بازغىنىدەك مۇشتۇمى سىزنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن، ھازىر سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئىككى يول تۇرىدۇ: بىرى، ۋەتەن خائىنى بىلەن ئاخىرىغىچە ئاپاق - چاپاق بولۇپ، سىياسىي ھاياتىڭىزنى، گۈزەل ئىستىقبالىڭىزنى، ياشلىق باھارىڭىزنى ئۇزۇل - كېسىل نابۇت قىلىش؛ يەنە بىرى، ئۇنىڭدىن قەتئىي چەك -

چىڭگرا ئاجرىتىپ ، پارتىيە تەرەپكە ، خەلق تەرەپكە ئۆتۈپ ، تەشكىلنىڭ ئىـ شەنچىنى ، گۈزەل ئىستىقبالنى قولغا كەلتۈرۈش !

ئەمدى بادامگۈلنىڭ بوشاشقان جىسمىغا بىر خىل ئۈمىدسىزلىك بىلەن ھەسرەت تىترىكى ئولاشتى . بۇ گەپلەر ئۇنىڭغا ئېغىر تەگدى ، خۇددى يالىڭاچ بەدەنگە تەگكەن كۆك چىۋىقتەك ئېغىر تەگدى ، ئۇ ئىچ ـ ئىچىدىن كۆتۈرۈـ لۈپ چىقىۋاتقان ئەلەمنى يۇتۇش ئۈچۈن كۆزىنى يۇمۇۋالدى ، لېكىن يۈرىكىدە ئاچچىق بىر تۇيغۇ ، خۇددى قاقاس چۆلدىكى كەكرى بىلەن يانتاقتىنمۇ بەتتەر ئاچچىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى ...

ــ ئىككى يولنىڭ قايسىسىنى تاللاش ، قايسىسىدا مېڭىش پۈتۈنلەي ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارىدا ، بادامگۈل ! لېكىن مەن سىزنىڭ بىر سىياسىي تەربىيىچىڭىز ، ئوقۇتقۇچىڭىز بولۇش سۈپىتىم بىلەن سىزنى ياخشى يولغا باشلاش مەجبۇرىيىتىم بار ، ئۈمىدىمنى يەردە قويمايسىزغۇ ، دەيمەن ؟

ھاۋاز بەختى بادامگۈلدىن كۆز ئۈزمەي ، خۇددى تاقا مىخدەك قادىلىپ تۇراتتى . بادامگۈل بولسا ، خۇددى يىلاننىڭ سۈرلۈك كۆزلىرى ئاستىدا قالغان قارلىغاچ بالىسىدەك شۈكلەپ ، سولىشىپ قالغانىدى . ھاۋاز بەختىنىڭ ۋىز - نەسھەتلىرى ئۇنى خېلى چۆچۈتتى ، كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ ، كىرپىكلىرى قىسقىراپ تىككىدە بولۇپ كەتتى . لېكىن ئۇنىڭ قىزغۇچ ، پومساق لەۋلىرى يېلىملاپ قويغاندەك ھىم ئىدى .

ــ قانداق ، گەپ قىلمايسىزغۇ ؟ ــ ھاۋاز بەختىنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل تەھدىت ۋە يوشۇرۇن كۈچ بار ئىدى ، ــ مەيلى ، بۈگۈنچە ماڭا ئوچۇق بىر نەرسە دېمىسىڭىزمۇ بولىدۇ ، لېكىن بۇ گەپنى ھامان ئوچۇق قىلىشىڭىز كېرەك ، سىز ئىنتىپاق ئەزاسى ، ئىنتىپاق تەشكىلى ئالدىدا دېيىشىڭىز ، سىزنى بىر مەزگىل كولدۇرلىتىپ يۈرگەن شەۋكەتنىڭ ئالدىدا دېيىشىڭىز كېرەك ! ئېسىڭىزدە بولسۇن ، مەن بۈگۈن سىز بىلەن ئۆز نامىمدا ئەمەس ، بەلكى تەشكىل نامىدا سۆزلىشىۋاتىمەن . تەشكىل سىزنىڭ شەۋكەتتىن ئۈزۈل - كېسىل چەك - چېگرا ئاجرىتىپ ، ئىنقىلاب مەيدانىغا قايتىپ كېلىشىڭىزنى

كۆتىدۇ، قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى!...
بادامگۈل سەسكىنىپ كەتتى، مۇنداق دەھشەتلىك سۆزنى ھاۋاز بەختى شۇنچە ئاسان ۋە شۇنچە باغرى تاشلىق بىلەن ئېيتىۋاتاتتى!
ھەرقانداق ئائىلە چىرايلىق نەرسىلەرنى مېھمانخانىسىغا تىزىپ، ئەسكى - تۇسكىلەرنى ئىچكىرى قازنىقىغا يوشۇرىدۇ، خۇددى شۇنىڭدەك ھاۋاز بەختىمۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، ھارام خىياللىرىنى كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە يوشۇرۇپ يۈرمەيتتى. ئۇنىڭ بايا بادامگۈلگە ناھايىتى تەنتەنە بىلەن: «شەۋكەتتىن ئۈزۈل - كېسىل چەك - چېگرا ئاجرىتىڭ، مەن سىز بىلەن تەشكىل نامىدا سۆزلىشىۋاتىمەن!...» دېگەنلىرى پۇتۇنلەي يالغان پوپوزا ئىدى. تەشكىل ئۇنىڭغا ھېچقاچان ئۇنداق ۋەزىپىنى تاپشۇرمىغان، بادامگۈلنىڭ شەۋكەتتىن چەك - چېگرا ئاجرىتىش ياكى ئاجراتماسلىقىمۇ پۇتۇنلەي ئۇنىڭ شەخسىي ئىشى ئىدى. لېكىن ئۇ بۇنىڭدا، شەۋكەتكە يېڭى بىر ھۇجۇم — شىددەتلىك مەنىۋى ھۇجۇم باشلاپ، روھىي جەھەتتە بويسۇندۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى...
بادامگۈل ھاۋاز بەختىنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقىپ، ئۇدۇل - ياتىقىغا قايتىپ كەلدى، ياتاقتا كىلىپلا ئۇنى يىغا باستى، كۆزلىرىدىن بولدۇقلاپ ياش چىقتى، ئۇ كۆپ يىغلىدى، يىغلاپ - يىغلاپ ياشلىرىمۇ قۇرۇپ كەتتى. ياتاقداشلىرى ئۇنىڭغا ئۇلاش - چولاش تەسەللى بەردى، لېكىن ھازىر ئۇنىڭ ھېچقانداق گەپنى ئاڭلىغۇسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئەسەبلىرى تارتىشىپ، يۈرىكىدە مۇزدەك بىر نەرسە ئۇيۇپ قالغاندەك، تومۇرلىرىدىكى قانمۇ سوۋۇپ كەتكەنىدى. ئەتراپىدا ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ، كۆگۈل ئېيتىپ تۇرغان ساۋاقداشلىرىنىڭ سەممىي، مۇلايىم سۆزلىرىدىن كۆرە، ھازىر ئۇنىڭ قۇلىقىدا ھاۋاز بەختىنىڭ بايا ئېيتقان يوشۇرۇن تەھدىتلىك ۋەز - نەسىھەت ھەم ئاگاھلاندۇرۇشلىرى قايتا - قايتا تەكرارلىنىپ، بېشىنى قوداڭشىتىۋەتكەنىدى.
ئاخىر ئۇ ياتاقداشلىرىغا ياش يۇقى كۆزلىرىنى تىككىنىچە ھارسىنغان ھالدا ئۆتۈندى:

— سىلەرگە رەھمەت، ئەمدى مېنى يالغۇز قويۇڭلار!

ئۇ ياتاققا شۇ بېكىنىۋالغانچە كەچلىك تاماققا چىقمىدى، كەچلىك تەكرارغىمۇ بارمىدى. كارىۋىتىغا چىقىپ، خۇددى ئۆي مۈشۈكىدەك تۈگۈلۈپ، خىيالغا پېتىپ ياتتى. ئۇنىڭ خىيالىنىڭ باش-ئاخىرى يوق ئىدى، «ئوي ئويۇپ يەيدۇ» دېگەندەك، ئەنە شۇ تۈگىمەس، ئاچچىق ئوي-خىياللاردىن ئۇنىڭ ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان يېقىملىق كۆزلىرى مۇڭلىنىپ، نۇر-جۇلاسىنى يوقاتقانىدى، ئېقى ئاق، قىزىلى قىزىل سۈزۈك يۈزلىرىمۇ تاتىرىپ، ئۇمچەرەپ قالغانىدى...

ئىشىكنىڭ يېنىك چېكىلىشى ئۇنى ھەسرەتلىك «خىيالخانىسى»دىن ئاستا تارتىپ چىقتى، ئۇ كارىۋىتىدا ئۆرە بولۇپ، ئۆزىنى ئانچە-مۇنچە تۈزەشتۈرۈپ «كىرىڭ!» دېدى. ياتاققا زايىت كىردى، ئۇ بوسۇغىدىلا تۇرۇپ، تارتىنغان، قورۇنغاندەك تەلەپپۇزدا:

— كەچلىك تەكرارغا چىقمىدىڭىز، مەن سىزنى كۆپ ئىزلەپ كەتتىم ... — دېدى.

— ھەئە ... چىققۇم كەلمىدى ... — دېدى بادامگۈل مەيۈس ئاۋازدا ۋە كارىۋاتتىن پۇتىنى ساڭگىلىتىپ سورىدى، — بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟

— ئۆتكەنكى ۋەدە بويىچە بۈگۈن بىللە كىنوغا بېرىپ كېلەيلى دېۋىدىم، — دېدى زايىت ئۇنىڭغا يېقىنراق كېلىپ.

— بارغۇم يوق، — دېدى بادامگۈل كېسىپلا، — كۆڭلۈم ھېچنېمىنى تارتمايدۇ!

زايىت بۈگۈن بادامگۈلنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنداق خىيالچان، پەرىشان ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلەتتى. ھاۋاز بەختىنىڭ نېمە دېگەنلىكىمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. شۇڭا بۈگۈن ئۇ «تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇش» ئۈچۈن ئالاھىدە كېلىپ كىنوغا تەكلىپ قىلىۋاتاتتى.

— بادامگۈل، كۆڭۈل دەرۋازىڭىزنى ئۇنداق مەھكەم ئېتىۋالماڭ! — دېدى ئۇ بادامگۈلنىڭ شۇ تاپتا ھەممىدىن تەسەللىگە موھتاج ئىكەنلىكىنى پەم-

لەپ ، ــ ئۆزىڭىزنى ئەركىن ، مەغرۇر تۇتۇپ ، سەپداشلىرىڭىزغا يېقىنلىشىڭ ! بىلمەن ، ھازىر سىزنىڭ ئويناشقا ، كۈلۈشكە رايىڭىز يوق . لېكىن سىز قەلب دەرۋازىڭىزنى كەڭ ئېچىۋېتىپ ، دوستلىرىڭىزنىڭ ، سەپداشلىرىڭىزنىڭ ئويۇن - تاماشىسىنى كۆرسىڭىز ، كۈلكە سادالىرىنى ئاڭلىسىڭىز ، قەلبىڭىز يېنىكلەپ ، كۆزىڭىز روشەنلىشىپ قالىدۇ ، ئۆزىڭىزنى ئۇنداق يەككە - يېگانە زۇلمەت ئىچىگە قاماپ ، جېنىڭىزنى قىينىماڭ ! مەن بۈگۈن سىزنى دەپ ئىككى بىلەت ئېلىپ كەلدىم ، بارمىسىڭىز كۆڭلۈم رەنجىپ قالىدۇ ، دوستلۇقىمىزنىڭ يۈز - خاتىرىسى ئۈچۈن ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ !

ــ مەن ... ئەستا ... تازا مىجەزىم يوق ئەمەسمۇ ! ... ــ بادامگۈل تەمتىلىپ قالدى . زايىتىنىڭ تەسىرلىك ، كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان سۆزلىرى ئۇنىڭ «قاتتىق تۇرۇش» ئىرادىسىنى بوشىتىۋەتكەنىدى .

ــ مانا مۇشۇ بىلەت سىزنىڭ تازا ياخشى دورىڭىز ، ئەگەر مىجەزىڭىز ئوڭلانماي قالسا مېنى تىللاڭ . قاغاڭ ... بولامدۇ ؟ ...

ــ قانداق كىنو ئىكەن ؟

ــ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كەڭ ئېكرانلىق يېڭى كىنوسى «ئەسىرداش ئادەم» ...

ــ قايسى كۇلۇبتا ؟ يىراقتا ئەمەستۇ ...

ــ خاتىرجەم بولۇڭ ، مەن سىزنى شۇنداق دەيدۇ ، دەپ يېنىمىزدىكى يازلىق كۇلۇبنىڭ بېلىتىنى ئالغان . باللار تەكراردىن چۈشكۈچە بىزمۇ كېلىپ بولىمىز ...

بادامگۈل ئورنىدىن تۇردى ، كۆڭلى بەك خالاپ كەتمىسىمۇ ، لېكىن ھاۋا يەپ ، ئۇنى - بۇنى كۆرۈپ ، كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالار دېگەن ئىستەك بىلەن زايىتقا ئەگىشىپ ياتاقتىن چىقتى . كىنونىڭ ۋاقتى ئاز قالغاچقا ، ئۇلار پاراڭمۇ قىلماي ، تېز - تېز قەدەم بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

دېگەندەك «ئەسىرداش ئادەم» بادامگۈلنىڭ خېلى كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويدى ، بىردەم بولسىمۇ ئاچچىق ، ھەسرەتلىك خىياللاردىن قۇتۇلۇپ ، ئۆزىنى

يېنىك ۋە ئەركىن سەزدى. كىنونىڭ كۆلكىلىك يەرلىرى چىققاندا، باشقىلارغا قوشۇلۇپ خەندان ئۇرۇپ كۈلدى، سۆيۈنۈشىدىغان، قوچاقلىشىدىغان مۇھەببەتلىك كۆرۈنۈشلەر كۆرۈنگەندە، ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋېلىپ، ھايا بىلەن يەرگە قاراپ ئولتۇردى. كىنو تۈگىگەندە، ئۇ ئۆزىنى راستىنلا كۆڭۈل ئارامى جايىغا چۈشۈپ، پىكىر - خىيالى نورمال ئادەملەردەك خۇش كەيپ ۋە ئازادە ھېس قىلدى. ئۇلار يول بويى دەسلەپ كىنو توغرىسىدىكى تەسىراتلارنى سۆزلەشتى، كېيىن زايىت ئاللىقاچان كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان سۆزلىرىنى ناھايىتى ئۇستاتلىق بىلەن ئاستا ئېيتىشقا باشلىدى:

— بادامگۈل، سىز بىلەن ھاۋاز يىپەكچى سۆزلەشتىڭىزمۇ دېمەن، نېمەلەرنى دېگەنلىكىنى بىلىشكە بولارمۇ؟

— ئۇنىڭ سىزگە ئالاقىسى يوق، زايىت. ھەممىسى شەۋكەت بىلەن مېنىڭ مۇناسىۋىتىم توغرىسىدىكى گەپلەر... — دېدى بادامگۈل كۆڭۈل يارىسى تاتلانغاندەك مەيۈس ئاۋازدا.

— ئەمدى سىز قانداق ئويلاۋاتىسىز؟

— بۇنى ئويلاشتىنمۇ قورقىمەن...

— راست، سىزگە ئاسان ئەمەس، — دېدى زايىت ھېسداشلىق قىلغاندەك تەلەپپۇزدا، — شەۋكەت ئۆزگىمۇ قىلدى، سىزگىمۇ قىلدى، مەنمۇ دەسلەپ ئۇنىڭ مەسلىسىنىڭ خاراكتېرىنى تازا چۈشەنمەپتىكەنمەن، كېيىن قارىسام بۇ ئادەتتىكى ئىش ئەمەسكەن، ھاۋاز يىپەكچىنىڭ سىز بىلەن سۆزلەشكەنلىكىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ يەردە، «قارىغۇنىڭ ئارقىدىن ماڭساڭ گوداڭغا چۈشىسەن» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ!؟ — زايىت سەل تۇرۇۋالدى، بادامگۈلنىڭ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ناھايىتى پەم بىلەن داۋام قىلدى، — مەن شەۋكەتنى ھەممىدىن كەچسىمۇ سىزدىن كېچەلمەيدۇ دەپ ئويلايتتىم، ئەپسۇسكى رېئاللىق — شەپقەتسىز رېئاللىق ئۇنداق بولماي قالدى. ئۇ سىزنىمۇ خۇددى بىرەر تال ئەرزىمەس نەرسىنى تاشلىۋەتكەندەكلا تاشلاپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى!...

بۇ سۆز بىلەن تەڭ بادامگۈلنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلىپ قالدى. گويا ئۆزى ئويلىمىغان، ھېس قىلمىغان مۇدھىش بىر پىكىر تۇيۇقسىز كۆڭگۈل ئۆ-يىگە بۆسۈپ كىرگەندەك، ئۇنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. توۋا! ... مەن بۇ تەرىپىنى نېمىشقا ئويلىمىدىم. ھە ؟! ... راست، ئۇنىڭ مېنى تاشلاپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇشقا كۆزى قىيىپتۇغۇ ؟! بۇنداق ۋاپاسىزلىق قىلىدىغان ئادەمگە كۆز يېشى قىلىپ، ئاھۇ - پەرياد چېكىش ئەرزىمدۇ ؟! ...

بادامگۈل ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە، يۈرىكى ئۇيۇشقاندەك، مۇزلى-غاندەك سوغوق ۋە ئاچچىق بولۇپ قالدى. ئالتۇن دەپ ئەتىۋارلاپ كېلىۋاتقان نەرسىنىڭ بىردىنلا مىس بولۇپ قېلىشى ئۇنىڭ كۆڭلىنى لەسسىدە قىلىپ قوي-غاندى.

ئۇنىڭ خىيالى زايىتنىڭ يەنە شۇ مۇلايىم، تەسىرلىك سۆزلىرى بىلەن بۆلۈنۈپ، چەلەڭگۈش بولۇپ كەتتى.

— بۇ ئىشنىڭ سىزگە كۈتۈلمىگەن زەربە بولۇشى، چوڭقۇر ئازاب - ئوقۇبەت ئېلىپ كېلىشى تەبىئىي، — دېيتتى زايىت ھاياجانلىق بىر تۈيغۇ بىلەن، — لېكىن ئۇنىڭلىق بىلەن ئۆزىڭىزنى يوقىتىپ قويىسىڭىز بولمايدۇ. مېنىڭچە، ئادەم مۇھەببەتتە ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغان مۇنداق ئالاھىدە چاغلاردا بىرىنچىدىن، رېئاللىققا توغرا قاراپ، تۇرمۇشنى سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىشى ؛ ئىككىنچىدىن، ئۆز - ئۆزىگە غەمخورلۇق قىلىش ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق، ئازابتىن، ئۆكۈنۈشتىن، چۈشكۈن كەيپىياتتىن قۇتۇلۇشى كېرەك. بۇنىڭغا ئېرىشىش ئانچە تەس ئەمەس. ئېيتايلۇق، ھەر كۈنى ئۇخلاش ئالدىدا پۇت - قوللىرىڭىزنى ئىسسىق سۇغا چىلاڭ، ياتىدىغان ئورنىڭىزنى چىرايلىق بېزەڭ ؛ كىنوخانىلارغا بېرىپ، كۆڭۈل ئاچىدىغان كومېدىيىلىك، لىرىكىلىك فىلىم-لەرنى كۆرۈڭ، دەرستىن چۈشكەندە تالاغا چىقىپ سەيلە قىلىڭ ؛ ھەر كۈنى گۈللۈكلەرنى ئارىلاپ، رەڭمۇ رەڭ چىرايلىق گۈللەردىن، خۇش پۇراق ھاۋا-دىن ھوزۇرلىنىڭ ! ... شۇنداق قىلسىڭىز، تەبىئەتنىڭ بۇ مۆجىزىلىرى قەلبىڭىزنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدە غەبلەتتە ياتقان سەزگۈلىرىڭىزنى ئويغىتىپ،

سىزنىڭ ۋۇجۇدىڭىزنى يېڭى مۇھەببەتنىڭ شادلىقىدىن بەھرىمەن قىلالايدۇ !
...

زايىت خۇددى يارامىلىق پسىخولوگلاردەك ئەنە شۇنداق چىرايلىق، ياغلىما، ھەم قۇتراتقۇلۇق گەپلەر بىلەن بادامگۈلنىڭ ھېسسىياتىنى تەۋرىتىشكە ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلدى. ئەمەلىيەتتە ئۇ، بۇ مەقسىتىگە مەلۇم دەرىجىدە يەتتى.

ياتاقنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، بادامگۈل ياش يۇقى كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى. بىر چاغلاردا تاغ سۇلىرىدەك شوخشۇپ كەلگەن كۆڭۈل شادلىقلىرىدىن ئەمدى ئۇنىڭدا ئەسەرمۇ قالمىغانىدى، قالغىنى پەقەت ساراسىمە، قايغۇ، ھەتتا ئاچچىق نەپرەت بولۇپ قالدى ...

× × ×

رومانتىك ھېسسىياتقا ئىگە قىزلار مۇھەببەتتىن جۇدا بولۇشنى خۇددى ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشكەندەك چوڭ ئىش بىلىدۇ. بەزىلىرى، ھاياتىم شۇنىڭ بىلەن تۈگەشتى، دەپ قارايدۇ. بەزىلىرى ھەتتا، «بولغۇلۇق بولدى، ئاخىرىغىچە بولسۇن» دەپ قاراپ، ئىنتايىن بولمىغۇر، ئېچىنىشلىق ئىشلارنى قىلىپ قويىدۇ. بادامگۈلنىڭ ھازىرقى روھىي ھالىتى گەرچە ئۇ دەرىجىدە بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا تۇنجى مۇھەببەتتە ئۇچرىغان بۇ پېشكەللىكى ئانچە يېنىك چۈشمىدى، ئۇنىڭمۇ ھېسسىياتى زەخىم يەپ، روھى قاتتىق ئازابلاندى. ئۇ، چۈشتىن كېيىنكى ئاخىرقى دەرسنى ناھايىتى تەستە تۈگەشتى. لېكىن لېكسىيە ئۇنىڭ كاللىسىغا چۈشمىگەنىدى، مۇئەللىم شۇنچە ئېزىپ، كۆپ سۆزلىدى. ئاخىر قوڭغۇراقمۇ چېلىندى، بادامگۈل سىنىپتىن چىقىپ، ئۇدۇل كارىدورنىڭ ئۇ بېشىغا باردى، دېرىزىنىڭ ئويۇقىغا جەينەكلەپ، تەرلەپ قالغان ئەينەكنىڭ نەم يۈزىگە ماڭلىيىنى تىرەپ ئويغا كەتتى ...

ئۇنىڭ خىيالىغا ئالدىنقى كۈنى كەچتە زايىتنىڭ كىنودىن قايتقىچە ئېيتقان ھېلىقى گەپلىرى كىرىۋالغانىدى. ئۇ بىر تەرەپتىن، شەۋكەتنىڭ مۇ-ھەببىتىدىن، ساداقىتىدىن گۇمانلىنىپ، ئۆزىنى تاشلاپ قېچىپ كەتمەكچى بولغانلىقىغا ئىچ - ئىچىدىن كايىپ نەپرەتلەنسە؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ ھەممە نەرسىدىن ئايرىلىپ، قاراڭغۇ ئۆيگە قامىلىپ، كېچە - كۈندۈز سوئال - سوراق، دەككە - دەشنام يەپ قىينىلىۋاتقانلىقىغا ئىچ ئاغرىتىپ، ھېسداشلىق قىلاتتى. ئۇنىڭ كاللىسىدا گۇمان بىلەن ھېسداشلىق، سېغىنىش بىلەن بىزارلىقتا ئوخشاش نازۇك، سەزگۈر تۇيغۇلار گىرەلىشىپ، ئالمىشىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىردەممۇ ئارامىدا قويمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۈگۈن ئەتىگەن ھاۋاز بەختى ئۇنىڭغا: «ئەتە شەۋكەت بىلەن كۆرۈشىسىز، نېمە دەيدىغانلىقى-ڭىزنى ئوبدان ئويلىنىڭ!» دەپ ئالاھىدە جېكىلىدى. بۇ ئىشمۇ ھازىر ئۇنىڭ قەلبىنى بېسىپ تۇرغان بىر تاشتەك، ئېغىر، ئازابلىق تۇيۇلۇۋاتاتتى...

بادامگۈل ئارقا تەرىپىدىن خۇددى تۆگىنىڭ «شىپ - شىپ» ماڭغىنى-دەك يۇمشاق بىر ئاياغ شەپىسىنى سەزدى. ئۇ گەۋدىسىنى بۇراپ قايرىلاي دەپ تۇرۇۋىدى، ئاياغ ئىگىسىمۇ ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. ئۇ قولىدا بىر ژۇرنالنى تۇرتەكلەپ تۇتۇۋالغان ئاقنىياز ئىدى.

— بۇ يەردە ئىكەنسىز، بادامگۈل، — دېدى ئۇ دېرىزە تەكچىسىگە يۆ-لىنىپ ۋە ئىچكۆيەرلىك بىلەن سۆزىنى ئاستا داۋام قىلدى، — يېقىندىن بېرى ئىمتىھاننىڭ تەييارلىقلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ كەتتۇق. تارىسام، روھىي كەيپىياتىڭىز تازا ياخشى ئەمەستەك قىلىدۇ، بۇنداق كېتىۋەرسىڭىز ئىمتىھاندا يېقىلىپ كېتىسىز، بۇنى شەۋكەتمۇ خالىمايدۇ. مەن سىزگە بىر ماتېرىيال تې-پىپ كەلدىم...

— قانداق ماتېرىيال؟ — بادامگۈل قىزىقىپ، ئالدىراپ سورىدى.

— سىز ھەمىشە كىيۈرى خانىمنىڭ گېپىنى قىلاتتىڭىزغۇ! — دېدى ئاقنىياز ۋە قولىدىكى ژۇرنالنى ئۇنىڭغا بېرىۋېتىپ داۋام قىلدى، — ئىككى قې-تىم نوبىل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بۇ ئايال ئالىمنىڭ ھاياتى ھەققەتەنمۇ قالتىس

ئىكەن. مەن ئۇنىڭ تولۇق تەرجىمىھالى بېسىلغان ژۇرنالنى ئېلىپ كەلدىم، ئوبدان ئوقۇپ چىقىڭ، دۇنياۋى شۆھرەتكە ئىگە بۇ ئالىمۇ ئۆز تۇرمۇشىدا خۇددى ئاددىي ئاياللارغا ئوخشاشلا نۇرغۇن جاپا-مۇشەققەتلەرنى، ئازاب-ئوقۇبەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرۈپتىكەن. ئۇنىڭ ۋەتىنى مۇنەققەرز بولغان، ئائىلىسى نامراتلاشقان، مۇھەببىتى بۇزۇپ تاشلانغان... لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ يارامىلىق ئادەم بولۇش يولىدىكى ئىرادىسىگە توسقۇن بولالمىغان! مەن سىزنىڭمۇ بېشىڭىزغا كەلگەن بۇ ۋاقىتلىق ئازابلارنى ئۇنتۇپ، ئۆگىنىشتىن، كەسپىڭىزدىن مۇھەببەتلىك ماكان تېپىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن!

بادامگۈلنىڭ كۆڭلى سۆيۈنۈپ قالدى. ئادەمنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە قىلىدىغان بۇنداق ھىممەت، تەسەللى ۋە مەنىۋى ئوزۇق پەقەت ھەقىقىي، سەمىمىي دوستلارنىڭلا قولىدىن كېلەتتى.

— سىزگە رەھمەت، ئاقنىياز، — دېدى بادامگۈل كۆڭۈل ەشەككۈرىنى ئېيتىپ، — بۇنى چوقۇم ئوقۇپ چىقىمەن.

ئۇلار دېرىزە ئالدىدىن قايتتى، پەلەمپەيدىن چۈشۈۋاتقاندا ئاقنىياز سورىدى:

— شەۋكەتنىڭ يېنىغا باردىڭىزمۇ؟

بادامگۈل قىسقا، لېكىن ئازابلىق بىر تۇيغۇ ئىچىدە جاۋاب بەردى:

— ئەتە بارىمەن!...

— پات-پات يوقلاپ تۇرۇڭ، — دېدى ئاقنىياز سەمىمىي دەۋەت بىلەن، — ئادەم مۇشۇنداق چاغلاردا سىنىلىدۇ. دانىشمەنلەرمۇ: «دوستلار زىنداندا ئەسقاتىدۇ، داستىخان ئۈستىدە ھەممە ئادەم دوست كۆرۈنىدۇ» دەپ ناھايىتى توغرا ئېيتقان. شەۋكەت بىھۇدە ئازاب چېكىۋاتىدۇ، ئۇ گۇماننىڭ، ئاداۋەتنىڭ قۇربانى بولۇپ قالدى. مەن ئۇنىڭ ھەقلىقىغا، پاكلىقىغا ئىشىنىمەن!...

بادامگۈلنىڭ خىياللىرى يەنە چەلەڭگۈش بولۇپ كەتتى. ئاقنىيازنىڭ

شۇنچىلىك ئىشەنچ ۋە قەتئىيلىك بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى ئۇنىڭ داۋالغۇپ تۇرغان كۆڭۈل كۆلىدە شىددەتلىك بىر تەۋرىنىش پەيدا قىلدى. بۇ تەۋرىنىش ئۇنىڭ قەلبىدىكى شەۋكەتكە بولغان ھېسداشلىق تۇيغۇسى بىلەن قوشۇلۇپ، ئۇنى كەڭ ۋە ئازادە بىر ساھىلغا ئېلىپ چىققاندەك، ئۇنىڭ بۇرۇختۇملۇقتا قالغان پىكىر - خىيالى بىلەن ئەقلى - ھوشىنى خېلى سەگىتىپ قويدى.

ئۇ ئاقنىيازدىن ئايرىلىپ ياتىقىغا كىرگەندىمۇ، شۇ تەسىرات، شۇ ھېسسىيات بىلەن ئۆزىنى يېنىك ۋە خۇش چاغ سەزگەندەك بولدى، پىكىر - خىيالى ئايلىنىپ، يەنە شەۋكەتكە باغلىنىپ كەتتى...

ھەممە جەھەتتىن يېتىلگەن قىزلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاجايىپ گەپلەر بولىدۇ. بولۇپمۇ، يىگىتلەر توغرىسىدىكى گەپلەر ئۇلارنىڭ دائىملىق پاراڭ تېمىسى بولۇپ قالىدۇ. بىر چاغلاردا، مانا مۇشۇ ياتاقتا، بەش قىز ئوتتۇرىسىدا «قانداق يىگىت ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ؟» دېگەن تېمىدا تالاش - تارتىش بولۇپ ئۆتكەنىدى. شۇ چاغدا بىرسى: قەددى - قامىتى كېلىشكەن، بەستلىك يىگىتلەر ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ، دېسە؛ يەنە بىرسى، تۈز كۆڭۈل، ساداقەتمەن يىگىتلەر ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ، دېدى. يەنە بىرسى تۇرۇپ: مۇلايىم، كۆيۈمچانلىرى ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ، دېسە، تۆتىنچىسى: كەسىپچانلىقى كۈچلۈك يىگىتلەر ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ، دېدى. ئەڭ ئاخىرىدا بادامگۈل ئورنىدىن تۇرۇپ، خۇددى بىر يارلىقنى جاكارلاۋاتقان جاكارچىدەك، مەردانە ئاۋازدا مۇنداق دېگەنىدى: ئۇنى دېسەڭلەرمۇ، بۇنى دېسەڭلەرمۇ ھەممىسى بىكار. مېنىڭچە، ھەقىقىي ئەركەكلا ياخشى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ، دېگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن قىزلار ئوتتۇرىسىدا «ھەقىقىي ئەركەك قانداق بولىدۇ؟» دېگەن مەسىلىدە يەنە تالاش - تارتىش باشلىنىپ كەتتى. ئۇ بىرنېمە دەپ، بۇ بىر نېمە دەپ، ئاخىرى، نۇرغۇن يىگىتلەرنى «ئەر» دېيىشكە بولىسىمۇ، لېكىن ھەقىقىي «ئەركەك» دېيىشكە بولمايدۇ. ھەقىقىي ئەركەك — تاغنى تالقان، چۆلنى بوستان قىلغۇدەك جاسارەتكە ئىگە، قەيسەر، ئىرادىلىك

يىگىتلەردۇر. بۇنداق يىگىتلەرنى يۈكسەك تاغ، چوڭقۇر دېڭىز، كەڭ ئاسمانغا ئوخشاتساڭ بولىدۇ، بۇنداق يىگىتلەر قىزلارنىڭ ھەقىقىي غۇرۇرى، ئىپتىخارى ۋە ئۆمۈرلۈك جۈپتى بولالايدۇ، دېيىشتى. بادامگۈل قەلبىدىكى مانا شۇ غايىۋى ئۆلچىمى بىلەن شەۋكەتنى تاللىغان، ئۇنىڭ ئانچە قەمەتلىك بولمىغان جۇغى كىچىك جىسمىنى، تېخى ئانچە - مۇنچە ئاق چېچەكنىڭ ئىزى بار بۇغدايئۆڭ يۈزىنى ئەنە شۇ غايىۋى ئۆلچەمدىن تۇغۇلغان ئىشتىياقى بىلەن قۇچاقلىغان، سۆيگەن ۋە ئۇنىڭدىن زور بىر مەنىۋى كۈچ - قۇۋۋەت سەزگەنىدى. شەۋكەت ئادەتتە كەمسۆز ئىدى، ئادەتتە كەمسۆز بۇ يىگىتنىڭ قەلبىگە ئالەم سىغدىغان كەڭ قورساق، ئوچۇق - يورۇق پەزىلىتىنى ئۇ چىن كۆڭلىدىن يارىتىپ قالغانىدى...

مانا ئەمدى شۇ يىگىت — ئۇنىڭ غۇرۇرى، ئىپتىخارى بولۇپ تۇيۇلغان ھەقىقىي ئەركەك خۇددى بىر ناتىۋان، ئاجىز قۇشلاردەك قەپەزگە سولىنىپ، ئەركىدىن، مۇھەببىتىدىن، دوستىدىن، جىمى - جىمى نېمىسىدىن ئايرىلىپ، ئازاب ۋە نادامەت ئىچىدە ياتماقتا... ئۇ راستتىنلا گۇناھسىزمىدۇ؟ ئۇنداق بولسا، تەشكىل نېمىشقا ئۇنى تۇتقۇن قىلىدۇ؟ ئەتە كۆرۈشكەندە نېمە دەرمەن؟ ئەگەر ئايرىلىشقا توغرا كەلسە، ئۇ تېخىمۇ ئازابقا قالماسمۇ؟!...

بادامگۈل ئۆزىنى تۇتالماي نالە قىلدى. ھەي تۇرمۇش! ھەي ياشلىق! ... سەن نېمە ئۈچۈن بىگۇناھ كىشىلەرنى بۇنداق چىگىش، شەپقەتسىز سوئاللار بىلەن قىينايدىغانسەن؟!...

× × ×

تۇرمۇشتا ھەمىشە شۇنداق بولىدۇ: خۇشاللىق ئاستا كېلىپ، تېز كېتىدۇ! خاپىلىق تېز كېلىپ، ئاستا كېتىدۇ! لېكىن شەۋكەتنىڭ بېشىغا كەلگەن خاپىلىق ئاستا كېتىش تۇگۇل، خۇددى ئۇنىڭ يۈزىگە چىققان قارا

سۆگەلدەك شۇ كەلگەن پېتى كەتمەيلا قويدى. مۇشۇ كىچىككىنە، كۆرۈمسىز
ئۆيدە ئۆتكەن ئۇن نەچچە كۈن ئۇنىڭغا گويا ئۇن نەچچە ئايدەك ئۇزاق ۋە
زېرىكىشلىك تۇيۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئۇن نەچچە كۈندىن بېرى ئاسماندا چاقناپ
تۇرغان قۇياشنى كۆرمىدى، يەردە گۈللەپ ياتقان گۈل - گىياھلارنى پۇرى-
مىدى، ھەر كۈنى سەھەر ۋە كەچلەردە بۇغدا تەرەپتىن سوقۇپ تۇرىدىغان
لەرزان تاغ سەلكىندىن ھوزۇرلانمىدى. ئۇنىڭ كۆرىدىغىنى، سوغۇق ۋە
مەينەت تۆت تام؛ پۇرايدىغىنى، ئاچچىق تاماكا بىلەن قاڭسىق زەي؛
ھوزۇرلىنىدىغىنى، كىتاب ۋە ئەركىن خىيال ئىدى. ئۇ دوست - بۇرادەرلىرى-
نىڭ كۈلكە - چاقچاق، ساز - ناخشىلىرىغا تولغان شەۋقۇن - سۈرەنلىك
ياتاقلارنى سېغىندى، تىنچ، ئازادە سىنىپلاردا ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە ئول-
تۇرۇپ، ئۇستازلىرىنىڭ يېقىملىق، تەسىرلىك لېكسىيىلىرىنى ئاڭلىغۇسى
كەلدى، ئالا - يېشىل چىراغلار چاقنىغان زاللاردا كۆڭلىدىكى قىزلار بىلەن
بەل تۇتۇشۇپ، سىرلىق، لېرىكىلىق تۇيغۇلارغا باي تانسلارنى ئويىنغۇسى
كەلدى... لېكىن ھازىر ئۇنىڭغا بۇلارنىڭ ھەممىسى تولىمۇ يات، تولىمۇ يىراقتا
ئىدى. ئۇ خۇددى قانات - قۇيرۇقى بوغۇچلانغان كەپتەردەك ئەركىن قانات
قاقالمايتتى، ئىككى قەدەم نېرىغا خالىغانچە بارالمايتتى. ئۇ مۇشۇ بىنادىكى
ھاجەتخانىغىمۇ كۆزەتچى بىلەن بىللە چىقاتتى، تاماقنى ساۋاقداشلىرى نۆۋەت
بىلەن ئەكىلىپ بېرەتتى. ئۇ مۇشۇنداق تەقىپ ۋە بېسىم ئاستىدا ئۇن نەچچە
كۈندىن بېرى، يەتتە - سەككىز قېتىم ئۆزىنى تەكشۈرۈش، قەلبىنى
تاپشۇرۇش ماتېرىيالىنى يازدى. لېكىن ئۇنىڭ بىرسىمۇ ھاۋاز بەختىنىڭ كۆڭ-
لىگە ياقمىدى، ھەممىسى قۇپاللىق بىلەن قايتۇرۇۋېتىلدى. ئەمدى
شەۋكەتنىڭمۇ جەھلى قاتتى. راست گەپ كۆڭلىگە ياقمىسا ئۇ قانداق قىلىدۇ؟
يالغان گەپلەرنى توقۇپ چىقىپ، ئۆزىنىمۇ، تەشكىلنىمۇ ئالدىسۇنمۇ؟!...
ياق، شەۋكەتنىڭ قولىدىن ھەرگىزمۇ بۇنداق كازززاپلىق، ۋىجدانسىزلىق
كەلمەيدۇ! ئۇ ئۆزىگە ئاق، ئاق بولغاچقا، ھازىرغىچە يۈرىكى پوكۇلدىماي،
قەددىنى تىك تۇتۇپ كېلىۋاتامدۇ! ئۇنىڭغا دادىسى: «يالغان سۆزلەپ

پادىشاھ بولغاندىن ، راست سۆزلەپ گاداي بولغان ياخشى» دېگەن ھېكمەتنى ئۇيدان ئۆگەتكەن ! ...

لېكىن ھاۋاز بەختىمۇ مۇددىئاسىغا يەتمىگۈچە توختىمايدىغاندەك قىلاتتى .

ئۇ قايسى بىر دانىشمەن ئېيتقاندەك ، ئەتە قىچىشىدىغان يەرنى بۈگۈن قاشلاپ قويۇشقا ئۇستا ئىدى . ئۇنىڭ ئالدىنقى كۈندىكى گەپلىرىدىن تېخىمۇ ئارتۇق ، تېخىمۇ شەپقەتسىز ئىشلارنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقى بىلىنىپ قالدى . ئۇ بىر مۇنچە سىياسىي تەھدىتلىك سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن ، چىقىپ كېتىۋېتىپ : «بىلىپ قوي ، ئەمدى سېنىڭ باشقىلارنىمۇ ئۆزۈڭگە چېتىپ نابۇت قىلىشىڭغا يول قويۇلمايدۇ ! بادامگۈل ئۆزىنىڭ تەقدىرى ، ئىستىقبالى توغرىسىدا قايتا ئويلاشتى . ئۇ سەن بىلەن مېڭىپ ، ياشلىق باھارىنى ، گۈزەل ئىستىقبالىنى ۋەيران قىلىشنى خالىمايدۇ ! ...» دېدى . بۇ سۆز ھاۋاز بەختىنىڭ ئاغزىدىن ئۇنداق ئاسان ۋە ئوڭاي چىققىنى بىلەن شەۋكەتكە خۇددى كۆك چېقىق بىلەن يۈرىكىگە ۋاشىلدىتىپ ئۇرغاندەك شۇنداق مۇدھىش ۋە دەھشەتلىك ئاڭلاندى . ئەگەر ئۇ شۇ كۈنلەردە بادامگۈلدىن ئايرىلىدىغان بولسا ، ئۆزىنى مۇشۇنداق ئىرادىلىك ، مەردانە تۇتۇپ تۇرغان مەنىۋى تۈۋرۈكىنىڭ دەل يېرىمىدىن مەھرۇم بولۇپ ، تېخىمۇ قاتتىق چۈشكۈنلۈككە ، ئاسارەتكە ۋە غېرىپلىققا مۇپتىلا بولاتتى .

ھازىر ئۇنىڭدا ھەممە نەرسە — ئەركىنلىكمۇ ، كەسپىمۇ ، ئىستىقبالىمۇ تۈگىگەن ، يوقالغان . پەقەت بىرلا نەرسە — ئىچ - ئىچىدىن ئۇرغۇپ چىقىپ يالقۇنجاپ كۆيىدىغان ، ئادەمنى ياشاشقا ، ۋاقتى كەلسە ئۆلۈشكىمۇ ئۈندەيدىغان سىرلىق ، قىزغىن مۇھەببەتلا قالغانىدى . ئۇ مانا شۇ مۇھەببەتنىڭ خورىماس كۈچى ، سۆيگۈ لەززىتىنىڭ بەخش ئەتكەن جاسارىتى بىلەن ھەر قانداق ئازاب ۋە خورلۇققا چىداپ كېلىۋاتاتتى ... لېكىن ، مانا شۇ جان ئالغۇچى «لېكىن» بىلەن شەۋكەت يەنە ئويلىنىپ قالدى . ئەگەر بادامگۈل راستتىنلا ئۆزىنىڭ ئىستىقبالىنى ئويلاپ ، ئۇنىڭدىن چەك - چېگرا ئاجرىتىش قارارىغا كەلگەن

بولسچۇ ؟ ... ئۇ چاغدا، ئۇ ئۆزى جان - دىلى بىلەن ياخشى كۆرىدىغان بىگۇ-
ناھ بىر قىزنىڭ تەقدىرىنى، ئىستىقبالىنى ئويلىمسا بولامدۇ ؟ ئۆزى بىلەن
بىللە ئۇنىڭ بەختىنىمۇ نابۇت قىلسا ئادىللىق بولامدۇ ؟ ھەقىقىي مۇھەببەت
قانداقتۇر بىر يۈرەكنىڭ يەنە بىر يۈرەكنى چېكىپ بېقىشىدىن چىققان سوغۇق
سادا ئەمەس، بەلكى ئىككى يۈرەكنىڭ ئۆز ئارا تەڭ ئۇرۇلۇشىدىن چىققان بىر
يالقۇن ! ئۇنىڭدا بەخش ئېتىشلا بولىدۇكى، ھەرگىزمۇ نەپ ئېلىش بولمايدۇ !
ئەگەر بادامگۈلدە راستتىنلا ئۆز تەقدىرى ۋە ئىستىقبالى توغرىسىدا قايتا ئويلى-
نىش بولغان بولسا ... ئەگەر سىياسىي ھاياتى راستتىنلا تەھدىتكە ئۇچراۋاتقان
بولسا ... ئەگەر مۇھەببەت ئۇنىڭغا بەختتىن كۆرە، بەختسىزلىك كەلتۈرىدىغان
بولسا ... ئەگەر ... ئەگەر ...

شەۋكەتنىڭ كۆز ئالدىدا سۆيگۈ لەززىتى، مۇھەببەت ئازابى،
سېغىنىش دەردى، ۋىسال تەشنالىقى دېگەنلەر خۇددى قىش كۈنىدىكى تۇمان-
دەك غۇۋالىشىپ، ئاستا - ئاستا ئۇنىڭدىن يىراقلاپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلدى ...

«كامېر» غا بىرسى چۇشلۇك تاماق ئېلىپ كىردى. ئاق كۆپمە
يۈزلۈك، قاشلىرى يېپىلاڭغۇ، گازىر كۆز بۇ يىگىت ئۇنىڭ ساۋاقدىشى گايىت
مايىت ئىدى. لېكىن كېيىنكى كۈنلەردە، بولۇپمۇ ياتاقلاردىكى ھاراق -
شارابلىق ئولتۇرۇشلاردا ساۋاقداشلىرى ئۇنى قىزىقچىلىق قىلىپ، بىرنەچچە
قېتىم «گىرىت مىرىت» دەپ ئاتىۋىدى، بۇ غەلىتە، قىزىق ۋە قىسقا ئىسىم
دەرھال باشقىلارنىڭ ئاغزىغا رام بولۇپ كەتتى. گايىت مايىتنىڭ ئۆزىمۇ بارا-
بارا كۆنۈپ قالدى.

— مانا سىزگە ئۈچ سەرلىك تاماق، — دېدى ئۇ يىرىم قاچا
سۆيۈقئاش بىلەن تۇخۇمدەك چوڭلۇقتىكى بىر دانە پۈرچاق مومىسىنى ئۈستەل
ئۈستىگە قويۇۋېتىپ، — مومىدىن ئىككىنى ئالاي دېسەم بىلتىڭىز ئاز قاپتۇ،
قورسىقىڭىز تويارمىكىن !

شەۋكەت قولىنى يۇيۇپ، ھېلىقى تاشتەك قاتتىق مومنى سۆيۈقئاشنىڭ
ئۈستىگە ئېزىپ چىلاۋېتىپ دېدى:

— ھېچقىسى يوق، تويۇپ قالىمەن. ئادەم مۇشۇنداق ئاز - ئازدىن يېيىشكىمۇ كۆنگەن ياخشى. كۆپ يېگەن ئادەم بۇرۇن ئۆلىدۇ، دېگەن گەپ بار. چۈنكى ئۇ ھاياتتىكى تېگىشلىك رىزقىنى باشقىلاردىن بالدۇر يەپ بولغان بولىدۇ، سەئدى شىرازىنىڭ مۇنداق بىر ئىبرەتلىك بېيىتى بار، مەن ئۇنى يېقىندىن بۇيان كۆپ ئوقۇيدىغان بولۇپ قالدىم:

«ئىچكىنى تاماقتىن خالىي تۇت، تاكى —
ئاڭا كىرەلىسۇن نۇرى مەرىپەت.
بۇرنۇڭغىچە لىققىدە تائام تۇرسا،
قانداق سىغار ئۇنىڭغا ئىلىم - ھېكمەت ؟!»

— ياخشىكەن، قالتىسكەن! — دېدى گىرىت مىرىت ھاياجانلىنىپ،
— خۇددى بىرىنىڭ ھازىرقى يېرىم ئاچ، يېرىم توق ھالىتىمىزنى مەدھىيلەپ يازغاندەك تەسىرلىك ئىكەن! ...

شەۋكەت تاماقنى ئەمدىلا يەپ بولۇپ تۇرۇشىغا «كامېر» غا كلاسكوم غولام توپاق بىلەن بادامگۈل كىرىپ كەلدى. بادامگۈل بىلەن شەۋكەت بىر-بىرىگە ھەم تەقەززا بولغاندەك، ھەم ئەندىككەندەك قاراشقىنىچە ئۈنسىز جىمجىت تۇرۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئوڭايسىز ھالىتىنى كۆرۈپ، غولام بىلەن گىرىت مىرىت بىر - بىرىنى شەرەتلىشىپ كارىدورغا چىقتى - دە، ئىشىكنى ئاستا يېپىپ قويدى. ئۇ ئىككىسى شۇ ھالەت، شۇ يوسۇندا خېلى ئۇزاق تۇرۇپ قالدى. بادامگۈلنىڭ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ مەسۇم قىياپەتتە تۇرۇشىدىن، چىرايىدىكى مىسكىنلىكتىن، مۆلدۈرلەپ تۇرغان ناتۇۋان كۆزلىرىدىن شەۋكەت ئۇچۇن ئازاب چېكىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى. لېكىن شەۋكەت بادامگۈلنىڭ تىترەپ تۇرغان جىسمىدىكى بۇ ئاجىزلىق بىلەن تارتىنچاقلىقنى روھىي جەھەتتىكى ياتلىشىش، دەپ خاتا چۈشەندى - دە، ھاۋاز بەختىنىڭ ھېلىقى كۈندىكى سۆزلىرىنى قايتىدىن ئەلەم بىلەن ئېسىگە ئالدى. شەۋكەتنىڭ كاللىسىدا پەيدا بولغان بۇ پىكىر شۇ قەدەر ئېنىق، شۇ قەدەر

ئىشەنچلىك ئىدىكى، ئۇ بۇنى بىر بىشارەت دەپ چۈشەندى. بادامگۈل شەۋ-
كەتكە قارىغانسېرى ئۇنىڭ چىرايىدىكى، ۋۇجۇدىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى
كۆرۈپ ئىچى ئاغرىپ، ئۆپكىسى تولۇپ، گەپلىرى بوغۇزىغا كەپلىشىپ قال-
غانلىقتىن ھېقىقىلاپ گەپ قىلالماي قالدى. گەپنى يەنىلا شەۋكەت
تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئالدىن ئېيتتى:
— بادامگۈل، ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟ يوقلاپ كىرگەنلىكىڭىزگە رەھ-
مەت! مەن كۆپ ئويلاندىم، مۇھەببەتتە شەخسىيەتچىلىك كۈچلۈك بولسىمۇ،
لېكىن ئۇ ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ ئىستىقبالىغا بېرىپ تاقاشقاندا، ھالاللىق
بىلەن توغرا مۇئامىلە قىلمىسا بولمايدۇ. بىرسىنى ھەقىقىي، سەممىي ياخشى
كۆرگەن ئادەم جەزمەن ئۇنىڭ بەختلىك بولۇشىنى ئويلايدۇ! مەن بىر قارارغا
كەلدىم، مېنىڭ ئارقىمدىن مېڭىپ، گۈزەل كېلەچىكىڭىزنى نابۇت
قىلىشىڭىزنى، كۆرۈشكە تېگىشلىك بەختتىن مەھرۇم بولۇشىڭىزنى خالىماي-
مەن!...

بادامگۈلنىڭ بېشىغا تۈيۈقسىز چېقىن چۈشكەندەك كۆز ئالدى
قاراڭغۇلىشىپ، دەسسەپ تۇرغان زېمىنمۇ چايقالغاندەك بولۇپ كەتتى. شۇ
ھامان ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە زايىتنىڭ ھېلىقى كۈنى كەچتە ئېيتقان سۆزلىرى
قايتا جاراڭلىغاندەك بولدى. «توغرا ئىكەن ـ ھە؟!... ئۇ مېنى تاشلاپ چىقىپ
كەتمەكچى بوپتىكەن!... ئۇ ھەممىگە چىدايدىكەن... مەن ئۇنىڭ كۆڭلىدىن
كۆتۈرۈلۈپتىمەن!...» بادامگۈلنىڭ قەلبى سوۋۇغاندەك بولدى، كۆڭلىنى
تۇمان قاپلىدى، شۇڭا ئۇنىڭ خىرەلەشكەن كۆزىگە ئاۋۇ پۇچۇق دېرىزىدىن
كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاسماندىكى ئالتۇندەك قۇياشمۇ تاتىراڭغۇ كۆرۈنۈشكە
باشلىدى...

لېكىن ئۇ «ماقۇل» دېگەن بۇ ئاددىي گەپنى شەۋكەتكە يۈز تۇرانە ئېي-
تالمىدى، ئىچىدىن چوغ بولۇپ چىققان بۇ گەپ نېمە ئۈچۈندۇر بوغۇزىغا
كەلگەندە كەپلىشىپ سىرتقا چىقالمىدى! بادامگۈل ئۈنچىقمىدى، كۆزىدە
داۋالغۇپ تۇرغان ئاچچىق ياشلىرىنى ئىچىگە سىڭدۈردى، يۈرىكىدىن

كۆتۈرۈلۈۋاتقان ھەسرەتلىك پىغاننى تەسلىكتە باستى، ئاندىن پۇتلىرىنى ئاران سۆرەپ، ئارقىسىغا قاراپ - قاراپ قويۇپ «كامېر» دىن چىقىپ كەتتى. شەۋكەت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىھۇش ھالدا قاراپ قالدى...

شۇ تاپتا «مۇھەببەتتىن، سۆيگۈدىن ئايرىلدىم» دېگەن ئىزتىراپلىق بىر پىكىر بادامگۈلنىڭ كۆڭۈل - كۆكسىنى ئۆرتەپ، يۈرەك - باغرىدا ئاچچىق بىر نادامەت ئويغاتماقتا ئىدى...

بادامگۈل چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، شەۋكەت دەرد يۇتۇپ ئولتۇرۇپ قالدى. يېرىم ئېچىلغان ئاغزىدىن نەپەس ئېلىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى، چەكچەيگەن كۆزىمۇ مىت قىلمايتتى. سىرتتىن قارىغان كىشىگە ئۇ گويا مۇشۇ يەرگە قاتۇرۇپ قويغان مومىيادەك كۆرۈنەتتى!...

تۇۋا، ئادەم نېمىدېگەن ئاجىز - ھە!؟ ئالەمچە ماختاش، خۇشاللىق ۋە ئويۇن - كۈلكىلەر سىغقان يۈرەككە مانا بۈگۈن كىچىككىنە دەرد - ئەلەم سىغماي، يېرىلىپ كېتىشكە تاس قالدى!...

بۇ ئىشلار شەۋكەتكىمۇ، بادامگۈلگىمۇ گويا سەھنىدە قايسى بىر تراگېدىيىدىكى پېرسوناژلارنىڭ ئازابلىق رولىنى ئېلىۋاتقاندەك، پەردە چۈشكەن ھامان ھەممە ئىش ئۆز ئەسلىگە كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى...

بۈگۈن چۈشتىن كېيىن، «كامېر» غا كۆزەتچى گايىت مايتتىن باشقا ھېچكىم كىرمىدى. ئېھتىمال، ھاۋاز بەختى مەقسىتىگە تولۇق ۋە ئوڭۇشلۇق يەتكەنلىكتىن، شەۋكەتنى كەڭ - كۇشادە، ئارامخۇدا ئازابلىنىۋالسۇن دەپ، يېگى ئورۇنلاشتۇرۇش قىلمىغاندەك قىلاتتى. دېمىسىمۇ، شەۋكەت كەچكىچە ئۆزى بىلەن ئۆزى يەككە - يېگانە ھالدا، دەخلىسىز، يەتكىچە ئازابلىنىۋالدى.

ئۇ قاچانكى ئويقۇسى قېچىپ، خىيال ھەم ۋەسۋەسىلەر چىرمىۋالغان ۋاقىتلاردا، مانا شۇ خىرە دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، سىرتقا قارايتتى. سىرتتىكى رەڭمۇ رەڭ تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن تارتىپ، سەل - پەل مىدىرلىغان كىچىككىنە جانلارنىڭ شەپىسىمۇ ئۇنىڭ دىققەت - نەزەرىنى تارتىپ، بىردەم بولسىمۇ كۆڭلىنى ئازابلىق خىياللاردىن نېرى قىلاتتى. ئۇ بۈگۈنمۇ

ئۇخلىيالماي، يەنە دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەتراپ جىمجىت، تىرىك جانىنىڭ ھەممىسى ئۇيقۇغا چۆمگەن، تەبىئەت شېرىن سۈكۈتتە ئىدى. ئۇ ئاسمانغا قارىدى. ئاسمانمۇ خاۋش كۆرۈنەتتى، نېپىز، بوزامتول بۇلۇتلار ئارىسىغا مۆككەن ئاينىڭ نىمرەڭ گەردىشى ئانچە ـ مۇنچە كۆرۈنۈپ قالاتتى...

مانا، بەختىمۇ ئەمدى ئۇنىڭدىن ئۆركىدى، ئۇنى تۇتۇپ قالمەن دېمۇ تۇتالمايدۇ، ئۇ ئاللىقاياقلارغا — ئۇنىڭدىن يىراق، ناھايىتىمۇ يىراق بولغان بەلگىسىز بىر تەرەپلەرگە قاراپ قاچىدۇ، ئەمدى ئۇنى قوغلاپ يەتكىلىمۇ بولمايدۇ، قوغلىغان بىلەنمۇ بىكار. چۈنكى، ئۇ ئۇنىڭدىن — مانا مۇشۇ ئىككى يېرىم كۋادرات مېتر قاراڭغۇ ھۇجرىغا سولانغان تۇتقۇندىن، خائىندىن ئۆركۈدى، قاچتى!...

شۇ تاپتا، شەۋكەتنىڭ يۈرەك تارى شۇنداق چىڭ تارتىلدىكى، نەپىسى بوغۇلۇپ قالغاندەك ئازابلاندى. ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، ئىچ ـ ئىچىدىن چىقىۋاتقان تىترەك ئارىلاش بىر ئاھۇ پىغانىغا قوشۇپ، ئاتا ـ بوۋىسىدىن مىراس قالغان مۇنۇ مىراسلارنى ئۈنسىز تەكرارلىدى:

«دوستلىرىم مەندىن زېرىكتى، دۈشمەنلىرىم سەن ھەم زېرىك،
بىر مىسال باردۇر ئىشەنگەن، تاغ ئارا يۈرمەس كىيىك.»

جىددىي ئويغا چۆمگەنلىكتىن، شەۋكەتنىڭ بۆرىنىڭ ئۇچى تەرلەپ، كۆزلىرىنى خىرە تۇمان قاپلىغانىدى. ئىچ ـ ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان بىر خىل غەزەپ ـ نەپرەت، ئازاب ۋە خورلۇق ئۇنىڭ قەلبىنى مۇجۇپ، نەپەسىنى قىسىپ كەتتى. ئۇ كەڭ ۋە يورۇق دۇنيانىڭ پەقەت كىچىككىنە بىر قىسمىنىلا كۆرگىلى بولىدىغان ئەبجەق دېرىزە يېنىدىن يىراق كەتتى...

× × ×

شۇ كۈنلەردە، زايىتنىڭ چىرايىدا ھەمىشە بىر خىل كۆرەڭلىك تە-
بەسسۇمى جىلۋە قىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئورنى ئۆستى، ئورنى بىلەن
بىللە كۆڭلىمۇ ئۆستى. شۇڭا ئۇ، سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدىغان ھالدارلاردىن
بولۇپ قالغانىدى. ھاۋاز بەختى يوقىرى - تۆۋەن قاتىراپ يۈرۈپ، ئاخىر ئۇنى
فاكۇلتېت ئىتتىپاق باش ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قىلىپ كۆتۈرۈپ
چىقتى. بۇ ئۇنىڭ شەۋكەت بىلەن بولغان «پرىنسىپال كۈرەش» تە، مەيدانى
مۇستەھكەم، بايرىقى روشەن بولغانلىقىنىڭ مۇكاپاتى ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭ
ھوقۇق دائىرىسى كېڭەيدى، مەسئۇلىيىتى ئېغىرلاشتى. شۇڭا ئۇ، بۇ كۈرەشتە
ھازىرغىچە «ئارسالدى» بولۇپ تۇرۇۋاتقانلارغا، تېخىچە «ئويغانمىغانلار» غا
خىزمەت ئىشلەپ، ئۇلارنى تېزراق «ئىنقىلاب تەرەپ» كە قايتۇرۇپ كېلىشنى
ئۆزىنىڭ ھازىرقى بىردىنبىر بۇرچ ۋە مەسئۇلىيىتى، دەپ قارىدى. ئۇ شۇ
نىيەت ۋە مۇددىئا بىلەن بىرنەچچە ساۋاقداشلىرىغا خىزمەت ئىشلەپ، ئۆزىنىڭ
«ئەمەلدارلىق» سالاپىتىنى خېلى نامايان قىلدى...

ئۇ بۇگۈن چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ياتاقتا بولىدىغان تېمىسىز،
قىزغىن پاراڭلار جەريانىدا نەچچە كۈندىن بېرى كۆڭلىگە پۈككەن ئاقنىيازغا
خىزمەت ئىشلەش نىيىتىنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولدى. ياتاقتا دەسلەپ ئاقنىياز،
زايىت ۋە سەلەي قاشاگلار بار ئىدى، كېيىن قوشنا ياتاقلاردىن بەزىلىرى قاي-
ناقسۇ، بەزىلىرى سۇپۇرگە ۋە بەزىلىرى تاماكا سوراپ كىرگەنلەر قوشۇلۇپ
ئالتە - يەتتە ئادەم بولۇپ قالدى. بىر ھېسابتا بۇمۇ ياخشى بولدى، زايىتنىڭ
«تەشۋىق تەربىيىسى» تېخىمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولىدىغان بولدى.
ئۇ پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، گەپنى نەسىھەتگويلۇق بىلەن باشلىدى:

— ئاقنىياز، ئاداش، بىز ئىمتىھان ۋاقتىلىرىدا ماركسىزم نەزەرىيىلە-
رىنى بىر سۆزنىمۇ چۈشۈرمەي يادقا يېزىپ بېرەلەيمىز. لېكىن بۇرژۇئازىيىنىڭ
بىرەر شېئىرى ياكى ھېكايىسى بىلەنمۇ زەھەرلىنىپ قالىمىز! بۇنىڭ سەۋەبى
نېمە؟ سەۋەبى، بىز ماركسىزمنى ئەمەلىي كۈرەش ئىچىدە تۇرۇپ
ئۆگەنمىدۇق. بىز بۇ ئاجىزلىقىمىزنى ئېتىراپ قىلىشىمىز، ئاچچىق ساۋاقلارنى

قوبۇل قىلىشىمىز لازىم! مېنىڭچە، ھازىرقى كۈرەش بىز ئۈچۈن ماركسىزم نەزەرىيىلىرىنى ئەمەلىي ئۆگىنىشنىڭ ياخشى بىر پۇرسىتى!

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئاقنىيازنىڭ چىرايى ناخۇش تۈس ئالدى.

— خاتىرجەم بول زايىت! — دېدى ئۇ بۇ سۆزلەرگە قىلچە ئېرەن قىلمىغاندەك سۈس تەلەپپۇزدا، — مەن تېخى بۇرژۇئازىيىنىڭ مېنى زەھەرلىگۈدەك بىرەر پارچە شېئىر ياكى ھېكايىسىگە ئۇچراپ باقمىدىم! بىر پارچە شېئىر ياكى ھېكايە بىلەن زەھەرلىنىپ قالىدىغان ئۇنداق روھىي زەئىپلىكىمۇ مەندە يوق! زايىت، ماڭا بۇنداق ياپىلاق، يۇمىلاق گەپلەرنى قىلماي، كېپىنىڭ بولسا ئۇدۇللا ئېيت!

— ئەمىسە، ئاڭلا! — دېدى زايىت تەمەننا بىلەن گەپلىرىنى ئەمرى - مەرۇپقا كەلتۈرۈپ، — بىلەمسەن، ئاقنىياز، سېنىڭ ئىدىيەڭ سېنىڭ ئوبرازىڭنى يارىتىدۇ، ھەتتا تەقدىرىڭنىمۇ بەلگىلەيدۇ. شۇڭا شەۋكەتنىڭ خائىنلىق، مىللەتچىلىك ئىشىغا سەل قارىما، ئۇنىڭدىن چەك - چېگراڭنى ئاجرات!

زايىتنىڭ يوغان، سارغۇچ كۆزلىرىدىن مەمەدانلىق، تەكەببۇرلۇق ئۇچقۇندىدى.

— شۇنداقمۇ؟! — ئاقنىيازنىڭ غۇژژىدا ئاچچىقى كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، زاڭلىق قىلغاندەك كىنايىلىك ئاۋازدا دېدى، — زايىت، مەنمۇ ساڭا ئېيتىپ قوياي: ئىككىمىزنىڭ جوزا - بەندىڭىمىز ئوخشاش، سەن ئۇ چېتىدە، مەن بۇ چېتىدە تەكشى ئولتۇرىمىز. بۇرۇنمۇ شۇنداقتى، ھازىرمۇ شۇنداق! سەن ساۋاقداشلار ئارا سۆزلەشكەندە «مەن» نىڭ ئورنىنى جايىغا قويغىن، بولامدۇ؟ سەن بىر ئۇلۇغ زات ئەمەس، يەر شارىنىڭ مەركىزىدە تۇرۇشۇڭنىڭ ھاجىتى يوق!

بۇ سۆز بىلەن ئۇ: «سەن ئۇنداق بىلەرمەنلىك قىلما، ئۆز يولۇمنى ئۆزۈم تېپىپ ماڭىمەن!» دېگەن مەنىنى ئۇقتۇرغانىدى. زايىتنىڭ تەلپىكى يەرگە چۈشكەندەك بولدى، لېكىن ئۇ ئاچە ئۆزىنى بىلىدىغانلاردىن ئەمەس

ئىدى، شۇڭا تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ بۇدۇشقاقلىق قىلىشقا باشلىدى:

— مەن ساڭا كۆيۈنۈۋاتىمەن، ئاقنىياز، دوستلۇقىمىزنىڭ يۈز-خاتىرىسى ئۈچۈن سېنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇۋاتىمەن! شەۋكەتنىڭ ئىشى ھەلقۇمىنىغا يەتتى، ئاخىرىدا بىر گەپ بولار دېسەڭ كېچىكىپ قالىسەن! ئۇ چاغدا ھەممە ئىشنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ماڭا تىنىپ قويماپتۇ، دەپ مەندىن رەنجىپ قېلىشىڭ مۇمكىن. شۇڭا بۇگۈن مۇشۇ يەردە يەنەبىر قېتىم ئۇچۇق ئېيتىپ قوياي، ھېسسىياتقا بېرىلىپ، پۇرسەتنى كەتكۈزۈپ قويما، كونىلاردا: «ۋاقتى ئۆتكەن قىلىچنى پوقىقا چاپ» دېيىلگەن گەپ بار!

ئاقنىياز ئۆزىنى تۇتالماي دەس ئورنىدىن تۇردى، زايىتقا بىگىزدەك قادىلىپ تۇرۇپ:

— زايىت، سەن ھەممە ئادەمنى ئۆز غېرىچىڭ بىلەن ئۆلچىمە! دوستلۇقتىن يۈز ئۆرىدىغان ئۇنداق ئىپلاس ئىشلار مېنىڭ بىساتىمدا يوق! بىلىپ قوي، دۇنيادىكى مىليونلىغان مەۋجۇدات ئىچىدە ئادەمنى ئادەم قىلىپ تۇرغان نەرسە — سەمىمىيەت! — دېدى-دە، زايىت بىلەن يەنە دەتالىشىپ يۈرۈشنى خالىمىغاندەك قولىنى سىلكىپ ياتاقتىن چىقىپ كەتتى.

پاراڭ ئۈزۈلدى. ياتاق بىر مەھەل تىمتاس بولۇپ قالدى. ئاقنىيازنىڭ قوپاللىقى، پېشنى قېقىپ چىقىپ كېتىشى زايىتقا قاتتىق ھار كەلدى، بۇنى ئۇ ئۆزىگە قىلىنغان بىھۆرمەتلىك، ۋاپاغا جاپا قىلىش، دەپ چۈشەندى. بۇ جىددىي كەيپىيات بىلەن تىمتاسلىقنى يەنىلا سەلەي قاشاڭنىڭ ئۆزىگە خاس تەلەپپۇزدا ئېيتقان كۈلكىلىك سۆزلىرى بۇزدى.

— پىس-پىس-پىس، ياخشىمۇ سىز، زايىت شۇجى! — دېدى ئۇ زايىتنىڭ يېنىغىراق سۈرۈلۈپ، — نام شۆھرىتىڭىز چىقىۋاتىدۇ، ئاداش. ئۆرلەڭ، غولاچ كېرىپ ئۆرلەڭ! لېكىن تاغ چوققىسىغا چىققاندا، كىشىلەر ماڭا نەزەر سالسىكەن دەپ گىدىيىۋالماڭ جۇمۇ! قورىسۇن، تەكەببۇرلۇق دېگەن شەيتاننىڭ ئىشى ئىكەن!

سەلەي ئۇنى باشتا كۆتۈردى، ئاخىرى چۈشۈردى، زايىتمۇ بۇنى بە-

لىپ قالدى، كەيپى ئۆزگىرىپ غوچ - غوچ بولۇپ تۇرغاندا ئۇنىڭغا بۇ سۆز خۇددى زەھەر زوقۇمدەك تۇيۇلدى.

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟ — دېدى ئۇ سەلەيگە تورۇك - تورۇك تېگىپ، — مەن قاچان گىدىيىۋاپتىمەن!؟ گەپ بولسا ئوچۇق - ئاشكارا ئېيتىڭ!

— ئەمدى دەيمىنا... — دېدى سەلەي گەپنى چاقچاققا بۇراپ، — ئىنسانچىلىق، خام سۈت ئەمگەن بەندە نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ، دەيسىز! مېنىڭ بۇ ئەخمەق كاللامدا مۇنداق بىر پىكىر بار قاراڭ، شەۋكەتنى ھەممىمىز بىلىمىز، سىز ئۇنىڭ كونا دوستى، ھەرقانداق ئىش بولسىمۇ ئازراق يول قويغىنىڭىز ياخشىمىكىن، دەيمەن!

— نېمە؟! — زايىت ھەرە چاققاندەك ئەندىكىپ كەتتى، — ياق، ياق! بۇ ئۆزى ئىككى سىنىپ، ئىككى يول ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش! ئازراق يول قويساق، بىزنىڭ بۇ يەردە سوتسىيالىزم بىر ئاز كېمىيىپ، شيۇجوگجۇيى بىر ئاز كۆپىيىدۇ، ئاز - ئازدىن يول قويۇۋېرىدىغان بولساق، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز ئۆزگىرىپ كەتمەمدۇ؟!...

سەلەيمۇ، باشقىلارمۇ كۈلۈۋېتىشكە تاس قالدى، بۇرۇن ئازدۇر - كۆپتۇر بولسىمۇ شائىرانە ھېسسىيات، شائىرانە تەلەپپۇز بىلەن سۆزلەيدىغان زايىتنىڭ بۇگۈن خۇددى شاتۇتىغا، فاتېفۇنغا ئوخشاش قېلىپلاشقان سىياسىي ئىبارىلەر بىلەن قىلغان بۇ سۆزى ياكى يېقىنقى گېزىت - ژۇرناللاردىكى ياشماقالىلەردىن ئەينەن يادلىۋالغان ئۆلۈك ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىلەر ئىدى.

— مەن چۈشەنمىدىم... — دېدى سەلەي رايى قايتقان ھالدا، — يا-رەببىم... كىچىككىنە بىر شەۋكەتنىڭ كۈچ - قۇدرىتى شۇنداق چوڭمىدۇ؟!

— سىز سىنىپىي كۆرەشنى ئۇنتۇپ قالغان تۇرسىڭىز، قانداقمۇ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلەيسىز، سەلەي؟! — دېدى زايىت يەنە ئەستايىدىللىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، — سىنىپىي كۆز قارىشى يوق كىشىلەر ئادەمنىڭ بىر قەۋەت تېرىسىنىلا كۆرىدۇ، سىنىپىي كۆز قارىشى بولغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭ

يۈرىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ !

— ۋاي - ۋۇي ... نېمانچە قىيىنالغۇلۇق ! — دېدى سەلەي مەسخىرە قىلغاندەك چېكىسىگە بىرنى ئۇرۇپ، — بىر ئىنسانىڭ يۈرىكىنى كۆرۈش لازىم بولسا، ماۋۇ دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ، رېنتىگېنغا سالسىلا بولمامدۇ ؟!

پاراققىدە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، زايىتنىڭ جۇدۇنى تۇتتى، ئۇ تازا بىر تۇرۇلۇپ، سەلەيگە قاتتىق تېگىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللەپ تۇرۇۋىدى، مەتكېرىم مەتقاسىم ئىشكتىن بوراندەك كىرىپ، بىسمىللاسىغا «ئاقنىياز قېنى ؟» دېگەن سوئالنى قويدى.

— نېمە قىلاتتىڭ ؟ — قايتۇرۇپ سوئال قويدى ئاقنىيازنىڭ بىر ياتاقدىشى.

— ئىشىم بار ئىدى، — مەتكېرىم مەتقاسىم شۇنداق دېدى - دە، چىقىپ كېتىشكە تەمشەلدى. لېكىن ئۇنى سەلەي توختىتىپ قالدى.

— بىردەم ئولتۇر، ئاقنىيازمۇ كىرىپ قالىدۇ، سەن بىلەن قىلىشىدىغان گەپ بار.

مەتكېرىم مەتقاسىم بىردەم ئارىسالدى بولدى، كېيىن بولۇگىدىكى كارىۋاتقا بېرىپ، «نېمە گەپ ؟» دېگەندەك سەلەيگە قاراپ ئولتۇردى. زايىت پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھومايغان، بىزار بولغان، رەنجىگەن قىياپەتتە لوك - لوك مېڭىپ چىقىپ كەتتى. شۇ چاغدا، سەلەي مەتكېرىم مەتقاسىمدىن سورىدى :

— شەۋكەتنىڭ ئەھۋالى قانداقراق ؟

— نېمىشقا بۇنى سورايسەن ؟ — دېدى مەتكېرىم مەتقاسىم سوغۇقلا، — ئۇ يەردىكى ئىشلار مەخپىي تۇرسا ...

— ئوھوي - پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز ... — دېدى سەلەي شاگىخو قىلغاندەك تومشۇقلىرىنى ئۇچلاپ، — سىياسىي سەزگۈرلۈكىڭىز ئۆسۈپتۇ مەتكېرىم مەتقاسىم، شۇڭا سىز دائىملىق گوندىپاي بوپتىكەنسىز مەتكېرىم مەتقاسىم، ئەمدى سىزگىمۇ ھاۋاز يېتەكچىنىڭ چوڭ ھىممەت - ئىل-

تىپاتى بار ئوخشايدۇ مەتكېرەم مەتقاسىم ... لېكىن ئېسىگدە بولسۇن، مەتكېرەم مەتقاسىم، نەقىل قىلىنىشىچە، بارلىق ھايۋانلار ئىچىدە پەقەت بەش ھايۋانلا جەننەتكە كىرىدىكەن، ئۇلار: ياقۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ بۆرىسى، ئەسھابۇل كەھفىنىڭ ئىتى، سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆگىسى، ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېشىكى، ھەزرىتى ئەلىنىڭ دۇلدۇلى. ئەمدى بۇنىڭغا سىنى قوشساق، مەتكېرەم مەتقاسىمنىڭ قېچىرى بولىدۇ. لېكىن ئاداش، قېچىر جەننەتكە كىرەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇ ھالال بىلەن ھارامنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئاپىرىدە بولغان ناجىنىس نەرسە! شۇڭا سەن سىياسىي كۆرەشتە بەك كۈچەپ كەتمە، ھەر قانچە قىلساڭمۇ جەننەتكە كىرەلمەيسەن، زايىتنى دورىيالمەيسەن! يەنە شۇ قېچىر پېتىڭ قېلىۋېرىسەن! ...

ياناپتا شوخ، يېنىك كۈلكە كۆتۈرۈلدى، بىرنەچچەيلەن «تازا بابلىدىڭ» دەپ سەلەينىڭ سۆزمەنلىكىدىن قايىل بولۇشتى، جىمغۇر، گۆمۈش مەتكېرەم مەتقاسىمنىڭ ئۆزىمۇنىمە دېيىشنى بىلمەي ساۋاقداشلىرىغا قوشۇلۇپ «ھى - ھى» لاپ كۈلدى. شۇ چاغدا ياتاققا ئاقنىياز كىرىپ كەلدى، ئۇ بايا كۆتۈپخانىغا بارغان چېغى، قولىدا بايرۇننىڭ ئۆزبەك يېزىقىدىكى خورۇم تاشلىق شېئىر توپلىمى تۇراتتى.

— مانا ئاقنىياز، گېپىڭنى قىلە، — دېدى سەلەي مەتكېرەم مەتقاسىمغا ئىشارە قىلىپ.

— ياق، ھازىر قىلمايمەن، — دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم جاھىللىق بىلەن، — ئۆزى بىلەن ئايرىم قىلىشىدىغان گەپ ئۇ.

ئاقنىياز «نېمە گەپ؟» دېگەنىدەك سەلەي بىلەن مەتكېرەم مەتقاسىمغا قاراپ قويىدى ۋە زايىتنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ:

— ئۇ قېنى؟ چالا قالغان گەپلىرى بولسا يەنە ئاڭلاي دېۋىدىم، — دېدى.

— ئۇنى سەلەي گەپ قىلالماس قىلىپ قويىدى، — دېدى ساۋاقداشلارنىڭ بىرسى.

— ياق، ئۇ ئاسان گەپ قىلالماس بولۇپ قالمايدۇ، — دېدى سەلەي ساقىلى كۆكۈرۈپ چىقىۋاتقان ئېڭىكىنى سىلاپ تۇرۇپ، — بايقاۋاتامسىلەر، ئۇ ھازىر ئۆزىگە پۇختا غوجاتام سېلىۋاتىدۇ، بۇ غوجاتام ئۇنى گاگارىنىنىڭ راكېتىسىدەك ئاسمانغا ئېلىپ چىقىشى مۇمكىن!

— لېكىن ئاداش، ئېگىزدىن يىقىلسا قاتتىق چۈشۈپ كېتىدۇ - دە! — دېدى سەلەيىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان «قىزىل بۇرۇن». ئۇنىڭ ئۆگى قارامتۇل بولغىنى بىلەن بۇرنى خۇددى قىزىرىپ پىشقان كالا بۆلدۈرگىنىنى يۇزىگە پا-تۇرۇپ قويغاندەك قىپقىزىل ھەم بۇدۇر - مۇدۇر ئىدى. شۇڭا ساۋاقداشلىرى ئۇنى ئىسمى ئورنىدا «قىزىل بۇرۇن» دەپ چاقىراتتى.

— ئۇ ئۆزىنى ئەرشتە، باشقىلارنى يەردە چاغلىسا بولمايدۇ! — دېدى ئاقنىياز رەنجىگەندەك قىياپەتتە، — كىچىككىنە ئەمەلنى كۆرۈپ، ئۆزىنى باشقىلارنىڭ نىجادچىسى قىلىۋالغىنىنى قاراڭ! ئۆزىنى ئۇنچە چوڭ چاغلىمىسۇن! ھەرقانداق ۋاقىتتا ئۇنىڭ پەنجىگە پەنجە قويالايمىز!

— شۇ ئەمەسمۇ، — دېدى سەلەي ئۇنى تېخىمۇ ئېچىتىپ، — بىلىپ قويدۇق، مەن ئۇنى ئەسلىدە شورلۇق يەرنىڭ كۆكچىسىمىكىن دەپ يۈرەتتىم، قارىسام ئۇ زەيكەش يەرنىڭ بەزگەك سويمىسى ئىكەن!

بۇ پاراڭلار مەتكېرىم مەتقاسىمغا ياقمىدىمۇ قانداق، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاقنىيازنى شەرەتلەپ، كارىدورغا ئېلىپ چىقتى ۋە ئىچ يانچۇقىدىن تۇماچە قىلىپ قاتلانغان كىچىككىنە بىر خەتنى چىقىرىپ:

— بۇنى شەۋكەت بەردى، مېنىڭ ئېلىپ چىققانلىقىمنى ھېچكىم ئۇق-مىسۇن، جۇمۇ! — دەپ ئالاھىدە تاپىلىدى.

ئاقنىياز ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ قويۇپ، كارىدورنىڭ ئۇ بېشىغا باردى ۋە دېرىزە تاكچىسىغا ئولتۇرۇپ، خەتنى ئاۋايلاپ ئاچتى.

«دوستۇم، ئاقنىياز، — دەپ باشلانغانىدى ئۇششاق، رەتلىك يېزىلغان بىر ۋاراق خەت، — مەن ھەممىنى ئويلاپ قويدۇم، مېنى كۆتۈۋاتقان تەقدىر تېخىمۇ پاجىئەلىك بولۇشى مۇمكىن! لېكىن ھەرقانچە پاجىئەلىك بولسىمۇ،

مەن ئۇنى كۆلكە بىلەن قارشى ئالىمەن . چۈنكى بېشىمغا كەلگەن بۇ بەختسىز ، ناھەقچىلىككە پەقەت غەيرىتىم بىلەنلا تاقابىل تۇرۇۋېتىن باشقا ئامالىم يوق ! بىلىمەن دوستۇم ، دۇنيادا ھەممىدىن گۇمان يامان ئىكەن . باشقا كەلگەن ھەرقانداق ئېغىر كۆلپەتلەرنى سەۋر ـ تاقەت ۋە ئىرادە بىلەن يەڭگىلى بولىدۇ ، لېكىن گۇمان كىشىنى ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرىدىكەن ! مەن ھازىر ئورۇنسىز گۇمانىنىڭ ئىسكەنجىسىدە قىينىلىۋاتىمەن ! مۇپاسساننىڭ مۇنداق بىر سۆزى ئېسىمگە كېلىپ قالدى : « ئادەمنىڭ ئۈچ ھەمراھى بولىدۇ : جېنى ، سۆيگىنى ۋە تۇرمۇش يولى ! » ئويلاپ قارىسام ، سۆيگىنىم مەندىن قېچىپتۇ ، تۇرمۇش يولۇممۇ بوغۇلۇپتۇ ، ئەمدى پەقەت بىرلا جېنىم قاپتۇ . شۇنى بولسىمۇ ئوبدانىراق ئاسرىمىسام بولمىغۇدەك ! ھازىر مېنى شۇنداق قاتتىق غېرىپلىق ، يالغۇزلۇق ئەسىر قىلىدىكى ، ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىدىغان بولۇپ قالدىم . ئېسىڭدىمۇ ، چېخوۋنىڭ « ھەسرەت » دېگەن ھېكايىسىدىكى ھېلىقى ھارۋىكەش قېرى ئوغلى ئۆلۈپ قالغان چاغدا ، ھال ـ مۇڭ قىلىشىدىغان ئادىمى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ، كۆڭلىدىكى دەرد ـ ھەسرىتىنى ئۆزىگە ئۇزۇن يىل ھەمراھ بولغان قىرچاڭغۇ ئېتىغا سۆزلەپ بېرىپ كۆڭلىنى بوشاتقان ! كاشكى ، ھازىر مېنىڭمۇ ھەسرىتىمنى سۆزلەپ بەرگۈدەك ئاشۇنداق بىرەر زۇۋانسىز ھايۋىنىم بولسىمۇ ! لېكىن ئاداش ، غېرىپلىق ئازابلىرى بەزىدە كىشىنىڭ ھېسسىياتىنى تېخىمۇ سەمىمىي قىلىۋېتىدىكەن ، چۈنكى ، ئاشىقى دۇنيادىن ئايرىلغان غېرىپلىق ھېسسىياتى كىشىلەرنى ئۆز ـ ئۆزىنى بايقايدىغان قەلب دۇنياسىغا غەرق قىلىدىكەن ! ...

ئاداش ، يوشۇرۇن كىرگۈزگەن كىتابلىرىڭنى بەكمۇ ھوزۇرلىنىپ ئوقۇدۇم . « كېلىدۇ بىر كۈن » رومانىدىكى فرۇدۇن تاڭ ئاتماس ئۆزاق كېچىلەردە ياخشى ھەمرىھىم ، سىرداشىم بولدى . يەنە بىر نەچچە كىتاب كىرگۈزۈۋەتكىن ، خەنزۇچە ، ئۆزبېكچە ، قازاقچە ، تاتارچە بولسىمۇ بولىدۇ . ئەگەر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى توغرىسىدا ھەرقانداق ئۇچۇر ، ھەرقانداق ماتېرىيال بولسا ، مېنى تەمىنلىگىن ، بەزى كۈنلىرى ، بۇ يىل يازلىق كانىكۇلدا

سەن بىلەن قەشقەرگە بىللە بېرىپ، ھېلىقى تەتقىقات تېمام ئۈستىدە ماتېرىيال ئىزدەش پىلانىمىزنىڭ بەربات بولۇپ كېتىش ئېھتىمالىنى ئويلىسام، ئازابتىن تولغىنىپ كېتىمەن! لېكىن مەن ئۇ نىيىتىمدىن يانمايمەن، ئاداش! ھەرقانداق شارائىتتا ئۇنى ئىشلەپ بىر باشقا ئېلىپ چىقىمەن! ھازىر ماڭا تىنچ «كامېر» دا يېتىپ، كۆپرەك كىتاب ئوقۇش پۇرسىتى تۇغۇلۇپ قالدى. ياخشى كىتاب ئىنسانغا قانات بېغىشلايدىكەن.

قارا ئاداش، شۇ كۈنلەردە، ئىزۇپ مەسەللىرىدىكى بىر سۆز يادىمغا كېلىپ قالدى: «كىشىلەرنىڭ يولۇققان بالا - قازالىرى ھەمىشە ئۇلارنىڭ بىلىمگە ئايلىنىپ قالىدۇ.» راست شۇنداقكەن، تۇرمۇش ۋە ئادەملەر ھەققىدە بۇرۇنقىدىنمۇ بىلىملىك بولۇپ قالغاندەك قىلىمەن! ...»

ئاقنىيازنىڭ خەتنى تۇتۇپ تۇرغان قوللىرى ياپراقتەك تىترەپ كەتتى. بۇ بىر ۋاراق ئاددىي قەغەزگە يېرىم ئايدىن بېرى تۇتقۇنلۇق ئازابىدا ياتقان دوستىنىڭ ئالەمچە ئاھۇ - پىغانى بىلەن دەرد - ھەسرىتى؛ ئارزۇ - تىلىكى بىلەن ئۈمىد - ئىشەنچىسى سىغقانىدى. شۇ تاپتا، گويا خەتكە بىردىنلا زوۋان كىرىپ، شەۋكەتنىڭ مۇڭلۇق، مىسكىن ئاۋازىنى يەتكۈزۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ خەتتە دېمىگەن يەنە بىرمۇنچە يۇرەك سۆزلىرىنى شىۋىرلاپ ئېيتىۋاتقاندەك، ئاقنىيازنىڭ كۆزىگە قادىلىپ: «دوستۇڭنىڭ بېشىغا كۈن چۈشتى، سەن نېمىگە قاراپ تۇرىسەن؟! ...» دەپ ئەيىبلەۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى...

ئاقنىيازنىڭ خەتنى تۇتۇپ تۇرغان ئۇگىلىرى يوغان، مىسرەڭ قوللىرى كىرىشىپ، ۋۇجۇدىدا بىر خىل كۈچلۈك قان شوۋۇلداپ ئاقتى. شۇ تۇرقىدا، ئۇ ئۆزىنى شەۋكەت قامالغان «كامېر» نى ئەرەختەن - پەرەختەن قىلغۇدەك قارا كۈچكە، ئۇنى بىھۇدە قىيناۋاتقان ئادەملەرنى قىيما - چىيما قىلغۇدەك جاسارەتكە ئىگە تەگداشسىز پالۋاندەك سەزدى. لېكىن ھازىر قارا كۈچ ئەسقاتمايتتى. بۇ ئىنتايىن ئۆتكۈر، سەزگۈر ھەم سەنئەتلىك كۈرەش ئىدى. ئاقنىيازنىڭ ئۆزىمۇ تېخى بۇ كۈرەشتە ئىشەنچسىز، گۇمانلىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزىنىڭ يەنە ئىنتايىن ياراملىق، ناقابىل ئادەم

ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ھەسرەتلەندى. ئۇ تۇرمۇشتىن زارلاندى، تۇر-مۇشنىڭ ئۆزىنى بۇنچە قىيناپ، تاسقاپ، ئازابلاۋاتقانلىقىدىن قاتتىق ئاغرىندى. لېكىن، ئۇ ھەرقانچە ئاغرىنمىسۇن، تۇرمۇش يەنىلا ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە قىلىدىغانىنى قىلىۋېرەتتى. دېمىسىمۇ، تۇرمۇش ھەممە ئادەم ئۈچۈن ئىنتايىن قىيىن بىر ئىمتىھان ئىدى. بۇ ئىمتىھاندىن پەقەت ئۈمىدۋار، قەيسەر ۋە تەمكىن ئادەملا ئوڭۇشلۇق ئۆتەلەيتتى! مانا ھازىر شەۋكەتنىڭ ئالدىغىمۇ، ئاقنىيازنىڭ ئالدىغىمۇ تۇرمۇشنىڭ ئەنە شۇ قىيىن ئىمتىھان سوئالى قويۇلغان-ىدى!...

ئاقنىياز ئورنىدىن تۇردى، خەتنى يانچۇقىغا سېلىپ، سىرتقا چىقتى. كاللىسىدىكى چىگىش خىياللار بىلەن كۆڭلىدىكى ھەسرەتنى بېسىش ئۈچۈن مەكتەپنىڭ يېنىدىكى قاۋاقخانىغا بۇراندەك كىردى-دە، تىك تۇرۇپ قىلىپ تۆت سەر ئىچىۋالدى. چۈشتە يېگەن كاۋا سەي بىلەن قوناق مومىسىنىڭ ئۈستىگە چۈشكەن تىنىق، ئۆتكۈر ھاراق تېخىمۇ كۈچىيىپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا كۈچلۈك ھارارەت دولقۇنى قوزغىدى. قانلىرى قىزىپ، بېشى ئېسىلغاندەك بولدى، لېكىن ئۇنىڭ بېجىرىم پۇتلىرى ئۆز يولىدا ئېغىشماي، بەردەم كېتىۋا-تاتتى. خىيالدىن سەگىش ئۈچۈن ئىچكەن ھاراق ئۇنى تېخىمۇ خىيالچان قىلىپ قويدى. بىرنەچچە كۈندىن بېرىقى ئىشلار خۇددى تارىم دەرياسىنىڭ دەھشەتلىك دولقۇنى لەپپەك ئۇرغاندەك ئۇنىڭ مەستخۇش خىيالىدا پەيدا بولدى. شەۋكەتنىڭ تۇتقۇن قىلىنىشى، زايىتنىڭ دوستلۇقتىن يۈز ئۆرۈشى، بادامگۈلنىڭ مۇھەببەتتىن مەھرۇم قىلىنىشى، زايىتنىڭ ئۆزىنى ئاگاھلاندۇرۇشى، شەۋكەتنىڭ بايىقى دەردلىك خېتى... ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىرمۇ بىر نامايان بولۇپ، ئۇنى گاڭگىرىتىپ قويدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇ ھازىر ناھايىتى روھسىز، غەمكىن ئىدى، خۇددى جىنازىنىڭ ئالدىدا كې-تىۋاتقان ھازىداردەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە كېلىۋاتاتتى...

6

ئەتراپ قاراڭغۇ، بۇلۇتلۇق ئاسماننىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدە يۇلتۇزلارنىڭ كۈمۈش غۇنچىسى يالترايتتى، كامان شەكىللىك ئايمۇ زېمىنغا خىرە نۇر سېپىپ تۇراتتى.

زايىت بىلەن بادامگۈل كىنودىن ياندى، ئۇلار ئارگېنتىنانىڭ «تام كەينىدە» ناملىق كەڭ ئېكرانلىق فىلىمنى كۆرۈپ، چەت ئەلنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى، بەختلىك تۇرمۇشى ۋە رومانتىك مۇھەببەتلىرىنىڭ تەسىرىدە ئەللەيلىنىپ كېلىۋاتاتتى. يېقىندىن بېرى، بۇ ئىككىيلەننىڭ ئۇچرىشىشى، سۆھبىتى كۆپىيىپ قالدى. بولۇپمۇ زايىت تەشەببۇسكار ئىدى، كېچىككىنە بوش ۋاقىت بولسىلا، بادامگۈلنى كۆز قىرىغا ئېلىپ يۈرەتتى، بادامگۈلمۇ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى ئانچە تارتىپ يۈرمىدى، شەۋكەت بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن بىرنەچچە كۈنگىچە يىغلىغان، قاخشىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى ھېساباتا قەلبىنى بېسىپ تۇرغان يوغان تاش پارچىلىنىپ، خۇددى ئوتنىڭ تېشىدا كۆيۈپ، ئۇزاقىچە ئازابلانغاندىن، ئىچىدە كۆيۈپ دەرھال بىر تەرەپ بولغان ياخشى، دېگەندەك ئەھۋال شەكىللەندى، ياشلىرى ئاستا - ئاستا قۇرىدى، چىرايىمۇ بارا - بارا ئېچىلدى، يۈرىكىدىكى مۇھەببەتنىڭ ئورنىنى قاندىقتۇر ئۆكۈنۈش، رەنجىش ۋە ھار ئېلىشقا ئوخشاش چىگىش، مۇرەككەپ تۇيغۇلار ئىگىلىۋالدى. ئەمدى ئۇ شەۋكەتنى بۇرۇنقىدەك قەلبىدىكى پاك ۋە يۈكسەك ئىلاھ سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى ۋۇجۇدىدىكى قايناق سۆيگۈ ئەقىدىسىنى ئوغرىلاپ قاچقان رەھىمسىز بىر قاچاق سۈپىتىدە ئەسلەيدىغان بولۇپ قالدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، زايىتنىڭ ئۇنىڭغا ھەمىشە يېقىنلىشىپ، سۈركىلىپ، كۆڭۈل ئىزھار قىلىپ تۇرۇشى ئۇنىڭغا ئانچە غەلىتە ۋە بىھۇدە تۇيۇلمايدىغان بولۇپ قالدى. چۈنكى ئۇ ھازىر ھەرقانداق قۇرۇق ۋەز - نەسىھەتلەرگە ئەمەس، بەلكى مۇشۇنداق ئەمەلىي تەسەللىگە موھتاج ئىدى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە، زايىتمۇ قانداقتۇر يات بىگانە ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئىزچىل قوغلاپ يۈرگەن تونۇش ۋە سەگەك ئوۋچى ئىدى. قىزلار ئومۇمەن يىگىتلەرگە قارىغاندا، تەسەۋۋۇرغا باي كېلىدۇ. بادامگۈلمۇ تۇرمۇشىدىكى ئاشۇ كۈتۈلمىگەن بوشلۇقلارنى مانا مۇشۇنداق يېڭى - يېڭى تەسەۋۋۇرلار بىلەن تولۇقلىۋالدى.

ئۇلار قوپتۇقلىشىپ، مېڭىپ، مەكتەپكە يېقىنلاشقاندا، زايىت نەچچە كۈندىن بېرى ئويلاپ يۈرگەن گېپىنى چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن ئېيتتى:

— بادامگۈل، كىشىلەر: قىز - يىگىت ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى مۇھەببەت ساھىلىغا ئېلىپ بارىدىغان ئالتۇن كۆۋرۈك، دەيدىكەن. مېنىڭچە بىز بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقىلى ئۈچ يىلدەك بولۇپ قالدى. ئەمدى ساھىلغا يېتىپ كەلدۇقمۇ دەيمەن؟

بادامگۈل ياپتا گەپ، ئەگىتمە سۆزلەرنى قىلىشنى بىلمەيتتى، ئۇنىڭ كۆڭلى تۈز ۋە ساددا ئىدى.

— بۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتكەنلەرنىڭ ھەممىسى شۇ ساھىلغا بېرىشى ناتايىن، زايىت، — دېدى ئۇ كۆڭلىدىكى گەپنى ئوچۇقلا ئېيتىپ، — بىزگە ئوخشاش مەڭگۈ دوستلۇق پېتى قېلىشىمۇ مۇمكىن.

— مېنىڭچە ئىككى جىنس ئوتتۇرىسىدا مۇنداق مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان نوقۇل دوستلۇق بولمايدۇ! — دېدى زايىت يېلىنغاندەك بىچارە قىياپەتتە، — ئۇ چوقۇم مۇھەببەت ساھىلىغا ئېلىپ بېرىشى كېرەك. سىز مۇنداق ئۆزىڭىزنىمۇ، مېنىمۇ قىيناماڭ، بادامگۈل! سۆيگۈ - مۇھەببەت دېگەننىڭ چېكى بولمايدىكەن، ئۇنى تاغلارمۇ توسۇپ قالالمايدىكەن، قاتمۇ قات سىم توساقلارمۇ چەكلەپ تۇرالمايدىكەن! سىز ئەتىدىن - كەچكىچە مۇنداق ھەرەت ۋە ئۆكۈنۈش بىلەنلا يۈرسىڭىز، روھىي جەھەتتە قاتتىق خوراپ كېتىسىز. مېنىڭچە، ئازاب بىلەن خۇشاللىقنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرىدىغان ۋاقىت كەلدى. گەرچە بۇنى ئالماشتۇرۇش، قارىماققا، قىيىن ۋە سىرلىقتەك

تويۇلىسمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنچىلىك قىيىن ھەم سىرلىق ئەمەس. ئازاب بىلەن خۇشاللىقنىڭ ئورنىنى تامامەن ئالماشتۇرۇشقا بولىدۇ. دەرۋەقە، تونجى مۇھەببەتنىڭ ئايرىلىش سىزگە قاتتىق ئېغىر كەلدى، بۇنى مەنمۇ چۈشەنمەن. لېكىن، ئادەم روھىي جەھەتتە پېشكەللىككە ئۇچرىغاندا، ئۆز - ئۆزىنى خۇش قىلىشنى، ئۆزىگە تەسەللى بېرىشنى بىلىشى كېرەك، پاكىتقا ئايلانغان ئىشلاردىن قۇتۇلماي ئامال قانچە ؟! بۇ دۇنيادا مۇھەببەتلىشىش، مۇھەببەتتىن جۇدا بولۇش ئىشلىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇرىدۇ ! سىز ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ئەمەس، شۇنداقلا ئەڭ ئاخىرقىسىمۇ ئەمەس. بۇ دەۋرىمىز ئادەملىرىمىز بىلەن ھاۋا ئانىمىزنىڭلا جورا بولۇشىغا يول قويۇپ، باشقىلارنىڭ جورا تاللىشىغا ئىمكانىيەت بەرمەيدىغان يېگى ئىرا دەۋرى ئەمەسقۇ ؟!...

زايىت سۆزدىن توختاپ، بېشىنى ئېگىپ جىم بولدى. بۇ سۆزلەردە مۇھەببەتكە ئىنتىزار بىر يۈرەكنىڭ كۆچلۈك تەلەپ - ئىلتىجاسى بىلەن زەخىم يېگەن كۆڭۈلگە نىسبەتەن قىزغىن تەسەللى ۋە ھېسداشلىق بار ئىدى. بۇ سۆزلەر خۇددى ئېگىز ئۆگزىدىن ئۈزۈلمەي تامچىلاپ چۈشۈپ، قاتتىق يەردىمۇ كىچىك كۆلچەك پەيدا قىلغان سەۋرچان سۇدەك بادامگۈلنىڭ روھىي دۇنياسىدا تويۇقسىز بىر سىلكىنىش پەيدا قىلدى. ئۇنىڭ ئازاب ۋە خورلۇق بىلەن قاتقان سوغۇق يۈرىكى قانداقتۇر بىر ئىللىق سېزىم بىلەن يۇمشىغاندەك بولدى...

لېكىن، ئۇ ھېسسىياتىدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى زادىلا سەزدۈرمىدى، ھېلىقى تەسىرلىك، ھاياجانلىق سۆزلەرگىمۇ يا «ھەئە» يا «ياق» دەپ جاۋاب قايتۇرمىدى، بەلكى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق گەپ بولمىغاندەك، ئاسماندىكى ئاي بىلەن يەردىكى چىراغلارنى تاماشا قىلىپ جىممىدە يېگىۋەردى. ۋەھالەنكى، زايىتنىڭ تويغۇن يۈرىكى قىز قەلبىدىكى داۋالغۇشلارنى سېزىۋالدى. ئۇ يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىش ئۈچۈن كۆڭۈل دەپتىرىنى ۋاراقلاپ، تېخىمۇ تەسىرلىك، تېخىمۇ يالقۇنلۇق مۇھەببەت سۆزلە-

رنى ئاختۇرديۇ ، لېكىن يەنە ئىككىلىنىپ قالدى ، ئاران تەسلىكتە تىزىپ تۇر-
غان چاڭگىسىنىڭ بىر-بىر ئېھتىياتسىزلىق ياكى ھەددىدىن ئارتۇق زورۇقۇش
بىلەن بۇزۇلۇپ كېتىشىدىن قورقتى . شۇنداق ، بۇگۈنچە شۇنچىلىك بولغىنى
تۈزۈك ، گەپ - سۆز دېگەننىڭمۇ سىڭىپ پاتا بولغىنى ياخشى ، كۆپ
سۆزلىگەن كۆپ يېڭىلىشىدۇ ، دېگەن گەپ بار ، ئەقىللىك ئادەم كۆپ سۆزلى-
مەيدۇ ! ...

زايىت ئەمدى گەپنى باشقا تەرەپكە — قىزغا يەنە بىر نۇقتىدىن
خەيرخاھلىق قىلىدىغان تەرەپكە يۆتكىدى .

— ئاڭلىسام ، سىياسەتتىن بەرگەن جاۋابلىك ئىمتىھاندا ئۆتەلمىگەن-
دەك قىلىسىز ، راستمۇ ؟ — سورىدى ئۇ ئىچكۆيەرلىك بىلەن .

— كىمدىن ئاڭلىدىڭىز ؟ — بادامگۈل ئۇنىڭغا قارىدى ، — ئىشقىلىپ
ياخشى بېرەلمىدىم ... قانچە نومۇر ئالغانلىقىمنى بىلمەيمەن !

— ئوتتۇز يەتتە نومۇر ئاپسىز ! — دېدى زايىت ئۇھ تارتىپ .

— نېمە ؟! — بادامگۈل ئۆپكىلەپ زايىتقا قارىدى ، — ۋاي خۇداي-
مەي ، شۇنچىلىك تۆۋەنمۇ ؟! قۇرسۇن ئۇ سىياسەت دەرسى دېگەنلىرى ،
نەدىكى ئاتالغۇلار ، ئۇقۇملار ، چۈشەنچىلەر ... ئادەمنىڭ كاللىسى قوداشىپ
كېتىدۇ ! ...

راست ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دېگۇدەك ھاۋاز بەختىنىڭ
دەرسىگە پەقەت ئىمتىھاندىن ئۆتۈش ئۈچۈنلا قاتنىشاتتى . ئەگەر ئۇلارنىڭ را-
يىغا قويۇپ بەرسە ، بۇ دەرسكە قاتناشقانىنىڭ ئورنىغا گېزىت كۆرۈشنى ،
كىتاب ئوقۇشنى ، ۋەزىيەت ھەم ئېقىم مەسىلىلىرى ئۈستىدە ئەركىن - ئازادە
سۆزلىشىشنى ئەۋزەل كۆرەتتى . چۈنكى ، ئۇلار ھاۋاز بەختى ئۆتىدىغان
سىياسەت دەرسىنى پۈتۈنلەي «قۇرۇق گەپ» ، «گېزىت - ژۇرناللاردىن كۆ-
چۈرۈۋالغان تەييار ئۇقۇم ، چۈشەنچە» دەپ قارىشاتتى . شۇڭا ئانچە كۆزگە
ئىلىپ كەتمەيتتى ، خۇددى ئاسان قولغا كەلگەن نەرسىنى مەنسىتمىگەندەك
مەنسىتمەيتتى . ئەگەر ھاۋاز بەختى ھەر قېتىم سىنىپقا كىرگەندە

ئوقۇغۇچىلارنى بىرمۇ بىردىن ، خۇددى تۇرمە باشلىقى جىنايەتچىلەرنىڭ ئىسمىنى ۋارقىراپ چاقىرغاندەك يوقلىما قىلمايدىغان بولسا ، ئۇلارنىڭ بۇ دەرىجىدە تولۇق ۋە سەپراس ئولتۇرۇشى ناتايىن ئىدى . ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ دەرسكە قارىتا كۆز قارىشى ئاشۇنداق بولغاچقىمىكىن ، مەزكۇر دەرسنى ئۆتىدىغان ئوقۇتقۇچىنىمۇ ئانچە ئالاھىدە ، مۇھىم ھېسابلىمايتتى ، ناھايىتى گېزىت - ژۇرناللاردىكى سىياسىي ئوبزور ۋە باش ماقالىلەرنى شەرھلەپ چۈشەندۈرگۈچى جارچى دەپلا قارايتتى . ئۇنى ھەرگىزمۇ «دۇنيا ئەدەبىياتى» «لوگىكا» ياكى «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» نى ئۆتىدىغان لېكتورلارغا ئوخشاتمايتتى . بۇ ھال ھاۋاز بەختىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلاتتى ۋە ئۆز ئابرۇيىغا قىلىنغان بىھۆرمەتلىك ، دەپ قارايتتى . ئۇ ئوقۇغۇچىلاردىكى بۇنداق «سىياسەتكە سەل قاراش» ئىدىيىسىنى تۈگىتىش ئۈچۈن ئۆز دەرسىنى تېخىمۇ ئۇلۇغلاپ ، پرىنسىپقا كۆتۈرۈپ ، جان - جەھلى بىلەن ئۆتەتتى ۋە ئىمتىھانلاردا ناھايىتى قاتتىق قوللۇق قىلاتتى ...

— بادامگۈل ، كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ ، بۇ قېتىمقى ئىمتىھانلارنى ياخشى بېرەلمىگەنلىكىڭىزنى چۈشىنىشكە بولىدۇ ، — دېدى زايىت ئۇنىڭ كۆڭلىنى بەزلەپ ، — سىياسەت دەرسى مۇھىم دەرسلەر قاتارىدا ، ئۇنىڭدىن ئۆتەلمىگەنلەرنى ئىلمىي باشقارمىغا يوللايدىغان گەپ . لېكىن مەن ھاۋاز يېتەكچى بىلەن سۆزلەشتىم ، ئۇمۇ سىزگە ھېسداشلىق قىلىدۇ ، بۇنىڭ بىر ئامالىنى قىلىشقا تىرىشۋاتىمەن .

— ئامال بولارمۇ ؟ — بادامگۈل خۇددى مەدەت كۈتكەندەك زايىتنىڭ كۆزىگە ئۈمىد بىلەن تىكىلدى . زايىت ئىشەنچ بىلەن مۇنداق دېدى:

— ئامال تاپىمەن ، خاتىرجەم بولۇڭ بادامگۈل ، سىزنىڭ نام - ئابرۇيىڭىزنى قوغداش يولىدا ھەرقانداق بەدەل تۆلىسەممۇ مەيلى !

ئۇلار قىزلار ياتىقىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە توختىدى ، زايىت بادامگۈلنىڭ يۇمشاق ، بۇدرۇق قوللىرىنى ئىككى قولىنىڭ ئالقىنىغا ئېلىپ سىلىدى ، قىستى . ئۇ ، بۇ ھارارەتلىك قوللارنى خېلى ئۇزاققىچە ئاشۇنداق تۇتۇپ تۇرماقچى

ئىدى، لېكىن بادامگۈل ئاستا، ئەدەب بىلەن تارتىپ، ئۇنىڭ ئالقىنىدىن سۇغۇرۇۋالدى ۋە «خوش، رەھمەت!» دېگىنىچە ئارقىسىغا لەرزان قايرىلىپ، ياتىقىغا كىرىپ كەتتى.

× × ×

ئېيتقۇسىز ئازاب-ئوقۇبەتلەر دەستىدىن شەۋكەتنىڭ قەلبى يارىلىنىپ، بەئەينى جولدۇر كېپەنگە ئايلىنىپ قالدى...

ئۇنىڭغا بولغان بېسىم بىردىنلا كۈچىيىپ كەتكەندى، ھاۋاز بەختى ئۇنى مەنىۋى جەھەتتە زەئىپلەشتۈرگەندىن كېيىن، ئەمدى «ئۈزۈلدۈرمەي، شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىش» تاكتىكىسىنى ئىشقا سالدى. سوئال-سوراق كېچە-كۈندۈز توختىمىدى، ئۈچ گۇرۇپپا نۆۋەت بىلەن ئالمىشىپ، ئۇنىڭ «ئۇۋە» دېگۈدەك ھالىنى قويمىدى. بىرىنچى گۇرۇپپىغا ھاۋاز بەختى ئۆزى مەسئۇل بولدى؛ ئىككىنچى گۇرۇپپىغا قوغداش بۆلۈمىنىڭ بىر كادىرى قاتناشتى؛ ئۈچىنچى گۇرۇپپىغا زايىت مەسئۇل ئىدى. زايىت ھازىر سېپى ئۆزىدىن رەقىبىگە ئايلانغانىدى، ئاقنىيازنىڭ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئەگىتىپ، ئاغرىتىپ ئېيتقان بىرمۇنچە گەپلىرى خۇددى قومغا يامغۇر كار قىلمىغاندەك ئۇنىڭ قېتىغىمۇ كىرىپ چىقمىدى، ئۇ يەنە شۇنداق قوپال، ھەتتا ۋەھشىيلىك بىلەن شەۋكەتنىڭ كۆزىگە كىرىۋالدى.

بۇ ئۈچ گۇرۇپپا ئىككى سائەتتە بىردىن ئالمىشىپ، كېچە-كۈندۈز «جىددىي ھەربىي ھالەت» تە تۇردى. شەۋكەت چېچىنى قىردۇرۇۋېتىپ يامان قىلىغانلىقىنى ئەمدى ھېس قىلدى، چېچى بار چاغدا تام ۋە ئۈستەل-ئورۇندۇقلارغا ئۇستۇرۇلگەندە، ئۆسۈپ، پاخپىيىپ كەتكەن چاچنىڭ ھىمايىسى بىلەن بېشى ئانچە ئاغرىپ كەتمەيتتى. ئەمدى پاكپاكىزە قىردۇرۇلغان تاقىر باش ھەر بىر قېتىم تام ۋە باشقا يەرلەرگە ئۇستۇرۇلگەندە نىرۋىلىرى

قوزغىلىپ، جېنى سىقراپ كېتەتتى. لېكىن ھازىر ئۇنىڭغا ھەممىدىن ئېغىر ۋە ئازابلىق بولۇۋاتقىنى ئۈيقۇسىزلىق ئىدى، ئۇ ئۇيقۇسىزلىقنىڭمۇ بۇ دەرىجىدە جاننى قاخشىتىپ، ئادەمنى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تەڭلا كاردىن چىقىرىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. ئەمدى بېشىغا كېلىۋىدى، ئۆمرۈمدە بىرەر قېتىم قانغۇدەك ئۇخلاپ باققان بولغىيمىدىم دەپ ئەسلەشكە، سېغىنىشقا باشلىدى. ئۇنىڭغا ھەقىقەتەنمۇ ئۇيقۇنىڭ قەدرى ئۆتتۈلدى، پۈتۈن ۋۇجۇدى تاتلىق، شېرىن ئۇيقۇنىڭ لەززىتىدە مەست بولۇپ، قاپاقلىرى ئېغىرلاشقان كۆزى ئىختىيارسىز يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقاندا، يا ئۇنىڭ بېشىغا تاياق تېگىپ چۆچۈتۈلەتتى، يا يۈز - كۆزىگە مۇزدەك سۇ چېچىلىپ ئەندىكتۈرۈلەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا تەبىئىي ۋە قانۇنلۇق پەيدا بولغان تاتلىق ئۇيقۇ سۇنئىي «دىكتاتۇرا» بىلەن قوغلىۋېتىلەتتى. ئۇ ئاستا - ئاستا ھالىدىن كېتىشكە باشلىدى، ئەسەبلىرى تارتىشىپ، پىكرى خىرەلەشتى، كۆزلىرىمۇ قان قۇيۇلغان پىيالىدەك يوغىناپ، قىزىرىپ، قورقۇنچلۇق تۇسكە كىردى. بىر قېتىم يېرىم كېچىدە بولۇۋاتقان سوراقتا ئۇ ئاخىر چىدىماي، قاتتىق زارلاپ كەتتى:

— مېنى بۇنداق قىيناپ، ئۆلتۈرۈڭلار! پۈتۈن جىسمىمنى تارتساڭلارمۇ 57 كىلو كېلىدۇ، يەنە بىر نەچچە يىل ئوشۇق ياشىسام، شۇنچە چوڭ يەر شارىغا ئېغىر كېلەمدىكەنمەن!

لېكىن ھېچكىم ئۇنىڭ زارىنى ئاڭلىمىدى، سوئال - سوراق، قىيىن - قىستاق، ئازاب ۋە ئۇيقۇسىزلىق يەر شارىنىڭ ئايلىنىشىغا ئەگىشىپ، توختاۋسىز داۋاملىشىۋەردى. جانغا تاقاشقان ئۇيقۇسىزلىقنىڭ ئۈچىنچى سوتكىسىغا كەلگەندە، شەۋكەت كېچە - كۈندۈز ئۈزۈلمەي بولۇۋاتقان بۇ شەپقەتسىز قىستاشلارغا ئاخىر يان بەردى. شۇ كۈنى ئۇ تاڭ سۈزۈلۈشكە يېقىن، زايىتنىڭ قولىدىكى ئالدىن تەييارلانغان «ئىقرارنامە» گە خامۇش ۋە ئىلەڭ - سىلەڭ ھالەتتە قول قويدى. ئۇ ئەمدى بوشاپ، جىمجىت بولۇپ قالغان «كامېر» دا ئارامخۇدا ئۇيقۇغا كېتەرمەن، دەپ ئويلىغانىدى، لېكىن يەنە دەرھال ئۇخلىيال-

مىدى، تۇمان قاپلىغاندەك خىرە كاللىسىدا، تۇساتتىن كىمدۇر بىرسى مۇدھىش قولىنى ئىچىگە تىقىپ، يۈرىكىنى قوچىغاندەك، قىممەتلىك بىر نەرسىنى يۇلۇپ ئېلىپ ماڭغاندەك ئاچچىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولدى. تۇرۇپلا يۈرىكى ئېچىشقاندەك، ئەمدىلا بېسىلغان قەلبىدە قايتىدىن سوغۇق بوران كۆتۈرۈلگەندەك، ۋۇجۇدىدا بىر خىل زەئىپ بىئاراملىق ۋە تىنچسىزلىق پەيدا بولدى. ئۇ خۇددى بىرسىنى چاقىرماقچىدەك ئاغزىنى يوغان ئاچتى، لېكىن لەۋلىرى گەپكە كەلمەي، ئاغزى سۆزسىز قالغان بىلىقنىڭ ئاغزىدەك، ماكىلداپ قالدى. ئۇ خۇددى قەيەردىندۇر بىرەر نەرسىنى ئالماقچىدەك ئۇڭ قولىنى ئېگىز كۆتۈردى، لېكىن قولىمۇ ھالسىزلىقتىن دەسلەپ ھاۋادا لەيلەپ، كېيىن ئاستا - ئاستا تۆۋەن چۈشۈپ كەتتى...

ئۇ كارىۋاتتا سوزۇلۇپ يېتىپ، پۈتۈن ئەقىل - پاراستى ۋە كۈچ - قۇدرىتىنى يىغىپ تۇرۇپ، ئۆز - ئۆزىگە ئاستا شىۋىرلىدى: ھايات، مەن سېنى سۆيىمەن، مېنىڭ ساڭا بولغان سۆيگۈ - مۇھەببىتىمنى ھېچكىم تارتىۋالالمايدۇ! گەرچە سەندە بىرمۇنچە ئىپلاسلىقلار، ناھەقچىلىكلەر، رەزىللىكلەر بولسىمۇ، مېنىڭ قەلبىم، جىسمىم ئۇنىڭدىن زەخىم يېگەن، ئازابلانغان بولسىمۇ، لېكىن سەن مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدا يەنىلا پاك، گۈزەلسەن! سېنىڭ شىددەتلىك ئېقىنلىرىڭ ئۇ ئىپلاس، رەزىللىكلەرنى ھامان يۇيۇپ، پاكپاكىزە ئېقىتىپ كېتىدۇ. مەن سېنى سۆيىمەن، سەن گۈزەل، سەن ھالال، سەن ئادىل! سېنىڭ شەپقەتسىز ئېقىنىڭ مېنى تېخىمۇ چىرايلىق، سەلتەنەتلىك ئىقبالغا چوقۇم ئېلىپ بارىدۇ!...

شۇ شىۋىرلاش بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى ئارام تېپىپ، قەلبى يورۇغاندەك بولدى، ئۇ چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، تاتلىق ئۇيقۇغا — ئۈچ سوتكىدىن بېرى ئۇنىڭدىن قاچقان، ئۇنى سۆيگىنىدىنمۇ ئارتۇق سېغىندۇرغان تاتلىق، شېرىن ئۇيقۇغا كەتتى...

× × ×

بادامگۈل دېرىزە ئالدىغا كەلدى، كەچكى قۇياشنىڭ قىيا چۈشۈپ تۇرغان قىزغۇچ نۇرلىرى ئۇنىڭ چاچلىرى ئۈستىدە جىلۋە قىلىپ، قاپقارا سۇمبۇل چاچلارنى ئالتۇن رەڭگە كىرگۈزۈپ پارقىرىتىۋەتتى. ئۇ قاشلىرىنى يىمىرىپ، ئاستىنقى لېۋىنى بوش چىشلەپ، چوڭقۇر ئويغا پاتقانىدى. لېكىن ئۇنىڭ ھازىرقى ئويى بۇرۇنقىدەك باش - ئاخىرى يوق چىگىش، ئازابلىق ئوي ئەمەس ئىدى. بەلكى تۇرمۇشى ۋە كېلەچىكى توغرىسىدا بىر قارارغا كېلەلمەي قىينىلىۋاتقان دېلىغۇللۇق ئىچىدىكى تۇراقسىز ئويلار ئىدى. ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى ئۆزىنى دەڭسەپ، زايىتنى تازا ياختى كۆرمەيدىغانلىقىنى بىلدى، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر يەنە زايىتنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىسىلا دىلى يۇمشاپ، ۋۇجۇدىدا بىر خىل نازۇك سېزىم پەيدا بولغاندەك قىلاتتى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ سىياسەت ئىمتىھانىدا بادامگۈل يولۇققان ئېغىر پىشكەللىكنى يېڭىش يولىدا كۆرسەتكەن ئۈلتىپاتى، غەمخورلۇقى روھى چۈشۈپ، كۆڭلى بىئارام يۈرگەن ناتىۋان قىزغا خۇددى قاتتىق جۇدۇندىن كېيىن پاللىدە ئېچىلغان ئاسماندەك ئىللىق تۇيغۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا تۇيۇقسىز بادامگۈلنى ياتاقتىن چاقىرىپ چىقىپ، ھولۇققان، خۇشال بولغان ھالدا يانچۇقىدىن ئىككى ۋاراق قەغەزنى ئېلىپ، بادامگۈلگە كۆرسەتتى. بادامگۈل ئۇنى كۆرۈپلا تونىدى، بۇ ئۇنىڭ سىياسەت دەرسىدىن بەرگەن چارەكلىك ئىمتىھان قەغىزى ئىدى. بىرىنچى ۋاراقنىڭ چېكىسىدە خۇددى زايىت ئېيتقانىدەكلا قىزىل قەلەم بىلەن سەتلا يېزىلغان «37» دېگەن نومۇر تۇراتتى. بادامگۈلنىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزاردى، بىر ھازا نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى، كېيىن سەل ئوڭايسىزلانغان ھالەتتە:

— بۇنى قانداق ئالدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

زايىت ئۇنىڭ يوغان، تىنىق كۆزلىرىگە ھېرىس بىلەن تىكىلىپ تو-

رۇپ:

— مەن دېگەنغۇ، سىز ئۈچۈن ئاسماندىكى يۇلتۇزنى ئېلىپ چۈشۈشمۇ قولۇمدىن كېلىدۇ! — دېدى ۋە يانچۇقىدىن يەنە بىر قەغەزنى ئېلىپ داۋام قىلدى، — ھەممە سوئاللارنىڭ جاۋابىنى يېزىپ قويدۇم، مانا بۇنى دەرھال ئۆز قەلىمىڭىز بىلەن كۆچۈرۈپ، ئىمتىھان ئېلىنغان كۈندىكى چېپلانى سېلىپ، ماڭا بېرىڭ، بۇ كۈندىن قالمىسۇن، ئەمدى نومۇرىڭىز 98 بولىدۇ!

بۇلارنى ئويلىسا، بادامگۈلنىڭ قەلبىدە زايىتقا نىسبەتەن ھەقىقەتەنمۇ بىر خىل ھۆرمەت تۇيغۇسى بىلەن كۆڭۈلنى ئېللىتىدىغان ئىسسىق بىر سېزىم پەيدا بولاتتى ... بادامگۈل ئەنە شۇنداق ئەبجەش تۇيغۇلار دولقۇنىدا تەۋرىنىپ خىياللار سۈرەتتى، زايىتنىڭ سۆز ھەم ھەرىكەتلىرى ئۇنىڭ ساددا خىيالىدا تەكرارلىنىۋەردى ...

قىزلارنىڭ ھېسسىياتى ھامان بىر تەرەپلىمىلىكتىن خالىي بولالمايدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ يىگىت تاللاشتا كۆڭۈل بۆلىدىغان تەرىپى، كۆپرەك يىگىتلەرنىڭ تەن قۇرۇلۇشى، سالاپىتى، ئىقتىدارى قاتارلىق جەھەتلەر بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھېسسىي تۇسى قويۇقراق بولىدۇ، بىرەر يىگىتنىڭ بىرەر تەرىپى ئۇنىڭغا ياراپ قالدىمۇ بولدى، ئۇنىڭ يالغۇز كىچىككىنە ئارتۇقچىلىق ۋە ئەۋزەللىكلىرى ئۇنىڭغا يوغان، چىرايلىق ۋە يۈكسەك كۆرۈنۈپلا قالماي، بەلكى يەنە خېلى ئەيىب - نۇقسانلىرىمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۇنىڭغا يېقىپ كېتىدۇ، ھەتتا ئۇنى ئاستا - ئاستا ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالىدۇ.

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنىڭ كۆز ئالدىدا زايىت ئەنە شۇنداق خىرەلىكتىن روشەنلىككە، تۆۋەنلىكتىن يۈكسەكلىككە قاراپ ئۆزگىرىشكە باشلىغان ئادەمگە ئايلىنىۋاتاتتى ...

ياتاقتا غۇنچە قىزنىڭ كىرىشى بىلەن ئۇنىڭ خىيالى چېچىلدى. غۇنچە قىزنىڭ كىرىشىمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بولدى. بادامگۈل ئۆزى بىلەن ئۆزى ئويلاپ، چېكى يوق ئويلار دەشتىدە سەرسان بولۇپ يۈرگۈچە، كۆڭۈل

سىرىنى دوستىغا ئېيتىپ، ئۇنىڭ پىكىر - مەسلىھەتىنى ئېلىپ باقمىدۇ! توغرا، دوست دېگەن مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئەسقاتىدۇ. ئۇنىڭغا ھەممىنى — دېلىغۇللۇق، تىت - تىتلىق ۋە كۆزى قورقۇشتىن تارتىپ، ھۆرمىتى، مايىللىقى ۋە قىزىقىشىغىچە بولغان ئوي - خىياللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىش كېرەك. بەلكى دوستىدىن تېخىمۇ ياخشىراق ئەقىل چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس!...

شۇ خىيال بىلەن ئۇ غۇنچەقىزغا يېقىندىن بېرىقى كۆڭۈل سىرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتتى. غۇنچەقىز قاش - كۆزلىرىنى، تىل ۋە لەۋلىرىنى، قىسقىسى يۈزىدىكى مەنىۋى تۇيغۇلارنى بىلدۈرىدىغان ھەممە ئەزالىرىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ، جىددىي ۋە ئەستايىدىل ئاڭلىدى، ئاڭلاپ بولۇپ بىر ھازا ئويغا پاتتى، كېيىن بادامگۈلنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ:

— ئاداش، بۇ ئىشتا ئەڭ ياخشىسى، مانا مۇشۇنى ئوبدان تىڭشا!

— دېدى بىگىز قولى بىلەن بادامگۈلنىڭ يۈرىكىنى نوقۇپ تۇرۇپ، — ئاخىرقى قارارنى ساڭا مانا مۇشۇ چىقىرىپ بېرىدۇ. چۈنكى مۇھەببەت دېگەن بۇ نېمە بەكمۇ يەككە - يېگانە، شەخسىي ئىش! بىر يىگىت بىلەن بىر قىزغىلا تەئەللۇق بولغان پاك، مۇقەددەس تۇيغۇ! مۇھەببەتتىن ئىبارەت بۇ نازۇك، مۇرەككەپ مۇزىكىنى ياخشى چېلىش ھەقىقەتەن تەس، لېكىن بىر قېتىم چېلىپ بۇزۇپ قويسا، يەنە باشقىدىن قايتا چالسا بولىدۇ. ئەگەر راستىنلا مېنىڭ پىكرىمنى ئالماقچى بولساڭ، مېنىڭ پىكرىم مۇنداق: دۇنيادا بارى تېپىلۇر، يارى تېپىلماس. يارى تېپىلۇر، ۋاپادارى تېپىلماس! سەن بۇ سۆزنىڭ تەمىنى بىر قېتىم تېتىدىڭ! شەۋكەت سۆيۈشكە ئەرزىيدىغان ياخشى يىگىت ئىدى، لېكىن ئۇ يېرىم يولدا يىقىلىپ، ئاراڭلار بۇزۇلدى، بۇنىڭدا سەن ئەيىبلىك ئەمەس. ئەمدى ئۇ ئورنىدىن قوپالامدۇ، قانداق قوپىدۇ، بۇ بىزگە نامەلۇم. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ ئىستىقبالى قاراڭغۇلاشتى! بىز مۇھەببەتنى دەپ جەمئىيەتنى، ئىستىقبالنى ئويلاشمىساق بولمايدۇ، چۈنكى بىزنىڭ

جەمئىيىتىمىز كۆرەش بىلەن تولغان، سىياسىي سەزگۈرلۈكى يۇقىرى جەمئىيەت. ئەمدى، زايىتقا كەلسەك، مەن ئۇنى يامان دېيەلمەيمەن، ئۇ كۈندىن-كۈنگە يۇقىرى ئۆرلەپ، فاكۇلتېتتىكى تۆتىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئەگەر تاسادىپىي كۆز تېگىپ، شىخى يېرىلىپ كەتمىسىلا ئۇنىڭ ئىستىقبالىنى پارلاق دېيىشكە بولىدۇ. ئەمدى ئاخىرقى قارارنى مەن كۆرسەتكەن ھېلىقى يېرىگىدىن سورا! مەسلىھەتىم: ياپسام پىشارمۇ، كۆمسەم پىشارمۇ دەپ ئارىسالدىلىقتا يۈرۈۋەرمە، بەزىدە تەۋەككۇل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، چۈنكى قىزلارغا پۇرسەت ھەمىشە كېلىۋەرمەيدۇ، ياخشى پۇرسەتنى قولدىن كەتكۈزۈپ، كېيىن نادامەت يەپ قالمىغىن!

غۇنچە قىز بىلەن بولغان شۇ سۆھبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىن، بادامگۈل زايىت بىلەن ئاي سەيلىسىگە چىقىپ، ئۇنىڭ شېرىن-شېكەر، ياغلىما گەپلىرى بىلەن يەتمىش پۇشتىنى شىپى كەلتۈرۈپ بەرگەن ۋەدە-قەسەملىرىگە ئاخىر ئىشەندى ۋە شۇ سائەتتىن باشلاپ، ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك سۆيگىنى بولۇپ قالدى. خۇددى بالزاك قايسى بىر ھېكايىسىدە «ساختا مۇھەببەت ھەقىقىي مۇھەببەتكە قارىغاندا تەسىرلىك بولىدۇ» دېگەندەك، زايىتنىڭ مۇھەببىتى ھەقىقەتەن ناھايىتى تەسىرلىك بولدى، بادامگۈل بۇنداق زور قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە تەسىر ئالدىدا ئاستا-ئاستا يۇمشىدى، ئەسىرگە ئېلىندى. بۇ ئىش خۇددى ئاچا يولنىڭ دوقمۇشىغا كېلىپ گاڭگىراپ قالغان ئادەمنى كىم بۇرۇن يېتەكلىسە، شۇنىڭ ئارقىسىدىن كەتكەندەكلا ئىلاجسىز يۈز بەردى. زايىتنىڭ يوغان ئېچىلغان كۆز قارچۇقىدا خۇددى باھار چېچەكلىرى جىلۋە قىلغاندەك بىر خىل شادىيانە شادلىق ئەكس ئېتەتتى. ئۇ خۇشاللىقتىن تېرىسىگە پاتماي قالدى، ئۇنىڭ بادامگۈلنىڭ قولىنى تۇتۇپ سەكرىگۈسى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ ئۇسسۇل ئوينىغۇسى، ناخشا توۋلىغۇسى كېلەتتى. ئاخىر ئۇ، ھاياجىنىنى بېسىش ئۈچۈن يېنىدىكى بادامگۈلنى خۇددى بىر توپاقنى يىقىتقۇدەك كۈچ بىلەن يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ پىرقىراتتى...

7

ئاقنياز ئەزەلدىن ئۆزىنى ياساشقا قىزىقمايتتى، كىيىملەرنىمۇ سالپا - سۇلپا كىيىۋېرەتتى. لېكىن قاچانكى، غۇنچە قىزنى ياخشى كۆرۈپ قالدى، شۇنىڭدىن بېرى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا كىيىم - كېچەكلىرىنى تۇزەشتۈرىدىغان، بۇرۇت - ساقاللىرىنى پات - پات قىرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى قانداقتۇر پالانى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى كۆڭلىدە پەيدا بولغان يۈكسەك مۇھەببەت ئۈچۈن ئىدى.

ئۇ بۈگۈن چۈشتىن كېيىنكى ئىككى سائەتلىك «جۇڭگو ئەدەبىياتى» دەرسىدىن چۈشۈپ، دەسلەپ چېچىنى ياساتتى، كېيىن مۇنچىغا باردى. مۇنچىدىن چىقىپ سائەتكە قارىۋىدى، كەچلىك تاماققا يەنە بىر سائەتتەك ۋاقىت بارلىقىنى كۆرۈپ، ياتاققا كىردى، ياتاقتا ھېچكىم يوق، ئازادە ئىدى، ئۇ ياستۇقىنىڭ ئاستىدىن بىرنەچچە ۋاراق قاتلانغان، پۈرلەنگەن قەغەزلەرنى ئالدى، بۇ قەغەزلەر ئۇنىڭ قايسى ۋاقىتتا ئىلھام كەلسە، شۇ ۋاقىتتا دەرھاللا يېزىپ قويىدىغان پارچە - پۇرات شېئىرلىرى بىلەن تولغانىدى. بايا مۇنچىدا، ئىسسىق سۇنىڭ تويۇقسىز كۈچىيىپ كېتىشى بىلەن ئۇنىڭ قولى كۆيۈپ، دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالغان ۋە شۇ ھادىسە تۈپەيلىدىن كاللىسىدا يېڭى بىر شېئىرىي پىكىر پەيدا بولغانىدەك قىلغانىدى. ئەمدى ئۇنى رەسمىي بىر شېئىر شەكلىگە كىرگۈزۈش ئۈچۈن، دېرىزە ئالدىغا قويۇلغان ئۈستەل يېنىغا كەلدى. سىرلىرى ئۆچۈپ، پۇتلىرى لىڭشىپ قالغان بۇ كونا ئۈستەلنى يەنە قايسى بىر كەپسىز، بەغەرەزلەر پىچاق، قەلەمتۇراچلىرى بىلەن سىجاپ، ئويۇپ، سىلىق يۈزىنى مۇدۇر - چوقۇر قىلىۋەتكەن، ئەسلىدىكى ساغۇچ رېڭى ئۈستىگە يەنە كۆك ۋە قىزىل سىياھلارنى تۆكۈپ، بۇلغاپ، بەئەينى نائۇستا رەسسام سىزغان چۈشىنىكسىز ماي بوياق رەسىمدەك قىلىۋەتكەنىدى. ئاقنياز ئۈستەلگە يېڭى بىر گېزىتنى يېيىپ سالدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېلىقى قەغەزلەر

بىلەن قەلەمنى قويۇپ جەينەكلەپ ئولتۇردى ۋە دېرىزىدىن سىرتقا قارىغىنچە شائىرانە خىيالغا كەتتى. ھەر ھالدا ئىلھام تېزلا كەلدى، ئۇ قەلەمنى كىتىرلىتىپ، باش كۆتۈرمەيلا تۆت مىسرانى راۋان يېزىۋەتتى، ئۇ ئاخىرقى سوئال بەلگىسى بىلەن ئۈندەش بەلگىسىنى ئەمدىلا قويۇپ تۇرىۋىدى، بىر قىزنىڭ كارىدوردا تۇرۇپ «ئاقنىياز ئاكا» دەپ چاقىرغان يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئاقنىياز ئىتتىك قەلەمنى قويۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، بۇ غۇنچە قىز ئىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئاقنىيازنىڭ قۇلىقىغا بەكمۇ سىڭىشلىق ئىدى، ھەر قانداق يەردىن ئاڭلىسا ئاسانلا تونۇۋالاتتى ۋە بۇ ئاۋاز بىلەن يۈرىكىگە ئىسسىق بىر ئېقىم كىرگەندەك ھوزۇرلۇق ھېس قىلاتتى. مانا شۇ مۇلايىم، تاتلىق ئاۋاز كارىدور تەرەپتىن يەنە ئاستا ئاڭلاندى: «ئاقنىياز ئاكا» ...

ئاقنىياز ئالدىراپ ئىشىكنى ئېچىپ، كارىدورغا چىقتى، غۇنچە قىز ئۇنىڭدىن بەش - ئالتە قەدەم نېرىدا، ئىككى تەرەپتىكى ياتاقلارغا بويۇنداپ قاراپ كېلىۋاتاتتى.

— مانا مەن، غۇنچە قىز ... — دېدى ئاقنىياز ياتاقىنىڭ ئىشىكىنى يوغان ئېچىپ قويۇپ، — بىزنىڭ ياتاقنى ئۇنتۇپ قاپسىز - ھە؟

غۇنچە قىز كەلكىنتەك يۈرگىلەپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە خىجىل بولغاندەك قىزىرىپ تۇرۇپ:

— ئۆتكەندە بادامگۈل بىلەن كەلگەندە تازا دىققەت قىلماپتىكەنمەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەممىسى بىر خىل ئىشىك، بىر خىل ئۆي دەڭا! — دېدى.

— شۇنداق، بولۇپمۇ سىز بۇ تەرەپلەرگە ئاسان كەلمەيسىز، — دېدى ئاقنىياز ھولۇققان، ھاياجانلانغان ھالدا، — قېنى مەرھەمەت، ياتاققا كىرىڭ!

غۇنچە قىز ئەركىن، بىمالال قەدەملەر بىلەن ياتاققا كىردى ۋە ئۇدۇل ئۇستەل يېنىغا كېلىپ ئاقنىيازنىڭ بايىقى غەزەللىرىگە ئىختىيارسىز كۆز يۈگۈرتتى.

— شېئىر يېزىۋېتىپسىزدە، — دېدى ئۇ قىزىقسىنىپ، — كۆرۈشكە بولامدۇ؟

— ئەمدى ... بۇنى تېخى بايىلا يازغان ... — دېدى ئاقنىياز دۇدۇقلاپ،
— كۆرسىتىڭىز ... مەيلى ... شاگىخو قىلماڭ ...
— سىزدەك كاتتا شائىرنى شاگىخو قىلىپ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولامدۇ، ئاقنىياز ئاكا، — دېدى غۇنچە قىز ۋە ھېلىقى قەغەزنى قولىغا ئېلىپ، ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلىدى:

«قولى كۆيسە كىشىنىڭ،
ئوتتىن قاچار يىراققا.
يۈرەك كۆيسە ھەيرانمەن،
يېقىنلىشار نېمىشقا ؟!»

— پاھ! ... بىرسى يۈرىكىڭىزنى پېژىلدىتىپ كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ - دە ؟ — دېدى غۇنچە قىز سەممىي، ساددىلىق بىلەن، — بىلىشكە بولارمۇ، كىم ئۇ، بىزنىمۇ تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ!
ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، كۈلكە بىلەن تەڭ ئەمدى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان يۇمران كۆكسىمۇ تەڭ سىلكىنىپ كەتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئاقنىيازمۇ كۈلدى، لېكىن ئۇنىڭ كۈلكىسى دەرد ئىچىدە چىقىۋاتقان ئازابلىق كۈلكە ئىدى. توۋا، دۇنيادا ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ ئاغزىدىن ئاشۇنداق كۈتۈلمىگەن، بىھۇدە سۆزلەرنى ئاڭلاشتىنمۇ ئازابلىق ئىش بارمىدۇ ؟! ...
ئاقنىياز قىز زاتىغا بولغان تۇنجى قېتىملىق ئاشىقانە يۈرىكى، مەجنۇنلارچە سەممىي قەلبى بىلەن غۇنچە قىزنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى.
«نازۇكلۇق» ئاياللارنىڭ تەبىئىتى، شۇنداقلا، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بىر خىل كۈچ! ئۇلار مانا شۇ نازۇكلۇقى بىلەن مەن - مەن دېگەن كۈچلۈك ئەرلەرنىمۇ بويسۇندۇرۇۋالالايدۇ! ئاقنىياز ئوقۇش ۋە كەسپىنى ئويلاپلا ھېچكىمگە كۆڭۈل بەرمەسلىكنى ئۆز - ئۆزىگە قاتتىق ۋەدە قىلغانىدى. لېكىن قاچانكى، غۇنچە قىز بىلەن ئۇچراشتى، ھېلىقى «قاتتىق ۋەدە» سىمۇ خۇددى

ئىسسىقتا قالغان ماتاگدەك يۇمشاپ كەتتى، شەۋكەتنى ئۆزىتىش ئۈچۈن مۇشۇ ياتاقتا ئۆتكۈزۈلگەن ھېلىقى ئولتۇرۇشتىن كېيىن، ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئوت تۇ- تاشتى، كۆيدى، كۈل بولدى، تىترەپ تۇرغان جىسمىنى يەرگە ئۇرۇپ قاخشىدى ... لېكىن، ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى! ئاقنىياز ئۆزىچە كۆيۈپ، «مە- شۇقسىز ئاشىق» قا ئايلىنىپ قالدى. ئۇ غۇنچە قىز بىلەن ھەمىشە خىيالىدا سىردىشاتتى، چۈشىدە قۇچاقلاپ سۆيەتتى، ئويغىنىپ بولسا، ئىشق ئوتىنى ئى- چىگە يۇتۇپ، ئۇنى كۆرسە قىزىرىپ، ۋۇجۇدى تىترەپ، يىراقتىنلا سەپسالاتتى، غۇنچە قىزنىڭ كېلىشكەن سەيلانە قامىتىگە، خاتىرجەم، بەھۇ- زۇر قەدەم بېسىشلىرىغا قاراپ، تېخىمۇ ئاشىقى بىقارار بولاتتى. ئاقنىيازنىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەت خۇددى ئۇلۇغ داستانلاردا تەرىپلەنگەندەك سەممىي، پاك ۋە ئالىيجاناب مۇھەببەت ئىدى. ئۇ غۇنچە قىزنى ھەرقانچە ئەسلىسىمۇ، سې- غىنسىمۇ، لېكىن بۇنى پەقەت قەلبىدىلا بىلەتتى، ئارزۇلار ئالىمىدە ھېس قىلىپ يۈرەتتى ...

— ئوھوي ... ماۋۇ يەردە يەنە بىر شېئىرمۇ بار ئىكەنغۇ! — دېدى غۇنچە قىز پۈكلەنگەن قەغەزلەرنىڭ ئارىسىدىن بىر ۋاراقنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، — بۇ تېخىمۇ ئېسىل ئوخشايدۇ.

ئۇ ئۆزىچە ئىنتوناتسىيىگە كەلتۈرۈپ، بۇ شېئىرنىمۇ ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلىدى:

« تالە - تالە، چالىرىڭ تالە،
يۇمران لەۋلەر ياقۇت پىيالە.
سەن ئۆزگىلەرگە بىر بەرگى بولساڭ،
مەن ئۈچۈن،
ئەبەدىل - ئەبەت —
كۆكتە يۇلتۇز،
زېمىندا لالە!»

— پاھ - پاھ ... سۆيگەن قىزنىڭنى پەرىشتىگە ئايلاندۇرۇۋېتىپسىزغۇ

ئاقنىياز ئاكا! — دېدى غۇنچە قىز يەنە شۇنداق سادداۋە تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن، — ئەمدى ئۇنى كۆرۈش ئارزۇيۇم تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى، ئۇ كىم؟ مېنى چوقۇم تونۇشتۇرۇپ قويۇڭ، جۇمۇ! بىز ياخشى دوستلاردىن بولۇپ كېتىمىز!

ئاقنىياز بىرنەچچە قېتىم ئاغزىنى ئۈمەللەپ، چوڭ يۈرەكلىك بىلەن «ئۇ سىز، بۇ شېئىرلارنىمۇ سىزگە ئاتاپ يازغان!» دېمەكچى بولدىيۇ، لېكىن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، تىلىنىڭ ئۇچىغا كېلىپ قالغان بۇ يۈرەك سۆزىنى زورلۇق بىلەن تەسلىكتە ئىچىگە يۇتۇۋەتتى. ئۇ ئۆزىنى بۇ ئازابلىق خىياللاردىن نېرى قىلىش ئۈچۈن شېئىرلار بىلەن ھەپىلىشىپ تۇرغان غۇنچە قىزدىن سورىدى:

— غۇنچەقىز، ئاڭلىشىمچە بادامگۈل بىلەن زايىت جۈپ بوپ قالغاندەك قىلىدۇ، راستمۇ؟

— راست! — دېدى غۇنچە قىز ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى تېز - تېز قېقىپ، — بىر- بىرىگە خالىغان ۋاقىتتا مۇھەببەت ئىزھار قىلىش — ھازىرقى زامان ياشلىرىنىڭ نورمال ھوقۇقى!

بادامگۈلنىڭ يېڭى تۇرمۇشى توغرىسىدىكى بۇ شۇم خەۋەر ئاقنىيازنىڭ قەلبىدە ھەسرەتلىك بىر غۇسسە ئويغاتتى.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دېدى ئۇ غۇنچە قىزغا جاۋابەن زەئىپ ئاۋازدا، — لېكىن مەن زايىتنىڭ بادامگۈلگە بولغان مۇھەببىتىنىڭ خۇددى كۆز ۋاقتىدىكى بۇلۇتلاردەك ئاسانلا پەيدا بولۇپ، يەنە ئاسانلا تارقاپ كېتىشىدىن، شۇنداق جۇلالىنىپ، پارقىراپ چىققان ھەسەن - ھۈسەننىڭ يەنە لىپلا قىلىپ يوقاپ كەتكىنىدەك غايىب بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن!

— ئاقنىياز ئاكا، سىزمۇ بىلىسىز، — دېدى غۇنچە قىز ئويلانغان ھالدا، — مۇھەببەت ئىشىدا ھەركىم ئۆزى ھۆكۈم قىلىدىغان گەپ! بەلكىم بادامگۈل مەلۇم ۋاقىت چۈشىنىپ باقار...

ئاقنىياز قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، كۆڭلىدىكى ئاچچىقنى بېسىپ، غۇنچە

قىزغا مۇنداق دېدى:

— غۇنچە قىز، سىزدىن بىر ئىلتىماسىم، بۇ ئىشتىن شەۋكەت خەۋەرلىنىپ قالمىسۇن، ئۇ ئەمدى كۆتۈرەلمەيدۇ!

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، — دېدى غۇنچە قىزمۇ ھېسداشلىق بىلەن، — بىر مەزگىل ئۇنىڭدىن مەخپىي تۇتايلى!

غۇنچەقىز ئەمدى شېئىرلار يېزىلغان قەغەزلەرنى قويدى ۋە كىچىككىنە خۇرۇم سومكىسىدىن ئىككى پارچە نەرسىنى چىقىرىپ، ئاقنىيازغا ئۇزاتتى:

— بۇنىڭ بىرسى تۇرغۇن ئاكامدىن كەلگەن خەت ئىكەن، — دېدى ئۇ پۈكلەنگەن، ساغۇچ بىر كونۋېرتنى كۆرسىتىپ، — خەت خالتىسىدا تۇرۇپتۇ، سىز كۆرمىگەن ئوخشايسىز...

— تۇرغۇننىڭ خېتى!... — ئاقنىيازنىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقتىن ئويناپ كەتتى، — ئاخىر خەت كەپتۇ-دە! ئەجەبمۇ سېغىنىۋىدىم...

راست، ئۇ تۇرغۇننى قاتتىق سېغىنغانىدى. بولۇپمۇ زايىتنىڭ كۆڭۈل ئاللىقى، دوستلۇقتىن يۈز ئۆرۈشى قاتارلىق ئازغۇنلۇقلىرى بىلىنگەندىن كېيىن، تۇرغۇننىڭ قەدرى تېخىمۇ قاتتىق ئۆتۈلدى، ئۇنىڭ زايىت توغرىسىدىكى ئالدىن كۆرەر سۆزلىرى ئاقنىيازنىڭ قۇلىقى تۈۋىدە قايتىدىن جاراڭلاپ، ئۇنىڭ تۇرغۇنغا بولغان ئىخلاس، ئېتىقادىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇ خەتنى ئىتتىك قولىغا ئېلىپ، كونۋېرتنى يىرتماقچى بولۇۋىدى، غۇنچە قىز ئېغىز ئېچىپ قالدى:

— ئاقنىياز ئاكا، خەتنى كېيىنرەك ئوقۇڭ، سىزگە دەيدىغان يەنە بىر مۇھىم ئىشىم بار. يېقىندا سۇلتاندىن خەت كەپتىكەن، ئۇ مەندىن بىر پارچە نەسىر يېزىپ ئەۋەتىشنى سوراپتۇ، ئۇمۇ ساگو ① دا ئەدەبىيات ئوقۇيدۇ ئەمەسمۇ، بەلكىم مەندىن ئىمتىھان ئېلىپ، كەسپىي سەۋىيەمنى تەتقىق قىلماقچى بولسا كېرەك، «جۇدالىق» دېگەن تېمىدا بىر نەسىر يازدىم، كۆرۈپ باقسىڭىز، چەت ئەلگە «ئېكسپورت» قىلىدىغان «مال» بولغاچقا، سۈپەت

① تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتى.

ئۆتكىلىدىن ئۆتەلمەي قالمىسۇن، دەيمەن، سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم، مالال كۆرمەي كۆرۈپ بېقىڭ، ئىشلەيدىغان يېرى بولسا، يەنە ئىشلەيمەن! خوش ئەمىسە، مەن كەتتىم...

ئاقنىياز تۇرغان ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى، چىقىپ كېتىۋاتقان غۇنچە قىزنىڭ ئارقىدىن ئۇزىتىپ قويۇشمۇ خىيالىغا كەلمىدى. كاللىسى پىرقىراپ، قەلبىدە بوران كۆتۈرۈلگەندەك، سوغۇق، يېقىمسىز بىر تۇيغۇ ئۇنى پۈتۈنلەي ھالىدىن كەتكۈزگەندى. ئۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا تۇساتتىن پەيدا بولغان غايىبانە رەشىق تۇيغۇسى ئىدى!...

ئاھ، خۇدا! سەن مېنى نېمە كويلارغا سېلىۋاتىدىغانسەن! بۇ دۇنيادا بىرسىنى ياخشى كۆرۈپ، ياخشى كۆرگەنلىكىنى ئوچۇق ئېيتالماي، يېلىنجاپ تۇرغان سۆيگۈ - مۇھەببىتىنى قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىگە سېھىر - بەنت قىلىۋېتىشتىنمۇ ئېغىر ئىش بارمۇ؟! بۇ خۇددى قارىغۇ ئادەمنىڭ قىزىق ئويۇنغا كىرىپ، كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىنى كۆرەلمەي، ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ قىزغىن چاۋاكلىرىنى ئاڭلاپ، تىت - تىت بولغىنىدەك ئازابلىق، نادامەتلىك ئىش ئەمەسمۇ؟! تېخى بۇنى ئاز دېگەندەك، ماۋۇ ئىشنى كۆرمەمدىغان! دۇنيادا ئۆزۈڭ ياخشى كۆرىدىغان ئادەمنىڭ ساڭا ئەمەس، بەلكى باشقا بىرسىگە جۇدالىق دەردىدە يازغان يۈرەك سۆزلىرى بىلەن سۆيگۈ ئىزھارىنى كۆرۈشتىنمۇ دەھشەتلىك، خورلۇق ئىش بارمۇ؟!... بۇ خۇددى قېرى، ناتىۋان مومايلارنىڭ «مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا» دەپ زارلىغىنىدەك ھەسرەتلىك ئىش ئەمەسمۇ؟!...

ئاقنىياز غەمكىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، دېرىزىدىن يىراققا قارىدى، تاغ تەرەپتە ھاۋا تۇمانلىشىپ، ئاسمان لاي سۇدەك بۇزۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. تەبىئەتمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى، ئۇ دېرىزە ئالدىدىن نېرى كېتىۋېتىپ، قولىدا سىقىمداپ تۇرغان تۇرغۇنىنىڭ خېتى ئېسىگە كەلدى ۋە كونۋېرتنى ئالمان - تالمان يىرتىپ، خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى:

«دوستۇم ئاقنىياز! ھايات دېگەن شۇنداق نەرسە ئىكەن، ئادەم بالى-

سىغا ھەمىشە بىر نەرسە كەمدەك، يېتىشمەيۋاتقاندەك بىلىنىدىكەن. سەن مىڭ بىر جاپادا تىرىشىپ - تىرمىشىپ شۇ يېتىشمەيۋاتقان نەرسىنى قولغا كەلتۈرسەڭ، يەنە بىرسى باردەك قىلىدىكەن، ھامان بىر نەرسىنىڭ كەملىكىنى ھېس قىلىپ ئۆتىدىكەنسەن! كونىلار ئېيتقان: بىر يېرى كەم دۇنيا، دېگەن شۇ ئوخشايدۇ! مەن ئۈرۈمچىدىكى چاغدا ھەمىشە يۇرتنى، ئاتا - ئانامنى ئەسلەپ بىئارامبولاتتىم، ئۇلارنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلسەملا ھەممە ئىش ھەل بولىدۇ، خاتىرجەم ياشايمەن، دەپ ئويلىغانىدىم. كىم بىلسۇن، بۇ يەرگە كېلىپ ھەپتە ئۆتمەي، يەنە ئۈرۈمچىنى، مەكتەپنى، سىلەرنى سېغىندىم!... كۆڭلۈمدە ھەمىشە بىر نەرسە كەمدەك، يېتىشمەيۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن! دوستۇم، راستىمنى ئېيتسام، بۇ يەرگە كېلىپ تېخىمۇ ئازاب ئىچىدە قالدىم. ئېسىڭدىمۇ، ھېلىقى بىر كۈنى كەچلىك تەكراردىن كېيىن ئىككىمىز سىنىپتا قېلىپ، شۆھرەتلىك يازغۇچىمىز زۇنۇن قادىرنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» دېگەن ھېكايىسىنى ئوقۇپ، خېلى ۋاقىتقىچە شۇنىڭ تەسىرىدە سۆزلەشكەنىدۇق. شۇ چاغدا سەن: «بىزنىڭ كاج تەلەي ئەجدادلىرىمىز نېمە كۈنلەرنى كۆرمىگەن - ھە؟! خۇداغا شۈكۈر، ئاللا ئۇ كۈنلەرنى بىزگە نېسىپ قىلمىدى، ئۇ كۈنلەر كەلمەسكە كەتتى!...» دېگەنىدىڭ. مەنمۇ شۇنداق ئويلىغانىدىم. لېكىن كىم بىلسۇن، ئاداش، مىلادى 20 - ئەسىرنىڭ 62 - يىللىرىدىكى يېزىمىزدا مەن ئۇنداق كۈنلەرنىڭ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقماپتىكەنمەن! لېكىن شۇنداق كۈنلەر راستتىنلا بولۇۋاتىدۇ، مەن ۋە مېنىڭ يۇرتداشلىرىم باقى ئاكا بېشىدىن ئۆتكۈزگەندەك قىسما - قىسما ئىشلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتىمىز، باقى ۋە باھاردەك ئادەملەر ئەتراپىمىزدا لۆمۈلدەپ يۈرىدۇ! زېرىكتۈرۈپ قويساممۇ، مەن ساڭا بىزنىڭ گوڭشېدا يىقىندا، نامراتلىق، ئاچارچىلىق تۈپەيلىدىن يۈز بەرگەن بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي، ئىلھامىڭ قوزغىلىپ قالسا بىرەر پارچە ئېسىل شېئىر ياكى ھېكايە يازامسەن تېخى!

بىزگە قوشنا دادۇيدە، قاسىم كۆتەك دەيدىغان ئىشچان، بېجىرىم بىر

دېھقان بار ئىدى. ئۇ يېقىندا «ماۋجۇشىغا ئۇماچ ئىچكۈزگەن» دېگەن جىنايەت بىلەن بەش يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. نېمە دېگەن دەھشەت - ھە؟! سەن بۇنى ئاڭلاشنى خالامسەن؟ ئەمىسە قۇلاق سال، ئىش مۇنداق بولغان: قاسىم كۆتەكنىڭ خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىپ، ئىككى بالا بىلەن بويتاق قالىدۇ، كېيىن يەنە ئىككى بالىسى بار خوتۇن بىلەن توي قىلىدۇ، ئالتە جان ئادەمگە داۋىدىن ھەرئايدا 50 جىڭ ئارپا، 70 جىڭ قوناق، 13 جىڭ تېرىق بېرىدۇ. بۇنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن خوتۇنى ھەركۈنى ئىككى ۋاخ ئۇماچ چالىدۇ. قاسىم كۆتەكنىڭ مىجەزى سوغۇقجان بولغاچقا، ئۇماچنى ئىچىۋېرىپ، قورساق ئاغرىقىغا قالىدۇ. ئۇ بىر كۈنى كەچكىچە سۇ تۇتۇپ ئۆيگە كەلسە، خوتۇنىنىڭ يەنە ئۇماچ ئەتكەنلىكىنى كۆرۈپ چېچىلىدۇ: «خوتۇن، ھەر كۈنى ئۇماچ ئېتەمسىلەر، سوغۇقۇم ئېشىپ، ئاغزىمدىن شالە ئاقىدىغان، قورسىقىم كولدۇرلايدىغان بولۇپ قالدى، باشقا نەرسە ئەتسەڭلار بولمامدۇ؟!» دەيدۇ. خوتۇنىمۇ ئۇھ تارتىپ: «ھۆكۈمەت بەرگەن نەرسە شۇ تۇرسا، مەندە نېمە ئامال، بۇنى مەندىن سورىماي، ئاۋۇ كاتتا كىشىدىن سوراپ باقسىلا!» دەپ تامدىكى ماۋجۇشىنىڭ يوغان رەسىمىنى كۆرسىتىدۇ. قاسىم كۆتەك رەسىمگە بىر ئاز قاراپ تۇرۇپ، ئاندىن جان ئاچچىقىدا: «ئاتا، ماۋجۇشى ئاتا! سىلە شۇ كۈنلەردە نېمە يەيدىغانلا؟ بۇ تۈگىمەس ئۇماچ بىزنىڭ ھالىمىزنى كەتكۈزدىغۇ! — دەيدۇ ۋە بىر قوشۇق ئۇماچنى ئۇنىڭ رەسىمدىكى ئاغزىغا تەگكۈزۈپ تۇرۇپ، — سىلىمۇ خۇدانىڭ داغ سۈيىگە چالغان بۇ ئۇماچتىن كىچىككىنە ئىچىپ باقسىلا!» دەيدۇ. بۇ چاقچاقسىمان ئىش ئۆتۈپ، ھەپتىدىن كېيىن ئەر - خوتۇن ئىككىسى بالا ئارىسىغا كىرىپ ئۇرۇشۇپ قالىدۇ، قاسىم كۆتەكنىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ، خوتۇنىنى بىر نەچچىنى ئۇرىدۇ، خوتۇنى ئاچچىقىغا پايلىماي ئۇدۇل داۋىگە بارىدۇ ۋە كۆڭلى قارىلىق قىلىپ، قاسىم كۆتەكنىڭ ھېلىقى «ماۋجۇشىغا ئۇماچ ئىچكۈزگەن» لىك ۋەقەسىنى شۇجىغا ئېيتىپ قويىدۇ. بۇ پەۋقۇلئاددە خەۋەر شۇ ھامان بەئەينى گۇر - گۇر بوراندەك ئاۋۋال گۇڭشې رەھبەرلىكىگە،

ئاندىن ناھىيە رەھبەرلىكىگە يەتكۈزۈلىدۇ. ئەتىسى يۇتۇن دادۇي قوزغىلىپ كېتىدۇ. 390 ئائىلىدىن مىڭغا يېقىن ئادەم يىغىلىدۇ. ئىككى خەلق ئەسكىرى قاسىم كۆتەكىنى تۇتۇپ كېلىدۇ. ھېلىقى ئۇماچ يۇتى قېتىپ قالغان ماۋجۇشىنىڭ رەسىمىنىمۇ پاكىت سۈپىتىدە ئېلىپ كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى قاسىم كۆتەكنىڭ گەجگىسىدىن بېسىپ تۇرۇپ، مىڭلىغان ئاما ياگراق شوئارلارنى توۋلاپ تۇرۇپ، قاسىم كۆتەكنى شىددەتلىك كۈرەش قىلىدۇ ۋە ھېلىقى «ماۋجۇشىغا ئۇماچ ئىچكۈزۈش» جىنايىتىنى ئىقرار قىلدۇرىدۇ!...

دوستۇم، شۇ كۈنى مەنمۇ كۈرەش يىغىنىغا قاتناشتىم، قاتتىشىپ چوگقۇر ساۋاقتا ئىگە بولدۇم، ساۋاتسىز، نادان ئادەملەرنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى تۇنجى قېتىم ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ ھەيران قالدىم. شۇ ھامان ئېسىمگە سەئىدى شىرازىنىڭ مۇنۇ ئىككى مىسرا شېئىرى كەلدى:

«ئەگەر تەربىيە كۆرمىسە ئادەم،
ئېشەك بولۇپ قالار يۈزگە كىرسىمۇ ھەم!»

مېنىڭچە، بۇنداق ئادەملەر ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشى خۇددى يانار تاغدىن شىددەت بىلەن ئېقىپ چۈشكەن ماگما ئۆز يولىدا ئۇچرىغان ھەممە نەرسىنى — جىمى گۈزەللىكنى، يېشىللىقنى، ھاياتلىقنى كۆيدۈرۈپ، ئېقىتىپ كەتكەندەك ئىنتايىن قارام، تەلۋە ۋە شەپقەتسىز بولىدىكەن! شۇ يەردە ناھىيىنىڭ، گوڭشېنىڭ رەھبەرلىرى تۇشمۇ تۇشتىن سۆزلىدى، نېمە دېدى دېمەمسەن، ئاجايىپ گەپلەر بولدى: بىزگە قانداقتۇر ئاشلىق شۇجى، ئاشلىق دۇيجاڭ دېگەنلەر ئەمەس، بەلكى سوتسىيالىزمنىڭ ئىنقىلابچى شۇجى، ئىنقىلابچى دۇيجاڭلىرى كېرەك ئىمىش! توۋا دەيمەن، ھازىر بىزنىڭ بۇ يەردە ئاش ئەۋلىيا، نان پەيغەمبەر تۇرسا!... كاشكى، قورسىقىمىز توق بولسىچۇ!..

ئاداش، راستتىنلا بۇ يەردە تاغار ئۆرە ئەمەس، گۆش - ياغ دېگەننى ئاددىي پۇقرالار چۈشىدىمۇ كۆرمەيدۇ، شۇڭا خوتۇن خەق دېگەننىڭ قاپقى ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالغان. جاھان شۇنچە كەڭ بولسىمۇ، كەش پۇتنى قىستىغاچقا، كىشلەر ئازادە يول ماڭالماس بولۇپ قالغان ! ... بىر دېھقان قو-شاقچىنىڭ مۇنۇ بىر كۇبلېت شېئىرىنى ئوقۇپ باقساڭ، بەلكى يېزىلارنىڭ هازىرقى ئەھۋالى، قىياپىتى كۆز ئالدىڭغا كېلىپ قالار:

«خام چاپانغا پالاس ياقا،
توكۇر ئېشەككە شاكال تاقا،
ئورۇق ئىنەككە دىڭگىل بوقا،
قاتتىق نانغا سوغۇق سۇ،
يىرتىق قاپقا سۇيۇق پوق!»

دوستۇم، تۇرمۇش تولىمۇ مۇرەككەپ، سىرلىق نەرسە ئىكەن! يېقىندا بىر كىتابتىن ئامېرىكا يازغۇچىسى مارك تىۋىننىڭ مۇنداق بىر ھېكمەتلىك سۆزىنى كۆردۈم: «تۇرمۇش — بەخت بىلەن ئازابتىن تەركىب تاپقان بىر تەسۋى.» مەن تەسۋىنىڭ ئۇرۇقچىلىرىنى ساناپ چىقتىم، بىر تەسۋىدە 101 ئۇرۇقچا بولىدىكەن، مېنىڭچە بۇنىڭ 41 تېلى بەخت، 60 تېلى ئازاب بولسا كېرەك. لېكىن ئازاب مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئادەم ئۈچۈن بىر خىل مەنىۋى بايلىق بولۇشى مۇمكىن. سەن ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش يولىدا تىركىشسەن، كۈرەش قىلىسەن، نەتىجىدە ئاز - تولا غەيرەتلىك، ئەقىللىك، ئىرادىلىك بو-لۇپ قالىسەن! يېقىندا، مەھەللىمىزدىكى بىر بوۋاي ئېتىز قىرىدا پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ مۇنداق بىر گەپنى قىلدى: «دۇنيادا ئاچچىق يۇتقان ئۇلۇغ، يۈك كۆتۈرگەن ئۇلۇغ، تاتلىقنى ھەممە ئادەم يۇتالايدۇ!» مەن بۇ گەپنىمۇ بىر ھېكمەت سۈپىتىدە خاتىرەمگە يېزىپ قويدۇم!

دوستۇم، مەن مەكتەپتىكى چاغدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى كىتابتا كۆر-

گەندىم. شۇڭا خىيال، پىكىرلىرىمۇ ناھايىتى رومانتىك، غايىۋى بولۇپ قاپتىكەن. بۇ يەرگە كەلگەن قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە نۇرغۇن ئەمەلىي نەرسىلەرنى چۈشەنگەندەك بولدۇم. تۇرمۇش دېگەن يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان كىيىم ئەمەسكەن، ئەتراپىڭدا مەۋجۇت بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ساڭا تەۋە ئىكەن، ھېچنېمىدىن، ھەتتا ئەڭ ئەسكى، ئازابلىق نەرسىلەردىنمۇ ئۆزۈڭنى قاچۇرالمايدىكەنسەن! بىز مەكتەپتە كۆپ ئاڭلايدىغان رېئاللىققا توغرا قاراش، دېگەن شۇ ئوخشايدۇ!

ھە راست، شەۋكەت قايتىپ كەلدىمۇ، تىنچلىقتۇ؟ يېقىندا بۇ يەردە «ئىلى - چۆچەك ۋەقەسى» دېگەندەك گەپلەر پەيدا بولۇپ قالدى. مەن شەۋكەتنىڭ ھەرقانداق شارائىتتا ئۆزىنى باشقۇرالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن! ئۇنىڭدا شۇنداق ئىقتىدار ۋە جاسارەت بار!

خوش، دوستۇم، خەتنى كۆپ يېزىۋەتتىم، ئەپۇ قىل، كۆڭلۈمدە يىغىلىپ قالغان گەپلىرىمنى ئېيتقۇم كەلدى.

ساڭا ۋە سەن ئارقىلىق شەۋكەتكە، زايىتقا، بادامگۇل ھەم غۇنچە قىزلارغا كامالى سالام بىلەن دوستۇڭ: نۇرغۇندىن.

1962 - يىلى، 7- ئىيۇن، قۇمباغ»

ئاقنىياز خەتنى ئارقا - ئارقىدىن ئىككى قېتىم ئوقۇدى، ئوقۇپ بولۇپ چوڭقۇر ئۇھ تارتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نۇرغۇننىڭ خۇش پېئىل، كۆڭۈلچەك، بەزىدە ئازراق تەرسالىقى بار تۇرگۇن مىجەزلىك قىياپىتى تېخىمۇ يۇكسەك سالاپەت بىلەن نامايان بولدى. قولىقى تۇۋىدە بولسا، ئۇنىڭ چوڭقۇر مۇلاھىزىلىك سۆزلىرى بىلەن ئۆتكۈر، ئېنىق پىكىرلىرى قايتا جاراڭلاپ، ئۇنى دوستلۇققا، ئىجىللىققا، تېخىمۇ ساپ ۋىجدان بىلەن ياشايدىغان ئىنسانىي پەزىلەتكە دەۋەت قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. خەتتىن ئۇنىڭ يېقىملىق، مەردانە ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى، بۇ ئاۋاز ئاقنىيازنىڭ كۆڭلىنى يىراقتىكى مۇڭلۇق يېزا - سەھرالار بىلەن كاج تەلەي دېھقانلارنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ كەتتى...

8

شەۋكەتنىڭ مەسىلىسى بۈگۈن فاكۇلتېت رەھبەرلىكى ئىچىدە قويۇلدى. يىغىنغا فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كەرىمىنىڭ تەكلىپى بىلەن لېكتور ئۇنۋانى بار ئۈچ ئوقۇتقۇچىمۇ قاتناشتى. بۇنىڭ بىرسى سەلىم ئەپەندى ئىدى.

يىغىندا، ئالدى بىلەن ھاۋاز بەختى شەۋكەت مەسىلىسىنىڭ جەريانى، خاراكتېرى ۋە ئۇنىڭ ئىقرار قىلىش ئەھۋالىنى تەپسىلىي تونۇشتۇرۇپ، ئاخىردا مۇنداق دېدى:

— يولداشلار، شەۋكەت بىلەن بولغان كۈرەش ھەقىقەتەنمۇ كەسكىن، جىددىي بولدى، مەن بۇنىڭدىن جەمئىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان ڭگا رەڭ سىنىپىي كۈرەشلەرنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ھايات - ماماتلىق ئۆتكۈر ۇرەش ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر بىلىۋالدىم، ئەگەر ئۇلار تۇرىدى ەن، بىز تۇرماسلىقىمىز لازىم. مەن يەنە شۇنىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىمكى، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز ھەرگىزمۇ بۇرژۇئازىيە ھەم شيۇجيېنجۇيىنىڭ مايسىلىرىنى ئۆستۈرىدىغان پارنىك بولۇپ قالماسلىقى كېرەك! بىز ياشلىرىمىزنىڭ قەلبىگە ئىنقىلاب مايسىسىنى تېخىمۇ كۆپ ۋە چوڭقۇر تىكىپ، ئۇلارنى ئېسىل سۈپەتلىك پولات قىلىپ چېنىقتۇرۇشىمىز لازىم. شۇ چاغدىلا ئۇلاردىن ھەر قانداق مەھسۇلات ئىشلىسەك، ئۇ مەھسۇلات ئەبەدىي ئۆتكۈر، چىڭ، داتلاشماس بولالايدۇ!

بۇ سۆزلەر ھاۋاز بەختىنىڭ چۈشەنچىسى، تەسىراتى ھەم تەنتەنىلىك چاقىرىقى بولدى. لېكىن بۇنى يىغىنغا قاتناشقان توققۇز ئادەمنىڭ ھەممىسى ئوخشاش قوبۇل قىلىپ كەتمىدى، بەزىلەر قايىللىق بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى، بەزىلەر كۆزىنى يۇمۇپ، ئۇخلىغاندەك جىمجىت قىياپەتتە ئولتۇردى، بەزىلەر بولسا، چەكچەيگەن كۆزلىرى بىلەن ئەتراپقا ئالاق - جالاق قاراپ قويدى. بۇ

سۆز ياقۇپ كەرىمنىڭ كۆڭلىگىمۇ ئانچە خوپ كەلمىدى بولغاي، ئۇنىڭ ئاق سېرىق يۈزى قىزىرىپ، قاڭشالىق بۇرنى ئۈستىدە ئۇششاق تەر تامچىلىرى تەپچىرەپ چىقتى.

— قېنى ئەمسە، مەسىلىنىڭ دەل ئۆزىنى سۆزلىشەيلى، — دېدى ئۇ تۇگىمەس نەزەرىيە، ۋەز - نەسىھەتلەردىن بىزار بولغاندەك چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، — ئوقۇغۇچى شەۋكەتكە يېزىلغان جىنايەت - گۇناھلار توغرا، دەل بوپتۇمۇ، دەلىل - ئىسپاتلار تولۇق، ئىشەنچلىكمۇ؟ كۆرۈلىدىغان چارە مۇۋاپىق، لايىقمۇ؟ مەكتەپ پارتىيە كومىتېتىغا يېزىلىدىغان ماتېرىيال قانداق يېزىلىشى كېرەك؟... مانا مۇشۇ ئەمەلىي مەسىلىلەر ئۈستىدە ئوچۇق - ئاشكارا پىكىرلىشەيلى. ھەرقانداق پىكىر بولسا بەرسەك بولىدۇ.

ياقۇپ كەرىمى ئۆزىنىڭ يىللىق خىزمەت تارىخىدا ئەمەلىي ئىشلەش، ئەستايىدىل ئىشلەش، قول ئاستىدىكىلەرگە كۆيۈنۈش، تالانت ئىگىلىرىنى ئاسراش ئارقىلىق، مۇئەييەن ئىناۋەت، نوپۇز ۋە سالاپەت تىكلىگەن ئادەم ئىدى. ئۇ 1936 - يىلغىچە ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرق فاكۇلتېتىدا ئوقۇپ، خېلى چوڭقۇر بىلىم ئىگىلىگەچكە، بىلىمنىڭ، بىلىم ئەھلىنىڭ قەدرىگە يېتەتتى ۋە ئۆزىمۇ ھازىر بىر تەرەپتىن، فاكۇلتېتنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئىشلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇيغۇر فولكلور تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتاتتى...

ئۇنىڭ سۆزى يىغىننى جانلاندۇردى، ھەممەيلەن شەۋكەتنىڭ مەسىلىسىنى دەۋر قىلغان ھالدا ئويلاشقا، پىكىر يۈرگۈزۈشكە باشلىدى. ئالدى بىلەن سەلىم ئەپەندى سۆز ئېلىپ مۇنداق دېدى:

— بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز تالانت ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىلدۈرىدىغان ئالتۇن بۆشۈك، دۇنيادىكى مەشھۇر ئالىي بىلىم يۇرتلىرى ئۆز تارىخىدا، ئېينشتېين، مارىيە كيورىلارغا ئوخشاش زور بىر تۈركۈم ئىلىم - پەن گىگانتلىرىنى تەربىيىلەپ چىققان! بىزنىڭ زىممىمىزدىمۇ ئەنە شۇنداق ياراملىق، تالانتلىق ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەش ۋەزىپىسى بار. بۇنىڭ

ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئاشۇنداق مايسىلارنى بايقاش، پەرۋىش قىلىش ۋە
ئاۋايلاپ ئۆستۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. شەۋكەتنىڭ مەسىلىسىگە كەلسەك، ئۈچ
يىللىق ئوقۇش تارىخىدا، ئۇ ئۆزىنىڭ خېلى يارامىلىق، جۈرئەتلىك ۋە ئىستى-
داتلىق بىر ياش ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغانىدى. ئەپسۇسكى، ئۇنى
كۈتۈلمىگەن بىر پالاكەت باسقاندەك قىلىدۇ. ھازىر بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۇنى
ئىتتىرىپ ۋەيران قىلىش كېرەكمۇ ياكى تارتىۋېلىپ قۇتقۇزۇش كېرەكمۇ؟
دېگەن جىددىي مەسىلە تۇرىدۇ. مېنىڭچە، يەنىلا تارتىۋېلىپ قۇتقۇزۇش مۇ-
ھىم! ئەمدى ئۇنىڭ كونكرېت مەسىلىلىرىگە كەلسەك، بىرسى «چەتكە
قاچماقچى بولغانلىقىم راست» دەپ ئىقرار قىلغانلىقى ھەقىقىي ئىقرارمۇ ياكى
قىيىن-قىستاقنىڭ كۈچى بىلەن بولغان يالغان ئىقرارمۇ؟ يەنە بىرسى،
ئۇنىڭغا «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن قالپاقنى كىيگۈزۈش مۇۋاپىقمۇ، مۇۋاپىق
ئەمەسمۇ؟ مېنىڭچە مۇۋاپىق ئەمەس. چۈنكى، ئۇ بىر ساددا ئوقۇغۇچى، ئۇ-
نىڭ ئۈستىگە، ئۇنىڭ مىللەتچى بولۇشىغا ئاساس بولغان ھېلىقى سۆزنى ئۇ «
ۋەزىيەت تەربىيىسى» ئۆگىنىشىدە ئوچۇق-ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئوقۇت-
قۇچى، ساۋاقداشلىرىدىن چۈشەنچە سورىغان، كېيىن بۇنداق سۆز ياكى
ھەرىكەتلەرنى ھېچقانداق يەردە تەكرارلىمىغان! دېمەك بۇ، ئۆگىنىش ۋە
ئىزدىنىش ئۈستىدە كېتىۋاتقان بىر ئوقۇغۇچىنىڭ ئىدىيىسىدىكى مەسىلە،
پىكىر قىلىش جەھەتتىكى مەسىلە. بۇنى رەسمىي سىياسىي قالپاق قىلىپ
كىيگۈزۈش ئۇۋالچىلىق، ناھەقچىلىك بولىدۇ! ئاخىرقى پىكرىم، شەۋكەتكە
كۆرۈلمەكچى بولغان «مەكتەپتىن قوغلاپ، قانۇنىي جازاغا تارتىش» دېگەن
چارە ناھايىتى ئېغىر ھەم نامۇۋاپىق بولۇپ قالغان! سەۋەب، بىرسى، ئۇنىڭ
ئۈستىدە يېزىلغان ھېلىقى «چەتكە قاچماقچى بولدى» دېگەن ئىمزاسىز خەت
پاكىت سۈپىتىدە پۇت تىرەپ تۇرالمايدۇ؛ يەنە بىرسى، ئۇنىڭ ئۆزى مانا ھازىر
ۋەتەن قوينىدا تۇرۇۋېتىپتۇغۇ! ئۇ ئۆز ۋاقتىدا تەشكىلىي رەسمىيەت بىلەن يۇرتىغا
بارغان ۋە ئانىسى، تۇغقانلىرىدىن ئايرىلىپ، بىر ئاز كېچىكىپ بولسىمۇ يەنە
ئۆزى قايتىپ كەلگەن! بۇ پاكىت ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ!

سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى تۇگىگىچە ھاۋاز بەختى خۇددى قوقاسقا دەسسىۋالغاندەك ئولتۇرالماي قالدى. ئاچچىقتىن ئىچى تىتىلداپ، چىشلىرى گەز - گەز بولۇپ كەتتى. بۇنى ئاز دېگەندەك ياقۇپ كەرىمنىڭ مۇنۇ سۆزى ئۇنى تېخىمۇ ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى:

— ئەگەر قىيمىن - قىستاق بىلەن قىلىنغان ئىقرار بولسا، بۇ ئۇنىڭ ھەقىقي گېپى ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئازابلىغان تاياق - توقماقنىڭ گېپى بولۇپ قالىدۇ!

يەنە بىرەيلەن بۇ سۆزنى تېخىمۇ قۇۋۋەتلەپ كۈچەيتتۈەتتى:

— تاياق - توقماق، قىيىن - قىستاق دېگەنلەر قانۇنغا قىلچە ياردەم بەرمەيدۇ. ئەكسىچە ئۇنى قوپاللاشتۇرۇپ، ئىززىدىن چۈشۈرىدۇ!

— نەدە ئۇنداق ئىش بار ئىكەن؟! — دېدى ھاۋاز بەختى تېرىككەن، ھولۇققان ھالدا، — ھېچكىم ئۇنى تاياق - توقماق ئىشلىتىپ، قىيىن - قىستاققا ئالغىنى يوق! پاكىت ئالدىدا ھەممىنى ئىقرار قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ئەمدى ئۇنى بىز بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، خىيالىمىزغا كەلگەن گەپلەر بىلەن ئىنكار قىلىشقا باشلىساق، ئۇ چاغدا سىنىپىي كۈرەش، لۇشيەن كۈرىشى دېگەنلەر نەگە كېتىدۇ؟! بىز ئۆز مەيدانىمىزنى يوقىتىپ، دۈشمەنلەرنىڭ جارچىسىغا ئايلىنىپ قالمامدۇق؟

— قايسى پاكىت، پاكىت توغرىسىدا گەپ قىلمامسىز؟! — دېدى سەلىم ئەپەندى تەمكىنلىك بىلەن، — سىزنىڭ قولىڭىزدىكى بار - يوق پاكىت ھېلىقى ئىسمىسىز خەتقۇ؟! ئۇنى تەكشۈرۈپ دەلىللىدىڭىزمۇ؟ ياق، ھاۋاز بەختى، ئۇنداق قىلمىدىڭىز، ھەم قىلالمايسىز! بىز ھەر قانداق ۋاقىتتا ھېسسىياتقا بېرىلمەسلىكىمىز كېرەك. ھېسسىياتتا ئەقىل - ئىدراك بولمايدۇ، ئەقىل - ئىدراكنىڭ مۇۋاپىق يېتەكلىشى بولمىغاچقا، ھېسسىيات بەزىدە بىزنى ھەر كويلارغا سالىدۇ، شۇڭا ئادەم ئالدىراپ ھېسسىياتقا بېرىلمەسلىكى، ئەقىل بىلەن ئىش قىلىشى كېرەك! بايا «تاياق - توقماق ئىشلىتىپ، قىيىن - قىستاققا ئالمىدۇق» دېدىڭىز، لېكىن ئۈچ سوتكا ئۇخلاتماي، سوئال سوراققا ئېلىش

نېمىنى چۈشەندۈردۇ، بۇ روھىي جەھەتتە قىيىن - قىستاقتا ئېلىش ئەمەسمۇ؟!
— سىز!... سىز زادى نېمە دېمەكچى!؟ — دېدى ھاۋاز بەختى دىك-
كىيىپ تۇرۇپ، ئاچچىقىدا ئۇنىڭ ساقالسىز ئاپئاق يۈزىدىن تارتىپ
بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ، ئېسىلىپ كەتتى، — بىلەمسىز، سىزدەك ئوقۇتقۇ-
چىلارنىڭ كاساپىتىدىن شەۋكەتكە ئوخشاش ساددا ئوقۇغۇچىلار چەتكە
چوقۇنۇپ، سىياسەتتىن، نىشاندىن چەتنەپ، ئېزىپ كېتىۋاتىدۇ! ئۇنى سىز
يەنە قانات ئاستىغا ئېلىپ، داۋاملىق ئازدۇرماقچى بولۇۋاتىسىز، لېكىن بۇنىڭغا
ئەمدى يول قويغىلى بولمايدۇ! بىلىپ قويۇڭ، سەلىم ئەپەندى، بولمايدۇ!
شەۋكەتنى ئەمدى سىز ئەمەس، بىز قۇتقۇزۇپ قالىمىز، قانۇن يولى بىلەن
قۇتقۇزىمىز!...

ھاۋاز يېتەكچى ھەممە ئىشتا ئۆزىنى توغرا دەيتتى، يەردىن - ئاسمان-
غىچە ئۆزىنى ھەقلىق ھېسابلايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، سەلىم ئەپەندى
بىلەن ھەرقانداق يىغىندا، ھەرقانداق مەسىلىدە پىكرى بىر يەردىن چىقماي
تۇتۇشۇپ قالاتتى...

« شامال چىقمىسا دەرەخ لىڭشىمايدۇ » دېگەن سۆز تەبىئەت دۇنياسىغا
ماس كەلگەن بىلەن بەزىدە كىشىلىك ھايات دۇنياسىغا ماس كەلمەيمۇ قالىدى-
كەن. بۇ ئىش سەلىم ئەپەندى بىلەن ھاۋاز بەختىنىڭ مۇناسىۋىتىدە
ئىسپاتلىنىپ قالدى. ھاۋاز بەختى بۇ فاكۇلتېتقا يۆتكىلىپ كېلىپلا نېمە ئۈ-
چۈندۇر، سەلىم ئەپەندىنى دەسلەپ يوشۇرۇن، كېيىن ئاشكارا يامان كۆرۈپ
قالدى. بۇنىڭدىن سەلىم ئەپەندى بىخەۋەر ئىدى. ئۇ ھاۋاز بەختى بىلەن سە-
مىمىي خىزمەتداشلىق مۇناسىۋىتىدە بولدى، ھەتتا بەزىدە، ئۇنى يېڭى
كەلدى، دەپ زورمۇ زور يېقىنلىشىپ، خىزمەتتە، كەسىپتە ياردەم بەرمەكچى
بولدى. لېكىن بۇ ئىشلار ئۇنىڭ ياخشى نىيىتىنىڭ ئەكسىچە، يامان نەتىجە
پەيدا قىلدى. ھاۋاز بەختى ئۇنى « ئۆزىنى كۆرسىتىۋاتىدۇ، مېنى كۆزگە ئىل-
مىدى » دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆزىدىن يىراقلاشتۇردى ۋە پۇرسەت بولسىلا
ئۇنىڭغا قىرىچە، يېنىچە تېگىدىغان بولۇۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن سەلىم ئە-

پەندى بىلدىكى، ئۇ ھاۋاز بەختىنىڭ فاكۇلتېتتىكى «چوڭ رەقىبى» بولۇپ قالغانىدى. دەرۋەقە، ھاۋاز بەختىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قاتتىق ھەسەتخورلۇق تۇيغۇسى ئۇنى شۇ كويغا سالغانىدى. ئۇ فاكۇلتېتقا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، سەلىم ئەپەندىنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى ئىناۋىتىنىڭ يۇقىرىلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆردى، فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كەرىمنىڭمۇ ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلدى، ئۇنىڭ كەسپتە كۈچلۈك، بىلىملىك ئىكەنلىكىنىمۇ سەزدى، شۇنىڭ بىلەن ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ھەسەت ئوتى تۇتىشىپ، سەلىم ئەپەندىنى كۆرسىلا كۆزى قىزىرىپ، كاللىسى قوداڭشىيدىغان بولۇپ قالدى. دانىشمەنلەر توغرا ئېيتىپتىكەن: ھەسەتخور ئادەملەر جاھان شۇنچە كەڭ بولسىمۇ، كەڭلىك ھېس قىلمايدۇ، ئۇلار باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى كۆرگەن ھامان، ئۆچلۈك قىلىپ، ئازابتىن تولغىنىپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ نىشانى ھەمىشە — قابىلىيەت، نام - ئابروي، ئورۇن ۋە مەرتىۋە جەھەتلەردە ئۆزىدىن يۇقىرى ۋە ئەۋزەل بولغانلارغا قارىتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەڭ قورقىدىغىنى، باشقىلارنىڭ ئۆزىدىن ئۈستۈن تۇرۇشى ۋە ئېشىپ كېتىشى!...

لېكىن ھاۋاز بەختى ئۇنىڭغا ھەرقانچە ھەسەت قىلسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئۈستۈن تۇرۇشى ۋە ئېشىپ كېتىشىدىن ھەرقانچە قورقسىمۇ، سەلىم ئەپەندىنىڭ بىلىمى، ئىختىدارى، خۇي - پەيلى ھامان ئۇنى يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈپ تۇرۇۋەردى، ئۇنىڭ تىنىم تاپماي ئۆگىنىشى، ئىزدىنىشى ھامان ئۇنى نەچچە ھەسسە ئالغا ئاشۇرۇۋەتتى. بۇ ھال ھاۋاز بەختىنى تېخىمۇ دەردتە، ئەلەمدە قويدى، شۇڭا ئۇ ھەمىشە سەلىم ئەپەندىنىڭ كۆزىگە تىكەن، يولىغا يىكەن بولۇشنى ئويلايتتى...

يىغىندا تالاش - تارتىش كۈچىيىپ كەتتى، بەزىلەر سەلىم ئەپەندىنى ياقلاپ، ئۇنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلىدى. بەزىلەر، ھاۋاز بەختىگە مايىل بولۇپ، ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى. بولۇپمۇ، فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ھاۋاز بەختىنىڭ پىكرىنى تەكىتلەپ: «ۋەتەندىن يۈز ئۆرۈش جىنا-

يىتىنى كەچۈرۈشكە بولمايدۇ ، شەۋكەتكە قاتتىق چارە كۆرۈپ ، ئىبرەت قىلىش كېرەك ! » دېدى . شۇنىڭ بىلەن يىغىن روشەن ھالدا ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ كەتتى . بۇ خىل ئەھۋالدا بىرەر قارارغا كېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى . شۇڭا ياقۇپ كەرىمى ئاخىرىدا سۇلھى بىلەن مۇنداق تەكلىپ بەردى :

— تالاش - تارتىشنىڭ بولغىنى ياخشى ، تالاش - تارتىش بولغاندا ھەق - ناھەق ئېنىق ئايرىلىدۇ . مېنىڭچە ، ئوخشىمىغان پىكىرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز پېتى مەكتەپ پارتكومىغا يوللايلى ، ئاخىرقى قارارنى شۇلار چىقارسۇن !

بۇ پىكىر يىغىندىكىلەرنىڭ ھەممىسىگە ياقتى ، دوكلاتنى شۇ يوسۇندا يېزىپ ، يۇقىرىغا يوللاش قارار قىلىندى .

9

ئىككى سوتكىدىن بېرى توختىماي يامغۇر يېغىۋاتاتتى . بۇ ، شارقىراپ ياغقان تۆكمە يامغۇر ئەمەس ، ياكى شامال ئارىلاش كەلگەن ئۆتكۈنچى يامغۇرمۇ ئەمەس ، خۇددى ئاسماننىڭ تۆگمەس يىپىدەك سىم - سىم يېغىۋاتقان ئاق يېغىن ئىدى . ئىس تارتىپ كەتكەن مەينەت پاختىدەك قارامتۇل ، بوزامتۇل بۇلۇتلار بىردە تۇرۇلۇپ ، بىردە يېيىلىپ ، ئاسمان يۈزىنى بەئەينى يۇندا چاپچاندەك سەتلەشتۈرۈۋەتكەنىدى . كىشىلەر ئەنە شۇ تۇتۇق ، سۈرۈن ، كۆڭۈلسىز ئاسمانغا قاراپ ، ئۇ يەردە قاچاندۇر كۆندۈزى قوياش كېچىسى ئايمۇ چىققان بولغىيمىدى ، دەپ غەشلىك ئىچىدە ئەسلەپ كېتەتتى .

يامغۇر كىشىلەرگە كۆڭۈلسىزلىكلا ئەمەس ، ئاپەتمۇ ئېلىپ كېلىشكە باشلىدى ، نۇرغۇن ئۆيلەردىن تامچە ئۆتۈپ ، بەزىلىرى خەتەرلىك ھالغا كېلىپ قالدى ، شەھەرنىڭ ئارقا كوچىلىرىدىن ئەنسىزلىك ، ساراسىمە ، داد - پەرياد ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . گېزىت ۋە رادىئولارمۇ بۇ قېتىمقى يام-

غۇر ئاپتىنىڭ زىيىنى ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارە - تەدبىرلىرى توغرىسىدا توختىماي سۆزلەشكە باشلىدى ...

تەبىئەتنىڭ پەيلى بۇزۇلغان مانا شۇنداق جۇدۇنلۇق كۈندە، زايىتنىڭمۇ تۇيۇقسىز ئەلپازى ئۆزگىرىپ قالدى. ئۇ شەۋكەت ئۈستىدە يېڭى بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىۋاتاتتى. ئالدىنقى كۈنى ھاۋاز بەختى ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق مۇڭداشتى، شەۋكەتنىڭ مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنغان توققۇز كىشىلىك ھېلىقى يىغىننىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى ۋە دەرھال بىرەر شەكىل بىلەن مەكتەپ پارتكومىغا تەسىر كۆرسىتىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئەسكەرتتى. زايىت شۇ كۈنى ئۇزاق ئويلىدى، پىلان تۈزدى، ئاخىر ئىتتىپاق ئەزالىرى نامىدىن يېزىلىدىغان بىر پارچە «تەلەپنامە» نىڭ كۆپىيىسىنى ئىشلەپ چىقتى. ئەمدى ئۇنى پاراللېل ئىككى سىنىپتىكى بارلىق ئىتتىپاق ئەزالىرىنى يىغىپ، شۇ يەردە ئوقۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىمزا قويۇشىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم ئىدى. ئۇ شۇ مەقسەتتە بۈگۈن چۈشتىن كېيىن، پاراللېل ئىككى سىنىپتىكى يىگىرمە يەتتە ئىتتىپاق ئەزاسىنى بىرلەشمە دەرسخانىغا يىغىپ پەۋقۇلئاددە يىغىن ئاچتى. يىغىننىڭ بېشىدىلا يوغان بىر تاختا ئاق قەغەزگە خۇش خەتچىلەپ يېزىلغان «تەلەپنامە» ئۈنلۈك ئوقۇلدى، ئۇنىڭدا شەۋكەتنىڭ خائىنلىق، مىللەتچىلىك جىنايەتلىرى پرىنسىپتا كۆتۈرۈلۈپ يېزىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا دەرھال مەكتەپتىن قوغلاپ، قانۇن بويىچە چارە كۆرۈش تەلىپى ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى. «تەلەپنامە» ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، زايىت بارلىق ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئاكتىپ قول قويۇشىنى تەلەپ قىلدى ۋە ئۇلارنى قوزغاش نىيىتىدە تەنتەنىلىك ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— بارلىق ھەقىقىي، سادىق ئىتتىپاق ئەزالىرى! بىز شەۋكەتنىڭ ۋەتەندىن يۈز ئۆرۈش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىشتەك ئىتتىپاق ئەزالىرىغا يات بولغان جىنايى قىلمىشلىرىنى قاتتىق ئەيىبلىشىمىز كېرەك! بۇ «تەلەپنامە» ئىتتىپاق ئەزالىرى نامىدىن يېزىلدى، ھەر بىر ئىتتىپاق ئەزاسى ئۆزىنىڭ مەيدانى، پوزىتسىيىسى ۋە بۇرچىنى ئويلاپ بېقىشى كېرەك! بۇنىڭ

ئۆزى ئۆتكۈر سىنىپىي كۈرەش، بۇ ھەرگىزمۇ بىزنىڭ ئەدەبىياتتىكى لىرىكا بىلەن خىمىيىدىكى كېسلورود توغرىسىدا بېرىدىغان ئىمتىھاندەك، ئاددىي ئىش ئەمەس! ھازىر بىزدىن نەق تۇرمۇشتىكى، ئۆز ئىچىمىزدىكى جىددىي كۈرەش-نىڭ بوران - چاپقۇنلىرى ئىمتىھان ئېلىۋاتىدۇ! ئەپسۇسكى، ھازىر بەزىلەر ئىنقىلاب قىزىل بايرىقىنىڭ لەپىلدەۋاتقانلىقىنىلا كۆرۈپ، دۈشمەنلەرنىڭ قى-لىچىنى بىلەۋاتقانلىقىنى كۆرمەيۋاتىدۇ!...

زايىتنىڭ كۆزىدىن غالىپلارغا خاس بىر خىل مەغرۇرلۇق بىلەن تەمەننا كۈلكىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

يىغىندا، زايىتنى چۆرىدەپ تۇپلىشىۋالغان بىر غۇژمەك ئوقۇغۇچىلارنىڭ شەۋكەت ئۇستىدىكى قەھر - غەزەپ، دەرد - شىكايەت ھەم ۋەز - نەسىھەت بىلەن قىلغان سۆزلىرى خۇددى بورانلىق كۈندىكى ئورماندەك ۋىژىلداپ، گۈرگىرەپ، بىرلەشمە دەرسخانىنى پاتپاراق قىلىۋەتتى. شۇ چاغدا، خۇددى پورۇخلاپ قايناۋاتقان قازانغا يوغان بىر پارچە مۇز تاشلىغاندەك، كۈتۈلمىگەن بىر ئەھۋال يۈز بەردى.

— ھەي زايىت! سەن نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟! — خۇددى تۇيۇقسىز بومبا پارتلىدىغاندەك كۆتۈرۈلگەن بۇ ئاۋاز ھەممەيلەننى ھەيران قالدۇردى، بۇ ئورنىدىن لوگگىدە تۇرۇپ، زايىتقا تۇرگۈنلۈك بىلەن تىكىلىپ تۇرغان ئاقنىيازنىڭ كەسكىن ئاۋازى ئىدى، — بۇ ئوچۇقتىن - ئوچۇق ئادەم ئالداپ، تەشكىلگە بېسىم ئىشلىتىش ئەمەسمۇ؟! بۇ مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزالىرىنى ياكى ئۈچتە ياخشى ئوقۇغۇچىلارنى سايلايدىغان سايلام ئەمەسقۇ؟! ھەر كىم ئۆز پىكرىنى سۆزلەشكە ھوقۇقلۇق! بۇنداق تەشكىللىك، پىلانلىق ئىش قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئەتىگەندىن بېرى، خۇددى شاتۇتىغا ئوخشاش، سىنىپ، سىنىپىي كۈرەش، ھايات - مامات كۈرىشى دەۋەردىڭ! سېنىڭ سەپسەتەڭ بو-يىچە ئېيتقاندا، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز پۈتۈنلەي سىنىپىي دۈشمەنلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ئوخشامدۇ؟! مېنىڭچە، سىنىپىي كۈرەش ئۆتكۈز دېسە، ھەممە يەردە شۇنداق دېگىلى بولمايدۇ، مەكتەپنىڭ ئەھۋالى مېنىڭچە،

باشقىچە ...

— قانداق باشقىچە ؟! — بايا خۇددى كومشىرىغا تۇيۇقسىز كاللا يې-
گەن ئادەمدەك ئېسىنى يوقىتىپ قويغان زايىت ئەمدى بىر ئاز ئۆزىنى ئوڭشاپ،
ئاقنىيازغا غەزەپ بىلەن ھۆرپەيدى، — سەن ئىتتىپاق تەشكىلىگە
ھۆرمەتسىزلىك قىلىۋاتىسەن ئاقنىياز، ئىتتىپاق ئەزالىرى ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك
سېلىۋاتىسەن! بىلىپ قوي، بۇ ئىشىڭ ساڭا ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ!

شۇ تاپتا، ئاقنىياز بىلەن زايىت بەئەينى بىر - بىرىنى چوقۇش ئۈچۈن
تۇمشۇق سوزۇپ، بېخى ئۈچلاپ تۇرغان ئىككى سوقۇشقاق خورازغا ئوخشاپ
قالغانىدى.

— بولدى، ئۇنچە ئۆپكەڭنى قاقما، زايىت! — دېدى ئاقنىياز ھەم
مەسخىرە، ھەم جىددىي تەلەپپۇزدا، — بىلىمەن، سەن تېرىككەك، مەن
بولسام سەندىنمۇ بەتتەررەك، چۈنكى مەن قىزىلمۇچنى كۆپرەك يەپ چوڭ
بولغان جومۇ! سەمىڭگە سەپ قوياي، سەن ھازىر ئىگىسى نېمە دېسە شۇنى
دورايدىغان شاتۇتىغا، پاتىفۇنغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىسەن! ئاغزىڭدىن كەچكىچە
«ئىنقىلاب، كۈرەش» دېگەن گەپ چۈشمەيدۇ! بىلەمسەن، ئىنقىلاب، كۈرەش
دېگەن زادى نېمە ؟! مېنىڭچە، ئىنقىلاب، كۈرەش دېگەن بۇرۇنقىلار مېڭىپ
باقمىغان يولدا مېڭىش، بۇرۇنقىلار يارىتالمىغان مۆجىزىلەرنى يارىتىش
دېمەكتۇر! بولدى، سەن بىلەن دەتالاش قىلىدىغانغا ۋاقتىم يوق. ھازىر ئادەم
قۇتقۇزۇش مۇھىممۇ، ئادەمگە چارە كۆرۈش مۇھىممۇ ؟ يولداشلار، ئويلاپ
بېقىڭلار، مۇشۇ تاپتا مەكتەپتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ، ئەتراپتىكى ئا-
ھالىلەرنىڭ ئەھۋالى چاتاق، ئاق يېغىن ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى ۋەيران قىلىۋەتتى.
بۇنداق ھالقىلىق پەيتتە، بىز ياشلار، ئىتتىپاق ئەزالىرى سىنىپىي
قېرىنداشلىرىمىزنىڭ بالايى - ئاپەتكە قاراپ تۇرساق بولامدۇ ؟! بىز ئاۋۋال ئا-
دەمنى قۇتقۇزايلى! ...

ئاقنىيازنىڭ چىرايىدىكى قەتئىيلىك، ئاۋازىدىكى ئۆتكۈر تەنە ۋە
قۇتراتقۇلۇق زايىتنى تەمتىرىتىپ قويدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزى بەئەينى قىزغىن،

تەنتەنىلىك بىر چاقىرىقتەك زايىتنىڭ نەچچە كۈندىن بېرى كۆيۈپ - پىشىپ قىلغان ئىشىنى بىردەمدىلا بىر تىيىن قىلىۋەتتى. ئىتتىپاق ئەزالىرى ئىچىدە جىددىي تەۋرىنىش بولدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى «خەلقنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش كۈرىشى» گە ئاتلىنىشقا ھازىرلاندى، «تەكلىپنامە» گە قول قويۇش بىر چەتتە قايرىلىپ قالدى.

ئەلەم ۋە غەزەپ ئەسرىدىن پۈتۈن بەدىنىگە بەزگەكتەك تىترىكى ئولىشىپ كەتكەن زايىت ئۆزىنى تۇتالمىدى، قوللىرىنى ئارۋاڭ - سارۋاڭ شىلتىپ، ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراشقا باشلىدى:

— سەن ئاقنىياز، بىلىپ قوي، ئىتتىپاق يىغىنىنى بۇزدۇڭ! ئىتتىپاق ئەزالىرى ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سالدىڭ! ۋەتەن خائىنى، مىللەتچى شەۋ-كەتكە چاپان يېپىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەنزە ئاغدۇردۇڭ! سەنمۇ بۇ جىنايەتلىرىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن! بىلىپ قوي، ئاقنىياز! بىزنىڭ دەۋ-رىمىز ئۇلۇغ، پرىنسىپال كۈرەش دەۋرى! كىمدە كىم ئۇنىڭدىن سەللا چەتنەيدىكەن ئۇزۇل - كېسىل غۇلايدۇ!...

زەردە بىلەن ئېيتىلغان بۇ ئاچچىق گەپلەر ئاقنىيازنىڭ يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرىدە بىھوش ياتقان غەزەپ - نەپرىتىنى بىردىنلا ئويغۇتۇۋەتتى.

— سەن ماڭا ھۆركۈرىمە، زايىت! ئاچ بۆرىدەك ھۆركۈرىمە! — دېدى ئۇ تېخىمۇ جۇدۇنى ئۆرلەپ، — دوستۇم ئۈچۈن قىلىشقا تېگىشلىك ھەرقانداق ئىشنى قىلىمەن! سەنچۇ، سەن شۇ ھۆركۈرەشنى، قۇرۇق ۋالاقلاشنى، دون كىخوتلۇق قىلىشنى بىلىسەن! مەن بولسام ئىش قىلىمەن، جۇرۇڭلار كەتتۇق!

ئاقنىياز شۇنداق دېدى - دە، شاققىدە ئارقىغا بۇرۇلۇپ، بىرلەشمە دەرسخانىدىن گۈس - گۈس دەسسەپ چىقىپ كەتتى. ئۇ كارىدوردىن ئۆ-تۈپ، پەلەمپەيىنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئارقىغا قارىدى، ئۇنىڭ ئارقىدىن ئون ئۈچ ئوقۇغۇچى خۇددى باھار قارلىغىچىدەك تىزىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ئوقۇتۇش بىناسىدىن ئۆتۈپ، چوڭ دەرۋازىنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئۈچ ئوقۇغۇچى ئۆز ئارا

كۆسۈرلىشىپ، ئارىسالدى بولۇپ قالدى. ئاقنىياز ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ، «بىرەر ئىش بولدىمۇ؟» دەپ سورىۋىدى، ئۇلار ئىچكۆيەرلىك بىلەن مۇنداق دېيىشتى:

— بىز سىزنى ئويلاۋاتىمىز، ئاقنىياز! زايىت مۇشۇ ئىشقا باھانىداپ، ھاۋاز يېتەكچىنىڭ قولى بىلەن سىزنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئەۋرىزگە ئىتتىرىۋەتمىسۇن، دەيمىز!

— خاتىرجەم مېڭىۋېرىڭلار، — دېدى ئاقنىياز ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىنجىتىپ، — ئەگەر ئۇ مېنى راستىنلا ئىتتىرىمەن دېسە، ئۇ ئەۋرىزگە ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن بىللە چۈشىمەن!

شۇ ئارىلىقتا، ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇراق پەيدا بولۇپ قالدى. ئوتتۇرا بويى، قارا مۇتۇۋق كەلگەن بۇ يىگىتنىڭ چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ، چانىقىغا پاتقان كۆزلىرى ياغ سەپكەن سۇدەك نۇرسىز پىلدىرلاپ قالغانىدى. قارا چىمبەرقۇت كەمزۇلىنىڭ ياقىسى كىر ۋە مايدىن قېتىشىپ كەتكەن، تۇگمىسىمۇ يەكپاي ئېتىلگەنىدى. ئۇ ئون نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا دوختۇرخانىدىن چىققان بولسىمۇ، لېكىن دەرىسكە تولۇق قاتناشمايتتى، كۆپرەك ياتاق بىلەن تاماقخانا ئارىلىقىدا لەيلەپ يۈرەتتى. بەزىلەر ئۇنىڭ غەلىتە، بىر قىسما ھەرىكەتلىرىگە قاراپ، «ئېلىشىپ قالدىمۇ نېمە؟» دەپ گۇمانمۇ قىلىشاتتى.

— سەن نېمە دەپ كەلدىڭ، تۇراق؟ — سورىدى ئاقنىياز قولىنى ئۇ-نىڭ يەلكىسىگە قويۇپ.

— سىلەر نېمە دەپ كەلدىڭلار؟ — تۇراق ياندۇرۇپ سورىدى، — سىلەر نېمە دەپ كەلگەن بولساڭلار، مەنمۇ شۇنى دەپ كەلدىم.

— بىز يامغۇر ئاپىتىگە ئۇچرىغان ئائىلىلەرنى قۇتقۇزغىلى بارىمىز، — دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، — سەن ياتاققا بېرىپ دەم ئال...

— ئۇ يەردە نان بارمۇ؟ بىز ئۇلارنى قۇتقۇزساق بىزگە ئاش - نان بېرەمدۇ؟ — تۇراقنىڭ كۆزلىرى پارقىراپ، ئويناپ كەتتى، — مەنمۇ بېرىپ ئىشلەي، ماڭىمۇ نان بەرسۇن...

— ياق، تۇراق، ئۇلار بىزگە ئاش - نان بەرمەيدۇ، — ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى بۇزۇلغاندەك ئاۋازىنى مىسكىن چىقتى، — ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى قىين، بىز ئۇلارغا خالىس ئىشلەيمىز! سەن ياتاقتا كېتىپ دەم ئېلىپ تۇرغىن، ھېلى تاماق ۋاقتى بولىدۇ، ماقۇلمۇ!

تۇراق سالپىيىپ قالدى، ئاش - نان بەرمەيدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلار بىلەن بىللە بېرىشقىمۇ قىزىقمىدى، ئۆزىچە بىرنېمىلەرنى غىڭشىپ ئاقنىيازلاردىن يىراقلاپ كەتتى. ئۇن نەچچە ئوقۇغۇچى مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقتى، بىرسى «قاياققا ماڭىمىز؟» دەپ سورىغاندى، سەلەي قاشاڭ دەرھاللا:

— جۇرۇڭلار، ماۋۇ سىنىپىي كۆرەش يوق كوچىدىن ماڭايلى! — دەپ مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى تۆۋەن مەھەللىگە باشلاپ كەتتى.

ئۇن تۆت ئوقۇغۇچى ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، يېرىم كۈن قەيسەرلىك بىلەن ئىشلىدى. ئادەتتىكىچە تامچە ئۆتكەن ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ، لاي - پاتقاققا مىلىنىپ، تۆشۈك، يوچۇقلارنى ئەتتى، قېيىپ قالغان سۇلارنى چۈشۈردى، خەتەرلىك ئۆيلەرنىڭ مال - مۈلۈك، بىساتلىرىنى بىخەتەر جايلارغا يۆتكىدى، قېرى، مېيىپ، كېسەللەرنى ھاپاشلاپ بىخەتەر جايلارغا كۆچۈردى، ئىشقىلىپ، يامغۇر ئاپىتىگە ئۇچرىغان خەلقنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلدى، ھۆلچىلىكتىن، مەينەتچىلىكتىن، جاپادىن، چارچاشتىن قورقمىدى، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن تاشقىن غەيرىتى چاققان، ئەپچىل ۋە قەيسەر ھەرىكەتلىرىدە ئىپادىلەندى. بىر چاغدا ساۋاقداشلارنىڭ بىر نەچچىسى چارچاپ ھالىدىن كېتىپ، ئاقنىيازغا:

— ئەمدى بىر ئاز دەم ئالايلى، ئاداش! — دېگەندە، ئاقنىياز چاقچاققا يۇلەپ:

— دەم ئېلىۋاتىمىزغۇ، قولۇڭ بىلەن پۇتۇڭ ھەرىكەتلىنىپ تۇرسىلا بولدى! — دەپ ئۇلارنى يەنە يېڭى ئىشقا سەپەرۋەر قىلدى.

ئۇلار بىرنەچچە ئائىلىنى قۇتقۇزۇپ، ئاخىرىدا ئوگچى قالپىقى بار بىر

زىيالىينىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قېلىشتى. ئۆي ئىگىسى ئەللىك نەچچە ياشقا كىرگەن ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئېغىر يۈرەك كېسىلى بار ئىدى، باللىرىنىڭ ھەممىسى قىز بولغاچقا، تۇرۇۋاتقان ئۆيلەرنى يۇتۇۋاتقان يەرلەرنى ئېتىش، ھويلىغا كۆلدەك توشۇپ كەتكەن سۇلارنى سىرتقا توشۇشتا ئامالسىز قالغانىدى. ئاقنىياز ئارتۇقچە ئويلاپ تۇرمىدى. ھەمراھلىرىغا «بۇمۇ ئادەمغۇ، دەرھال ئىشقا كىرىشىڭلار!» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۆزى ئالدى بىلەن ھويلىدىكى سۇنى چىقىرىش ئۈچۈن «كۆلچەك» كە كىردى.

ھەش - پەش دېگۈچە ئۈچى قالپىقى بار زىيالىينىڭمۇ ئۆيى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ قېلىندى، ئۇ ئادەم ئاقنىياز باشلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ قوللىرىغا ئېسىلىپ، كۆز يېشى قىلغان ھالدا رەھمەت ئېيتتى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار كەچ كىرگىچە بىر مەھەللىدىكى ئون يەتتە ئائىلىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، ياتار يېرى يوق بەش ئوغۇل، ئۈچ قىز بالىنى ئەگەشتۈرۈپ مەكتەپكە قايتىپ كەلدى، ئاقنىياز ھارغان، ماغدۇرسىزلانغان ھالدا لىڭشىپ كېلىۋاتاتتى، ئىچىچە يامغۇر تامچىپ تۇرغان غىلتاڭ يول ئۇنى بىردەم ئوڭغا، بىردەم سولغا تېيىلدۇراتتى. ھاۋا نەم ۋە سوغۇق بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرى خۇددى قىزىغان تونۇردىن ھېلىلا چىققاندەك ھىل - ھىل قىزىرىپ، تەرلەپ كەتكەنىدى. ئۇ قىزلار ياتىقىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، غۇنچە قىزنى چاقىرىپ، ئۈچ قىزنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى ۋە بىرنەچچە كۈنگىچە ئۇلارنىڭ ئورنىدىن، گېلىدىن خەۋەر ئېلىشنى جىكىلىدى. بەش ئوغۇلنى ئۆزى بىلەن ياتاققا ئېلىپ كەلدى. بۇ چاغدا، بىر ساۋاقدىشى ھەم ئەجەبلەنگەن، ھەم ھېسداشلىق قىلغان تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى:

— ئاقنىياز، ئاداش، بۇ باللارنى ياتقۇزۇشتىغۇ قىينالماسمىز، يوتقان كۆرپە بار، ئۆزىمىزنىڭ يەتمىسە، ئۆيگە كېتىپ كەلمىگەن بىرنەچچە ساۋاقداشلارنىڭ يوتقان - كۆرپىلىرىمۇ كارىۋاتنىڭ ئاستىدا تۇرىدۇ. لېكىن... لېكىنزە، قورساقنىڭ ئىشىنى قانداق قىلىمىز؟ «كانايىنى ياغلىغىلى ياغ يوق، سۇناي ياغلىغىلى نەدە؟» دېگەندەك ئىش بولارمىكىن؟...

ئاقنىياز كېسىپلا جاۋاب بەردى:

— «كۆڭلۈڭ دۇرۇس بولسا، ساتمىغۇ ئايۋان ساراي» دېگەن گەپ بار. قورساقنىمۇ بىر ئامال تېپىلىپ قالار، ئاللا ئىگەم ھەممە ئادەمنى ئۆز رىزقى بىلەن ياراتقان!...

10

شۇ كۈنلەردە، شەۋكەت خېلى ئازادىلىككە چىقىپ قالدى. ھېلىقىدەك بىھۇدە سوئال - سوراق، تاياق - دەشنامىلار توختىدى. ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتىمۇ ئۇنى قايتا ئىزلەپ ئاۋارە قىلمىدى. ئۇ ھازىر مەكتەپ پارتكومىنىڭ ئاخىرقى قارارىنى كۈتۈپ يېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭغا يەنە شۇ مەتكېرىم مەتقاسىم بىلەن گايىت مايىت كۆپرەك ھەمراھ ئىدى. ھازىر بۇ ئىككىسى ئۇنىڭ «خەۋپلىك سىنىپىي دۈشمەن» ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بۇرۇنقىدەكلا كۈلكە - چاقچاقلىشىپ، يېقىنچىلىق، دىلكەشلىك بىلەن ئۆتۈۋاتاتتى. ئالدىنقى كۈنى كەچتە گايىت مايىت ئۇنى يوشۇرۇنچە ئۆزى بىلەن بىللە «ئارشىن مال - ئالان» تىياتىرىغا ئېلىپ باردى. ھەيۋەتلىك خەلق تىياتىرىدا ئۆيغۇرچە ئوينالغان بۇ كومېدىيىلىك داڭلىق ئەسەر شەۋكەتنىڭ نەچچە ۋاقىتنىن بېرى دەرد - ئەلەم بىلەن بۇرۇختۇم بولۇپ كەتكەن مىسكىن روھىنى ئۇرغۇتۇپ، كۆڭلىنى ئالەمچە شاد - خۇراملىققا چۆمدۈردى. ئۇ ئۆيۈندىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، ھاياجىنىنى، تەسىراتىنى باسالماي، بىردەم كىچىك بالىدەك سەكرەپ ئويناقلايتتى، بىردەم تىياتىرنىڭ شوخ، يېقىملىق ناخشىلىرىنى دوراپ توۋلايتتى، بىردەم ئۇنىڭدىكى ئۆتكۈر ھەجۋى سۆزلەرنى كىملەرگىدۇر قارىتىپ تەكرارلايتتى. ئىشقىلىپ، بۈگۈن ئۇ خۇشاللانغان، سۆيۈنگەن، ئارام تاپقانىدى. ئۇنىڭ ئۆز بېشىغا ماس كەلمەيدىغان بۇنداق غالىتە قىلىقى گايىت مايىتقا زادىلا ئەجەبلىنىك تۇيۇلمىدى. ئۇ بۇنى گويا ئۆززۈن

ۋاقىت تار ۋە قاراڭغۇ ئۆيگە سولانغان ئوخشۇ بىردىنلا كۈن نۇرى چاقناپ تۇرغان كەڭ يەرگە قويۇۋېتىلگەندە، ئۆزىنى ئۇچرىغانلا يەرگە ئۇرۇپ، پالاقشىپ، جىسمىنىڭ قان بولۇپ كېتىشىدىن قورقمىغاندەك، ھەرقانداق بىر جانلىقتا بولۇشقا تېگىشلىك ئەركىنلىككە، يورۇقلۇققا، ئازادىلىككە نىسبەتەن ئىنتىلىش، سېغىنىش ۋە بېسىلغۇسىز تەشنالىق دەپ چۈشەندى. شۇ ئاخشىمى شەۋكەت تولىمۇ تاتلىق، شېرىن ئۇخلىدى، چۈشىدە ئۆزى ئارشىن مالئالانىڭ رولىغا چىقىپ، كوچىمۇ كوچا يۈرۈپ، گۈلچېھرىنى ئىزلەپ تاپقاندەك مۇھەببەتلىك كۆرۈنۈشلەرنى كۆردى ۋە ئويغىنىپلا بادامگۈلنى ئەسلەپ كەتتى. ئەسلىمە ۋە خاتىرىلەر بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭغا سۆيگۈ ۋىسالىنىڭ ھالال ۋە شېرىن شارابىنى ئىچكۈزۈپ، ئۇنىڭ غەمكىن دىلىنى ھوزۇرلاندۇرسا؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭغا شەپقەتسىز جۇدالىقنىڭ ئاچچىق نەشتىرىنى ئۇرۇپ، ئۇنىڭ زەخىم يېگەن كۆڭلىنى تېخىمۇ پاراكەندە قىلاتتى... «ئۇ ھازىر نەدىدۇ؟ نېمە ئىش قىلىۋاتقاندۇ؟ ئۇ مېنىمۇ ئويلامدىغاندۇ ياكى مۇشۇ چەك-چېگرا ئاجراتقان پېتى يىراقلىشىپ كېتەرمۇ؟... ئاھ خۇدا!... مۇھەببەت دېگەندە ۋىسالدىن كۆرە جۇدالىق، خۇشاللىقتىن كۆرە ئازاب، بەختتىن كۆرە بەختسىزلىك كۆپ ئىكەنغۇ! يامغۇر ھاۋا ئېچىلىش بىلەن توختايتتى، لېكىن مۇھەببەت يامغۇرى مەڭگۈلۈك بولىدىغان ئوخشىمامدۇ!؟...»

خىياللار — ئۈمىد بىلەن ئۈمىدسىزلىك، ئازاب بىلەن خۇشاللىق، سېغىنىش بىلەن بىزارلىق گىرەلىشىپ كەتكەن چىگىش خىياللار ئۇنى خېلى كۈنلەرگىچە ساراسىمىگە، بىئاراملىققا سالدى. لېكىن ئۇ، ھېسسىياتى زىيادە ئۆرلەپ كەتكەن بۇنداق چاغلاردا ئەقىل بىلەن ئۆزىنى تۇتالايدىغان تەمكىن يىگىت بولغاچقا، كۆڭلىدىكى غەشلىك بىلەن پاراكەندىچىلىكلەرنى باش چۆكۈرۈپ كىتاب ئوقۇش ۋە مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلىش بىلەن يېڭىپ كەتتى.

بۈگۈن چۈشتىن كېيىن، دىجورنىلىك نۆۋىتى يەنە مەتكېرىم مەتقاسىمغا كەلدى. ئۇ «كامېر»غا كىرىپ، شەۋكەت بىلەن قىسقىلا سالاملىشىپ

قويۇپلا كارىۋىتىغا يانپاشلىدى ۋە «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى» كونسپە-
كتىنى خالا - خالىماس ۋاراقلاشقا باشلىدى.
— ئىمتىھان يېقىنلىشىپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ — سورىدى شەۋكەت
خاتىرە دەپتىرىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ.
— ھەئە، — دېدى مەتكېرىم مەتقاسىم كونسپېكتىن كۆز
ئۈزمەي، — كېلەر ھەپتىنىڭ 2 - كۈنى «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى» دىن
ئىمتىھان ئالماقچى.
— ھازىر قايسى دەۋرنى ئۆتۈۋاتىدۇ؟ — شەۋكەت ئۆزىچە قىزىقىپ
سورىدى.
مەتكېرىم مەتقاسىمۇ دەرس ئوقۇش تازا خۇشياقمايۋاتقان ۋاقىتتا
بۇنداق بىر پاراڭچىنىڭ چىققانلىقىدىن خۇشال بولغاندەك، كونسپېكنى بىر
چەتكە تاشلاپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇردى.
— زەللىلى دەۋرى ئەدەبىياتىنى ئۆتۈۋاتىدۇ. ئۇ چاغدىكى ئاتاقلىق
شائىرلارمۇ كۆپ ئىكەن. خىرقىتى دەمدۇ، سالاھى دەمدۇ، خاراباتى دەمدۇ،
ئىشقىلىپ، ئۇن نەچچىگە بارىدىكەن، ئەسەرلىرىمۇ كۆپ.
— شۇنداق، بۇ ئون ئالتىنچى ئەسىر بىلەن ئون يەتتىنچى ئەسىر
ئارىلىقىدىكى خوجىلار بىلەن جۇڭغارلار دەۋرىنى كۆرسىتىدۇ، — دېدى
شەۋكەت خىيالچان ھالدا، — بۇ دەۋر ھەقىقەتەنمۇ مۇرەككەپ، كۆپ ۋەقەلەر
يۈز بەرگەن تىنچسىز دەۋر. بۇ چاغدىكى جەنۇبىي شىنجاڭ جاھىل خوجىلار
تەرىپىدىن «ئاق تاغلىق»، «قارا تاغلىق» دەپ ئىككى مەزھەپكە بۆلۈنۈپ، ئۆز
ئارا قانلىق جېدەل - ماجىرا تۇغدۇرۇۋاتقان؛ جۇڭغارلار ئوچۇق - ئاشكارا
بۇلاڭچىلىق قىلىپ، جۇڭغارىيەگە سۈرگۈن قىلىپ كۆچۈرۈۋاتقان پاجىئە
ئوچىقىغا ئايلانغانىدى. ئاپئاق خوجا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ چارەك كەم بىر
ئەسىرگە يېقىن ھۆكۈمرانلىق قىلىشى، خەلقنى پاراكەندە قىلىدىغان
ئۇرۇشلارنى ئېلىپ بېرىشى نەتىجىسىدە، تەسەۋۋۇپلۇق، ساختا كارامەتچە-
لىك، ئەۋلىيا پەرەستلىك ھەممە يەرنى قاپلاپ كەتكەن، تەقۋادارچىلىق

ئاساسىدىكى دىنىي شېئىرىيەت ۋە خۇشامەتچىلىك ئاساسىدىكى ئوردا ئەدەبىياتى قانخور خوجىلار ھاكىمىيىتى بىلەن ئۇنىڭ دىنىي ئالدامچىلىقلىرىنى كۈچەپ مەدھىيىلەپ، ئەدەبىيات ساھەسىنى خىرەلەشتۈرۈۋەتكەندى. مانا شۇنداق چىدىغۇسىز، قالايمىقان، ئەنسىز شارائىتتا، خىرقىتى، زەلىلى، نۆبىتى، خاراباتى، ئەرشى قاتارلىق بىر تالاي شائىرلار ئەل - يۇرتنىڭ ئىچىدىن نىشلىق تەقدىرىگە نەزەر سېلىپ، خۇددى بورۇختۇملۇق ئىچىدە كىشىنىگەن تولپاردەك جاھالەت ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ چىقتى، ئۇلار يۈرەك قېنىدا يېزىلغان ساپ ۋە ئۆتكۈر مىسرالىرى بىلەن خەلقنىڭ ئىجادلىققا بولغان ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈردى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ «سەپەرنامە»، «مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكامە»، «گۈل ۋە بۇلبۇل» قاتارلىق ئۆلمەس ئەسەرلىرىدە، تارىخىي ھەقىقەت بىلەن ئىجتىمائىي ئادالەتنى تەشۋىق قىلدى ۋە ئىنسانىي مۇھەببەت بىلەن گۈزەللىك، ئۇلۇغلۇق، ياخشىلىق، ھەقىقەت ھەم ئادالەتنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن كۆرسىتىپ بەردى!...

شۇ دەۋر ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى قىسقا، مېغىزلىق بۇ سۆزلەر شۇ ھامان مەتكېرىم مەتقاسىمنىڭ كاللىسىغا ئورناپ قالدى. ئۇ كونسپېكتنى ئوقۇيمۇ بونچىلىك يەكۈنگە ئىگە بولالمىغان بولاتتى. لېكىن ئۇ، تورۇپلا يەنە ئەجەبلەندى.

— بۇ دەرسنى سۆزلىگەندە سىز سىنىپتا بولمىسىڭىز، ئەجەب ئوبدان بىلىۋاپسىزا؟ — دېدى ئۇ ھەيرانلىقنى باسالماي.

شەۋكەت كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ كۈلكىسى قىزغىن ۋە سەممىي ئىدى.

— بىلىم ئېلىشنى سىنىپ بىلەنلا چەكلەپ قويغىلى بولمايدۇ، مەتكېرىم مەتقاسىم! — دېدى ئۇ كۈلكىسىنى توختىتىپ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — مېنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى دەل مۇشۇ تېمىنى ئۆگىنىپ، تەتقىق قىلىشقا ئاتلانغىنىمغا يېرىم يىلدىن ئاشتى. مەن بۇنى ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىسسېرتاتسىيىسى قىلىپ يېزىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتىم، كۈتۈلمىگەن يەردىن بۇ

پىشكەللىككە يولۇقۇپ، پىلانلىرىم ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتتى ...

شەۋكەت چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ سۆزدىن توختىدى. مەتكېرىم مەتقاسىممۇ خۇددى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى كونا يارىنى ئاتىلاپ قويغاندەك، ئۇڭايسىز بىر ھالدا جىمىمدە ئولتۇرۇپ قالدى. بىر ئاز سۈكۈتتىن كېيىن، شەۋكەت سۆزنىڭ تېمىسىنى بىراقلا يۆتكەپ، ئۆزىنىڭ كىنوغا بېرىش ئىستىكىنى بىلدۈرۈش نىيىتىدە مۇنداق سورىدى:

— مەتكېرىم مەتقاسىم، ئەتراپتىكى كىنوخانىلاردا يېڭى كىنولار قويۇلۇۋاتامدۇ؟

— قويۇلۇۋاتىدۇ، — دېدى مەتكېرىم مەتقاسىم ئالمان - تالمان، — يېنىمىزدىكى «ج س د ج»① كۇلۇبى بىلەن ئەخمەتجان كوچىسىدىكى يازلىق كۇلۇبتا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «يېڭى بىر سەھەر»، «ئۇلۇغ گراژدان»، «300 يىل مۇقەددەم»، «خەتەرلىك ئەگىم»؛ جۇڭگونىڭ «داجى ۋە ئۇنىڭ ئاتىسى»، «پارتىيە قىزى»، «ھەممە قۇشلار كۆڭگە قاراپ ئۇچماقتا» دېگەن كىنولىرى قويۇلۇۋاتىدۇ.

— سىز قايسىنى كۆردىڭىز؟

— ھەممىنى كۆردۇم. ئىشقىلىپ، قورسىقىم ئېچىپ كەتسىلا، كىنوغا بېرىپ ۋاقتىنى ئۆتكۈزدۇم!

— سىزگە قايسى كىنو ياردى؟

مەتكېرىم مەتقاسىم كۆزىنى قىسىپ، ئېڭىكىنى سىلاپ، بىرئاز ئويلاندى.

— ھە ... ھېلىقى ... — دېدى ئۇ بىر ھازادىن كېيىن قولى بىلەن بىر نەرسىنى كۆرسەتكەندەك ئىشارە قىلىپ، — ھېلىقى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «خەتەرلىك ئەگىم» دېگەن كىنوسى ياخشىكەن، ماڭا ياردى. ۋەقەلىكى ناھايىتى ئاددىي دەڭا؛ رادىئو ئىستانسىسىنىڭ بىر ئايال مۇخبىرى يېرىم كېچىدە خىزمەتكە بېرىش ئۈچۈن يولغا چىققىدىكەن، خەتەرلىك بىر ئەگىم بار

---

① «جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى»

جايغا كەلگەندە، ئارقىسىدىن كەلگەن بىر يوك ماشىنىسىنىڭ كوزۈپى سوقۇۋېتىپ، ئېغىر ياريدار بولىدىكەن. شوپۇر ئۆنىڭدىن پۇتۇنلەي خەۋەرسىز بولغاچقا كېتىۋېرىدىكەن، كېيىن بىر ئىنژېنېر پىكاپ بىلەن خەتەرلىك ئەگىمدىن ئۆتكەندە، بىر سىنىڭ ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، پىكاپىنى توختىتىدىكەن ۋە قانغا مىلەنگەن بىر ئايالنى كۆرۈپ، بولدىلا، ئۆزۈمگە پالاكەت تېپىۋالماي، دەپ ماشىنىسىنى ھەيدەپ كېتىدىكەن. ئۇنىڭ شەخسىيەتچىلىكى ئارقىسىدا ھېلىقى ئايال مۇخبىر ۋاقتىدا قۇتقۇزۇشقا ئېرىشەلمەي ئۆلۈپ كېتىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئەسەر سىيۇژىتى ئاستا - ئاستا قانات يېيىپ، ھەر خىل خاراكتېردىكى ئادەملەر مەيدانغا چىقىدىكەن. فىلىمدىكى ھەممە ۋەقە ئاشۇ «خەتەرلىك ئەگىم» نى چىڭ تۇتقا قىلىپ ئىشلەنگەن، مۇھىم ۋەقەلىكمۇ خەتەرلىك ئەگىمدە يۈز بەرگەن...

— راست، ياخشىكەن، — دېدى شەۋكەت غايىبانە بىر قىزىقىش بىلەن، — كىنونىڭ ئىسمىمۇ مەنىلىك ئىكەن. دېمىسىمۇ، ھەرقانداق يوللاردا خەتەرلىك ئەگىم بولىدۇ، ئەگەر ئېھتىيات قىلمىسا، ئات - ئۇلاغ، ھارۋا - ماشىنىلار بۇنداق خەتەرلىك ئەگىم بار جايغا كەلگەندە، خېيىم - خەتەرگە ئۇچرايدۇ. مېنىڭچە، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھاياتىدىمۇ خەتەرلىك ئەگىملەر بولىدۇ. ئادەممۇ خەتەرلىك ئەگىمگە دۇچ كەلگەندە، ئوڭايلا بىرەر تەسىرگە ئۇچرايدۇ. ئومۇمەن، كىشىلىك ھاياتتىكى «خەتەرلىك ئەگىم» ھەرقانداق كىشىنىڭ ئىدىيىسىنى سىنايدىغان سىناق تېشى بولۇشى مۇمكىن. بۇنداق چاغدا ھېچقانداق يوشۇرۇن نەرسە بولمايدۇ، ھەممە نەرسە ئاشكارىلىنىدۇ.

شەۋكەت بۇ سۆزلەرگە يېقىندىن بۇيانقى ئەمەلىي تەسىراتى بىلەن ئاچچىق ساۋاقلىرىنى يۇغۇرۇۋەتكەندى. مەتكېرىم مەتقاسىممۇ ئۇنىڭدىن ئاللىقانداق بىر نەرسىلەرنى چۈشەنگەندەك، بېشىنى لەرزان لىڭشىتىپ قويدى.

شەۋكەت ئەمدى مەقسىتىنى ئوچۇقلا ئېيتتى:

— مەتكېرىم مەتقاسىم، بۈگۈن مېنى ئاشۇ كىنولارنىڭ بىرەرسىگە ئاپىرىپ كەلمەمسىز؟ نېمە ئۈچۈندۇر ئىچىم سىقىلىپ تۇرىدۇ...

مەتكىرىم مەتقاسىم كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ بىرئاز ئويلاندى ۋە دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويۇپ:

— بوپتۇ، بارساق بارايلى، — دېدى رازىلىق بىلدۈرۈپ، — لېكىن سەل تەخىر قىلىڭ، ساۋاقداشلار كەچلىك تەكرارغا كىرىپ كەتسۇن، ئاندىن ماڭايلى!

ئۇلار ئىككىسى شۇنداق دېيىشىپ دېرىزە ئالدىغا كەلدى ۋە كەچلىك تەكرارغا چىلىنىدىغان قوڭغۇراقنى ئاڭلاش ئۈچۈن قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ تۇرۇشتى.

× × ×

يورۇق، ئازادە سىنىپتا كەچلىك تەكرار كېتىۋاتاتتى. ئوتتۇزغا يېقىن ئوقۇغۇچىنىڭ ئىشى، كەيپىياتى ئوخشاش ئەمەس ئىدى. بەزىلەر ئەتىكى دەرسنىڭ كونسپېكتلىرىنى ۋاراقلىسا، بەزىلەر رومان ئوقۇيتتى، بەزىلەر شېئىر يازسا، بەزىلەر، ئىككى - ئۈچتىن بولۇۋېلىپ، پەس ئاۋازدا نېمىنىدۇر مۇلاھىزە قىلاتتى. تېخى مۇشۇنداق غاۋۇر - غۇۋۇر ئىچىدە تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنلەرمۇ بار ئىدى. دېرىزە تەرەپكە قويۇلغان پارتىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر - بىرىگە يانمۇ يان ئولتۇرغان ئىككىسى ئەنە شۇنداق خىرامان ئۇيقۇغا كەتكەنلەر ئىدى. ئۇنىڭ بىرسى — پاكار بوي، پۇتى تاشمايماق بولغاچقا، سەل ئالچاڭلاپ ماڭىدىغان، چېچىنى سول چېكىسىدىن ئايرىپ، ئىككى تەرەپكە ياتقۇزۇپ تارايدىغان، كىم يېتىلسە ئارقىسىدىن كېتىۋېرىدىغان تۆگە مىجەز، ساددا يىگىت ساۋۇت ئىدى. ساۋاقداشلىرىنىڭ بەزىلىرى ئۇنى «ساۋۇت پىستەك» دېسە، بەزىلىرى «ساۋۇت داپ» دەپ ئاتايتتى. ھەر ئىككى ئىسمىغا ئۇ كۆنۈك ئىدى. ئۇ ھازىر ئىشەك تېرىسىدىن كىرىلگەن قوپال بىر داپنى بېشىغا قويۇپ، ئەتىكى دەرس، ئۇنىڭدىن كېيىنكى

ئىمتىھان دېگەنلەرنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەي ، غەمسىز ئويۇنغا كەتكەنىدى ؛ يەنە بىرسى — ئېگىز بوي ، يوغان كۆزلىرى لاپ - لاپ قارايدىغان ، قارامتۇل ، كۆكۈلچەك يىگىت ھېلىم ئىدى . ئۇنى ساۋاقداشلىرى ئومۇمىيۈزلۈك «ھېلىم غېجەك» دەپ ئاتايتتى . ئۇمۇ ھازىر غېجەكنى دېرىزە تەكچىسىگە يۆلەپ قويۇپ ، يېنىك پوشۇلدىغىنىچە ئۇيقۇغا كەتكەنىدى . ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا ، ئۇلار ياكى بىرەر يەردىكى توي ، بەزمە ، ئولتۇرۇشتا بولۇشىغا نەغمىكەشلىك قىلىپ ، شۇ يەردىن ھېلىلا قايتىپ ئۇدۇللا سىنىپقا كەلگەن ياكى ئەمدى راسا بىر ئۇخلىۋېلىپ ، تەكراردىن كېيىن بىرەر يەرگە بېرىپ ، يېرىم كېچىگىچە ساز چېلىپ ، ناخشا توۋلاپ قورساق باقماقچى ! ...

دەل شۇ چاغدا ، سىنىپقا تۇيۇقسىز ھاۋاز بەختى كىرىپ كەلدى ، ئۇنىڭ كىرىشى بىلەن بايا قالايمىقان ، ئىختىيارىي يۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئۇپۇر - توپۇر بولۇپ جاي - جايلىرىغا بېرىپ ئولتۇردى . كىمدۇر بىرسى ھېلىم غېجەك بىلەن ساۋۇت داپىنىمۇ تۈرتۈپ ئويغىتىۋەتتى . ھاۋاز بەختى قولىنى ئارقىغا تۇتقىنىچە گىدىيىپ ، ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى . ئوقۇغۇچىلار جىمجىت ھالدا قولىدىكى كونسپېك ، خاتىرە ۋە كىتابلارنى شۇۋرلاپ ئوقۇشقا باشلىدى . ھاۋاز بەختى سىنىپنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ ، توساتتىن تەھدىتلىك بىر تەلەپپۇزدا مۇنداق دېدى :

— سىلەرنىڭ سىنىپتا ئىقىمغا قارشى تۇرغۇچى قەھرىمانلار پەيدا بوپتۇ ، قالتىسقۇ ! — ئۇ بىردىنلا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ قىقىنداپ ، ھاھالاپ كۈلدى ، ئۇنىڭ بۇ كۈلكىسىدە كىمنىدۇر كەمسىتىپ ، مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك بىر خىل كۆرەڭلىك بار ئىدى ، ئۇ ھەممەيلەنگە سوغۇق نەزەر بىلەن بىر قۇر قاراپ چىقىپ ، ئارقىدىكى پارتىدا خۇددى ئۈرۈك كۆتەكتەك مەزمۇت ئولتۇرغان ئاقنىيازغا كەلگەندە ، چىپپىدە توختاپ ، كۆزلىرىنى تېخىمۇ چەكچەيتىپ داۋام قىلدى ، — سىز ، يولداش ئاقنىياز ، ھەقىقەتەنمۇ ئۈلگە بولۇۋاتىسىز ، بەكمۇ ئۈلگە بولۇپ كەتتىڭىز ! قانداق ، بۇگۈنمۇ پېشىگىزنى قېقىپ ، چالۋاقاپ چىقىپ كېتەمسىز - يە !؟

بۇ سۆزلەرنىڭ زەھەرلىك تەنە ۋە مەسخىرە ئىكەنلىكى روشەن ئىدى. ھاۋاز بەختى بۇ يەردە ئاقنىيازنىڭ ئۆتكەن كۈنى ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ يىغىنىدىن ئۇن نەچچە ساۋاقدىشىنى باشلاپ، يامغۇر ئاپتىدە قالغانلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئەيىبلەۋاتاتتى. زايىت بۇ ئەھۋالنى شۇ كۈنى كەچتىلا ھاۋاز بەختىگە يەتكۈزگەن ۋە يىغلىغۇدەك بولۇپ، ئاقنىياز ئۈستىدىن دادخولۇق ئېيتقانىدى. شۇ چاغدا، ھاۋاز بەختى بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭغا تەسەللى بەرسە، بىر تەرەپتىن: «زايىت، ئېسىڭىزدە بولسۇن، تۇرمۇش خۇددى بەيگە ئېتىغا ئوخشايدۇ، بەيگىگە چۈشۈش تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى رەقىبنى يېڭىش ئۈچۈن!» دەپ ئۇنى قۇتراتقان ۋە بۇ مەسىلىنى دەرھال فاكۇلتېت ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى نامىدىن مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتىغا يازما ماتېرىيال قىلىپ يوللاشنى ئېيتقانىدى. بۈگۈن ئۇ يەنە ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرالماي، پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا ئاقنىيازنىڭ راسا بىر «ھەيۋىسى»نى ئۇرۇش ئۈچۈن يامان ئەلپازدا سىنىپقا كىرگەنىدى.

— سىز ئاقنىياز، شۇنداق بىر جىددىي سىنىپىي كۈرەش، شۇنداق بىر چوڭ ھەق - نەھەق كۈرىشى ئالدىدا ئۆزىڭىزنى نەدە قويدىڭىز؟! — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ھاۋاز بەختى كەسكىن سوئال - سوراق بىلەن، — سىزدە سىياسىي مەۋقەئە، سىنىپىي مەيدان دېگەن نەرسىلەر بارمۇ - يوقمۇ؟! سىز تېخى بىرمۇنچە كىشىلەرنى ئاپەتتىن قۇتقۇزدۇم، دەپ بۇ جىددىي مەسئۇلىيەتتىن ئاسانلا قۇتۇلۇپ كەتمەكچىمۇ؟! ئۇنداق ئوڭاي ئىش يوق! سىزنىڭ ئۇ قىلغىنىڭىز بەئەينى پوقنى ئوسۇرۇق بىلەن ياپماقچى بولغاندەكلا ئەخمىقانە ئىش! ... — ئۇ يەنە شۇنداق قولىنى ئارقىغا تۇتقان پېتى بىر تەرەپتىن ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ، بىر تەرەپتىن ناھايىتى سالماق قەدەم بىلەن پۈتىنى قاتتىق بېسىپ ئاقنىيازنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە، ئۇنىڭ پارتىسىدا ئېچىقلىق تۇرغان ئۆزبېكچە «شەرق يۇلتۇزى» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى بىر سانىنى كۆرۈپ، تېخىمۇ چىچاڭشىپ كەتتى، — سىز ... سىز زادى نېمە قىلماقچى؟! كىبلەر ھەپتە سىياسەتتىن ئىمتىھان تۇرسا، سىز بۇ چەت ئەلنىڭ غەلىتە

ژۇرنىلىنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپسىزغۇ ؟! ئاقنىياز ، سىزدىكى بۇرژۇئا تۇيغۇلىرى بىلىنمەستىن نام ـ شۆھرەتكە ، ئاخىرى ئاستا ـ ئاستا قايناق سىياسىي ھاياتتىن چەتلەشكە ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ . بۇ ئىنتايىن خەتەرلىك جۇمۇ ! ... قېنى ، مەن بىر كۆرۈپ باقاي ، سىز لېكسىيىلەردىن خاتىرە يازامسىز ؟ خاتىرىڭىز بارمۇ ؟

...

ئاقنىياز ئېرىنچەكلىك بىلەن پارتا ئىچىدىن بىر دەپتەرنى چىقاردى ، قارىماققا بۇنى دەپتەر دېگىلى بولمايتتى ، باسما زاۋۇتىنىڭ قىيىندە قەغەزلىرىنى قېلىن قىلىپ تۇپلىۋالغان تار ، ئۇزۇنچاق بىر دەپتەرچە ئىدى . يەنە كېلىپ ، ئۇنىڭدا بىر ئەمەس ، بىرنەچچە خىل دەرسنىڭ قىسقا ـ قىسقا سۆزلەر بىلەن يېزىلغان ئىخچام خاتىرىسى بار ئىدى . ھاۋاز بەختى دەپتەرچىنى قولىغا ئالدى ۋە خۇددى ئۇنىڭدىن يىرگەنگەندەك ، كۆزىدىن نېرى تۇتۇپ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى ۋاراقلىدى ھەم بىردىنلا ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىراپ كەتتى :

— ئېيىتىڭا ، سىز جەمئىيەتكە نېمە بىلەن چىقىپ كەتمەكچى ؟! مۇشۇنداق چۇپرەندە نەرسىلەر سىزنىڭ داشۆدىن ئالغان بىلىمىڭىزنىڭ خاتىرىسىمۇ ؟!

ئاقنىياز ئەدەب بىلەن ئورنىدىن تۇردى ۋە :

— مۇئەللىم ، ئالەم چەكسىز ، بىلىشمۇ چەكسىز ! — دېدى ئۇ زىنى تۇتقان ھالدا ، — داشۆدىن بىر توقاي خاتىرە ۋە كونسپېكلارنى ئېلىپ جەمئىيەتكە چىقىش بىلەن بىزنىڭ بىلىشىمىزنى تۈگىدى ، دېگىلى بولمايدۇ ! بىلىمنىڭ ئەڭ چوڭقۇر ، ئەڭ ئەمەلىي قىسمى تېخى جەمئىيەتتە . مەن داشۆدىن بىر ساندۇق دەپتەر ، كونسپېك ئەمەس ، بەلكى توغرا ئەقىل ، ياخشى ئەخلاق ۋە ساغلام بەدەننى ئېلىپ چىقىپ كەتسەملا بولىدى ! ...

دەرۋەقە ، ئاقنىيازنىڭ ھەرقانداق لېكسىيىلەردىن ئۆزىگە خاس خاتىرە قالدۇرۇش ئۇسۇلى بار ئىدى . ئۇ دەرس ۋاقتىدا باش كۆتۈرمەي ، سۆزمۇ سۆز ، جۈملىمۇ جۈملە خاتىرە يېزىشنى ياخشى كۆرمەيتتى . بەلكى ئوقۇتقۇچىلار لېكسىيە سۆزلىگەندە ، قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ ، ئىخلاس بىلەن

ئاڭلايتتى، كېيىن ئوقۇتقۇچىنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى جەۋھەرلىرىنى يىغاتتى، مەركىزىي ئىدىيىسىنى خۇلاسىلەپ، ئاخىرىدا ئەنە شۇ «چۈپرەندە» دەپتىرىگە ئىخچام يېزىۋالاتتى. ئۇ باشقا ساۋاقداشلىرىغىمۇ مەسلىھەت بېرىپ: «ئوقۇتقۇچى نېمە دېسە، شۇنى ئەينەن كۆچۈرۈپ يېزىۋېلىشنىڭ ئۆزى تېپىك دوگمىچىلىق! ھازىرغۇ كۆچۈرۈپ، يادلاپ بىر ئىش قىلارسەن، كېيىن جەمئىيەتكە چىققاندا قانداق قىلىسەن؟ ئۇ چاغدىمۇ ساڭا ئوقۇتقۇچىلار سۆزلەپ بېرەمدۇ؟ يەلكەڭدە ئۆزۈڭنىڭ كاللىسى بولۇشى كېرەك!» دەيتتى.

ھاۋاز بەختى ئاقنىيازنىڭ سۆزىدىن مەڭدەپ قالدى، بىرنەرسە دېيىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئۆمەللىدىيۇ، لېكىن ئاغزىدىن گەپ چىقماي، لەۋلىرى قىيسىيىپ كەتتى. شۇ ھامان ئۇنىڭ كاللىسىدىن: «بۇ بەكمۇ تۇيغۇن نەرسە ئىكەن، تۇيغۇن ئادەم خەۋپلىك بولىدۇ» دېگەن خىياللار چاقماق تېزلىكىدە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ ئاخىر سەل - پەل ئۆزىنى بېسىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ، زەھەرخەندىلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

— سىز بەكمۇ گەپدان، بىلەرمەن ئىكەنسىز، ئاقنىياز! لېكىن ئۇنچە كېرىلىپ، گەدىيىپ كەتمەڭ! ئىت ئۆگزىگە چىقىۋالسىمۇ، بەرىبىر ئىگىسىدىن پەس تۇرىدۇ!

ئاخىرقى سۆز ئاقنىيازنىڭ يىگىتلىك غۇرۇرىغا قاتتىق تەگدى. ئۇ كەمسىتىلگەندەك، ھاقارەتلەنگەندەك، چوڭقۇر خورلۇق ھېس قىلدى. ئەمدى ئۇ، كۆز ئالدىدا گىدىيىپ، ئۆزىنى بىلمەي تۇرغان بۇ ئادەمنىڭ قانداقتۇر ئوقۇتقۇچىلىق ئىززەت - ھۆرمىتى دېگەنلەرنىمۇ بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، ئۆچ قىرلىق بىگىزدەك تۇرۇلۇپ، «سىزدەك سالاپەتلىك ساختا ئىت باقارلاردىن ئۆگزىگە چىقىۋالغان ۋاپادار ئىت ئۈستۈنرەك تۇرىدۇ!» دەپ، بېشىغا كەلگەننى كۆرمەكچى بولۇپ تۇرىۋىدى، تۇيۇقسىز قوڭغۇراق چېلىنىپ، كەيپىيات ئۆزگەردى، سىنىپ ئىچى ئوپۇر - توپۇر بولۇپ كەتتى. ھاۋاز بەختى غالىپلاردەك مەيدىسىنى كېرىپ، تەمەننا كۈلكىسى بىلەن ھىجىيىپ سىنىپتىن

چىقىپ كەتتى ، ئاقنىياز ئەلەمدىن بوغۇلۇپ ، خۇددى يىلتىزىغا ئورغاق تەگكەن قىياقتەك لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى ...

× × ×

زايىتنىڭ مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتىغا يوللىغان ماتېرىيالى ئۇلارنىڭ خېلى دىققەت ئېتىبارىنى قوزغىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاۋاز بەختىنىڭ بۇ ئىشقا بىۋاسىتە قول تىقىپ ، ئاقنىيازنى سىياسىي ، ئەخلاقىي جەھەتتىن قارىلاپ ، ئەيىبلىشى بۇ يەردە كۆچلۈك بىر سادا پەيدا قىلدى . ھاۋاز بەختى ئىتتىپاق كومىتېت شۇجىسى بىلەن سۆزلەشكەندە ، ناھايىتى ئۇستاتلىق بىلەن مۇنداق دېدى :

— توغرا ، ئاقنىياز دەرستە ياخشى ، شېئىر يېزىشتىمۇ ئىقتىدارى بار . لېكىن ، ئۇنىڭ سىياسەت بىلەن كارى يوق . ئەگەر ئۇ مۇشۇنداق كېتىۋەرسە چوڭ چاتاق چىقماي قالمايدۇ ! ئۆگەنگەن بىلىمنى نەگە ئىشلىتىشنى بىلمەي قالىدۇ ! چاتاقمۇ چىقتى ، بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ چوڭى چىقىشى مۇمكىن . ئىتتىپاق باش ياچېيكىسىنىڭ ماتېرىيالىنى كۆرگەنسىز ، ئۇنىڭدا يېزىلغانلارنىڭ ھەممىسى پاكىت ، ئەمەلىيەت ! ھازىر ئۇ تېخىمۇ تەلۋىلىشىپ ، سىنىپتا خۇددى پىلخانۇپتەك ئولتۇرىدىغان ، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى دېگەنلەرنى پەسەنتىگىمۇ ئىلمايدىغان بولۇپ قاپتۇ ! ئەگەر ئۇنى ۋاقتىدا سەگىتىپ ، باشقىلارغا قاتتىق ئىبرەت قىلمىساق ، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ يامان تەسىرى بىلەن سىياسىي ، ئەخلاقىي جەھەتتىن بۇزۇلۇپ كېتىدۇ ! ...

مانا شۇنداق ماتېرىيال يوللاش ، چۈشەندۈرۈش ۋە ئىزىپ ئىچۈرۈشكە ئوخشاش قاتمۇقات خىزمەتلەر بىلەن ئىتتىپاق كومىتېتى ئاخىرى ئاقنىيازغا «ئىتتىپاقتىن قوغلاش» جازاسى بېرىشنى قارار قىلدى . ئۇلار قارارنى تەييارلاپ ، مانا ئېلان قىلىمىز ، ئەنە ئېلان قىلىمىز ، دەپ تۇرغان ۋاقىتتا ،

كۈتۈلمىگەن بىر مۆجىزىلىك ئىش يۈز بەردى : ئۈرۈمچى تيانشان رايونلۇق
پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى نامىدىن مەكتەپكە بىر تەشەككۈرنامە بىلەن
بىر دۇخاۋا لەۋھە كېلىپ قالدى . تەشەككۈر نامىدا ، ئاقنىياز باشلىق ئون تۆت
ئوقۇغۇچىنىڭ يېرىم كۈن قەيسەرلىك بىلەن ئىشلىشىپ ، يامغۇر ئاپىتىدە قالغان
ئون يەتتە ئائىلە بىلەن سەككىز بالىنى قۇتقۇزۇۋالغانلىق ۋەقەسى تەپسىلىي با-
يان قىلىنىپ ، ئۇلارنىڭ بۇنداق خالىس ، پىداكارلىق روھىغا مەدھىيە
ئوقۇلغان ، رەھمەت تەشەككۈر ئېيتىلغانىدى . چىرايلىق ئىشلەنگەن قىزىل
دۇخاۋا لەۋھەدە بولسا ، «ئەقلىي ، ئەخلاقىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تەڭ
يېتىلگەن يارامىلىق ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلىگەن مەكتەپ رەھبەرلىكىگە تەق-
دىم» دېگەن سەلتەنەتلىك خەتلەر يېزىلغانىدى . بۇنداق ئىككى ئەتىۋا
بۇيۇمنىڭ تاسادىپىي كېلىپ قېلىشى مەكتەپ رەھبەرلىكى ئىچىدە چوڭ تەسىر
قوزغىدى . ئۇلار بۇنى خەلقنىڭ ، جەمئىيەتنىڭ ئۆزلىرىگە بولغان يۈكسەك
باھاسى ، مەدھىيىسى ۋە قىزغىن ئالقىشى ، دەپ چۈشەندى ۋە ئۆزلىرى ئۈچۈن
مۇنداق چوڭ شان - شەرەپ ئېلىپ كەلگەن ئاقنىياز باشلىق ئون تۆت
ئوقۇغۇچىدىن چوڭقۇر ئېپتىخارلىق ، مىننەتدارلىق ھېس قىلىشتى . شۇ مۇنا-
سىۋەت بىلەن مەكتەپ پارتكوم شۇجىسى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى رەھبەرلىكىگە
مەزكۇر ئون تۆت ئوقۇغۇچىنى چوڭ يىغىن ئېچىپ تەقدىرلەش ۋەزىپىسىنى
تاپشۇردى . شۇنداق قىلىپ ، ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ئاقنىيازغا چارە كۆرمەكچى
بولغان ھېلىقى ئاتالمىش قارارى خۇددى تاغدىن تاشقىنلاپ چۈشكەن ئۇلۇغ
سۇ ئۆز يولىدىكى ھەممە غەلۋە - غەشتىلەرنى تامام ئېقىتىپ كەتكەندەك ، شە-
پىسىزلا بېسىلىپ قالدى ، ھېچكىم ئۇنى قايتا ئېغىزغا ئېلىشقا جۈرئەت
قىلالمىدى !

فاكۇلتېتتىكى تەقدىرلەش يىغىنى ئەتىسىلا ئېچىلدى . يىغىنغا پۈتۈن
ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلار تولۇق قاتناشتى ، ھەممىيلەن خۇشال ھەم
قىزغىن ئىدى ، پەقەت ئىككى ئادەم — ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا چىرايىنى پۈ-
رۈشتۈرۈپ ناخۇش ئولتۇرغان ھاۋاز بەختى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا

سالپىيىپ خاموش ئولتۇرغان زايىتلا خاپا ۋە روھسىز ئىدى. يىغىندا ياقۇپ كىرىمى ئاتنىياز باشلىق ئون تۆت ئوقۇغۇچىنى ھۆرمەت بىلەن مۇنبەرگە چىقاردى، مەمنۇنلۇق بىلەن بىرمۇبىر تونۇشتۇردى، ۋە ئۇلارغا گۈلدۇراس ئا. لىقىشلار ئىچىدە مەكتەپنىڭ، فاكۇلتېتنىڭ رەھمەت - تەشەككۈرىنى ئېيتتى، ئاخىرىدا، بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ ئۈمىد، ئىستىكىنى بىلدۈرۈپ مۇنداق دېدى:

— ساۋاقداشلار، ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى، ھايات يولىنى نۇرلاندۇرۇپ تۇرىدىغان بىر غايە، ئەقىدە بولۇش لازىم. غايە، ئەقىدە ياشلارغا نىسبەتەن، بولسىمۇ بولىدىغان، بولمىسىمۇ بولىدىغان بېزەك ئەمەس، بەلكى سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردىكى مەنىۋى تۈۋرۈك! تۈۋرۈك بولمىسا، ئۆي - ئىمارەت ئۆرە تۇرمىغاندەك، غايىسىز، ئەقىدىسىز ئادەممۇ كىشىلىك ھايات يولىدا نىشانسىز ئېزىپ يۈرىدۇ! سىلەر جەمئىيەتكە چىققاندا، ھازىرقىدىنمۇ يۈكسەك، جاپالىق ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ۋەزىپىلىرىگە دۇچ كېلىسىلەر. بۇ ھال سىلەردىن تېخىمۇ ئۇلۇغۋار غايە، تې-خىمۇ مۇستەھكەم ئەقىدە، تېخىمۇ مول پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرىنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. مەن سىلەرنىڭ ئەڭ قىممەتلىك، ئەتىۋار ياشلىق باھارىڭلارنى ئۆگىنىشكە، ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلىشقا سەرپ قىلىپ، غايىلىك، مەنىلىك ئۆتكۈزۈشۈڭلارنى تىلەيمەن ھەم ياشلىق باھارىڭلارنىڭ گۈزەل، پارلاق بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن!...

ياقۇپ كىرىمى ئالدىدىكى ئىستاكاندىن بىر يۇتۇم چاي ئوتلاپ تۇرۇۋىدى، بىرسى تامنىڭ تارشا چۆشكەندەكلا ۋارقىراپ ئورنىدىن تۇردى:

— پىكىر!... رۇخسەت قىلىڭ!... بۇ يىغىنغا نېمە ئۈچۈن ئاشپەزلەر كەلمەيدۇ؟ ئۇلار كەلسۇن!...

ھەممەيلەن ھەيرانلىق بىلەن ئورنىدىن قوزغىلىپ، سۆزلىگۈچىگە قارىدى. ئۇ كۆزلىرىنى ئىت قىلماي پارقىرىتىپ، يادىغان، تاتارغان چىرايىدىن غەلىتە ئىپادىلەرنى كۆرسىتىپ تۇرغان تۇراق ئىدى. ئۇنىڭ بۇ يىغىنغا

قاچان كىرگەنلىكىنىمۇ ھېچكىم بىلمەيتتى. يېقىندىن بېرى، ئۇنىڭ روھىي كەيپىياتىدا جىددىي ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى. گەپلىرى چەلەگۆش، پىكرى خىرە ئىدى. سۆزلەپ كېتىۋېتىپ ئازاتتى، باغدىن سۆزلەۋېتىپ، تاغقا كېتىپ قالاتتى. ئۇرا كۆزلىرى ھەمىشە قىزارغان، ئېلىشاڭغۇ كۆرۈنەتتى. بۇرۇنقى بېجىرىم جىسمىمۇ بارغانسېرى زەئىپلىشىپ، يۈز سۆڭەكلىرى پولتىيىپ چىققان، قاڭشىرىمۇ قىڭراقتەك تىكلىشىپ كەتكەنىدى. سەلەي قاشاڭنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇ ھازىر ئىشكىنىڭ قىسىلچىقىدا قالغان ئاۋاقلاردىن بولۇپ قالغانىدى...

— مېنى ئاشپەزلەر بوزەك ئەتتى! — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى تۇراق پەلىپەتىش سۆزلەپ، — ئۇلار مېنى ئاشخانىدىن قوغلاۋاتىدۇ... سەينىڭ شۆپۈكلىرىنى يىغقىلى قويمىدى... ئۇلار مېنىڭ تامقىمنى يەپ كەتتى... ئۇلار يىغىنغا كەلسۇن... ھەممىمىز تىللايلى ئۇلارنى... ئۇلار ماڭا بەرمەي يەپ كەتتى...

ئۇ شۇنداق دېدى-دە، خۇددى بىر نەرسىدىن چۆچۈپ، ئەندىككەندەك، باللارنىڭ قىستا-قىستاڭ ئارىسىدىن ئالمان-تالمان سوغۇرۇلۇپ چىقىپ:

— قورسىقىم ئېچىپ كەتتى... ۋاي-ۋاي... ئاشخانىغا بارىمەن... نان... نان... — دېگىنىچە دوگجۈپ زالدىن چىقىپ كەتتى.

يىغىن مەيدانى بىر ھازاغىچە جىمجىت سۈكۈتكە چۆمۈپ كەتتى...

11

«قىزلار، قىچىڭلار! تۇراق ساراڭ كېلىۋاتىدۇ، ئەنە كېلىۋاتىدۇ، قېچىڭلار!...» راست، ئۇ كېلىۋاتاتتى، ئالچاڭلاپ، غەلىتە ھىجىيىپ، غالدا-غۇلدۇڭ دەسسەپ كېلىۋاتاتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ چاچلىرى تېخىمۇ پاخپايغان،

پاخالدىن تارتىپ توزغاقچە يېپىشىپ، تېخىمۇ كىر، مەينەتلەشكەن، يۈزنى ئالا - بۇلىماچ بوياپ، چەت ئەلنىڭ سىرىك ئارتىسلىرىدىنمۇ ئۆتە كۈلكىلىك بولۇپ قالغان...

راست، ئۇ ئەمدى ساراڭ بولۇپ قالغاندى، ھازىر ئۇنى ھەممەيلەن بۇرۇنقى «تۇراق توشقان» دېگەن چىرايلىق، تېتىك ئىسمى ئورنىغا «تۇراق ساراڭ» دېگەن قوپال، ئېچىنىشلىق ئىسىم بىلەن ئاتايتتى. ئۇ ئەتىگەندىن كەچكىچە ياتاق بىلەن تاماقخانىنىڭ ئارىسىدا سوكۇلداپ، قاچانلاردۇر ياد-لىۋالغان بىر شېئىرنى بەزىدە ئۈنلۈك، بەزىدە خىرە ئاۋازدا دېكلاماتسىيە قىلىپ يۈرەتتى:

بىر قاراپلا ساق دېمە، مەن بىر قۇرۇق ئىسكىلىت،
تومۇرلاردا قېنىم قاتقان، گۆشلىرىم كۆيگەن ئىست!
يىلىكلىرىم قۇرۇپ پۈتتى، ئۇستىخىنىم بولدى قاق،
يۈرىكىمدىن ئۆچتى يالقۇن، مەن دېمەتلىك ياشقا باق!...

بەزى كۇنلىرى ئۇ مۇشۇ شېئىرنى ئوقۇپ جىممىدە ئولتۇرۇپ، كۆزلىرىدىن مۆل - مۆل ياش تۆكەتتى، بۇنداق چاغلاردا ئۇنى كۆرگەن ساۋاقداشلىرىنىڭمۇ ئىچى سىرىلىپ كېتەتتى...

ئۇ قورسىقى ئاچقان ھامان تاماقخانىغا كېلىپ، ئاشپەزلەر بىلەن ئېيتىشاتتى. پەشخۇنغا دۈۋۈلەپ قويغان قوناق مومىسىنى، داش قازاندا قاي-ناۋاتقان ئۇماچ ياكى سۇيۇقئاشلارنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي قازان بېشىغا كىرىش ئۈچۈن ئېتىلاتتى، ئاشپەزلەر كىرگۈزمىسە، ئاغزىغا كەلگەن گەپ بىلەن تىللايتتى، ئاخىر ئۇلارنىڭ بىرەرسى ئۇزۇن ساپلىق چۆمۈچنى كۆتۈرۈپ چىققاندا، يەنە ئامالسىز يىراققا قاچاتتى ۋە تاماقخانىنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ، سەي شۆپۈكلىرى ئارىسىدا تاشلىنىپ قالغان پارچە - پۇرات سەۋزە، ياڭيۇ، قىزىلچىلارنى ئىزدەپ تېپىپ، شۇ پېتىلا قاساپ، كاسىلدىتىپ يەپ كېتەتتى...

ئۇ بەزىدە قىزلارنىمۇ قوغلايتتى، لېكىن قوپاللىق قىلمايتتى، بەلكى

ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ: «ماڭا نان بېرىڭلار، نان بەرسەڭلار سۆيۈپ قويىمەن ...» دەيتتى تېخى! شۇڭا، قىزلار ئۇنىڭ ئۆزلىرىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن هامان ئۇنىڭ تەلۋىلىك بىلەن قوچاقلىۋېلىشىدىن قورقۇپ قاچاتتى، لېكىن يانچۇقلىرىدا بىرەر تال كەمپۈت ياكى پېچىنىلەر بولسا، يېقىن كەلمەي تاشلاپ بېرەتتى. ئىشقىلىپ، ئۇ ئانچىلىك قىبىھ، غالجىر ساراڭلاردىن ئەمەس ئىدى، دوستلىرىنى، ساۋاقداشلىرىنى تونۇيتتى، ئۇلار گەپ قىلسا، ياۋاشلىق بىلەن ئاڭلايتتى، لېكىن قورساقتا كەلگەندە، ئۇنى ئاجايىپ بىر قودرەتلىك ئىلاھىي كۈچ ئۆز ئىسكەنجىسىدە قاتتىق باشقۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

تۇراقنىڭ «ساراڭلىق ئىش - ئىزلىرى» كۆپەيگەنسېرى، فاكۇلتېت رەھبەرلىكى بۇ مەسىلىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ئۈستىدە باش قاتۇردى. تونۇگۈن ئېچىلغان ئوقۇتقۇچىلار يىغىنىدىمۇ بۇ مەسىلە ئۆزلۈكىدىن ئوتتۇرىغا چۈشتى. يىغىندا، يەنە شۇ هاۋاز بەختى هېچكىمنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە بىر پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بىرمۇنچە غۇلغۇلا پەيدا قىلدى:

— مەن تۇراقنىڭ ھەقىقىي ساراڭ بولۇپ قالغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن! — دېدى ئۇ جىددىي ئەلپازدا، — ئۇنى كاللىسى ئېلىشىپ، روھىي جەھەتتە ساراڭ بولۇپ قالدى دېگەندىن كۆرە، «جاھان سارىڭى» دېگەن تۇزۇك! ئەجەبا، بىزنىڭ تالاي ئەجدادلىرىمىز يىگىرمە بەش مىڭ يوللۇق ئۇزۇن سەپەردەك ئاشۇنداق ئازابلىق، مۇشكۇل ئىنقىلاب شارائىتىدىمۇ، ئاچارچىلىقتىن ساراڭ بولۇپ قالمىغان! ئەمدى كېلىپ، مۇشۇنداق بەختلىك دەۋردە، كىچىككىنە ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق شارائىتىدا ساپساق بىر ياش ساراڭ بولۇپ قالامدۇ؟! ئۇ ساراڭ ئەمەس، ئۇ مۇشۇنداق قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، هازىرقى ۋەزىيەتكە نارازىلىق بىلدۈرمەكچى، ئۇنىڭ غەرىزى ئىنتايىن يامان! بىز بۇ ئىشنى تەكشۈرۈپ، ھەقىدادىغا يەتكۈزۈپ، ئۇنى هازىرقى ۋەزىيەت تەربىيىسى ئۈچۈن جانلىق دەرسلىك قىلىشىمىز كېرەك!

بۇ پىكىر كىشىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن ھالقىپ كەتكەچكە، بەزىلەر هاڭ - تاڭ بولۇپ، بەزىلەر دەماللىققا تېگىگە يېتەلمەي، كۇسۇر - كۇسۇر

بىلەن ئۇلتۇرۇپ قالدى. بۇنىڭغا قارشى بىرىنچى پىكرىنى يەنە سەلىم ئەپەندى ئوتتۇرىغا قويدى:

— مېنىڭچە، يولداش ھاۋاز بەختىنىڭ پىكرىنى سىياسىي سەزگۈرلۈكنىڭ چېكىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. دەرۋەقە ئۇرۇش يىللىرىدا، بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز ئۆز ۋەتىنى ۋە ئۆز سىنىپىنىڭ ھاياتلىقى ئۈچۈن ئاچارچىلىققا چىداپ، زور قۇربانلارنى بەرگەن. بۇ ئەلۋەتتە شۇ چاغدا ياشىغان خەلققە تارىخنىڭ يۈكلىگەن مەسئۇلىيىتى! لېكىن، نورمال تىنچلىق شارائىتتا، ئادەم جىسمانىيىتىنىڭ ھامان چېكى بولىدۇ، ھەددىدىن ئارتۇق چارچاش، يېرىم ئاچ، يېرىم توق تۇرمۇش ۋە تىنچسىز، قىستاقىستاڭ تۇرار جاي شارائىتى كىشلەرنى ئاسانلا غەمكىن، ئىرادىسىز، چۈشكۈن قىلىپ قويىدۇ! بۇنداق شارائىتتا، بەزىلەرنىڭ سەپتىن چۈشۈپ قېلىشى، بەزىلەرنىڭ تۇراقتا ئوخشاش سارىڭ بولۇپ قېلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس! چۈنكى ھازىرقى زامان جەمئىيىتى تەرەققىياتى تېز، رىقابەت جىددي، ئەلالىرى ئۆتۈپ، ناچارلىرى چۈشۈپ قالىدىغان يېڭى جەمئىيەت!

ھاۋاز بەختى ئولتۇرالماي قالدى، سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى تۈگەتۈگمەيلا چالۋاقاپ كەتتى:

— بۇنداق دېيىش ئىنقىلابىي ئەنئەنە بىلەن ئىنقىلابىي روھنى چەتكە قاققانلىق! ئىنقىلابىي ئەنئەنە بىلەن ئىنقىلابىي روھ ئېغىزغا ئېلىنمىسا، جەمئىيەتتىكى، مەكتەپتىكى نۇرغۇن ئىشلارنى چۈشەندۈرگىلى بولمايدۇ! مەن يەنە ئۆز پىكرىمدە تۇرىمەن، تۇراقنىڭ ئىشى يەككە - يېگانە ئىش ئەمەس، بەلكى ئۇ بىر تۈركۈم يامان ئادەملەرنىڭ ھازىرقى ۋەزىيەتكە نارازىلىق بىلدۈرۈۋاتقانلىقىنىڭ تىپىك ئىنكاسى! ئۇنىڭ ھەمىشە ئوقۇيدىغان ھېلىقى شېئىرى، ئايرىم يەرلەردە قىلىدىغان گەپ - سۆزلىرى ھەم دوختۇرنىڭ ئۆتكەنكى دىئاگنوزى مېنىڭ پىكرىمنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدۇ! ...

بىرنەچچە ئوقۇتقۇچىلار سەۋرسىزلىك بىلەن ۋارقىرىشىپ كەتتى:

— تۇراقنىڭ سارالڭ ياكى سارالڭ ئەمەسلىكىنى تالىشىشنىڭ نېمە ھا-

چىتى !؟

— توغرا، هازىرقى تىببىي پەن شۇنىمۇ ئايرىيالامدۇ ؟!

— ساراڭ بولماي نېمە ئۇ ؟

— قىپقىزىل ساراڭ ...

— هاي - هاي ... هاقارەت بولۇپ قالدى ...

— ئەمسە نېمە دەيمىز ؟

— ئېلىشىپ قاپتۇ، دەيلى ...

— هەببەللى ... ئۇنى قانداق قىلىمىز ؟

— يۇرتىغا كەتكۈزۈۋېتەيلى ...

— ياق، داۋالىتايلى ...

بىغىن خېلى ۋاقىتقىچە ئەنە شۇنداق ئەركىن، كەڭتاشا پىكىرلىشىش ئارقىلىق تۇراقنى يەنە بىر قېتىم تەكشۈرتۈش، ئاخىرقى قارارنى دوختۇرلار-نىڭ پىكرىگە قاراپ چىقىرىش يەكۈنى بىلەن ئاخىرلاشتى.

شۇ يىغىندىن ئۈچ كۈن كېيىن، ئۇتتۇغۇچىلار ئارىسىدا «تۇراق ساراڭنى يۇرتىغا قايتۇرىدىكەن» دېگەن گەپ - سۆز كۆپىيىپ قالدى. شۇ مۇ-ناسىۋەت بىلەن ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى، سىنىپداشلىرى، ياتاقداشلىرى ئۇنىڭ بىلەن كۆپرەك بىللە بولۇپ پاراڭلىشىدىغان، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتكەن كۆڭۈللۈك، قىزىقارلىق كۈنلىرىنى ئەسلىشىدىغان بولۇپ قالدى. بولۇپمۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن ئۈچ يىل بىر ياتاقتا ياتقان گايىت مايىت ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغاندەك غەمكىن، خاموش بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ساۋاقداشلىق مېھىر - مۇھەببىتىگە تولغان بىر تالاي ئەسلىمە، خاتىرىلەر خۇددى تۇنۇگۈن ياكى بۈگۈن بولغاندەك، شۇنداق ئېنىق ھەم تەپسىلىي ئۆتۈشكە باشلىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاجايىپ بىر ۋەقە مەڭگۈ ئۇنىڭ ئېسىدىن چىقمايتتى. بۇ يىل ئىككىنچى ئاينىڭ باشلىرىدىكى سوغۇق، جىمجىت بىر كېچىدە، تۇراق ئۆندەرەپ ئويغىنىپ كەتتى، ئۇنىڭ ۋارقىشىدىن گايىت مايىتمۇ ئويغاندى.

— ئويغىنىۋەتتىم - ھە، ئاداش ! — دېدى تۇراق خىجىل بولغاندەك ۋە يوتقانىنى يەلكىسىگە تاشلاپ، چازا قۇرۇپ ئولتۇردى، — تازا بىر چېكىشىۋالمايلىمۇ ! قورساقنىڭ ئاچقان يېرىگە بارسۇن !

گايىت مايىت تەكىيىگە جەينەكلەپ ئۆرە بولدى، ئۇلارنى دېرىزىدىن ئۇدۇل چۈشۈپ تۇرغان ئاي نۇرى يورۇتۇپ تۇراتتى. تۇراق تاماكا خالتىسىنى، يانچۇقىنى قېقىشتۇرۇپ يۈرۈپ، باشماللتاقتەك يوغان بىر تاماكا ئوردى، قەيەردىندۇر ئىككى - ئۈچ تال يېشىل كۆككۆرتلۈك سەرەڭگە تېپىپ تاپتى، ئۇنى دەسلەپ كەشىنىڭ چەمگە، كېيىن كارىۋاتنىڭ ياغىچىغا سۈركەپ يۈرۈپ تەسلىكتە ياقتى، تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچىنى قاتتىق شورىدى - دە، يۆتىلىپ قېقىلىپ كەتتى.

— ئەمدى سەن بىر شورىغىنا، ئاداش، ئاتىتىن چۈشكەندەك يېرىكەن ! — دېدى ئۇ تاماكىنى گايىت مايىتقا ئۇزىتىپ.

— بايا ئەجەب ۋارقىراپ كەتتىڭا، تۇراق، — دېدى گايىت مايىت ئاچچىق، قاڭسىق تاماكىنى ھوزۇر قىلىپ شورىغاچ، — چۈشۈڭدە بىرەر جانان تاشلاپ كەتكەنمىدى - يە ؟

— جانان ؟ ھى ... ھى ... — تۇراق دىمىغىدا كۈلۈپ قويدى، — بۇ كۆنلەردە جانان خىيالىڭغا كىرەمدۇ ؟ ئوڭۇمدىمۇ، چۈشۈمدىمۇ ئويلايدىغىنىم، كۆرىدىغىنىم نان ئەۋلىيا بىلەن ئاش پەيغەمبەر، ئاداش ! بايىمۇ شۇ، چۈشۈمدە ئالدىمغا بىر لىگەن بەتتە پولۇ كەپتۇ دېگىنە ...

— ئاپلا ! ... ئۆزۈڭ يالغۇز يېدىڭما ؟ — دېدى گايىت مايىت لىككىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ، — مېنى نېمىشقا ئويغاتمىدىڭ ؟

— راست، سېنى ئويغاتسام بوپتىكەن، بەلكىم ئىككىمىز ھېلىقى مەخلۇققا تەڭ كېلىپ، پولۇنى تارتىۋالاركەنمىز ...

— نېمە، يېيەلمىدىڭما ؟ بىرسى تارتىۋالدىما ؟! — خۇددى رېئاللىقتا بولۇۋاتقان ئىشلاردەك، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ھولۇقۇپ سورىدى گايىت مايىت.

— ھەئە، يوغان مۈڭگۈزلۈك بىر نەرسە — كالىمۇ، تۆگىمۇ، ئىشقىلىپ، چۆچەكلەردىكى يالماۋۇزدەك بىر نەرسە نەدىنندۇر پەيدا بولدى دېگىنە، مەن ئاشقا قول ئۇزاتقىچە، لىگەندىكى پولۇنى ئىككى يالماپلا تۈگەتتى. ھەي ! ... داغدا قويدى كاساپەت ! ...

تۇراقىنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىلىپ كەتتى، ئىشتىيى ئېچىلىپ، قورساقلىرى تارتىشقاندەك بولدى. چۈش دېگەنمۇ تىزىق، ئادەم كېچىسى نېمىنى ئويلاپ ياتسا، شۇنى چۈشەيدىكەن ! شۇ كۈنلەردە، تۇراقىنىڭ چۈشىگە راستىنلا ئاش- ناندىن باشقا ھېچ نەرسە كىرمەيتتى. چۈشەشنىڭمۇ چۈشەيتتى، لېكىن ئۇنىڭ بىرەر قېتىممۇ تاماققا ئاغزى تەگمەيتتى، يېيىش ئۈچۈن تەييارلانغان ۋاقىتتا، خۇددى «ئىت توشقانغا يەتكەندە، سىيگىسى كەپتۇ» دېگەندەك، ياكى ھېلىقىدەك مۈڭگۈزلۈك مەخلۇقلاردىن بىرەرسى كېلىپ يەپ قاچاتتى، ياكى بوران چىقىپ ئۇچۇرۇپ كېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئانچە - مۇنچە ئاچقان قورسىقى تېخىمۇ قاتتىق ئېچىپ، ئۇيقۇسىنىمۇ ھارام قىلاتتى.

— ئەمدى ئۇخلىيالمايمىز، ئاداش ! — دېدى تۇراق ئاغزىدىكى سېرىق سۇنى غۇرت - غۇرت يۇتۇپ تۇرۇپ، — مەن ساڭا بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي : قايسى بىر دۆلەتنىڭ كاتتا پادىشاھى بىر كۈنى ۋەزىرى بىلەن شاھمات ئويناپتۇ. ۋەزىرى ئويۇن ئارىلىقىدا پادىشاھقا شۇنداق دەپتۇ : «كىرەملىك شاھىم، بىشارەتلەردىن مەلۇم بولدىكى، دۆلىتىمىزدە قاتتىق قەھەتچىلىك يۈز بېرىپ، خەلقنىڭ بېشىغا ئاچارچىلىق ئاپىتى چۈشىدىغاندەك تۇرىدۇ» پادىشاھ ئويۇنغا قىزىقىپ كېتىپ، دەسلەپ بۇ سۆزگە ئېرەنگىشمەپتۇ، كېيىن ئاسادېيى خىيالىغا كېلىپ قېلىپ، كېچىچە قەھەتچىلىك، ئاچارچىلىق ئۈستىدە ئويلاپتۇ ۋە يېرىم كېچىدە ئويغىنىپ كېتىپ، قورسىقىنىڭ قاتتىق ئاچقانلىقىنى بىلىپتۇ، ھەرقانچە قىلىپمۇ نەپسىنى باسالماي، ئاخىر ئاشپەزلەرنى ئويغىتىپ، تاماق ئەتكۈزۈپ يەپتۇ ! ... مانا كۆردۈڭمۇ گىرىت مىرىت، ھېچقاچان قورساقنى ئويلىمايدىغان پادىشاھنىڭمۇ قەھەتچىلىك، ئاچارچىلىق دېگەن گەپلەرنى ئاڭلاپ قورسىقى ئېچىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭغا قارىغاندا، قەھەتچىلىك ۋاقىتلاردا

ئادەمنىڭ قورسىقى ئالاھىدە ئاچسا كېرەك!

— ھازىر سېنىڭمۇ ئاچتىمۇ؟ — گايىت مايىت ئۆزىدىكى ئاچلىق تۇيغۇسىنى بېسىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن سورىدى.

— ئاچتىمۇ دەيسەنغۇ! — دېدى تۇراق ۋە بوينىنى سوزۇپ دېرىزىدىن ئاسمانغا قارىدى، تىنىق ئاسماندا يوپيورۇق ئاي بىلەن ئاقۇش بۇلۇتلار لەرزان ئۈزۈپ يۈرەتتى، ئۇ دېرىزىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ قالغان ئاق پاختىدەك يوغان بىر پارچە بۇلۇتنى كۆرسىتىپ داۋام قىلدى، — ئەگەر خۇدا راست بولسا، ھازىر بىر مۆجىزە يارىتىپ، ئاشۇ بۇلۇتنى يوغان بىر نانغا ئايلاندۇرۇپ بەرسە، ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، قاساپ - قاساپ بىر يەپ تويسام، ئاندىن خۇدا جېنىمنى ئېلىپ كەتسىمۇ رازى ئىدىم!...

— نېمە دەيدىغانسەن، تۇراق! — دېدى گايىت مايىت كارىۋاتتىن پۇتىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇپ، — ئۇنداق گەپلەرنى ئازقىل، ئادەم كەچكىچە شۇ گەپ، شۇ خىيالدىلا يۈرسە تېخىمۇ ئازابلىنىپ كېتىدىكەن. سېنىڭ ھېلىقى ئىشىڭ ئەپلەشتىمۇ؟

— قايسى ئىشنى دەيسەن؟

— دوختۇرغا كۆرۈنۈپ، نورما كۆپەيتىش ئىشچۇ؟

— ھە، ھېلىقى ئىشنى - دە! — ئۆتكەندە، كىمدۇر بىرسى تۇراققا راستىتىنمۇ ياكى قىزىقچىلىق قىلىپمۇ ياكى قەستەن ئۇنى ئەخمەق قىلىش ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر «دوختۇرغا بېرىپ، قورسىقىمدا قۇرت بار دېسەڭ، نورماڭنى كۆپەيتىپ بېرىدۇ» دېگەنىدى، — باردىم، خېلى چوڭ دوختۇر بىلەنمۇ كۆرۈشتۇم دېگىنە، لېكىن ئەپلەشمىدى، دوختۇر نېمە دەيدۇ - دە: «ئاۋۋال قورسىقىڭدىكى قۇرتنى ئەكشۇرىمىز، تۆتۈ قۇرتى بولسا بولمايدۇ، كالتە مەددە قۇرتى بولسىمۇ بولمايدۇ، ئۇزۇن، ياپىلاق مەددە قۇرتى بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولۇپ قالساڭ، قۇرتنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقىغا قاراپ، بىر يېرىم جىڭدىن ئۈچ جىڭغىچە نورما قوشۇپ بېرىمىز» دەۋاتىدۇ! ئاڭلىدىڭمۇ، ئۇنداق دېگىچە، قورسىقىڭدا لەھەڭ ياكى ئەجدىھا بولۇشى كېرەك، دېسىچۇ، كۆس-

يۈرۈچلار !...

ئۇلار ئاشۇنداق تۇرۇشتى، ۋاقىتنى ئالدايدىغان بالىلار بىلەن تاڭ ئاتقانلىقىنى تۇيماي قېلىشتى. تاڭ شەپىقىنىڭ ھارارىتىنى، سۈزۈك ھاۋانىڭ نۇرى دېرىزىدىن بۆسۈپ كىرىپ، ياتاقنى يورۇتۇۋەتتى...

شۇ سۆھبەتتىن ئۈچ كۈن كېيىنكى جۈمە يېرىم كېچىدە، تۇراق يەنە تۇيۇقسىز ئويغىنىپ كەتتى. ئويغىنىپلا ئاچلىق ۋەھىمىسىنى سەزدى، ئاچلىق تۈپەيلى يۈرەك، ياغرىنى قۇرۇماق تارتىشىۋاتقاندەك، ئىچىمۇ ئاچچىق سۈيىنى چىقىرىش ئۈچۈن تولغاپ سىقىۋاتقاندەك ئاغرىۋاتاتتى. بۈگۈن تۇ-نىڭ روھى كەيپىياتىمۇ ياخشى ئەمەس. تېز جىسمىدىن، ئەقىل-ئىدراكىدىن سىرتتا تۇرۇۋاتقان غەيرىي بىر ئىلاھىي كۈچ ئۇنى باشقۇرۇۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ خۇددى سېھرى كۈچكە ئەگەشكەندەك ئىككىلەنمەستىن ئورنىدىن تۇردى. قاراڭغۇدا تەمتىرىمەي ئىشىكنى ئاچتى ۋە يالاڭئاياغ، يالىڭاچلا، ئىشتان بىلەن مايكىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ھالدا سىرتقا چىقتى. تېخى يېڭىلا ياغقان يۇپيۇمشاق سېرىق قار بىلەن پۈتۈن جاھان كۈمۈشتەك يالتىراپ كەتكەنىدى. ئۇ-زىمىنغا ئاق شايىدەك تەكشى يېيىلىپ ياتقان ئەنە شۇ ئىزسىز، يۇمشاق قار ئۈستىگە سالماق ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ، خۇددى زورۇر ئىشى بار ئادەمدەك، تېز - تېز يۈرۈپ كەتتى. چوڭ يولغا چىققاندا يولسا، يۈگۈرۈشكە باشلىدى. يولدا ئادەم تۇگۇل، ماشىنىلارنىڭمۇ ئايىغى ئۈزۈلگەنىدى. ئاندا - ساندا ئۇچراپ تۇرىدىغان يول ياقىسىدىكى ئاسما چىراغلار ئەينى كېچە ئادەمنىڭ كۆزىدەك خىرە پىلدىرلاپ تۇراتتى. ھاۋا شۇنچىلىك ئوچۇق ۋە ساپ ئىدىكى، كۆكتە يالتىراپ تۇرغان يۇلتۇزلار بىلەن يەردە كېيىمسىز، يەككە - يېگانە ھالدا يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقان ئاشۇ ئادەم ئوتتۇرىسىدا زەررىچىمۇ غۇبار يوق ئىدى. قىروۋ چۈشكەندەك يالتىراپ تۇرغان دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلارنىڭ ياپراق بەرگىلىرىدىن ئاخىرقى سېرىق قارنىڭ ساپ ۋە سوغ پۇرىقى كېلەتتى. تەمپېراتۇرا يانىلا نۆلدىن تۆۋەن بولغاچقا، يالىڭاچ بەدەن تۇگۇل، چاپان كىيگەن ئادەمنىڭمۇ گەجگىسى قورۇلاتتى.

تۇراق ھاسىراپ، ھۆمۈدەپ بىر خىل تىترىلىكتە يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ نىشانى ئېنىق ئىدى. ئۇ بۈگۈنكى چۈشىدىمۇ ئاتاق كۆردى. يەنە يې يەلمەيدى. ئەلەم ۋە غەزەپتىن بىرنىلاي دەپ تۇرغاندا، تېنىپ ئويۇمىدىكى تولۇق ئوتتۇرىدا بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرى ئۇنى چاقىرغاندەك قىلدى. ئويغىنىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ قول ئىشارىتىنى كۆرگەندەك ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇلار ئۇنى ئۆتكەن ھەپتە يېنىدا ئۆيلىرىدىن كەلگەن مايلىق توقاچ، قورۇتۇلغان گۆشلەر بىلەن تويدان مېھمان قىلغاندى. ھازىر تۇراقنىڭ كۆز ئالدىدا ئۇ نەرسىلەرنىڭ كۆلەڭگۈسى، ئاغزىدا ئۇ نەرسىلەرنىڭ تەمى بار ئىدى. ئۇنىڭغا ئۇ كېچىسى، قورقۇنچى، سوغۇقنى ۋە چارچاشنى سەزمەيۋاتاتتى. كاللىسىدا بىرلا خىيال — تېنىپ ئويۇمىگە قانچە تېز بارسام شۇنچە ياخشى. ساۋاقداشلىرىمنى تېپىپ قورسىقىمنى تويغۇزىمەن، دېگەندەك بىرلا خىيال ھۆكۈمران ئىدى. بۇ خىيال ئۇنى ھازىر ئەقلىدىن ئاز-دۇرۇپ، ئوتقىمۇ، سۇغىمۇ كىرىشكە تەييار تۇرغان قورقۇمسىز بىر تەلۋىگە ئايلاندۇرۇپ قويغاندى...

ئۇ يەنىدە يۈگۈرۈپ، يەنىدە سوكۇلداپ، يەنىدە مېڭىپ ئىككى يېرىم سائەت دېگەندە، تېنىپ ئويۇمىگە يېتىپ كەلدى. لېكىن، مەكتەپنىڭ ئىچىگە كىرىپ، بىر خىل رەڭ، بىر خىل ياسىلىدىكى رەت - رەت بىنالارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، تەمتىرەپ قالدى. ئۆتكەندە كىرگەن ياتاق بىناسى قايسى بول-غىيدى؟ ئۇ، ئۈچ قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ يان ئىشىكىنى ئىتتىرىۋىدى، تاقاقلىق چىقتى. يەنە بىرسىنىڭ ئوتتۇرىدىكى ئىشىكىنى ئىتتىرىۋىدى، ئۇمۇ ئىچىدىن تاقاقلىق چىقتى. تۇراق ئاي نۇرى تەكشى سېپىلگەن يوپيورۇق مەكتەپ ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا دوقۇرۇپ، قايسى بىناغا كىرىشنى بىلەلمەي تەمتىرىگەن ھالدا ئايلىنىپ قالدى. شۇ چاغدا، ئۇنى بىنالارنىڭ ئارىسىنى ئايلىنىپ يۈرگەن قېرى كۆزەتچى كۆرۈپ قالدى. كۆرۈپ قالدىيۇ، قورقىنى-دىن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، يىراقتىن زەن سالدى. بىردەملىك كۆزىتىشتىن كېيىن كۆزەتچى ئۆز - ئۆزىگە شۇۋىرلىدى: «يائاللا!... دەل ئۆزى شۇ، شەك

- شۇبھىسى يوق، ئۆتكەنكىگە ئوپمۇ ئوخشاش، ئۆلۈك خانىدىن تىرىلىپ چىق-
قان روھ بۇ!» كۆزەتچى قورقتى، قورققانسېرى پۇت-قوللىرى لاكاسلاپ
ئولتۇرۇپ قالدى. ئۆتكەن ئايدىمۇ ئۇ بىر قېتىم مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قال-
غانىدى. سۈتتەك ئايدىڭ كېچىدە، ئاشۇنداق قىيپالىڭاچ بىرسى تۇساتتىن
پەيدا بولۇپ، ئالاتاغىل ۋارقىرىغىنىچە ئۇيياقتىن-بۇياققا چېپىپ يۈرگەن،
كۆزەتچى بۇنى ساراڭ قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئوغرى بولسا كېرەك، دەپ
قورقۇپ قوغداش بۆلۈمىگە تېلېفون بەرگەن، ئۇ يەردىن ئىككى قوراللىق ئادەم
كېلىپ، ئۇنى تۇتقان، كېيىن تەكشۈرۈپ قارىسا، ئۆلۈكخانىدا تىرىلىپ قال-
غان «ئۆلۈك» بولۇپ چىققان. ئەسلىدە ئۇ، شوك كېسىلىگە گىرىپتار بولغان
ئادەم بولۇپ، دوختۇرلار ئېھتىياتسىزلىقتىن «ئۆلۈپتۇ» دەپ ھۆكۈم قىلىپ،
مەكتەپ دوختۇرخانىسىنىڭ ئۆلۈك قويىدىغان ئۆيىگە ئاپىرىپ قويغان. كېيىن
ئۇ، ئاستا-ئاستا ھوشىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ بىرمۇنچە ئۆلۈكلەر بىلەن بىللە
تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ۋە بۇ دەھشەتلىك كۆرۈنۈشتىن قورقۇپ، ساراسىمىگە
چۈشكەن ھالدا ۋارقىرىغىنىچە ئۆلۈكخانىنىڭ دېرىزىسىنى بۇزۇپ قېچىپ چىق-
قان!...

بۈگۈنمۇ كۆزەتچىنىڭ كۆز ئالدىدا شۇ ۋەقە، كاللىسىدا شۇ ئىش قايتا
نامايان بولۇپ، ئۇنى يەنە بىر قېتىم ئالاقزادە قىلىۋەتتى. ئۇ ئاران تەسلىكتە
ئورنىدىن تۇردى، دەرەخنىڭ سايىسى، بىنالارنىڭ دالدىسى بىلەن مېڭىپ،
قوغداش بۆلۈمىگە باردى. يەنە ئىككى قوراللىق ئادەمنى باشلاپ، تۇراقنى تۇ-
تۇش ئۈچۈن شەپە چىقارماي بېسىپ كەلدى. تۇراقنى تۇتۇش ئانچە تەسكە
چۈشمىدى، سوغۇق، چارچاش، ۋە ئاچلىق ئۇنى ئاللىقاچان ھالىدىن كەت-
كۈزۈپ قويغانىدى. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى بەزگەكتەك تىترەپ جالاقلايتتى،
كۆزلىرى ۋەھىمىلىك چەكچىيىپ، جاۋغىيىدىن كۆپۈك بۇرغۇپ قالغانىدى...

ئۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئېسىنى يىغىپ، نەدىن، نېمە دەپ كەلگەن-
لىكىنى ئاران ئېيتىپ بېرەلىدى، ئەتىسى تىببىي مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرى
ئۇنىڭ يېنىغا كىردى. بۇ چاغدا ئۇ، پۈتۈنلەي ئېسىنى يوقىتىپ، ئوت-ئا-

تەش ئىچىدە قىزىپ ياتاتتى . ئۇ ساۋاقداشلىرىنى كۆرۈپلا ئەسەبىيلىك بىلەن : «كېتىڭلار ، نېرى كېتىڭلار ! سىلەر مېنى ئاتقىلى كەلدىڭلار !» دەپ ۋارقىرىدى . چۈشكە يېقىن ، ئۇنىڭ داشۆ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىكى ساۋاقداشلىرى چىقىپ ، ماشىنا بىلەن ئۇنى قايتۇرۇپ كىردى ۋە مەكتەپنىڭ يېنىدىكى «دوستلۇق» دوختۇرخانىسىدا ياتقۇزدى .

ئۇ ئىككى سوتكىدىن كېيىن ھوشىغا كەلدى . ئۇنىڭ ئۆپكىسىگە ، بۆرىكىگە قاتتىق سوغۇق تەگكەنىدى . بىر مەزگىللىك داۋالاشتىن كېيىن ، ئۇ ئۆزىگە مەسئۇل بولغان دوختۇرنىڭ كېسەل تارىخىغا دائىر سوئاللىرىغا مۇنداق جاۋاب بەردى : «دوختۇر ، سىزگە راستىمنى ئېيتاي ، مېنىڭ زادىلا قورسىقىم تويمىدى ، چىدىيالمىدىم . بىر كۈنى بىر ئادەمدىن : ساراڭلار دوختۇرخانىسىدا تويغۇچە تاماق بېرىدىكەن ، دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالدىم . شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ ، ساراڭ بولۇۋېلىپ ، شۇ يەرگە بېرىپ قورساق باقاي ، دېگەن ئويغا كەلگەنىدىم ! ...»

شۇنىڭدىن كېيىن ، ئۇنىڭ ئۈستىدە «قورساق سارىڭى» دېگەن گەپ لەرمۇ ئانچە - مۇنچە تارقىلىپ يۈردى . ئۇنىڭ ئۆپكىسى ، بۆرىكى خېلى ئۇزاق داۋالاشتىن كېيىن ئەسلىگە كەلگەن بولسىمۇ ، لېكىن ، نازۇك نېرۋىلىرى خۇددى قاتتىق بوراندا زەربىگە ئۇچرىغان سۇمبۇل نوتىلىرىدەك ، ئەلتۆكۈس ئەسلىگە كېلەلمىدى . ئۇ بۇ يىل 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدا دوختۇرخانىدىن قايتىپ چىققاندىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن ساراڭنىڭ ئارىلىقىدىكى مەجنۇنغا ئايلىنىپ قالغانىدى ...

12

ئاقنىياز دەرستىن چۈشۈپ ، كۇتۇپخانىغا بېرىش ئۈچۈن ئالدىراش كېتىۋاتقاندا ، فاكۇلتېت ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىدىكى بىرسى توۋلاپ

توختاتتى :

ــ ئاقنىياز ، سىزگە خەت !

ئۇ چىپپىدە توختاپ ، ئارقىغا بۇرۇلدى ، ھېلىقى ئوقۇغۇچى ئۇنىڭغا بىر پارچە خەتنى سۇنۇپ تۇراتتى . ئاقنىياز خەتنى ئالدى ، تۇرغۇندىن كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ ، تېخىمۇ سۆيۈنۈپ كەتتى ، ئالدىراشچىلىقتا كونۋېرتنىمۇ قىيپاش يىرتىپ قويدى :

«... دوستۇم ئاقنىياز ! خېتىڭنى تاپشۇرۇپ ئېلىپ ، يازمىشلىرىڭدىن ۋاقىپ بولدۇم . شەۋكەتكە ئىچىم ئاغرىدى ، ئۇنىڭغا ئۇۋال بوپتۇ . مېنىڭ بىلىشىمچە ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئارقىسىدىكى تاغدەك ئوچۇق - يورۇق ئىدى . يۈرىكىمۇ خۇددى ئاشۇ تاقىر تاغدەك ، تېشىدا كۆرۈنۈپ تۇراتتى ! خەير ، بۇمۇ تەلۋە تەقدىرنىڭ ۋاقىتلىق چاقچىقى بولۇپ قالار ! دېمىسىمۇ ، ھازىر ھەممە يەردە سىنىپىي كۈرەش تارى قاتتىق تارتىلىپ كېتىۋاتىدۇ . «تارس» قىلىپ ئۈزۈلۈپ كېتىشتىن قورقۇۋاتىمەن . چۈنكى ، ماركسىزم نەزەرىيىسى بويىچە ، ھەرقانداق نەرسە چېكىدىن ئاشسا ، ئەكسىگە قايتىدۇ ئەمەسمۇ ؟ يېقىندا ، بىزنىڭ گوگشىدىكى ساي مەھەللىسىدە سىنىپىي كۈرەشنىڭ ئاجايىپ بىر 《 يېڭى يۈزلىنىشى 》 بولۇپ ئۆتتى . سەن شائىر بولغاچقا ، رېئال تۇرمۇشىمىزدىكى بۇنداق 《 يېڭى ئىشلار 》 نى ئاڭلاپ قوي : ئۇ يەردە زۇنۇن پاشا ئىسىملىك بىر دۈيجاڭ بولىدىغان ، كىشىلەر ئۇنى ئارقىدىن 《 زۇلۇم پاشا 》 دەپمۇ ئاتايدىكەن . ئۇ ئەترەتنىڭ خېلى يارامىلىق بىر كالىسىنى ئىككى يىل شەخسىي ئىشلىتىپ ، جۇلقىنى چىقىرىۋېتىپتۇ . كالا يېغىر بولۇپ ، كۆزى چاپاقلىشىپ ، ئۆلەرمەن بولۇپ قالغاندا ، ئەترەتتىكى شايىت پاڭقاي ئىسىملىك بىر پومېشچىككە بېرىپ : 《 بۇ كالىنغا سەن ئىگە بولىسەن ، كوللېكتىپنىڭ ھەرقانداق ئىشىغا ئىشلىتىسەن ، ئەمما ئۆلتۈرۈپ قويساڭ ، ئىككى كالا تۆلەيسەن ! 》 دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بىچارە پومېشچىك (ئاپلا ، بۇ گەپنى خاتا قىلدىم - ھە !) زۇنۇن پاشانىڭ بۇيرۇقىنى ئاللانىڭ ئەمرىدەك قوبۇل قىلىپ ، كېچە - كۈندۈز كالىنىڭ يېنىدىن نېرى بارماپتۇ ،

ئۆلۈپ قېلىشتىن قورقۇپ، ئۆزى يېمەي يېگۈزۈپ، ئىچمەي ئىچكۈزۈپتۇ. بىر نەچچە ئاي بولدى دېگەندە، كالا بايقۇش ئاستا - ئاستا ئەسلىگە كېلىپ، ماي تامغۇدەك سەمرىپتۇ، تۈكلىرى پارقىراپ، كۆزلىرىمۇ چاقنايدىغان بوپتۇ. بىر بازار كۈنى شايىت پاڭقاي ئۇنى ئۆزى بىلەن بىللە بازارغا ئاپىرىپ ئايلاندۇرۇپتۇ. مۆرىتى كەلگەندە، شۇنى ئېيتىپ قوياي ئاداش، بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭمۇ خاراكتېرى ئالاھىدە: ئاچ قالسىمۇ ئارپا يېمەيدۇ؛ يالىڭاياغ قالسىمۇ چورۇق كىيمەيدۇ؛ پىيادە قالسىمۇ مىدە ئېشەك مىنمەيدۇ؛ پۇلى بولسىمۇ بازاردىن قالمايدۇ!

شايىت پاڭقاي بازارنى بىر قۇر ئايلىنىپ بولغاندىن كېيىن، كالىنى يولنىڭ دوقمۇشىدىكى بىر دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئۆزى ئۇششاق - چۈششەك سودىلىققا كېتىپتۇ. شۇ چاغدا، بازار ئايلىنىپ يۈرگەن ھېلىقى دۈيجاڭ زۇنۇن پاشا كالىنى يىراقتىنلا كۆرۈپ تونۇپتۇ ۋە شۇ يەردىلا ۋارقىراپ كېتىپتۇ: «بۇ پومشچىك كوللېكتىپنىڭ كالىسىنى شەخسىي ئىشقا سېلىپ بازارغا ئېلىپ كىرىپتۇ، ئۇنىڭ ئىت كاللىسىنى يەنجىش كېرەك!...» كىم بىلسۇن، شۇ چاغدا كالىمۇ دۈيجاڭنى تونۇپ قاپتۇ. بۇ تىلسىز ھايۋان دۈيجاڭنىڭ ئۆزىنى ئۇزۇن ۋاقىت قاتتىق ئىشلەتكەن، ئازابلىغان، ئاچ قويغان ۋە خورلىغان قىلمىشلىرىنى ئەسلەپ، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، دەرغەزەپكە كەپتۇ - دە، باغلاقلىق يېرىدىن يۇلقۇنۇپ، ئارغامچىنى ئۈزۈپ، دۈيجاڭغا قاراپ ئېتىلىپتۇ ۋە ئۇنى بازاردا قوغلاپ يۈرۈپ ئۈسۈۋېرىپتۇ. تېپىپتۇ... ئەگەر شايىت پاڭقاي ۋاقتىدا يېتىپ كەلمىگەن بولسا، ئەسەبىيلەشكەن كالا زۇنۇن پاشانى چوقۇم ئۆلتۈرۈپ قويىدىكەن. خۇداغا شۈكۈر، ئاز - تولا قان تۆكۈلگەن بولسىمۇ، قاتىللىق ۋەقەسى يۈز بەرمەپتۇ...

ئەتىسى بۇ ئىش پۈتۈن گۇڭشېغا تارقىلىپ، يېقىندىن بۇيانقى ئەڭ يېڭى ۋە ئەڭ ئالاھىدە خەۋەر تەرىقىسىدە غۇلغۇلا قىلىندى. گۇڭشې ۋە دۈي كادىرلىرى ساي مەھەللىسىگە دەۋرەپ كېلىپ، چوڭ يىغىن ئاچتى، شايىت پاڭقاي قاتتىق كۈرەشكە تارتىلدى، كۈرەش يىغىنىدا گۇڭشې شۇجىسى ناھا-

يتى جىددىيلەشكەن، خاپا بولغان ھالدا مۇنداق دېدى:

«خالايىق، ھازىر سىنىپىي كۈرەش ئۆتكۈرلىشىپ شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، دۈشمەنلىرىمىز ھايۋاندىن پايدىلىنىپ، بىزگە ھۇجۇم قىلماقتا! جاھىل پومېشچىك شايىت تېلىسىز كالىنى ئۆزىگە كۆندۈرۈپ دوئا ئوقۇتۇپ، ئىنقىلابىي كادىرلارغا زىيانكەشلىك قىلىشنى ئۆگەتكەن! پومېشچىكنىڭ قولىدا زەھەرلەنگەن بۇ كالا ئاخىر بىزنىڭ ئىنقىلابىي كادىرىمىز زۇنۇن پاشانى ئۈسسۈپ ئېغىر يارىلاندۇرغان! مانا بۇ سىنىپىي كۈرەشنىڭ بىزنىڭ گۆگشىدىكى يېڭى ئىپادىسى، يېڭى يۈزلىنىشى! ...»

كۈرەش يىغىنى يېرىم كۈن ئېچىلدى، يىغىننىڭ ئاخىرىدا 67 ياشلىق شايىت پاگقاي مىلتىقنىڭ پايىنكى، كەمەرنىڭ توقىسى بىلەن ئۇرۇپ - سوقۇلۇپ شۇ يەردىلا قولغا ئېلىندى! ... ھېلىقى «زەھەرلەنگەن» بىچارە كالىمۇ ھۆكۈمنىڭ سىرتىدا قالمىدى، ئۇنىڭ يەنە «ئەنزە» پەيدا قىلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، قاسساپقا سېتىلىپ، بوغۇزلىنىش قارار قىلىندى!

ئاقنىياز، خېتىمنىڭ مۇشۇ يەرلىرىنى ئوقۇۋېتىپ قانداق تەسىراتقا كەلگەنلىكىڭنى بىلمەن. مەنمۇ ساڭا ئوخشاشلا، ئەتراپىمدىكى ئاشۇنداق تۇرمۇشتىن شۇنى ھېس قىلدىمكى، نادانلىق، مەنۋى گادايلىق بەئەينى ئىنسان جىسمىدىكى مەگگۈ يۇيۇپ تازىلىغىلى بولمايدىغان كىرغا ئوخشايدىكەن! ... خۇددى ئۇبۇلقاسىم پىردەۋسىنىڭ:

«ناداندىن زارلايدۇ ھەتتا تاغۇتاش،
نادانغا تەنتەنە بولمايدۇ يولداش!» دېگىنىدەك بولىدىكەن!

سەن خېتىڭدە، زايىت توغرىسىدا سۆزلەپ كېلىپ، كىمدۇر بىرسىنىڭ ئىككى مىسرا شېئىرىنى نەقىل قىپسەن:

«ئەي يارانلەر، قورقما شەيتاندىن،
شەيتان چىقتى بۇ كۈن ئىنساندىن!»

تولىمۇ جايىغا چۈشۈپتۇ. شەيتان دېگەن بۇ مەلئۇن ئۆز زامانىسىدە ئاللا تەرىپىدىن جەننەتتە ئادەمئاتا بىلەن ھاۋا ئانا ئۈچۈن ياسالغان ئەدەن

باغچىسىغا يىلان سۈرىتىدە كىرىپ، ئۇلارنى ئازدۇرۇپ، چەكلەنگەن مېۋىنى يېگۈزۈپ، ئادەمئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنىڭ جەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىلىشىغا سەۋەبچى بوپتىكەن. بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئۇ، ئادەملەر ئارىسىدا ھەر خىل سۇرەت، ھەر خىل رەڭدە پەيدا بولۇپ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ پاكلىقىنى، ئىجىللىقىنى، سەمىمىيلىكىنى بۇزۇۋاتىدۇ. زايىتقا ئوخشاشلارنى راستىنلا «دوستلۇق، ساداقەت، مۇھەببەت» دېگەندەك چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىۋالغان ئالدامچى، ساختىپەز، ۋاپاسىز شەيتان دېسە بولىدۇ! راستىنلا ئۇنىڭ كۆڭلىگە شەيتان ئۇۋا ساپتىكەن، ھەرقانداق شۇملۇقلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان ئوخشايدۇ! ئۇنىڭ يۈزسىز، نامەردلىكىنى ئاڭلاپ، بىر كېچە ئۇخلىيالمىدىم، كۆز ئالدىمدىن نۇرغۇن ئىشلار ئۆتتى. مېنىڭچە، ئۇنداق ۋىجدانىنى، غۇرۇرىنى سېتىپ، نام - مەنپەئەتكە ئېرىشكۈچىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسى ئىنتايىن تار بولىدۇ. ئۇلار بۇگۈننىلا بىلىپ، كەلگۈسى بىلەن كارى بولمايدۇ. نەتىجىدە، مىسقال پايدىنى دەپ، تۈمەنلىگەن كىرىمدىن قۇرۇق قالىدۇ. بۇنداق ئادەملەر ماڭا - ماڭا ئاخىرى بېرىپ شەخسىيەتچى، قارانىيەت، سوغۇق، شەپقەتسىز ئادەمگە ئايلىنىپ، نە مېھىر - مۇھەببەت، نە دوستلۇق دېگەنلەردىن مەھرۇم بولۇپ، يەككە - يېگانە ھېلىم دىۋانە بولۇپ قالىدۇ!

ياخشى دوست كىشىگە ئۇلۇغ خەزىنە، دېگەن گەپ بار! مېنىڭچە، ھەقىقىي دوستلۇق پەقەت سەمىمىي، كەمتەر ئادەملەر ئارىسىدىلا پەيدا بولىدۇ ۋە ئۆز ئارا قىلىنغان ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۈچىيىدۇ. شۇڭا ئۇ ئىنتايىن پاك ۋە مۇقەددەس تۇيغۇ!

يېقىندا، بىر قەدىمىي كىتاب قولۇمغا چۈشۈپ قالدى. ئۇنىڭ بىر يېرىدە دوستلۇق ھەققىدە مۇنداق يېزىپتۇ:

«ئالىيجاناب كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق سۈزۈك سۇدەك تازا بولىدۇ، چاكىنا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق شارابتەك لەززەتلىك بولىدۇ؛ ئالىيجانابلار ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق «سۈزۈك» بولغاچقا، ئۇ تېخىمۇ مۇستەھكەملىنىدۇ؛ چاكىنا كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق «لەززەتلىك

«بولغاچقا، ئۇ ئاخىر بوزۇلىدۇ.» شۇنىڭغا قارىغاندا، بىزنىڭ زايىت بىلەن
بولغان ئۈچ يىللىق دوستلۇقىمىز كېيىنكى تېپقا كىرىدىكەن، ئۇنىڭ بوزۇلۇ-
شىمۇ مۇقەررەر ئىكەن! ئەسلەپ قارىسام، بىر چاغلاردا زايىت گوركىينىڭ «
بوران قۇشى قوشىقى» نى ياد ئېلىپ، سىنىپتا، ياتاقتا ۋارقىراپ ئوقۇپ يۈ-
رەتتى. ئۇ ئۇنىڭ نېمىسىگە قىزىققان بولغىيتتى؟! بوران قۇشىغىمۇ ياكى
فىنگۇنغىمۇ؟ ئەمدى قارىسام، ئۇ فىنگۇنغا قىزىقىپتىكەن!

دوستۇم، شەۋكەتنى ھەقىقەتەن قارا باسقاندەكلا بىر ئىش بوپتۇ، ئۇ-
نىڭدا شۇنداق بىر ئۇلۇغ مۇھەببەت، سالاپەت ھەم تەسىر بار ئىدى.
بىلدىڭمۇ؟ مەندە پەقەت ئىنتىلىش، سەندە ئىلھام، زايىتتا بولسا، ئۇلۇغ نەزە-
رىيە سۆزلەشلا بار ئىدى. شەۋكەت ئۆز ۋاقتىدا بىز تۆت دوستنىڭ مەنىۋى
تۈۋرۈكىمىز ئىدى! ئېسىڭدىمۇ، ئۇنىڭ گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ما-
قالىلىرىنى سىنىپتا ئوقۇپ مۇھاكىمە قىلغاندا، سەلىم ئەپەندى نېمە
دېگەنىدى؟ «شەۋكەتنىڭ ماقالىلىرىدە، تولستويچە راۋان ئۇسلۇب بىلەن
تۇرگىنيۇچە لىرىك ھېسسىيات بار...» مانا بۇ تەلەپچان بىر ئۇستازنىڭ ئۆز
شاگىرتىغا بەرگەن ئادىل باھاسى، ئۈمىدى ھەم قىزغىنلىقى ئىدى! ئۇنىڭ
ھېلىقى ۋاقىتتا، ئىستىلىستىكا مۇئەللىمى تاپشۇرغان «پەزىلەت»، «روھ
»، «مەنىۋى كۈچ» دېگەندەك تېمىلار ئاساسىدا يېزىپ، بىرلەشمە
دەرسخانىدا ئوقۇپ ئالقىشلانغان ماقالىسىدىكى مۇنۇ سۆزلەر ھېلىغىچە يادىمدا
تۇرۇپتۇ: «... بىز ياشاۋاتقان ناچار، پايدىسىز مۇھىت بەلكىم بىزگە ناھايىتى
چوڭ ئامەت كەلتۈرۈش مۇمكىن. ناچار شارائىت بىزنىڭ تىرىشىپ ئالغا
ئىلگىرىلىشىمىزنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى بولۇپ قالىدۇ. ئېھتىمال،
بېتخوۋېن گاس بولغاچقىلا ئەڭ يېقىملىق، مەشھۇر سىمفونىيەلەرنى ئىشلەپ
چىققاندۇ، ئەگەر دوستويېۋسكىي ئۆز ۋاقتىدا غايەت زور روھىي ئازابقا دۇچ
كەلمىگەن بولسا، 26 كۈندە «قىمارۋاز» دەك مەشھۇر ئەسەرنى يېزىپ
چىقالمىغان بولاتتى. ئازاب ۋە بېسىم ئەينى ۋاقىتتا، بىر خىل قۇدرەتلىك مە-
نىۋى كۈچ!...»

مانا شۇنداق ئۈمىدۋار، ئىرادىلىك ياخشى بىر ئوقۇغۇچىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە تۈيۇقسىز تۇتقۇن قىلىنىپ، سوراقتا تارتىلىۋاتقانلىقىغا ھېچ ئەقلىم يەتمەيۋاتىدۇ! دانىشمەنلەر توغرا ئېيتىپتىكەن:

«ئېشەك ھالۋا دېدى، يېدى سامانىنى،
پەلەك پەرق ئەتمىدى ياخشى - يامانىنى!»

ئاقنىياز، مەن ھەممىشە مۇنداق ئويلايمەن: ئادەم ھامان بىر كۈنى يىقىلىدۇ، لېكىن ئۇ يەرگە ئەمەس، ئەل - ئاغىنىسىنىڭ قۇچىقىغا يىقىلالىسا، مانا ئۇ، ئۆز قەدىر - قىممىتىنى تاپقان بولىدۇ! شەۋكەت يىقىلىپتۇ (گەرچە ۋاقىتلىق بولسىمۇ!)، مۇشۇنداق چاغدا مەن ئۇنىڭ يېنىدا بولالمىغانلىقىم ئۈچۈن، بەكمۇ ئەپسۇسلاندىم. لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، سېنىڭ بولغانلىقىڭدىن كۆڭلۈم توق بولدى. ئۇ سېنىڭ يېنىڭدا، سېنىڭ قۇچىقىڭدا تۇرۇپتۇ. سەن ئۇنىڭ ھالىغا يېتىسەن، ئۇ سەن بىلەن ئۆزىنى كۈچلۈك، مەغرۇر سېزىدۇ، چۈنكى سەمىمي دوستلۇقنىڭ ئۆزى تەڭداشسىز كۈچ - قۇۋۋەت! ئۇنىڭغا مېنىڭ يالقۇنلۇق سالىمىم بىلەن بىللە ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنۇ ئىككى مىسرا بېيىتىنى يەتكۈزۈپ قوي:

«جاپا - ئازاب چېكىپ ئادەم ھۆر بولۇر،
سەدەپتە قامىلىپ قەترە دۇر بولۇر!»

يىراقتا بولسامىمۇ، كۆڭۈل رىشتىمىز ئۈزۈلگىنى يوق، مەن ئۇنىڭ قايغۇ - ئازابلىرىغا تەڭ ئۇرتاق!...

مەن ھازىر ناھىيىلىك پىلانلاش ئەترىتىدە ۋاقىتلىق ئىشلەۋاتىمەن، مەكتەپتە ئۆگىنىپ قويغان خەنزۇ تىلى ئەسقاتتى، ئالا كالتەك كۆتۈرگەن بىر نەچچىسىگە تىلماچلىق قىلىمەن، ئىشىمىز جاپالىقراق، ئەتىگەندە بىر - ئىككى نانىنى بەلگە تۇگۇپ ئۆيدىن چىققانچە، گۆگىشىمۇ گۆگىشى، يېزىمۇ يېزا

يۈرىمىز ! ...

هازىرچە خوش .

ساڭا ۋە شەۋكەتكە ساقلىق ، ئامانلىق ، خوشاللىق تىلەپ قال-
غۇچى ناقابىل دوستۇڭ :

تۇرغۇن .

1962 - يىل ، 23 - ئىيۇن ، ئىگزىيار گۆڭشې »

ئىككىنچى قىسىم

ئىجتىھات، نان، سۆيگۈ...

1

كۈنلەر... ئەنە شۇ قىسمەتلىك كۈنلەر خۇددى ئاپئاق چوقچىلىق بوغدا تېغى ئۈستىدىكى يېنىك بوز بۇلۇتلارغا ئوخشاش كېيىنى - كەينىدىن ئۆتمەكتە...

شەۋكەت «كامىر» دىن ئازاد قىلىندى. مەكتەپ پارتكومى ئۇنىڭ ئۈستىدىن «دېھقانچىلىق مەيدانىغا چۈشۈرۈلۈپ، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلسۇن» دېگەن ھۆكۈمنى چىقاردى. ئۇ تەبىئەتنىڭ كەڭ قوينىغا قايتتى، نەچچە ۋاقىتتىن بۇيانقى روھىي ۋە جىسمانىي - ئەھەتتىنكى قىسىلىشتىن جىددىيلەشكەن نېرۋىلىرى بۇ گۈزەل ۋە كەڭ بوشلۇقتا چىقىپ خېلى ئارام تاپتى. ئەركىن تەبىئەت، خۇشال ئەمگەك، نورمال ئىنسانىي مۇناسىۋەتتىن ئۇ-نىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلدى، روھى ئۇرغۇدى، ئىچكى دۇنياسى گويا باھار پەسلىدىكى چوغلۇق تاغدەك يوپيورۇق، ئىللىق بولۇپ قالدى...

ئۇ «كامىر» دىن بوشىتىلىپ، ئەمگەككە قاتناشقان كۈننىڭ ئەتىسى ئاقنىياز ئۇنى يوقلاپ كەلدى. كەڭ دالادا ئىشلەۋاتقان ئەر - ئايال ئىشلەمچىلەر خېلى كۆپ ئىدى، تومۇزنىڭ ھىل - ھىل تەپتى بەدەننى قىزدۇرۇپ، يۈز-لەرنى بىلىنجىتاتتى. مايكىچان بولۇپ سەيلىكتە ئىشلەۋاتقان شەۋكەت

يىراقتىنلا ئاقنىيازنى كۆرۈپ، قىرغا چىقتى، ئىككىسى قوللىرىنى گىرەلەشتۈ-رۈپ، ئېرىق بويىدىكى دەرەخ سايىسىغا كەلدى، دەسلەپ ئۇچۇملاپ سۇ ئىچتى، كېيىن تاماكا ئوراپ چەككەچ پاراڭغا چۈشتى. ئاقنىياز بۈگۈن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سىر تۇتۇپ كەلگەن كۆڭۈلسىز ئىشنى ئۇچۇق ئېيتىش قارارىغا كەلگەنىدى، شۇڭا قولىدىكى ئاچچىق تاماكىنى ئارقا - ئارقىدىن بىر نەچچىنى شوراپ، شۇنىڭ كۈچى بىلەن ئاخىر ئېغىز ئاچتى:

— ئاداش ... شەۋكەت ... ئەمدى ... ئېغىر كەلسىمۇ ... بادامگۈلنى كۆڭلۈڭدىن پۈتۈنلەي چىقىرىۋەت! ... ئۇ ... ئۇ ... زايىتنى تېپىۋالدى! ...

بۇ گەپلەردىن شەۋكەتنىڭ دىلى خۇن بولۇپ كەتتى، لېكىن ئۇزاققا بارماي، بۇ خىل دىلى خۇنلۇق باشقا نەرسىگە — ئۆزىنى بىلىشكە، تەسەللىگە ۋە كۆڭۈلنى ئەركىنلىتىدىغان بىر خىل خۇش خۇي بەزلەشكە ئايلاندى. ئۇ خۇددى تومۇرلىرىدا شۇۋۇلداپ ئېقىۋاتقان ئىسسىق قانلىرىنى سوۋۇتماقچى بولغاندەك، ئىككى قولىنى ئېرىقتىكى سوغۇق سۇغا بېغىشىغىچە چىلاپ بىر ھازا جىممىدە تۇردى. كېيىن قولىنى سۇدىن ئېلىپ، قانسىراتقان ئۆپكىدەك قىزىرىپ كەتكەن ھۆل قول بىلەن دەسلەپ تاقىر بېشىنى، كېيىن يۈزىنى سىلاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— كېرەك يوق، ئاداش ... پېشانەمگە پۈتۈلگەن قىسمەت شۇ ئوخشايدۇ. بۇ دۇنيادىن ئارمان بىلەن كېتىدىغان ئوخشايمەن! بوپتۇ، دۇنيادا ئارمانسىز ئادەم بارمۇ؟ ئېيتىشلارغا قارىغاندا، خۇدامۇ ئادەمئاتىنى مۇكەممەلرەك يارىتالمىغانلىقىدىن ئارماندا ئىكەن! ...

ئاقنىياز شەۋكەتنىڭ مۇڭلۇق، ئويچان كۆزلىرىگە قاراپ خىيالغا پاتتى. بۇ كۆزلەر بىرنەچچە يىللىق دوستلۇق يولىدا بىرەر قېتىممۇ سەمىمىيەتسىزلىك ۋە قىزغىنىش بىلەن ئالىيىپ باقمىغانىدى. بۇ كۆزلەر دوستلارغا نىسبەتەن ھامان سەمىمىي، مېھرىبانلىق بىلەن يالقۇنجاپ تۇراتتى.

— مەنمۇ سېنىڭ بۇ ئىشلارغا توغرا قارىيالايدىغانلىقىڭغا ئىشىنەتتىم، — دېدى ئاقنىياز خېلى

ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن، — مۇھەببەت تولىمۇ پاك، مۇقەددەس بىر ھېسسىيات، شۇڭا ئۇنىڭدا گۈلدەك چىراي، شېرىن - شېكەر سۆز، ئېسىل سوۋغات بولمىسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. بىراق، زادى كەم بولسا بولمايدىغىنى، قوش يۈرەكنىڭ بىر - بىرىنى چۈشىنىشى! ھەرھالدا، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى چۈشىنىش دەل ۋاقتىدا بولدى، بولغاندىمۇ، مۇجمەل ئەمەس، ئۇزۇل - كېسىل بولدى!

شەۋكەت بېشىنى لىڭشىتىپ ئورنىدىن تۇردى، ئۇزايدىن ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ھەقتە گەپ قىلغۇسىمۇ، گەپ ئاڭلىغۇسىمۇ يوقتەك قىلاتتى. ئايرىلىدىغان چاغدا ئاقنىياز ئۇنىڭغا بىر ئىشنى تاپىلىدى:

— ئۆگۈنلۈككە شەنبە ئىكەن، بىر نەچچىمىز سىنىڭ يېزىم - ياتا ئەركىنلىككە چىققانلىقىڭنى تەبرىكلەپ «قارشى ئېلىش زىياپىتى» قىلماقچى! كەچلىك تاماقتىن كېيىن بىزنىڭ ياتاققا بارغىن!

— يولداشلارغا يەنە سېلىق سالىسەن - دە! — دېدى شەۋكەت ئاقنىيازغا مەنىلىك قاراپ، — نېمە قىلاتتىڭلار ئاۋارە بولۇپ، كۆرۈشۈپ تۇرغاندىكىن بولمامدىمۇ!

— بۇمۇ ساۋاقداشلارنىڭ ساڭا بولغان كۆڭلى، — دېدى ئاقنىياز كېتىۋېتىپ، — ئۇنتۇپ قالما - ھە، شەنبە كەچ ...

دېگەندەك، شەنبە كەچ قىزغىن ئۆتتى. ئاقنىيازنىڭ ياتىقىدىكى «زىياپەت» كاتتا ھەم تەنتەنىلىك بولدى. ئون نەچچە ساۋاقداش كىچىككىنە شىرەنى چۆرىدەپ قىستا - قىستاڭچىلىق ئىچىدە ئولتۇراتتى. شىرە ئۈستىگە قالايمىقان قويۇلغان «نازۇ - نېمەت» لەردىن قارىغاندا، كىم نېمە تاپسا، شۇنى ئەكېلىپ قويغاندەك قىلاتتى. پارچە - پۇرات نانلاردىن تارتىپ، خىلمۇ خىل كەمپۈتلەرگىچە، تۇرۇپ بىلەن تەرخەمەكتە قىلىنغان خام سەيدىن تارتىپ، فىنتوزا بىلەن كاۋىدا قورۇلغان پىششىق سەيگىچە، ئىچىگە قۇرت چۈشكەن گۈلە - قاقتىن تارتىپ، چىش ئۆتمەس بولۇپ كەتكەن ئېرىمچىك، بۇغۇرساقلارغىچە، پېچەتلىك هاراقلاردىن تارتىپ، پارچە هاراقلارغىچە،

«شەرەپ» ماركىلىق پايرۇستىن تارتىپ، لازا ياغىچىدىن سوقۇپ ياسالغان ئاچچىق تاماكىغىچە ھەممە ... ھەممىسى بار ئىدى. قارىماققا ئاددىي ـ ساددا، غورىگىل كۆرۈنگەن بۇ داستىخان، ئەمەلىيەتتە، مۇشۇ كىچىككىنە ئۆيدە گىرە بولۇپ ئولتۇرغان ئون نەچچە ياشنىڭ ئوتلۇق يۈرىكى — بىر ـ بىرىگە بولغان ھۆرمەت ـ ھىممىتى ۋە سەممىي ـ ساداقىتى ئىدى. شۇڭا ئۇلار — يېمەك ـ ئىچمەك چۆپچەل بولسىمۇ، غۇربەتچىلىك ھېس قىلمايتتى، ياتاق كىچىك بولسىمۇ، قىستاڭچىلىق سەزمەيتتى، ئۇلار ھەممىنى كۆڭۈل كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئىخلاس تارازىسى بىلەن ئۆلچەپ، شۇنداق قىزغىن، باياشات ھەم بەھۇزۇر ئولتۇراتتى ...

بۇگۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ ساقىسى سەلەي قاشاڭ ئىدى، ئۇ كىچىككىنە ئەينەك رۇمكىدىن تارتىپ، كورۇشكا ۋە ساپال تاۋاقلارغىچە قويۇلغان ھاراقنى ھەممەيلەنگە تارقىتىپ، ئاخىرقى بىرسىنى ئۆزى ئالدى ۋە «تۇنجى قەدەھ نۇتقى» نى سۆزلەشكە باشلىدى:

— پىس ـ پىس ـ پىس، ياخشىمۇ سىز ئاغىنىلەر! بىلىپ قويۇڭلار، پېقىر قاشاڭ بۇگۈنكى «زىياپەت» نىڭ قانۇنلۇق ساقىسى بولىدۇ. بىز بۇگۈن «كامېر» دىن بوشىتىلىپ، «مەيدان» غا چۇشۇرۇلگەن ئاغىنىمىز، بۇرادىرىمىز، ساۋاقدىشىمىز شەۋكەتنىڭ يېرىم ئەركىنلىككە ئېرىشكەنلىكىنى تەبرىكلىمەكچى، ياشىسۇن ئەركىنلىك! بۇگۈن بىز يەپ ـ ئىچىپ، ئويناپ ـ كۈلۈپ، كۆڭۈل ئاچىمىز. شۇڭا، بۇگۈن ھاراقنى ياخشى ئىچىپ بەرمە-سەڭلار، مانا مۇشۇ سەيدىكى فىنتوزا بىلەن بويىنۇمغا سىرتماق سېلىپ، ئالدىڭلاردا ئۆلۈپ بېرىمەن! قېنى ئەمىسە، كۆتۈردۇق، ھەممىڭلارنىڭ سالا-مەتلىكى ھەم ئىمانىمىزنىڭ قۇۋۋەت تېپىشى ئۈچۈن خوشە! ...

سەلەي قاشاڭنىڭ بۇنداق قىزىق، يۇمۇرلۇق سۆزلىرىنىڭ كۈچى بىلەن بىرىنچى، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى رومكىلار غىدىك ـ پىدىڭسىز ئىچىلىپ كەتتى. قانلار قىزىپ، يۈزلەر قىزاردى، تىللار راۋانلىشىپ، گەپ ـ سۆزلەر كۆپىيىشكە، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئەۋجىگە چىقىشقا باشلىدى. گايىت مايىت يوغان

ھجىردىكى ھاراقنى قولىغا ئېلىپ:
— قېنى ئاغىنىلەر، بۈگۈن ئىچتۇق، چاۋىمىزنىڭ يىغىنى زاكۇسكا قىلىپ ئىچتۇق! — دېۋىدى، ئارقىدىنلا سۇلايمان قىزىل بۇرۇن:
— ئىچسەڭمۇ، قورساققا ئازراق كالتە چەم سېلىۋېلىپ ئىچمەمسەن! قاسىماق دوپپاڭنى پۇراپ ئىچىۋېرىپ، ئەتىسى زەردەڭ قاينىسا، ۋىجدانىم قاينىدى، دەپ سوقۇشماقتىن باشقا ئىش يوق! — دەپ ئۇنىڭ بىلەن رومكا سوقۇشتۇرۇشتىن يالتايدى.
— غەم قىلما، قىزىل بۇرۇن، — دېدى سەلەي يەنە ئوتتۇرىغا چىقىپ، — ھېلى كاتەكتىكى چاخورازنى سويىمەن، ئۇچەي - باغرىنى سېپىنىڭ ئامرىقىڭ روشەنگۈل ئۆپكە - ھېسىپ قىلىپ قويىدۇ، تېرىسىنى سەن بۇ يىل قىشتا جوۋا تىكتۈرۈپ كىيسەن، قانداق؟
بىرسىنىڭ «ۋەي! ...» دېيىشى بىلەن ئومۇمىي كۈلكە كۆتۈرۈلدى، كۈلكە بىلەن تەڭ قىزىل بۇرۇن ئالدىدىكى ھاراقنى سىلكىنىپ تۇرۇپ تەسلىكتە ئىچىۋەتتى. ئەمدى ئاقنىياز يوغان رومكىدىكى ھاراقنى قولىغا ئالدى.
— ئاغىنىلەر، يەنە بىر كۆتۈرەيلى، — دېدى ئۇ سالماق، لېكىن بىر خىل ھېسسىياتلىق تۈيغۇ بىلەن، — ھاراق ئىچىپ مەست بولۇشمۇ ئادەم ئۈچۈن بىر خىل لەززەت بېغىشلايدۇ، ئۇ سېنى چەكسىز خىياللار دۇنياسىغا تاشلايدۇ، سەن ئۇ يەردە ئاجايىپ - غارايىپ مەنزىرىلەرنى كۆرىسەن، كۆڭلۈڭ كۆتۈرۈلىدۇ...
— دېمەك سەن بۈگۈن ناۋايى ھەزرەتلىرى ئېيتقاندەك، مەي ئىچىدىن يار ئەركىسىنى كۆرىدىكەنسەن - دە! — دېدى سەلەي قاشاڭ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — بوپتۇ، بۈگۈن ئەمسە روھىمىز بىھوش بولغۇدەك ئىچەيلى، سەنمۇ ئاشۇ ئاجايىپ - غارايىپ مەنزىرىلەرنى غۇنچەقىز بىلەن تاماشا قىلغىن!
ھەممەيلەن ھاراقلىرىنى قولىغا ئېلىپ ئىچەيلى دەپ تۇرغاندا، خۇددى تۈلۈمدىن توقماق چىققاندەك مەتكېرىم مەتقاسىم ۋارقىرىدى:

— توختاڭلار ، بۇنداق ئاسان ئىچىۋېرىدىغان گەپ يوق ، ئۇ شېئىر ئوقۇپ بەرسۇن !

بۇ تەكلىپ ھەممەيلەنگە ياقتى ، ئۇلار قوللىرىدىكى ھاراقنى يەنە جايىغا قويۇپ چۇرقىراشتى :

— توغرا ، شېئىر ئاڭلايلى !

— ئوقۇ ، ئاقنىياز !

— ماياكوۋىسكىدەك ئوقۇ !

— ياق ، پۇشكىندەك ئوقۇسۇن !

كۈچلۈك ، تىنىق ھاراق ئاقنىيازنىڭ ۋۇجۇدىدا ھارارەت دولقۇنى پەيدا قىلغانىدى ، ئۇنىڭ يۈزلىرى خوراز تاجىسىدەك قىزىرىپ ، كۆزلىرى مەستانىلىشىپ كەتكەنىدى ، بۇنداق چاغدا ، ئۇ تېخىمۇ سالاپەتلىك بولۇپ كېتەتتى .

— ماقۇل ، ئوقۇسام ، ئوقۇدۇم ! — دېدى ئۇ ۋە قولىدىكى رومكىنىمۇ قويماي ، ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇپ ، دولقۇنلۇق ئىنتونatsiyه بىلەن بىر كۇپلېت شېئىر ئوقۇدى :

«يەتتە رەت يۇيساڭمۇ دەريادا ئىتنى ،
يەنىلا ئىپلاستۇر بولسا ئۇ ئامان .
ئەيسانىڭ ئېشىكى مەككىگە بارسا ،
قايتقاندا يەنىلا ئېشەكتۇر ھامان !»

— قالتىس ئوقۇدۇڭ !

— پاھ ! پاھ ! ...

— ياخشى شېئىر ئىكەن !

— ۋاھ ! ۋاھ ! ...

مەستلەرگە خاس قى - چۇۋلار ، ئالا - تاغىل ۋارقىراشلار ياتاقنى بىر ئالدى . ئاشۇنداق تەرتىپسىز ، ئەبجەش ئاۋازلار ئىچىدىن كىمدۇر بىرسىنىڭ

بوغۇق، لېكىن ۋەزمىن خىتابى ھەممىنى بېسىپ چۈشتى:

— ھېساب ئەمەس، ئاقنىياز ئۆزىنىڭ شېئىرىنى ئوقۇسۇن!

بىرسى ئۇنىڭغا سوئال قويدى:

— ئەمىسە، ھازىر ئوقۇغىنى كىمنىڭكى؟

— كىمنىڭ بولاتتى، شەيخ سەئدىنىڭ شېئىرى، ئۇ بىزگە ئۆزىنىڭ يازغىنىنى ئوقۇپ بەرسۇن!

— توغرا، ئۆزۈڭنىڭكىنى ئوقۇ!

— مۇھەببەت لىرىكىسىنى ئوقۇسۇن!

— ئوقۇمامسەن، ھوي! قارا، ئۇنىڭ ئىشەك ھەيدەيدىغان تاياقتەك دىڭگىيىپ تۇرغىنىنى!

— ئۇ ھازىر شېئىر توقۇۋاتىدۇ!

— تېز ئوقۇ ئاقنىياز، بولمىسا ھەممىمىزنىڭ ھارىقىنى ئىچىسەن!

ئاقنىياز لىككىدە بېشىنى كۆتۈردى، ھاراقتىن قىزىرىپ خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى، لېۋىنى يالاپ، تۇكۇرۇكىنى يۇتتى، ئاندىن قولىدىكى رومكىنى ھەممەيلەنگە دوملاپ قويۇپ، يېقىملىق، ھاياجانلىق ئاۋاز بىلەن تېخى يېقىندىلا يازغان بىر كۇپلېت شېئىرىنى زوق - شوخ بىلەن ئوقۇپ كەتتى:

سەندىدۇر كۆزلىرىم، سەندىدۇر كۆڭۈل،
سەن ئۆمرۈم كۆكىدە پارلىغان قۇياش،
سەندىدۇر ئىشەنچىم، سەندىدۇر يۈرەك،
سەن باركى، كۆزلىرىمگە يولىمايدۇ ياش...

شېئىرنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن جىمجىت بولۇپ كەتكەن سورۇننى سەلەي قاشاڭنىڭ مەستانە ئاۋازى بۇزۇۋەتتى:

— ئاھ... غۇنچەقىز، قايدا سەن دىلدار...
سېنى دەپ ئۆزۈمنى ئۇنۇتتۇم بىكار...

شوخ، خەندان كۈلكە كۆتۈرۈلدى، ئاقنيازنىڭ ئۆزىمۇ سەلەيىنىڭ چىچەن ۋە چاققانلىقىغا قايىل بولۇپ كۈلۈپ كەتتى، كۈلگەندىمۇ، يۈرىكىدىن چىقىرىپ، دىلكەشلىك بىلەن قەھ ـ قەھ ئۇرۇپ كۈلدى.

راست، سەلەي ئۇنىڭ يۈرىكىدىكىنى تاپقانىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدىكى غۇنچەقىزغا بولغان زوقلىنىش ئاستا ـ ئاستا شېرىن تەلەپكە ئايلانغانىدى، تەلەپ بولسا، ئارزۇغا؛ ئارزۇ ھېسسىياتقا؛ ھېسسىيات بولسا، ئاخىرى بېرىپ سۆيگۈگە ئايلانغانىدى! لېكىن شۇ كۈنلەردە، ئۇ «مەشۇقسىز ئاشىق» لىقنىڭ ئازابىنى يەتكۈچە تارتىۋاتاتتى! بۇنداق «مەشۇقسىز ئاشىق» بولۇش ئاقنيازنى بارا ـ بارا قىزنىڭ قەلب قەسرى ئالدىدىكى غايىبانە بىر دىۋانىغا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. لېكىن ئۇ، غۇنچەقىزغا بولغان بۇنداق پاك، يالقۇنلۇق مۇھەببىتىنى ئاشىقانە قەلبىدە پىنھان ساقلاپ كېلىۋاتاتتى!

ــ ئاقنياز، ئاداش! سەن غۇنچەقىزغا بولغان ھېسسىياتىڭنى خۇددى چىنخوپىنىنىڭ غىلاپ بەندىسىدەك نىقابلاپ كېلىۋاتىسەن! ــ دېدى يەنە شۇ سەلەي دوستانە ئىچكۆيەرلىك بىلەن، ــ مۇنداق يوشۇرۇن كۆيۈپ ـ پىششىپ يۈرۈپ، ئاخىرى يۈرىكىڭنى كاردىن چىقارمىغىن! ياكى كەپتەرگە ئېتىلغان لېچىندەك، ھۇجۇمغا ئۆت ياكى ئۇتنى تارتىپ، ھارارەتنى پەسلەت!

ــ مېنىڭ پېشانەمگە پۈتۈلگەن تەقدىر شۇ ئوخشايدۇ، سەلەي! ــ دېدى يۈرىكىدىكى يۈزىگە تېپىپ تۇرىدىغان، كۆڭلىدە كىرى يوق بۇ يىگىت تەقدىرگە تەن بەرگەن قىياپەتتە، ــ مەن خۇددى شېكسپىر ئېيتقاندەك مۇھەببەتتىن ئىبارەت بۇ لەززەتلىك ئازاب ئىچىدە تولغىنىپ يۈرۈۋېرىدىغان ئوخشايمەن!

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ، قولىدىكى ھاراقنى بىر تىنىق بىلەنلا ئىچىۋەتتى.

ــ ھەي سەلەي، سەن ئاۋۋال ئۆزۈڭنىڭ غېمىنى يېگىنە! ــ دېدى ھاراق بىلەن تەڭشىلىپ قىيامىغا يەتكەن گايىت مايىت كۆزلىرىنى ئۈچ بۇرجەك قىسىپ، ــ سەن ئويلاپ باقە، ئىشق ـ مۇھەببىتى يوق ئادەمنى ئادەم

دېگىلى بولامدۇ ؟ ئۇنداق ئادەم بەئەينى شەپەرەڭگە ئوخشاش بۇ نۇرلۇق دۇنيانى قاراڭغۇ كۆرىدەك ئۆتكۈزىدۇ ، دەرھال قىز تاپ ، سەنمۇ بىرسىگە كۆيۈپ باق !

سەلەي ئورنىدىن يېرىم قوزغىلىپ ، كىچىككىنە پىستە كۆزلىرىنى مەت قىلماي چەكچەيتىپ ، گايىت مايىتقا ھەيران بولغاندەك قىزنىقىپ قاراپ مۇنداق دېدى :

— ۋاي - ۋاي - ۋاي ! ... پىس - پىس - پىس ، ياخشىمۇسىز ، ئارىمىزدىن يەنە بىر «ھېسسىيات پەيغەمبىرى» چىقتىمۇ نېمە ؟ بىلىپ قوي ، گىرىت مىرىت ! ماڭا ئوخشاش يىلىكى توشقان ، بۇقاپاتاك يىگىتنى كۆرسە ، ھەرقانداق قىز دېگەن ھەشقىپىچەكتەك يۆگىشىۋالىدۇ ، جۇمۇ ! لېكىن مەن ئۆزۈمنى قاتتىق تۇتۇپ يۈرۈۋاتىمەن . چۈنكى ، مەن ئۇچراتقان قىزلارنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشى تېخى مېنىڭ ئۆلچىمىمگە توشقىنى يوق ! ...

ئارىدىن بىرسى قىزنىقىپ سورىدى :

— سېنىڭ ئۆلچىمىڭ قانداق ؟ ئېگىزمۇ پاكارمۇ ، ئورۇقمۇ سېمىزمۇ ؟

— مەن ياخشى كۆرىدىغان قىزنىڭ بەدەن قۇرۇلۇشى مۇنداق بولۇش كېرەك ، — دېدى سەلەي ئورنىدىن تۇرۇپ ۋە قوللىرىنى ئارۋاڭ - سارۋاڭ شىلتىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى ، — كۆكرەكلىرى تەكشى يېتىلگەن بولۇش ، بېلى ئىنچىكە بولۇپ ، مۇسكۇللىرى ئىلاستىك بولۇش ، ياغ ئاز بولۇش ، ئاقسىل كۆپ بولۇش ، ساغرىسى تولۇق بولۇش ، بىلەك ۋە پاقالچەكلىرى تۈز ۋە ماسلاشقان بولۇشتىن ئىبارەت !

— ھەي ، قاشاڭ ، ئاۋۋال ئۆزۈڭگە باق ، ئاندىن ناغرا قاق ، دېگەن گەپ بار جۇمۇ ! — دېدى قىزىل بۇرۇن قولىدىكى ياغاچ چوكىنى شىلتىپ تۇرۇپ ، — ھەي ، بىچارە دوستۇم ، رەڭمۇ رەڭ بولاي دەيمەن ، ھېچنېمە رەڭ بولالمايمەن ، دېگەندەك سەن تېخى قىزلارغا ئۆلچەم قويۇپ يۈرەمسەن ! ئۆزۈڭگە بىر قارىغىنا ، تورقۇتتەك ئەنە شۇ ، بۇ سالپاڭ قولاقلىرىڭنى كېسىۋەتكىلى بولمىسا ، بۇ چوقۇرلىرىڭنى قارا سۇۋاق بىلەن سۇۋاپ سىلىقلىغىلى بولمىسا ...

بىرسى «ۋەي ...» دەپ ۋارقىرىۋىدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا پاراق - پاراق كۈلكە كۆتۈرۈلدى، سەلەينىڭ ئۆزىمۇ كۈلۈپ كەتتى ...

بۇنىڭ ئىچىدە، هاراقىمۇ بۇقۇرۇپ - بۇقۇرۇپ ئىچىپ، كۈلكىسىمۇ مۇرادىغا يەتكۈزۈپ كۈلۈپ، پۈتۈن سورۇننىڭ پەيزىنى ئوغرىلاپ، ھەممىدىن تېپەن ۋە ھەممىدىن سەگەك ئولتۇرغىنى شەۋكەت ئىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ راستىنلا كۆڭلى ئېچىلدى، دىلى يايرىدى، ئويلاپ قارىسا، ئۇنىڭ دوستلىرى، ساۋاقداشلىرى، تەگتۇشلىرى بىلەن مۇشۇنداق كۆڭۈللۈك جەم بولۇپ، دىلكەشلىك بىلەن ھەمسۆھبەت بولمىغىنىغا خېلى ئۇزاق ۋاقىتلار بوپتۇ. بۇ جەرياندا ئۇ، خۇشاللىق، كۈلكە، چاقچاق دېگەنلەرنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتۇ! بۈگۈن ئۇ، گويا ئۆز ئەكسىگە، ئۆز ماھىيىتىگە، ئۆز توپىغا قايتقاندەك، شۇنداق خۇشال ھەم رازى بولۇپ قالدى. شۇڭا ئۇ، پۈتۈن سورۇننىڭ پەيزىنى ئوغرىلاپ، شۇنچە ئىچسىمۇ مەست بولماي، چاقچاقنىڭ، قىزىقچىلىقنىڭ، كۈلكىنىڭ قەنتىنى چېقىپ، ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇراتتى ...

ئەمدى قايسىدۇر بىرسىنىڭ تەكلىپى بىلەن ئولتۇرۇش ساز، ناخشىغا قاراپ يۈزلەندى. ياتاقتا كونا بولسىمۇ پەدە، تارلىرى جايىدا بىر دۇتار بار ئىدى. بۈگۈن بۇ يەردە ھېلىم غېجەك بىلەن ساۋۇت داپ بولمىسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ ئىچىدىكى بىرنەچچىسى دۇتار ھەۋەسكارلىرى ئىدى، ئالدى بەش - ئالتە، كەينى ئىككى - ئۈچ ناخشىغا چېلىپ ئېيتالايتتى.

— قېنى، دۇتارنى كىم چالىدۇ؟ — دېدى ئاقنىياز كارىۋاتنىڭ بېشىغا ئېسىلغان دۇتارنى قولىغا ئېلىپ، — سەن چالامسەن، گىرىت مىرىت؟

— ياق، قىزىل بۇرۇنغا بەر، — دېدى گايىت مايىت بىر كەمپۈتنى خۇددى ئات قوناق يېگەندەك كۇسۇلدىتىپ چايناپ تۇرۇپ، — ئۇ مەندىن ياخشى چالىدۇ، مەن ناخشىغا ياندىشاي.

دۇتارنى قىزىل بۇرۇن ئالدى، ئۇياق - بۇيېقىغا قاراپ قويۇپ، خەرەكنى تۈكۈرۈپ تۈرغۈزدى. ئاندىن قۇلاقنى بىردەم ئالدىغا، بىردەم كەينىگە تولغاپ يۈرۈپ، سازلاشقا باشلىدى. سازلاپ بولۇپ، خۇددى ئۇستا

سازەندىلەردەك ، تېز ۋە چاققان ھەرىكەتلەر بىلەن ئالىقاندىق بىر مەرغۇلغا تېرىكىشتىپ بېقىپ ، ئاندىن «نېمىگە چالىمىز ؟» دېگەن مەنىدە يېنىدىكىلەرگە قارىدى .

— كۆكۈل پادىشاھ ، نېمىنى خالىساڭ شۇنىڭغا چال ! — دېدى بىرسى .

— ياق ، ئۇ «بىۋاپا» نى چالسۇن ، — دەپ ئېتىراز بىلدۈردى يەنە بىرسى ، — ھەممىمىز ئېيتىمىز !

قىزىل يۈزۈنىڭمۇ ياخشى كۆرىدىغان ھەم ھەۋەس بىلەن ئېيتىدىغان ناخشىسى شۇ ئىدى . شۇڭا ئۇ ، باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ بولغۇچە ، دۇتارنى قورسىقىغا تىرەپ ، پائۇزا ئورۇشقا باشلىدى . ساز مۇڭلۇق ، ناخشىمۇ مۇڭ ئىچىدىن تۆرەلگەن ئارزۇ - ئارماندەك ، مىسكىن ھەم پىغانلىق ئىدى ...

سەنمۇ قىلدىڭ بىۋاپا ،
مېنى قىلماس دېمىگىن .
نېمە كويلاردا يۈرسەن ،
مېنى بىلمەس دېمىگىن .

نېمە قىلدىم مەن ساڭا ،
بىۋاپالىق قىلغىلى .
يۈرىكىمگە دەرد سېلىپ ،
باغرى تاشلىق قىلغىلى !

مەستىمەن ، مەستانىمەن ،
مەست بولمىسام ئىچەمدىمەن !
مەستلىكىمگە پايلىماي ،
ياقام يىرتىپ يىغلامدىمەن ! ...

ناخشىنىڭ دەسلەپكى مىسرالىرىنى قىزىل بۆرۆن ئېيتقان بولسىمۇ، ئاخىرىغا كەلگەندە، گويا تورۇسنى ئېچىۋەتكۈدەك شاۋقۇنلۇق بىر ئومۇمخورغا ئايلىنىپ كەتتى...

ناخشا شەۋكەتنى ئەسىر قىلىۋالدى، ئۇ گويا ئۆزىگە تۈيۈقسىز قانات پەيدا بولۇپ قالغاندەك، پايانسىز كۆككە قاراپ پەرۋاز قىلماقچى بولدى. شۇ تاپتا، ئۇنى بۇ دۇنيانىڭ ھەممە قىسمەتلىرى — ئۇ كۆرگەن خۇشاللىقمۇ، خاپىلىقمۇ، راھەتمۇ، ئازابمۇ، ئۈمىدمۇ، ئۈمىدسىزلىكمۇ، مۇھەببەتمۇ، نەپرەتمۇ تەرەپ - تەرەپتىن يوپۇرۇلۇپ كېلىپ قورشىۋالغانىدى...

ناخشا ئۈزۈلمەي، بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ، شادلىق بىلەن ھەسرەتكە تولغان يۈرەكلەردىن ئۈزۈلمەي چىقىۋەردى. ئۇ خۇددى تاشلىقلاردىن يېرىپ چىقىپ، يىراقلارغا ئوخچۇغان ۋە ئۆز يولىدا نۇرغۇن قاقاسلىقلارنى گۈللەپ - ياشناتقان مۆلدۈر بۇلاقلارغا ئوخشاش، بۇ يەرگە توپلانغان بىرمۇنچە يېرىم ئاچ، يېرىم توق يىگىتلەرنىڭ چاڭقاق قەلبى بىلەن ھالسىز جىسمىنىمۇ تويۇندۇرۇپ، سەگىتىپ ئۆتمەكتە ئىدى...

2

ئادەم تەكشىلىكتە تۇرغاندا، ئاران بەش كۋادرات كىلومېتر ئۆپۈقنى كۆرەلىشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇ بىر مېتر ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ قارىسا، ئون كۋادرات كىلومېتر، ئۇنىڭدىن يۇقىرى كۆتۈرۈلسە، تېخىمۇ يىراقنى كۆرۈپ، نەزەر دائىرىسى بىردىنلا كېڭىيىپ كەتكەندەك بولىدۇ.

بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار موسكۋا كىنو ستودىيىسى ئىشلىگەن رەڭلىك ھېكايە فىلىم «قىرىق بىرىنچى» نى كۆرۈپ، ئەنە شۇنداق تۇيغۇ ۋە ھېسسىياتتا بولدى...

ئۈرۈمچىگە يېقىندا كېلىپ، ئىچكى جەھەتتە قويۇلۇۋاتقان بۇ كىنونى

سەلىم ئەپەندىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن 64 - يىللىق 1 - ۋە 2 - سىنىپ ئوقۇ-غۇچىلىرى تۈنۈگۈن كەچتە كۆرگەنىدى . سەلەي قاشاڭ كىنودىن چىقىپلا ئۆز تەسىراتىنى مۇنداق ئىپادىلىدى :

— ئەر - ئايال پوتتون بىر يەر شارىنى قاق يېرىمىدىن ئىگىلىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇلار بىر - بىرىگە شۇنچە تەقەززالىق بىلەن ئىنتىلىپ ، شارنىڭ يەنە بىر يېرىمىغا قويىنىنى ئاچىدىكەن ، مۇھەببەت دېگەن مانا شۇ ! ...

تەبىئەتتى ئېغىر ، كالا مىجەز مەتكېرىم مەتقاسىممۇ كىنونىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن مەست بولۇپ كېتىپ ، يېنىدىكى ھەمراھلىرىغا ھاياجان بىلەن مۇنداق دەپ سالدى :

— بىزنىڭ كىنولىرىمىزدا ئىشقى ھېسسىيات دېگەن نەرسىلەر يوق ، بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز ھەمىشە دوگماتىزم ۋە ئەقلىي ھۆكۈملەرگە تايىنىپلا ئىجاد قىلىدۇ . مانا بۇ كىنونى قاراڭلار ، خەقلەر باشقىچە يازىدىكەن ، بۇنى بىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ، يېڭى بىر ئۇقۇم دېيىشكە بولىدۇ ، ئۇنىڭدا ئۇرۇشنىڭ ئوبرازى ، ئۇرۇشنىڭ سىمۋولى دېگەنلەر ئاجايىپ گۈزەل شېئىرىي پىكىر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ...

— ھەي ، كاشال گەپ قىلما ! — دېدى ئۇنىڭ ھەمراسى سۇلايمان قىزىل بۇرۇن جىددىي تەلەپپۇزدا ، — بىلەمسەن ، سېنى بۇ كىنوغا ماختاپ بەرسۇن دەپ ئەكىرمىدى ، بەلكى ئىبرەت ئالسۇن ، سىياسىي سەزگۈرلۈكىنى ئۆستۈرسۇن ، دەپ ئەكىردى جۇمۇ !

يەنە بىرسى ئۇنىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلىدى :

— راست ، بەزىلەر بۇ كىنونى «بۇرژۇئا ئىنسانپەرۋەرلىكى» بىلەن «بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكى» كۆچەپ تەرغىپ قىلىنغان ھازىرقى زامان شىۋجېڭجۇيىسىنىڭ سەنئەتتىكى ئەۋرىشكىسى دەۋېتىپتۇ . ئەسلىدە ، ھاۋاز يې-تەكچى «بۇ كىنونى ئوقۇغۇچىلار كۆرۈشكە بولمايدۇ» دەپ بىزنىڭ كۆرۈشىمىزنى توساپتىكەن ، لېكىن سەلىم ئەپەندى «ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ نەزەر دائىرىسى كېڭىيىدۇ ...» دەپ بىزنى ئۆزى تەشكىللەپ ئەكىرىپتۇ ...

بۇلارنىڭ پارىڭىغا يېڭىلا كېلىپ قىستۇرۇلغان گايىت مايىت چالۋاقىغاندەك مۇنداق دېدى:

— كىم نېمە دېسە دەۋەرمەمدۇ، ئىشقىلىپ، مەن يامان دېمەيمەن! ھەر كىمنىڭ ئۆز ئالدىغا گۈزەللىك قارىشى بولىدۇ. ئاڭلىسام، بۇ كىنو 1957 - يىلى پارىژدا ئۆتكۈزۈلگەن «جانا خەلقئارا كىنو فېستىۋالى» دا، پەۋقۇلئاددە دەرىجە- لىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپتىكەن. ياخشى بولمىسا، خەقلەرمۇ ئۇنداق كاتتا مۇكاپات بەرمەستى!...

قىزىل بۇرۇن ئۇنىڭ پىكرىگە ئۆكتە قوپتى:

— ھەي گىرىت مىرىت، بۇ مۇكاپاتنىڭ پارىژدەك قېرى جاھانگىرلىك- نىڭ ئۇۋىسىدا بېرىلگەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنە ياخشى دەيسىنا؟! ئەگەر ئۇ پارىژدا ئەمەس، بېيجىڭ، ھاۋانا ياكى تىراناد ابېرىلگەن بولسا، ئاندىن ياخشى دېسەڭ بولاتتى، ئەخمەق!...

كىنودىن چىقىپلا باشلانغان بۇ تالاش - تارتىش، مۇنازىرە ياتاققا بارغاندىمۇ بېسىقمىدى. ياشلار يېڭىلىققا قىزىقىدۇ، ئىنتىلىدۇ، بۇ جەھەتتە ئۇلار ئۆز پىكرىنى ئۆتكۈزۈش، قايىل قىلىش ۋە شەرھلەشتە ناھايىتى قەيسەر، ناتىق ۋە بىلىملىك بولۇپ كېتىدۇ. شۇ كۈنى، بىرنەچچە ياتاقتا خېلى ۋاقىتلارغىچە چىراغ ئۆچمىدى، «قىرىق بىرىنچى» كىنوسى ئۇلارنىڭ ئۇۋىسىغا سۇ قۇيۇۋەتكەندەك، تىنچسىز بولۇپ كەتتى. ياتاقنىڭ ئوچۇق ئىشىك - دې- رىزىلىرىدىن غاژ - غۇژلار، تەنە - مەسخىرىلەر، ئۆكتە قوپۇش ۋە چالۋاقاشلار خۇددى پوجاڭزىدەك پاراسلاپ ئېتىلىشقا باشلىدى.

ئاقنىيازنىڭ ياتىقىغا ئون نەچچە ساۋاقداش توپلىشىۋالغانىدى. سەلەي قاشاڭ، گايىت مايىت، غولام توپاق، قىزىل بۇرۇن، مەتكېرىم مەتقاسىم قاتارلىقلار ئىككى قاشقا بۆلۈنۈپ مۇنازىرىلىشىۋاتاتتى. ئاقنىياز كارىۋىتىدا يان- پاشلاپ، ھېچكىمگە ئارىلاشماي، كىتاب كۆرگەن بولۇپ ياتاتتى.

— ھەي، بەغەرەز، سەن ئويلاپ باقە، — دېدى گايىت مايىت ئاۋازى پۇتۇپ كەتكەچكە خىقىراپ — مالىيۇتكىمۇ، گېئورۇخ ئوتروكمۇ ئادەمغۇ، ئا-

دەم بولغانىدىمۇ، يات جىنسلىق ئىككى ئادەمغۇ! مۇھەببەت دېگەن ئادەم تۇغقۇل، ھايۋانلاردىمۇ بار، ئاتلارنىڭ بىر - بىرىگە قاراپ كىشنەشلىرى، كالىلارنىڭ ئىنىز قوغلاپ مۆرەشلىرى، ئىشەكلەرنىڭ قۇلاقلىرىنى شىڭگىتىپ ھاڭراشلىرى ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە بولغان كۆڭلىنى، ئىشقىنى ئىزھار قىلىشى ئەمەسمۇ؟

— ھەي!... سەن بۇ گېپىڭ بىلەن ماھىيەتلىك بىر پەرقنى ئىنكار قىلىۋەتتىڭ، ساراڭ! — دېدى قىزىل بۇرۇن جىلە بولۇپ، — بىلىپ قوي، ئادەمدە ئىشق - مۇھەببەت، ھايۋانلاردا بولسا، تەبىئىي خۇسۇسىيەتلا بولىدۇ، جۇمۇ!

— ئۇنىڭ ئىنكار قىلغىنى يالغۇز ئۇلا ئەمەس، — دەپ قىزىل بۇرۇنغا بولۇشتى غولام توپاق، — ئۇ ئەڭ مۇھىم بولغان يەنە بىر نەرسىنى — سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى جىددىي پەرقنى ئىنكار قىلىۋەتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا بىز قانداقتۇر، پرولېتارىيات ئادەملىرى، بۇرژۇئازىيە ئادەملىرى، ئىنقىلابىي ئادەملەر، ئەكسىلئىنقىلابىي ئادەملەر دەپ ئايرىپ ئولتۇرمىساقمۇ بولىدىكەن، شۇنداقمۇ؟! ئۆز دۈشمىنىنى ئۆلتۈرۈش، ئۆز دۈشمىنىنى سۆيۈش — بۇ كىنودىكى ئاتالمىش ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە ئادىمگەرچىلىك! ئۇ بۇنىڭ بىلەن نېمە دېمەكچى؟ ئەگەر ئىنقىلابىي گىراژدانلار ئۇرۇشى بولمىغان بولسا، بۇ ئىككى «ئادەم» ئۆزئارا مۇھەببەت باغلاپ، بەختىيار ئۆتكەن بولاتتى، دېمەكچى! دېمەك: بۇ فىلىمدە تۇرمۇش قوپاللىق بىلەن بۇرمىلانغان بولۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە ئىنقىلاب ۋە ئىنقىلابىي ئۇرۇش «ئىنسانىيەتسىز» دەپ ھاقارەت قىلىنغان!

گايىت مايىت قايىل بولمىدى، ئۇ تېخىمۇ ئەزۋىلەپ، ئۆزىنىڭ يېڭى پىكرىنى شەرھلىدى:

— مېنىڭچە، كىشىلەرنىڭ بەخت - سائادىتىدە ئۈچ ئامىل بار. بىرسى، مۇھەببەت؛ بىرسى، تىنچلىق؛ يەنە بىرسى، ھەقىقەت! مانا مۇشۇ ئۈچ ئامىل ھازىرلانغاندىلا، ئاندىن كىشىلەر ھەقىقىي، مەڭگۈلۈك بەخت - سا-

ئادەتكە ئېرىشىدۇ. «قىرىق بىرىنچى» فىلىمىدە، ئىنسانلارغا ئورتاق بولغان مانا شۇ غايە ۋە ئارزۇ - ئىستەك سەنئەت يولى بىلەن نامايان قىلىنغان!

— توغرا، توپتوغرا! — دېدى سەلەي قاشاڭ قوللىرىنى يېنىك ھەرىكەتلەندۈرۈپ، — ئەر - ئاياللار ئوتتۇرىسىدا ھەممىشە ئىشق - مۇھەببەت بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇ ئىشق - مۇھەببەتنىڭ كۆز بىلەن كۆرۈپ بولمايدىغان ئەڭ سىرلىق، گۈزەل مىنۇتلىرى بولىدۇ، بىزنىڭ كىشىلەرگە كۆرسىتىدىغىنىمىز دەل ئەنە شۇ قىسمەتلىك، گۈزەل مىنۇتلار!...

— ھەي، قاشاڭ، نېمە دەپ جۆيلۈۋاتىسەن؟...

— سەنچۇ، توپاق!...

— ھەي، توختىغىنا، مېنىڭ گېپىم تۈگىمىدى...

— سەن، توختا، ۋالاقتەككۈر...

كۆزلەر ئالايدى، شۆلگەيلەر چاچرىدى، ئېغىزلار مايماقلاشتى، چىرايلار پۇرلەشتى. لېكىن بۇنداق ئايىغى چىقماس گەپ - سۆزلەر بىلەن قاتتىق قايناشلار ئۆز پېتىچە قېلىۋەردى.

ئەگەر قوشنا ياتاقلاردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ «ئۇيقۇمىزغا تەسىر يەتتى» دېگەن نارازىلىقى ۋە ئۆكتىسى بولمىغان بولسا، بەلكىم بۇ ۋاراڭ - چۇرۇڭلۇق مۇنازىرە تېخىمۇ قىزىپ، تۈن ھەسسىدىن ئېشىپ كەتكەن بولاتتى...

لېكىن، مۇنازىرە يېرىم يولدا توختاپ قالمىدى، ئۈچ كۈندىن كېيىن رەسمىي، تەشكىللىك ھالدا يەنە ئېلىپ بېرىلدى. پاراللېل ئىككى سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇتۇرۇشقا بىنائەن بىرلەشمە دەرسخانىغا توپلاندى. فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى، سىياسىي يېتەكچى ھاۋاز بەختى، سەلىم ئەپەندى ۋە «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» ئوقۇتقۇچىسى ئۆمەر شېرىپ بىلەن «لوگىكا» مۇئەللىمى شەمشىدىن قاتارلىقلارمۇ سىرتتىن قاتناشتى. كلاسكوم غولام توپاق يىغىننى باشقۇردى.

— ساۋاقداشلار، — دېدى ئۇ مۇنبەرگە چىقىپ، — بىز ئۆتكەندە، سەلىم مۇئەللىمنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ھېكايە

فىلىمى «قىزىق بىرىنچى» نى كۆردۇق، مۇنەللىم بىزگە بۇنى كۆرسىتىشتە، نەزەر دائىرىنى كېڭەيتىش، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش ۋە پەرق ئېتىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈشنى مەقسەت قىلغان. دېگەندەك، كىنونى كۆرگەندىن كېيىن، يولداشلار ئۆزلۈكىدىن ناھايىتى قىزغىن بەس - مۇنازىرىلەرنى قىلىشتى. بىر مۇنچە ئوخشىمىغان پىكىر ۋە نەزەرىيىۋى قاراشلار ئوتتۇرىغا چىقتى. مېنىڭچە، بۇنداق جانلىق بەس - مۇنازىرىلەر بىزنىڭ ئاڭ - سەۋىيىمىزنى، بىلىم قۇرۇلمىمىزنى، تەپەككۇرىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا پايدىلىق. بۇگۈن بىز شۇ كىنو ھەققىدىكى كۆز قاراشلارنى يەنىمۇ چوڭقۇرراق، سىستېمىلىقراق، ئوتتۇرىغا قويۇش ئۈچۈن، بۇ يىغىننى ئاچتۇق. ھەممەيلەننىڭ ئاكتىپ، قىزغىن پىكىر بايان قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن!

بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ئۆتكەنكى قىزغىن مۇنازىرىچىلەرمۇ بىر - بىرىگە قارىشىپ قويۇپ، شۈكلەپ قېلىشتى.

چۈنكى، ئۇلار بۇ يەرنىڭ كوچا ياكى ياتاق ئەمەسلىكىنى، ئۇ يەرلەردىكىگە ئوخشاش ئاغزىغا كەلگەنچە ۋارقىراپ - جارقىراپ سۆزلەشكە بولمايدىغانلىقىنى، ھەرقانداق پىكىر ياكى كۆز قاراشلارنى مەلۇم قائىدە - قانۇنغا سېلىپ، نەزەرىيىۋى ئاساسلار بىلەن شەرھلەشنىڭ لازىملىقىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ يەردە فاكۇلتېت مۇدىرىدىن تارتىپ، داڭلىق ئوقۇتقۇچىلارغىچە ئولتۇرۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئازراقلا كەتكۈزۈپ قويساڭ، سېنىڭ بىلىمىڭدىن، ئىدىيەڭدىن، كۆز قارىشىڭدىن گۇمانلىنىدۇ، ئاخىرى ئۆزۈڭمۇ ئىشەنچىسىز ئادەمگە ئايلىنىپ قالىسەن! ئەڭ ياخشىسى، غىت قىسىپ ئولتۇرغان تۈزۈك! سۆزلەشكە خۇماداپ قالغانلار سۆزلىسۇن، ئاڭلاپ ئولتۇ-رۇشقىمۇ ئادەم كېرەك!...

بىر ھازا جىملىقتىن كېيىن بىرىنچى تۈپنى يەنىلا زايىت ئاتتى، ئۇ ئۆزىنى كۆرسىتىشكە بولىدىغان مۇنداق كاتتا سورۇنلاردا ھەرگىزمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى، قولى بىلەن چېچىنى تاراپ قويۇپ، فاكۇلتېت مۇدىرى بىلەن ھاۋاز بەختىگە ئالاھىدە نەزەر بىلەن غىلمىيىپ

قارىدى، ئاندىن گېلىنى قىرىپ، يۆتىلىۋېلىپ، ئالدىرىماي، ئاۋازىنى ئەمرى-
مەرۇپقا كەلتۈرۈپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— مەن «قىرىق بىرىنچى» نى كۆردۈم، بەزى ئۇستازلار بىلەن پىكىر
ئالماشتۇردۇم ۋە بىرنەچچە كۈندىن بېرى چوڭقۇر ئويلاندىم. مېنىڭچە، بۇ
فىلىمنى ھازىرقى زامان شىۋجىڭجۇيىسىنىڭ سەنئەتتىكى ئەۋرىشكىسى دېيىشكە
بولىدۇ. بۇ فىلىمدە تارقىتىلغان بۇرژۇئا ئىنسانپەرۋەرلىكى پۇراقلىرى ھازىرقى
زامان شىۋجىڭجۇيى لۇشيەنىنى، سوتسىيالىزمدىن كاپىتالىزمغا «تىنچ ئۆزگە-
رىش» دىن ئىبارەت سىياسىي تەلەپنى سەنئەت ۋە ئىدېئولوگىيە ساھەلىرى
ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن! — ئۇ سەل توختىدى، قولىدىكى كى-
چىككىنە قەغەزگە لەپپىدە بىر قارىدى، ئۇنىڭدا ئىپتىماقچى بولغان
پىكىرلىرىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى تېزىس قىلىنغانىدى، — بۇ فىلىمدە، پەقەت
شەخسىي بەخت - سائادەتلا ھەقىقىي ۋە مەڭگۈلۈكتۇر، ئۇ ھەممىدىن ئەلا،
دېگەن چىرىك بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكى تەشۋىق قىلىنغان. كىنودىكى ما-
يۇتكىدىن ئىبارەت چۈشكۈنلىشىپ كەتكەن ئايال جەڭچىنىڭ ئوبرازى سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ ئىنقىلابىي خەلقى ۋە ئىنقىلابىي قەھرىمانلىرىغا نىسبەتەن قاتتىق
ھاقارەت ئەمەسمۇ؟! ئاپتور بۇ ئايالنى دەسلەپ شۇنداق قەھرىمان، قەيسەر قى-
لىپ كۆرسىتىدۇ، كېيىن ئۇنى بولۇشىغا خۇنۇكلەشتۈرۈپ، بىر ئاق
ئوفىتسېرنىڭ شەرمەندە ئاشنىسىغا، ئەركە - نايناق، شاللاق خوتۇنغا ئايلان-
دۇرۇپ قويىدۇ. دېمەك، ئەسەرنىڭ بېشىدىكى كوممۇنىزم ھەقىقىتى ۋە
كۈچىنىڭ سىمۋولى بولغان مۇنەۋۋەر جەڭچى ماليۇتكا ئاخىرىغا بېرىپ سىند-
ى دۈشمەن گېئورگ ئوترۇك بىلەن مۇھەببەت باغلاپ، ئۆز ئەسىرىنىڭ
ئەسىرىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئىنقىلابنىڭ خائىنى ئورنىغا چۈ-
شۈرۈپ قويۇلىدۇ. پۈتۈن فىلىم ئۇلۇغ گراژدانلار ئۇرۇشىغا قارشى بىر خىل
پۇشايمان بىلەن مازاقلاش پۇرىقىنى تارقىتىدۇ. شۇڭا بۇ فىلىمنى ئىنقىلابىي
ئۇرۇشنىڭ پۇشايماننامىسى ۋە تۆۋەنامىسى دېيىش كېرەك! بىز بۇنى
ئۆزىمىزنىڭ «ئاق چاچلىق قىز»، «قىزىل بايراق شەجەرىسى» قاتارلىق فىلىم-

لەردە ئىپادىلەنگەن ئەمگەكچىلەرنىڭ فېئودال پومېشچىكلار سىنىپىغا قارشى
مۇقەددەس غەزەپلىرى؛ «دۇگسۇگرۇي»، «شياگگەنلىڭ چوققىسى» قاتارلىق
فىلىملەردە ئىپادىلەنگەن ئىنقىلابىي جەڭچىلەرنىڭ جاھانگىرلىك ۋە
ئەكسىيەتچىلەرگە بولغان چوڭقۇر ئۆچمەنلىكى، ئۇلارنىڭ ئۇلۇغ ۋە پىداكارانە
روھى، ئېگىلمەس - سۇنماس ئىنقىلابىي ئىرادىسى بىلەن سېلىشتۇرساق، ئۇ-
نىڭدىكى ئىدىيىنىڭ ئىنتايىن چۈشكۈن، روھىنىڭ ئىنتايىن زەئىپ،
ھېسسىياتىنىڭ ئىنتايىن قۇرۇق، پۇچەكلىكىنى كۆرىمىز. دېمەك «قىرىق بې-
رىنچى» ناملىق بۇ زەھەرلىك فىلىمدە، كىشىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە دۈشمەن
يوق، دۈشمەن — ئۇرۇش دېمەكتۇر، دېگەن ئىنتايىن زىيانلىق بىر سەپسەتە
تەرغىپ قىلىنىپ، قانداقتۇر «ئادەمگەرچىلىك»، «ئىنسان تەبىئىتى»، «ئىنسا-
نىي مۇھەببەت» دېگەندەك بۇرژۇئازىيىنىڭ كونا ماللىرى بازارغا سېلىنغان. بۇ
فىلىمنىڭ يازغۇچى ۋە رېژىسسورلىرى بۇرژۇئازىيە ئالدىدا تىز پۈكۈپ، زاۋال-
لىققا يۈز تۇتقان غەرب بۇرژۇئازىيە ئەدەبىياتىنىڭ خەپرۇكلىرىدىن ئەپيۇن
ياساپ، سوۋېت خەلقىنى ۋە بىزنى زەھەرلىمەكتە. شۇڭا بىز شۇنداق جىددىي
سىناق ئالدىدا ھەر ۋاقىت ھوشيار ۋە سەگەك تۇرۇشىمىز، ئۇلارنىڭ ئەپت-
بەشىرىسىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېچىپ تاشلاپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات
سەنئىتىمىزنى قوغدىشىمىز لازىم! سۆزۈم تۈگىدى...

خېلى كۈچلۈك چاۋاك ساداسى كۆتۈرۈلدى، لېكىن تەكشى ئەمەس
ئىدى. ۋاقتىمۇ ئانچە ئۇزاققا سوزۇلمىدى، پەقەت ھاۋاز بەختىلا ھەممەيلەن
توختىغاندىمۇ يەنە ھاياجىنىنى باسالماي، خۇشاللىق بىلەن چاۋاك
ئۇرۇۋاتاتتى. زايىت ئورنىغا ئولتۇرۇۋېتىپ، ئۇنىڭغا قاراپ قويدى، ئۇنىڭ
چىرايىدىن، كۆزىدىن ۋە پۈتۈن تۇرقىدىن خۇددى جىددىي ئىمتىھاندا ئۆتۈپ
چىققان ئوغلى ياكى ئىنىسىدىن رازى بولغاندىكىدەك بىر خىل خۇشاللىق، قا-
يىللىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. زايىتنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرنەچچە
ئوقۇغۇچىلار سۆزلىدى، ئۇلارنىڭ سۆزى قىسقا - قىسقا ئىدى، تەلەپپۇزى،
مۇقامىمۇ زايىتنىڭكىدىن چوڭ پەرق قىلمايتتى. ئۇلار سۆزلەپ بولغاندىن

كېيىن، سىنىپ ئىچى يەنە بىر پەس جىمجىتلىققا چۆكتى. سەلەي قاشاڭ بىلەن مەتكېرىم مەتقاسىم ھەدەپ بويۇنداپ، ئاقنىيازغا قارىدى ۋە قاش - كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، بىرنەرسە دېمەمسەن، دېگەندەك ئىشارەتلەرنى قىلدى. ئۇلار ئاقنىيازنىڭ سۆزلىسىلا ياخشى سۆزلەيدىغانلىقىنى، چوقۇم زايىتقا قارشى مۇقامدا گەپ قىلىدىغانلىقىنى بىلىشەتتى. لېكىن بۇگۈن ئاقنىيازنىڭ سۆزلەش نىيىتى يوق ئىدى؛ «قىرىق بىرىنچى» توغرىسىدىكى كۆز قاراشلىرىنى ئاۋۋال شەۋكەت بىلەن ئوبدان پىكىرلىشىپ، كېيىنرەك بىرەر پارچە ئىلمىي ماقالە قىلىپ يېزىش ئويىدا ئىدى. ئەمدى بولمىدى، زايىتنىڭ كۆرەڭ ئاۋازى، گىدىيىپ تۇرۇشلىرى، ئالاھىدە تەييارلىق بىلەن تېزىس تۈزەپ سۆزلىشى ئۇنىمۇ بىرنەرسە دېيىشكە ئۈندىدى، بولۇپمۇ، ھاۋاز بەختىنىڭ بىمەنە قىلىقلىرى، ئۇنىڭ تېخىمۇ چىشىنى قېرىشتۇرۇپ قويدى. ئۇ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، پارتىغا تىرەۋالغان يوغان ئۇگىلىك قوللىرى ھاياجاندىن سېزىلەرلىك تىترەۋاتاتتى.

— ئادەم قەيەردە چوڭقۇر ئويغا پاتسا، شۇ يەردە يېڭى پىكىر، يېڭى ئەقىل تاپىدىكەن، — دەپ سۆزىنى باشلىدى ئۇ تەمكىنلىك بىلەن، — مەن «قىرىق بىرىنچى» نى كۆرۈپ، شۇ كىچىسى ئۇزاققىچە ئۇخلىيالماي، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدىم، بىرمۇنچە ماتېرىياللارنى كۆردۇم، يەنە ئويغا پاتتىم. بۇ كىنودا زادى نېمە دېمەكچى؟ مېنىڭچە، بۇنىڭدىكى تۈپ ئىدىيە، شۇ دەۋردىكى ئىچكى ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقلىرىنى، بولشېۋىكلارنىڭ باتۇرلۇقىنى يېزىش بىلەن بىر قىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى مەدھىيىلەشتىن ئىبارەت! لېكىن، بىز ئۇنى بۇرژۇئازىيىنىڭ «ئىنسانپەرۋەرلىكى»، «ئىنسان تەبىئىتى» دېگەنلەرنى تەشۋىق قىلغان، دەپ ئەيىبلەۋاتىمىز! ھەقىقىي ئەھۋال زادى قانداق؟ ھەممىمىزگە مەلۇم، ئىنسان تەبىئىتى — ئادەمنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتى بىلەن ئىجتىمائىي خۇسۇسىيىتىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئادەملەر ئارىسىدىكى ئەر - خوتۇنلۇق مۇھەببەت، ئاتا - بالىلىق مۇھەببەت، قىز - يىگىتلىك مۇھەببەت ھەم ئادەملەرنىڭ گۈزەل نەرسىلەردىن

ئۇرتاق لەززەتلىنىشى، زوقلىنىشى قاتارلىقلار ئەلۋەتتە ئىنسانلارنىڭ تەبىئىي خۇسۇسىيىتى بولىدۇ. بۇغدا كۆلىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىدىن، قەشقەرنىڭ شېرىن ئانىرىدىن، تۇرپاننىڭ تاتلىق ئۈزۈملىرىدىن ھەرقانداق مىللەت، ھەرقانداق سىنىپتىكى ئادەملەر — مەيلى گاداي ياكى پومېشچىك بولسۇن، مەيلى ئىشچى ياكى كاپىتالىست بولسۇن ئورتاق لەززەتلىنىدۇ. ئىجتىمائىي خۇسۇسىيەت ئەلۋەتتە ئۇنىڭ سىنىپىي مەيدانى، دۇنيا قارىشى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەرقانداق بىر كونكرېت ئادەمدە بۇ ئىككى خىل خۇسۇسىيەت ئۆز ئارا گىرەلىشىپ كەتكەن بولىدۇ. شۇڭا ئادەم مۇرەككەپ نەرسە، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىمۇ ئىنتايىن چوڭقۇر ھەم نازۇك، ئەدەبىيات ئادەمنى يازىدىغان، ئۇنىڭ ئەڭ نازۇك ئىچكى تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان پەن بولغاچقا، ئۇ ئادەم تەبىئىتىدىكى ئەنە شۇ نەرسىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ. مېنىڭچە، «قىرىق بىرىنچى» فىلىمدە، ئادەم تەبىئىتىدىكى مانا شۇ خۇسۇسىيەتلەر ناھايىتى توغرا ھەم ماھىرلىق بىلەن گىرەلەشتۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرۈلگەن! — ئاقنىياز چوڭقۇر تىنىۋالدى، پىكىرلەر ئۇنىڭ كاللىسىغا خۇددى مارجان تىزىقلىرىدەك شۇنداق ئېنىق ۋە دانە - دانە كېلىۋاتاتتى. ئۇ سۆزلىگەنسېرى قىزىشتى، قىزىق قېنى تومۇرلىرىدا شۇۋۇلدايتتى: — بىز ئىنسان تەبىئىتى ئۈستىدە ئىزدىنىشتە، ئۇنىڭ ياخشى تەرىپى بىلەن يامان تەرىپىنى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىق ئارىلىشىپ كەتكەن ھەم بىر - بىرى بىلەن تىركىشىۋاتقان تەرىپىنى، شۇنداقلا، ياخشى - يامان دېگەن سۆزگە يىغىنچاقلاشقا بولمايدىغان نازۇك، سىرلىق، يوشۇرۇن ۋە ئەبجەش تەرەپلەرنى چوڭقۇر چۈشىنىشىمىز كېرەك. قىسقىسى، ئادەم دېگەن شۇنداق نېمە، ھەم كۈچلۈك، ھەم ئاجىز، ھەم گۈزەل، ھەم خۇنۈك، ھەم ئۇلۇغ ھەم چاكىنا. مېنىڭچە، بۇ كىنودا ئادەم تەبىئىتىدىكى مانا شۇنداق قارىمۇ قارشىلىقلارنىڭ يۇغۇرۇلمىسى توغرا ۋە ئوبرازلىق ئىپادىلەپ بېرىلگەن! بىزمۇ ئەسەرلىرىمىزدە نېمە ئۈچۈن ئاشۇنداق زېدىسى بار تەھرىمانلارنى يازالمايمىز؟! دۇنياغا مەشھۇر يازغۇچىلار شۇنداق يازغانغۇ! شولوخوپنىڭ «ئېچىلغان تىڭ» رومانىدىكى داۋىدوۋ ئوبرازى ئەنە

شۇنداق ئەمەسمۇ ؟ كوممۇنىستىك غايە نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا ، ئۇ ناھايىتى يۇكسەكلىكتە تۇرىدۇ . لېكىن ، ئۇ يەنىلا تىرىك ئادەم بولغانلىقى ئۇچۇن ، ئېرىق - ئۆستەك بويلىرىدا كۆڭلى تارتقان قىز - چوكانلار بىلەن ئەيش - ئىشرەت قىلىدۇ . داۋىدوۋنىڭ قىممىتى ھەرگىزمۇ شۇ يەرلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغانلىقىدا ئەمەس ، بەلكى ئەڭ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئادەملىكىدە ! مەن بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە داۋاملىق ئىزدىنىپ ، تەتقىق قىلىۋاتىمەن . ھازىرچە پىكرىم شۇ ، توغرىمۇ - خاتامۇ ئۆزۈڭلار ئويلاپ بېقىڭلار ! چېخوپنىڭ بىر گېپىنى ئېسىڭلارغا سېلىپ قوياي : «پىكىر دېگەن خەققە تېڭىپ بېرىدىغان خوتۇن ئەمەس !»

گۇلدۇراس چاۋاك كۆتۈرۈلدى ، بولۇپمۇ سەلەي ، گايىت مايىت ، مەتكېرەم مەتقاسىم دېگەنلەر دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتقىلى تاس قېلىشتى . سەلىم ئەپەندىنىڭمۇ چىرايى ئېچىلىپ ، ھاياجاندىن كۆزلىرى يالتىراپ كەتتى . ئۇ بىر ئوقۇغۇچىسىنىڭ ھەقىقىي بىلىم ئېلىش يولىدىكى بۇنداق سەممىي ، ئەستايىدىل ئىزدىنىشىدىن ، ئۆزىنىڭ يېڭى ، مۇستەقىل پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىكى بۇنداق دادىل ، ئوچۇق - يورۇقلۇقىدىن چوڭقۇر ئىپتىخارلىق ھېس قىلدى .

لېكىن ، ئاقنىيازنىڭ پىكرىگە قارشى ئۇيەر - بۇ يەردىن نارازى غودۇراشلارمۇ ئاڭلاندى :

— بۇ ئۆزى ئاق باندىتنى مەدھىيلەپ ، شەھۋانىلىقنى تەرغىپ قىلغان سېرىق ئەسەرگە مەدھىيە ئوقۇش بولدىغۇ !

— بۇرژۇئا «ئىنسانپەرۋەرلىكى» گە ئالتۇن تاج كىيگۈزدى ئۇ !

— سىنىپىي كۆرەشنى ئىنكار قىلغان ئەسەرنى ئاشۇنداق دېسە بولامدۇ ، قانداق گەپ بۇ ؟!

— شۇنداق گەپ بۇ ئاغىنە ، چېچىلما ! — بىر بۇلۇڭدىن سەلەي قاغاشنىڭ كىنايىلىك ئاۋازى ئاڭلاندى ، — بۇ ئۆزى قارىمۇ قارشىلىقنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان دۇنيا . شۇڭا ، ئىگەممۇ ئىككىنى دوقاقتا ، ھوناقنى پوقاقتا

ياراتقان !

دەرسخانىدا، بايىقى سۆزلەرنىڭ تەسىرى ۋە سالمىقى بىلەن ئۆز ئارا كۇسۇرلىشىش ۋە داۋالغۇش بولۇپ كەتتى. شۇ ئارىلىقتا كىمدۇر بىرسى:

— ئەمدى سەلىم ئەپەندى سۆزلەپ بەرسە قانداق ؟ — دەپ تەلەپ قىلغۇدى، شۇ ھامان تۇشمۇ تۇشتىن:

— توغرا، سەلىم مۇئەللىمنىڭ پىكرىنى ئاڭلايلى !

— سەلىم مۇئەللىم سۆزلەپ بەرسۇن ! — دېگەن ئاۋازلار ياڭراپ كەتتى.

سەلىم ئەپەندى ئارسالدى بولۇپ ئولتۇرۇپ قالدى، سۆزلەي دېسە، ئۆز سۆزىنىڭ تالاش - تارتىشقا يەكۈن بولۇپ قېلىپ، باشقىلارنىڭ ئەركىن - ئازادە پىكىر قىلىشىغا توسقۇن بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى، سۆزلىمەي دېسە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ لەۋزى يەردە قېلىپ، يىغىننىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يېتەتتى. شۇڭا، ئۇ بىر قارارغا كېلەلمەي تۇرغاندا، فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى ئۇنىڭغا «سۆزلەڭ» دېگەندەك باش ئىشارىتى قىلدى.

سەلىم ئەپەندى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەلىپى، مۇدىرنىڭ ئۈندىشى بىلەن ئاخىر مۇنبەرگە چىقتى. سەلىم ئەپەندى ئۇستا ناتىق ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاڭلىغۇچىلارنى رام قىلغۇچى مەردانە ئاۋازى، مۇلايىم، شوخ خىسلىتى ۋە سالاپەتلىك سىماسى بىلەن ھەمىشە، ھەممىلا يەردە كۆرۈنەرلىك ئۇتۇققا ئېرىشەلەيتتى.

— ساۋاقداشلار، — دېدى ئۇ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان ئوقۇغۇچىلارغا مېھىر بىلەن قاراپ، — بۈگۈن مەن ناھايىتى خۇشال بولدۇم، سىلەرنىڭ ئويلاشقا، سۆزلەشكە ۋە ئىزدىنىشكە شۇنچىلىك جۈرئەت قىلغانلىقىڭلاردىن خۇشال بولدۇم. مەن ئويلايمەن، بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بىرەر كىتاب، بىرەر كىنو ۋە بىرەر كلاسسىك ئەسەر توغرىسىدا چوڭقۇرراق بىر چۈشەنچە بېرەلمىسە، بىرەر پارچە ئىلمىي قىممىتى بار ماقالە يازالمىسا، كۈن بويى قۇرۇق گەپ قىلىپ، سىياسىي شوئارلار بىلەنلا ھەپىلىشىپ ئۆتسە، ئۇنى

قانداقمۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى دېگىلى بولىدۇ ؟! ئۇ جەمئىيەتكە چىققاندا، زادى نېمە ئىش قىلىپ بېرەلەيدۇ ؟ قەدىمكىلەر توغرا ئېيتقان : «تاللىپ ياغىچاق سۆرىسە ئالىم بولالمايدۇ !» ھەممىگىلارغا مەلۇم، ئىنسانىيەت بىرىنىڭ ئىزىنى بىرى بېسىپ ئالغا كېتىۋېرىدۇ. بىزنىڭ ئالدىمىزدا نۇرغۇن ئەجدادلار ئۆتمىدىمۇ ؟ بۈگۈنكى كۈندە ئۇلار قەدىمكى ئادەملەرگە ئايلاندى، بىزمۇ يىراق بولمىغان كەلگۈسىدە قەدىمكى ئادەملەرگە ئايلىنىپ كېتىمىز، پەقەت ئەسلىگۈدەك ئىش قىلالىساقلا، شۇنداق بولسەن، بولمىسا، تارىخ سېنى پاكپاكىزە ئۇنتۇپ كېتىۋېرىدۇ. چەت ئەلدىن ئالساق، گومېر، دانتې، پوشكىن، بالزاك، تولستوي ؛ ئۆزىمىزدىن ئالساق فارابى، ناۋايى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد قەشقىرى دەۋرلىرىدە، ئۇلار بىلەن بىللە ياشىغان زامانداشلار ئازمىدى ؟ ئەلۋەتتە ئاز ئەمەس، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ، پەقەت ئاشۇلارلا ئىنسانىيەت قەلبىدىن ئۆچمەي كېلىۋاتىدۇ. ئادەم ئۈچۈن تاج ۋە باشقىلار زىننەت بولالمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭغا زىننەت ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بىلىم ! شۇڭا، ئادەم يەرگە دەسسىگەنىكەن، چوقۇم ئىز قالدۇرۇدەك چىڭ دەسسىشى كېرەك، بولمىسا يەر يۈزىدە ھايات يۈرگەنىنىڭ ئەھمىيىتى بولماي قالىدۇ ! — سەلىم ئەپەندى سۆزىدىن توختاپ، ئالدىدىكى ستاكاندىن بىر يۇتۇم چاي ئوتلىدى، سىنىپ شۇنداق جىمجىت ئىدى، ئوقۇغۇچىلارمۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ناھايىتى ئىشتىياق بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇراتتى، سەلىم ئەپەندى ھالرەڭ يىپەك ياغلىقى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈۋېتىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، — بايا ساۋاقداشلار «قىرىق بىرىنچى» كىنوسى ئۈستىدە ئۆزلىرىنىڭ ھەر خىل پىكىر ۋە قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. مېنىڭچە، بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئوخشىمىغان پىكىر ۋە تالاش - تارتىشنىڭ بولغىنى ياخشى. بىز تارىختىن بۇيان، «ئىنسان ۋە ئىنسان تەبىئىتى» توغرىسىدا سۆزلىدۇق، ئەمەلىيەتتە، بۇمۇ ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت جەھەتتىكى باشقا نۇرغۇن ھادىسىلەرگە ئوخشاش ئىنسانىيەتنىڭ كاپىتالىزم باسقۇچىدا ئېرىشكەن مېۋىلىرى بولۇپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئۆزىگىلا خاس نەرسىلەر ئەمەس، شۇنداقلا، بۇ نەزەرىيىنىڭ ھەممىسىلا

شاكال ، ھەممىسلا پرولېتارىياتقا كېرەكسىز ، زىيانلىق نەرسىلەرمۇ ئەمەس ! شۇنداق ئىكەن ، نېمە ئۈچۈن ئىنسان تەبىئىتى سۆزلىنىش بىلەنلا ، كىشىلەرنىڭ سىنىپىيلىكى ئىنكار قىلىنغانلىق بولىدىكەن ؟ پرولېتارىياتنىڭ سىنىپىيلىكى بىلەن ئىنسان تەبىئىتى چىقىشالمايدۇ ، دەپ كىم ئېيتىدۇ ؟! ماركىسمۇ ئۆزى توغرىسىدا : «ئىنسانغا خاس بولغان نەرسىلەر ماڭا يات ئەمەس» دېگەنغۇ ! بەزىلەر ئۈچۈن ، كىشى بىلەن كىشى ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەت ، ئۆچمەنلىك ۋە نەپرەت ئۇلارغا ئەڭ زۆرۈر ئەخلاق ھېسابلاندى ! كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىنى قارغىشى ۋە كىشىلەرنىڭ ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدىكى نالىسى ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ يېقىملىق مۇزىكا كۈيى بولدى . بىر ئادەمنىڭ قەدىر - قىممىتى نېمە تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ ؟ ئەلۋەتتە ، شۇ كىشىنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ . بىز تۇلپارنى ئۇنىڭ قىممەت باھالىق ئىگەر - جابدۇقى ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ چاسارىتى ھەم يۈگرەكلىكى ئۈچۈن ماختايمىز ! شۇنداق ئىكەن ، بىز نېمە ئۈچۈن شەيئى - ھادىسىلەرنى ئۆز قىممىتىگە ئاساسەن باھالىمايمىز ؟! بىزنىڭ بىلمەكچى بولغىنىمىز ، ھەرگىز غىلاپ ئەمەس ، بەلكى غىلاپ ئىچىدىكى خەنجەرنىڭ قىممىتى ئەمەسمۇ ؟! لېكىن ئۇزۇندىن بۇيان ، بىزدە ۋە بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا ، ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىزدە ، بىر كىشىنىڭ قىممىتىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى شۇ كىشىنىڭ ھەقىقىي ئەخلاقىي - پەزىلىتى ۋە قابىلىيىتى تەرىپىدىن ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ سىنىپىي كېلىپ چىقىشى ، سالاھىيىتى ، ستاژى ۋە ئورنى تەرىپىدىن بەلگىلەپ كېلىۋاتىدۇ ! نەتىجىدە ، بىزنىڭ كىنولىرىمىزدا ، ئەسەرلىرىمىزدە مەيدانغا چىققان پېرسوناژلار قانداقتۇر روھى پەرۋاز قىلىپ تۇرىدىغان ، ئەمما جىسمانىيىتى قېتىپ قالغان ، ئىدىيىسى يۈكسەك ، ئەمما ھېسسىياتى قۇرۇق شەخسلەر بولۇۋاتىدۇ . ئىنجىلدا : «مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ئۈچ نەرسە بار : ئىمان ، ئۈمىد ۋە مۇھەببەت . بۇلاردىن ئەڭ ئۈستۈن تۇرىدىغىنى يەنىلا مۇھەببەت !» دېگەن سۆز بار . مېنىڭچە ، بۇ يەردىكى مۇھەببەت كەڭ مەنىدىكى ئىنسانغا بولغان مۇھەببەتنى كۆرسىتىدۇ . ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ مۇھەببىتى شۇنداق بولىدىغۇ ! ئۇ ئىنسانلارغا

بولغان مۇھەببەتنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ، ئۆز جېنىنى قۇربان قىلىپ ، كىرىستقا مىخلىنىشقا رازى بولدى ...

سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە ، ھاۋاز بەختى ئولتۇرالماي قالدى . ئۇ گويا دۈمبىسىدە بۈرگە ياكى چۈشىدەك بىر نەرسە ئۆمىلەپ ، چېقىپ يۈرگەندەك ، ھەدەپ بويىنىنى تولغاپ ، يەلكىسىنى قىقىپ ، زادىلا ئارام تاپالمىدى ، ئىچ ـ ئىچىدىن چىقىۋاتقان بىر ئاچچىق تۇيغۇ دەرھال چىرايىغا چىقىپ ، ئەپتى ئۆڭگىنى تېخىمۇ خۇنۇك ۋە سۈرلۈك قىلىپ قويدى . شۇ تاپتا ئۇ ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ، قوللىرىنى شىلتىپ ، سەلىم ئەپەندىنى سۆزدىن توختاتماقچى ، ئۇنى «ئۇقۇغۇچىلارنى زەھەرلەپ ، ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا ماڭدىڭ» دەپ ئەيىبلىمەكچى بولدى ، لېكىن يەنە چىشىنى چىشىغا بېسىپ ئەلەم بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى . چۈنكى ، ئورنىدىن تۇرغانىكەن ، سۆزلىشىش كېرەك ، سۆزلىگەنىكەن ، سەلىم ئەپەندىنى لەت قىلىشى كېرەك ! ئەمما ھازىر ئۇنىڭدا سەلىم ئەپەندىنى لەت قىلغۇدەك مادار يوق ئىدى . ئۇ «ئىنسان تەبىئىتى» ، «ئىنسانپەرۋەرلىك» دېگەنلەرنىڭ ياخشى نەرسە ئەمەسلىكىنى ، ئۇنىڭ ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان «سىنىپ ۋە سىنىپىي كۈرەش» دېگەن مۇرەككەپ ، نازۇك ئۇقۇملار بىلەن زادىلا چىقىشالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ ، ئەمما قانداق ياخشى ئەمەس ، قانداق چىقىشالمايدۇ ؟ دېگەن مەسىلىگە كەلگەندە ، ئۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ . بايا سەلىم ئەپەندى ئۆز پىكرىنى شەرھلەپ ماركسنىڭ بىر جۈملە سۆزىنى نەقىل قىلغاندا ، ئۇ ھەتتا دىڭگىدە چۆچۈپ كەتتى . ئىنجىلدىن مىسال كەلتۈرگەندە بولسا ، تېخىمۇ ھەيران قالدى . چۈنكى ئۇ « ئىنجىل» دېگەن گەپنى ئانچە ـ مۇنچە ئاڭلاپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىلىم ۋە تەلىماتلاردىن پۈتۈنلەي خەۋەرسىز ئىدى . سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزى تۈگەپ ، بىرلەشمە دەرسخانىدا چاۋاك ۋە ئالقىش سادالىرى ياڭراۋاتقان ۋاقىتمۇ ، ھاۋاز بەختى يەنە شۇ ئۆز پىكرىنىڭ ھەلەكچىلىكىدە ئاچچىق يۇتۇپ ، ئەلەم چېكىپ ئولتۇراتتى . يىغىندىن كېيىن ، ئۇ ياقۇپ كېرىمنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى ۋە ئۇنىڭغا سۇگدىشىپلا ئىشخانىسىغا كىردى .

— مۇدىر، بۈگۈنكى يىغىن ئەپلەشمىدى، سەلىم ئەپەندى ئوقۇغۇچىلارنى زەھەرلەپ كەتتى! — دېدى ئۇ خۇددى كىچىك بالا دادىسىغا دادخورلۇق ئېيتقاندەك بىچارە قىياپەتتە، — بۈگۈن ئۇ ئۆزىنىڭ ئاق مۇتەخەسسىس بولۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا باشلاۋاتقانلىقىنى تولۇق ئاشكارىلىدى. ئەمدى بۇنىڭغا سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقا بولمايدۇ، مۇدىر! دەرھال ئۇنىڭ ماتېرىيالىنى رەتلەپ پارتكومغا يوللايلى!...

— شۇنداق ئېغىرمۇ؟! — ياقۇپ كېرىمى بولغار تاشلىق ئورۇندۇقىدا خىرامان ئولتۇرۇپ، ھولۇقماي سورىدى.

— مېنىڭچە ئېغىر! — دېدى ھاۋاز بەختى بايىقى جىددىيلىكنى قىلچە بۇزماي، — ئەگەر يەنە يول قويۇپ كېتىۋېرىدىغان بولساق، فاكۇلتېتىمىزدا ئىدىيە ۋە نەزەرىيە جەھەتتە بىرمۇنچە قالايمىقانچىلىقلار پەيدا بولىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىمۇ باشقۇرالماي قالىمىز!

— مۇنداق دەڭ! — ياقۇپ كېرىمى قولىدىكى قىزىل قېرىنداشنى يېزىش ئۈستىلىدىكى قېلىن ئەينەككە ئاستا ئۇرۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ۋە كۆزلىرىنى يېرىم يارتا يۇمۇپ خىيالغا كەتتى. ئۇنىڭ سەلىم ئەپەندىنىڭ بايىقى سۆزى توغرىسىدىكى پىكرى ھاۋاز بەختىنىڭكىگە ئانچە ئوخشىمايتتى. گەرچە ئۇ ئىچىدە سەلىم ئەپەندىنى بىرئاز تاپتىن چىقىپ كەتتى، دەپ ئەيىبلىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۆزىنى ھاۋاز بەختى ئېيتقاندەك، ئوقۇغۇچىلارنى زەھەرلىگەن قارا سۆز، دەپ قارىمايتتى. ئەگەر شۇنداق دېيىلگەن تەقدىردىمۇ، سەلىم ئەپەندىدەك ئازادلىقتىن كېيىن يېتىشكەن، پارتىيە ئۆز قولى بىلەن تەربىيىلىگەن، بىلىملىك، ئىقتىدارلىق بىر ئوقۇتقۇچىنى يەنىلا ئاسراش، يېتەكلەش ۋە تەربىيىلەشكىلا بولاتتى. ھەدېسىلا ئۇنىڭغا «ئاق» ياكى «بۇرژۇئازىيە» دېگەندەك قورقۇنچلۇق قالپاقلارنى كىيگۈزۈپ، نابۇت قىلىشقا بولمايتتى!

— ئۇنىڭ سۆزىنى مەنمۇ ئاڭلىدىم، — دېدى ياقۇپ كېرىمى ئاخىر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، — مېنىڭچە، بۇ يەنىلا ئىلمىي مەسىلە. ئىلىم-

پەندىكى بەس . مۇنازىرە ئارقىلىق تەدرىجىي ئايدىڭلاشتۇرىدىغان مەسىلە . بۇنى فاكۇلتېت نامىدىن ماتېرىيال قىلىپ يوللاشنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى يوق . ئەگەر پىكرىڭىز بولسا ، سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۆزى بىلەن سۆزلىشىپ ، ھەق - ناھەقنى ئايدىڭلاشتۇرساڭلار بولىدۇ . مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭمۇ ئاشۇنداق تالاش - تارتىشىش ، ئۆگىنىش ئارقىلىق بۇ مەسىلىلەرنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن !

ھاۋاز بەختى گويا تەخسىسى قولىدىن چۈشۈپ كەتكەن بىچارىدەك ، ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ قالدى . ئۇ فاكۇلتېت مۇدىرىنىڭ ئۆز تەلىپىنى بۇنداق سىپاگەرچىلىك بىلەن رەت قىلىشىنى ئويلىمىغانىدى .

— بوپتۇ ، فاكۇلتېت نامىدىن ماتېرىيال يوللاشقا بولمىسا ، مەن جىن شۇجى بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن ، — دېدى ئۇ دوق قىلغاندەك چالۋاقاپ ، — كېيىنكى ئىشقا ئۆزىڭىز مەسئۇل بولىسىز بولىدۇ ، مۇدىر !

— بولىدۇ ، سۆزلىشىڭ ، — دېدى ياقۇپ كېرىمى خاتىرجەم ھالدا ، — فاكۇلتېت نامىدىن ئەمەس ، شەخسىي نامىڭىزدىن سۆزلەشسىڭىز بولىدۇ . كېيىنكى ئىشقا ئەلۋەتتە مەن مەسئۇل ، ھاۋاز بەختى !

ئۇلار سوغۇققىنا خوشلاشتى ، ھاۋاز بەختى جىددىيلەشكەنلىكتىن بوسۇغىغا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى .

3

كۆركەم تاڭ شەپىقى سەھەرنىڭ سۈس تۇمانىنى قىزىللىققا پۈركىدى ، ئۇنىڭ زەر تالالىرى دېرىزىدىن ئاستا شوڭغۇپ كىرىپ ، ئاقنىيازنىڭ يۇز - كۆزىنى غىدىقلىدى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ، بېشىنى كۆتۈردى ، ياتاقداشلىرىنىڭ بەزىسى يۇيۇنۇپ ، بەزىسى خورەك تارتىپ ، سەھەرنىڭ شېرىن ئۇيقۇسىنى ئوغلاۋاتاتتى . ئاقنىياز دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويۇپ ، دەرھال كىيىنىشكە

باشلىدى . بۈگۈن يەكشەنبە ئىدى ، يەكشەنبە تاماق ئىككى ۋاخ بولغاچقا، ئورغۇن ئوقۇغۇچىلار كۈن چاشكا بولغۇچە ئېغناپ ئۇخلايتتى . كېيىن بازارغا چىقىپ ، كىنوغا كىرىپ ، كۈننى ئۆتكۈزەتتى . ئاقنىياز بۈگۈن مەدىكار ئىش-لەپ ، ئازراق پۇل تېپىش خىيالىغا كەلگەنىدى . يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ يانچۇقى قۇرۇپ قالدى ، ئۇ يەر - بۇ يەردىن كەلگەن قەلەم ھەققىلىرىمۇ خەجلىنىپ تۈگىدى . ئۇ بىرنەچچە كۈننىڭ ئالدىدا غەيرەتكە كېلىپ ، غۇنچەقىزنى كىنوغا تەكلىپ قىلىۋىدى ، لەۋزى يەردە قالمىدى ، غۇنچە قىز ئۇنىڭ بىلەن خۇددى ئاكىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندەك ، شۇنداق قىزغىن ، مۇلايىم ۋە دوستانە ھالەتتە ئولتۇرۇپ كىنو كۆردى . ئۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى ئەركىن - ئازادە تۇتۇپ پاراڭلاشتى ، ھەتتا ئاقنىياز بەزىدە ھاياجاندىن ھولۇقۇپ ، تەمتىرەپ قالغاندا ، ئۇ ئاقكۆڭۈللۈك بىلەن ئۇنىڭ قولىنى ياكى بىلەكلىرىنى تۇتۇپ ، شوخلۇق ، دىلكەشلىك بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىگە تەسكىن بەردى . ئۇ ئاقنىيازنى چىن كۆڭلىدىن ھۆرمەت قىلاتتى ، ئۇنىڭ بىلىملىك ، ئاقكۆڭۈل ، مەردانە يىگىت ئىكەنلىكىدىن سۆيۈنەتتى ، ئۇنى گويا ئۆز ئاكىسىنى ياخشى كۆرگەندەك ، بىر خىل ئىپتىخارلىق ، ئىخلاسمەنلىك تۇيغۇسى بىلەن ياخشى كۆرەتتى . لېكىن بۇ مۇھەببەت ئەمەس ئىدى ، بەلكى ھايات يولىدىكى ۋاپادار دوستلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان ھۆرمىتى ۋە ئەقىدىسىدەك ساپ ۋە غەرەزسىز ھېسسىيات ئىدى ، غۇنچە قىزنىڭ ھېسسىياتى ، نازاكىتى ، سالاپىتى ، قىسقىسى ، بارلىق يۈرۈش-تۇرۇش ، سۆز - ھەرىكىتىدە ئەنە شۇنداق بىر كۈچلۈك ، دوستانە مەنىۋى دولقۇن بار ئىدى . ۋەھالەنكى ، ئاقنىيازنىڭ ئاشىقانە يۈرىكى بۇ دولقۇننىڭ شىددەتلىك ھۇجۇمىدا تىنىماي چايقىلاتتى . ئاقنىياز ئەقىللىك ، تۇيغۇن يىگىت ئىدى . ئۇ گەرچە غۇنچە قىزنىڭ مەڭگۈ ئۆزىگە تەۋە بولمايدىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ روھى ۋە جىسمى ئاللىقاچان باشقا بىرسىگە تەئەللۇق بولۇپ كەتكەنلىكىنى ، غۇنچە قىزنىڭ پەقەت ئەدەب ۋە ھۆرمەت يۈزىسىدىنلا ، ئۆزى بىلەن يېقىن ئۆتۈۋاتقانلىقىنى بىلسىمۇ ، لېكىن ئۇ ، يەنىلا قىز زاتىغا بولغان تۇنجى مۇھەب-بەتنىڭ تەلۋە ئىسكەنجىسىدىن چىقالماي ، غۇنچە قىزنىڭ بىرەردەملىك شېرىن

سۆھبىتىدىن، شوخ بېقىشلىرىدىكى ناز ۋە ھارارەتتىن، بۇلبۇلدەك قېقىنداپ
كۈلۈشلىرىدىكى سېھرىي تەبەسسۇمدىن ئۆزىگە بىر خىل روھىي مەدەت ۋە
تەسەللى ئېلىپ كېتىۋاتاتتى. مانا شۇنداق چاغلاردا، ئۇ مۇھەببەتنىڭ ھەقى-
قەتەنمۇ رەھىمسىز ھۆكۈمران، شەپقەتسىز خاقان ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ
قانداقتۇر چەك - چېگرا، قائىدە - نىزام دېگەنلەرنى بىلمەيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ
پەقەت ئۆزىگە خاس ئالاھىدە قائىدە - نىزاملىرى بارلىقىنى چۈشىنىپ،
ئۆزىنىڭ تەلەيسىز تەقدىرىگە تەن بېرىپ ئۆتمەكچى بولاتتى.

ئۇ غۇنچەقىزنى يەنە بىر قېتىم كىنوغا تەكلىپ قىلىشنى ئويلىدى.
شۇنداق قىلغاندا، يۈرىكىدىكى كۆيۈك ھارارىتى بىرئاز پەسلەپ، بىرنەچچە
كۈنگىچە ئۆزىدە بىر خىل روھىي كۈچ ۋە قانائەت تۇيغۇسى پەيدا بولاتتى.
لېكىن شۇ كۈنلەردە، يانچۇق قۇرۇق ئىدى. بىر قىزنى كىنوغا تەكلىپ
قىلغانىكەن، ئەدناسى، تۆت موچەنگە ئىككى بېلەت ئېلىشى، ئىچ پۇشۇقى
چىقىرىش ئۈچۈن، ئىككى موچەنلىك گازىر ئېلىشى، بۇنىڭ سىرتىدا يەنە
يانچۇقتا، كىنودىن چىقىپلا ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش ئۈچۈن گاز سۈيى ياكى
مېۋە سۈيى ئىچىدىغانغا بەش - ئالتە موچەندەك پۇل بولۇشى كېرەك. لېكىن
ئۇنچىلىك پۇل ھازىر ئاقنىيازدا يوق. بىر ئايدا بىر قېتىم بېرىدىغان ئۈچ يۈەن
تۇرمۇش پۇلىمۇ يەنە ئون ئىككى كۈندىن كېيىن تارقىتىلىدۇ، تېخى ئۇ
تارقىتىلغىچە چاچلار ئۆسىدۇ، كىيىملەر كىرلىشىدۇ، تاماكىمۇ تۈگەيدۇ. دې-
مەك ئۇ پۇلىمۇ ساتىراشقا كېتىدۇ، مۇنچىغا تۆلىنىدۇ، سوپۇن ئالىدۇ، تاماكا
ئالىدۇ... ۋاي خۇدايىمەي!... قۇرىسۇن بۇ نامرات ئوقۇغۇچىلىق! تىيىنىنى تى-
يىنگە ئۇلاشتۇرالماي، موھتاجلىق، غۇربەتچىلىكتە ئۆتەمدۇ كىشى!؟...

ئاقنىياز مانا شۇ موھتاجلىقتىن ئازراق بولسىمۇ قۇتۇلۇش ئۈچۈن،
بۈگۈن يەكشەنبىدە مەدىكار ئىشلەش قارارىغا كەلگەنىدى. ئۇ ھەمراھلىرىنى
ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ياتاقتا ئاستا، يەڭگىل ھەرىكەت قىلىپ،
كىيىملەرنى كىيدى، يۈزىنى چالا - بۇلا يۇدى ۋە ئاخشام تەييارلاپ قويغان
يېرىم ناننى داغ سۇغا چىلاپ ئېچىپ، راھەتلىنىپ بىر كېكىردى - دە،

ياتاقتىن چىقتى. سەھەرنىڭ ھاۋاسى ساپ ۋە سالقىن ئىدى، ئۇ ئازادە نەپەس-لىنىپ، غۇلاچ تاشلاپ ماڭاتتى. يىرىمشاق، بۇجغۇر چاچلىرى يىپىنىك شامالدا يەلپۈنۈپ، ئاق خەسە كۆڭلىكى پىرىلداپ ئۇچاتتى. ئۇ يوغان قەدەملەر بىلەن تېز - تېز مېڭىپ، دۆڭ كۆۋرۈكتىكى مەدىكار بازىرىغا بىردەمدە يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە ياقا - يۇرتلاردىن ئېقىپ كەلگەن ھەقىقىي ئىشلەمچىلەرمۇ، لاغايلاپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان بىكار تەلەپلەرمۇ بار ئىدى. بىر چاغدا، ئۇلارنىڭ يېنىغا بېشىغا چىمەن دوپپا، ئۈستىگە ئاق چۇچۇنكە كەمزۇل كىيگەن، ئەللىك ياشلار ئەتراپىدىكى ئاق پىشماق بىر ئادەم كەلدى. ئۇ مەدىكارلارنى بىر قۇر كۆز - ئۆتكىدىن ئۆتكۈزدى، كۈچ ۋە دىتىنى بىلمەكچى بولغاندەك، رەڭگىروينىغا، پۇت - قوللىرىغا زەن سېلىپ قارىدى، ئاخىر ئاقنىياز ئۇنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈندىمۇ قانداق، ئۇدۇللا ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە ئۇنىڭ مۇلايىم يۈزىدىن چىقىپ تۇرغان بالىلارغا خاس ساددىلىق بىلەن ھالاللىقنى كۆرۈپ، كۆڭلىنى توختاتقان ھالدا سورىدى:

— ئۆكام ئىشلەمسىز؟

— ھەئە، ئىشلەي دەپ كەلدىم.

— نېمە ئىش قىلالايسىز؟

— ھەممە ئىشنى قىلىمەن! — دېدى ئاقنىياز ئۆگىلىرى بۇرتۇپ چىققان يوغان، كۈچلۈك قوللىرىنى يېيىپ.

— تام سۇۋايمىز، سۇۋاق لاي ئېتەلەيدىغانسىز؟ — ھېلىقى ئادەم يەنە ئەزۋەيلەپ سورىدى.

— ئېتىمەن ئاكا، ئون نەچچە ياش ۋاقتىمدىن تارتىپ لاي بىلەن ھەپىلەشكەنمەن!

— ياخشى، ئۇنداق بولسا بۈگۈن كارامىتىڭىزنى كۆرىدىكەنمىز - دە! — دېدى ھېلىقى ئادەم ئاقنىيازنى خاتا تاللىمىغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، — ھويلىنىڭ تاملىرى زەيلەپ كەتكەن، شۇنى ئوڭلايسىز، ياخشى ئىشلىسىڭىز، چۈشتە بىر ۋاخ تاماق بىلەن بىر كويي بېرىمەن.

— ئاكا، خاتىرجەم بولۇڭ، ئىشنى سىز رازى بولغۇدەك ياخشى قىلى-
مەن، — دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭ بىلەن بىللە ماڭماقچى بولۇپ، — لېكىن بىر كوي سەل ئاز بولۇپ قالدى، بىر يېرىم كوي بېرىڭ، بولامدۇ؟

ھېلىقى ئادەم بىرئاز تۇرۇپ قالدى، كۆزلىرىنى قىسىپ بىرنەرسىلەرنى ئويلىدى ۋە ئاخىر مۇجمەلرەك قىلىپ:

— قېنى، ئاۋۋال ئىشلەڭ، — دېدى مېڭىشقا تەمشىلىپ، — سىز مېنى رازى قىلسىڭىز، ئىنشائاللا، مەنمۇ سىزنى رازى قىلىمەن!

ئاقنىياز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى، ئۇلار «بىرغىدا مۇنچىسى» نىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، جەنۇبىي يولغا چىقتى ۋە ئۇ يەردىن تۆت كۆۋرۈك تەرەپكە قايرىلىپ كەتتى. بۇ ئادەمنىڭ ئۆيى ئاشۇ يەردىكى بىر خالتا كوچىدا ئىدى. ئاقنىياز بېغىررەك سىردا سىرلانغان قوش قاناتلىق ئىشىكتىن كىرىپلا، كۆڭلى ۋاللىدا ئېچىلغاندەك بولۇپ كەتتى. ئۈچ ئېغىز ئۆيى بار ئازادە ھويلا پاكىز ھەم كۆركەم ئىدى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى رەڭمۇ رەڭ گۈللەر بىلەن جۇلالىنىپ تۇرغان چاققانغىنە گۈللۈك ئادەمنىڭ كۆزىنى چاقاتتى. قىزىل تاجى، گۈلەسمەن، ئەجدىھاگۈل، ئەنبەرگۈل ۋە قىزىل، ئاق، ھالرەڭدىكى ئەتىرگۈللەر بەس - بەستە پورەكلەپ، ئېچىلىپ، ھويلىغا كۆڭۈلنى غىدىقلى-غۇچى خۇش بۇي ھىد چېچىپ تۇراتتى. گۈللۈكنىڭ چەت - چۆرىسىگە تىكىلگەن كاۋىلارمۇ يايراق چىقىرىپ، پىلەك يېيىپ، ئۆگزىگە تارتىلغان يىپلارغا بىرەر غۇلاچچە يۆگىشىپ چىققانىدى. ئىشقىلىپ، تاملىرى ئاقارتىلغان، گۈللۈكى تۇجۇپىلەپ پەرۋىش قىلىنغان، ھەممە نەرسىلەر دىت بىلەن جاي - جايىغا قويۇلغان رەتلىك، پاكىز بۇ ھويلىغا قارىغاندا، بۇ ئۆيدە قانداقتۇر گۈزەللىككە ئامراق، تەبىئەتنى سۆيىدىغان چىۋەر، ئىشچان بىرسى-نىڭ بارلىقىنى جەزىم قىلغىلى بولاتتى.

— بىزنىڭ ئۆي مۇشۇ ئۇكام، — دېدى ھېلىقى ئادەم ئاقنىيازنىڭ دىققىتىنى بۆلۈپ، — قىلىدىغان ئىش ئەنە ئاۋۇ يەرلەرنى ئۇلداش، — ئۇ قولى بىلەن ھويلا تاملىرىنىڭ زەيلەپ كەتكەنلىكىدىن ھاكلىرى ئۆركۈپ، قارا

سۇۋاقلىرىمۇ تۈكۈلۈپ تۇرغان ھۆلىنى كۆرسەتتى، — لايىنى مانا مۇشۇ يەرگە ئازراق ئورەك كولاپ ئېتىسىز، ئەنە ئاۋۇ يېڭى توپا، سامان، مانا كەتمەن، سۇ ئاۋۇ يەردە...

ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئىككى - ئۈچ تاغار كەلگۈدەك ئەت توپا، بىرەر مىشكاپ سامان تۇراتتى. سۇمۇ گۈللۈكنىڭ يېنىدىكى تۇرۇبىدا تەييار ئىدى. ئاقنىياز دەرھال ئىشقا چۈشۈپ كەتتى، دەسلەپ كەتمەننى غۇلاچلاپ چېپىپ، لاي ئورىكىنى كولىدى، ئاندىن سەندەل كەشىنى، كۆڭلىكىنى. شىمىنى سېلىپ تاشلاپ، مايكا ۋە كۇسار بىلەنلا لاي ئېتىشكە باشلىدى. ئۇ ئىشنى شۇنداق كۈچ ۋە دىت بىلەن ئىشلىدىكى، گۈللۈكنىڭ يېنىدا ئۇنىڭغا قاراپ، چاي ئىچىپ ئولتۇرغان ئۆي ئىگىسىمۇ چىن كۆڭلىدىن تەسىرلىنىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ، سامان ئارىلاشتۇرۇلغان لايىنى كەتمەن بىلەنلا ئەمەس، بەلكى تىزىغىچە پاتقاققا چۈكۈپ، پېتىقداپ، چەيلەپ ئېتىۋاتاتتى. بۇنداق ياخشى پىشۇرۇلغان، ئۆزلۈك لايدا سۇۋالغان يەرنىڭ ھەم سىلىق، ھەم مەزمۇت بولىدىغانلىقىنى ئۆي ئىگىسى ياخشى بىلەتتى. شۇڭا ئۇ، ئاقنىيازدىن بەكمۇ رازى بولدى ۋە تەسىرلەنگەنلىكىدىن ئۇنى بىردەم ئارام ئېلىپ، چاي ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى.

— ئۇكام، كىچىككىنە دېمىڭىزنى ئېلىپ، بىرەر پىيالە چاي ئىچىۋېلىڭ.

— رەھمەت ئاكا، تېخى چارچىمىدىم، — دېدى ئاقنىياز چاچلىرىنىڭ ئارىسىدىن سىرغىپ ئېقىۋاتقان تەرلەرنى بىلىكى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ، — ئاۋۋال لايىنى ئوبدانىراق پىشۇرۇۋالاي...

نۇرغۇن كۈچ ۋە ئەجىردىن كېيىن لايمۇ تەييار بولدى. ئاقنىياز بىرئاز دېمىنى ئېلىپ، بىر - ئىككى پىيالە چاي ئىچىپ، ئەمدىلا تام ئۇلداشقا كىرىشىۋىدى، سىرتتىن قانداقتۇر بىرسىنىڭ تونۇش ئاياغ تىۋىشى ئاڭلانغاندەك بولدى. ئاياغ تىۋىشى يېقىنلاشقانسېرى ئاقنىياز ئۇنىڭ قۇلىقىغا ناھايىتىمۇ سىڭىشلىق، تونۇش ئاۋاز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. كىمدۇ بۇ؟ غۇنچەقىز

بولۇپ قالمىسۇن يەنە ؟ ياق، ئۇ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ ؟ ... ئاقنىياز ئويلاپ، قىياس قىلىپ، بىرەر پىكىرگە كەلگۈچە، تاقىلىدىغان ئاياغ ئىگىسى — بېشىغا پىستە رەڭلىك كاپرون ياغلىق چىگكەن، ماگلاي چاچلىرىنى بۇدرە قىلىپ، كىچىككىنە خۇرۇم سومكىسىنى پۇلاڭلاتقان ھالدا ھويلىغا كىرىپ بولدى. ئاقنىياز ئۇنىڭغا قاراپلا، داڭ قېتىپ قالدى.

— ئاقنىياز، سىز ...

— سىز ... غۇنچەقىز ...

ھەر ئىككىسى بىر - بىرىگە قارىغىنىچە بىر دەقىقە ئۈنسىز تۇرۇپ قالدى. ئاقنىيازنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ، تاتارغاندەك، چەكچەيگەن كۆزلىرى قاندىقتۇر بىر ئوڭايسىزلىق، خىجىللىق تۇيغۇسى بىلەن پارقىراپ كەتكەندەك بولدى. لېكىن غۇنچەقىزنىڭ چەرەنىگىدەك دۈگىلەك، يوغان كۆزلىرى خۇشال ۋە ئۇتىلۇق ئىدى، خۇددى سەبىي بالىلارنىڭكىدەك غەرەزسىز پارقىرايتتى. ئۇ دەرھال ئۆزىگە كېلىپ، ئاقنىيازنى ئوڭايسىز ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئالدىراپ - تېنەپ سۆزلەشكە باشلىدى:

— مېنىڭ ئۆيۈم مۇشۇ، ئاخشام ھەدەمنىڭكىدە قونۇپ قالغان، دادام سىزنى تېپىپتۇ - دە، ئەجەب ياخشى بوپتۇ ...

ئۆي ئىچىدىن ھېلىقى ئادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

— غۇنچە قىز، كەلدىڭمۇ قىزىم !

غۇنچە قىز ئاقنىيازغا «ھازىرلا چىقىمەن»دەپ قويۇپ، دادىسى، ئانىسى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ھويلىدا يالغۇز قالغان ئاقنىياز خۇددى بىرسى تۇيۇقسىز كومشىرىغا كېلىشتۇرۇپ مۇش قويغاندەك، سىلكىنىپ ئېسىگە كەلدى. ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر، قولىدىكى سۇۋاق سايمانلىرىنى تاشلاپ، ئەتراپىغا ئەلەڭلەپ قارىدى، بايا سېلىپ تاشلىغان كىيىملىرىنى ئىزدىدى، لېكىن كىيىمى كۆرۈنمەيتتى، بەلكى ئۇنى ھېلىقى ئادەم پاكىزرەك تۇرسۇن، دەپ ئۆيگە ئەكىرىپ قويدىمىكىن ؟ ئاقنىياز ئالدىراپ قالدى. ئەمدى كۈتۈپ تۇرۇشقا بولمايتتى، غۇنچە قىز يەنە ھويلىغا چىقىپ قالسا، بۇ يەردىن

قوتۇلۇش تەس ئىدى. شۇ تاپتا، ئاقنىيازنىڭ كاللىسىدا بىرلا پىكىر — ئۆزى ياخشى كۆرگەن بىر قىزنىڭ ئۆيىدە مەدىكار ئىشلەشتىنمۇ ئارتۇق خورلۇقبارمۇ، دېگەن غەلىتە بىر پىكىر ھۆكۈمران ئىدى. بۇ پىكىر زادى نەدىن كەلدى، ئۇنىڭغا قانداق تەسىر قىلدى، ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. بەلكىم بۇ يىراقتىكى غايىبانە كۈندىشى سۇلتاننى ئويلاپ، ئۆزىگە سېلىشتۇرۇپ شۇنداق پىكىرگە كەلگەندۇ...

راست، بايا ئۇنىڭ كاللىسىدىن — غۇنچە قىزنى كۆرگەن ئاشۇ مىنۇتتا — شۇنداق بىر پىكىر غىلىدە ئۆتكەندەك قىلغانىدى: ئەجەبا، ئۇ چەت ئەلدە ئوقۇپ، ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك ئەركىن - ئازادە يۈرسۇنۇ، مەن بۇ يەردە مەدىكار ئىشلەيمەن!... غۇنچە قىزنىڭ ئۇنىڭدىن مېھرىنى ئۈزەلمەسلىكى ئۇنىڭ ئاشۇ ئەۋزەل شارائىتى ئەمەسمۇ؟ مەن ئۆزۈمنى قايسى دەرىجىگە چۈشۈرۈپ قويدۇم - ھە!... ئاھ خۇدا، بۇ ھاياتتا نېمە ئۈچۈن خوشاللىقتىن ئازاب كۆپتۇ! نېمە ئۈچۈن، جاۋابتىن سوئال كۆپتۇ!؟...

ئاقنىياز ئاشۇنداق چىگىش ۋە ئازابلىق خىياللارنىڭ قىسىشى بىلەن ئىشنى تاشلاپ قېچىش قارارىغا كەلدى. لېكىن كېيىمچۇ؟ ئاپلا، ماۋۇ پېشكەللىكنى! ئۇ ئالدىراپ، تىت - تىت بولۇپ تۇرغاندا، ئىچكىركى ئۆينىڭ ئىشىكى غىچىرلاپ ئېچىلغاندەك قىلدى، ئاقنىياز غۇنچە قىزغا يەنە كۆرۈنۈپ قېلىشنى خالىمىدى، ئۇ كىيىم - كېچەك، ئۇيات - نومۇس دېگەنلەرنى پۈتۈنلەي كاللىسىدىن چىقىرىپ، ئۆزىنى ئىشىككە ئاتتى!

خۇداغا شۈكۈر، ئۇنىڭغا خالىي، خىلۋەت يول تېپىلدى. ئۇ شارقىراپ سۇ ئېقىۋاتقان «ياشلار ئۆستىڭى» نى بويلاپ، يۇقىرىغا ماڭدى. ئاندا - مۇندا ئۇچراپ قالىدىغان كىشىلەر ئۇنىڭ يېرىم يالىڭاچ تۇرقىغا قاراپ «تەنھەرىكەتچى ئوخشايدۇ» دېگەن خىياللار بىلەن ئۆتۈپ كېتەتتى. ئاقنىياز ئۆستەڭدە پۇت - قوللىرىنى يۇيۇپ، بىر پەس ئارام ئېلىش ئۈچۈن سېمونت قاشقا چىقىپ ئولتۇردى. ئەمدى ئۇنىڭ كاللىسىدا يەنە يېڭى پىكىر تۇغۇلدى. سۆيگۈ - مۇھەببەتنىڭ نازۇك يەرلىرىنى ئويلاپ، يىگىتلىك غۇرۇرىغا ئېلىپ، غۇنچە

قىزنىڭ ئۆيىدىن چىقىشىنىڭ قاچتى، ئەمدى نەگە بارماقچى؟ كۆپكۆندۈزدە مۇشۇ پېتى — ئېيىقتەك يېرىم يالىڭاچ ھالدا مەكتەپكە قايتىشقا بولامدۇ؟! قىزلار ئۇچراپ قالسا قانداق قىلىدۇ، ساۋاقداشلىرى كۆرسە نېمە دەيدۇ؟ ئەگەر سەلەي قاشاڭ ئۇنى مۇشۇ پېتى كۆرۈپ قالسا، شۇ ھامانلا «ئاقنىياز كېيىم - كېچەكلىرىنى قىماردا ئۇتتۇرۇپتۇ» دەپ لەتىپە توقۇپ تارقىتىشتىن يانمايدۇ! ھەي ئاقنىياز، ساڭا مەدىكار ئىشلەشنى، پۇل تېپىپ قىزلارنى كىنوغا ئەكىرىشنى كىم قويۇپتۇ!؟ كىتابىڭنى ئوقۇپ، شېئىرىڭنى يېزىپ، گۈلنى دېرىزىنىڭ سىرتىدىن پۇراپ يۈرۈۋەرسەڭ بولماسمىدى؟! ...

ئۇ، ئۆز - ئۆزىنى كايىغانمۇ بولدى، لېكىن ئىش ئۆتۈپ كەتكەندە پۇشايمان قىلىش ئەخمەقلىق ئىدى. ئاقنىياز ئورنىدىن تۇرۇپ ئەتراپقا قاردى، غەرپ تەرەپتە ئۇنىڭ كۆزىگە مۇتەللىپنىڭ قېلىن قارىياغاچلىقى كۆرۈندى. بۇ يەر ئۇنىڭغا تونۇشلۇق ئىدى، بىرنەچچە قېتىم ساۋاقداشلىرى بىلەن دەرس تەكرارلاشقا كەلگەنىدى. ئۇ شۇ يەرگە بېرىپ، كۈننىڭ كەچ بولۇشىنى كۈتۈش قارارىغا كەلدى، قاراڭغۇ چۈشكەندە مەكتەپكە بىمالال قايتالايتتى، ياتىقىغىمۇ خاتىرجەم ئۇسۇپ كىرەلەيتتى ...

ئۇ يەنە شۇ ئۆستەڭنى ياقىلاپ مېڭىپ، ھايالشمايلا، مۇتەللىپنىڭ قارىياغاچلىقىغا كېلىۋالدى. قارىياغاچلىق سالقىن ھەم خىلۋەت ئىدى. تارام - تارام ئېرىقلاردىن شىلدىرلاپ، سۈزۈك سۇ ئېقىپ تۇراتتى. تەرەپ - تەرەپكە چاتاقلاپ، يېيىلىپ ئۆسكەن قېرى، باراقسان دەرەخلەرنىڭ ئاسما شاخلىرى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ، گىرەلىشىپ، قارىياغاچلىقنى قاراڭغۇلاشتۇرۇۋەتكەنىدى. ھەر خىل قۇشلار پىرىلداپ ئۇچۇپ، چىرايلىق تىللىرى بىلەن ۋىچىرلىشاتتى، بولۇپمۇ، دەرەخلەرنىڭ ئېگىز، قويۇق شاخلىرى ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغان بۇلبۇللارنىڭ خەندە ئۇرۇپ سايرىشى بۇ يەرنى ئادەمنى ھۇزۇرلاندۇرىدىغان سىرلىق تۈيغۇلار ئالىمىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. ئاقنىياز قارىياغاچلىقنىڭ ئىچكىرىسىگە كىردى، ئېرىق بويىدىكى يېشىل چىملىققا سوزۇلدى ۋە پوكىنىنى نەم يەرگە يېقىپ، بۇلبۇللارنىڭ

سايرىشىدىن ھوزۇرلىنىپ ياتتى. قويۇق دەرەخزارلىق، سالقىن ھاۋا، بۇلبۇل ۋە ئۇنىڭ سايرىشى، بۇنىڭغا قوشۇلۇپ، ۋۇجۇدىنى ئوت - ئاتەش بولۇپ كۆيدۇرۇپ يۈرگەن مۇھەببەت سەۋدالىقى، غايىبانە كۆڭۈلدەشلىك قاتارلىقلار ئۇنىڭ قەلبىدە كۆتۈرۈلۈپ، مەۋج ئۇرۇپ، ناھايىتى چوڭقۇر ۋە نازۇك شېئىرىي پىكىرلەرنى ئويغاتتى. پىكىرلەر پىشىپ، تاۋلىنىپ، شۇنداق چىرايلىق مىسرالارغا ئايلاندى ۋە بۇ مىسرالار ئۇنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسىدىن بىرمۇ بىر ئۆتۈشكە باشلىدى:

بۇلبۇلۇڭ كەپتۇ جېنىم سېنى سېغىنىپ،
چىللىۋال بۇلبۇلچە سايراپ قېشىڭغا.
قانچە چۆل - دەشتلەرنى باسقاندۇ ھېرىپ،
سۆي ئۇنىڭ مەڭزىگە، قوندۇر بېشىڭغا!
....

ئۇنىڭ سەگەك، ئۆتكۈر كاللىسىدا مۇشۇنداق شېئىرىي پىكىرلەردىن بىر قانچىسى پەيدا بولدى ۋە ئۇلار ئاستا - ئاستا مىسرالارغا ئايلىنىپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل دەپتىرىگە يېزىلدى...

كۈن تىكلىشىپ، چىڭقى چۈشتىن خەۋەر بەردى، ھەر كۈنى ئۈچ ۋاخ تاماقتا — گەرچە غورىگىل ۋە ئاز - ئاز بولسىمۇ — كۆنگەن قورساق ئەمدى تارتىنىشقاندەك، ئاچقاندەك بولدى. ئۇنىڭ كۆزىگە ھەر خىل نانلار بىلەن تاماقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى، ئۇ ئويلىماسلىققا، كۆرمەسلىككە تىرىشىپ، پىكرىنى باشقا ياققا قاچۇرغان، كۆزىنى يۇمۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن داستىخانغا تىزىلغان خۇش پۇراق نانلار بىلەن تەخسە، چىنىلەرگە تولدۇرۇلغان ياغلىق ياگزا مەززىلىك تاماقلار ئۇنىڭ باش - كۆزى ئەتراپىدا پىرقىراپ ئايلىناتتى، ئۇچاتتى. بۇ خىيالىي مەنزىرىلەر ئۇنىڭ ئىچىمۇ ئىشتىيىنى ئېچىپ، شۆلگەي بەزلىرىنىڭ خىزمىتىنى كۈچەيتىۋەتتى، ئۇنىڭ ئاغزىغا ئىختىيارسىز سېرىق سۇ كەلدى ۋە ئۇنى دەممۇ دەم غورتۇلدىتىپ يۇتۇشقا باشلىدى. ئاخىر ئۇ بىرئاز بولسىمۇ نەپسىنى بېسىش ئۈچۈن، ئېرىقتىكى

مۇزدەك سۇدىن ئۇچۇملاپ ئىچتى . لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ تاماقنىڭ ئورنىنى با-
سالمايتتى ، شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇ «قورسىقىمنى لىقلىۋالدىم» دېگەن ئالداش
تۇيغۇسى بىلەن ئۆزىنى بەزلەپ ، مەلۇم ۋاقىتنى ئۆتكۈزدى . كۈن غەربكە
ئاغدى ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاقنىيازنىڭ ئاچلىق ئازابىمۇ ئەۋجىگە
چىقتى . ئەمدى ئۇنىڭ ئاشقازىنى تۆۋەنگە تارتىشىپ ، قورسىقىنى خۇددى
قۇرت - قوڭغۇزدەك بىر نەرسىلەر چېقىۋاتقاندەك ، ئازابلىق بىر تۇيغۇ پەيدا
بولۇشقا باشلىدى . ئۇ ياتقان يېرىدىن ئۆرە بولۇپ ، بىر توپ كاداڭ قارىياغاچقا
يۆلەندى ، ئۇنىڭ يوغان غولىنى بوغماق - بوغماق ئۆسمىلەر قاپلاپ كەتكەچ-
كە ، ئاقنىيازنىڭ دۈمبىسىنى ئاغرىتتى ، لېكىن ئۇ ھازىر بۇنداق جىسمانىي
ئاغرىقنى سەزمەيتتى . ھازىر ئۇنىڭ پۈتۈن نېرۋىلىرىنى ئىگىلىۋالغان نەرسە
ئاچلىق ۋە ئۇنىڭ زەھەردەك ئاچچىق ئازابى ئىدى . ئۇنىڭ شۇنداق بېجىرىم
تېنى ئاستا - ئاستا ماغدۇرسىزلىنىپ كېتىۋاتاتتى ، شۇنداق ئۆتكۈر ، روشەن
پىكرىمۇ بارغانسېرى خىرەلىشىپ ، «نان» دېگەن بىر ئۇقۇمنىڭ دائىرىسىدىن
نېرى ئۆتەلمەيۋاتاتتى . شۇ ئەسنادا ، ئۇنىڭ ئېرىقتىكى سۇغا تىكىلىپ تۇرغان
خىيالچان كۆزى تۆۋەن ئېقىمدىن پىلتىڭلاپ ئۈزۈپ كەلگەن بارماقچىلىك
ئىككى بېلىققا چۈشتى . ئۇ ئۆزىگە ئەمەك تاپقاندەك خۇشال بولۇپ ، ئېرىققا
ئېڭىشتى ۋە بىردەم بولسىمۇ ، ئاچلىقنى ئۇنتۇش ئۈچۈن ، بېلىقنىڭ سۇدىكى
ئەركىن ، غەمسىز ھەرىكەتلىرىنى تاماشا قىلىشقا باشلىدى . كىچىككىنە بېلىق-
نىڭ ھاياتلىقى ئۈچۈن ، ياشاش ئۈچۈن ، ئېقىمغا قارشى شىددەت بىلەن
پىلتىڭلاپ ئۈزۈۋاتقانلىقى ، ئۆز يولىدا ئۇچرىغان نەرسىلەر ئىچىدىن ناھايىتى
مۇشەققەت بىلەن يەم تېپىپ يەۋاتقانلىقى ۋە قاپقارا كۆمۈچاقلار بىلەن
نېمىلەرنىدۇ تالىشىپ ئېلىشىۋاتقانلىقىغا قاراپ ئولتۇرۇپ ، ئاقنىيازنىڭ بىردىنلا
تەپەككۈرى جانلاندى . پىكىر يوللىرى ئېچىلىپ كەتتى . شۇ ھامان ئۇنىڭ
ئېسىگە تېخى يېقىندىلا ئوقۇغان ئامېرىكا يازغۇچىسى جېك لوندوننىڭ «ھاياتقا
مۇھەببەت» دېگەن مەشھۇر ھېكايىسى كەلدى . بۇ ھېكايىنى ئۇ بىر ئەمەس ،
ئۈچ قېتىم ئوقۇغان ، ئۇنىڭدىن ھاياتنىڭ قىممىتىنى ، گۈزەللىكىنى سەزگەن ،

ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن باتۇرلۇق ۋە قەيسەرلىك بىلەن مەردانە ياشاشنىڭ لازىملىقىنى ھېس قىلغان. قىسقىسى، ئۇنىڭدىن ھاياتلىق ئۈچۈن، ياشاش ئۈچۈن تۈگىمەس - پۈتمەس مەنىۋى كۈچ - قۇۋۋەت ئالغانىدى. بايىقى بېلىقلارغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ھېكايىدىكى ئاچلىق دېۋىسى بىلەن، ئاغرىق ئازابى بىلەن، شەپقەتسىز تەبىئەت بىلەن، يىرتقۇچ ھايۋانلار بىلەن يەككە - يېگانە جەڭ قىلىپ، ئاخىرقى تىنىقى قالغۇچە ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەشكەن قەيسەر، ئىرادىلىك، ئەزىمەتنىڭ يارقىن سىماسى كەلدى. ئاقنىياز ئۇنىڭدىكى جاسارەت، ئىرادە ۋە كۈچ - قۇۋۋەتتىن ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى يوشۇرۇن كۈچ بىلەن ئىقتىدارنىڭ تەڭداشسىزلىقىنى ھېس قىلغانىدى. ئۇ ئادەم بىرنەچچە كۈن ئاچ قالغاندا جانىنى ساقلاش ئۈچۈن ئاخىر جىلغىدا ئۆمىلەپ يۈرۈپ، ئوت - چۆپلەرنى، ياۋا گىياھلارنى خۇددى كالىدەك يالماپ يېگەن، كۆلچەكتىكى بارماقتەك تەڭگە بېلىقلارنى تۇتۇپ خام پېتى چاينىغان، كەكلىك ئۇۋىسىدىن ئەمدىلا تۇخۇمنى يېرىپ چىققان كەكلىك باللىرىنى تۇتۇپ، تىرىك پېتىچىلا ئاغزىغا سالغان، كەكلىك باللىرى ئۇنىڭ چىشلىرى ئارىسىدا خۇددى تۇخۇم شاكىلىدەك قىرسىلىغان، ئۇ يەنە ھاياتلىق ئۈچۈن، يىرتقۇچ بۆرىلەر غاجىلاپ تاشلىۋەتكەن بۇغا بالىسىنىڭ ئۇستىخانلىرىنى ئاغزىغا سېلىپ، چىشلىرى سۇنۇپ كەتكۈچە چاينىغان، شورىغان، ھەتتا ئۇستىخاننى تاش بىلەن يەنجىپ، ئاچكۆزلۈك بىلەن يۇتقان... شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئۆزىنى پايلاپ يۈرگەن كېسەل بۆرىنىڭ ھەر خىل خىرىسلىرىغا تاقابىل تۇرغان، ئاخىر ئۇنى يېيىش ئۈچۈن ئاغزىنى ئاچقاندا، بۆرىنىڭ كېكىرتىكىدىن چىشلەپ ئۆلتۈرگەن... ياشاش بۇ ئادەم ئۈچۈن شۇنداق مۇشكۇل، ئاز[illegible] بولسىمۇ، ھايات ئۇنىڭغا شۇنداق دەرد - ئەلەم ۋە كۈلپەتلەرنى ئاتا قىلسىمۇ، ئۇ يەنىلا مەڭگۈ ئارام تاپىدىغان، قىينىلىش، ئازابلىنىش ۋە بارلىق پېشكەللىكلەردىن بىراقلا قۇتۇلىدىغان ئۆلۈمنى خالىمىغان! نېمىشقا خالىمىغان؟ چۈنكى، ئۇنىڭ تېنى بىلەن جېنىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرغان ھايات رىشتىسى شۇ قەدەر مۇستەھكەم، شۇ قەدەر شېرىن ئىدى. ھايات گۈزەللىككە،

كۈچ ـ قۇۋۋەتكە، جۇشقۇنلۇققا تولغان تېتىك، ساغلام هايات ئىدى. ئۇ شۇنچە يىل ياشاپ، شۇنچە ئازاب ـ ئوقۇبەتلەرنى چەككەندىن كېيىن، ئۆلۈپ كېتىشنى تولىمۇ قاملاشمىغان ئىش ھېسابلايتتى. تەقدىر ئۇنىڭغا ھەرقانچە شەپقەتسىزلىك قىلغان، جېنى تومشۇقىغا كېلىپ قالغان بولسىمۇ، ئۇ ئۆلۈمگە بويسۇنۇشنى خالىمىدى، ئۆلۈمنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشتى. ئۇنىڭ نەزەرىدە، مانا شۇنداق باتۇرلۇق، مەغرۇرلۇق بىلەن ياشاش ھېسابىغا، ھايات تېخىمۇ چىرايلىق، تېخىمۇ مەنىلىك، تېخىمۇ قىممەتلىك بولاتتى!...

ئاقنىياز جېك لوندۇننىڭ قەلىمىدىن چىققان بۇ يالقۇنلۇق ئوبرازنى ۋە ئۇ ھەقتىكى سەھىمى، تەسىرلىك بايانلارنى ئەسلەپ، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۆزىدە يېڭى بىر كۈچنىڭ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىشكە باشلىدى، ئۇ ئۆزىنى قەلبىدىكى ئاشۇ غايىۋى ئادەم بىلەن سېلىشتۇرۇپ، چوڭقۇر خىجىللىق ۋە بىئاراملىق ھېس قىلدى. راست ئەمەسمۇ، ئۇ ئادەم ھەپتە ئاچ قالغان، ئۇنى ئاز دېگەندەك، تەبىئەتنىڭ شەپقەتسىز سىناقلىرىغا، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ مۇدھىش خىرىسلىرىغا دۇچ كەلگەن. شۇنداق ھالەتتىمۇ، ئۇ يەنە قانمۇ قات ئازاب ـ ئوقۇبەتنى، جاپا ـ مۇشەققەتنى، ئاخىرى بېرىپ ئۆلۈمنى يېڭىپ، ھاياتقا، تىرىكلىك كۆرۈنگەن ساھىلغا، ئىنسانلار ئارىسىغا قاراپ، قۇم ئۈستىدە بەئەينى يارىلانغان تاشپاقىدەك تولغىنىپ، سۆرۈلۈپ ئالدىغا ئۆمىلىگەن! ئۇنىڭغا قارىغاندا، ئاقنىيازنىڭ يېرىم كۈن ئاچ قېلىشى نېمىتى!؟ ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى بارمۇ بۇنىڭ!؟ ئۇ تېخى خىلۋەت دەرەخلىكتە، سالقىن ئېرىق بويىدا، ئازراقمۇ كۈچىنى خوراتماي، ئازادە دەم ئېلىپ ياتامدۇ!...

ئاقنىياز ئەنە شۇنداق جانلىق، تەسىرلىك خىياللارغا بېرىلىپ، ئۆزىنى ئەنە شۇنداق يارقىن، يۈكسەك ئوبرازلارغا سېلىشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ، كۈننىڭ ئاللىقاچان پاتقانلىقىنى، قارا ياغاچلىقنى گۇگۇم قاراڭغۇلۇقى قاپلىغانلىقىنى سەزمەي قالدى...

ئەتىسى ئەتىگەندە، ئۇنىڭ ياتىقىدا غۇنچەقىز پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قو-

لىدا ئاقنىيازنىڭ تۇنۇگۇنكى كىيىملىرى تۇراتتى. چىرايلىق قاتلانغان كۆڭلەك بىلەن شىم يۇيۇلۇپ دەزماللانغاندى.

— نېمە قىلغىنىڭىز ئۇ ئاقنىياز ؟! — دېدى غۇنچە قىز دومساراپ، — بىزنىڭ ئۆي خۇددى تۇرمىدەك ھەممىنى ئۇنتۇپ قېچىپسىزغۇ ؟

ئاقنىياز نېمە دېيىشنى بىلمەي قىزدىن كۆزىنى قاچۇردى. ئۇ ئۆزىنىڭ تۈنۈگۈنكى قىلىقىنىڭ زادى نېمە ئۇچۇنلۇكىنى چۈشەندۇرۇپ بېرەلمەيتتى.

— كەچۈرۈڭ، غۇنچە قىز، — دېدى ئۇ ئەيىبكارلاردەك مىسكىن ئاۋازدا، — نېمە قىلغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ! ...

بۇ سۆز ھەرھالدا غۇنچە قىزغا چىن ۋە سەمىمىي تۇيۇلدى. دېمىسىمۇ تۇرمۇشتا، ئادەم بەزىدە ئۆزىمۇ بىلمەي قىلىپ سالىدىغان ئىشلار ئازمۇ ؟ شۇڭا ئۇ، چىرايىنى سەل - پەل ئېچىپ، ئازراق تارتىنغان، قورۇنغان ھالدا، دادىسىنىڭ تۈنۈگۈنكى ئامانەت گېپىنى يەتكۈزدى:

— تۈنۈگۈن سىز قېچىپ كەتكەندىن كېيىن، دادام دەسلەپ خاپا بولدى، كېيىن بىرنەرسىنى چۈشەنگەندەك، ئۆيدىكىلەرگە قالتىس يىگىت ئىكەن، ياخشى يىگىت ئىكەن، قاراڭلار، ئوقۇۋېتىپمۇ ئۆزىنى خار قىلماي، كۆچىنى خار قىپتۇ، بۇنداق ھالال، غۇرۇرلۇق يىگىت كەم تېپىلىدۇ، دەپ سىزنى بەك ماختاپ كەتتى ! — دېدى، لېكىن دادىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا «بالا قىلىۋالسا بولغۇدەك يىگىت ئىكەن» دېگەن گېپىنى يوشۇرۇپ قالدى.

ئاقنىياز ئۇچۇن غۇنچە قىزنىڭ ئاغزىدىن شۇنچىلىك ماختاش گەپلەرنى ئاڭلاشمۇ يېتىپ ئاشاتتى.

— دادىڭىزنىڭ ياخشى كۆڭلىگە رەھمەت، — دېدى ئۇ غۇنچە قىزنىڭ قولىدىكى كىيىملىرىنى ئېلىۋېتىپ، — ئېيتىپ قويۇڭ، دادىڭىز مەندىن رەنجىمىسۇن ! سىزگىمۇ رەھمەت، كىيىملىرىمنى يۇيۇپ ئاۋارە بوپسىز !

— ئەرزىمەيدۇ، خوش، مەن كەتتىم !

ئۇلار سوغۇق كۆرۈشۈپ، ئىسسىق خوشلاشتى.

4

ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بۇگۈنكى پارتىيە ئۆگىنىشىدە، سەلىم ئەپەندى بىلەن ھاۋاز بەختى يەنە تۇتۇشۇپ قالدى. ئۆگىنىش دەسلەپ گېزىت ئوقۇش-تىن باشلىنىپ، ئاخىرى فاكۇلتېتنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتى ئۈستىگە كەلگەندە، ھاۋاز بەختى سۆزلەپ مۇنداق دېدى:

— ئوقۇغۇچىلارنىڭ سەۋىيىسىنى نوقۇل مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن ئۆلچىگەندە، خاتا بولىدۇ. ئەگەر شۇنداق قىلىنسا، بۇ پرولېتارىيات ئۆلچىمىنى بۇرژۇئازىيىنىڭ جېڭىغا سالغانلىق بولىدۇ. لېكىن، ھازىر بىزدە شۇنداق ئىش يۈز بەردى، بەزى ئوقۇغۇچىلار ھە دېسىلا ھېكايە، شېئىر، ماقالە يېزىشقا بېرىلىپ، سىياسىي بىلەن كارى بولمايۋاتىدۇ. بەزىلەرگە قەلەم ھەققى دېگەن ئىشىكتىنمۇ، دېرىزىدىنمۇ، تۈگلۈكتىنمۇ كىرىپ، ئۇلارنى چىرىك بۇرژۇئا تۇرمۇش يولىغا باشلاۋاتىدۇ. بەزىلەر تېخى تەپ تارتماستىن: «بىز ئوقۇتقۇ-چىلاردىن ئېشىپ كەتتۇق، يەنە ئېشىپ كېتىمىز!» دەپ گېدىيىپ يۈرۈشۈۋاتىدۇ...

— ئۇنىڭ نېمىسى يامان!؟ — دەپ ھاۋاز بەختىنىڭ سۆزىنى قايپەل-دىن بۆلۈۋەتتى سەلىم ئەپەندى، — ئوقۇغۇچىلار بىزدىن ئېشىپ كەتسە، بىز ئۇنىڭدىن خۇشاللىق، ئىپتىخارلىق ھېس قىلىشىمىز، ئۇلارغا دىيەك قويۇپ، پىشاك قىستۇرۇپ، تېخىمۇ ئېشىپ كېتىشى ئۈچۈن تۈرتكە بولۇشىمىز لازىم. شۇنداق قىلىش — ھەقىقىي بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ خۇشاللىقى، ئارزۇسى، بەختى!...

— سىز ئالدىرىماڭ، مەن سۆزلەپ بولاي! — دېدى ھاۋاز بەختى ئۆگۈپ، تاتىرىپ، — مەن بۇلارنى ھازىر فاكۇلتېتىمىزنىڭ سىياسىي تۇرمۇ-شىدا ساقلىنىۋاتقان ناچار، زىيانلىق ئىللەت دەپ قارايمەن. ئەگەر بىز بۇنى تەدبىر قوللىنىپ چەكلىمىسەك، تۈزەتمىسەك، بىزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىمىز

بۇلغىنىدۇ، ئاق مۇتەخەسسىلىشىش ئەۋج ئېلىپ، قىزىللىشىش توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ...

— قانداق تەدبىر قوللىنىمىز؟ — كىمدۇر بىرسى تولۇمدىن توقماق چىققاندەكلا سورىدى.

— مېنىڭچە، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ھاۋاز بەختى چوڭ سىياسىئونلاردەك كۆرەڭ قىياپەتتە، — تەدبىر ناھايىتى ئاددىي: بىرىنچىدىن، فاكۇلتېتتا سىياسىي ئۆگىنىشنى كۈچەيتىشىمىز، بۇنى ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىمۇ، ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدىمۇ ئۇزۇن مۇددەت ئېلىپ بېرىشىمىز لازىم؛ ئىككىنچىدىن، ھازىر ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كەڭ ئەۋج ئېلىپ كەتكەن تانسىنى چەكلىشىمىز لازىم. مېنىڭچە، تانسا مەيدانى — مۇھەببەتلىشىش سورۇنى، تانسا ئويناشنىڭ ئۆزى ئىشقىۋازلىق!...

بۇ گەپ بىلەن تەڭ يىغىن مەيدانى داۋالغۇپ، جانلىنىپ كەتتى، ئۇ يەر - بۇ يەردىن ئەجەبلەنگەن، دېلىغول بولغان، قوللىغان ھەم نارازى بولغان پىكىرلەر كۆتۈرۈلدى:

— تانسىنى چەكلەش؟!...

— بۇ قانداق بولار؟...

— توغرا، چەكلىمىسە، بۇلغىنىش بولىدۇ!...

— ئادەمگە مەنىۋى تۇرمۇش كېرەك ئەمەسمۇ؟

— قورساق تويمايۋاتسا، ئويۇن - كۈلكىگە نەدە ھەۋەس!

— ئەمىسە، يىغلاش كېرەكمۇ؟!...

....

— ھازىر قىيىنچىلىق دەۋرى، — دەپ رەسمىي سۆز ئالدى سەلىم ئەپەندى، ئۇ ھاۋاز بەختىنىڭ بايىقى تانسا توغرىسىدىكى «ئۇلۇغ سۆز» لىرىگە قارشى تىغمۇ تىغ ھۇجۇمغا ئۆتكەندى، — ماددىي جەھەتتە بىز ئوقۇغۇچىلارنى قانائەتلەندۈرەلمەيمىز. ئەمدى ئۆزىمىزنىڭ قولىدىن كېلىدىغان مەنىۋى جەھەتتە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى بېيىتىشنىمۇ چەكلىسەك، ئۇ چاغدا

مەكتەپتە قانداق ۋەزىيەت شەكىللىنىدۇ ؟ بۇرۇختۇملۇق ، غەيۋەت - شىكايەت ئەۋج ئالىدۇ ! قورسىقى تويماۋاتقانلىنىڭ ئۈستىگە ، ئازراق ئويۇن - تاماشىنىمۇ چەكلەش — دەل ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك بولىدۇ ! ئەمدى مۇھەببەتلىشىش مەسىلىسىگە كەلسەك ، ئادەم مەلۇم ياشقا يەتكەندە ، جەزمەن مۇھەببەتلىشىدۇ ، توي قىلىدۇ ، بۇ فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياج ، شۇنداقلا جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى ! بۇ ھەرگىزمۇ كىمنىڭدۇ ئىرادىسى بويىچە ، ئۇنداق ياكى بۇنداق بولىدىغان ئىش ئەمەس ! مۇھەببەت تۇرمۇشنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر قىسمى . كىشىلىك ھاياتتا مۇھەببەت بولمىسا ، خۇددى كۆك ئاسماندا قۇياش ، زېمىندا گۈل بولمىغانغا ئوخشاش ، تۇرمۇش قاقاسلىققا ئايلىنىپ قالىدۇ . يىگىرمە ياشتىن ھالقىغان ياشلار دەل «كۆيۈپ قېلىش» ، «مۇھەببەتكە تەشنا بولۇش» دەۋرىدە تۇرغان بولىدۇ . ھەقىقىي مۇھەببەت كىشىگە ئىلھام ۋە كۈچ ئاتا قىلىدۇ ، كىشىلىك ھاياتقا تېخىمۇ گۈزەل مەنىلەر بېغىشلايدۇ ، مۇھەببەت كىشىلىك ھاياتتىكى ئەڭ شوخ ، ئەڭ گۈزەل كۈي ! ... تانسىنى چەكلەش بىلەن ئۇنى توسۇپ قالغىلى ، ئۇجۇقتۇرۇۋەتكىلى بولارمۇ ؟! مېنىڭچە بۇ ئەخمىقانە ئۇرۇنۇش !

— سىز ... سىز سەلىم ئەپەندى ... نېمە دەۋاتىسىز !؟ — ھاۋاز بەختى ئاچچىقلاپ ، دۇدۇقلاپ ، ئولتۇرالماي قالدى ، ئەلپازىدىن ئۆز پىكرىنى توغرا ، توغرا بولغاندىمۇ ، ئاسماندىن - يەرگىچە توغرا دەيدىغان بىر خىل تەلۋە جاھىللىق چىقىپ تۇراتتى .

ھېسسىياتى سۇس ، مىجەزى قوپال كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش تۇيغۇسى ھامان مېھىر - شەپقەتسىز ھەم مەنىسىز بولىدۇ . بۇنداق ئادەملەر خۇددى رەڭگا رەڭ گۈل - گىياھلار ئېچىلغان يېشىل يايلاقتا پەقەت ئوت - چۆپنىلا كۆرىدىغان ئات - كالىغا ئوخشاش ، گۈزەللىككە ، ئېچىللىققا ، قىزغىنلىققا تولغان ھاياتتىن تولۇق بەھر ئالالمايدۇ ! بىزنىڭ ھاۋاز بەختىمۇ ئەنە شۇ خىلغا مەنسۇپ ئادەم بولغاچقا ، ئۇ قاينام - تاشقىنلىققا چۆمگەن بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىدىكى ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ گۈزەل ۋە يۇللۇق ئىنتىلىشلىرىنى چۈشەن-

مەيتتى ، ئۇلارنىڭ مەنىۋى ھاياتتىكى ئوي - خىيال ، تەلەپ - ئارزۇلىرى ئۇنىڭغا بىگانە ئىدى . ياشلارغا خاس جۇشقۇن ، قىزغىن ۋە رومانتىك تۇرمۇش ئۇنىڭغا ھەمىشە تىنچسىز ، ھەددىدىن ئاشقان ھەم يولسىزلىق بولۇپ تۇيۇلاتتى . شۇڭا ئۇ بايىقى پىكرىنى ناھايىتى ئىشەنچلىك ۋە داغدۇغىلىق ھالدا يەنە ئوتتۇرىغا قويدى :

— تانىنى چەكلەش كېرەك !

ئۇ ئۆزىنىڭ قەتئىي پىكرىدىن ، مەغرۇر ئاۋازىدىن ھەۋەسلىنىپ كۈلدى ، لېكىن كۈلكە ئۇنىڭ ئاغزىدىلا ئىدى ، ئىچىدە بولسا ، سەلىم ئەپەندىنى چاياناپ يۈركۈۋەتكۈدەك ئۆچمەنلىك بار ئىدى !

ئۆگىنىش ۋاقتى توشۇشقا ئاز قالدى . تانسا توغرىسىدىكى پىكىرلەر بىر يەردىن چىقمىدى ، ئىككى خىل پىكىرنىڭ قارىمۇ قارشىلىقى خېلى كەسكىن ئىدى . ھەممەيلەن فاكۇلتېت مۇدىرىغا قارىدى ، ئۇ مۇشۇ يەرنىڭ كاتتىسى بولغاچقا ، قائىدە بويىچە ، بىر نەرسە دېيىش كېرەك ئىدى . ئۇ سائەتكە قاراپ قويۇپ قىسقىلا سۆزلىدى :

— يولداشلار ، ئادەم ئاددىي بولىدۇ ، لېكىن ئۇنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش ئاددىي ئىش ئەمەس ! مېنىڭچە ، تۇرمۇشتا مەمۇرىي بۇيرۇق بىلەن چەكلىگىلى بولىدىغان نەرسىلەر بار ، چەكلىگىلى بولمايدىغان نەرسىلەرمۇ بار . تانسا توغرىسىدىكى پىكىرلەرنى مەكتەپ رەھبەرلىكىگە دوكلات قىلىپ كۆرەيلى . چۈنكى ، بۇ فاكۇلتېتىمىزدىكى ئىش ئەمەس ، مەكتەپ خاراكتېرلىك ئىش . بەلكىم بىزنىڭ پىكرىمىز ياخشى بىر تەكلىپ بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس !

× × ×

ھاۋاز بەختى كەچلىك تامىقىنى يەپلا ياتاق ئۆيىگە كىرىپ كەتتى . ئۇ

يەردە چۈشتە كۆرۈشكە ئۈلگۈرمىگەن بۇگۈنكى گېزىتلەر بار ئىدى. ئۇ ئادىتى بويىچە، دەسلەپ گېزىتنىڭ بىرىنچى بېتىگە كۆز يۈگۈرتتى، ئەگەر ئۇ يەردە باش ماقالە ياكى بىر-ەرمۇھىم يىغىننىڭ خەۋىرى بولسا، ئۇ چالا قويماي ئوقۇيتتى، ئادەتتىكى خەۋەرلەر بولغان بولسا، ماۋزۇلىرىنى ئوقۇپ قويۇپلا ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇگۈنكى گېزىتنىڭ بىرىنچى بېتى ئۇنىڭ مەيلىنى تارتالمىدى، ئۇ دەرھاللا ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئۈچىنچى بەتنى ئاچتى. ئۇ يەردىكى «بىلىم يۇرتى» سەھىپىسىدىن نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەرنى بىلىۋالاتتى. مانا، بۈگۈنمۇ ئۇنىڭ كۆزىگە يېڭى ۋە قىزىقارلىق ماۋزۇلار چېلىقتى: «كۈن نېمە ئۈچۈن ئەتىگەن ۋە كەچتە چوڭ كۆرۈنىدۇ؟»، «پوچتىدا نېمە ئۈچۈن يېشىل رەڭ بەلگە قىلىنىدۇ؟» «قۇلاق كولاشنىڭ زىيىنى»، «ئاچچىقسۇنىڭ پايدىسى»... لېكىن ئۇنىڭ دىققىتىنى شۇ سەھىپىنىڭ ئاخىرىدىكى «نېمە ئۈچۈن پاراخوت غەربكە ماڭغاندا بىر سوتكا 24 سائەتتىن ئۇزۇن، شەرققە ماڭغاندا 24 سائەتتىن قىسقا بولىدۇ؟» دېگەن ماۋزۇ تارتىۋالدى. ئۇ «بۇنداق نەرسىلەرنى بىلىپ قويغاننىڭ زىيىنى يوق، بىرەر قېتىملىق سۆزۈمگە قىستۇرۇپ قويسام، كىشىلەر ھەيران قالمامدۇ!» دەپ ئويلاپ، ئۇنى ئالدىراش ئوقۇشقا باشلىدى: «1519 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى بەش دانە ئىسپانىيە پاراخوتى ماگىلاننىڭ يېتەكچىلىكىدە، سالىكار پورتىدىن غەربىي شارغا ساياھەتكە چىقىدۇ، ئۇلار دېڭىز، بوران ۋە دولقۇن بىلەن ئېلىشىدۇ.....»

شۇ يەرگە كەلگەندە، ئىشىك غىچچىدە ئېچىلىپ، ئۆيگە زايىت كىرىپ كەلدى.

— چاقىرىپتىكەنسىز، مۇئەللىم، — دېدى ئۇ ئىشىكنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇرغىنىچە.

— ھە، ھە... توغرا، سىزنى كېلىپ كەتسۇن دېۋىدىم، — دېدى ھاۋاز بەختى قولىدىكى گېزىتنى چاي ئۈستىلىگە تاشلاپ، — قېنى ئولتۇرۇڭ، مانا بۇ يەرگە...

زايىت ئۇنىڭ يېنىدىكى سافاغا ئولتۇردى. ھاۋاز بەختى تاشقىرىقى ئۆيگە بويۇنداپ ۋارقىرىدى:

— ھوي قىزىم، ئاپىڭىزغا دەڭ، چاي تەييارلىسۇن.

— رەھمەت مۇئەللىم، ئۆيدىكىلەرنى ئاۋارە قىلماڭ، — دېدى زايىت تۈزۈت بىلەن، — مەن تاماق يەپلا كەلدىم.

— ئەمىسە، پاراڭلىشىۋېرەيلى، — دېدى ھاۋاز بەختىمۇ تەكەللۇپ قىلمايلا، — قانداق، تۇرمۇش ئىشىدا خاتىرجەم بولغانسىز؟ ھازىر بادامگۈل بىلەن مۇناسىۋىتىڭلار قانداقراق؟

— خېلى ياخشى، — دېدى زايىت ئانچە قانائەت قىلمىغاندەك قىياپەتتە، — ھەرھالدا شەۋكەتتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەندەك قىلىدۇ...

— خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇ ئەمدى سىزگە ئۇگچە قالدى، — دېدى ھاۋاز بەختى ئۇنى قوشلاپ، — لېكىن ئېسىڭىزدە بولسۇن، سىز ئۇنى تولا ماختاپ قۇلاقلىرىنى پاك قىلىۋەتمەڭ، كەپتەرنىمۇ چالا پوكان باقمىسا، قاپاق شالدىرلاتقاندا ئۆگزىگە چۈشمەيدىغان بولۇۋالىدۇ! ئەمدى رەسمىي گېپىمىزگە كېلەيلى، بۈگۈن سىزنى چاقىرتىشىم، بەزى ئىشلارنى سىز بىلەن مەسلىھەتلىشىش. ئاڭلىسام، بەزىلەر بىزنى سولچىللىق قىلىۋاتىدۇ، دەپتۇ. توغرا بىز سولچىلار، بىز شەيئىلەرنىڭ ئالغا قاراپ تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئاكتىپ ئىجتىمائىي كۈچ. بىز سىنىپىي كۈرەش بىلەن شۇغۇللىنىمىز. سىنىپىي كۈرەش ھەرگىزمۇ ئابستراكت ئۇقۇم ئەمەس، بەلكى ئۇ، ئەڭ باي، ئەڭ جانلىق ۋە كىشىنى ئەڭ ھاياجانغا سالىدىغان تۇرمۇش مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىزگە قارشى تۇرىدىغانلار بىزنىڭ دەل مانا مۇشۇ كۈرەشچان ئىرادىمىزدىن ۋە پرولېتارىياتقا خاس قەتئىيلىكىمىزدىن قورقىدۇ! — ئۇ بىر ئاز تۇرۇۋالدى، بايا ئۆچۈرۈپ قويغان تاماكىسىنى قايتا تۇتاشتۇرۇپ دەم بىلەن ئىچىگە تارتتى ۋە ئىچ - ئىچىدىن تولغىنىپ چىقىۋاتقان كۆكۈچ ئىسلارنى پۈۋلەپ بولۇپ، زايىتتىن تاسادىپىيلا سورىدى، — سىز «خۇشى گۇرۇھى» توغرىسىدا ئاڭلىغانمۇ؟

— ھەئە، گېزىت - ژۇرناللاردىن ئازراق ئوقۇغان.

— مانا شۇ «خۇشى گورۇھى» ئەدەبىيات ساھەسىدە ئۇزۇن يىل ياشلارنى زەھەرلەپ كەلگەن «نوپۇزلۇق ئەرباب»، — دېدى ھاۋاز بەختى كۆزلىرىدىن بىر خىل نەپرەت ۋە ئۆچمەنلىك ئۇچقۇنلىرىنى چاچرىتىپ، — ئەنە شۇنداق «كاتتا كىشىلەر» گە پەقەت ئىككى نەپەر «ئاددىي كىشى» تاقابىل تۇرۇشقا جۈرئەت قىلىپ، خۇشى گورۇھىنىڭ بۇرژۇئا ئىدېئالىزمىغا ئوت ئې-چىپ، ئاخىرى «چوڭ مەخلۇق» ئۈستىدىن غالىپ كەلگەن. بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ ئۆزىنى «بىلىملىك، مۇتەخەسسىس» دەپ ئاتىۋالغان بىر «ئەرباب» بار. بەزى نادان ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەزەرىدە، ئۇ شۇنداق قارىلىۋاتىدۇ، لېكىن بىزنىڭ نەزەرىمىزدە، ئۇ «ئاق مۇتەخەسسىسلىش» يولىغا قاراپ كېتىۋاتقان بۇرژۇئازىيىنىڭ كىچىك بىر جارچىسى. ئەمما ئۇنى كىچىك دەپ، سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ، مۇنبەردىن، لېكسىيىلەردىن ۋە بەزى ئوقۇ-غۇچىلارنىڭ قارىغۇلارچە چوقۇنۇشىدىن پايدىلىنىپ، نۇرغۇن پاك، سەبىي ياشلارنى زەھەرلەپ كېتەلەيدۇ. ئۆتكەنكى بىرلەشمە دەرسخانىدا «قىرىق بە-رىنچى» فىلىمى توغرىسىدىكى مۇھاكىمىدە شۇنداق بولدىغۇ! شيۇجېڭجۇيىنىڭ ئەدەبىياتىنى ئەۋرىشكىسى بولغان ئاشۇنداق چوڭ زەھەرلىك چۆپنى ئاشكارا ماختاش كىچىك ئىش ئەمەس! قانداق دېدىم؟

— توغرا مۇئەللىم، ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، — دېدى زايىت ئۇنىڭغا دوست تارتىپ، — سەلىم ئەپەندىنىڭ شۇ كۈنكى سۆزى نۇرغۇن ئوقۇغۇ-چىلارنىڭ كاللىسىنى قايمۇقتۇرۇۋەتتى، نەزەرىيىۋى ئاساسى خېلى ئوبدان ئوقۇغۇچىلارمۇ تېڭىرقاپ قالدى...

— مەن بۇ ئەھۋاللارنى جىن شۇجىغا ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە قويماي ئېيتتىم، — دېدى ھاۋاز بەختى تېخىمۇ دېدىللىشىپ، — ئۇ ئادەم بۇنىڭغا ناھايىتى دىققەت قىلدى ۋە يازما ماتېرىيال تەييارلىشىمنى تاپىلىدى. مېنىڭچە، بىز سەلىمنىڭ لېكسىيىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ باقايلى، بولۇپمۇ، سىز ئۇنىڭ سىنىپتىكى سۆزلىرىگە زەن سېلىڭ...

بۇ سۆز زايىتنىڭ پىكرىنى جانلاندۇرۇپ، ئەسلىمىسىنى كۆچەيتىۋەتتى، ئۇ بىردەم چوڭقۇر ئويغا پاتتى، كۆزلىرىنى قىسىپ، قاشلىرىنى يىمىردى، كېيىن بىردىنلا روھلىنىپ، خوددى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك ھولۇقۇپ سۆزلەپ كەتتى:

— بۇ گېپىڭىز بىلەن بىر ئىش ئېسىمگە كەلدى، مۇئەللىم، ناھايىتى ئېنىق ئېسىمگە كەلدى، سەلىم ئەپەندى تېخى يېقىندىلا دەرس سۆزلەۋېتىپ، مۇنداق بىر گەپنى ئېيتقانىدى، ئويلاپ قارىسام، بۇ گەپنىڭ تېگىدە گەپ باردەك قىلىدۇ...

— قانداق گەپ؟ — ھاۋاز بەختى قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ، زايىتقا يۈزلەندى. زايىت بىر تەرەپتىن ئەسلەپ، بىر تەرەپتىن سۆزلەشكە باشلىدى:

— مۇنداق گەپ، ئۇ مۇنداق دېگەنىدى: «يازغۇچى، شائىرنىڭ مېڭىسى قوي قوتىنى بىلەن توخۇ كاتىكىنىلا ئويلايدىغان ئاددىي دېھقاننىڭ مېڭىسى ئەمەس، شۇنداقلا، سەندەل بىلەن بازغاننىلا كۆزلەيدىغان ئاددىي ئىشچىنىڭمۇ مېڭىسى ئەمەس، يازغۇچى، شائىر دۇنيانى ئويلايدۇ، ئۇنىڭ مېڭىسىگە ئالەم سىغىدۇ، قەلبى چوڭقۇر ھەم چەكسىز دېڭىزغا ئوخشايدۇ!...»

— مانا، مانا! — ھاۋاز بەختى قوللىرىنى كېرىپ، خۇشال بولۇپ كەتتى، — ئەكسىيەتچى دېمىگەندىمۇ، زەھەرلىك سۆزنىڭ نەق ئۆزى. قارىغا، بۇ ئىشچى، دېھقان، ئەسكەر دېگەن شەرەپلىك نامنى ئاشكارا ئىنكار قىلىش، مەسخىرە قىلىش ئەمەسمۇ!؟ ئىشچىلار چوڭ ئىمارەتلەرنى سېلىپ بەرمىسە، دېھقانلار ئاشلىق يەتكۈزۈپ بەرمىسە، بىزنىڭ بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىمىز مەۋجۇت بولۇپ تۇرالامدۇ؟! بىز ئازراق بىر نەرسىنى بىلىۋېلىپلا ئۇلارنى كۆزگە ئىلمىساق بولامدۇ؟! بۇ دەل بۇرژۇئا ئىدىيىسى بولماي نېمە؟! قانداق كىشىلەر ئۆزلىرىنى دېھقانلاردىن زېرەك، ئىشچىلاردىن ئەقىللىك دەپ چاغلايدۇ؟! دەل بۇرژۇئازىيە، چىرىگەن بۇرژۇئازىيە! بولدى، مۇشۇنىڭ ئۆزىلا سەلىمنىڭ ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا ماڭغان بۇرژۇئا زىيالىيسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا يېتىپ ئاشىدۇ. سىز زايىت، بۇلارنى تېزدىن

رەتلەپ، بىر ماتېرىيال قىلىپ يېزىپ چىقىڭ، ئاندىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمزاسىنى چەكتۈرۈڭ، قانچە كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى! قانداق، بۇنچىلىك ئىشنى قىلالايدىغانسىز؟

— ئەلۋەتتە قىلىمەن، مۇئەللىم، — دېدى زايىت ئىخلاسمەنلىك بىلەن، — ئۆز ۋاقتىدا شەۋكەت، ئاقنىيازلارنىڭ مەكتەپكە پاتماي كۆرەڭلەپ كېتىشى ئاشۇ سەلىم ئەپەندىنىڭ يانتاياق بولۇشىدىن بولغان، شەۋكەتقۇ تۇگەشتى، ئەمدى ئاقنىيازنىمۇ كۆرىمىز!

— شۇنداق، چوڭ دەرەخ يىقىلسا، مايمۇنلارمۇ تورزۇيدىغان گەپ! — دېدى ھاۋاز بەختى، — بولىدۇ ئەمسە، ئەتىدىن باشلاپ ئىشقا كىرىشىڭ، ئېسىڭىزدە بولسۇن، ئەگەر تور سېلىنمىسا، بېلىق كۆلدە ياشاۋېرىدۇ، جۇمۇ!

زايىت خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى، ھاۋاز بەختى ھېلىقى گېزىتنى قولىغا ئېلىپ بايا ئوقۇيالماي قالغان يەرگە كۆز يۈگۈرتتى، لېكىن كاللىسىغا ھېچ نەرسە چۈشمىدى، كۆزى گېزىتتە بولغان بىلەن خىيالى سەلىم ئەپەندىدە ئىدى...

5

ئۈچ يېرىم قەۋەت بىنانىڭ 2 - قەۋىتىدىكى بىرنەچچە تۇتاش ياتاقنىڭ چىرىغى يېنىق ئىدى. قارىغاندا، بۇ ياتاقتىكى ئوقۇغۇچىلار نېمە ئۈچۈندۇر مىللىي ئاشخانىدا بولۇۋاتقان كاتتا تانسىغا بارمىغاندەك قىلاتتى. گاۋ شۈجى ئۈدۈل بىناغا كىرىپ، ئاشۇ ياتاقلارنى نىشانلاپ ئىككىنچى قەۋەتكە چىقتى.

ئىشىك يەڭگىل چېكىلدى، ئىچكىرىدىن بىرسىنىڭ سوزۇپ ئېيتقان «مەرھەمەت» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. گاۋ شۈجى ئىشىكنى ئاستا ئېچىپ ياتاققا كىردى، تۆت بولۇڭغا تۆت كارىۋات قويۇلغان تارغىنا ياتاقتا ئالتە ئوقۇغۇچى بىر خىل مالىمانچىلىق ئىچىدە تۇرۇشاتتى، ياتاقمۇ ھەر خىل

تاماكىنىڭ ئاچچىق ۋە قاڭسىق ئىسلىرىغا توشۇپ كەتكەنىدى. ئوقۇغۇچىلار گاۋ شۇجىنىڭ بۇنداق كۆتۈلمىگەن تەشرىپىدىن ھەيران بولۇپ، قانداق ھەرىكەت ۋە قىياپەتتە بولغان بولسا، شۇ پېتى داڭ قېتىپ تۇرۇپ قېلىشتى. بىرسى كارىۋىتىدا قىيپاش يېتىپ، سامان تەكىيىنى قۇچاقلاپ، خۇددى سۆيگىنى بىلەن مۇھەببەتلىشىۋاتقاندەك ھاياجانلىق ھالەتتە ئىدى، يەنە بىرسى ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆرە تۇرغان پېتى شەپكىسىنى قىڭغىر كىيىپ، ئىككى قولىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ، گويا چوڭ بىر شائىرنىڭ يالقۇنلۇق شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىۋاتقاندەك تەسىرلىك ھالەتتە ئىدى... ئىشقىلىپ، ئالتىسى ئالتە خىل چىراي ۋە ئالتە خىل ھەرىكەتتە ھەم كۈلكىلىك ھەم يۇمۇرلۇق قىياپەتلەردە ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى — قانداقتۇر بىر كونسپېكتنى سىقىملىغان پېتى بولۇڭدىكى كارىۋاتتا چازا قورۇپ ئولتۇرغان گۆمۈش چىراي گايىت مايىت تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. قورقۇش، ۋەھىمىدىن ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، لەۋلىرى خۇددى دورۇت ئوقۇۋاتقاندەك، ئىختىيارسىز مىتىلداپ كەتتى، قولىدىكى كونسپېكتنى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا ئۇياققا - بۇياققا تولغاۋېرىپ يىرتىۋەتكىلى تاس قالدى...

سىماۋى رەڭلىك سارجىدىن كاستيۇم - بۇرۇلكا كىيىپ، ئەجدىھا گۈللۈك گالاستۇك تاقىغان گاۋ شۇجى بىر قارىماققا، ناھايىتى خۇش چىراي، قەددى - قامەتلىك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بېشىدىكى قارا سوكنودىن تىكىلگەن پارتىيە شەپكىسى بىلەن پۇتىدىكى لاتا خىيى ئۇستىدىكى كاستيۇم - بۇرۇلكىلارغا ئانچە ماسلاشمىغاندەك، ئۇنى مەتو چىراي قىلىپ كۆرسىتىپ تۇراتتى.

— نېمىشقا تانىسىغا چىقماي، ياتاقتا توڭگۇز توپىقى ئويناپ ئولتۇرۇسىلەر؟ — دېدى گاۋ شۇجى ئىشكىنىڭ يېنىدىكى كارىۋاتقا ئولتۇرۇۋېتىپ، — سىلەر ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغۇ دەيمەن، ئەدەبىياتچى دېگەن گۈزەللىكنى سۆيىمەمدۇ؟ تانسا، ناخشا - مۇزىكا دېگەن نەق گۈزەللىكنىڭ ئۆزى، ئۇنىڭدىن بەھر ئېلىشنى بىلمەمسىلەر - يە؟

— بىلىمىز ، تازا بىلىمىز ! ...

بىر - ئىككى ئوقۇغۇچى شۇنداق دېگەچ ، بايىقى چۆچۈگەن ، ھودۇققان قىياپەتلىرىنى ئۆزگەرتىپ ، ئەركىنرەك نەپەس ئېلىشتى .

— ئەمىسە ، نېمە ئۈچۈن تانسىغا چىقمىدىڭلار ؟ — گاۋ شۈجى بۇ سوئالنى جىددىي تەلەپپۇزدا سورىغان بولسىمۇ ، ئەمما چىرايى ئوچۇق ۋە ئىللىق ئىدى .

ئوقۇغۇچىلار بىر - بىرىگە قارىشىپ ، بىردەم جىم بولۇپ قېلىشتى . بىر ھازادىن كېيىن ، ئارىدىن كىمدۇر بىرسى غەيرەتكە كېلىپ مۇنداق دېدى :

— گاۋشۈجى ، بىزنىڭمۇ ئوتتەك تانسا ئوينىغۇمىز بار ، لېكىن مۇئەللىم ... بىزنىڭ سىياسىي يېتەكچىمىز تانسىغا بېرىشىمىزنى چەكلەپ قويىدى ... كىم بارسا ، ئەخلاق نومۇرىدىن قىرقىيمەن دېدى ... شۇڭا ياتاقتا توڭگۈز توپىقى ئويناپ كۆڭلىمىزنى ئېچىۋاتىمىز ...

گاۋ شۈجىنىڭ قويۇق قاشلىرى يىمىرىلىپ ، كۆزى قىسىلدى .

— قايسى مۇئەللىم ئۇ ؟ — دەپ سوغۇققىنا سورىدى ئۇ .

ئوقۇغۇچىلار بولغۇلۇق بولدى ، دېگەندەك ، سىياسىي يېتەكچىنىڭ ئىسمىنى ئوچۇقلا ئېيتىشتى :

— ھاۋاز بەختى ...

— ھاۋاز بەختى ؟ — گاۋ شۈجى بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالماقچى بولغاندەك خېلى ئويلاندى ۋە ئاخىرىدا «بولدى قوي !» دېگەندەك قولىنى سوغۇق شىلتىپ قويۇپ داۋام قىلدى ، — ھە ، بىلدىم ، ئەمدى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىماڭلار ، تانسىغا بېرىشىڭلارغا مەن رۇخسەت قىلىمەن ، ئەگەر سىلەردىن «نېمە ئۈچۈن باردىڭ !؟ » دەپ سوراپ قالسا ، «گاۋ ئىسىملىك بىرسى ئاتايىن ياتاققا چىقىپ ، بىزنى مەجبۇرىي بارغۇزدى» دەپ ماڭا ئارتىپ قويۇڭلار ، بولامدۇ ؟ — ئۇ ئوقۇغۇچىلارغا بىر - بىردىن قاراپ چىقىپ ، چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ساۋاقداشلار ، ئەسلىدە ، سىلەرگە ناھايىتى ئوبدان يېگۈزۈشىمىز ، كىيگۈزۈشىمىز كېرەك ئىدى ، سە-

لەرگە قانچە قىلساق ئەرزىيتتى، چۈنكى سىلەر 60 - يىللارنىڭ ئەۋلادى، بىزنىڭ نۇرغۇن ئەجدادلىرىمىز، جۈملىدىن ئۆزۈمۇ سىلەرنى بەختلىك كۈنلەرگە ئېرىشتۈرىمىز، دەپ قان تۆككەن! لېكىن ھازىر دۆلەتنىڭ بېشىغا كەلگەن ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن، قولىمىز قىسقا بولۇپ قالدى، شۇ سەۋەبتىن، سىلەرمۇ ئېغىر سىناقلارغا دۇچ كەلدىڭلار، گەرچە ئاراڭلاردىكى بىر قىسىملار ئۈمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك بىلەن سەپتىن چۈشۈپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن كۆپچىلىكىڭلار تەقدىرىڭلارنى دۆلەتنىڭ، خەلقنىڭ تەقدىرى بىلەن باغلاپ، ۋەتىنىمىزنى قۇدرەت تاپقۇزۇش يولىدا جاپاغا چىداپ ئىلىم-پەن ئۆگىنىۋاتىسىلەر، سىلەرنىڭ ناملىڭلار چوقۇم تارىخنامىلەرگە يېزىلىدۇ، ئەۋلادلارمۇ سىلەرنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. مەن بايا نېمە ئۈچۈن سىلەرنى تانسىغا تەكلىپ قىلدىم؟ بىز ھازىر ماددىي جەھەتتە نامرات ھالەتتە تۇرۇۋاتىمىز، سىلەرمۇ يېرىم توق، يېرىم ئاچ ئۆتۈۋاتىسىلەر، ماددىي جەھەتتىكى بۇنداق بوشلۇقنى ھەر خىل مەنىۋى پائالىيەتلەر بىلەن تولدۇرماساق بولامدۇ؟ كوللېكتىپ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى ئادەمنىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى يوقىتىدۇ، ناخشا - مۇزىكا ئادەمدە تېتىك، جۇشقۇن خاراكتېر يېتىلدۈرىدۇ. شۇڭا، دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلارنى ھەر خىل كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى بىلەن خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈڭلار، شۇنداق قىلغاندا، ئاچلىقنىڭ، ئۈمىدسىزلىكنىڭ ئازابىنى يېڭىپ، ھەمىشە روھىي كۆتۈرەڭگۈ ھالەتتە تۇرالايسىلەر! ...

گاۋ شۇجىنىڭ ئۈمىدۋار، سەممىي سۆزلىرى ئوقۇغۇچىلارغا چوڭقۇر تەسىر قىلدى، ئۇلار راستتىنلا خۇشال بولدى، كۆڭلى تاغدەك كۆتۈرۈلدى، خۇددى ئەقىللىك ئاتا - بوۋىلىرىمىز «بۇغداي نېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمىدى!» دېگەندەك، بۇ يېقىملىق سۆزلەر ئۇلارغا دەل ۋاقتىدا بېرىلگەن بۇغداي نېنىدەك شېرىن، لەززەتلىك بىلىندى. ئۇلار بايىقى ئاچلىق ئازابىنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنتۇش ئۈچۈن، خىيالىغا كەلگەن ئىشلارنى قىلغان قىلىقلىرىدىن ئۆزلىرىچە ئويلىپ، دەرھال تانسىغا بارماقچى بولدى، گاۋشۇجىمۇ

ئوقۇغۇچىلار بىلەن خوشلىشىپ چىقىپ كەتمەكچى بولغاندا، تويۇقسىز كۆزى گايىت مايىتنىڭ تېخىچە ھاڭۋېقىپ تۇرغان قىياپىتىگە چۈشۈپ، ئىختىيارسىز ئۇنىڭدىن سورىدى:

— سەن بىلەن ئىككىمىز كونا تونۇشقۇ، دەيمەن؟

بۇ سۆزلەر ناھايىتى تەبىئىي ھەم سىلىق ـ سىپايە ئېيتىلغان بولسىمۇ، لېكىن گايىت مايىت نېمە ئۈچۈندۇر تېخىمۇ ھولۇقۇپ كەتتى، چىرايى تاتىرىپ، كۆزلىرى ۋەھىمە بىلەن كېڭەيدى. گاۋ شۈجى ئۇنىڭدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى سېزىپ، دەرھال تەلەپپۇزىنى ئۆزگەرتتى:

— كونا تونۇش دېگەن بىر ـ بىرىدىن بۇنداق تارتىنىپ، قېچىپ يۈرسە بولمايدۇ، ئىسمىڭ نېمىتى؟

گايىت مايىت ئۆزىنى ئوڭشاپ ئېغىز ئاچقۇچە يېنىدىكى ساۋاقدىشى ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ دېدى:

— بۇنىڭ ئىسمى گىرىت مىرىت...

— نېمە ـ نېمە؟ گىرىت مىرىت؟ — گاۋ شۈجى قىزىقىپ سورىدى، — بۇ ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى ئەمەستۇ، بىرەرسىڭلار ئۇنىڭغا ئاشۇنداق ئىسىم قويغان ئوخشىمامسىلەر؟

— تاپتىڭىز گاۋ شۈجى، — دېدى ھېلىقى ئوقۇغۇچى قايىل بولۇپ، — بۇنىڭ ئەسلى ئىسمى گايىت مايىت...

— مۇنداق دېگىنە، — دېدى گاۋ شۈجى كۈلۈپ، — ئىسمىڭدىن قارىغاندا، تۇرپان ياكى توقسۇن تەرەپلەردىن ئوخشىمامسەن؟

— راست ئېيتتىڭىز گاۋشۈجى، ئۇ تۇرپان ئاستانىدىن، — دېيىشتى ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ توغرا قىياس قىلغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ.

ئەمەلىيەتتە، بۇنداق قىياس ۋە ھۆكۈمنى پەقەت كۆزىتىش ھەم پىكىر قىلىش ئىقتىدارى كۈچلۈك ئادەملەرلا قىلالايتتى.

گاۋ شۈجى خوشلىشىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى ۋە ھەممەيلەن بىلەن قول ئېلىشىپ كېلىپ، گايىت مايىت بىلەن خوشلاشقاندا، ئۇنىڭ قو-

لىنى ئۇزۇنراق ھەم چىڭراق قىستى:
— بۈگۈن تېخىمۇ يېقىن تونۇشلاردىن بولۇپ قالدۇق، ئەمدى مېنى ئۇرمايدىغانسەن؟...
گايىت مايىت نېمە دېيىشنى بىلمەي ئاغزىنى ئاچقىنىچە تۇرۇپ قالدى، ئاڭغىچە گاۋ شۈجى ھەممەيلەننى يەنە بىر قېتىم تانىسىغا بېرىشقا دەۋەت قىلىپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.
ياتاقتا يەنە مالىمانچىلىق باشلاندى، گاۋ شۈجى بىلەن گايىت مايىت ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن «ئاجايىپ بىر ئىش» دىن خەۋىرى يوق ئىككى ئوقۇغۇچى گايىت مايىتقا يېپىشىۋېلىپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا نېمە ئىش بولغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىشكە ئالدىرايتتى. گايىت مايىت چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى، بايا گاۋ شۈجى كىرىش بىلەنلا جىددىيلىشىپ، تارتىشىپ كەتكەن نېرۋىلىرى ئەمدى بوشاپ، ئۆز جايىغا چۈشتى. ئۇ ئىككى ساۋاقدىشىنىڭ قىستىشى بىلەن ۋەقەنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزلەشكە باشلىدى...
گاۋ شۈجىنىڭ مىجەزى قىزىق ئىدى، مەكتەپ رەھبەرلىرى بىلەن پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار ئۈچۈن قورۇلغان ئالاھىدە كىچىك ئاشخانا تۇرسا، ئۇ كۆپ ھاللاردا، ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىسىغا كىرىۋېلىپ، باللار بىلەن تالىشىپ - تارتىشىپ تاماق يەيتتى ۋە شۇ جەرياندا ئەھۋال كۆزىتىپ، مەسىلە تېپىپ، بار ئىمكانىيەت ئاساسىدا تاماقنى قانداق ياخشىلاشنىڭ چارە - تەدبىرلىرى ئۈستىدە ئىزدىنەتتى. ئۇ يەنە كادىرلارنىڭ ئايرىم مۇنچىسى تۇرسا، بەزىدە ئۇ يەرگە كىرمەي، ئوقۇغۇچىلار مۇنچىسىغا كىرىۋالاتتى ۋە شۇ باھانىدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەر خىل سادالىرىنى ئاڭلاپ، ئۆز خىزمىتى ئۈستىدە ئويلىناتتى. ئۆتكەندە، ئۇ يەنە ئوقۇغۇچىلار مۇنچىسىغا كىرىپ، بىر چەتتە يۇيۇنۇشقا باشلىدى، مۇنچا ئىسسىق پار بىلەن تولغاچقا، ئادەملەر بىر - بىرىنى ئاسانلىقچە پەرق ئېتەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەممەيلەن قىپيالىڭاچ، يۈز - كۆزلىرىدە سوپۇن مازغاپلىرى بولغاچقا، بىر - بىرىنى تېخىمۇ تونۇيالمايتتى. ئوقۇغۇچىلار مۇنچىسى قىيا - چىيالىق، ئەنسىز بىر دۇنيا ئىدى. بىرلىرى ئال-

تاغىل ناخشا توۋلاۋاتقان، بىرلىرى قىزىق لەتىپە ئېيتىۋاتقان، بىرلىرى قىز - ئاياللار توغرىسىدا ئەپسانە سۆزلەۋاتقان، ئىشقىلىپ، كىم نېمىنى خالىسا، شۇنى قىلىپ باقىدىغان ئەركىن، پىنھان يەر ئىدى. كۆلكە - چاقچاقلار راسا ئەۋجىگە چىققان بىر پەيتتە، گايىت مايىتنىڭمۇ قىزىقچىلىق قىلغۇسى كېلىپ، يۈز - كۆزىدىكى سوپۇن مازغاپلىرىنى ھاپىلا - شاپىلا يۇيدى - دە، يېنىدا يۇيۇنۇۋاتقان ساۋاقدىشىنىڭ يالىڭاچ كاسىسىغا شاپىلاقلاپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

— قاراڭلار ئاغىنىلەر، ھېكىم گوپەيىنىڭ قوڭىغا، نېمىدېگەن ئاق، نېمىدېگەن سىېمىز!... پاھ! پاھ!... قىز بولغان بولساڭ ئۆزۈملا ئالاتتىم - دە، سېنى!... — ئۇ بىر تەرەپتىن ۋارقىراپ، بىر تەرەپتىن شاپىلاقلايتتى. «ھېكىم گوپەيى»:

— ۋاي - ۋاي!... ئەدەبسىزلىكقۇ بۇ!... - دېگىنىچە، باش - كۆزىدىكى مازغاپلارنى ئېرتىپ، تويۇقسىز شاققىدە ئارقىغا ئۆرۈلدى، گايىت مايىتنىڭ يەنە بىر قېتىم شاپىلاقلاش ئۈچۈن كۆتۈرگەن قولى ھاۋادا لەيلەپ قالدى، ھەيرانلىقتا ئۇنىڭ ئاغزى كامادەك ئېچىلىپ، كۆزلىرى چەكچەيدى، چۈنكى، ئۇنىڭ ئالدىدا قىپيالىڭاچ پېتى ئەجەبلەنگەن، قىزىقسىنغان ھالدا تۇرغان ئادەم ئۇنىڭ ساۋاقدىشى «ھېكىم گوپەي» بولماستىن، بەلكى مەكتەپنىڭ ئابرويلۇق، سالاپەتلىك باشلىقى گاۋ شۇجى ئىدى.

گايىت مايىت جىددىيلەشكىنىدىن قولىدىكى «ئېپارخان» ماركىلىق سوپۇن بىلەن نىمكەش لۆڭگىنىمۇ تاشلاپ، مۇنچىدىن چىقىشقا ئالدىرىدى، لېكىن گاۋ شۇجى يەنە ھېچ ئىش بولمىغاندەك:

— يىگىت، قاچما، بېرى كەل، بىر - بىرىمىزنى يۇيۇپ قويايلى! — دەپ ئۇنى توۋلىدى، لېكىن بۇ چاغدا خىجىللىق ۋە قورقۇشتىن ئۆڭگۈلى ئۆچكەن گايىت مايىت ئاللىقاچان مۇنچىدىن چىقىپ بولغانىدى. بۇ ئىشنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلار ھەر خىل تەھلىل قىلىشتى، بەزىلەر «ھېچ گەپ يوق، يوغان بىر شۇجى بىزدەك مىترىقلار بىلەن بىللە مۇنچىغا چۈشكەندىن كېيىن،

ئۆزىنىڭ شورى ئۆزىگە !» دەپ، گايىت مايىتقا تەسەللى بېرىپ، كۆڭلىنى ياسىدى، لېكىن سەلەي قاشاڭ قەستەن ئۇنى قورقۇتماقچى بولۇپ: «سەن قاراپ تۇر ئەخمەق، ئۆزۈڭ كىچىككىنە ئىشتقى - ئىزغى نەرسە تۇرۇپ، شۇنداق كاتتا شۇجىنغا ئەدەبسىز چاقچاق قىلغانلىقىڭنىڭ جاجىسىنى كۆرىسەن، تېخى! شۇجىنىڭ قوڭىغا شاپىلاقلاپسەن - ھە ؟!» دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ۋەھىمە سېلىپ قويدى. شۇنىڭدىن بېرى، گايىت مايىت ئۆز بېشىغا كېلىدىغان بىرەر پېشكەللىكنىڭ يۈز بېرىشىنى كۈتۈپ، ئەنسىزلىك ئىچىدە يۈرەتتى. بۈگۈن گاۋشۇجىنىڭ ئۆز ياتىقىغا شۇنداق تۇيۇقسىز ۋە بىمەھەل كىرىپ كېلىشىنى ئۇ دەسلەپ، سەلەي قاشاڭ دېگەندەك يامانلىققا جوراپ، خېلى ساراسىمىگە چۈشكەندى، كېيىن گاۋشۇجىنىڭ شېرىن - سۆخەن سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كۆڭلى ئاستا - ئاستا جايىغا چۈشتى...

6

زايىت يېقىندىن بۇيانقى ئامتىنىڭ ياخشى بولۇۋاتقانلىقىنى، مۇھەببەت سەۋدالىقىدىكى ئاچچىق تۇيغۇلارنىڭ تۈگەپ، ۋىسال ھارپىسىدىكى تاتلىق تۇيغۇلارنىڭ ئاستا - ئاستا كۆپىيىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئىچ - ئىچىدىن خۇشال ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇ بادامگۈلنى خۇددى قولدىن چىقىرىپ قويۇشتىن قورققاندەك، ئۆزىدىن بىردەممۇ نېرى قىلمايتتى. ئۇلار دەرسلەرنى بىللە تەكرارلايتتى، ئىمتىھانغا بىللە تەييارلىق قىلاتتى، كىنو - تانسلارغا بىللە باراتتى. بۇنداق ئۈزۈلمەس، تەكرار پائالىيەتلەر بارا - بارا ئۇلارنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ مەھكەم تۇتاشتۇرىدىغان ئىنسىق قان - تومۇرغا ئايلاندى!

بۈگۈنكى شەنبە كېچىسىنى قانداق ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا، ئۇلار تۈنۈگۈنلا پۈتۈشۈۋالغانىدى. زايىتنىڭ قاتتىق تەلەپ قىلىشى بىلەن بادامگۈل بۈگۈن «قىزىل بىنا» دا بولىدىغان كۆڭۈللۈك تانسىدىنمۇ، «دوستلۇق»

كىنوخانىسىدا قويۇلىدىغان چەت ئەلنىڭ «ئاق كېچە» ناملىق كىنوسىدىنمۇ ۋاز كېچىپ، ئۇنىڭ بىلەن «رومانتىك سەيلە» گە چىقىشقا رازى بولغانىدى. ئۇلار كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئۆزلىرىنى بىرقۇر تۈزەشتۈرۈۋېلىپلا، مەكتەپنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن چىقىپ كەتتى.

بادامگۈل بۈگۈن ئۈستىگە ئۆرۈك سېرىقى چىتتىن ئويما ياقىلىق كۆڭلەك كىيىپ، بېشىغا ئات باغرى رەڭگىدىكى نېپىز رومالچە تاشلىۋالغانىدى. ئۇزۇن، قاپقارا ئىككى ئۆرۈم چېچى تېقىمىدا يىلاندەك سويلاپ تۇراتتى. ئۇنى ئۇچ تەرەپتىن قولتۇقلىۋالغان زايىت بولسا، بورۇت - ساقىلىنى پاكىز قىرغان، ھەمىشە سالۋاراپ تۇرىدىغان چېچىنى ئاندا - مۇندا مايلاپ، ئۇستىباشلىرىنىمۇ خېلى تۈزەشتۈرۈۋالغانىدى.

بۇنداق خالىي، يالغۇز، جىمجىت كېچىلەردە، ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ كۆڭلى تولغۇلىدۇ، ئۇلار سۆزلىشىپ ھارمايدۇ، خۇشاللىق بىلەن دېيىشمىگەن گېپى قالمايدۇ! بۇ ئىككىسىمۇ دەسلەپ مەكتەپنىڭ، سىنىپنىڭ، ساۋاقداشلىرىنىڭ، كېيىن جەمئىيەتنىڭ، ئېچكىرىنىڭ، دۇنيانىڭ گەپلىرىنى قىلىشتى ۋە ئاخىرىدا، ئۆزلىرىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى ۋە مۇھەببىتى توغرىسىدا سۆزلىشىپ مېڭىپ، چەت بىر مەھەللىگە كېلىپ قالغانلىقىنىمۇ سەزمەي قېلىشتى. ئانچە چوڭ بولمىغان بۇ مەھەللە چەت - چۆرىسىگە كۆز يەتكۈسىز ئېتىزلىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىدى. مەھەللە بۇرۇنلا ئۇيقۇغا چۆمگەندەك جىمجىت ھەم خاموش كۆرۈنەتتى. ئاندا - مۇندا ئۆيلەرنىڭ پەنجىرىسىدىن غۇۋا چىراغ نۇرلىرى لىپىلدەپ تۇراتتى، ئەتراپتىكى ئېتىزلىقلارنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىگە ئەھيا قىلىنغان جىگدىلىك بىلەن قويۇق بونجالىقلار يىراقتىن قارىيىپ كۆرۈنەتتى.

— نەگە كېپقالدۇق، زايىت؟ — سورىدى بادامگۈل سەل ئەندىككەندەك كەيپىياتتا، — نېمانداق تىنچ، سۈرلۈك يەر بۇ؟

زايىت ئۇنى تىنچلاندۇرۇشقا ئۇرۇندى:

— ئادەم ياشاۋاتقان يەرمۇ سۈرلۈك بولامدۇ! قارىغا، ئاۋۇ ئۆيلەردىكى

تىرىك جانلارنى، بىز ھازىر مەكتەپنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىدە ئىكەنمىز، ماۋۇ مەھەللىدىن ئۆتۈپ...

زايىتنىڭ گېپى ئاغزىدا قالدى. توساتتىن ئالدى تەرەپتىكى بىر ھويلىدىن ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازى ئاڭلىنىۋىدى، ئارقىدىنلا خۇددى دوست تارتقاندەك، ئۇلارنىڭ تۆت تەرىپىدىن بىرمۇنچە ئىتلارنىڭ ئىگىز - پەس قاۋىغان، ھاۋشىغان ۋە خىرىس قىلغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بادامگۇل قورقۇپ كەتتى، زايىتمۇ «غالجىر ئىتلارنىڭ ئارىسىدا قالدۇقمۇ نېمە؟» دېگەن ئوي بىلەن جىددىيلىشىپ قالدى. لېكىن يېنىدا ياخشى كۆرگەن قىزى بولغاچقىمۇ، دەرھال ئۆزىنى تۇتۇپ، باتۇر، قورقۇمسىز يىگىتلەردەك قىياپەتتە بادامگۇلنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ:

— قورقماڭ، جۇرۇڭ، ئۆزىمىزنى دالدىغا ئالايلى، ماۋۇ ئېرىقنىڭ ئىچى بىلەن مېڭىپ، جىگدىلىككە بېرىۋالايلى! — دېدى - دە، بادامگۇلنى يېنىك سۆرىگەن پېتى ئېرىقنىڭ ئىچى بىلەن جىگدىلىككە قاراپ يۈگۈردى. ئىتلارنىڭ پەس - بەستە قاۋىغان ئاۋازى بىردەم يېقىنلىشىپ، بىردەم يىراقلىشىپ، ئۇ ئىككىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرەتتى. ئۇلار جان - جەھلى بىلەن يۈگۈرۈپ جىگدىلىككە كىرىۋالدى، ئەمدى بىرەر ئىت كۆرۈپ قالمىسىلا، خەتەردىن قۇتۇلغانىدى. زايىت بىر دوڭغاق جىگدىگە يۆلىنىپ، ھاسىرىغان پېتى ئۇھ تارتتى، بادامگۇل قورقىنىدىن ھولۇقۇپ، ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي قالغانىدى...

مۇھەببەت بەزىدە ئادەمنى قورقۇمسىز باتۇرلارغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ، بەزىدە بولسا، يوپۇرماقنىڭ شىلدىرلىشىدىنمۇ چۆچۈيدىغان توخۇ يۈرەك قىلىپ قويىدۇ. بادامگۇل نېمە ئۈچۈندۇر، كۆڭۈل تىزگىنىنى زايىتقا تۇتقۇزغاندىن كېيىن، ئەنە شۇنداق قورققاق بولۇپ قالغانىدى، ھەمىشە نېمىدىندۇر ئەندىككەندەك، بىر خىل ۋەھىمە ئىچىدە ياشايتتى. بۇرۇنقىدەك ئۆزىنى ئەركىن، بىمالال ھەم مەغرۇر تۇتىدىغان روھلۇق، جۇشقۇنلۇقتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى...

ئىتلارنىڭ ھاۋشىشى يىراقلاپ، سەل - پەل بېسىقتى، ئۇنىڭ ئورنىغا قاراڭغۇ تۈن ئاستا - ئاستا بېسىپ كەلدى، ئەتراپ ئادەمسىز جىمجىت بوشلۇققا ئايلاندى. ھاۋا تازىلىنىپ، ئوت - چۆپ، گۈل - گىياھلارنىڭ پۇرىقى تار-قالدى، قاراڭغۇلۇققا چۆككەن جىگدىلىكتىن ئاندا - ساندا قۇشلارنىڭ خامۇش سايراشلىرى ئاڭلاندى...

— ئەمدى قايتايلى، زايىت، — دېدى يۈرىكى بىر ئاز ئىزىغا چۈشكەن بادامگۈل، — ئېمىدېگەن ئەنسىز يەر بۇ!

— قورقۇپسىز - ھە؟ — زايىت ئاستا قولىنى سوزۇپ، بادامگۈلنىڭ بىلىنەر - بىلىنمەس تىترەپ تۇرغان بۇدرۇق بارماقلىرىنى تۇتتى، — قورق-ماڭ، يېنىڭىزدا مەن بار...

زايىت بىر خىل بېسىلغۇسىز تەشنالىقنىڭ كۈچى بىلەن بادامگۈلنى ئۆزىگە تارتتى. ئۇلارنىڭ قوللىرى گىرەلىشىپ، ئىسسىق، ھاياجانلىق تىنىق-لىرى بىر - بىرىنىڭ يۈزىگە ئۇرۇلدى. ئۇلار يەنە كىچىككىنە مىدىرلىسا، يۈرەكلىرىمۇ، لەۋلىرىمۇ بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، سۆيگۈ ئىشقى بىلەن ئېرىماش - چىرماش بولۇپ كېتەتتى. لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر، ھەر ئىككىسى ئاشۇ كىچىككىنە ئارىلىق قالغاندا، گويا ئۇ يەر ھالقىپ ئۆتۈش تەس بولغان چوڭقۇر بىر ھاڭدەك، چىپپىدە توختاپ قېلىشتى. شۇ دەقىقىدە، زايىتنىڭ كۆز ئالدىغا شەۋكەت كەلدى، تېخى يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە بۇ بۇدرۇق قوللارنى ئاشۇ تۇتۇپ، بۇ چىرايلىق، ئىسسىق لەۋلەرگە شۇ ۋەتەن خائىنى سۆيگەن ئەمەسمىدى؟! ماڭا تەئەللۇق بولغان بۇ سۆيگۈ - مۇھەببەتتىن نېمە ئۈچۈن شەۋكەت دېگەن چۇپرەندە ئالدىن بەھرىمەن بولىدۇ؟!... زايىتنىڭ گېلىغا بىرنەرسە غىق قىلىپ تىقىلغاندەك بولدى، يۈرىكىنى ھەسەت ۋە كۈندەشلىك ئوتى كۆيدۈردى، ئەلەم ۋە ئازاب ئەسىرىدىن پۈتۈن بەدىنىگە بەزگەك تىت-رىكى ئولىشىپ كەتتى...

شۇ دەقىقىدە، بادامگۈلنىڭ كۆز ئۆڭىدىمۇ شەۋكەت گەۋدىلەنگەنىدى. ئۇنىڭ جۇغى كىچىك، ئەمما سالاپەتلىك، مەردانە سىماسى ھېلىقى كىچىككىنە

بوشلۇقتا پەيدا بولۇپ، بادامگۇلنى ئەيىبلەپ، مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك، ئەزەلدىن ئۆزىگە تەئەللۇق بۇ سۆيگۈ لەززىتىدىن بىگانە بىرسىنىڭ بەھرىمەن بولماقچى بولۇۋاتقانلىقىغا قارشى چوقان كۆتۈرۈۋاتقاندەك، پەرىشان، ئەمما غەزەپلىك ھالەتتە ئىككىسىنى توسۇپ تۇراتتى ...

بادامگۇلنىڭ نۇرلۇق، ئاق - قارىسى ئېنىق خۇشال كۆزلىرى مۇڭلىنىپ، بىردىنلا بۇلۇت توسقان قۇياشتەك تۇمانلاشتى. ئۇ ھەم تەئەججۇپ، ھەم قانداقتۇر بىر ئىچكى ھەسرەت بىلەن كۆز ئالدىدا پەيدا بولغان خىيالىدىكى شەۋكەتكە ناخۇش قاراپ قالدى ...

بادامگۇل يۈرىكىنىڭ ھولۇقۇشىنى بېسىش ئۈچۈن، چىشىنى چىشىغا چىڭ بېسىپ، زايىتنىڭ چاڭگىلىدىكى بارماقلىرىنى ئاستا يۇمۇۋالدى ...

بۇلۇتلۇق ئاسمانغا ئاي چىقتى، ئۇ ھەر بىر پارچە بۇلۇت ئارىسىدىن شوڭغۇپ چىقىپ، نۇرلۇق جامالىنى كۆرسەتكەندە، جىمجىت، خىلۋەت جىگدىلىككە سۇرمە رەڭلىك نۇرىنى چېچىپ ئۆتەتتى ...

شۇ چاغدا، زايىت بىلەن بادامگۇل خىيال ۋە ئەسلىمىلەر ئىسكەنجىسىدىن تېزلا يۇلقۇنۇپ چىقىپ، بايىقى تاغ سۇلىرىدەك شوخشۇپ كەلگەن قىزغىن ھېسسىياتى بىلەن كۆڭۈل شادلىقلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. زايىت يۈرىكىگە خىتاب قىلدى: بۇ مېنىڭ سۆيگۈ - مۇھەببىتىم، ئاران قولغا كەلتۈرگەن بەختىم! ئىتنىڭ ئاغزى تەگكەنگە دەريا سۈيى بۇلغىنامتى؟ ئۇ ئەمدى مېنىڭ، ئۇ ماڭا تەئەللۇق، ھەممىسى ماڭا تەئەللۇق! ...

بادامگۇلمۇ بىر خىل زەئىپ، لېكىن سەممىي ئاۋاز بىلەن ئۆزىگە شىۋىرلىدى: تۇرمۇشتا بىر ئۆمۈر مەمنۇن بولغۇدەك سۆيگۈ - مۇھەببەتكە كىم ئېرىشىپتۇ؟! مۇھەببەتلىشىش، جۇدا بولۇش، يەنە مۇھەببەتلىشىش — ئەلمىساقتىن بېرى بولۇۋاتقان ئىشقۇ! مەن خۇدا ئالدىدا، ۋىجدانىم ئالدىدا گۇناھ قىلمىدىم، گۇناھ دېيىلسە، ئۇ ماڭا ئەمەس، باشقىلارغا تەئەللۇق! ...

شۇ خىياللار كۆڭلىدىن ئۆتكەن بادامگۇلنىڭ كۆزلىرى چاقناپ، كىرپىكلىرى پىلدىرلاپ، يۈزىگە مۇلايىم تەبەسسۇم يۈگۈردى، ھېقىقەتەك سۇزۇك

لەۋلىرى بەزىدە ھىمىرلىپ، بەزىدە يېيىلدى. ئۇ كىرپىكلىرىنى تېز - تېز قېقىپ، ئىللىق نەزەر بىلەن زايىتقا لەپپىدە قاراپ قويدى. زايىتمۇ ئۇنىڭغا ھېرىسمەنلىك بىلەن ئىنتىلىپ، مۆلدۈرلەپ قارىدى. بادامگۈلگە ئۇنىڭ مانا مۇشۇنداق مۆلدۈرلەپ قارىشلا ياقاتتى. بۇ ئادەتتىكى مۆلدۈرلەش ئەمەس، بەلكى مۇھەببەتكە، يېلىنىشكە ۋە سىرلىق تۇيغۇلارغا تولغان ئاجايىپ بىر يېقىملىق، تەسىرلىك مۆلدۈرلەش ئىدى...

ئۈلارنىڭ قوللىرى قايتىدىن گىرەلەشتى، دەل شۇ چاغدا، يەنە ھېلىقى بىر توپ لەنىتى ئىتلارنىڭ نەدىندۇر ھاۋشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئۈلارنىڭ شېرىن چۈشىنى بۇزۇۋەتتى. بادامگۈل يەنە قورقۇشقا، زايىت جىددىيلىشىشكە باشلىدى. ئىتلارنىڭ شەپىسى كۆرۈنۈپ، قاۋشى كوچەيگەندە، زايىت بادامگۈلنى ئۆزىگە يېقىن تارتىپ سورىدى:

— قورقۇۋاتامسىز؟

— ھەئە، — دېدى ئۇ ۋە زايىتنىڭ بىلىكىنى چىڭ تۇتتى، بارماقلىرىغا يىگىتنىڭ يۈرەك سوقۇشى ئېنىق بىلىنگەندەك قىلدى، بىر خىل ئاجىز سۆيگۈ ھېسسى بارا - بارا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىمۇ بۆسۈپ كىرىشكە باشلىدى، ئۇ ئاستا پىچىرلىدى، — زايىت، سىز مېنى قوغداڭ... سىز يېنىمدا بولسىڭىزلا قورقۇش ھېس قىلمايمەن!...

— شۇنداق، بادامگۈل، بىز ھازىر ھېچ نەرسىدىن قورقمايمىز! سۆيگۈ — تۇرمۇشنىڭ يۇقىرى پەللىسى، دېگەن گەپ بار، بىز ھازىر مۇشۇ پەللىدە كېتىۋاتىمىز. مېنىڭچە، بۇ پەللىدە تۇرغان ئادەملەر ئۈچۈن، پەقەت بەخش ئېتىش، ھەممىنى ئۇنتۇش بۇرچىلا بولىدۇ. ئېسىڭىزدىمۇ، شېكسپىرنىڭ جۇلېتتاسى مۇنداق دېگەنىغۇ: «مېنىڭ مۇھەببىتىم دېڭىزدەك چەكسىز ۋە چوڭقۇر، سىزگە بەخش ئەتكىنىم قانچە كۆپ بولسا، ئۆزۈممۇ شۇنچە باي بولىمەن، چۈنكى بۇنىڭ ھەر ئىككىسى تۈگىمەس - پۈتمەستۇر!»

بۇ قېتىم ئىتلار جىگدىلىككە يېقىنلا يەردە پەيدا بولدى، مەھەللە ئىتلىرى سىرتتىن كەلگەن يات بىر ئىتنى قوغلىغان بولسا كېرەك، جىگدىلىك-

نىڭ يېنىدىن بىر - بىرىنى قوغلىغان، ھاۋشىغان، خىرىس قىلغان پېتى توپۇزلىشىپ ئۆتتى، شۇ چاغدا، بادامگۈل ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزىنى زايىتنىڭ قۇچىقىغا ئاتتى، زايىت غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ، ئۇنى باغرىغا چىڭ باستى، ئۇنىڭ تەشنا لەۋلىرى قىزنىڭ تىترەپ تۇرغان مەڭزىگە تەگكەندە، ئۇ بۇگۈندىن باشلاپ، ئۇنىڭ تەقدىرىنىڭ خوجايىنى بولغانلىقىنى ھەقىقىي ھېس قىلدى ...

ئۇلار ئۇزاققىچە قۇچاقلاشتى، سۆيۈشتى، يەنە قۇچاقلاشتى، يەنە سۆيۈشتى. ھېسسىيات بارا - بارا قىيامىغا يەتتى. يېشى، تېنى، خىيالى ۋە تەلپىي ۋايىغا يەتكەن بۇ بىر جۈپ يات جىنس خۇددى بىر - بىرىگە تەقەززالىق بىلەن ئىنتىلىپ، قوشۇلۇش ئۈچۈن بىر - بىرىگە قويىنىنى ئېچىپ تۇرغان ئىككى پارچە يېرىم شاردەك تەبىئىي ھالدا يېقىنلىشىپ كەتتى. زايىت ئۆزىنى تۇتالماي قالدى. ئۇنىڭ قولى بادامگۈلنىڭ قوغۇشۇندەك ئېرىشكە باشلىغان تەسىرچان، ئىسسىق بەدىنىدە ئەركىن ھەرىكەتلىنىشكە باشلىدى ...

— زايىت ... ئۆتۈنۈپ قالاي، ئۇنداق قىلماڭ ... ۋاقتى ئەمەس ... — بادامگۈل بۇ گەپلەرنى خۇددى باچكىنىڭ بوغۇلدىشىدەك مۇلايىم ئاۋازدا دېدى.

— بادامگۈل، جېنىم ... سىز قاچان بولمىسۇن مېنىڭ ... مېنىڭ! — زايىتنىڭ ئاۋازىمۇ بىھوشلۇق ھالەتتە چىقىۋاتقاندەك، تەسىرلىك، ھاياجانلىق ئىدى.

بادامگۈل تېپىرلاپ قالدى، ئۇ بارلىق كۈچى بىلەن ئۆزىنى تۇتۇشقا، يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان شېرىن تۇيغۇلارنىڭ ئەقىل - ھوشىنى بىھوشلاندۇرۇپ قويۇشىدىن ساقلىنىشقا شۇنچە ئۇرۇنسىمۇ، لېكىن ئۇ شۇ تاپتا، ئۆز ئەركىدىن، ئىرادىسىدىن ئاستا - ئاستا مەھرۇم بولۇپ، ھېسسىياتنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ قالغانىدى. ھېسسىيات ھۆكۈمران ئورۇنغا چىققان بۇنداق پەيتتە، ئەقىلمۇ، غۇرۇرمۇ ئاجىزلىشىپ، تومۇرلىرىدىكى شۇنچە ياۋاش، مۇلايىم قانلار بەئەينى پارتلاش ئالدىدا تۇرغان ماگمىدەك قىزىپ، قۇتراپ

ھەممىنى كۆيدۈرۈشكە، ۋەيران قىلىشقا تەييار ئىدى ...

ئاي يەنە بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىپ كەتتى، جىگدىلىك تېخىمۇ خالىي، تېخىمۇ تىمتاس بولۇپ قالدى. يېقىن ئەتراپتىكى بېدىلىكتىن ئۈيقۇسىرىغان كەكلىكنىڭ ئاندا - ساندا تاماق قاقىقان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

زايىت بىلەن بادامگۈلنىڭ نەزەرىدە، شۇ تاپتا، دۇنيادا ئۆزلىرىدەك بەختىيار ئادەم يوق ئىدى. ئۇلار ھازىر گىرەلەشكەن، سۆيۈشكەن، ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا، بۇ مەۋجۇت دۇنيادىن ئايرىلىپ، خۇددى يەڭگىل قاناتلىق قۇشلاردەك، كۆپكۆك ساماۋى ئاسماندا پەرۋاز قىلاتتى، سۆيگۈ ھارارىتى بىلەن ئېرىشكە باشلىغان ۋۇجۇدلىرىنى پۈتۈنلەي ئىلاھىي تۇيغۇلار ئىلكىگە تاپشۇرغانىدى...

7

كونىلارنىڭ: «خەت — يېرىم دىدار» دېگىنى راست ئىكەن. تۇرغۇننىڭ بۈگۈن كەلگەن خېتى ئاقنىيازنى بەئەينى ھېيت - بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈردى:

«ئاقنىياز، ساڭا ئاپىرىن ئېيتىمەن، دوستۇم! ‹ شىنجاڭ گېزىتى › نىڭ يېقىنقى ‹ ئەدەبىيات گۈلزارى › سەھىپىسىگە چىققان ئۈچ شېئىرىڭ ياخشى يېزىلىپتۇ، ھەقىقەتەن تېپىپ يېزىپسەن! شېئىرىڭنى مەنلا ئەمەس، ئوقۇغانلا ئادەم ماختاشتى، شۇ باھانىدە مەنمۇ سېنى ‹ دوستۇم، ساۋاقدىشىم › دەپ يەتكىچە ماختىنىۋالدىم. يېزىمىزدىكى نۇرغۇن ياشلار ئىككىنچى شېئىرىڭدىكى مۇنۇ كۇپلېتنى يادلىۋاپتۇ:

‹سەھەردە كۈن بولۇپ سىڭسەم كۆزۈڭگە،
نۇرىدىن گۈل بولۇپ ئۈنسەم يۈزۈڭگە.
قاچىسەن نېمىشقا مەندىن يىراقلاپ،

رەنجىمنى سەپەرداش قىلىپ ئۆزۈڭگە ! 》

شېئىرنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ھېسسىياتلىق يېزىلغان ، ئاداش ! مېنىڭچە ، ھازىر بىزدە كۆپلىگەن شائىرلارغا تەگكەن بىر كېسەل : ئۇلار كىتابخانىنى تەسىرلەندۈرۈش ئورنىغا ، كۆپرەك ئۆز كەچۈرمىشلىرىگە ، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئۇقۇملارغا مەھلىيا بولۇپ كېتىدۇ . ئېسىمدىمۇ ، بىر قېتىم سەلىم ئەپەندى شېئىرىيەت ئۈستىدە ناھايىتى مەنىلىك قىلىپ : 《 بىر پارچە شېئىردا كوممۇنىزم سۆزىنى ئەڭ يارقىن سۈپەتلەر بىلەن بىر نەچچە قېتىم تەكرارلاشقا بولىدۇ ، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن كوممۇنىزم يولى يېقىنلاپ قالمايدۇ ! 》 دېگەنىدى . ئويلاپ قارىسام ، ئۇ ناھايىتىمۇ توغرا ئېيتىپتىكەن . ھەرقانداق ئېسىل شوئارۋازلىق ، بايانچىلىق ھەرگىزمۇ ئاددىي ۋە سەممىي ھېس - ھاياجاننىڭ ئورنىنى باسالمايدىكەن ! ھېسسىياتتا ھەقىقەتەنمۇ زور كۈچ ۋە ئىلھام بولىدىكەن ، ئۇنىڭ كۈچى ئادەمنى ئالغا يېتەكلىسە ، ئىلھامى ئادەمنى يۇكسەكلىككە كۆتۈرىدىكەن ! سەن بۇ ئۈچ شېئىرغا ھەقىقىي ئىجادىيەتچىگە خاس يۈرەك قېنىڭنى سەرپ قىپسەن ! ئەمما ، ئاداش ، ئۈچىنچى شېئىرىڭنى ئوقۇپ ، بىرئاز ئويلىنىپ قالدىم . ئۇ بادامگۈلگە قارىتىلغاندەك قىلامدۇ ، قانداق ؟ ئەلۋەتتە ، شەۋكەت ، بادامگۈل ۋە زايىتلارنىڭ ئىشىدىن خەۋەرسىز ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمايدۇ ، بەلكى شېئىرىڭنى دوستلۇق ، مۇھەببەت ۋە ۋاپا توغرىسىدىكى ئەخلاقىي ، پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئىكەن ، دەپ قارايدۇ . لېكىن مەن ئۇنىڭدىن بادامگۈلنىڭ سايىسىنى كۆرگەندەك قىلدىم . ئەگەر سەن راستتىنلا شۇنداق ھېسسىياتتا يازغان بولساڭ ، ئۇ چاغدا ، بادامگۈلگە بەرگەن باھايىڭ تازا ئاقىلانە بولماي قالىدۇ . مېنىڭچە ، ئۇنى شەۋكەتكە ۋاپاسىزلىق قىلدى ، دېگەندىن كۆرە ، مۇھەببەتتە ئىرادىسىزلىك قىلدى ، دېگەن تۈزۈك ! بىر تەرەپتە ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ تۇتقۇنلۇق ھالىتى ؛ يەنە بىر تەرەپتە ، تەشكىلىنىڭ قاتتىق سىياسىي بېسىمى ؛ يەنە بىر تەرەپتە ، مۇھەببەت ئۇغرىسىنىڭ قارماق يېمى ! ئۈچ تەرەپتىن تەڭلا قاپساپ كەلگەن بۇنداق رو-

ھەممىنى كۆيدۈرۈشكە، ۋەيران قىلىشقا تەييار ئىدى...

ئاي يەنە بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىپ كەتتى، جىگدىلىك تېخىمۇ خالىي، تېخىمۇ تىمتاس بولۇپ قالدى. يېقىن ئەتراپتىكى بېدىلىكتىن ئۆيقۇسىرىغان كەكلىكنىڭ ئاندا ـ ساندا تاماق قاقىقان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

زايىت بىلەن بادامگۈلنىڭ نەزىرىدە، شۇ تاپتا، دۇنيادا ئۆزلىرىدەك بەختىيار ئادەم يوق ئىدى. ئۇلار ھازىر گىرەلەشكەن، سۆيۈشكەن، ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا، بۇ مەۋجۇت دۇنيادىن ئايرىلىپ، خۇددى يەڭگىل قاناتلىق قۇشلاردەك، كۆپكۆك ساماۋى ئاسماندا پەرۋاز قىلاتتى، سۆيگۈ ھارارىتى بىلەن ئېرىشكە باشلىغان ۋۇجۇدلىرىنى پۈتۈنلەي ئىلاھىي تۇيغۇلار ئىلكىگە تاپشۇرغانىدى...

7

كونىلارنىڭ: «خەت ــ يېرىم دىدار» دېگىنى راست ئىكەن. تۇرغۇننىڭ بۈگۈن كەلگەن خېتى ئاقنىيازنى بەئەينى ھېيت ـ بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈردى:

«ئاقنىياز، ساڭا ئاپىرىن ئېيتىمەن، دوستۇم! ‹ شىنجاڭ گېزىتى › نىڭ يېقىنقى ‹ ئەدەبىيات گۈلزارى › سەھىپىسىگە چىققان ئۈچ شېئىرىڭ ياخشى يېزىلىپتۇ، ھەقىقەتەن يەتكۈزۈپ يېزىپسەن! شېئىرىڭنى مەنلا ئەمەس، ئوقۇغانلا ئادەم ماختاشتى، شۇ باھانىدە مەنمۇ سېنى ‹ دوستۇم، ساۋاقدىشىم › دەپ يەتكىچە ماختىنىۋالدىم. يېزىمىزدىكى نۇرغۇن ياشلار ئىككىنچى شېئىرىڭدىكى مۇنۇ كۇبلېتنى يادلىۋاپتۇ:

«سەھەردە كۈن بولۇپ سىگسەم كۆزۈڭگە،
نۇرىدىن گۈل بولۇپ ئۈنسەم يۈزۈڭگە.
قاچىسەن نېمشقا مەندىن يىراقلاپ،

رەنجىمنى سەپەرداش قىلىپ ئۆزۈڭگە ! »

شېئىرىڭ ھەقىقەتەنمۇ ھېسسىياتلىق يېزىلغان، ئاداش! مېنىڭچە، ھازىر بىزدە كۆپلىگەن شائىرلارغا تەگكەن بىر كېسەل: ئۇلار كىتابخاننى تەسىرلەندۈرۈش ئورنىغا، كۆپرەك ئۆز كەچۈرمىشلىرىگە، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئۇقۇملارغا مەھلىيا بولۇپ كېتىدۇ. ئېسىڭدىمۇ، بىر قېتىم سەلىم ئەپەندى شېئىرىيەت ئۈستىدە ناھايىتى مەنىلىك قىلىپ: « بىر پارچە شېئىردا كوممۇنىزم سۆزىنى ئەڭ يارقىن سۈپەتلەر بىلەن بىر نەچچە قېتىم تەكرارلاشقا بولىدۇ، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن كوممۇنىزم يولى يېقىنلاپ قالمايدۇ! » دېگەنىدى. ئويلاپ قارىسام، ئۇ ناھايىتىمۇ توغرا ئېيتىپتىكەن. ھەرقانداق ئېسىل شۇئارۋازلىق، بايانچىلىق ھەرگىزمۇ ئاددىي ۋە سەممىي ھېس - ھاياجاننىڭ ئورنىنى باسالمايدىكەن! ھېسسىياتتا ھەقىقەتەنمۇ زور كۈچ ۋە ئىلھام بولىدىكەن، ئۇنىڭ كۈچى ئادەمنى ئالغا يېتەكلىسە، ئىلھامى ئادەمنى يۈكسەكلىككە كۆتۈرىدىكەن! سەن بۇ ئۈچ شېئىرغا ھەقىقىي ئىجادىيەتچىگە خاس يۈرەك قېنىڭنى سەرپ قىپسەن! ئەمما، ئاداش، ئۈچىنچى شېئىرىڭنى ئوقۇپ، بىر ئاز ئويلىنىپ قالدىم. ئۇ بادامگۈلگە قارىتىلغاندەك قىلامدۇ، قانداق؟ ئەلۋەتتە، شەۋكەت، بادامگۈل ۋە زايىتلارنىڭ ئىشىدىن خەۋەرسىز ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمايدۇ، بەلكى شېئىرىڭنى دوستلۇق، مۇھەببەت ۋە ۋاپا توغرىسىدىكى ئەخلاقىي، پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئىكەن، دەپ قارايدۇ. لېكىن مەن ئۇنىڭدىن بادامگۈلنىڭ سايىسىنى كۆرگەندەك قىلدىم. ئەگەر سەن راستىنلا شۇنداق ھېسسىياتتا يازغان بولساڭ، ئۇ چاغدا، بادامگۈلگە بەرگەن باھايىڭ تازا ئاقىلانە بولماي قالىدۇ. مېنىڭچە، ئۇنى شەۋكەتكە ۋاپاسىزلىق قىلدى، دېگەندىن كۆرە، مۇھەببەتتە ئىرادىسىزلىك قىلدى، دېگەن تۈزۈك! بىر تەرەپتە ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ تۇتقۇنلۇق ھالىتى؛ يەنە بىر تەرەپتە، تەشكىلىنىڭ قاتتىق سىياسىي بېسىمى؛ يەنە بىر تەرەپتە، مۇھەببەت ئوغرىسىنىڭ قارماق يېمى! ئۈچ تەرەپتىن تەڭلا قاپساپ كەلگەن بۇنداق رو-

ھېي بېسىمغا ياغ ئېچىدىكى بۆرەكتەك ، غەمسىز ، رىيازەتسىز چوڭ بولغان نازۇك بىر قىزنىڭ بەرگاشلىق بېرەلىشى تەس ! ئومۇمەن ، قىزلار ئوغۇللارغا قارىغاندا ، باغرى يۇمشاق ، ھېسسىياتچان ، تەسەۋۋۇرغا باي كېلىدۇ ، ھاۋاز يېتەكچى بىلەن زايىت قىزلار پسىخىكىسىدىكى بۇنداق ئالاھىدىلىكتىن پاي-دىلانماي قالارمۇ ؟! دوستۇم ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە قەلەم - سىياھلار بىلەن ئىپادىلەش مۇمكىن بولمايدىغان نۇرغۇن مەزمۇنلار بو-لىدۇ . ئۇلار شۇ كىشىنىڭ ھېسسىياتى ، ۋەھىمىسى ، ئېتىقادى ، ئاجىزلىقى ۋە گۇمانى ، خۇشاللىقى ۋە قايغۇسى قاتارلىقلار بولۇشى مۇمكىن . بۇ شۇ كىشى-نىڭ ئۆزىگە تەئەللۇق سىرى ھەم يوشۇرۇن ئېڭى بولىدۇ . بۇنى تەلتۆكۈس ئاشكارىلاش ھەقىقەتەنمۇ تەس ، ئەگەر ئاشكارىلاشقا جۈرئەت قىلغاندا ، ئا-دەمدە چوقۇم بىر خىل ئىچكى جاسارەت پەيدا بولىدۇ . ۋەھالەنكى ، بادامگۈلدەك غۇرۇرلۇق ، ئىچى كۆچلۈك قىزلاردىن بۇنى كۈتۈش بەئەينى سەدەپ قۇلۇلىسى ئىچىدىن گۆھەر ئالماقچى بولغاندەكلا قىيىن ۋە مۇشكۈل ! بۇنداق ئادەملەر ھەممىنى ئىچىگە سېلىپ ، ئۆز - ئۆزىدىن بۇرۇختۇم بولۇپ ، ئاخىر تويۇقسىز پارتلىغان يانار تاغدەك ، ھەممىنى بىراقلا ئاشكارىلايدۇ ! ...

دوستۇم ، تۇرمۇشتىكى يېتىشسىزلىكلەر بەزى ھالدا تۇرمۇشقا نىسبەتەن بىر خىل گۈزەل ھېسسىيات ۋە چوڭقۇر خاتىرە ئاتا قىلىشى مۇمكىن . ئۇچىنچى شېئىرىڭ مەندە ئاشۇنداق تەسىرات قالدۇردى ! بولدى ، شېئىرلىرىڭ توغرى-سىدىكى ماختاشنى شۇنچىلىك يازاي ! مارك توۋېن 《 بىر ئېغىز چىرايلىق ماختاش بىلەن ئىككى ئاي ياشىۋالىشىم مۇمكىن 》 دەپتىكەن . مەن سېنى بىر ئېغىز ئەمەس ، بىرنەچچە ئون ئېغىز ماختىۋەتتىم ! ئەمدى ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتسە ، غەرەزلىك ئۇچۇرۇش بولۇپ قالمسۇن يەنە ! مەن ھەمىشە ئاللادىن : تىرناق ئاستىدىن كىر ئىزدەيدىغان تۆھمەتخور ئادەملەر بىلەن بىللە بولۇپ قېلىشتىن ساقلىغىن ، دەپ تىلەيمەن ! بۇنداق ئادەملەر خۇددى ئاچ-چىق ، تەلۋە شىۋىرغاندەك ، ئىنسان قەلبىنى مۇزلىتىدۇ ، نابۇت قىلىدۇ ! ...

خوش، ئەمدى يېڭى گەپكە كېلەيلى. ھاۋاز يېتەكچى بارمۇ؟ نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ (بۇنداق تۇيۇقسىز سوئالىمدىن ھەيران بولما، يېقىندا ئۇ ئادەم چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ، خۇددى قارا باسقاندەك ...) ئېھتىمال، يەنە شۇ سەلىم ئەپەندى بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرۇپ يۈرگەندۇ؟ قىزىق ئادەم - ھە! ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن ئىچىم ئاغرىيدۇ! ئەگەر ئۇنىڭ مۇناسىۋەتشۇناسلىقتىكى ئاشۇ يۇكسەك ئىقتىدارى بىرەر پايدىلىق ئىلىم - پەن ئىشلىرىغا سەرپ قىلىنغان بولسىدى، ئۇ جەزمەن ئەتراپىدىكى زامانداشلىرىدىن خېلىلا ئۆزۈپ كەتكەن بولاتتى! لېكىن، ئۇلۇغ ئەدىپ شېكىسپىر «يېشىل كۆز ئالۋاستى» دەپ ئاتىغان ھەسەت ئوتى ئۇنىڭ ئىقتىدارىنى كاردىن چىقاردى. ھەسەت دېگەنمۇ ھەممە ئادەمدە ئازدۇر - كۆپتۇر بولىدىكەن، ئاڭلىشىمچە، تەگرىمۇ ئۆزىنى بىردىنبىر، يېگانە تەگرى قىلىشنى ئويلاپ: «مەن ھەسەتخور تەگرى» دەيدىكەن! لېكىن شۇنداقتىمۇ، ھەر قانداق ئادەم ئالدى بىلەن ئۆزىنى بىلىش كېرەكتە! دۇنيادا ئۆزىنى بىلگەن ئادەمدىن ئارتۇق ئەقىللىك مەخلۇق بولمىسا كېرەك! بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىل ئىلگىرى، دانىشمەن سوقرات ئەۋلادلارغا «ئۆز - ئۆزىنى بىلىش» توغرىسىدا نەسىھەت قىپتىكەن. ۋەھالەنكى، پەن - تېخنىكا ئاجايىپ تەرەققىي قىلغان، ئالەم كېمىسى باشقا ئاسمان جىسىملىرىدىكى مەدەنىيەتنى تەكشۈرۈشنى باشلىۋەتكەن بۈگۈنكى كۈندىمۇ، بەزى ئادەملەرنىڭ ئۆزىنى بىلىشى ۋە چۈشىنىشى تېخىچە باللار باغچىسىدىكى گۆدەكلەر ھالىتىدە تۇرماقتا! سوقرات ئېيتقان ئۆز - ئۆزىنى بىلىش — ئەسلىدە، بىزنىڭ قەلبىمىزنى تېخىمۇ پاراسەتلىك، ھاياتىمىزنى تېخىمۇ قىممەتلىك قىلاتتى. شۇڭا، ئۆز - ئۆزىنى بىلىشنى بۇ دۇنيادىكى ئەڭ زور دانىشمەنلىك، دەيدىكەن! مەن يېقىندا، بالزاكنىڭ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر كىتابىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭدىكى مۇنداق بىر سۆزنى خاتىرەمگە يېزىپ قويدۇم، سەنمۇ ئاڭلاپ باقىن: «تەگرى بىزنى ياراتقاندىن كېيىن، بىز ئۆزىمىزنى يەنە قايتىدىن يارىتىپ، تەگرىگە قارشى ئىش قىلىمىز!» ئويلاپ قارىسام، بۇ ناھايىتىمۇ چوڭقۇر مەنىلىك سۆز ئىكەن. ئەسلىدە، تەگرى بىزنى ناھايىتى پاك

ياراتقان ، لېكىن بىز ئالا كۆڭۈللۈك ، ساختىلىق ، ھەسەتخورلۇق ، سۆخەنچى-
لىك قاتارلىق رەزىل ئىشلارنى قىلىپ ، ئۆزىمىزنى بۇلغايمىز . شۇنداق يۇمشاق ،
كىچىك تىللىرىمىزنى بولمىغۇر غەيۋەت ، شىكايەتلەرنى ، نى - نى يامان
گەپلەرنى قىلىشقا كۆندۈرىمىز ؛ شۇنداق نازۇك ، ساپ نېرۋىلىرىمىزنى كېچىسى
دەم ئالدۇرماي ، يامان ئىشلارنى ئويلاشقا ، شۇم خىياللارنى سۈرۈشكە ئۆگىتى-
مىز ... شۇنداق قىلىپ ، تەڭرىنىڭ ئىرادىسىگە ، ھۆكمىگە قارشى ئىشلار بىلەن
شۇغۇللىنىپ ، تەڭرىگە قارشى، چىقىمىز ! مەن ھاۋاز بەختىنىڭ ئوبرازىدىن ،
ۋۇجۇدىدىن بۇنىڭ ھەممىسىنى كۆردۈم . ئۇ ئۆزىنى قايتىدىن ياراتقان ، ياراتـ
قاندىمۇ ، خېلى بېجىرىم ياراتقان ئادەم ئىكەن ! ... يېقىندا مەھەللىمىزدىكى
قېرى بىر دېھقان ئېرىق بويىدىكى قومۇلاڭدا ئولتۇرۇپ ، مۇنداق بىر كۈلكىلىك
تەمسىلنى ئېيتىپ بەردى : بىر دۆلەتمەن باي بار ئىكەن ، ئۇ ياشىنىپ قالغىنىغا
قارىماي ، ياش بىر چوكاننى توقاللىققا ئاپتۇ . ھەر كۈنى بىر خوتۇنىنىڭ يېنىغا
كىرىدىكەن ۋە خوتۇنىنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ ياتىدىكەن . بىر كۈنى
چوڭ خوتۇنى ئېرىنىڭ ئاقىرىشقا باشلىغان ساقىلىغا قاراپ ، بىر
خىيالغا كەپتۇ : « ئەگەر بۇنىڭ ساقىلىدىكى ھەممە قارا ساقاللارنى يۇلۇپ
تاشلاپ ، ئاق ساقاللىرىنىلا قويسام ، كىچىك خوتۇن ئۇنى قېرىكەن ، دەپ
چاندۇ ، ئېرىم پۈتۈنلەي ماڭا قالىدۇ . » شۇنىڭ بىلەن ئۇ ، باينىڭ ساقىلى-
دىكى قارا ساقاللارنى بىر - بىرلەپ يۇلۇپتۇ ، لېكىن ئۇ كۈنى تۈگىتەلمەپتۇ .
باي ئەتىسى ، كىچىك خوتۇنىنىڭ يېنىغا كىرىپ ، ئۇنىڭ قۇچىقىغا باش قو-
يۇپ ئۇخلاپتۇ . كىچىك خوتۇنىمۇ ئۇنىڭ ساقىلىغا قاراپ بىر خىيالغا كەپتۇ :
« ئەگەر بۇنىڭ ساقىلىدىكى ئاقلارنى پۈتۈنلەي يۇلۇپ تاشلاپ ، قارىسىنىلا
قويسام ، ئۇ چوقۇم ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى ئويلاپ ، چوڭ كۈشەندىمدىن چېنىپ ،
پۈتۈنلەي ماڭا قالىدۇ . » شۇنىڭ بىلەن ئۇ ، ئېرىنىڭ ساقىلىدىكى ئاقلارنى
يۇلۇشقا باشلاپتۇ ... شۇنداق قىلىپ ، چوڭ خوتۇن قارا ساقالنى يۇلۇپتۇ ، كى-
چىك خوتۇن ئاق ساقالنى يۇلۇپتۇ ، يۇلا - يۇلا ئاخىرى بېرىپ ، ئېرىنى
سىپسىدام كۆسا قىلىپ قويۇپتۇ ...

قارىغىنا ئاقنىياز، بۇ نېمىدېگەن ئىبرەتلىك تەمسىل - هە !؟ بۇ تەمسىلنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مەن هەممىشە بىزنىڭ ئىشلىرىمىزنىڭمۇ ئاشۇنداق هەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك، ئىچى قارىلىق بىلەن هېلىقى كۇسا بولۇپ قالغان باينىڭ ساقلىدەك، زىيانغا ئۇچراپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدىم. لېكىن مەن ئويلايمەن، تارىختا، تۇرمۇشتا رەزىللىككە، هەسەتخورلۇققا تايىنىپلا ئۆز ئىشىدا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئادەم بولمىسا كېرەك !...

ئاقنىياز، دوستۇم، خەتنى يەنە كۆپ يېزىۋەتتىم، بىزار بولمىغىن، راستىمنى ئېيتسام، بۇ يەردە ئويلىغانلىرىمنى ئورتاقلاشقۇدەك ئادەم يوق. كاللا دېسەم، پاقالچاق دەيدىغانلار كۆپ. شۇڭا خەت ئارقىلىق بولسىمۇ سەن بىلەن سىرداشقۇم، مۇڭداشقۇم كېلىدۇ ! سەلەي قاشاڭنىڭ يېڭى چاقچاق، لەتىپىلىرى بولسا، يېزىپ ئەۋەتكىن، بەكمۇ ئاڭلىغۇم كەلدى. خېتىڭنى كۈتىمەن، مەكتەپتىكى يېڭىلىقلار توغرىسىدا كۆپرەك يازغىن. سېنى، شەۋكەتنى سېغىنىپ قالغۇچى كەمىنە دوستۇڭ:

تۇرغۇن

1962 - يىل 29 - ئىيۇن بۆرەك مەهەللىسى.»

8

زايىت بۇ قېتىمقى «دۇنيا ئەدەبىياتى» ئىمتىهانىدا، يىقىلغىلى تاس قالدى. ئىمتىهان چەك ئېلىش ئۇسۇلى بويىچە ئېغىزچە ئېلىنغاچقا، ھەقىقەتەنمۇ تەس هەم مۇشكۇل ئىدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەپەككۇر ئىقتىدارى بىلەن نۇتۇق قابىلىيىتىنى سىنايدىغان سۇرلۇك سورۇن ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇزۇن كەتكەن كارىدورنىڭ يېرىمى غۇژمەك - غۇژمەك بولۇۋالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالىقانداق نام، ئىسىم ۋە يىللارنى ئۇنلۇك، ئالدىراش تەكرارلىشىدىن بەئەينى يىپ بازىرىغا ئوخشاش غاژ - غۇژ بولۇپ

كەتكەندى ، جىددىيلىكتىن ئۇلارنىڭ سۆزلىرى بىر - بىرىنىڭ قۇلىقىغا كىمەيتتى . بۇنىڭ ئىچىدە ، قىزلارنىڭ كەيپىياتى تېخىمۇ جىددىي ئىدى . كىمدۇر بىرسى ، بۇنداق قارىچە تەكرارلاشتىن بېشى ئاغرىپ زارلاشقا باشلىدى :

— قۇرۇپ كەتسۇن شۇ «دۇنيا ئەدەبىيات» لىرى ! ئوقۇيمەن ، ئوقۇيمەن ، نەدىكى خۇدا ئۇرغان ناملار ، يىللار ، ئەسەرلەر ... ھېچبىرى ئېسىمدە قالمايدۇ ، بۇنىڭ بىزگە نېمە كېرىكى ؟! ...

— نېمە بولدىڭىز ئايىزىم ئوماق ؟ — دەپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى زايىت ، — چېچىلىپ قاپسىزغۇ ، قورقماڭ ، بۇنداق ئىمتىھانلار ئادەمنىڭ ھەقىقىي بىلىمىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەمەيدۇ . ئۇ پەقەت تەلەي سىناش بىلىتكە ئوخشاشلا بىر ئىش ! كىم بىلىدۇ ، تەلىيىڭىز ئوڭدىن كېلىپ ، ئاسان چەكتىن بىرسى چىقىپ قالامدۇ ، تېخى !

— خۇدايىم دېگىنىڭىز كېلەر ، زايىت ، — دېدى ھېلىقى قىز خۇداغا تىۋىنغاندەك قىياپەتتە ، — تەلىيىم كېلىپ ئاسانراق سوئاللار چىققاي ئىلاھىم ...

ئۇ ئىسمىنىڭ دەرھال چاقىرىلىپ قېلىشىدىن قورققاندەك ، سىنىپنىڭ يېنىدىن نېرىراقتا كەتتى ۋە بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلار يوچۇق ماراپ توپلىشىۋالغان ئىشىككە ئەنسىزلىك بىلەن پات - پات قاراپ قويدى ...

ئىمتىھان نەتىجىسىدىكى يۇقىرى - تۆۋەنلىك بىلەن ياخشى - يامانلىقنىڭ ئۆز تەقدىرى ، ئىستىقبالى ۋە شان - شۆھرىتى بىلەن چەمبەرچاس باغلىق ئىكەنلىكىنى ھېچكىممۇ ئوقۇغۇچىلاردەك ئۇنداق چوڭقۇر ھەم بىۋاسىتە ھېس قىلالمايدۇ . ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مانا شۇ نەتىجىسى بىلەن يىلدىن - يىلغا ، ئايدىن - ئايغا ، كۈندىن - كۈنگە گۈزەل كېلەچەككە قاراپ ، ئاستا - ئاستا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ، ھايات تۇپرىقىغا تېخىمۇ چوڭقۇر يىلتىز تارتىۋاتقانلىقىنى ناھايىتى ئوبدان ھېس قىلىدۇ ! شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئىمتىھاندىن ھەم قورقىدۇ ، ھەم ئۇنىڭغا قارشى جان - جەھلى بىلەن ئېلىشىدۇ !

ئىشىكنىڭ يېنىدا تۇرغان بىرسى زايىتنى تۇۋلىدى :

— زايىت، تېز كىر، نۆۋىتىڭ كەپتۇ!

بايا قىزلارغا تەسەللى بېرىپ، ئۆزىنى خېلى تەمكىن تۇتقان زايىت ئەمدى ئىسمى چاقىرىلىش بىلەن تەڭ يۈرىكى «جىغغىدە» قىلىپ، پۇت - قوللىرى بوشاشقاندەك بولۇپ قالدى. لېكىن ئۇ، بۇنداق چاغلاردا ئۆزىنى تۇ-تۇشقا، روھىدىكى زەئىپلىكنى سىرتىغا چىقارماسلىققا خېلى ئۇستا ئىدى. شۇڭا ئۇ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئارىسىدىن يېرىپ ئۆتۈپ، سىنىپنىڭ ئىشىكىنى يوغان ئاچتى. كىرىپلا ئۇنىڭ كۆزىگە چېلىققىنى، ئىمتىھان ئېلىش ئۈچۈن قېتىپ ئولتۇرغان ئۈچ ئوقۇتقۇچىنىڭ ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشى بولدى. ئۇلار دېرىزە بىلەن دوسكىنىڭ ئارىلىقىدىكى بۇلۇڭغا كوندىلەڭ قويۇلغان ئورۇندۇقلاردا سالاپەت بىلەن ئولتۇراتتى. ئىمتىھان ئىگىسى بولغان سەلىم ئە-پەندى ئوتتۇرىدا، كۆزەتكۈچى بولۇپ كىرگەن «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» ئوقۇتقۇچىسى ئۆمەر شېرىپ بىلەن «لوگىكا» مۇئەللىمى شەمشىدىن ئىككى تەرەپتە ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى سېرىق سىرلانغان ئۈستەلدە ئىمتىھان سوئاللىرى يېزىلغان چەكلەر تەكشى يېيىقلىق تۇراتتى. بۇ چەكلەر دۈم قويۇلغان بولۇپ، ھەممىسى بىر خىل رەڭ بىلەن بىر خىل چوڭلۇقتىكى ئوخ-شاش قەغەزلەر ئىدى.

— كېلىڭ زايىت، قېنى چەكتىن بىرنى ئېلىڭ! — دېدى سەلىم ئەپەندى ئۈستەلنى ئىشارە قىلىپ.

زايىت قەدەملىرىنى يوغان ئېلىپ، چىڭ - چىڭ دەسسەپ ئۈستەلنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە قولىنى سوزۇپلا ئۇدۇل كەلگەن چەكتىن بىرنى ئالدى. ئۇ ئورۇندۇق تەرەپكە كېتىۋېتىپ، چەكتىكى سوئاللارغا قارىدى، قارىدى-يۇ، رەڭگى ئۆچۈپ، بېشى پىرقىراپ كەتتى. چۈنكى، چەككە يېزىلغان سوئالنىڭ بىرسىنى چالا - بۇلا بىلگىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرى ئۇ-نىڭغا پۈتۈنلەي ناتونۇشتەك ئىدى، ئۇ ئامالسىز چەكنى ئالماشتۇرۇش خىيالىغا كەلدى، ئەگەر ئالماشتۇرمىسا، بۇ قېتىمقى ئىمتىھاننى نۆلگە تاپشۇرۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا ئۇ ئورنىغىمۇ بارماي، چەكنى ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن

ئارقىغا ياندى.

— چەك ئالماشتۇرامسىز؟ — سورىدى سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭ دوستىغا تۇرۇشىغا قاراپ، — بولىدۇ، ئالماشتۇرۇڭ، لېكىن، بىر نومۇرنى نابۇت قىلىسىز - دە! بۇ قائىدىنى بىلەرسىز؟

زايىت ئەلۋەتتە بىلەتتى، چەك ئالماشتۇرۇلسا، شۇ ھامان بىر نومۇر قىرىلاتتى. ئۇ ئىككىنچى چەكنى ئالدى ۋە چەتتىكى بىر ئورۇنغا بېرىپ ئولتۇردى. بۇ قېتىمقى چەكمۇ يەنە كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى. ئۇ شۇنچە ئويلاپ، ئاران ئىككى سوئالغا جاۋاب بېرەلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ چەكتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، خۇددى بىرەر سىردىن مەدەت كۈتكەندەك، ئاۋۋال ئوقۇتقۇچىلارغا، ئاندىن ئەتراپىدىكى ساۋاقداشلىرىغا تەلمۈرۈپ قارىدى. شۇنچە چوڭ سىنىپتا تۆت ئوقۇغۇچى تۆت بۇرجەكتە ئولتۇراتتى. ئۇلار بىلەن سۆزلەشكىلىمۇ، بىرەر نەرسىنى ئىما - ئىشارە بىلەن سوراپ بىلگىلىمۇ بولمايتتى. زايىت ئۆزى بىلەن بىللە ئىمتىھان بېرىشكە تەييارلىنىپ ئولتۇرغان ئۆت ئوقۇغۇچىنىڭ بىر سىنىڭ ئاقنىياز ئىكەنلىكىنى شۇ چاغدىلا كۆردى. ئۇ بىر يېرىم تەرەپتىكى بۇلۇڭدا قولىدىكى چەككە قاراپ، چوڭقۇر خىيال بىلەن ئولتۇراتتى. زايىت ئۇنىڭدىن دەرھال كۆزىنى قاچۇرۇپ، قولىدىكى چەككە قارىۋالدى.

— ۋاقىت توشۇپ قالدى، قېنى قايسىڭلار چىقىسىلەر! — دېدى سەلىم ئەپەندى سائىتىگە قاراپ قويۇپ.

ھەر بىر ئوقۇغۇچىنىڭ چەكنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، چارەك سائەت ئويلىنىش ۋاقتى بولاتتى، دېسلەپ چەك ئالغانلارنىڭ ۋاقتى توشقانىدى. سىنىپ ئىچىنى بىر پەس جىمجىتلىق قاپلىدى، بۇ جىمجىتلىق بەكمۇ تىنچ ۋە سۈرلۈك ئىدى.

— مەن چىقاي! — دېگەن كۆتۈرەڭگۈ بىر ئاۋاز بىلەن بايىقى سۈرلۈك جىمجىتلىقمۇ بۇزۇلدى، بۇ ئاقنىياز ئىدى.

— بولىدۇ، كېلىڭ! — سەلىم ئەپەندى ئۇنى ئالدىغا چىقىشقا ئىشارەت

قىلدى. ئاقنىياز ئالدىغا چىقىپ، قولىدىكى چەكنى سەلىم ئەپەندىگە بەردى ۋە ئۆزى ئۈچ ئوقۇغۇچىنىڭ ئالدىدا سوئالنىڭ سورىلىشىنى كۈتۈپ ئۆرە تۇردى.

— ئەمسە، قۇلاق سېلىڭ: بىرىنچى سوئال، — دېدى سەلىم ئەپەندى ئاقنىيازغا بايا بەرگەن چەكنى قاراپ تۇرۇپ، — «ياۋروپا رومانتىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئالاھىدىلىكى نېمە؟ ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى كىملەر؟»

ئاقنىياز بېشىنى يېرىم كۆتۈرۈپ، كۆزىنى دېرىزىگە تىككەن ھالدا جاۋاب بېرىشكە باشلىدى:

— ياۋروپا رومانتىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇ كىلاسسىزمنىڭ بارلىق نىزام - ئۆلچەملىرىنى ئىنكار قىلىپ، رېئاللىققا ئەھمىيەت بەردى، كۆرەشكە ئىنتىلدى، ئۇ باي تەسەۋۋۇرغا، چوڭقۇر ھېسسىياتقا، ئاممىباب تىلغا ۋە ئەركىن ئۇسلۇبقا ئىگە... ياۋروپا رومانتىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسلىق ۋەكىللىرى: گېرمانىيىلىك خولدېرلىن، گېيىرىخ گېنى؛ ئەنگلىيىلىك بايرون، شىللى؛ فرانسىيىلىك ستال خانىم؛ رۇسىيىلىك پۇشكىنلاردىن ئىبارەت.

— ياخشى، — دېدى سەلىم ئەپەندى رازىمەنلىك بىلەن، — ئەمدى ئىككىنچى سوئالغا جاۋاب بېرىڭ: «جەھەننەم خاتىرىسى» بىلەن «كىچىك ناپالېئون» كىمنىڭ ئەسىرى، قاچان يېزىلغان؟

— «جەھەننەم خاتىرىسى» رۇسىيىنىڭ 19 - ئەسىردىكى ئاتاقلىق يازغۇچىسى دوستويېۋسكىنىڭ رومانى، 1862 - يىلى يېزىلغان؛ «كىچىك ناپالېئون» فرانسىيىنىڭ 19 - ئەسىردىكى ئاتاقلىق رومانتىزم يازغۇچىسى ۋىكتور گيۇگونىڭ ئەسىرى، 1852 - يىلى يېزىلغان!

ئاقنىياز سوئاللارغا دۇدۇقلىماي، ئېنىق ۋە توغرا جاۋاب بېرەتتى، ئۇ-زىمۇ تەمكىن ھەم بەھۇزۇر ئىدى. ئۇ كېيىنكى «ئوتتۇرا ئەسىر ئىران ئەدەبىياتى» غا تەئەللۇق 3 - سوئالغىمۇ، ھىندىستان يازغۇچىسى تاگورنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتىگە تەئەللۇق 4 - سوئالغىمۇ خۇددى ئۇستا ناتىقلاردەك راۋان ھەم جارىڭلىق سۆزلەر بىلەن جاۋاب بەردى. ھەرقانداق بىر ئوقۇغۇچى

ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆگىنىشكە ، بىلىمگە بولغان ئىنتىلىشىدىن ، ئىشتىياقىدىن ۋە شۇ يولدا قولغا كەلتۈرگەن كىچىككىنە نەتىجىسىدىن خۇشاللانماي ، پەخىرلەنمەي قالمايدۇ ، ئاقنىيازنىڭ بۈگۈنكى تۆت سوئالغا بەرگەن جانلىق ، ئەركىن جاۋابى ، تېز ۋە ئۆتكۈر تەپەككۇرى يالغۇز سەلىم ئەپەندىنىلا ئەمەس ، بەلكى كۆزەتكۈچىلەرنىمۇ قايىل قىلدى ، خۇشاللاندۇردى . ئاقنىياز ئۆگىنىشتە ھەقىقەتەنمۇ كۈچلۈك ئىدى . بىرەر قىيىن مەسىلىگە دۇچ كەلگەندە ، ھامان ئۇنى قويۇپ بەرمەي ، ئۇنىڭدىن ئېنىق بىر جاۋابقا ئېرىشمىگۈچە تىنىم تاپمايتتى . بىرىنچى يىللىق ۋاقتىدىكى خەنزۇ تىل ـ يېزىقىنى ئۆگىنىشتىمۇ ، ئۇ ئەنە شۇنداق روھ بىلەن سىنىپ بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرغانىدى ...

ئاقنىياز سىنىپتىن خۇددى چېلىشتا يەڭگەن پالۋاندەك ، خۇشال ھەم مەردانە چىقىپ كەتتى . ئۇنىڭ ئارقىدىن يەنە بىر ئوقۇغۇچى سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە باشلىدى . زايىت تېخىچە بېشىنى قاشلاپ ، بىردەم ئاسمانغا ، بىردەم يەرگە قارىغىنىچە تىت ـ تىت بولۇپ ئولتۇراتتى . سوئالنىڭ ئىككىسىگە يېرىم ـ يارتا جاۋاب تاپقاندەك بولدى ، يەنە ئىككىسى ھەرقانچە ئويلىسىمۇ خىيالىغا كەلمەيۋاتاتتى ، ھەتتا مۇئەللىمنىڭ شۇنداق بىر دەرسنى ئۆتكەنلىكىنىمۇ ئېسىگە ئالالمايۋاتاتتى ...

دەرس تەكرارلاشتا ، زايىتنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسۇلى بار ئىدى ، ئىمتىھان يېقىن قالغاندا ، ئۇ ئىككى كېچىلىك تاماكا ، ئاز ـ تولا ئۇخلاتمايدىغان دورا غەملىۋېلىپ دەرس تەييارلايتتى . بۇنداق ئۇسۇلنىڭ پايدىسىنى ئۇ خېلى كۆپ كۆرگەنىدى . لېكىن ، بۈگۈن شۇ ئۇسۇلدا قىلغان تەييارلىقلىرىمۇ ئەسقاتمىدى ، ئەمەلىيەتتە ، ئۇ كونسپېكت ئوقۇيمەن ، ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلىمەن ، دەپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ ، كۆزىنى دەپتەردىن ئۈزمىگەن بولسىمۇ ، لېكىن كۆڭلى ئاللىقانداق يەرلەردە پالاس قېقىپ يۈرگەنىدى ...

زايىت ھەرقانچە ئارقىغا تارتسىمۇ بولمىدى ، باشقىلار سۆزلەپ تۈگەتتى ، ئەمدى نۆۋەت ئۇنىڭغا كېلىپ قالغانىدى . ئۇ بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ئالدىغا چىقتى ، قولىدىكى چەكنى سەلىم ئەپەندىگە خۇددى يىرگىنىچ-

لىك بىر نەرسىنى بىرئۇاتقاندەك ، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ئۇزاتتى . سەلىم ئەپەندى چەككە قاراپ تۇرۇپ بىرىنچى سوئالنى سورىدى :

— «پارىژ كوممۇنىسى ئەدەبىياتى قانداق پەيدا بولغان ؟»

— ئۇ ... پارىژ ئەدەبىياتى ... ياق ، كوممۇنىسى ئەدەبىياتى ... — زايىت قورقۇشقا ، قورققانسېرى دۇدۇقلاشقا باشلىدى ، — شۇنداق پەيدا بولغانكى ، فرانسىيە پرولېتارىياتىنىڭ دۇنيادا ... دۇنيادىكى تۇنجى ھاكىمىيىتىنى يارىتىش ... ياق ، تىكلەش ئۇچۇن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى جەريانىدا پەيدا بولغان ... ئۇ يېڭى ئىدىيە ، جەڭگىۋار كەيپىيات بىلەن تولغان ئەدەبىيات ...

خۇداغا شۈكرى ، زايىت دۇدۇقلىسىمۇ ، تەمتىرىسىمۇ ، ھەر ھالدا بۇ سوئالغا جاۋاب بەردى .

— ھودۇقماڭ ، ئالدىرىماڭ ، — دېدى سەلىم ئەپەندى ئۇنىڭغا مەدەت بېرىپ ، — ئەمدى ئىككىنچى سوئالغا جاۋاب بېرىڭ : «گىلگامىش» ئېپوسى قايسى زامان ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ ؟

زايىت كۆزىنى چىمىلدىتىپ ، لېۋىنى يالاپ نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى ، ئاغزىدىكى تۈكۈرۈكىنى ھەر بىر يۇتقاندا ، بوغدىيىكى يۇقىرى - تۆۋەن غىرتىلداپ كېتەتتى . ئۇنىڭ شۇنداق بىر ئاسان سوئالغا جاۋاب بېرەلمىگەنلىكىدىن ، كۆزەتكۈچىلەرنىڭمۇ ئىچى پۇشۇپ كەتتى . بۇنىڭ جاۋابى سوئالدىنمۇ قىسقا ئىدى ، ناھايىتى «قەدىمكى زامان بابىل ئەدەبىياتىغا مەنسۇپ» دېسىلا ئىش پۈتەتتى ، ھەي ! ... زايىت ، كاللاڭ قوشۇقلۇققا چىقىپ قالغانمۇ سېنىڭ !؟ ...

ئۈچىنچى سوئال سورالدى :

— چېچكوۋ قانداق تىپ ؟ كىمنىڭ ، قايسى ئەسىرىدىكى پېرسوناژ ؟

ھەرھالدا ، بۇ سوئالغا «گوگول» ، «ئۆلۈكجانلار» دېگەندەك يېرىم - يارتا جاۋابلار بېرىلدى ، ئەمدى تۆتىنچى سوئالغا كەلگەندە ، زايىتنىڭ يەنە ئاغزى يەملىنىپ قالدى .

— بالزاكنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى قانچە باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ ؟ «جىم-

جىت جىلغىدىكى گۈل ساماق» قايسى باسقۇچقا تەئەللۇق ئەسەر ؟
ئەگەر ئۇ ئازراقلا كۆڭۈل قويۇپ تەييارلىق قىلغان بولسا، بۇ سوئالغا
جاۋاب بېرىش ئويۇن ـ چاقچاقنىڭ ئورنىدىكى ئىش ئىدى. لېكىن ئۇ يەنە
گۆشىيىپ، دومسىيىپ تۇرۇۋەردى.
— بۇ قېتىمقى ئىمتىھانغا ياخشى تەييارلىق قىلالماپسىز ـ ھە ؟ — دېدى
سەلىم ئەپەندى ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن، — ئەمدى سىزگە قانچە نومۇر
قويساق بولار !
— تەييارلىقنىغۇ قىلاتتىم، مۇئەللىم، لېكىن باش ياچېيكىنىڭ ئىشلىرى
بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ...
— شۇنداقمۇ ؟ — دېدى سەلىم ئەپەندى غۇژژىدە ئاچچىقى كې-
لىپ، — سىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشىڭىزغا قارشى
ئەمەسمەن ! لېكىن، شۇنى بىلىشىڭىز كېرەككى، ئوقۇغۇچى دېگەننىڭ
بىردىنبىر، مۇقەددەس ۋەزىپىسى — ئۆگىنىش، كىتاب ئوقۇش، دەرس
ئاڭلاش ! سىلەر ئۈچۈن ئۆگىنىشلا دائىملىق، ئىنچىكە، ھەقىقىي ئەمگەك
بولىدۇ ! لېكىن سىز ئۆزىڭىزنىڭ ۋەزىپىسىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك قىلىسىز، زا-
يىت ! دەرۋەقە، ئاجىزلىق دېگەن ھەممە ئادەمدە بولىدۇ، بەلكى سىز
چوقۇنىدىغان ئادەملەرمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. لېكىن، رېئاللىققا توغرا
قارىيالمايدىغان ئادەم — ھامان ئاجىز، ئىقتىدارسىز كېلىدۇ. ئادەم ئۆزىدىكى
نۇقسانىنى يوشۇرۇپ، يۈكسەك پەزىلەت ھاسىل قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ! ...
زايىت كۆرۈنۈشتە بۇ گەپلەرنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاۋاتقاندەك،
ئۆزىنىڭ ئىمتىھاننى ياخشى بېرەلمىگەنلىكىگە پۇشايمان قىلغاندەك، بىچارە قى-
ياپەتتە تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا كۈچلۈك بىر ئۆچمەنلىك
ئوتى لاۋۇلداۋاتاتتى : «سەن تېخى ماڭا نەسىھەت قىلىپ كېتىۋاتامسەن، سەلىم
ئەپەندى ! ئۆزۈڭگە پەخەس بول، پىمانىڭ توشتى سېنىڭ ! بەلكىم بۇ بىزنى
ئاخىرقى قېتىم قىيناپ ئىمتىھان ئېلىشىڭ بولۇپ قالار ! سېنىڭ دەرسىڭدىن
ئۆتەلمىگەنگە يامان ئوقۇغۇچى بولۇپ قالمايمەن ! ئىدىيىدە ئىلغار، سىياسىي

جەھەتتە ئىشەنچلىك بولساملا ، پارلاق ئىستىقبال مېنىڭكى ! ...»

زايىت كارىدورغا چىقىپلا ، ئۇ يەر - بۇ يەردە توپلىشىپ تۇرغان ساۋاقداشلىرىغا ئۆزىچە قايناپ سۆزلەپ كەتتى :

ــ بۇ سەلىم ئەپەندى دېگەننىڭ كاللىسى ئاللىقانداق «ئېسكى - ۋېسكى» دېگەنلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن ئادەم ئىكەن ! ئۇنىڭ دىلى ، تىلى پۈتۈنلەي ئەجنەبىي قېلىپىدا سۇغۇرۇلۇپتىكەن . ھەدېسىلا يۇناندىن ، ئوتتۇرا ئەسىردىن ، قەدىمكى بابىلدىن سۆز ئاچىدۇ ، بىزگە بۇنداق چەت ئەلنىڭ قەغەز دۆۋىلىرى ئارىسىدىن تېرىۋالغان پارچە - پۇرات نەرسىلەرنى بىلىم قىلىپ بېرىپ ، نېمە قىلماقچى ؟ ئۇ كىمگە كېرەك بولۇپ قاپتۇ ؟! ...

ئۇنىڭ يېنىدىكى توپتا بىرنەچچەيلەن بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغان ئاقنىياز بۇ چۈرىمە - چۆچەك گەپلەرنى ئاڭلاپ تۇرالماي قالدى . ئۆتكەنكى تالاشتىن كېيىن ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يوشۇرۇن نىزا پەيدا بولۇپ ، بىر - بىرى بىلەن گەپلەشمەي ماي تارتىشىپ يۈرەتتى . ئاقنىياز شۇ تاپتا ، ئۇ ئاداۋەتلەرنىمۇ ئۇنتۇپ ، ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئاچچىق ئارىلاش دوق قىلدى :

ــ نېمە دەۋاتىسەن ، زايىت !؟ ئۆزۈڭ ئىمتىھاننى ياخشى بېرەلمەي ، ئەمدى مۇئەللىم بىلەن ئىلىمنى قارىلاۋاتامسەن ؟! بىلىپ قوي ، دۇنيادا ئەڭ دەسلەپ بارلىققا كەلگەن ئاۋازسىز كىنودىن تارتىپ ، ھازىرقى ئەڭ يۇقىرى ئېلېكترونلۇق مېڭىگىچە بولغان كەشپىياتلارنىڭ ھەممىسىنى ئاشۇ «ئېسكى - ۋېسكى» لار ئىجاد قىلغان ، ئەمدى شۇنى سۆزلىمەي ، سېنى سۆزلەمدۇ ؟! دۇنيادا «تراگېدىيە ئاتىسى» ، «كومېدىيە ئاتىسى» دەپ نام ئالغان ئارىستوفىن بىلەن ئېسكولۇسلارمۇ قەدىمكى يۇنانلىق ئەمەسمۇ ؟!

ــ توغرا ، توغرا دېدىڭىز ئاقنىياز ، ــ دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى بىر ئوقۇغۇچى دەرھاللا ، ــ ھەر قايسى مەملىكەتلەردىكى نۇرغۇن ئادەملەر ئاشۇ «ئېسكى - ۋېسكى» لارنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ، پۈتۈن ئۆمرىنى سەرپ قىلىۋاتامدۇ !

زايىت خۇددى سوقۇشقاق خورازدەك ئاقنىيازغا ھۆرپەيدى:
— مەن سەلىم ئەپەندىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتسام، ساڭا نېمە دەز كەتتى ؟! ئۇنداق «ئېسكى - ۋېسكى» لارنى بىلمەيمۇ، سىنىپىي كۆرەش قىلغىلى، سوتسىيالىزم بىلەن شۇغۇللانغىلى بولمامدىكەن !؟
— بولىدۇ، نېمىشقا بولمايدۇ ! — دېدى ئاقنىياز كىنايىلىك كۈلۈپ، — يېزىدىكى ساۋاتسىز دېھقانلارمۇ، زاۋۇت - كانلاردىكى قارا قورساق ئىشچىلارمۇ سىنىپىي كۆرەش قىلىپ، سوتسىيالىزم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇغۇ ! ئۇنداق بولسا، سەن بۇ ئالىي بىلىم يۇرتىغا نېمە دەپ كەلدىڭ ؟! شۇلار بىلەن بىللە بىر تەرەپتىن كەتمەن چېپىپ، كۆمۈر قېزىپ ؛ يەنە بىر تەرەپتىن، كەڭ - كۇشادە سىنىپىي كۆرەش قىلىپ يۈرسەڭ بولمامتى !؟ ...
ئوقۇغۇچىلار پاراقىدە كۈلۈشۈپ كەتتى، بۇ كۈلكىدە ئاقنىيازنى قوللاش، زايىتنى مەسخىرە قىلىشتەك ئاچچىق بىر تۈيغۇ يوشۇرۇنغانىدى.
— سەن !... سەن ... — دېدى زايىت جىلە بولغىنىدىن دۇدۇقلاپ، — سەن زادى نېمە دېمەكچى ؟!
— ھە، مەن ! — دېدى ئاقنىياز يەنە شۇ تەمكىنلىكى بىلەن، — مەن نېمە دەيتتىم، باشقىلارنىڭ سايىسىدا قولغا كەلتۈرگەن شان - شەرەپ ساختا بولىدۇ، پەقەت ئۆز كۈچىگە تايىنىپ قولغا كەلتۈرگەن شان - شەرەپلا ھەقىقىي بولىدۇ، دېمەكچىمەن، بىلدىڭمۇ !؟
زايىت كۆپۈپ، بوغۇلۇپ، ئاقنىياز بىلەن ئېلىشماقچى بولغاندەك ئەلپازدا دىككىيىپ تۇرۇۋىدى، يېنىدىكى بىر ئاغىنىسى ئۇنىڭ قولىدىن ئاستا تارتىپ سىرتقا ئېلىپ ماڭدى، ئۇ كېتىۋېتىپ چالۋاقىدى:
— بىلىپ قوي ئاقنىياز ! ھەقىقىي شان - شەرەپنىڭ كىمگە مەنسۇپ بولىدىغانلىقىنى تېخى كۆرىمىز !
— توغرا زايىت، تېخى كۆرىمىز ! — دېدى ئاقنىيازمۇ سالماق ئاۋازدا.
ئىمتىھان داۋام قىلماقتا، ياخشى بەرگەنلەر كۈلۈپ، ھىجىيىپ ؛ ناچار بەرگەنلەر قايغۇرۇپ، سالپىيىپ سىنىپتىن ئۆزۈلمەي چىقىپ تۇردى.

كۈلۈپ ، [illegible]غانلار هامان كۆپ سانلىق ئىدى ، شۇڭا ئۇلارنىڭ خۇشال كۈلكە [illegible]ادالىرى ئەمتىھان ۋەھىمىسى بىلەن سۇرلۇك بولۇپ كەتكەن كارىدورنى قىزغىن ۋە جانلىق تۈسكە كىرگۈزگەنىدى ...

9

قىزىل بىنانىڭ ئالا - يېشىل چىراغلىرى چاراقلاپ يېنىپ ، ئوچۇق دېرىزىلەردىن شوخ مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . بۈگۈن بۇ زالدا كاتتا تانسا ئۇيۇشتۇرۇلغانىدى . ئاقنىياز بىلەن سەلەي قىزىل بىنا تەرەپكە كېلىۋېتىپ ، يېرىم يولغا كەلگەندە توختاپ قېلىشتى .

— ھەي ئاقنىياز ، تانسىغا مۇشۇنداقلا كىرسەك بولماس ، — دېدى سەلەي ، — ئازراقتىن قېلىن دورىسى ئىچىۋالمايمىزمۇ !

— ئىچسەككۇ بولاتتى ، — دېدى ئاقنىياز لەۋلىرىنى يالاپ ، — لېكىن پۇل قېنى ، مەندە بىرنەچچە موچەنلا بار ، سەندە بارمۇ ؟

— توختا ، قاراپ باقاي ، كولاشتۇرسام مەندىنمۇ بىرنەچچە موچەن چىقىپ قالار ، — دېدى سەلەي ۋە يېڭى كىيگەن كۆڭلىكى بىلەن شىمىنىڭ يانچۇقلىرىنى تىتقىلاپ يۈرۈپ ، بىرنەچچە موچەنلىك قەغەز پۇل بىلەن بىرنەچچە پۈڭلۈك تىيىنلارنى تېپىپ چىقتى ۋە نوچىلىق بىلەن قولىنى شىلتىدى ، — كەتتۇق ، مانا پۇل دېگەن ، قاۋاقخانىغا مارش !

ئۇلار مەكتەپنىڭ يېنىدىكى كىچىككىنە قاۋاقخانىغا كىردى ، پوكەيگە يۆلىنىپ تۇرۇپ ، تۆت سەردىن ھاراق بۇيرۇدى . بوينىغا لۆڭگە سېلىۋالغان قېرى ، ئازغىن بىر بوۋاي تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن پارچە ھاراق كوزىسىغا كەمچەن سېلىپ ، ئىككى ھىجىرغا تۆت سەردىن ھاراق قۇيدى . ئاقنىياز بىلەن سەلەي ھىجىرلارنى «خوشە» دەپ سوقۇشتۇرۇۋېتىپ ، تىنىك تۇرما قىلىپلا ئىچتى - دە ، قولىنىڭ پوكىنى بىلەن ئاغزىلىرىنى ئېرتىپ ، چىرت قى

لىپ تۇكۇرۇۋېتىپ، قاۋاقخانىدىن چىقتى. شۇ تاپتا، ئۇلار ئۆزلىرىنى گويا
دۇنيادىكى ئەڭ غەمسىز، دۆلەتمەن، خۇشال ئادەملەر ھېسابلايتتى. ئۇلار بىر -
بىرىنى قولتۇقلىشىپ، يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان مۇزىكىغا ئاللىقانداق بىر ناخ-
شىلارنى تەڭكەش قىلىپ غىڭشىپ، قىزىل بىنا تەرەپكە كېلىشكە باشلىدى.

ئۇلار زالغا كىرگەندە، كۆركەم، ئازادە زال خۇددى باھار تاشقىنىدەك
خۇشال - خۇراملىققا چۆمگەنىدى. چىرايلىق، پۇزۇر كىيىنىۋالغان قىز - ئو-
غۇل ئوقۇغۇچىلار ھېسابسىز ئىدى، ئۇلار گويا ئۈۋۈسىغا سۇ كىرگەن
چۈمۈلىلەردەك قىم - قىم بولۇپ كەتكەن، باش - ئايىغى يوق ئىدى. مۇزى-
كانتلار زالنىڭ بىر چېتىدىكى خىلۋەتتە گىرە بولۇپ ئولتۇرۇشاتتى. بۇ
ئىككىيلەن مۇۋاپىقراق ئورۇن تېپىش ئۈچۈن ئەتراپقا بويۇنداپ، سول تەرەپكە
سىلجىپ تۇرىۋىدى، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن گايىت مايىت چىقىپ قالدى ۋە سە-
لەيىنىڭ تېخى بۈگۈن كىيگەن يېڭى شەتلەڭگە كۆڭلىكىگە قاراپ چاقچاق
قىلدى:

— پاھ، كۆرمەي قاپتۇق سەلەيجان، يېڭى كۆڭلەك كىيىپسەن، مۇ-
بارەك بولسۇن، قانچىگە ئالدىڭ؟

سەلەيمۇ بوش كەلمىدى، چاقچاققا چاقچاق بىلەن جاۋاب بەردى:

— كۆڭلەكنىڭ ئۆزىنى تۆت سوم يەتمىش تىيىنغا ئالدىم، ساڭا
ئوخشاش مۇبارەك بولسۇن دېگەنگە تۆت موچەن بەردىم، يارىشىپتۇ دېگەنگە
ئۈچ موچەن بەردىم، ھېسابلاپ باقە، قانچە بوپتۇ؟

ئۈچىلىسى كۈلۈشتى، ئۇلار يەنە گەپكە ھازىرلىنىپ تۇرۇۋىدى،
تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن تانگونىڭ ياڭراق ئاۋازى زالنى بىر ئالدى، مۇزىكىنىڭ
شوخ، يېقىملىق رىتمى ھەممەيلەننىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل قوزغاتقۇچى
كۈچكە ئايلىنىپ، ئۇلارنى ئويناشقا، سەكرەشكە، پىرقىراشقا ئۈندەيتتى، زال
بىردەمدە جۈپ - جۈپ قىز - يىگىتلەرنىڭ ماھارەت كۆرسىتىدىغان،
سىرداشىدىغان مۇھەببەتلىك سورۇنىغا ئايلىنىپ كەتتى...

ئاقنىياز كىمىندۇر ئىزلەيتتى، ھاراقنىڭ ھارارىتى بىلەن قىزىرىپ،

تىپخىمۇ نۇرلىنىپ كەتكەن كۆزلىرى زالنىڭ ئەڭ يىراق بۇلۇڭلىرىغىچە تىكىلەتتى. ئۇ ئاخىرى نېرىقى تەرەپتە بىرسىنى كۆردى، كۆردىيۇ، گويا بەدىنىگە توك تەگكەندەك، جىغغىدە بولۇپ، يۈرىكى سىلىپ كەتتى. ئاقنىياز ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزمەي تىكىلىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ كۆز ئۇگىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بۇ جەلپكار قىز ئاددىي، لېكىن يارىشىملىق كىيىملەر بىلەن رەڭگارەڭ چىراغ نۇرىدا تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەن غۇنچە قىز ئىدى. ئاقنىياز ئاستا - ئاستا سىلجىپ، ئۇنىڭ يېنىغا بېرىۋېلىش ئۈچۈن، مۇزىكانتلار بار يەردىن ئەگىپ ئۆتمەكچى بولۇپ تۇرۇۋىدى، ئەدىنىدۇر ھېلىم غېجەك ئۇنى چاقىرىپ قالدى:

— ئاقنىياز، بېرى كېلىڭا، مۇھىم ئىش بار...

ئاقنىياز ئامالسىز ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇ مۇزىكا چېلىش نۆۋىتىنى بىر گارمونچىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى يېنىدىكى ناتونۇش بىرسى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى.

— تونۇشۇپ قېلىڭلار ئاقنىياز، بۇ كىشى، — دەپ يېنىدىكى ئادەمنى كۆرسەتتى ھېلىم غېجەك، — ئاتاقلىق كومپوزىتور رەجەپ شادى بولىدۇ، تانسا بارلىقىنى ئاڭلاپ كەپتىكەن، ئازراقتىن ئىچىشىپ ئولتۇردۇق...

ئاقنىياز ئاتاقلىق كومپوزىتورنىڭ كاستۇم - بۇرۇلكا ياراشقان جۇغى كىچىك، ئەمما تېتىك بەستىگە، سالۋاراپ تۇرغان قويۇق چېچىغا، ئاق، ياغاق يۈزىگە، ھەر بىر گەپ قىلغاندا، قاش - كۆزلىرىنى ئۇينىتىپ قويىدىغان شەھۋانە قىلىقلىرىغا قاراپ بىر نەرسىنى سەزگەندەك، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە:

— بۇ كىشىنىڭ ئۆزىنى كۆرمىگەن بولسامۇ، مۇزىكا ئەسەرلىرىنى ئاڭلىغان، — دەپ ئۇنىڭغا قولىنى سوزدى، — بۈگۈن ئوبدان تونۇشۇپ قالدۇق، مېنىڭ ئىسمىم ئاقنىياز!

— بۇ بىزنىڭ فاكۇلتېتتىكى نامدار شائىر!... — دېدى ھېلىم غېجەك مۇزىكا قېپىغا يوشۇرۇپ قويغان بىر بوتۇلكا ئالما ھارىقىنى ئېلىۋېتىپ.

— مۇنداق دەڭ، ياخشى بولدى، — دېدى رەجەپ شادى يەلكىلىرىنى لىكىلدىتىپ، — مەن مۇزىكا يازىمەن، سىز شېئىر يازىسىز، تازا ئوبدان ماسلاشقۇدەكمىز!

رەجەپ شادىنىڭ كەيپى خۇش، ئۆزى بەك تەكەللۇپچان ئىدى. ئۇ ئاقنىيازنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، يېقىندىن بېرى نېمىلەرنى يازغانلىقى ۋە يازماقچى بولغانلىقى، ئاقنىيازنىڭ ئۆزىگە ماسلىشىپ، ياخشى ناخشا تېكىستلىرى يېزىپ بېرىشنى كۈتىدىغانلىقى توغرىسىدا ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ كەتتى ۋە سۆز ئارىلىقىدا، پىيالىغا توشقۇزۇلغان هاراقنى بەئەينى چاڭقاپ كەتكەن ئوتۇنچىدەك، بۇقۇرۇپ - بۇقۇرۇپ ئىچىشكە باشلىدى، هارارىتى ئازراق ئۆرلىۋىدى، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، مىجەز - خۇلقىدىكى زەئىپ، سۇيۇق يەرلىرىمۇ ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى. ئەمدى ئۇ ئاقنىيازنىڭ يەلكىسىگە گىرە سېلىپ:

— ئۇكام، ئۆزۈمنىڭ ئۇكىسى، — دەپ پو ئېتىشقا باشلىدى، — سىز شېئىرنى يېزىڭ، مەن مۇزىكا دېگەننىچۇ... چايكوۋىسكىدەك... بېتخوۋىندەك ئىشلىۋېتىمەن!... ئالەم هاڭ - تاڭ قالىدۇ... بىر كېچىدە بىر مەشھۇر مۇزىكا دەڭا!...

ئاقنىيازنىڭ چىشلىرى كىرىشىپ، غىجىقى كەلگەنلىكتىن بەدىنى تىكەنلەشكەندەك بولۇپ كەتتى. ئاخىر ئۇ، بايا بۇ كومپوزىتورنى كۆرۈپلا خىيالىغا كەلگەن بىر گەپنى پوسۇقىدا ئېيتىۋەتتى:

— ئاكا، شېئىر لازىم بولسا، مەن يېزىپ بېرەي، لېكىن سىز ئادەمنىڭ يۈرىكىگە تەگكۈدەك، بىرەر مۇڭلۇق مۇزىكا ئىجاد قىلىپ باقسىڭىز بولمامدۇ؟! «تارىم ناخشىسى»، «دوستلۇق كۈيى»، «ساڭا مەدھىيە» دېگەن مۇزىكىلىرىڭىز ساپلا غىلدىر - غىلدىر، دەستىكى - دەستەك، شادەستەك... دېگەندەك مۇڭسىز، تەسىرسىز مۇزىكىلار، ئەمما هازىرقى تۇرمۇشىمىزنىڭ ئۆزى مۇڭ تۇرسا، سىزنىڭ مۇزىكانتلىق هۇجەيلىرىڭىز بۇنى سەزمەمدۇ؟! ياخشى مۇزىكا، ياخشى كۈي ئادەمنىڭ يۈرىكىدىكى ھەسرەت بىلەن ئەلەمنى ئالىدۇ، هاياتنى ئاسرايدۇ!...

رەجەپ شادىنىڭ ھاراقنىڭ تەسىرىدىن ئۈچ بۇرجەك بولۇپ قىسىلغان كۆزلىرى بۇ گەپ بىلەن تەڭ دىگىدە چەكچىيىپ، ئىسىلغان يۈزىمۇ ئۆڭۈپ، ئالاپاساق بولۇپ كەتتى.

— ھەي بالا!... سىز نىمە دەۋاتىسىز؟ سىز نىمىنى بىلىسىز؟! — دىدى ئۇ بەئەينى قويرۇقىغا نۆشىدىل قىستۇرۇلغان ئىشەكتەك چىچاڭشىپ، — مىنىڭ مۇزىكىلىرىمغا تىل تەگكۈزگەن ئادەم تۇزكور بولىدۇ، جۇمۇ! سىزدە ئازراقمۇ مۇزىكا تۇيغۇسى دىگەن نەرسە يوق ئىكەن. بىلەمسىز، بىلمىسىڭىز بىلىپ قويۇڭ: مىنىڭ مۇزىكىلىرىمنى ئاڭلىغان ئادەمنىڭ ئۆلگەن ھۈجەيلىرى تىرىلىدۇ، ئۆلۈۋاتقانلىرى بولسا ياشىرىدۇ!

— مۇنداق دەڭ، بىلمەي قاپتۇق! — دىدى ئاقنىياز تەنە ئارىلاش كۈلۈپ، — سىزنىڭ مۇزىكىلىرىڭىز ئەسلىدە ھەرەمنىڭ زەم زەم سۈيى، جەننەتنىڭ مىھرىگىياسى ئىكەن - دە!

— ھەببەللى، شۇنداق دىسىڭىز بولىدۇ! — دىدى رەجەپ شادى قوللىرىنى ئىگىز - پەس شىلتىپ.

ئاقنىياز ئىچىدە كۈلدى، كۈلگەندىمۇ، بۇنداق ئۆزىنى بىلمىگەن، ھاماقەت ئادەملەرنىڭ ئارىسىزلىقىدىن بىزار بولۇپ، نەپرەت بىلەن كۈلدى. ئەگەر شۇ چاغدا، ھىلىم غىجەك رەجەپ شادىنى چاقىرىپ قالمىغان بولسا، بۇنداق ئۇياتسىز پو ئىتىش بىلەن ئاچچىق كىنايە، مەسخىرىلەر خېلى داۋاملاشقان بولاتتى.

— سىزگە تەلەپ كەپتۇ، رەجەپ شادى، — دىدى ھىلىم غىجەك ئۇنى ئورنىدىن تۇرۇشقا ئىشارەت قىلىپ، — بىر - ئىككى ناخشا ئىيتىپ بەرسۇن، دەپتۇ.

— چاتاق يوق... ناخشا توۋلاپ تۆرەلگەن يىگىت بىز! — دىدى ئۇ كۆرەڭلىك بىلەن زالدىكىلەرگە قاراپ، دۇتار بارمۇ؟

— بار، مانا.

رەجەپ شادى نەقىشلىك دۇتارنى قولىغا ئالدى، بىر پەس سازلاپ،

تىرىكىشتىپ، ئاندىن ھېلىم غېجەككە قاراپ شىۋىرلىدى:
— قايسىنى ئېيتسام بولار؟ كونىسىنىمۇ، يېڭىسىنىمۇ؟
ھېلىم غېجەك بىر نەرسە دېگۈچە ئۇنىڭ يېنىدىكى گارمونچى جاۋاب بەردى:
— ياخشىسىنى ئېيتىڭ!
رەجەپ شادى ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن ئالىيىپ قويۇپ، خىيالىغا تۇيۇقسىز كەلگەن بىر ناخشىنىڭ پائوزىسىنى ئۇردى. ئۇنىڭ ئاۋازى خىرگەي ئىدى، شۇڭا ناخشىنى بوغۇلۇپ تۇرۇپ ۋارقىرايتتى:

بۇلبۇللار سايرىسا، گۈلشەنلەر ئارا،
كەلدىمۇ يارىم دەپ، سېنى سورايمەن!
ئامرىقىم ئىشقىڭدا كۆيگەن يارىڭ مەن،
تەلمۈرۈپ ھەر تاڭدا يولغا قارايمەن!

ۋالىس ئاھاڭىدا ئوقۇلۇۋاتقان بۇ سوزلۇما ناخشىغا تەڭكەش قىلىپ تانسىغا چۈشكەن بىرنەچچە جۈپ قىز - يىگىتلەر مەيداندا لەرزان پىرقىراشقا باشلىدى...
رەجەپ شادى بۇ ناخشىدىن كېيىن، «كۆز ئۇيقۇدا» دېگەن يەنە بىر ئېرىلەڭگۈ ناخشىنى ئېيتتى. ناخشا تۈگىگىچە زالدىكى بايىقى قاينام - تاشقىنلىق كەيپىيات خېلىلا سۇسلاپ قالدى. لېكىن ئۇنىڭ ناخشىسىدىن كېيىنلا ئوتتۇرىغا چىققان گارمونچى يىگىتنىڭ شوخ، يېقىملىق جىرلىرى بىلەن زال ئىچى يەنە جانلىنىپ، تانسا قىزىپ كەتتى. ئاقنىياز غۇنچە قىزنى ئىزلىدى، ئۇ بايىقى جايىدىمۇ، باشقا يەردىمۇ كۆرۈنمەيتتى. بىر چاغدا، ئۇنى بىرسى قارا دېگەندەك، مەيدانغا قارىۋىدى، غۇنچە قىزنىڭ بېلىدىن قورۇپ، تانگو ئويناۋاتقان رەجەپ شادىنى كۆردى. بۇ ماختانچاق، بېزەك ئادەمنىڭ قاچانلاردا غۇنچە قىزنى تېپىۋالغانلىقىغا ئاقنىيازنىڭ ئۈچلىكى، كۈندەشلىكى كەلدى.

تېخى ئۇنىڭ ساغرىسىنى تولغاپ، غىتتاڭشىپ ئويناشلىرىنى كۆرمەي! بۇنى ئاز دېگەندەك، ئۇ يەنە غۇنچەقىزغا تومشۇقلىرىنى يېقىن سوزۇپ، بىر نەرسىلەرنى دەيتتى ۋە ئۆزىچە ئاغزىنى كالچايتىپ، ھاماقەتلەرچە كۈلەتتى.

مۇزىكا توختىدى. ئاقنىياز غۇنچەقىزنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن، قىستاڭچىلىقلاردىن سۇغۇرۇلۇپ ئۆتۈپ، ئۇلار تەرەپكە قاراپ سىلجىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ يېنىغا باراي دەپ قالغاندا، يېڭى مۇزىكا بىلەن ناخشا باشلىنىپ كەتتى، رەجەپ شادى يەنە غۇنچە قىزنى تارتىپ مەيدانغا چۈشۈۋالدى. ئاقنىياز ئۇلاردىن كۆز ئۈزمەي، ئەلەم بىلەن تۇرۇپ قالدى. تانسا يېرىملاشقاندا، كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: غۇنچە قىز نېمە ئۈچۈندۇر رەجەپ شادىنىڭ قولىدىن سىلكىنىپ بوشاندى ۋە تانسا ئويناۋاتقانلارنى نېرى - بېرى ئىتتىرىپ، يۈزىنى تۇتقان پېتى مەيداندىن يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

ئاقنىياز ئۇنىڭ ئارقىدىن قوغلىدى ۋە سىرتقا چىققاندىلا يېتىشۋالدى.

— نېمە بولدى غۇنچەقىز؟ — دېدى ئۇ ھولۇقۇپ، — بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

— تازىمۇ بىر قىلىقى سەت، قېلىن ئادەم ئىكەن ئۇ! — دېدى غۇنچەقىز ئېسەدەپ، — مېنى نېمە كۆردىكىن!...

ئەلەم ۋە خورلۇقتىن غۇنچە قىزنىڭ شوخ ۋە يېقىملىق ئاۋازىمۇ ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى. ئىككى مۈرىسىنىڭ يەڭگىل سىلكىنىشىدىن يىغا تۇتۇۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولاتتى.

— ھە، بىلدىم! — دېدى ئاقنىياز غەزەپتىن چىشلىرىنى غىرسىلىتىپ، — ئەمدى كىرمەمسىز؟

— ياق، ياتاققا كېتىمەن، خوش...

— مەن ئاپىرىپ قوياي.

— رەھمەت، ئاۋارە بولماڭ، يېقىنلىغۇ...

غۇنچە قىز يۈگۈرۈپ دېگۈدەك تېز مېڭىپ ئۇزاپ كەتتى، ئاقنىياز ئارقىغا قايتىپ، تانسا مەيدانىغا كىردى ۋە سەلەينى تېپىپ بىر چەتكە تارتتى:

ــ سەن ئاۋۇ ئاتاقلىق كومپوزىتورنى ھازىرلا سىرتقا باشلاپ چىقە، مۇھىم ئىش بار!

ــ نېمە قىلسەن، نېمە دەپ باشلاپ چىقىمەن؟ ــ سورىدى سەلەي ھېچنېمىنى چۈشەنمەي.

ــ سىزنى بىر قىز چاقىرىۋاتىدۇ، دەپلا باشلاپ چىق! قالغىنىنى چىققاندا كۆرىسەن، ــ ئاقنىياز شۇنداق دېدى ـ دە، بۇرۇلۇپلا سىرتقا چىقىپ كەتتى. سەلەي مەيداننى بىر ئايلىنىپ رەجەپ شادىنى تاپتى، ئۇ يەنە بىر قىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ھەر خىل ئەپسانە گەپلەر بىلەن ئۇنىڭمۇ كاللىسىنى ئايلاندۇرۇپ تۇراتتى. سەلەي ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، كاستۇمىنىڭ پېشىدىن ئاستا تارتتى ۋە پەس ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

ــ سىزنى سىرتتا بىر قىز چاقىرىۋاتىدۇ، ھازىرلا چىقسۇن، دەيدۇ!

ــ كىمكەن ئۇ! ــ رەجەپ شادى سەلەيگە سوغۇقلا نەزەر تاشلاپ سورىدى.

ــ چىققاندا بىلەمسىز، ئاكا. ئىشقىلىپ، بىر قىز سىزنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ!

ــ راستىما؟ ــ بىر خىل ھارام نىيەت ئۇنىڭ كۆڭلىنى قوزغاتتى، ــ كەچۈرۈڭ قىزچاق، مەن سىرتقا چىقىپلا كىرەي، ــ دېدى ئۇ يېنىدىكى ھې-لىمقى قىزغا ئۆزرە بىلەن، ــ ھازىرلا كىرىمەن، سىز بىلەن تېخى قانغۇدەك تانسا ئوينايمىز، جۇمۇ!

ئۇ شۇنداق دەپ قويۇپ سىرتقا ماڭدى، سەلەيمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ئۇلار ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى قويۇق دەرەخلىككە كەلگەندە توختىدى.

ــ قېنى ئۇ قىز؟ ــ سورىدى رەجەپ شادى ئەتراپقا ئەلەڭلەپ قاراپ.

ــ مانا مەن! ــ ئارقا تەرەپتىن ئاقنىيازنىڭ غودۇدۇك ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە شۇ ھامان ئۇنىڭ كۈچلۈك قولى رەجەپ شادىنىڭ مۇرىسىدىن ئامبۇردەك قىستى.

ــ ۋاي ... ۋاي .. نېمانداق قاتتىق قول بۇ! ــ رەجەپ شادىنىڭ

ئوقۇرەك سۆگىكى ئاغرىپ، بىلى تولغىنىپ كەتتى، — كىمسەن ئۆزۈڭ ؟!

— داشۆننىڭ ھەممە نېمىسى يۇمشاق، دەپ ئويلاپتىكەنسىز - دە، ئاتاق-لىق كومپوزىتور ! — دېدى ئاقنىياز ئۇنىڭ يەلكىسىدىن تېخىمۇ قاتتىق قىسىپ، — بىلىپ قويۇڭ، مۇشۇنداق تولغاندۇرۇۋېتىدىغان قاتتىق نەرسىلە-رىمۇ بار، جۇمۇ !

— ھەي !.. سىز ھېلىقى ئاقنىياز دېگەن شائىر ئوخشىمامسىز ؟ — دېدى رەجەپ شادى ئارقىسىغا قىيپاش قاراپ، — نېمە بولدى ؟ بىز بايا ئوبدانلا تونۇشۇپ قالغانتۇققۇ ؟!

— نېمە بولغانلىقىنى ئۆزىڭىز بىلىسىز، ھۆرمەتلىك كومپوزىتور ! — دېدى ئاقنىياز ئاچچىق تەنە بىلەن، — ھاگىللىقنى ئاز قىلىڭ، بىزنىڭ ھاگ-گىلارغا ئۇچراپ قالسىڭىز، سىزنى ئاختا قىلىۋەتمىسۇن يەنە !

رەجەپ شادىنىڭ ئاچچىقى كەلدى، بۇ سۆزلەرنى ئۇ ئۆزىگە قىلىنغان قاتتىق ھۆرمەتسىزلىك دەپ چۈشەندى. شۇڭا ئاقنىيازنى بىردىنلا سەنلەپ چالۋاقىدى :

— ھەي !... سەن كىمگە گەپ قىلىۋاتىسەن ؟! مەن سېنى تەربىيە كۆرگەن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىمىكىن دېسەم، كوچىلاردا يۈرگەن لالما لۈكچەككە ئوخشايدىكەنسەنغۇ !

ئەمدى ئاقنىيازنىڭ جۇدۇنى تۇتتى، بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى.

— تەربىيە كۆرگەن ئادەم سەندەك بولسا، ئەپتىڭگە لەنەت ! تەربىيە دېگەن نەچچە خىل بولىدۇ، بىلەمسەن ؟ مانا ماۋۇمۇ تەربىيىنىڭ بىر تۈرى ! — ئۇ شۇنداق دېدى - دە، غەزەپتىن تۈگۈلگەن مۇشتى بىلەن رەجەپ شادىنىڭ ئاغزىغا بىرنى سالدى. ئۇ ئىككى مېتىر يەرگە قاڭقىپ بېرىپ پالاققىدە يەرگە يىقىلدى. «ۋاي ... ۋايجان ...» دەپ ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، ئاغزىنى تۇتقان قولىغا ئىسسىق بىر نەرسە تەگدى ۋە شۇ ھامان بېشى پىرقىرىغاندەك بولۇپ، يەنە جايىدا يېتىپ قالدى. ئاقنىياز يەنە ئۇنىڭ يېنىغا

بېرىشقا تەمشىلىۋىدى، سەلەي دەرھال قولىدىن تارتىپ، ياتاق تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى.

تانسا مەيدانىدىن كۆتۈرۈلگەن شوخ مۇزىكا بىلەن يېقىملىق ناخشا ئاۋازى خېلى يەرلەرگىچە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن لەيلەپ كەلدى:

ئاي توسايدۇ يۈزىنى،
يۇلتۇز قىسار كۆزىنى.
كىمدۇر ماڭا تەلمۈرۈپ،
يا ئېيتمايدۇ سۆزىنى!
....

× × ×

ئەتىسى ئاقنىيازنى نەس باستى، رەجەپ شادى ئۈچ ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئېسىلىۋالدى. ئۇ يېقى مەكتەپ قوغداش بۆلۈم؛ بۇ يېقى ئىلمىي باشقارمىغىچە ئەرز قىلىپ، ئۇنىڭغا چارە كۆرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئۇ قول ياغلىقىغا ئورىۋالغان ئىككى دانە قان يۇقى چىشنى ئۇدۇل كەلگەنلەرگە كۆرسىتىپ:

— مانا قاراڭلار، ئاقنىياز دېگەن لۈكچەك ئىككى چىشمنى سۇندۇرۇۋەتتى، ئىناۋىتىمنى تۆكتى، تۆلەپ بەرسۇن! — دەپ دادخورلۇق ئېيتتى.

بۇ ئىش ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتقا بولۇپ بەردى. زايىتنىڭ گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ ئەمدى ئاقنىيازنى يانپاشقا ئېلىشنىڭ پەيتى كەلدى، دەپ ئويلاپ، يۇقىرى ـ تۆۋەندە ئۇنىڭ ئۈستىدىن يەتكۈچە شىكايەت قىلىپ، قارىلاشقا باشلىدى. «قاراڭلار ئۇنى! تېخى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى، شائىرمىش! — دېدى ئۇ باش ياچىيكا يىغىنىدا قايناپ، — تۇفى! دۆك كۆۋرۈكنىڭ لۈكچەكلىرىمۇ ئۇنىڭدىن نومۇسلۇقراق! ئۇ بىزنىڭ

شەنىمىزگە داغ چۈشۈردى، مەكتەپكە ئاھانەت كەلتۈردى!...»

ئاقنىياز دەسلەپ ئۆز سىنىپىدىكى ساۋاقداشلىرى ئالدىدا، كېيىن ئىتتىپاق ئەزالىرى ئىچىدە، ئۆزىنىڭ شۇ كۈنكى قىزىققانلىقىنى، قوپاللىقىنى ۋە چوڭلارغا قىلغان ھۆرمەتسىزلىكىنى زور بىر روھىي سىلكىنىش بىلەن تەكشۈرۈپ ئۆتتى. ئەمدى ئۇنىڭغا قانداق چارە كۆرۈش مەسىلىسى موزاكىرە قىلىنىۋاتاتتى. دەل شۇ چاغدا، غۇنچە قىز كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتىنىڭ ئاقنىيازغا «ئىتتىپاقتىن قوغلاش» چارىسىنى بېرىش پىلانىنى تىرىپىرەن قىلىۋەتتى.

— ئۇنىڭدا گۇناھ يوق، چارە كۆرىمىز دېسەڭلا، ماڭا كۆرۈڭلا! — دېدى قىز فاكۇلتېت بويىچە ئېچىلغان ئىتتىپاق يىغىنىدا مەردانىلىك بىلەن، — سىرتتىن كەلگەن بولمىغۇر بىر ئادەم تانسا تەرتىپىنى بۇزسا، قىزلارنى بوزەك ئېتىپ، ئەخلاقسىزلىق قىلسا، بىر ئوغۇل ساۋاقداش ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇنىڭ ئازراق ئەدىبىنى بېرىپ، قىزلارنى قوغدىسا، يەنە ئۇنىڭغا جازا بېرىلەمدۇ؟ بۇنى قانداقمۇ ئادىللىق دېگىلى بولىدۇ؟ بىزنىڭ ئىنگىمىز بارمۇ يوقمۇ؟!...

غۇنچە قىزنىڭ سۆزىدىن كېيىن، بىرنەچچە قىز تۇشمۇ تۇشتىن سۆز ئېلىپ، ئۇنى قوللىدى، ئاقنىيازنىمۇ ئاقلاپ، گەرچە ئۇنىڭ ئىشى سەل چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاجىزلارنى قوغداش يولىدىكى ھەققانىي ئىش، دەپ ئۇنىڭغا مەدھىيە ئوقۇشتى. بۇ پىكىرلەرمۇ ئۆز يېتى رەھبەرلىككە يېتىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن زايىتىنىڭ مۇددىئاسى تولۇق ئىشقا ئاشماي قالدى، غۇنچە قىزنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى بىلەن رەجەپ سادىمۇ قارىسىنى كۆرسەتمەي قويدى. ئاخىر كېلىپ، بۇ ئىش خۇددى «دەۋاگەر سۈس بولسا، قازى مۇتىھەم كېلىدۇ» دېگەندەك ھالغا چۈشۈپ قالدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئازراق قان تۆكۈلگەنلىكى ئۈچۈن، ئاقنىيازنىڭ ئۈچ ئايلىق تۇرمۇش پۇلى توختىتىلىپ، ئۇنى رەجەپ شادىنىڭ داۋالاش ھەققى ئۈچۈن بېرىش قارار قىلىندى...

10

مەكتەپ بويىچە ئېچىلغان «ۋەزىيەت تەربىيىسى» چوڭ يىغىنى ئۇزاق داۋام قىلمىدى. گاۋشۇجى پىشقان ناتىق ئىدى، ئۇنىڭ سۆزىدە، ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان ۋەز - نەسىھەتلەر، قۇرۇق چاقىرىق، ئۇلۇغ شوئارلار يوق ئىدى. بۇنداق كاتتا سورۇنلاردا، ئۇ ھەمىشە ئىخچام، مېغىزلىق سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىكى سەمىمىي پوزىتسىيە، چوڭقۇر مەنە، جانلىق، قىزغىن پىكىرلەر ئاڭلىغۇچىلارنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە رام قىلىۋالاتتى. بۈگۈنمۇ ئۇ شۇنداق تەسىرلىك ۋە ھاياجانلىق سۆزلىدى، خەلقئارا ۋەزىيەتتىن تارتىپ، ئىچكى ۋەزىيەتكىچە، مەكتەپ ۋەزىيىتىدىن تارتىپ، نۆۋەتتىكى قىيىنچىلىق ئەھۋاللىرىغىچە بولغان شۇنداق كۆپ ۋە مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى ئۇ شۇنداق راۋان ھەم چۈشىنىشلىك، شۇنداق ئاددىي ھەم يۇمۇرلۇق قىلىپ سۆزلىدى، ئاڭلىغۇچىلارمۇ بىر قېتىم پۇختىدىن چىققاندەك كۆڭلى ئازادە بولۇپ قالدى. گاۋ شۇجى بىر سائەتكە سوزۇلغان سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق سەمىمىي ئۈمىدۋارلىق بىلەن تۈگەتتى:

— بىر ئەلگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، مىللىي جاسارەت بولۇش كېرەك، بىر شەخسكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ۋىجدانىي جاسارەت بولۇش كېرەك! مۇنداق جاسارەت بولمىسا، قىيىنچىلىق دەۋرىنىڭ ئۆتكىلىنى بۆسۈپ ئۆتكىلى بولمايدۇ! يولداشلار، بىزنى غەلىبە تەنتەنىلىرىلا ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ جاپالىق كۈرەش تەنتەنىلىرى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. شۇڭا بىز ئىشەنچ بىلەن ئېيتىمىزكى، ۋەزىيەت ياخشى، قىيىنچىلىق ئاز ئەمەس، ئىستىقبالىمىز پارلاق!

يىغىن ئۇزاققا سوزۇلغان گۈلدۈراس ئالقىشلار بىلەن تۈگىدى. دەسلەپ ئۇقۇتقۇچىلار، ئاندىن ئوقۇغۇچىلار زالدىن چىقىشقا باشلىدى. ئۇيۇر - تۇپۇر، قىستاڭچىلىق ۋە تاراق - تۇرۇقلار ئۇن مىنۇتتەك داۋام قىلدى. زالدا

ئەڭ ئاخىرى يەتتە - سەككىز ئوقۇغۇچىلا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاقنىياز، سەلەي ھەم گايىت مايىتلار بار ئىدى. ئۇلار تەرەپ - تەرەپكە تارىلىپ، ئورۇندۇقلارنىڭ ئارىلىرىدا ئىمسقلاپ، ئوقۇتقۇچى، خىزمەتچىلەرنىڭ بايا چېكىپ تاشلىۋەتكەن تاماكا قالدۇقلىرىنى تېرىشتۇرۇپ يۈرەتتى. ئۇلار تېز، ئەپچىل ھەرىكەتلەر بىلەن ئورۇندۇقلارنىڭ ئارىسىدا باش كۆتۈرمەي يۈرۈپ، بىردەمدە بىرمۇ پاڭگالدىن تاماكا كۆتەكلىرىنى تېرىۋالدى.

— بۈگۈن تاماكىدىن مول ھوسۇل ئالدۇق! — دېدى سەلەي زالدىن چىققۇچىلەپ، — جورۇڭلار، ئاۋۇ يەرگە بېرىپ، تامغا يۆلىنىپ تۇرۇپ، بىر - ئىككىدىن چېكىشىۋالايلى!

ئۇلار زالنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈپ، تام تۈۋىگىلا زوڭزايدى. ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قول ياغلىقىنى يېيىپ، ئۈستىگە چاڭگىلىدىكى تاماكا كۆتەكلىرىنى ئۆۋاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە، ئاچچىق كۆك تاماكىدىن تارتىپ، قاڭسىق پاپىروسقىچە بار ئىدى.

— مۇشۇنداق يىغىندىن ھەپتىدە بىر قېتىم ئېچىلىپ تۇرسا، بىزمۇ تاماكىسىز قالمايدىكەنمىز جۇمۇ ئاغىنىلەر، — دېدى گايىت مايىت — قول ياغلىقىدىكى تاماكىنى دەسسەپ كۆرۈپ.

— پاھ، پاھ، پاھ! ... نېمىدېگەن مەززىلىك، نېمىدېگەن خۇش پۇراق، — دېدى سەلەي يېڭىلا ئورىغان تاماكىنى راھەت بىلەن ئىچىگە شوراپ، — بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي سورتلۇق «مودەن» دىن تارتىپ، لازا، چەيزىنىڭ ياغىچىنى قوشۇپ ياسىغان «توشقان» غىچە بارىكەن ئەمەسمۇ!

— «ئەبجەش» دېگەن شۇ! — دېدى ئاقنىيازمۇ تاماكا ئوراۋېتىپ، — چەت ئەللەردە، «ئەبجەش ھاراق زىياپىتى» دېگەن زىياپەتلەر بار ئىكەن. بىزمۇ بۈگۈن «ئەبجەش تاماكا زىياپىتى» قىلدۇق!

سەلەي تاماكىنى چېكىپ بولۇپ، چوڭقۇر خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ قالدى.

— خەپ، خەپ! ... — دېدى ئۇ بىر ھازادىن كېيىن ئۇھ تارتىپ، —

مەنمۇ كادىر بولۇپ ماڭاش ئالارمەن، شۇ چاغدا، ھەر ئايلىق ماڭاشىمنىڭ بىر قىسمىغا بىرەر تاغار تاماكا ئېلىپ، ئىشخانامنىڭ، ئۆيۈمنىڭ بىر بۇلۇڭىغا تىكلەپ قويۇپ، كىرىپ - چىققان ھەرقانداق ئادەمگە ئالدى بىلەن: «مەرھەمەت، بىرەر تال چېكىۋېلىڭ، تاماكا، قەغەز، سەرەڭگە مەندىن، پەقەت تۈكۈرۈكلا ئۆزىڭىزدىن! ...» دەپ خالىغانچە تاماكا چەكتۈرۈپ، مۇشۇ كۈنلىرىمدىكى شۆپەك تېرىپ، خازان قوشۇپ چەككەن يوقسۇزلۇقلىرىمنىڭ بىر ئۆچىنى ئالمىسام، ھەرگىز پۇخادىن چىقمايمەن! ...

سەلەيىنىڭ بىچارىلىك، ناتىۋانلىق بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزلىرى، شۇ تاپتا، ئاقنىيازغىمۇ، گايىت مايىتقىمۇ ئورتاق ئىدى. ئۇلار ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان مۇنداق ئېغىر، قىسمەتلىك كۈنلەرنىڭ تېزراق تۈگىشىنى، ئاچلىق، غۇربەتچىلىك ئىچىدە تۇرۇپمۇ، خۇددى دېڭىزنىڭ چوڭقۇر تەكتىگە شۇڭغۇپ ئۈنچە - مارجان سۈزگەن غەۋۋاسلاردەك، بىلىم ئۈچۈن، كەسىپ ئۈچۈن، ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغان گۈزەل كېلىچەك ئۈچۈن، ھەرقانداق مۇشكۈللەرگە بەرداشلىق بېرىپ ئۆتكۈزۈۋاتقان قىيىن تۇرمۇشلىرىنىڭ يىراق بىر تارىخقا — شەرەپلىك، ئۇنتۇلماس تارىخقا ئايلىنىپ قېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن ئۈمىد قىلىشاتتى...

ئۇلار يەنە تاماكا ئورىدى، بايا چەككەن بىر تال بىلەن خۇمارى بېسىلماي يەنە چەكتى، چېكىپ ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشتى.

— مەن دېيمەن ئاغىنىلەر، بۇ گاۋ شۇجى دېگەن ئادەمنىڭ ئاغزى قويۇپ چەتەك، قورسىقى دەريادەك ئىكەن، — دېدى گايىت مايىت بايىقى يىغىننى ئەسلەپ، — نېمىدېگەن بىلىم، نېمىدېگەن سۆز ئۇ! ...

— ئوقۇغاننىڭ شاراپىتى دېگىنە! — دېدى سەلەيمۇ ئۆز تەسىراتىنى سۆزلەپ، — بۇ ئادەم ئازادلىقتىن بۇرۇن، يەنئەن داشۆسىدە، ئازادلىقتىن كېيىن، موسكۋادىكى «لومونوسوۋ داشۆ» سىدە ئوقۇپتىكەن ئەمەسمۇ! شۇڭا كونىلار: «كۆچى بار بىرنى يىڭىدۇ، بىلىمى بار مىڭنى» دەپ توغرا ئېيتقان. مەن بۈگۈن گاۋشۇجىنىڭ سۆزىدىن «خەلقارا شيۇجىڭجۇيى ئېقىمى»،

«كاپىتالىزمنىڭ تىرىلىشى» دېگەن كەپلەردىن ئانچە قورقۇپ كەتمىسىمۇ بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالدىم. شۇ ئەمەسمۇ، بەزىلەر ھەدېسىلا ئۇ ئىزىم، بۇ ئىزىم دەپ، ئىسرىقتىن قورققان جىندەك، ئادەمنى يۈرەكئالدى قىلىۋەتتى. مېنىڭچە، بۇ دۇنيادا مەيلى سوتسىيالىزم بولسۇن، مەيلى كاپىتالىزم بولسۇن ھەممىسىدە ئادەملەرنىڭ قىلىدىغىنى، ئوخشاشلا ئۈچ ئىش: يەيمىز - ئىچىمىز، گەندە بولىدۇ؛ قالايمىز - كۆيدۈرىمىز كۈل بولىدۇ؛ تۇغۇلىمىز - ئۆلۈمىز جەسەت بولىدۇ. دۇنيانىڭ بارىدىغان يېرى مانا شۇ!

— ھەي قاشاڭ، سەن نېمە دەۋاتىسەن؟ — دېدى گايىت مايىت ھەيران بولغاندەك چەكچىيىپ، — گاۋ شۇجى نەدە ئۇنداق دېدى، سەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۇرمىلاۋاتىسەن، جۇمۇ!

— مانا، مانا! شيۈجىڭجۇيى دېگەننى چەت ئەلدىن ئىزدىمىسەكمۇ، ئۆز ئىچىمىزدىنلا چىقتى ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئاقنىياز كۈلۈپ، — سەن سەلەي، يېنىمىزدىلا ئۇخلاۋاتقان شيۈجىڭجۇيى ئىكەنسەن!

— نېمە دېسەڭلار، دەڭلار! — دېدى سەلەي غېمىدىمۇ يوق تاماكىسىنى شوراپ، — ئىشقىلىپ، گاۋ شۇجى: «شيۈجىڭجۇيى، كاپىتالىزم دېگەنلەردىن قورقۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى ئوبدان چۈشىنىش كېرەك!» دېدى.

— ماھىيىتى نېمىكەن، سەن دەپباقە؟ — سورىدى گايىت مايىت ئۇنىڭغا سىناش نەزىرى بىلەن قاراپ.

— ماھىيىتى نېمە بولاتتى، بىرسى دۇنيا تاپسا، بىرسى خالتا تىكىدۇ، دېگەن گەپ! — دېدى سەلەي مەنىلىك قىلىپ، — بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئەنە شۇنداق بىر - بىرىگە كۆشەندە!

ئۇلار مۇنداق تۈگىمەس پاراڭلار بىلەن تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇۋېرىپ، ئاران يىغقان تاماكىلىرىنى تۈگىتىپ قويۇشتىن قورقتى، خېلىدىن بېرى زوڭزىيىپ ئولتۇرغاچ، پۇتلىرى تېلىپ، بەللىرىمۇ ئاغرىدى. شۇڭا ئۇلار ئىختىيارسىز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى.

— بولدى، پاراگىنىڭ داۋامىنى ئاخشاملىققا ياتاقتا قىلايلى، — دېدى ئاقنىياز مېڭىشقا تەمشىلىپ، — سەلەي، ئاگىنچە سەن «خەلق گېزىتى» نىڭ يېقىنقى باشماقالىلىرىنى كۆرۈپ قويغىن، جۇمۇ! بولمىسا، شيۆ جېڭجۇيىنىڭ سادىق جارچىسى بولۇپ قالىسەن!

ئاقنىياز بۇ گەپنى ئەستايىدىل ئېيتتىمۇ ياكى چاقچاق قىلىپ ئېيتتىمۇ چىرايىدىن بىرنەرسىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇ شۇ گەپنى قىلىپلا، كۇتۇپخانا تەرەپكە ماڭدى. سەلەي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن غودۇراپ قالدى:

— ئەگەر بىر - ئىككى باشماقالىنى ئوقۇپلا، كوممۇنىزمنىڭ سادىق جەڭچىسى بولغىلى بولسا، ئاسانكەنغۇ!...

× × ×

«ۋەزىيەت تەربىيىسى» يىغىنى ئىككى كۈندىن كېيىن، فاكۇلتېت بويىچە ئېچىلدى. فاكۇلتېت مۇدىرى ياقۇپ كېرىمى يىغىننى باشقۇردى. ئۇمۇ قىسقا ۋە مەزمۇنلۇق سۆزلەپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق گەپلەر بىلەن تۈگەتتى:

— يولداشلار، ساۋاقداشلار، تۇرمۇشنىڭ ئالتۇن مېدالى ھامان خەتەرلىك دولقۇنلارنى باتۇرلۇق بىلەن كۈتۈۋالدىغان ھەم ئۇنى قەتئىي يېڭىپ چىقىدىغانلارغا بېرىلىدۇ. غالىپلار ھامان كەسكىن ھەرىكەت قىلىدۇ، ئۆزىنىڭ نىشانىغا قاراپ، جاسارەت بىلەن ئالغا باسىدۇ. سىلەرنىڭ نىشانىڭلار زامانىۋى ئىلىم - پەن ئېگىلەش!

ياقۇپ كېرىمىنىڭ سۆزىدىن كېيىن ھاۋاز بەختى مۇنبەرگە چىقتى. ئۇنىڭ چىرايى جىددىي، ئاۋازى جەڭگىۋار ئىدى. سۆزنى قول ۋە باش ھەرىكەتلىرى بىلەن تېخىمۇ جانلاندۇرۇپ سۆزلەيتتى:

— ئۆتمۈش قانداق ئىدى، ھازىر قانداق بولدى؟ ئىككىسىنىڭ

ئوتتۇرىسىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار. بىز ئالەمچە ئالغا باستۇق، تەرەققىي
قىلدۇق، گۈللەپ ياشنىدۇق. بىزنىڭ بۇنداق ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزگە
ھېچقانداق ئەجنەبىيلەر ئارىلاشقىنى يوق، ئۇلۇغ داھىيمىز كۆرسەتكەندەك، بىز
پەقەت ئۆز ئەقلىمىز، ئۆز كۈچىمىز بىلەن بۇ شان - شەرەپكە ئىگە بولدۇق.
لېكىن بۇنىڭدىن بەزىلەرنىڭ كۆزى قىزىرىۋاتىدۇ، ئۇلار بىزنىڭ بەختىمىزنى
كۆرەلمەيۋاتىدۇ! شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز ھەمىشە، ھەممە يەردە سىنىپىي كۈرەش
مەۋجۇت، بەلكى ئۇ ناھايىتى ئۆتكۈر، دەيمىز! مەن سىلەرگە شۇنداق ئېيتى-
مەنكى، بىر چىنە تىنىق سۇدىمۇ كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان مىكروبلار
بولىدۇ. پۈزەك ھەمىشە شال مايسىلىرى بىلەن ئوخشاش ئۆسىدۇ. ھازىرقى
ۋاقىتتىكى دۈشمەنلەرمۇ دەل ئاشۇنداق! ماركسىزمغا قارشى چىقىدىغانلار ھامان
ماركسىزم قىياپىتىگە كىرىۋالىدۇ. ھازىر بىزدىكى بەزى ئوقۇتقۇچىلارمۇ
لېكسىيە مۇنبىرىدىن پايدىلىنىپ، ساغلام بولمىغان، ھەتتا زەھەرلىك پىكىرلەر
بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ساپ قەلبىنى بۇلغاشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ!...

بۇ سۆزلەر ئېيتىلغاندا، مەجلىسخانىدا يېنىك تەۋرىنىش بولدى، گويا
جوزا - بەندىڭلارغا جان كىرگەندەك، غاچۇر - غۇچۇر، غىرىس - قىرىس
قىلغان ئاۋازلار ئەۋجىگە چىقتى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەئەججۇپتىن
كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزىلىرى كۇسۇرلىدى. ھاۋاز بەختىنىڭ يېنىدا بىر
نەرسىلەرنى يېزىپ، سىزىپ ئولتۇرغان ياقۇپ كېرىمىمۇ دەپتەردىن بېشىنى
كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭغا ھەم قىزىقىش، ھەم ھەيرانلىق بىلەن ئاغزىنى يېرىم
ئاچقان ھالدا قاراپ قويدى...

ھاۋاز بەختىنىڭ شۇئارغا، تەھدىتكە، ۋەز - نەسىھەتكە تولغان ئۇزۇن-
دىن ئۇزۇن سۆزى ئاخىرى تۈگىدى، تۈگىگەندىمۇ، ئاڭلىغۇچىلارنى
زېرىكتۈرۈپ، بىزار قىلىپ تۈگىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، ھاۋاز بەختىنىڭ
تەكلىپى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى زايىت سۆزگە چىقتى. ئۇ مۇنبەردە
تۇرۇپ، تۆۋەندىكىلەرگە ئالاھىدە نەزەر بىلەن بىر قۇر قاراپ چىقتى، ئۇنىڭ
بۇ قارىشىدا، بىر خىل كۆرەڭلىك بىلەن تەمەننا تۇيغۇسى بار ئىدى. ئۇ

خۇددى پاتېفونغا ئوخشاش، شۇنداق ئاھاڭ ۋە شۇنداق زوق - شوق بىلەن سۆزلىدىكى، ئۇنى ئالاھىدە دىققەت بىلەن تىڭشاپ ئولتۇرغان ھاۋاز بەختى ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ، ئۆز شاگىرتىنىڭ بۇنداق زىرەك ھەم ناتىقلىقىدىن، سۆزىدىكى سىياسىي روشەنلىك بىلەن جەڭگىۋارلىقىنىڭ بۇنداق قويۇق ۋە يۇكسەكلىكىدىن مەمنۇن بولۇپ كەتتى. ئۇ بەزىدە لەۋلىرىنى شوراپ، كۆزلىرىنى مەستانىلەشتۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە بولغان قايىللىقى بىلەن ھاياجىنىنى يوشۇرالمىدى.

— ئىنقىلابىي ئەجدادلارنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكىنى، بەختىيار سوتسىيالىزملا ئەمەس، تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇلۇغ تارىخىي ھايات! — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ئۇ جاراڭلىق ئاۋازدا، — مەن بۇنى يېقىندىن بۇيان، ئۇلۇغ پارتىيىمىزنىڭ شانلىق تارىخىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق چوڭقۇر چۈشەندىم! — قارىماققا قالتىس دەبدەبىلىك سۆزلەرنى قىلغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، بۇنداق بىمەنە سۈپەتلەر سۆزىنىڭ مەنىسىنى پۇچەكلەشتۇرۇپ، ھەققىي تەسىرىنى يوقىتىپ قوياتتى، ئۇ ئەمدى سۆزىنى ئۆزى ئۇستىدىكى ئەمەلىي گەپكە يۆتكەپ، يىغىندىكىلەرنىڭ، بولۇپمۇ، ئوقۇتقۇچى ۋە رەھبەرلەرنىڭ ئىشەنچىنى قولغا كەلتۈرۈش تەرەپكە بۇرىدى،

— مەن باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋېدىغان چېغىمدا، بىر يۈز پۇلنى گۆھەردەك كۆرەتتىم، ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققاندا، بىر موچەننى كۆزگە ئىلمايدىغان بولدۇم. داشۆگە كەلگەندە بولسا. بىرنەچچە يۈەننىمۇ كۆزگە ئىلمايدىغان، بەدخەجلىك بىلەن كەلسە - كەلمەس خەجلەيدىغان بولۇپ كەتتىم. بۇ مېنىڭ ئىدىيە ۋە ھېسسىياتتا ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىمنىڭ دەلىلى! مەن قىزىلبايراق ئاستىدا ئۆسكەن بىر ياش. ئەجدادلىرىمىز تارتقان جاپانى تارتقىنىم يوق. كۆرەش يىللىرىنىمۇ باشتىن كەچۈرمىدىم. شۇڭا مېنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىشىم ناھايىتى ئاسان. شۇڭا ئۆزۈم تەشەببۇسكارلىق بىلەن جاپالىق ئىشلارنى تېپىپ، ئەمەلىي كۈرەش داۋامىدا، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۈرەش قىلىش روھىنى تاۋلاپ، شيۇجېڭجۇيىلىشىپ ئۆزگىرىپ كەتمەيدىغان ئىنقىلابىي

ئىزباسارلاردىن بولۇپ چىقىشىم كېرەك! ئەگەر بىز ھەممە راھەتلىك تۇر-
مۇشنىلا قوغلىشىپ، نام - ئاتاق چىقىرىش ئۈستىدىلا ئويلانساق، بۇرژۇئا
شەخسىيەتچىلىكنىڭ سېسىق پاتقىقىغا چوڭقۇر پاتقان بولىمىز، بۇنداق غايە
ۋە ئىستىقبالنى قوغلاشقاندا، مۇقەررەر شىۋجېڭجۇيىلىق يولغا مېڭىپ قالىمىز!
مەن ئويلايمەن، ئىنقىلاب يۇكى ھەرقانچە ئېغىر بولسىمۇ، ئادەمنى بېسىۋالال-
مايدۇ، لېكىن شېكەر يالىتىلغان زەمبىرەك ئوقى ئادەمنى ئاسانلا يىقىتىپ
قويىدۇ! مەن شۇنداق قەسەم قىلىمەنكى، سوتسىيالىزمدىن كوممۇنىزمغا بارى-
دىغان داغدام يولنى ئۆزۈمنىڭ ساپ يۈرەك قېنىم ۋە ھالال ئىككى قولۇم بىلەن
تۇتاشتۇرىمەن!...

بۇ سۆزگە ئەلۋەتتە، بىرىنچى بولۇپ ھاۋاز بەختى چاۋاك چالدى، ئۇ-
نىڭغا ئەگىشىپ دەسلەپ ئۇ يەر - بۇ يەردىن، كېيىن ئومۇميۈزلۈك چاۋاك
ساداسى كۆتۈرۈلدى، لېكىن چاۋاك تەكشى ئەمەس ئىدى، بەزىلەر قىزغىن
چالاتتى، بەزىلەر بولسا، خۇددى ئالقانلىرىنىڭ قىچىقىنى باسماقچىدەك،
قوللىرىنى ئۆزۈپ - ئۆزۈپ قوياتتى...

يىغىن تۈگىگەندىن كېيىن سەلەي نېمە ئۈچۈندۇر ئىشىك تۈۋىدە زا
يىتنى ساقلاپ تۇردى، ئۇ بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدا قوللىرىنى
ئاۋاك - ساۋاك قىلىپ سۆزلىگىنىچە، ئالچاك مېڭىپ ئىشىك تۈۋىگە كەل-
گەندە، سەلەي خۇددى تولۇمدىن توقماق چىققاندەك:

— پىس - پىس - پىس، ياخشىمۇسىز، زايىت شۇجى! — دېدى كونا
ئادىتى بويىچە يەلكىلىرىنى قىسىپ، — ئاداش، بۈگۈن ئەجەبمۇ قالتىس
سۆزلىدىڭ. ۋاي - ۋاي - ۋاي!... ئاجايىپ تەھلىل، ئۇلۇغ مۇلاھىزە بولدى
دېگىنە! لېكىن بۇرژۇئا شەخسىيەتچىلىكى توغرىسىدىكى گېپىڭ تازا جايىغا
چۈشمەي قالدى!...

— قانداق جايىغا چۈشمەي قالدى؟! — سورىدى زايىتنىڭ يېنىدىكى
ھەمرىھى، ئەجەبلەنگەندەك قاشلىرىنى ئۈچۈرۈپ.

— قانداق دەمسەن؟ شەخسىيەتچىلىك دېگەن كىمدە يوق؟! — دېدى

سەلەي قولىنى شىلتىپ، — كىشى دېسە، لەۋمۇ يومۇلمايدۇ؛ ئۆزۈم دەپ باقە، لېۋىنىڭ بىر - بىرى بىلەن ھىملىشىپ كېتىدۇ. ھەرە جېنىدىمۇ شىرنىسى يوق گۈلگە قونمايدۇ - دە!

زايىت سەلەينىڭ قەستەن قوسۇر ئىزدەپ، ئېغىزدا ئۇچۇرغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە يەرگە ئۇرۇۋاتقانلىقىنى سەزدى ۋە كونا - يېڭى دەردى بىراقلا قوزغىلىپ، جاۋغايلىرىدىن تۈكۈرۈك چاچرىتىپ جاۋراپ كەتتى:

— سەلەي، سەن قاچانغىچە مېنىڭ سۆزلىرىمدىن قوسۇر، ئىشلىرىمدىن ئىزۋەن ئىزدەپ يۈرىسەن؟! بىلىپ قوي، سېنىڭ بۇنداق تېتىقسىز گەپلىرىڭنى تولا ئاڭلاپ ھۆ بولۇپ كەتكەنمەن! سەن ئۆتكەن كۈنى بىرمۇنچە قىز - ئوغۇللارنىڭ ئالدىدا مېنى تەپ تارتماستىن: «ئوغۇت شائىرى» دەپسەن! سەن بەك ھەددىڭدىن ئېشىپ كەتتىڭ، سەلەي! مېنى راستىنلا شۇنداق دېدىڭما؟! بۇ گەپ ئاغزىڭغا قانداق پاتتى؟!

— دېمەيچۇ، پاتمايچۇ!؟ — دېدى سەلەي پەرۋاسىزلىق بىلەن ئۇنى تېخىمۇ ئېچىتىپ، — سېنىڭ شۇنچە ئۇزۇن مىسرالىرىڭ قىستا - قىستاڭ گېزىتلەرگە پېتىۋاتسا، مېنىڭ ئۇنچىلىك گېپىم ئاغزىمغا پاتمامتى!؟ «ئوغۇت شائىرى» دېگەن ئىسمنى مەن ساڭا قويمىدىم، ئۆزۈڭ ئۆزۈڭگە قويدۇڭ! نېمىشقا دەمسەن، ھەر يىلى باھار ۋە كۈز كېلىش بىلەنلا، خۇددى كامادىن جانلىنىپ چىققان ھۆپۈپتەك، پۈتۈن گېزىت - ژۇرناللارنى ئالا قويماي، «بوۋاي ۋە ئوغۇت»، «ئوغۇتچىلار ناخشىسى»، «ئوغۇت ۋە باشاق» دېگەندەك شېئىرلار بىلەن توشقۇزۇۋېتىسەن، بۇلارنى مەن يازمىغاندىمەن!؟

— ئۇ دېگەن تەشۋىقات! — دېدى زايىت جىلە بولغىنىدىن چىشلىرى كىرىشىپ.

سەلەيمۇ بوش كەلمىدى:

— ھەببەللى، مېنىڭمۇ تەشۋىقات! پەقەت شەكلى ئوخشىمايدۇ، بىرسى گېزىت ئارقىلىق، بىرسى ئېغىز ئارقىلىق! بوپتۇ زايىت، خاپا بولغان بولساڭ، بۇنىڭدىن كېيىن سېنى «ئوغۇت شائىرى» دېمەي، «پوشكىن I »

دەي ، بولامدۇ !؟

— دېسەڭ بولىدۇ ، — دېدى زايىت قىلچە خىجىل بولماي ، — پۈشكىنمۇ بىر بېشى بار ئادەمغۇ ! پەقەت ئۇ موسكۋادا ياشىغان ، مەن ئۈرۈمچىدە ياشاۋاتىمەن ، ئۇ ، ئۇ رۇس ، مەن ئۇيغۇر ، پەرقىمىز مانا شۇ خالاس !

— قارا ، زايىت ! تەپ - تارتماي دەۋاتقان گېپىڭنى ! يۈزۈڭ ئازراقمۇ چىمىلدىمىدىما ؟! سېنىڭ پەرقىڭ پەقەت ئىككى يەر ، ئىككى مىللەت بولغانلىقىڭدىما ؟! بىلىپ قوي ، پۈشكىن دېگەن ئۆز ئەجدادى بىلەن رۇسىيىدە ھەيۋەتلىك بابىل ① مۇنارىنى تىكلىگەن ئادەم ! سەنچۇ ؟ سەن ئۈرۈمچىدە ئەمەس ، ئاۋۇ تۆگە قۇلىقىدەك يۇرتۇڭدىمۇ ، كىشىلەر ئەسلىگۈدەك بىرەر مازار تۇرغۇزالمايسەن ! تاپقان پۇلۇڭغا قەغەز ، قەلەم ، سىياھ سېتىۋېلىپ ، كۆن بويى ئىشكىنى تاقاپ يازساڭمۇ ، پۈشكىنىنىڭ «قىزىلگۈل» دېگەن شېئىرىنىڭ بىر مىسراسىغا تەڭ كەلگۈدەك شېئىر يازالمايسەن ! چۈنكى ئۇنىڭ شېئىرىدا ئوغوت پۇرىقى يوق !

زايىتنىڭ جان - پېنى چىقىپ كەتتى ، كۆزلىرى چەكچىيىپ ، بۇرنىنىڭ ئۇچى قىزاردى ، ئۇ ئەلەمدىن يېرىلغۇدەك بولۇپ سەلەيگە ھۈرپەيدى ، لېكىن جىلە بولغىنىدىن ئاغزىغا گەپمۇ كەلمەي ، دۇدۇقلاپ كەتتى :

— سەن ... سەن زوۋانداز قاشاڭ ! ئادەمگە چاياندەك زەھىرىڭنى تىقما ، ئىپلاس تىللىرىڭنى يىغىۋال ! ...

سەلەي پوخادىن چىقتى ، ئۇنىڭ تېرىكىپ ، جىلە بولۇپ ، ئۆتى تاشقۇدەك ھالغا كېلىپ قالغانلىقىدىن خۇشال بولدى . «ئەجەب بابلىدىم - ھە ؟! مېنى دېسەڭ ئەلەمدىن يېرىلىپ كەت ! — دەپ ئىچىدە كۈلدى ئۇ ، — يىغلا ، قاقشا ! سېنىڭ شۇ ھالىتىڭنى كۆرۈش مەن ئۈچۈن راھەت ! ...» ئۇ ئۆزۈندىن بىرى ، زايىتنى ئاشۇنداق پەرىشان ، ناخۇش ھالدا كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغانىدى . چۈنكى ئۇنىڭ كۆندىن - كۈنگە دىمىغى ئۆسۈپ ، گىدىيىپ كې-

---

① بابىل مۇنارى — ئىنجىلدا رىۋايەت قىلىنىشىچە ، نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ تەگرىگە ئاتاپ سالغان كاتتا مۇنارى .

تىۋاتقانلىقى، گەپ ـ سۆز، مۇناسىۋەتلەرنىڭمۇ ئۆزگىرىپ، يەردە ماڭايمۇ ـ ئاسمانغىمۇ، دېگەندەك كۆرەك ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى سەلەينىڭ زادىلا كۆزىگە سىغماي، كۆڭلىدە بىر خىل نەپرەت ۋە ناقايىللىق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلغانىدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ئۆزىگە ئىختىدا قىلىپ غوۋەمەك بولۇۋالغان بىر توپ يېقىنلىرىنىڭ ئالدىدا، ئاشۇنداق ئۇسال ۋە بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى سەلەينى ھەقىقەتەنمۇ خۇشال قىلغانىدى. ئۇ مەقسىتىگە يەتكەنلىكى ئۈچۈن ئەمدى سۆزىنىڭ تاناۋىنى دەرھال بوشاتتى، كېتىۋېتىپ، چاقچاقلا يۈلىگەندەك مۇنداق دېدى:

— زايىت، ئاداش! سەن ئۇيغۇر تىلىدا تىللاشتىن باشقىنى بىلمەيدىكەنسەن ـ ھە! سېنى نيۇ ـ يوركقا ئاپىرىپ قويسا، كېيىندىنى راسا بىر تىللاپ، پۇخادىن چىقىپ كەلسەڭ بولغۇدەك!

زايىت بايىقى پېتى — چەكچەيگەن، ھۇرپەيگەن ھالدا تۇرۇپ قالدى. سەلەينىڭ بالا تەگكۈر ئاغزىغا تەڭ كەلگىلى بولمايدىغانلىقى ئۇنىڭغا ئەزەلدىن روشەن ئىدى!...

11

ھاۋاز بەختىنىڭ قولىقى شۇنداق سەزگۈر ئىدىكى، ئۆزىنىڭ بەدىنىدىكى تومۇرلاردا ئېقىۋاتقان قاننىڭ شۇرۇلدىشىنى، دولقۇنىنى ئاڭلىيالايتتى. ئۇ مانا شۇ توغما سەزگۈرلۈكى بىلەن يىقىن ئارىدا، مەكتەپ رەھبەرلىك قورۇلمىسىنىڭ تەڭشىلىدىغانلىق خەۋىرىنى بىلىۋالدى. يۇقىرىدىن كەلگەن بۇ شەپە دەسلەپ يوشۇرۇن، كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئاشكارىلاندى. ھاۋاز بەختى ھەم خۇشال، ھەم ئالدىراش ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى — بۇ قېتىم جەزمەن ئۆز ئىقتىدارىم ۋە سالاپىتىمگە لايىق ئەمەل تاجى كىيىمەن، دېگەن شېرىن تەمە ئىدى؛ ئالدىراشلىقى بولسا، بۇ قۇتلۇق ئىش ئۈچۈن

قانداق سوۋغا تەقدىم قىلىش ھەلەكچىلىكى ئىدى . ئۇ ئويلاپ - ئويلاپ ئاخىرى بىر يول تاپتى ، دەرھال بىر پارچە ماقالە يېزىپ ، گېزىتتە ئېلان قىلىش كېرەك ، ئۇ ھەم ئۆتكۈر ، ھەم دەۋر ئېقىمىغا ماس بولۇشى كېرەك ، شۇنداق بولغاندا ، ئۇ يالغۇز سېنىڭ قەلەم قۇۋۋىتىڭنى كۆرسىتىپلا قالماي ، بەلكى سېنىڭ سىياسىي ئېڭىڭنى ، سەزگۈرلۈكۈڭنى ۋە سادىقلىقىڭنىمۇ نامايان قىلىدۇ ، تارىخ بېتىدە ئىزىڭ قالىدۇ ، نامىڭ ئۆچمەيدۇ ! ...

ئۇ ، شۇ نىيەت بىلەن ئىككى كېچە ئۇخلىماي ماتېرىيال كۆردى . بۇنداق چاغلاردا ، ئۇنىڭ كاللىسى سازلىشىپ ، پىكىر يوللىرى ئېچىلىپ كېتەتتى . بۇ ئادەتنى ئۇ ، ئۆز ۋاقتىدا «ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى تەربىيىلەش ۋە ئۆستۈرۈش» چاقىرىقىنىڭ شارابىتى بىلەن مىللەتلەر شۆيۈەنىگە بېرىپ ، ئىككى يىل خەنزۇچە ھەم ئومۇمىي پەن ئۆگىنىش ؛ پارتىيە مەكتىپىگە بېرىپ ، بىر يىل ماركسىزم نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش جەريانىدا يېتىلدۈرگەنىدى . ئۇ كۆرگەن ماتېرىياللىرىدىن نۇرغۇن خاتىرە قالدۇردى . كېيىن ئۇنى بىر - بىرىگە يېپىشتۇرۇپ ، كىرىشتۇرۇپ ، خۇددى پارچە - پۇرات لەختەكلەردىن بىر چىرايلىق قۇراق چاپان تىككەن ئۇستا سەيپۇڭدەك ، ئۈچ كۈن ئىچىدە خېلى ۋەزنى بار بىر پارچە ماقالىنى پۈتكۈزۈپ چىقتى ، ماقالە ئۆزىگىمۇ ياردى . ئەمدى يەنە بىر قېتىم باش قاتۇرۇپ ، ئۇنىڭغا «شىنجاڭ داشۆ پرولېتارىيات ئىزباسارلىرىنى تەربىيىلەيدىغان يالقۇنلۇق ئوچاق» دېگەن سەلتەنەتلىك ئىسمىنىمۇ قويدى . كېيىن ئۇنى تېخىمۇ مۇستەھكەم بولسۇن ، دېگەن نىيەتتە ، سىياسىي مائارىپ فاكۇلتېتىدىكى بىر يېقىنىغا كۆرسەتتى .

— ماقالىڭىز ياخشى يېزىلىپتۇ ، ھاۋاز بەختى ! — دېدى ئۇ بىر ئوقۇپ چىقىپلا ، — قويغان مەسىلىڭىز ھەم يېڭى ، ھەم ئۆتكۈر ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ناھايىتى ۋاقتىدا يېزىلىپتۇ ! بۇ سىزگە چوقۇم يۈكسەك شان - شەرەپ كەلتۈرىدۇ !

بۇ ماختاشلار ھاۋاز بەختىگە ياقتى ، قانائەت ھاسىل قىلدۇردى . ئۇ ماقالىنى شۇ كۈنىلا گېزىتخانىغا ئۆزى ئاپاردى ۋە تەھرىر بۆلۈم مۇدىرىغا

بىرئۇبىتىپ، كەمتەرلىك بىلەن مۇنداق دېدى:

— بۇ ئۇزۇن ۋاقىتلىق ئويلىنىشنىڭ مەھسۇلى! كۆرۈپ بېقىڭلا، پارتىيە گېزىتىنىڭ تەلپىگە ئۇيغۇن كېلەر، دەپ ئويلايمەن! ئەگەر پىكرىڭلار بولسا، مەن يەنە ئۆزگەرتىشكە تەييار!

سالاپەتلىك بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ بۇنداق كەمتەر، مۇلايىم پوزىتسىيىسىدىن تەسىرلەنگەن بۆلۈم مۇدىرى ماقالىنى ناھايىتى تېزلا كۆرۈپ، بىر تەرەپ قىلدى. بايرىقى روشەن، مۇقامى يۇقىرى، ۋەزنى ئېغىر بۇنداق ماقالىلەرنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىدى. ماقالە ئۈچ كۈندىن كېيىن گېزىتنىڭ كۆرۈنەرلىك سەھىپىسىدە بېسىلىپ چىقتى. ھاۋاز بەختىنىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى، زايىتقا ئوخشاش ئىخلاسمەن مۇرتلارمۇ گېزىتنى كۆتۈرۈۋېلىپ، ھاۋاز بەختىنى ئوبدانلا بازارغا سالدى، ئۇنىڭ ھەم سىياسەتتە، ھەم كەسىپتە پىشقان، ئىقتىدارلىق زىيالىي ئىكەنلىكىنى يەتكۈچە ماختاشتى. ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدىمۇ ئۇنىڭ ماقالىسى فاكۇلتېتتىن ھالقىپ غۇلغۇلا قوزغىدى. بولۇپمۇ، ماقالىنىڭ ئاخىرىدىكى ئاپتورنىڭ ئىرادىسى بىلەن ۋەدىسى ئىپادىلەنگەن: «مەكتەپ ئىنقىلابىي ئىشلارنىڭ ئىز باسارلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان مۇھىم بىر بازا. بۇ يەردە بۇرژۇئا مائارىپ ئىدىيىسى ئوتتۇرىسىدا جىددىي كۆرەش بارماقتا. مەن بۇ بازىدا كۆكرەك كېرىپ تۇرۇپ، گەجدىن ئىبارەت قورالنى چىڭ تۇتۇپ، بۇ كۆرەشنى ئاخىرىغىچە ئېلىپ بارىمەن!...» دېگەن ئابزاس كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، ئويلاندۇرۇپ قويدى. بەزىلەر بۇنىڭدىن بىر خىل سىياسىي تەھدىتنى سەزگەندەك، بىئارام بولۇشتى، بەزىلەر بولسا، بىر خىل ئۆتكۈر پۇرۇخ ھىدىنى ھىدلىغاندەك، ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ قالدى. چۈنكى ئۇلار قىسقىغىنا ھاياتىدا، تالاي قېتىم بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بوران - چاپقۇنلۇق سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتىپ، يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەنلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ تەجرىبىسىدىن قارىغاندا، ھەرقانداق شەپقەتسىز سىياسىي كۆرەش ھامان ئالدى بىلەن گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان ئاشۇنداق يوشۇرۇن بىشارەتلەر ئارقىلىق پەيدا

بولاتتى . «بۇ يەردە ... جىددىي كۆرەش بارماقتا ! ...» مۇئەللىمنىڭ كۆزدە تۇتقىنى نېمىدۇر ؟! راستتىنلا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئىككى يول ، ئىككى سىنىپ ئوتتۇرىسىدا جىددىي كۆرەش بولۇۋاتامدۇ - يە ؟! ئۇنىڭ ۋەكىللىرى كىمدۇر ، ئەگەشكۈچىلىرىچۇ ؟ ... ۋاي خۇدايىمەي ! ... يەنە نېمە ئىشلار بولۇپ كېتەر ! ...

ماقالىدىكى كىچىككىنە بىر ئابزاس سۆز كىشىلەرنى خۇددى «سۈتتىن ئاغزى كۆيگەن قېتىقنى پۈۋلەپ ئىچىدۇ» دېگەندەك ، ئەنە شۇنداق ئەندىشىگە ، ۋەسۋەسىگە سېلىۋەتكەنىدى . لېكىن ، ھاۋاز بەختى بۇنىڭدىن قورقمايتتى ، ئەگەر بىرسى ئۇنىڭدىن : «سېنىڭ كۆزدە تۇتقىنىڭ زادى كىم ؟ نېمە ئىش ؟» دەپ سوراپ قالسا ، ئۇ ئىككىلەنمەيلا : «كىم بولاتتى ، سەلىم ئەپەندى ! مانا ماۋۇ ماتېرىيالنى كۆرۈڭلار !» دەپ ، ئۇنىڭ سۆز ۋە لېكسىيلىرىدىن يىلۇپ ئېلىپ ، پرىنسىپقا كۆتۈرۈپ تەھلىل قىلىنغان ماتېرىياللارنى تاشلاپ بېرەتتى ۋە ئۇلارغا : «بىر تامچە سۇدىمۇ قۇياشنىڭ نۇرى ئەكس ئېتىدۇ !» دەپ سىنىپىي كۆرەشنىڭ يوغان داۋىللىرىنى چۈشەندۈرەتتى . بۇنىڭغا ئەلۋەتتە ھېچكىم پالان دېيەلمەيتتى . چۈنكى ۋەزىيەت نازۇك ، سىنىپ مەۋجۇت ، كۆرەش مەۋجۇت - دە !

ھاۋاز بەختى بۈگۈن مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جىن رۇڭنى يوقلاش خىيالىغا كەلدى . ئۇنىڭ نەزەرىدە ، پۇرسەت پىشىپ يېتىشكەن ، پەيت كەلگەنىدى . ئۇ نەچچە ئايدىن بېرى تەييارلىغان سوۋغا - سالاملىرىنى يوغان بىر قارا سومكىغا سالدى . ئۇنىڭ ئىچىدە «مودېرن» ماركىلىق ئالىي تاماكىدىن تارتىپ ، بېلىق گۆشى كونسېرۋاسىغىچە ، ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن «جۇيەچىڭ» ماركىلىق ئالىي ھاراقتىن تارتىپ ، قايماقلىق پېچىنىگىچە بار ئىدى . بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاسان تېپىلمايدىغان ئەتىۋار ، قىممەت باھالىق نېمە - ئىچمەكلەر ئىدى . ھاۋاز بەختى بۇنى تەييارلاش يولىدا خېلى كۆپ رىيازەت چەكتى . پۇلنى تەييارلىغاندا مال تېپىلمىدى ، مال تېپىلغاندا پۇلى كېمىدى ، خوتۇن - بالىلىرىنىڭمۇ رىزقىنى بوغۇپ ، يوشۇرۇن نارازىلىقىنى

قوزغىدى . شۇنداق بولسىمۇ ، مۇددىئاسىغا يېتىش ئۈچۈن ، چىشىنىڭ كىرىنى شوراپ ، يېمەي - ئىچمەي يۈرۈپ ، ئاشۇنچىلىك نەرسىلەرنى ئاران تەستە تەييارلىغانىدى ...

ئۇ قاراڭغۇ چۈشكەندە ، بىنالارنىڭ دالدىسى بىلەن مېڭىپ ، مەكتەپ باشلىقلىرى ئۈچۈن ئالاھىدە تام چۆرۈپ سېلىنغان بىر قەۋەتلىك ئۆيلەرگە كەلدى ۋە ئۆزىگە تونۇش ئىشىكتىن غىپلا قىلىپ كىرىپ كەتتى . ئۇ كىرگەندە ، جىن شۇجى چىغ يەلپۈگۈچ بىلەن ئۆزىنى يەلپۈپ ، تېلېۋىزور كۆرۈپ ئولتۇراتتى . ئۇ ئەللىك بەش ياشتىن ھالقىغان ، كۆزلىرى يوغان ، ئەمما نۇرسىز ، بىر تۇتام يىرىك پىتەك چېچى ماڭلىيىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان ، ئاقۇش ياپىلاق يۈزلۈك ، دوغىلاق ئادەم ئىدى . ئۇ ھاۋاز بەختىنى كۆرۈپ ، كونا قەدىناسلاردەك خۇشال بولۇپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ قولىدىن يېتىلىگىنىچە مېھمانخانىغا باشلىدى . ئالدىغا كەمپۈت - پېچىنە ، مېۋىلەرنى تىزدى ، چاي قۇيدى ، تاماكا تۇتتى . بۇنداق قىزغىن ئىلتىپاتتىن ھاۋاز بەختى تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى ، ئاغزىدىن «خوش - خوش» ، چىرايىدىن كۈلكە - تەبەسسۇم كەتمىدى ...

— بايا سىزنى ئويلاپ ئولتۇراتتىم ، — دېدى جىن شۇجى تاماكىسىغا چاقماق چېقىۋېتىپ ، — سىزدە ئىلگىرىلەش تېز بولۇۋاتىدۇ ، ياخشى ئىش قىلىۋاتىسىز . ئۆتكەندە ، فاكۇلتېتتا سۆزلىگەن سۆزلىگىنىزنىڭ روھىنى ئاڭلاپ خۇشال بولغانىدىم ، بۇ قېتىم گېزىتكە چىققان ماقالىڭىز توغرىسىدىكى باھالارنى ئاڭلاپ ، تېخىمۇ خۇشال بولدۇم ، سىز پۈتۈنلەي ھەقلىق ، بىزنىڭ دەۋرىمىزدە ، ئىلىم - پەن مەيلى ئىجتىمائىي ياكى تەبىئىي بولسۇن ، ئۇ ياكى بۇرژۇئازىيىگە بېقىنىپ ، بۇرژۇئازىيە سىنىپى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ ؛ ياكى پرولېتارىياتقا بېقىنىپ ، پرولېتارىيات سىنىپى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ ، ئىككىنىڭ بىرى !

— لېكىن جىن شۇجى ، — دېدى ھاۋاز بەختى بىچارە قىياپەتتە داد-خورلۇق ئېيتىشقا باشلاپ ، — بۇنداق گەپلەر بەزىلەرنىڭ قۇلىقىغا

ياقمايۋاتىدۇ، بۇنداق گەپنى قىلغۇچىلارنى يامان كۆرۈۋاتىدۇ...

— كىم، كىملەر ئۇ؟ — چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ سورىدى جىن شۆجى.

ھاۋاز بەختى خۇددى بىرسى ئاگلاپ قالىدىغاندەك، جىن شۆجى تەرەپكە بويۇنداپ تۇرۇپ، پەس ئاۋازدا دېدى:

— فاكۇلتېتنىڭ تېزگىننى تۇتۇۋالغان ياقۇپ كېرىمى بىلەن ھېلىقى ئەجنەبىيلەرگە چوقۇنۇپ، ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا ماڭغان سەلىم ئەپەندى...

— ياقۇپ جۆرىنمۇ شۇنداقما؟

— شۇنداق، ئۇ سوۋېتتە ئوقۇغاچقا، شيۇجېڭجۇيىنىڭ تەسىرى تېخىمۇ ئېغىر، دەڭا!...

— ھىم،... بۇ تەرىپىمۇ بار، توغرا!...

— ئۇنىڭ ئۈستىگە، قېرىپ، كالللىسىمۇ كونىراپ قالدى، شۇڭا سەلىم ئەپەندىنىڭ دېيىشىغا ئۇسسۇل ئويناپ، ئۇنىڭ ھىمايىچىسىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ!...

— ھىم!... يامانىغا يانتاياق بولدى، دەڭ! بىر رەھبىرىي كادىر - ھە!؟...

ھاۋاز بەختى سۆھبەتنىڭ ئەينى مۇددىئادىكىدەك راۋان يۈرۈشۈۋاتقانلىقىدىن خۇشال بولۇپ، ئەجدىھا گۈللۈك پىيالىدىكى چاينى سۈمۈردى، تەملىك، خۇش پۇراق چاي ئۇنىڭ يايراپ كېتىۋاتقان ۋۇجۇدىغا تېخىمۇ لەززەتلىك ھوزۇر بېغىشلىدى.

— مىلتىقنىڭ ستوۋۇلى كۆرۈنگەنىكەن، جەزمەن ئۇنى بەتلەۋاتقان ئادەم بار! — دېدى جىن شۆجى تەبەسسۇم سىڭىپ كەتكەن زىيادە سەزگۈرلۈك بىلەن، — ھەمىشە ھوشيار بولۇشىمىز، كۆرەشنىڭ مۇرەككەپ، ئەگرى - توقاي ۋە كەسكىن بولىدىغانلىقىنى تولۇق مۆلچەرلىشىمىز لازىم. سىز ياخشى ئىشلەۋاتىسىز، تېخىمۇ ياخشى ئىشلەڭ، پارتىيە تەشكىلى ئۈنتۈپ

قالمايدۇ. تىزگىن تۇتۇش ھەرگىزمۇ بىر ئادەمگە بەخشەندە ئەمەس، ئۇ ھامان ئۆزگىرىپ، ئالمىشىپ تۇرىدۇ، سىز تېخى ياش، گۈزەل ئىستىقبال ئالدىڭىزدا...

— قىرىق ياشقا كىرەي دەپ قالدىم، جىن شۇجى، — دېدى ھاۋاز بەختى بىر خىل ئۆكۈنۈش، تەمە ھەم سىناش ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ ھېسسىيات بىلەن، — قىرىق ياش دېگەن تاشقورال دەۋرىدىكى ئىنسانلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى چېكى، چوڭ ئىشتىن ئۈمىد يوق!...

— ئۇنداق ئۈمىدسىزلەنمەڭ، — دېدى جىن شۇجى ئۇنى قېقىتىپ، — ھازىر ئاتوم دەۋرى، قىرىق ياش دېگەن ئىنساننىڭ ئوتتۇرا ياشلىق قىران دەۋرى. نى-نى ئىشلار مانا شۇ دەۋردە ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، سىزدىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمىز چوڭ، جۇمۇ!...

بۇ گەپ بىلەن ھاۋاز بەختىنىڭ كۆڭلىگە بىرنەرسە غىق قىلىپ تەگكەندەك بولدى، ھاياجاندىن ئۆزىنى زورىغا تۇتۇپ، بەئەينى كىچىك بالىلاردەك خۇشال بولۇپ كەتتى. جىن شۇجىنىڭ ھىممەت - شاپائىتىگە قانداق جاۋاب قايتۇرۇشنى ئويلاپ، قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالدى. شۇ تاپتا ئۇ ئاللانىڭ بېخىللىق قىلىپ، ئۆزىگە كىچىككىنە بىر قۇيرۇق قوشۇپ بەرمىگەنلىكىدىن قاتتىق ئۆكۈندى. ئەگەر تۈلكىنىڭكىدەك چىرايلىق، سالۋا قۇيرۇقى بولغان بولسا؛ ھېچ بولمىغاندا، ئىت ياكى ئېشەكنىڭكىدەك كىچىككىنە كالتە قۇيرۇقى بولغان بولسىمۇ، ئۇنى ھازىر دەرھال ئىشقا سېلىپ، جىن شۇجىنىڭ ئارقا - ئالدىدا شىپاڭلىتىپ، كېيىن ئۇنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى، قول - پۇتلىرىنى شۇنداق سىپايىلىق بىلەن سىلاپ - سىيپاپ، خۇشامەتكويلۇقنىڭ ھەممە خىللىرىنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ كۆرسەتكەن بولاتتى، ئەتتەڭ!... بۇگۈن پەقەت شۇلا كەم بولۇپ قالدى!...

— ئۆتكەندە دېگەن ماتېرىيال قانداق بولدى؟ — سورىدى جىن شۇجى ھاۋاز بەختىنىڭ شېرىن خىيالغا پېتىپ كەتكەنلىكىگە قاراپ، — كىم ئىدى، سەلىم نېمە؟

— سەلىم ئەپەندى ...

— ھە ـ ھە، شۇنىڭ ماتېرىيالىغۇ، دېمەن.

— ھەئە، شۇنىڭ ماتېرىيالى، — دېدى ھاۋاز بەختى دەرھال يانچۇقىدىن بىرنەچچە بەتلىك قەغەزنى ئېلىپ، — بۇ ئۇنىڭ يىغىندا قىلغان خاتا سۆزلىرى بىلەن لېكسىيىلىرىدىكى زەھەرلىك پىكىرلەرنىڭ بىر قىسمى. بىز يەنە داۋاملىق رەتلەۋاتىمىز، لېكىن ماڭا ياقۇپ كېرىمى پۇتلىكاشاڭ بولۇۋاتىدۇ ...

— ئىنقىلاب قىلغاندا قىيىنچىلىق بولىدۇ، — دېدى جىن شۇجى ئۇنى رىغبەتلەندۈرۈپ، — لېكىن ئۇنىڭدىن قورقماسلىق كېرەك. قىيىنچىلىق ھەمىشە غەلىبىگە ھامىلدار، غەلىبە قىيىنچىلىقنى يېڭىش داۋامىدا دۇنياغا كېلىدۇ. بىزنىڭ قىيىنچىلىققا بېرىدىغان جاۋابىمىز — مەڭگۈ كۈرەش قىلىش، كۈرەشكە بېرىدىغان جاۋابىمىز — مەڭگۈ غەلىبە! ياقۇپ كېرىمى پۇتلىكاشاڭ بولسا، ھازىرچە بىر چەتكە ئاستا ئىتتىرىپ قويۇڭ، بىرەر ئىشقا يولۇقسىڭىز ئۇدۇل مېنى تېپىڭ!

— رەھمەت جىن شۇجى، ئەمدى ياخشى بولدى، — دېدى ھاۋاز بەختى تېخىمۇ تەسىرلىنىپ، — مەن سىزنى ئەزەلدىن سۆيۈنگەن تېغىم، دەپ قارايتتىم، بۈگۈن تېخىمۇ ئىشەندىم. سىز ماڭا يار ـ يۆلەك بولسىڭىزلا، ھېلىغۇ ياقۇپ جورىن، سەلىم ئەپەندىلەر ئىكەن، ئاسماندىكى ئاينى يۇلۇپ چۈشۈشكىمۇ قۇربىم يېتىدۇ! ...

— ئىشىنىمەن، — دېدى جىن شۇجى ئۇنى تېخىمۇ ئۈمىدلەندۈرۈپ، — تەشكىل سىزنىڭ جاسارىتىڭىزگە، ئىقتىدارىڭىزغا ئىشەنىدۇ، سىزدەك ئىشەنچلىك ئىزباسارلىرىمىز بولغاچقا، بىزمۇ خاتىرجەم! ...

ھاۋاز بەختى بىردىنلا ئۈمىدلەندى، ئۆزىدە ئاجايىپ مۆجىزىلەرنى يارىتالايدىغاندەك ئۇلۇغ بىر كۈچ سەزدى. شۇ تاپتا ئۇ، تەسەۋۋۇرىدىكى خەيالىي كۆرۈنۈشلەرنى رېئاللىق، دەپ بىلگەن ھەم ئۇنىڭ ئۈستىگە غايىنىڭ ھەشەمەتلىك باغ ـ ئىرەملىرىنى سېلىپ، شۇنىڭ ئىچىدە پاراغەتكە چۆمۈپ

ئولتۇراتتى. لېكىن ئۇ، كۆنلەرنىڭ بىرىدە، تۇيۇقسىزلا ئېسىگە كېلىپ، ئۆزىنىڭ قانداقتۇر ھەشىمەتلىك باغ - ئىرەمدە ئەمەس، بەلكى دەشت - باياۋان ئىچىدىكى بىر پارچە يېگانە بوشلۇقتا تۇرغانلىقىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى...

12

كەچكى تىنىق ئاسمانغا ئاي چىقتى، ئۇ خۇددى بەختلىك قىزلارنىڭ نۇرلۇق يۈزىدەك پارقىرايتتى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئاستا - ئاستا يۈز ئاچقان زەڭگەر ئاسماننىڭ ھەممە يېرىدە دۇردانە يۇلتۇزلارمۇ چاقناشقا باشلىدى، ياز ئاسمىنى گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك تۈسكە كىردى...

ياتاق بىناسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئۈچ بۇرجەكلىك قاپچىغاي بوگۈن كېچە باشقىچە جانلىنىپ كەتكەنىدى، گويا ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنىڭ بىر قىسمى بۇ يەرگە كۆچۈپ چۈشكەندەك، بىرنەچچە يەردە ۋال - ۋۇل ئوت يالقۇنى كۆرۈنەتتى. كىملەردۇر ئوتنىڭ يېنىدا تىمىسقىلاپ، بىر ئىشلارنى قىلىپ يۈرەتتى...

— ھەي سەلەي، ئەپلەشتىمۇ؟ — بۇ گايىت مايىتنىڭ ئاۋازى ئىدى.

— ئەپلەشتى، سېنىڭچۇ؟ — سەلەي قايتۇرۇپ سورىدى.

— مېنىڭ چۆگۈنۈم قايناي دەپ قالدى...

— ھەي!... بۇ كاساپەت ئوت ماڭىلا يۇگۇرىدۇغۇ!... — بىر بولۇڭدىن مەتكېرىم مەتقاسىمنىڭ جىلە بولۇپ غودۇڭشىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ھەي، ئەخمەق قېچى! ئوچاقنىڭ دۇتخانىسىنى ئاچماسەن! — ئۇنىڭ يېنىغا كەلگەن قىزىل بۇرۇن كۈلۈپ كەتتى.

ئۇلار تاش ۋە كېسەكلەردىن كىچىك - كىچىك ئوچاق ياساپ، چۆگۈن، كورۇشكىلاردا سەۋزە - چامغۇر قايىنتىۋاتقان قورساق مەستانىلىرى

ئىدى.

تۇنۇگۇن ئاقنىيازغا ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمىدىن خېلى كۆپ قەلەم ھەققى كەلگەنىدى، ساۋاقداشلىرى ئۇنى «يۇيىمىز» دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئاقنىياز پۇلنى چىقارغان بولسىمۇ، بازارغا بېرىپ، پۇل خەجلەيدىغان يەر تاپالمىدى. پەشخۇنلارغا تىزىۋەتكەن ئىسسىق ناندىن ئالايلى دېسە، ئاشلىق بېلىتى يوق؛ ئاشخانىغا كىرىپ، بىرەر قاچىدىن لەگمەن يەيلى دېسە، سەنجىك ① يوق... ئاخىر ئۇلار ئاغزىدىكى شۆلگەيلىرىنى يۇتۇپ، مەكتەپكە نائۈمىد قايتىپ كېلىشتى. ياتاققا كىرگەندە، سەلەينىڭ كاللىسىغا بىر ئەقىل كەلدى:

— ئاغىنىلەر، بېلەتلىك نەرسىلەرنى يېيەلمەي، قورساق بەك ئېچىپ كەتتى، ئەمدى بېلەتسىزنى بولسىمۇ يەيلى، قانداق؟

— بېلەتسىز نېمە بار؟

— سەۋزە - چامغۇر بار.

— ياڭيۇمۇ بار تېخى!...

— بۇ كېچىدە ئۇ نەرسىلەرنى نەدىن تاپىمىز؟

— تاپىمىز! — دېدى قىزىل بۇرۇن ئىشەنچ بىلەن، — پۇللا بولسا، يەمەندىن - يەسىرگىچە بارساقمۇ تاپىمىز.

— ئاقنىياز، پۇلۇڭنى ئەكە! — دېدى سەلەي ئورنىدىن تۇرۇپ، — ئەمىسە، مەن بىلەن بىرىڭلار مېڭىڭلار، داۋان گۇڭشېغا بېرىپ، دېھقانلارنىڭ ئۆيىدىن سېتىۋالىمىز!

— توغرا، ئۇلارغا پۇل كېرەك، بىزگە بولسا، سەۋزە - چامغۇر!

پۈتۈن بىنادىكىلەر ئۇخلاپ، جاھان تىنچىغان ۋاقىتتا، ئۇلار بايا تېپىپ كەلگەن ئەنە شۇ بىرنەچچە جىڭ سەۋزە - چامغۇر ۋە ياڭيۇلارنى پىششۇرۇش ئۈچۈن، ياتاقنىڭ كەينىدىكى بۇ جىمجىت خىلۋەت يەرنى قىزىتىۋەتكەنىدى...

ئاقنىياز پۇل چىقارغانلىقى ئۈچۈن، خۇددى بەگزادىلەردەك قىياپەتتە،

---

① سەنجىك — تاماقخانىلاردا ئىشلىتىدىغان مەخسۇس بېلەت.

ھېچ ئىشقا ئارىلاشماي، ئايغا قاراپ شائىرانە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا بۇ «كەچكى زىياپەت» كە ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان شەۋكەتمۇ گۈزەل ياز كېچىسىنىڭ ئارامبەخش ھۇزۇرى بىلەن مەست بولۇپ ئولتۇراتتى.

بىر چاغدا، ئاقنىياز خىيالدىن سەگىپ، سەلەينى چاقىردى:

— سەلەي، پىشتىمۇ؟ تېزراق ئېلىپ كەلسەڭچۇ!

— ئەمدى قاينىسا پىشامدۇ، — دېدى سەلەي ئوتنى پۈۋلەۋېتىپ، — بىر ئاز تەخىر قىل.

ئاقنىياز بىتاقەتلىك بىلەن يەنە توۋلىدى:

— بولدىلا، چامغۇر بىلەن ياڭيۇ قايناۋەرسۇن، سەۋزىنى سۈزۈپ كەل، خامىنىمۇ يەيدۇغۇ كىشى!

— سەۋزىنى مەن سۈزۈپ باراي، مېنىڭ قايىنغىلى خېلى بولدى، — دېدى گايىت مايىت ۋە چوكا، قوشۇقلارنى ئىشقا سېلىپ، بىر قەلەي تەخسىگە بىرنەچچە باش سەۋزىنى سۈزۈپ كەلدى.

— كېلىڭلار، ھەممىلەن كېلىڭلار! — دېدى ئاقنىياز يانچۇقىدىن كىچىك ياپىلاق بوتۇلكىلىق ھاراقنى بىرنەچچىنى چىقىرىپ، — چۆگۈنلەر ئۇ يەردە قايناۋەرسۇن، بىزمۇ بۇ يەردە قايناپلى!

ھەممىلەن ئاقنىيازنىڭ ئەتراپىدا گىرە بولۇپ ئولتۇردى. ساپال ھېجىرغا قۇيۇلغان ھاراقنى قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈپ ئىچىشتى، چالا پىشقان سەۋزىنى پۇۋ ـ پۇۋلەپ زاكۇسكا قىلدى. ھاراق بىرنەچچە نۆۋەت ئايلانغاندىن كېيىن، كۆڭۈللەر كۆتۈرۈلۈپ، پاراڭ قىزىشقا باشلىدى.

— مەن دەيمەن ئاغىنىلەر، — دېدى ئاقنىياز كۆڭۈل سىرىنى ئېيتىپ، — كاللاڭغا بىرنەرسە كىرىۋالدىمۇ، ئۇ سېنىڭ قولىقىڭنىمۇ، كۆزۈڭنىمۇ يەيدىكەن. بۇگۈن دوستلۇق كىنوخانىسىنىڭ ئالدىغا بارسام، كانايدىن: زۇگلۇشيەن ياشسۇن، دايۇۋجىن ياشسۇن، خەلق گۇڭشېسى ياشسۇن! دەپ توۋلاۋېتىپتىكەن، دەسلەپ بۇ سۆزلەر مېنىڭ قۇلىقىمغا نېمە دەپ ئاڭلاندى دېسەڭلار، غۇنچە قىز ياشسۇن، ياشسۇن غۇنچە قىز!...

دېگەندەك ئاگلاندى، جۇمۇ...

— يەنە شۇ غۇنچە قىزنىڭ گېپىما، ئاقنىياز ؟! — دېدى سەلەي بۇ سۆزلەردىن بىزار بولغاندەك تەلەپپۇزدا. — سەن ئۆزۈڭنى ئۇنداق بىھۇدە قىينىما! سېنى ياخشى كۆرمەيدىغان ئۇنداق بىر نېمىنى ئۇنتۇپ، سېنى ھەققىي ياخشى كۆرىدىغان قىزدىن بىرنى تاپ، ئاداش! دۇنيادىكى گۈزەللەر يالغۇز غۇنچەقىزلا ئەمەس، كىم بىلىدۇ، بۈگۈن بىر «زۆھرە» يۇلتۇزىنى قولدىن چىقىرىپ قويۇپ، ئەتە بىر «چولپان» يۇلتۇزىغا ئېرىشەمسەن، تېخى!

— ئۇنۇت دەمسەن ؟! — دېدى ئاقنىياز ھەسرەتلىك كۈلۈپ، — ئۇنداق ئوڭاي ئىش نەدە، سەلەي! بېشىڭغا كەلگەن قايغۇ-ئەلەمنى، ھەتتا خۇشاللىقنى ئۇنتۇپ كېتىشىڭ مۇمكىن، كۆرگەن كىنو، ئوقۇغان كىتابلىرىڭنى، ھەتتا قولۇڭغا كەلگەن مال-دۇنيالارنى ئۇنتۇپ كېتىشىڭ مۇمكىن، لېكىن مۇھەببەتنى قانداق ئۇنتۇپ كەتكىلى بولىدۇ !؟ مۇھەببەت دېگەن سۇبيېكتىپ جەھەتتە، سېنىڭ ئىرادەڭدىن : ئوبيېكتىپ جەھەتتە، ئىجتىمائىي رېئاللىقتىن ھالقىپ كېتىدىكەن !...

— سەن ئۇنى ھازىرمۇ ياخشى كۆرەمسەن ؟ — سورىدى گايىت مايىت بىر ئاز ئەجەبلەنگەندەك. ئۇنىڭ خىيالىچە، قىز ئۇنى ياخشى كۆرمىگەندىكىن، ئۇنىڭ قەلبىدىكى مۇھەببەتمۇ ئاللىقاچان كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتتەك سوغۇق كۈلگە، ھەتتا ئاچچىق نەپرەتكە ئايلىنىپ كېتىشى كېرەك ئىدى!

— ھەئە، ھازىرمۇ ياخشى كۆرىمەن! — دېدى ئاقنىياز يۈرىكىدىكى غۇنچە قىزغا تەئەللۇق بولغان ھەممە نەرسىنى ئاشكارىلاپ، — مەن ئۇنى ھازىرمۇ ساپ، سەممىي مۇھەببىتىم بىلەن مەجنۇنلارچە ياخشى كۆرىمەن! ئۇنىڭ يىگىتى بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ ياخشى كۆردۈم. چۈنكى، مۇھەببەت دېگەندە، چەك-چېگرا، تام-توساق دېگەن نەرسىلەر بولمايدىكەن. سىلەر ئېيتقاندەك، «مەشۇقسىز ئاشىق» بولۇش پېشانەمگە پۈتۈلگەن قىسمەت ئوخشايدۇ! لېكىن، مەن مۇھەببەت بىر ئادەمنىڭ ئومۇمىي ھاياتىدا ئۈنچىلىك مۇھىم ئورۇننى ئىگىلىمەسلىكى كېرەك، دەپ قارايمەن! بۇ يەردىكى ھالقىلىق

مەسىلە ــ مۇھەببەتنىڭ تۇتقان ئورنىنى بىلىشتە. ئۇ بەختلىك، بەختىيار تۇرمۇشنىڭ ھەممىسى ئەمەس، پەقەت بىر قىسمىنىلا تەشكىل قىلىدۇ! شۇڭا غۇنچە قىز مېنىڭ قەلبىمدە، تۇرمۇشۇمدا پەقەت مەلۇم سالماقنىلا ئىگىلەيدۇ. مېنىڭچە، مۇھەببەت كىشىلىك تۇرمۇش سىمفونىيىسىنىڭ گۈزەل بىر بابىدىنلا ئىبارەت، خالاس! كىشىلىك تۇرمۇشتا، ئادەم كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىشلار ناھا- يىتى كۆپ. كەسىپ، غايە، ئىستىقبال دېگەنلەر سېنىڭ كۈرەش قىلىش نىشانەڭ بولمىسا بولمايدۇ! سىلەر ئويلاپ بېقىڭلار، ھۆكۈمەت بىزنىڭ ھەر بىرىمىزنى 300 دېھقاننىڭ بىر يىللىق كىرىمى ھېسابىغا ئوقۇتۇۋاتىدۇ، بىز بۇنىڭغا بىلىم ئۆگىنىپ، كەسىپ ئىگىلەپ، لايىقىدا جاۋاب بەرمىسەك، ئىنت- سانلىق بۇرچىمىز نەدە قالىدۇ؟! ...

ئاي نۇرى تۆكۈلۈپ تۇرغان خىلۋەت قاپچىغاي شۇ دەقىقىدە تىمتاس بولۇپ قالدى، ئىچىلىۋاتقان ھاراقمۇ كەلگەن يېرىدە توختىدى. ئاقنىيازنىڭ يۈرەك سۆزى ئۇلارنى گويا بىھوشلۇقتىن ئويغىتىپ، گۈزەل بىر غايىۋى مەنزىلنىڭ چېتىگە باشلاپ كەلگەندەك ھاياجانلاندۇرغانىدى. شۇ چاغدىلا ئۇلار، ئاقنىيازنىڭ نېمە ئۈچۈن بىر قىزنى مەجنۇنلارچە ياخشى كۆرۈپ، تېگىشلىك سۆيگۈگە ئېرىشەلمەيمۇ، يەنە ئۆزىنى يوقاتمىغانلىقىنىڭ سىرىنى چۈشەنگەندەك: ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى بونداق تەڭداشسىز مەنىۋى قۇدرەتنىڭ مەنبەيىنى تاپقاندەك بولدى. شۇڭا، ئۇلار ئەمدى مۇھەببەت ۋە غۇنچە قىز توغرىسىدا قايتا ئېغىز ئاچمىدى، ئاقنىيازنىڭ ھەرگىزمۇ مۇھەببەت سەۋدايىسى بولۇپ قالمايدىغانلىقىغا ئىشەندى.

ــ قېنى، ئىچەيلى ئاغىنىلەر! ــ دېدى قىزىل بۇرۇن ئاغزىنى تام- شىپ، ــ ھەي سەلەي، ئىچكەچ لەتىپە ئېيتقىنا، ئەجەب مەسچىتتە ئولتۇرغاندەك تىمتاس بولۇپ كەتتۇق.

ــ يېڭى لەتىپە يوق، ــ دېدى سەلەي ئېرىنىپ، ــ ھەممىنى ئاڭلاپ بولدۇڭلار، شەۋكەت بىر نېمە دېسۇن، ئۇزۇن بولدى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغىلى!

— توغرا، شەۋكەت بىر نېمە دېسۇن!
ھەممەيلەن تەگلا ئۇنىڭغا يېپىشتى.
— مەن نېمە دەيمەن، ئاغىنىلەر، — دېدى شەۋكەت تەگقىسلىقتا، — لەتىپە توقۇشنى بىلمەيمەن، ناخشا ئېيتىشمۇ قولۇمدىن كەلمەيدۇ... ئەمدى شۇ...
— ھە، توغرا، ئەمدى شۇ... ئەمدى شۇنى - دە! — ئاقنىياز ئۇنىڭ ساپىقىغا ئېسىلدى.
— ئەمىسە، يېقىندا كۆرگەن ماتېرىياللىرىمدىن خاتىرىلىنىۋالغان بىر - ئىككى تېپىشماقنى ئېيتىپ بېرەي، تاپامسىلەر؟ — دېدى شەۋكەت قولىدىكى ھاراقنى ئىچىۋېتىپ.
— ئېيتە، تاپايلى!
— زېھنىي سىنايدىكەنمىز - دە!
شەۋكەت ئاۋازىنى راسلاپ، دانە - دانە قىلىپ مۇنداق دېدى:
— دۇنيادا شۇنداق بىر نەرسە باركى، ئۇ ئەڭ ئۇزۇن ھەم ئەڭ قىسقا؛ ئەڭ تېز ھەم ئەڭ ئاستا؛ ئەڭ تار ھەم ئەڭ كەڭ؛ ئەڭ ئېتىبارى يوق ھەم ئەڭ ئېچىندۇرىدۇ؛ ئۇ بولمىسا، ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ؛ بارلىق چاكىنا نەرسىلەرنى يوقىتىدۇ؛ بارلىق ئۇلۇغ نەرسىلەرگە ھاياتلىق بەخش ئېتىدۇ، ئۇ نېمە؟
— ۋاي - ۋۇي، شەۋكەت! — دېدى سەلەي پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ، — سېنىڭ ئۇ ئېيتقىنىڭ تېپىشماقمۇ ياكى ھاۋاز يېتەكچىنىڭ سىياسەتتىن چىقارغان ئىمتىھان سوئالىمۇ؟
— راست دەيمىنا، — دېدى مەتكېرىم مەتقاسىممۇ ئاگغىرالماي، — خۇددى گىراماتىكىنىڭ ئىمتىھان سوئالىدەك، قارىمۇ قارشى مەنىلىك سۆزلەرنى تىزىپ قويدۇڭ!
دەرۋەقە، شەۋكەت ئېيتقان بۇ تېپىشماق ئۇلارنىڭ بۇرۇندىن ئاڭلاپ كەلگەن «ئۆزى بىر كۆزى مىڭ» ياكى «پۇتى ئۇزۇن بوينى قىسقا» دېگەندەك

ئادەتتىكى تېپىشماقلىرىغا ئوخشىمايتتى. بۇنىڭدا، قانداقتۇر چوڭقۇر بىر ئىلمىي ھېكمەت بىلەن مەلۇم پەلسەپىۋى پىكىر باردەك قىلاتتى. ئۇلار خىيالىغا كەلگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى دەپ باقتى، ئويلاپمۇ دېدى، ئويلىمايمۇ دېدى، ھېچقايسىسى تاپالمىدى. ئاخىر ئاقنىياز «بولدى، شەرىمىزنى بەردۇق، ئۆزۈڭ ئېيتىپ بەر» دەپ تورۇۋالدى. شەۋكەت بۇ قىيىن تېپىشماقنىڭ جاۋابىنى بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئېيتىپ، ھەممەيلەننى ھەيران قالدۇردى:

— ۋاقىت!

— ۋاقىت؟

— شۇنداق، بۇ تېپىشماقنىڭ جاۋابى: ۋاقىت! ئوبدان ئويلىساڭلار، تېگىگە يېتىسىلەر!

ئۇلار بىر - بىرىگە قاراپ، جىم بولۇشتى. لېكىن كۆڭلىدە، كاللىسىدا جىددىي پىكىر كېتىۋاتاتتى.

— راست، ۋاقىت ئىكەن، — دېدى سەلەي بىر ھازادىن كېيىن ھولۇقۇقان ھالدا، — دۇنيادا ۋاقىتتىن ئۇزۇن نەرسە يوق، ئۇنىڭ چېكى بولمايدۇ؛ شۇنداقلا، ۋاقىتتىن قىسقا نەرسە يوق، ھەرقانداق ئىش، پىلان، ئارزۇ - ئارمان ۋاقىتتىن ئېشىپ قالىدۇ، ھېچكىم ئورۇنداشقا ئۈلگۈرەلمەيدۇ!

— توغرا، ئىشچانلار ئۈچۈن ۋاقىت تېز ئۆتىدۇ، — دېدى قىزىل بۇرۇنمۇ ئويلىنىپ، — بىكار تەلەپلەر ئۈچۈن ۋاقىت ناھايىتى ئاستا بىلىنىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا ھېچكىم ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلمايدۇ، لېكىن، ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ھەممە ئادەم ئېچىنىدۇ!

— بۇ يالغۇز تېپىشماقلا ئەمەس، ھېكمەت ئىكەن، — دېدى ئاقنىياز خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، — راست، ئۆلگەندىن كېيىن ئەسلەشكە ئەرزىمەيدىغان چاكىنا ئادەملەرنى ۋاقىت كىشلەرنىڭ قەلبىدىن پاكپاكىزە يوقىتىۋېتىدۇ. ئۇلۇغلارنى بولسا، ئۆز باغرىدا مەڭگۈ ساقلايدۇ!...

قىزىق پاراڭ، كۆڭۈللۈك سۆھبەت بىلەن ھارغىنمۇ ئېچىلىپ بولاي دېدى. بۇنداق سورۇندا ھەر كىم ئۆزىنىڭ ماھارىتىنى، ئىقتىدارىنى نامايان

قىلىشقا ئالدىرايتتى. ھېچ بولمىسا، بىردىر يېڭىلىق بىلەن باشقىلارنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرۇشنى ئويلايتتى. گايىت مايىت پات - پات يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ، بىر نەرسىنى تۇتۇپ قوياتتى، كۆڭلىدە، «بۇنى كۆرسىتەيمۇ - يوق!» دېگەن ئارىسالدى بىر پىكىر ھۆكۈم سۈرەتتى. ئاخىر ئۇنى ساۋاقداشلىق، دىلكەشلىك مېھىر يەڭدى. يانچۇقىدىكى تۆت پۇكلەنگەن قەغەزنى ئالماقچى بولۇپ قولىنى سالدى، ئەمما قەغەزنى ئېلىشتىن بۇرۇن، لەرزان، ئەمما دولقۇنلۇق ئاۋازدا ئۇنى بىر كۇپلېت شېئىرنى ئوقۇدى:

«ئەۋلادلاردىن ئەۋلادلارغا قالغانمەن،
بىر مەنىدە خىلمۇ خىل نام ئالغانمەن.
يا مىللەتلىك، يا سىنىپلىق چېكىم يوق،
ئادەم ئۈچۈن ئورتاق نېسىپ بولغانمەن.»

— ئوھوي!... توختۇ كاتىكىدىن سومروغ چىقتىغۇ! — دېدى سەلەي ھەم ئەجەبلەنگەن، ھەم قايىل بولغان كەيپىياتتا، — ھەي كىرىت مىرىت، سەن يازغانلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى ھېچكىمگە كۆرسەتمەي، مەشق يېزىۋاتىمەن دەپ، يوشۇرۇپ يۈرەتتىڭ، بۈگۈن ئەجەب پىشقان شېئىردىن بىرنى ئوقۇۋەتتىڭغۇ!

— قانداق، ئوقۇسام بولامدىكەن؟ — گايىت مايىت ئۇنىڭغا سوئال نەزەرىدە قاراپ قويدى.

— بولىدۇ، ئوقۇغىن، شۇنىڭغا قارىغاندا، مەشق قىلىۋەرسە بىر گەپ بولغۇدەك...

— لېكىن، بۇ مېنىڭ شېئىرىم ئەمەس، — دېدى گايىت مايىت ۋە يانچۇقىدىكى ھېلىقى قەغەزنى ئېلىپ ئاقنىيازغا ئۇزاتتى، — بۇنى كۆرۈپ باقە، بۇمۇ بىر يېڭى تېپىشماق!

ئاقنىياز ئۇنىڭ قولىدىكى قەغەزنى ئېتتىك ئالدى، سۇتتەك ئاي نۇرىدا

قەغەزدىكى دانە - دانە خەتلەرگە كۆز يۈگۈرتتى، بىرىنچى قۇردا «(ئاسسەن) نىڭ شىكايىتى» دېگەن خەتلەر يوغان يېزىلغانىدى. ئۇ شېئىرنى ئوقۇپ كېتىۋېتىپ، بەزى يەرلەرگە كەلگەندە، ھاياجاندىن ئاۋازىنى قويۇۋەتتى:

«يالغانچىنىڭ ۋەدىسىنىڭ سانى يوق،
كېيىللىككە مېنى تارتىپ ھالى يوق.
سۈرۈشتۈرسەڭ، نەتىجىنىڭ تايىنى يوق،
ئاغزى بىلەن شەھەر ئالغان پالۋان مەن.

بەزى چاغدا سورۇلمىغان خاماندىن،
گەپ ئاچقاندا بۇغداي بىلەن ساماندىن،
باھا بولدۇم نەق بۇغدايغا يالغاندىن،
ھەقىقەتتە بۇغداي ئەمەس، سامان مەن.

... ...

مېنى سېتىپ جان باقتى كۆپ يالغانچى،
ئۇ كىم دېسەڭ، قورقانچاق ھەم ئالدامچى،
بيۇروكراتلار بولدى ئاڭا تايانچى،
شۇنىڭ ئۈچۈن بولدۇم خېلى بەتنام مەن.»

ئەنە شۇ يوسۇندا يېزىلغان 28 كۇپلېتلىق بۇ شېئىر قولدىن قولغا ئۆتۈپ، بىرنەچچە قېتىمدىن ئوقۇلدى. ئۇنىڭدىكى شېئىرىي پىكىر بىلەن چىرايلىق، تولۇق ۋەزىن - قاپىيىلەر ھەممەيلەننى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. شېئىر گويا ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى نازۇك سىرلىرىنى ئاشكارىلاپ، ئۆزۈڭدىن بىرى دېمەكچى بولسىمۇ، نېمە ئۈچۈندۇر دېيەلمەي، بۇرۇختۇم بولۇپ كېلىۋاتقان ھەقىقىي سۆزلىرىنى جارائىلىق ئىنتۇناتسىيە، يېقىملىق كۈي شەك-

لىدە، دادىل ئوتتۇرىغا قويغاندەك، ئۇلارنى ئاجايىپ بىر روھىي ئازادلىككە چۈمدۈردى...

— كىمنىڭ شېئىرى بۇ؟ — سورىدى مەتكېرىم مەتقاسىم قىزىقىپ، — يۇرىكى چوڭ شائىر ئىكەن...

— راست، بۇ ئادەتتىكى شائىر ئەمەس! — دېدى «قىزىل بۇرۇن» مۇقايىل بولۇپ، — ئېقىمغا قارشى جەڭچىدەك قىلىدۇ!

— تېپىڭلار، شېئىرنىڭ ئاپتورى كىم؟ — گايىت مايىت مەغرۇرلۇق بىلەن كۆكسىنى كەردى.

بىرنەچچە شائىرلارنىڭ ئىسمى ئېيتىلدى، لېكىن گايىت مايىت ھەممىسىنى رەت قىلدى. ئاقنىياز خېلىغىچە ئۈنچىقماي، شېئىرغا يەنە بىر قېتىم كۆز يۇگۇرتۇپ چىققاندىن كېيىن، مۇنداق دېدى:

— شېئىرنىڭ يەڭگىل ئۇسلۇبىدىن، تىلىنىڭ راۋانلىقىدىن قارىغاندا، بۇ تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ شېئىرى...

— تاپتىڭ كاساپەت! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى گايىت مايىت خۇشال بولۇپ، — راست، شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ شېئىرى!

— بۇ شېئىرنى نەدىن ئالدىڭ؟

— مەتبۇئاتتا چىقمىغان شېئىرغۇ بۇ؟

— ھەئە، تېخى قولىيازما ئىكەن، — دېدى گايىت مايىت شېئىرنىڭ كېلىش مەنبەيىنى چۈشەندۇرۇپ، — بىئولوگىيە فاكۇلتېتىدىكى بىر دوستۇمنىڭ دادىسى يازغۇچىلار جەمئىيىتىدە كاللىتا كۆسەي باشلىق، ئۇ ئۆيگە مۇشۇ شېئىرنىڭ شاپىگرافتا بېسىلغان نۇسخىسىنى ئەكەپتىكەن، دوستۇم مېنىڭ شېئىرغا خۇشتار ئىكەنلىكىمنى بىلگەچكە، ئۇنۇگۇن ئۇنى ماڭا كۆرسەتكىلى ئەكەپتۇ، مەن ئاپتورنىڭ ئىسمىنى چىقىرىۋېتىپ، دەرھال بىر نۇسخا كۆچۈرۈۋالدىم. ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ شېئىر كۆرەشكە تەييارلىنىۋاتقان بولسا كېرەك!

ھەممەيلەن چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ قويدى.

— ئۇنىڭ نېمىسىنى كۆرەش قىلىدۇ !؟ — دېدى مەتكېرىم - مەتقاسىم غەزەپلىنىپ ، — ھەممىسى راست گەپقۇ !

— قايسى دەرەخنىڭ مېۋىسى كۆپ بولسا ، شۇنىڭغا تاش كۆپ ئېتىلىدۇ ، دېگەن شۇ ! — دېدى شەۋكەت مەنىلىك قىلىپ .

— ياخشى نەرسىلەر ۋاقتىنچە زەربىگە ئۇچرىسىمۇ ، لېكىن ئۆز قىممىتىنى ھامان يوقاتمايدۇ ! — دېدى سەلەي تاماكىنى دەم بىلەن شوراپ ، — ھەقىقىي شېئىر دېگەن مانا شۇ ، بۇنداق شېئىرلارنى پەقەت تالانتلىق شائىرلا يازالايدۇ ، ئۇنىڭ ئۆمرى شائىرنىڭ ئۆمرىدىنمۇ ئۇزۇن بولىدۇ !

— سەن بىزنىڭ گېزىت مىرىتنى بۇنداق شېئىرلارنى يازالمايدۇ ، دەمسەن ؟ — دەپ قەستەن قوسۇرچىلىق قىلدى قىزىل بۆرۈن ، — ئەگەر ئۇ ئوبدان ئۆگەنسە ، تېيىپجان ئېلىيوپتەك ئەمەس ، ھەتتا پوشكىن ، بايرونلاردەك شېئىرلارنى يېزىشى مۇمكىن . ئۇنىڭدا ئاجايىپ بىر يوشۇرۇن تالانت بار ، جۇمۇ !

— ھەي ، قىزىل بۆرۈن ! ئۇخلىماي تۇرۇپ جۆيلىدىڭغۇ ! — دېدى گايىت مايىت ئۇنىڭغا سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ ، — ئۆگىنىش دەمسەن ؟ مەن ساڭا ئېيتسام ، تام سوقۇشنى ، ياغاچچىلىقنى ، يەنە مەسىلەن ، ماشىنا ھەيدەشنى ، موزدۇزلۇقنى ئۆگىنىشكە بولىدۇ . كىتاب يېزىشنى ئۆگىنىپ بولامدۇ ؟ بۇ يەردە ئوقۇساڭمۇ ، ئوقۇمىساڭمۇ بەرىبىر ! گوركى قانچىلىك ئوقۇغان ؟ بالزاكچۇ ؟ ئىجادىيەتتە دانىشمەنلىك كېرەك ، تۇغما تالانت كېرەك ! مانا قارىغىنا ، ئاقنىيازنى ھايت دېسەڭ ، بىرنەچچە كۇپلېت چىرايلىق شېئىر يېزىپ بېرەلەيدۇ . سەنچۇ ، سېنى ئۆلتۈرسىمۇ ، تۆت مىسرا قوشاق چىقمايدۇ !

— ھەي ، سەن كاشال گەپ قىلما جۇمۇ ! — دېدى مەتكېرىم مەتقاسىم قىزىل بۆرۈنغا بولۇشۇپ ، — تۇغما تالانت دېگىنىڭ نېمە ئۇ ؟! بۇرژۇئازىيىنىڭ كونا مېلى ، پرولېتارىيات ئۇنداق نەرسىلەرنى ئېتىراپ قىلمايدۇ !

ئاقنىياز ، شەۋكەت ، سەلەيلەر تاسادىپىي ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغان بۇ

كىچىككىنە مۇنازىرىگە قىزىقىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

— ئىبتىراپ قىلامسەن ـ قىلمامسەن، ئۇ بەربىر مەۋجۇت! — دېدى گايىت مايىت قىزىشىپ، — ئۇنىڭغا سېنىڭ ئۈچ يىلدىن بېرى ئوقۇغان نەرسىلىرىڭنىڭ ئىچىدىن تالاي نەرسىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ. چىخوپنى ئالايلى، دۇنيادا كىممۇ ئۆلۈمنى كۈلكە بىلەن يازالىغان؟ ئۆلۈم دېگەن ئۆلۈم، قايغۇ ـ ھەسرەت دېگەن سۆز! كۈلكە دېگەن كۈلكە، خۇشال ـ خۇراملىق دېگەن سۆز! مانا شۇنداق بىر ـ بىرىگە قارىمۇ قارشى نەرسە تۇغما تالانت ئىگىسى چىخوپنىڭ ماھىر قەلىمى ئاستىدا شۇنداق ئاجايىپ تەسۋىرلەنگەنكى، ئۆلۈم كىشىلەرگە كۈلكە بولۇپ تۇيۇلغان. «چىنوۋنىكنىڭ ئۆلۈمى» ساڭا شۇنداق تەسىر بەرمەمدۇ؟ مانا بۇ تالانت بولماي نېمە؟ ساڭا قويۇپ بەرسە، ئۆلۈمنى كۈلكە بىلەن ئەمەس، كۈلكىنىڭ ئۆزىنىمۇ قاملاشتۇرۇپ، كۈلكە چىراي قىلىپ يازالمايسەن! دانتې توققۇز يېشىدا شېئىر يازغان، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟

— ئۇنى دېسەڭ، بىزنىڭ ناۋايى تۆت يېشىدا شېئىر يازغان! — دېدى سەلەي لوقما سېلىپ.

گايىت مايىتنىڭ جانلىق مىساللىرى، يۇمۇرلۇق سۆزلىرى ئاقنىياز بىلەن شەۋكەتكە ياراپ كەتتى، ئۇلار ھەمىشە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ خىيال بىلەن يۈرىدىغان، كىچىككىنە بوش ۋاقىت بولسىلا، كىتابتىن باش كۆتۈرمەيدىغان بۇ كۆرۈمسىز ساۋاقدىشىنىڭ قورسىقىدا خېلى ئۇماچ بارلىقىنى؛ ئوقۇغان، ئۆگەنگەن نەرسىلىرىنى ئەمەلىيەتكە سېلىشتۇرۇپ، مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭدىن خېلى چوڭقۇر نەزەرىيىۋى بىلىملەرنى ئىگىلەپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، خۇشال بولۇشتى.

— بولدى، قىزىشماڭلار! — دېدى ئاقنىياز ۋە چاپىنىنىڭ يانچۇقىدىن قاتتىق مۇقاۋىلىق يوپقا بىر كىتابنى ئېلىپ داۋام قىلدى، — بۇ مىخائىل ئىساكوۋىسكىنىڭ «شېئىرىيەت ماھىرلىقى ھەققىدە» دېگەن كىتابى. بۇنى ماڭا ئۆتكەندە سەلىم ئەپەندى بەرگەن، بىرنەچچە قېتىم ئوقۇپ چىقتىم. سىلەرگە

بۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى قۇر خەتنى ئەينەن ئوقۇپ بېرەي ، بايىقى قىسقا مۇنازىرىگە يەكۈن بولۇپ قالار : «شائىر بولۇشنى مەقسەت قىلىپ شېئىر يې-زىشنى باشلىغانلارنىڭ كۆپچىلىكى ، ئۇلاردا شائىرلىق تالانتى بولمىغانلىقتىن ، تامامەن بىكار ئىشلەيدۇ ! ...»

گايىت مايىت «قانداق ؟» دېگەندەك مەنىدە مەتكېرەم ماتقاسىمغا لەپ-پىدە قاراپ قويدى . ئاقنىياز كىتابنى يېپىپ قويۇپ ، ئۆزىنىڭ شېئىرىيەت توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى شەرھلەشكە باشلىدى :

— بۇگۈنكى كۈن ھەرگىزمۇ ئېشەككە مىنىپ قوشاق ئېيتىدىغان 50 - يىللار ئەمەس ! دەۋرنىڭ تىنىقىنى ، خەلقنىڭ ساداسىنى ئىپادىلەيدىغان ھەقىقىي شېئىرلار چوقۇم شائىردىكى كۈچلۈك بىر ئىچكى قىزىقىش ، ئىنتىلىش ئارقىلىق بارلىققا كېلىشى كېرەك ! مېنىڭچە ، شېئىر دېگەندە ، نەيدىن چىققان-دەك مۇڭلۇق ناۋا ، تەمبۇردىن چىققاندەك دەرد - ھەسرەت ، راۋابتىن چىققاندەك شوخ كۈي ، غېجەكتىن چىققاندەك چوڭقۇر مۇڭ ، ساتاردىن چىق-قاندەك نالە - پىغان ، چاڭدىن چىققاندەك شادىيانىلىق مۇجەسسەم بولغاندىلا ، كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرەلەيدۇ ، جەلپ قىلالايدۇ ! ...

تۇيۇقسىز «پاژ - پۇژ» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ ھەممەيلەن شۇ تەرەپكە قارىدى ، تەبىئىي ھالدا ، سۆھبەتمۇ توختىدى . ئۇلار بايىقىدەك قىزغىن پاراڭلار بىلەن نېرىقى چەتتە قايناۋاتقان سەۋزە - چامغۇرلارنىمۇ ئۇنتۇپ كەتكەنىدى . بەزى ئوچاقلارنىڭ ئوتى ئۆچۈپ قوقاسقا ئايلىنىپ كەتكەن ، بەزى چۆگۈنلەر تولا قايناۋەرگەچكە ، قىڭغىيىپ قالغانىدى .

— قېنى ، ئەمسە ، دەرھال جايىڭلارغا ئولتۇرۇڭلار ، — دەپ بۇيرۇق قىلدى سەلەي ، — كەچلىك زىياپەت باشلىنىدۇ .

ئۇلار يەنە بايىقىدەك گىرە بولۇپ ئولتۇرۇپ ، ئالدىلىرىغا كونا گېزىت قەغەزلىرىنى يايدى . چۆگۈن ، كورۇشكىلاردىكى يۇمشاق پىشقان سەۋزە ، چامغۇر ، ياڭيۇلارنى بىر - بىرلەپ گېزىت ئۈستىگە سۇزدى ، سەلەي ئەڭ ئاخىرىدا ئېلىپ كەلگەن بىر چۆگۈندىكى نېمەتنى ئوپچە داستىخان ئۈستىگە

تۆكمەي، ئاستا بىر چەتكە ئايرىپ قويۇۋىدى، ئاقنىيازنىڭ كۆزى چۈشۈپ، دەرھال چاقچاق ئارىلاش ئۆكتە قوپتى:

— مانا - مانا، بىزنىڭ ئارىمىزدىن يوغان بىر مونوپولچى يېتىشىپ چىقىپتۇ! قېنى، بىزگە بىر قارىغىنا سەلەي، بىزنىڭ بۇ يەردە سەندەك مونوپولچى دېگەنلەر يوق ئىدى، سەن ئۆزۈڭ پارىژدىن كەلدىڭمۇ، لوندوندىن؟

— تولا گەپ قىلما، ئاقنىياز! — دېدى سەلەي دومسايغاندەك قىياپەتتە، — مېنىڭ كىندىك قېنىم مانا مۇشۇ ئانا تۇپراققا تۆكۈلگەن! مەن بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈم يېمەيمەن، سەن بىزنىڭ ساۋاقداش قىزلارنى — ئاشۇ ئاجىز، ئۇياتچان، باغرى يۇمشاق قىزلارنى ئۇيلاپ باقتىڭمۇ؟ ئالدىغا تائام كەلگەندە ئىمان قېچىپتۇ، دېگەن شۇدە! مەن بۇنى ئاشۇ قىزلارغا ئايرىپ قويدۇم!

— مۇنداق دېگىن! — دېدى قىزىل بۇرۇن تەسىرلەنگىنىدىن سەلەينىڭ دولىسىغا قېقىپ، — سەن قاچاندىن بېرى شۇنچە غېرىپپەرۋەر، قىزپەرۋەر بولۇپ قالغانسەن! شۇ تاپتا، مېنىڭ ساڭا بولغان مېھىر - مۇھەببىتىم بۇرۇنقىدىنمۇ كۈچلۈك قوزغالدى، جۈمۇ!

— ئەزەلدىن شۇنداق! — دېدى سەلەي تېخىمۇ كېرىلىپ، — مەن سەنلەرگە ئوخشاش، قىزلارنى كۆرسەم ھالىم يوق، كۆرمىسەم كارىم يوق ساددا مۇغەمبەر ساي تۈلكىسى ئەمەس!

شۇ چاغدا، ئۇلارنىڭ يېنىغا خۇددى ئىز پۇراپ كەلگەن ئاپشاركىدەك، ھېلىم غېجەك بىلەن ساۋۇت داپ كېلىپ قالدى. ئۇلارنىڭ قولتۇقىغا قىسىۋالغان غېجەك ۋە داپلىرىدىن قارىغاندا، بىرەر تويغا بېرىپ ھازىرلا قايتىپ كەلگەندەك قىلاتتى، يۈز - كۆزلىرىدىنمۇ ھاراق كەيپى بىلەن ھارغىنلىق چىقىپ تۇراتتى.

— مەرھەمەت، يېڭى مېھمانلارنى قارشى ئالىمىز! — دېدى سەلەي ۋە ئۇلار ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ساۋۇتقا قاراپ ئىچكۆيەرلىك بىلەن داۋام

قىلدى، — ھەي ساۋۇت، سەن ئاداش، پاخشىپ قالغان دېپىڭنى قولتۇقۇڭغا قىسىپ، قولىقى كېسىلگەن ئىتتەك ئۇدۇل كەلگەن يەردە سوكۇلداپ يۈرۈۋېرەمسەن ؟! داپ دېسە، چالسەن، ناخشا دېسە، ئېيتسەن، ئىمتىھان دېسە گۆشىيىپ ئولتۇرسەن، ئىككى نومۇرنى يۇدۇپ يۈرۈپ مەكتەپنى قانداق پۈتتۈرسەن ؟!

— ئەمدى ئاداش، خۇدانىڭ بىر ئىسمى رەھىم دېگەن گەپ بار، — دېدى ئۇ ھىجىيىپ، — خۇدامۇ مەندەك ياۋاش بەندىسىگە ۋاقتى كەلگەندە رەھىم قىلىپ قالار ...

— خۇدانىڭ يەنە بىر ئىسمى غەزەپ دېگەننىمۇ ئۇنتۇپ قالما ! — دېدى ئاقنىياز سۆزگە ئارىلىشىپ، — ئوقۇغۇچىنىڭ ۋەزىپىسى ھاپىزلىق ئەمەس، ئىلىم ئۆگىنىش، لېكىن سېنىڭ بۇ قېتىمقى ئىمتىھان نەتىجىلىرىڭ ساپلا ئىككى بىلەن ئۆچنىڭ ئارىلىقىدا ئىكەن ! ...

ساۋۇت داپ خۇددى سۇ ئىچىدە ياشاپ تۇرۇپ، ئۆز ئاغزى بىلەن سۇ ئىچەلمەيدىغان پاقىغا ئوخشاش، ئالىي بىلىم يۇرتىدا، بىلىم ئىشقىۋازلىرىنىڭ ئارىسىدا ياشاپمۇ ھەقىقىي بىلىم ئۆگىنەلمەي، پەقەت ئۆزىگە كېرەكلىك سۇنى تېرىسى ئارقىلىق سۈمۈرۈۋالىدىغان ھېلىقى پاقىدەك، ئۇنىڭ - بۇنىڭدىن ئاڭلىۋالغان گەپلەر ۋە يۈزە تەسىراتلار بىلەنلا بىر كىشىلىك ئورۇننى ئاۋارە قىلىپ يۈرۈۋاتقان ساددا ئوقۇغۇچى ئىدى. ئۇ ساۋاقداشلىرىغا ئۆزىنى ئاقلاپ مۇنداق دەيتتى: «ئاغىنىلەر، مېنىڭ بولۇشۇم شۇ، بۇنىڭدىن ياخشى بولالماي-مەن، نېمىشقا دېسەڭلار، مەن كىچىكىمدە ئانامنىڭ سۈتىگە تويمىغان، ئانام مېنى بولماق بىلەن بېقىپ چوڭ قىلغان. شۇڭا، ئەقلىم ناقىسراق، مۇسكۇللى-رىممۇ ئانچە تەرەققىي قىلمىغان، سەل چوڭ بولغان ۋاقتىمدا، بولماقنىمۇ تويماي، قاچا بىلەن قوشۇقنى تولا ئورۇپ تاقىلدىتىپ، ئاخىرى داپچى بولۇپ قالغانمەن ! ...»

— ياخشى كەپسىلەر، سىلەرنى بۇ يەرگە خىزىر ئەۋەتىپتۇ، — دېدى شەۋكەت ئۇ ئىككىسىنىڭ كەلگەنلىكىگە خۇشال بولۇپ، — ھازىر بىزدە

ناخشا ـ مۇزىكىلا كەم بولۇپ تۇراتتى . بىزمۇ بىردەم پەيزىڭلارنى كۆرەيلى !

گايىت مايىت ئۇنى قوۋۋەتلەپ غۇدۇڭشىدى :

ــ راست دېدىڭ ، بۇ خەق يەمنى بۇ يەردە يەپ ، توخۇمنى سىرتقا تۇغىدىغان مىكياندەك ، پۈتۈن پەيزنى خەققە بېرىپ كېلىۋاتىدۇ !

ــ ئەمدى ... ئاداش ... جاھاندارچىلىق دەڭلا ! ــ دېدى ھېلىم غېجەك راست گېپىدىنى ئېيتىپ ، ــ مۇشۇ غىنتى ـ غىنتاڭنىڭ شاراپىتى بىلەن قورساقنى بولسىمۇ ئاچ قويماي كېلىۋاتىمىز ...

ــ قېنى ئەمىسە ، بىر ـ ئىككى پەدە ئاڭلايلى ، ــ دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم ئالدىراپ .

ھېلىم غېجەك سازنى قولىغا ئېلىپ تەڭشەشكە باشلىدى ، لېكىن بايا ھەممە تارلىرىنى ياندۇرۇۋەتكەن سازنى تەڭشەش ئانچە ئاسانغا چۈشمىدى . «غىت ـ غات» قىلغان ئاۋازلار خېلى ئۇزاققا سوزۇلدى . تەلمۈرۈپ ئولتۇرغانلارنىڭ چىشى قېرىشىپ ، ئىچى پۇشتى . شەۋكەت ھەمراھلىرىنىڭ كەيپىياتىدىكى ئۆزگىرىشنى سېزىپ مۇنداق دېدى :

ــ بىز بىلمىگەن بىلەن ساز ـ مۇزىكا تولىمۇ خاسىيەتلىك ئىكەن ، ئەجدادلىرىمىز ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ، تەختكە ۋارىس تاللاپتىكەن !

ــ سازچىنى تەختكە ۋارىس قىپتىما ؟

ــ قايسى پادىشاھ ئىكەن ئۇ ؟

شەۋكەت ھەمراھلىرىنىڭ ئۆز سۆزىگە قىزىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئىشەنچ بىلەن داۋام قىلدى :

ــ ساز تەڭشەلگۈچە ، مەن سىلەرگە مۇشۇ توغرىدىكى قىسقا بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بېرەي : ئادىل پادىشاھ ھارۇن رەشىدنىڭ كېمى ئېغىرلاشقاندا ، ئوردا مۇلازىملىرى ئۇنىڭدىن سوراپتۇ : ــ تەقسىر ، بۇ ئۆزى خۇدالىق ئالەم . مۇبادا ، قازايى قەدىر يېتىپ قالسا ، تەختكە كىم ۋارىسلىق قىلسا بولار ؟

ھارۇن رەشىد ئوردا مۇلازىملىرىغا مۇنداق بۇيرۇپتۇ :

— ئەتىدىن باشلاپ، پۈتۈن دۆلەتتىكى تۇغۇتى يېقىنلاشقان ئاياللار بىلەن يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلارنى ۋە ئۇستا سازەندىلەرنى ئوردىغا يىغىڭلار!

بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئۇلار يىغىلىپتۇ، پۈتۈن ئوردىدا قىيامەت قايىمدەك، غەلىتە بىر ئەھۋال يۈز بېرىپتۇ: بوۋاقلار قىيا-چىيا قىلىشىۋاتقان، تۇغۇتى يېقىنلاشقان ئاياللارنىڭ تولغىقى تۇتۇپ، داد-پەرياد كۆتۈرۈۋاتقان، سازەندىلەرنىڭ نەغمە-ناۋالىرى پەلەككە ياڭرىغان... بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان بۇ ئاۋازلار بىرلىشىپ، گىرەلىشىپ، پۈتۈن ئوردا ئىچى ئاجايىپ مالىمان ھالغا كەپتۇ. شۇ چاغدا، ھارۇن رەشىد مۇلازىملىرىغا مۇنداق دەپتۇ:

— سىلەر ھازىر بېرىپ بوۋاقلارغا قاراڭلار، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن يىغىسىنى توختىتىپ، كۆزىنى چىمىلدىتىپ، نېمىگىدۇر دىققەت قىلغاندەك بولغانلىرىنى دەرھال تېپىپ چىقىڭلار!

مۇلازىملار ئىزلەپ يۈرۈپ، ئاشۇنداق ھالدا ياتقان ئۈچ بوۋاقنى تېپىپتۇ. دېمەك: پۈتۈن دۆلەتتىكى بوۋاقلارنىڭ ئىچىدىن ئاران ئۈچى ئاشۇنداق ھالدا ئىكەن. شۇ چاغدا ھارۇن رەشىد مۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭ تەختىمگە مانا شۇ ئۈچ بوۋاقنىڭ ئىچىدىن بىرسى ۋارىسلىق قىلىدۇ!

— نېمە ۋەجىدىن شۇنداق؟ — دەپ سوراپتۇ بىر ۋەزىر.

— شۇ ۋەجىدىنكى، — دەپتۇ ھارۇن رەشىد، — ئۇلار ئالامەتنى سېزەلەيدۇ، سائادەت ۋە كارامەتنى ھېس قىلالايدۇ. ئۇلاردا يىغا ئىچىدىن كۈلكىنى، كۈلكە ئىچىدىن يىغىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارى بار. چۈنكى، ئۇلار ئاشۇنداق قىيا-چىيا ئىچىدە، ئۆزىمۇ داد-پارياد كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، بۇ مالامەتلەرنىڭ ئارىسىدا يەنە قانداقتۇر باشقا بىر ئاۋازنىڭ — يېقىملىق ساز ئاۋازىنىڭمۇ بارلىقىنى سەزگەن ۋە ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ، يىغىسىنى توختىتىپ، بىر نەرسىنى ئىزدىگەندەك، كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ سەنگىرىگەن، بۇنداق ئادەملەر قايغۇ-ئەلەم ئىچىدە تۇرۇپ، شاد-خۇراملىقنى؛ شاد-خۇراملىق ئىچىدە تۇرۇپ، قايغۇ-ئەلەمنى ھېس قىلالايدۇ ۋە بىر تەرەپ

قالاايدۇ . مۇزىكا كىچىك باللارىدا سەزگۈرلۈك ، چىبچەنلىك ۋە مۇستەھكەم خاراكتېر يېتىلدۈرىدۇ . ئۇلار چوڭ بولغانسېرى بۇنداق خاراكتېر تېخىمۇ پىشىپ ، تاكامۇللىشىدۇ . شۇڭا ، ئۇلار تەختكە ئولتۇرۇشقا مۇناسىپ ! ...

ھېكايە ئۇلاردا چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى . ئاقنىياز ھاياجانلانغىنىدىن ئۇنى ھازىرلا گۈزەل بىر داستان قىلىپ يېزىۋېتىدىغاندەك ئەلپازدا خىيال ۋە ئىلھامغا پېتىپ ئولتۇراتتى . سەلەي «پاھ - پاھ ، ئۇلۇغلارنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن !» دەپ تامىقىنى چەكسە ، ھېلىم غېجەك «قانداق ، ساز دېگەن شۇنداق نېمە ! بىز بولمساق ، پادىشاھمۇ ۋارىس تاللىيالماي قالىدۇ ! ...» دەپ پو ئاتاتتى . ئىشقىلىپ ، ھېكايە ھەممەيلەندە ئۆزىگە چوڭشلۇق ئوي - پىكىر ، ھېس - تۇيغۇ ۋە نازۇك سېزىم ئويغاتقانىدى ...

ھېلىم غېجەك سازنى تەڭشەپ بولدى . ساۋۇت پستەكمۇ داپنى قولىغا ئالدى . ئۇلار بايىقى ھېكايىنىڭ تەسىرى بىلەنمۇ ياكى ئۆزلىرى ياخشى كۆرگەنلىكتىنمۇ ، ئېيتاۋۇر ، ئادەمنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىدىغان مۇڭلۇق مۇزىكا «چۆل ئىراق» نى چېلىپ كەتتى . گۈزەل ياز كېچىسىنىڭ سالقىن ، خۇش بۇي شەلكىنى غېجەك سىملىرىدىن چىقىۋاتقان پىغانلىق ، ئەۋرىشىم كۈيلەر بىلەن داپ يۈزىدىن كۆتۈرۈلگەن رىتىملىق ، دولقۇنلۇق ئاۋازلارنى ئۆزى بىلەن بىللە يىراقلارغا ئېلىپ كەتتى ...

مۇزىكىدىن كېيىن شوخ ، يېقىملىق ناخشىلار ئوقۇلدى ، ھېلىم غېجەكمۇ ، ساۋۇت داپمۇ خېلى ئىسسىق نەپەس ناخشىچىلاردىن ئىدى . يۈرەكتىن چىقىرىپ ، لەرزان ئاۋاز بىلەن ئوقۇلۇۋاتقان مۇھەببەت ناخشىلىرى بىھوش كۆڭۈللەرنى ئويغىتىپ ، ئادەمنى ياشلىقنىڭ ، سۆيگۈنىڭ سىرلىق ، پىنھان ئالەمگە ئېلىپ كېتەتتى ...

گۈل دەستە ، گۈلۈم دەستە ،
يەتكەنمەن ساڭا تەستە .
ئاسمانغا چىقىۋالما ،

قالدۇرۇپ مېنى پەستە .

گۈل دەستە ، گۈلۈم دەستە ،
يالغۇز مەن ، سەھەر - كەچتە .
يار دەردىك يامان ئىكەن ،
كۆنلەر ئۆتىدۇ تەستە !
... .

مانا بۇ ياشلىق ! مانا بۇ ، دوستلۇقتا ، مۇھەببەتكە ، ئىجىللىقتا ، بىلىم ۋە ئىجتىھاتتا تولغان گۈزەل ياشلىق ! مانا بۇ ، ئىچىرقاپ كەتكەن قورساقلىرىنى تويغۇزۇش ئۈچۈن ، داغ سۇدا سەۋزە - چامغۇرلارنى قاينىتىپ ئولتۇرۇپ ، «يەپ - ئىچىشكىلا قانائەت قىلىش — ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ ئىشى !» دەپ چۈشەنگەن قانائەتچان ، ئىرادىلىك ، ئەقىللىك ياشلارنىڭ ھايات ۋە گۈزەللىك ، بىلىم ۋە ئىزدىنىش ، ھازىر ۋە كېلەچەك توغرىسىدىكى رومانتىك خىياللار بىلەن تولغان كۆڭۈللۈك ، قىۋناق تۇرمۇشى ! ...

13

ئۇلار ئالدىنقى كۈنكى مەسلىھەتى بويىچە ، بۈگۈن كەچتە شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ ئۆيىگە بارماقچى بولۇشتى . گايىت مايىت بىئولوگىيە فاكۇلتېتىدىكى ھېلىقى دوستى ئارقىلىق ، شائىرنىڭ ئۆيىنى سوراپ بىلىۋالغانىدى . ئۇلار كەچلىك تاماقتىن كېيىن ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى قىردى ، چاچلىرىنى مايلىدى ، پاكىز كىيىملىرىنى كىيدى . ياتاقتىن چىقىدىغان ۋاقىتتا ، ئۇلار خۇددى ھېيت - بايراملىق كاتتا سورۇنغا بارىدىغان بەگزادىلەردەك ، سۆلەتلىك تۇسكە كىرگەنىدى . لېكىن يولغا چىقىش ئالدىدا سەلەي ئىككىلەنگەندەك تۇرۇپ قالدى .

— ھەي ، ئاغىنىلەر بارساق بولارمۇ ؟

— بولمايچۇ ! — ئاقنىياز كەسكىنلا جاۋاب بەردى . گايىت مايىتمۇ بىردەم قىزىپ ، بىردەم سوۋۇپ تۇراتتى :

— مەن دەيمەن ، يا ئۇ ئادەمنى تونۇمساق ، نېمە دەپ قالار ؟ ...

— بارامسىلەر - بارمامسىلەر ؟ — ئاقنىياز توقامنى گەدىنىگە ئالدى ، — نېمىدېگەن لىگىتاسىملىق بۇ ! سىلەر بارمىساڭلار مەن بېرىۋېرىمەن . ئادەمنىڭ ئۆيىگە ئادەم بارمامدۇ ! بۇرۇن تونۇمىغان بولساق ، ئەمدى تونۇشىمىز ، ئۇستاز تۇتىمىز ، بۇنىڭ نېمىسى يامان !؟

ئاخىر ئۇلار يەنە بىللە يولغا چىقتى ، مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى بىكەتتىن ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ ، ھەش - پەش دېگۈچە «بەخت» يولىغا يېتىپ كەلدى ، چىرايلىق پاسوندا سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك ئازادە بىنالارنى ئارىلاپ يۈرۈپ ، شائىرنىڭ ئۆيىنى ئاسانلا تاپتى . ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە ، يەنە بىرئاز تېڭىرقاش بولدى :

— سەن قاقە !

— سەن قاق !

يەنىلا ئاقنىياز جۈرئەتلىك چىقتى ، ئۇ ئۇڭ قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى پۈكۈپ ، ناھايىتى ئەدەب ۋە رېتىم بىلەن ئىشىكنى چەكتى . ئۇلارنىڭ تەلىيىگە شائىر ئۆيدە ئىدى . ئوتتۇز ياشتىن ھالقىغان ، غۇنچە بوي ، قاۋامتۇق ، خۇش خۇي بۇئادەم بۇ ئۈچ نەپەر ناتونۇش مېھمانىنىڭ بىمەھەل تەشرىپىدىن ھەيرانمۇ قالمىدى ، ئۇلارنى قىزغىنلىق بىلەن مېھمانخانىغا باشلىدى ۋە ئۇلارنىڭ تارتىنىپ ، قورۇنۇپ ئولتۇرۇشىغا قاراپ ، ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن مۇنداق دېدى :

— نېمانداق تۇگۈلۈپ كەتتىڭلار ؟ ئىنى كەڭ تاۋاردەك ، ئېچىلىپ - يېيىلىپ ئولتۇرمامسىلەر !

بۇ گەپ بىلەن ئارىدىكى قېلىن پەردىمۇ ، سۇرلۇك كەيپىياتمۇ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ، ئۈچ يىگىت بىر - بىرىگە قارىشىپ ، يەڭگىل ئۇھ تارتىپ

قويۇشتى. شائىر ئۆزى پاپپىتەك بولۇپ داستىخان تەييارلىدى، چاي قۇيغاچ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى:

— دېمەم - دېمەمەم، داشۇنىڭ ئوقۇغۇچىسىغۇ سىلەر، ئىسمىڭلار نېمە؟

ئاقنىياز ئالدى بىلەن ئىككى ھەمرىھىنىتونۇشتۇردى:

— بۇنىڭ ئىسمى سەلەي، بۇنىڭ گايىت مايىت، مېنىڭ ئىسمىم ئاقنىياز...

— ئاقنىياز؟ — شائىر قويۇق قارا قاشلىرىنى يىمىردى، چېچەن كۆز-لىرىدىن بىر نەرسىنى ئويلاۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى، — ياخشى ئىسىم، ئېھتىمال ئاتا - ئانىڭىز «كۆڭلى ئاق، ئۆزى ساخاۋەتلىك بولسۇن» دەپ، شۇ ئىسىمنى قويغان بولغىيتتى. بۇ ئىسىم ماڭىمۇ تونۇش تۇرىدۇغۇ...

— ئۇ شېئىر يازىدۇ، — دېدى سەلەي دەرھال لوقما سېلىپ، — گېزىت - ژۇرناللاردا نۇرغۇن شېئىرلىرى ئېلان قىلىندى...

— دۇرۇس... — دەپ بېشىنى لىڭشىتتى شائىر، — شۇڭا ئىسمىڭىز ھەم تونۇش، ھەم يېقىملىق بىلىنىپتىكەن - دە!

— ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلىمەن، — دېدى ئاقنىياز ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇشقا تىرىشىپ، — ئاز - تولا شېئىر يېزىپ ئۆزۈمنى سىناۋاتىمەن...

— تىرىشىڭ، بەل قويۇۋەتمەڭ! — دەپ ئۇنى رىغبەتلەندۇردى شا-ئىر، — بىلىم ئېلىش ئاسان ئەمەس، ئۇ خۇددى غەۋۋاسلارنىڭ سۇنىڭ تەكتىگە چۆكۈپ سەدەپ يىغقىنىغا ئوخشاش ئىش! لېكىن تىرىشقان، ئىرادى-لىك ئادەملەر ئۈچۈن، ئەڭ چوڭقۇر سۇ ئاستىدىكى مەرۋايىتنى سۈزۈۋېلىشمۇ تەس ئەمەس!

شۇ گەپلەردىن كېيىن، سۆھبەت تەبىئىي ھالدا ئىلىم - پەن، مەدەنى-يەت، شېئىر ۋە ئىجادىيەت ئۈستىدە بولدى. شېئىر توغرىسىدا سۆز بولۇۋاتقاندا، شائىر تېپىپچان ئېلىيوپ ئۆز تەجرىبىلىرىنى ناھايىتى ئىخچام ھەم مېغىزلىق قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ياخشى شېئىر يېزىش خېلى قىيىن، بۇنىڭغا پىشقان، ئىقتىدارلىق شائىرلارمۇ بىردىنلا ئېرىشەلمەيدۇ. ئۇنىڭدىكى ئەڭ مۇھىم نەرسە — جاراڭلاپ تۇرغان قاپىيە بولماستىن، بەلكى، يېڭى ۋە چوڭقۇر شېئىرىي پىكىر بولۇش كېرەك. ئەنە شۇنىڭدا پىكىر قاپىيىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مېنىڭ سىلەرگە نەسىھىتىم شۇكى، كۆپرەك كىتاب ئوقۇڭلار، كلاسسىكلاردىن تارتىپ، زامانىمىزدىكى كىتابلارغىچە ھەممىنى ئوقۇش، مۇلاھىزە قىلىش كېرەك. كىتاب ئادەمدە ھېس - تۇيغۇ ئويغىتىدۇ، ئادەم قەلبىدە ياخشى ئارزۇ - تىلەكلەرنى تۇغدۇرىدۇ! مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى روناق تاپقۇزىمىز دەيدىكەنمىز، سىلەرگە ئوخشاش تالاي - تالاي بىلىملىك، ئىقتىدارلىق، جۇرئەتلىك ئىزباسارلىرىمىز بولمىسا بولمايدۇ، ئىجادىيەت — ھاياتلىقتىن، تەرەققىياتتىن دېرەك بېرىدۇ!...

شۇ چاغدا، ئايال ساھىبخان بىر تەخسە قورۇما ئېلىپ كىردى. تېيىپجان ئېلىيوپ بۇلۇڭ ئىشكاپىنىڭ ئاستىنقى كۆزىنى ئېچىپ، يوغان بىر بوتۇلكىنى ئالدى.

— مەن سىلەرگە پىۋا قويۇپ بېرەي، — دېدى ئۇ ئېگىز، قىرلىق ئىستاكانلارنى ئۇستەلگە تىزىپ، — پىۋا ئىچكەچ پاراڭلىشايلى، سىلەرمۇ گەپ قىلىڭلار، مەنلا سۆزلىسەم بولماس!

بىر ئىستاكاندىن پىۋا ئىچىلدى، بەدىنى قىزىغان گايىت مايىت شائىردىن توپتوغرىلا بىر سوئال سورىدى:

— تېيىپجان ئاكا، سىز «(ئاسەن) نىڭ شىكايىتى» نى قانداق يازدىڭىز؟

— سىز ئۇنى كۆردىڭىزما؟ — ياندۇرۇپ سورىدى تېيىپجان ئېلىيوپ ھەيران بولغاندەك، — قانداق كۆردىڭىز؟

— ئۇنى ھەممىمىز كۆردۇق، غايىپتىن قولىمىزغا چۈشۈپ قالدى، — دېدى گايىت مايىت، — ياخشى يېزىپتىكەنسىز، بىزدە چوڭقۇر تەسىرات قوزغىدى. شۇڭا قانداق يازغانلىقىڭىزنى بىلىشكە قىزىقىپ قالدۇق.

— ئۇ شېئىرنى قانداق يازغانلىقىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، — دېدى شائىر ئويچان ھالدا، — لېكىن، ئۇنى ماڭا رىئاللىق، ھەقىقەت يازغۇزدى دېمەمۇ بولىدۇ! ئەسلىدىغۇ، «تۇگىمەس ناخشا» نى سازايى قىلغاندىن كېيىن بۇنداق سەزگۈر شېئىرلارنى يازماسمەن دېۋىدىم، لېكىن كۆڭلۈم قويماپتۇ، مۆرىتى كېلىپ قالدى. مەن سىلەرگە «چۈشتىكى پۇرۇچ» دېگەن بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بېرەي، بايىقى گېپىمگە تولىمۇ ماس كېلىدۇ: بىر ماشىنچى بار ئىكەن، ياخشى ماللار كەلسە، كۆپرەك پۇرۇچ چىقىرىپ كېسىۋالىدىكەن. بىر كۈنى چۈشىدە، پاتمان - پاتمان پۇرۇچنىڭ ئاستىدا قېلىپ، ئۆلگۈدەك قىينىلىپتۇ، ئەتىسى ئويغىنىپ، بۇنى بىر بىشارەت دەپ بىلىپ، خۇداغا تووۋا قىلىپتۇ، بۇنىڭدىن كېيىن كىشىنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلماسلىققا قەسەم ئىچىپتۇ. ھەر ھالدا ئۆگەنگەن كۆڭۈل يەنە كېسىپ سالمىسۇن، دەپ شاگىرتلىرىغا: «بۇنىڭدىن كېيىن مەن مال كېسىۋاتقاندا، ئۇستام، چۈشتىكى پۇرۇچ، دەپ قويۇڭلار!» دەپ جېكىلەپتۇ. بىر كۈنى بەكمۇ ئېسىل بىر مال كېلىپ قاپتۇ، ئۇستام قايچىسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىن كارتىلدىتىپ پۇرۇچ كەسكىلى تۇرۇپتۇ، بۇنى كۆرگەن شاگىرتلار دەرھال: «ئۇستام، چۈشتىكى پۇرۇچ!» دەپ ئاگاھلاندۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇستام خاتىرجەم ھالدا: «چۈشۈمدىكى پۇرۇچتا بۇ مال يوق ئىدى!» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ!...

تېيىپجان ئېلىيوپ ھېكايىنى تۈگىتىپ، «قانداقكەن؟» دېگەندەك مەندە باللارغا قاراپ قويدى ۋە كۈلۈپ قويۇپ داۋام قىلدى:

— شۇنداق گەپ، ئۆگەنگەن كۆڭۈل شۇنداق بولىدىكەن، ئامال قانچە!؟...

بىر پەس جىملىقتىن كېيىن ئاقنىياز ئۈھسىنىپ تۇرۇپ سورىدى:

— ئاڭلىشىمىزچە، بۇ شېئىر مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنماي تۇرۇپلا تەنقىدكە ئۇچرايدىغان ئوخشىمامدۇ!؟

تېيىپجان ئېلىيوپ ھولۇقمىدى، ھېچ ئىش بولمىغاندەك، خاتىرجەم ھالدا مۇنداق دېدى:

— كۆتۈپ قالدۇق، ئۆكىلار! ئەپلاتون: «ئۆلۈمدىن قورققان ئادەم بۇ دۇنىياغا تۆرەلمەسلىكى كېرەك!» دەپتىكەن. يازغۇچى، شائىر بولغان ئادەم تەنقىدتىن قورقمايدۇ، تەنقىدتىن قورقسا، يازغۇچى، شائىر بولالمايدۇ! نېمە ئۈچۈنكى، بىز خەققە تەنقىد، كۈرەش دېگەنلەر بەكلا ئامراق!

بۇ سۆزدە، جۇرئەت بىلەن چىدامنۇ، سەۋر - تاقەتمۇ، كىنايە بىلەن ئاغرىنىشمۇ بار ئىدى.

ئۆزئارا ھۆرمەتكە، ئىشەنچ ۋە قىزغىنلىققا تولغان كۆڭۈللۈك سۆھبەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى. بۇ جەرياندا، تېيىپجان ئېلىيوپ ئۆزىنىڭ خوش پېئىل، ھەزىلكەشلىكى؛ كونا - يېڭى شېئىرىيەت توغرىسىدىكى بىلىمىنىڭ كەڭلىكى؛ سۆزلىرىنىڭ يۇمۇرلۇق ۋە سەمىمىيلىكى بىلەن ئۈچ ھەۋەسكارنىڭ قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. ئۇلار تەستە قولغا كەلگەن بۇ ئۇچرىشىشتىن ھاياجانلانغان، تەسىرلەنگەن ۋە قايىل بولغان ھالدا ئۆيدىن ئۇزاپ چىقتى. خوشلىشىدىغان چاغدا، تېيىپجان ئېلىيوپ ئۇلار زادىلا كۈتمىگەن بىر گەپنى قىلىپ قالدى:

— بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزلەپ كەلمەڭلار. ئۆكىلار! ئوتتۇغۇچىلارنى قوتراتتى، دېگەن ئاتاققا قېپقالماي يەنە...

ئۈچ يىگىتنىڭ كۆڭلى لەسسىدە بولۇپ قالدى. بايىقى ھاياجان غەشلىك بىلەن ئالماشتى. شائىرنىڭ ئۇلارنىڭ قەلبىدە تىكلەنگەن يارقىن ئوبرازى سەل - پەل خىرەلەشكەندەك بولدى، لېكىن ئۇزۇنغا بارماي، ئۇلاردىكى بۇ زەئىپ تۇيغۇ يەنە ئاستا - ئاستا يوقاپ، ئۇنىڭ ئورنىنى بايىقى كۆڭۈللۈك، قىزغىن سۆھبەتلەرنىڭ ئۇنتۇلماس تەسىرى ئىگىلەپ كەتتى...

14

ئاقنىياز ئون ئىككى پەننىڭ يىللىق ئىمتىھان نەتىجىسىنى ئاڭلاپ،

سىنىپتىن خۇشال چىقىۋىدى، كىمدۇر بىرى، تۇرغۇندىن كەلگەن خەتنى
بېرىپ، خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق قوشتى. ئۇ كونۋېرتنى ئالدىراپ
يىرتىپ، خەتكە كۆز يۈگۈرتتى، تووۋا، خەتمۇ خۇشاللىق بىلەن باشلىنىپتۇ:
«... ئاقنىياز، دوستۇم! بۇ خەتنى ئالدىراشلا يازدىم. ھاياتىمدىكى
تۇنجى خۇشاللىق ئىشنى ساڭا ۋە سەن ئارقىلىق جىمى يار - بۇرادەرلىرىمگە
خەۋەر قىلغۇم كەلدى! ئېسىڭدىدۇ، تېخى ئۆتكەن يىللاردىلا سىنىپ - يا-
تاقلاردا، چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن گىيوتىنىڭ مۇھەببەت ھەققىدىكى: 《
قايسىبىر ياش يىگىت ئاشىقلىق ئوتىدا بىقارار بولمىغان، قايسىبىر بويىغا يەت-
كەن قىز مۇھەببەتكە تەشنا بولمىغان، بۇ ئىنسان تەبىئىتىدىكى پاكلىق ۋە
ساپلىق 》 دېگەن مەشھۇر سۆزىنى يادلاپ يۈرگەنىدۇق. ئادەم مەلۇم ياشقا
يەتكەندە، راستتىنلا قەلبى ئىشق ئوتىدا كۆيىدىكەن! مەن سېنىڭ دانا
پىكىرلىرىڭنى ئېلىشقا ئۈلگۈرمەيلا توي قىلىۋالدىم. ئالغىنىم چاللا ساۋات سەھرا
قىزى. ئۆزى ئانچە چىرايلىق بولمىسىمۇ، لېكىن مۇلايىم، ئوماق، ۋاپادار خو-
تۇن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. تونۇشۇپ ئون كۈندىن كېيىنلا توي قىلدۇق.
بۇ سەھرايى قىيامەتتە، قىز بىلەن قولتۇقلىشىپ، سىردىشىدىغان داشۆدىكى
ھېلىقىدەك چىلانلىقلار، گۈللۈكلەر، تانسخانىلار نەدە دەيسەن ؟! بۇ يەردە
چىرايىنى بىر.ر قېتىم كۆرۈپ، چاللا - بولا بولسىمۇ تىنىقىنى پۇراشقا ئېرىشىش
كاتتا ئىش! ئېھتىمال، خېتىمنى ئوقۇپ، ئالدىراپ كېتىپسەن، بۇرۇن توي
قىلىپ نېمە قىلاتتىڭ دەرسەن! لېكىن بۇ يەردە شۇنداق قىلماي ئامال يوق،
بىزدەكلەرنى «قېرى بويتاق» دەيدىكەن. بىر چاغلاردا، سەن مېنى يوقلاپ
كەلسەڭ، بەلكىم باللىرىم قولۇڭغا سۇ بېرىپ، ئالدىڭغا داستىخان سالار. مې-
نىڭ بۇرۇن توي قىلىپ، سەندىن ئۆتۈپ كېتىدىغان يېرىم شۇ بولىدۇ،
خالاس!
تويىنىڭ نېسۋىسى سۈپىتىدە كىچىككىنە خالتا ئەۋەتتىم، ئاز بولسىمۇ
كۆپكە تاۋاپ قىلىپ، ھەممىڭلار ئېغىز تېگىڭلار!
ئاقنىياز، ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى قانداقراق، ئاداش ؟ يەنە شۇ غۇنچە

قىزنىڭ ئوت پىراقىدا كۆيۈپ يۈرمەسمەن ؟ توۋا ، تەقدىرنىڭ سېنى ــ سەندەك بىر ئاقكۆڭۈل ، ۋاپادار يىگىتنى چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان بىرسى بىلەن «ئاشىقداق» قىلىپ قويغىنىغا ھەيرانمەن . مەن سېنىڭ غۇنچە قىزغا بولغان مۇھەببىتىڭنىڭ پاك ، سەمىمىي مۇھەببەت ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن ! لېكىن ، غۇنچە قىز چەت ئەلدىكى مۇھەببىتىدىن كۆڭلىنى ئۈزەلمىسە ، سەن غۇنچە قىزدىن كۆڭلۈڭنى ئۈزەلمىسەڭ ، بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتى زادى قانداق بولار ؟ مۇھەببەت ئۈزۈنغىچە چىقىش يولى تاپالمىسا ، ئاخىر بېرىپ ئۆچ ئېلىشقا ئايلىنىدىغان گەپ ! سېنىڭ بېشىڭغىمۇ شۇنداق سەۋدالار كېلەرمۇ ؟! سېنىڭ غېمىڭدە قالدىم ، ئاداش ! لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن ، مەن سېنىڭ ھەرقانداق قىيىنچىلىق ئىچىدىن راھەت تاپالايدىغانلىقىڭغا ، ئالەمچە مۇشكۈل ئىشلارنىمۇ كۆڭۈلدىكىدەك ھەل قىلىپ كېتەلەيدىغانلىقىڭغا ئىشىنىمەن ! سەندە شۇنداق ئىقتىدار ، جاسارەت ھەم ۋىجدان بار ! ...

بۇ قېتىمقى خېتىڭدە ، شەۋكەتنىڭ «كامىر» دىن چىقىپ ، مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى يېزىپتىكەنسەن ، خېتىڭنىڭ شۇ يېرى كۆزۈمگە گويا جەننەتنىڭ ھۆرلىرىدەك ئىسسىق ، چىرايلىق كۆرۈنۈپ كەتتى ! خۇشاللىقىمدا خەتنى پۇلاڭلىتىپ ، سەكرەپ كەتتىم ۋە تۇنجى قېتىم يۇقىرى ئىنتونانسىيە بىلەن مىكائىل مۇشپىقنىڭ سەن ياخشى كۆرىدىغان ھېلىقى شېئىرىنى ئوقۇدۇم :

«سەن جانىنى جاناندىن ئۆزگە تۇتمۇدۇڭ ،
تۇتساڭنىڭ ۋاپاسىز بولۇردى ئاتىڭ ،
ئۇ سېنى ئۇنۇتتى ، سەن ئۇنۇتمۇدۇڭ ،
ياشا مۇھەببىتىم ، ياشا يۈرۈكۈم ! »

مەن ئويلايمەن ، شەۋكەتنىڭ «كامىر» دىن ئامان - ئېسەن چىقىشى بىر ياخشىلىقتىن بىشارەت ، دوستۇم ! ئۇ ئاخىر تەبىئەتنىڭ قوينىغا قايتىپتۇ .

تەبىئەت ــ سېخىي، گۇناھسىز، مېھرىبان ئانا. ئۇنىڭ تاۋلىشى بىلەن ئىنسان قەلبىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدە غەپلەتتە ياتقان سەزگۈلەر ئويغىنىپ، ئادەم ۋۇ-جۇدىنى ھاياتنىڭ، مۇھەببەتنىڭ، دوستلۇقنىڭ شادلىقلىرىدىن بەھرىمەن قىلىدۇ!...

بولدى، خەتنى مۇشۇ يەردە توختىتاي، كۆيۈنگەنلىكتىنمۇ ياكى يېڭى يارچىلىقتىنمۇ، ئېيتاۋۇر، ئايالىم بىرنەچچە قېتىم يېتىشقا چاقىردى، سائەتكە قارىسام، ئون بىر بولۇپ قاپتۇ، پېشايۋاندىكى دەمدا ئۇنلەشتىن توختىدى، ھويلىدىكى ئىتمۇ بىر - ئىككىنى قاۋاپ قويۇپ جىمىپ كەتتى. ئەمدى مەنمۇ ياتمىسام بولماس. سەنمۇ ياتقىن ئاداش، كونا ئادىتىڭ بويىچە، سائەتنى ئون ئىككى قىلماي، كىتابتىن ياكى شېئىردىن باش كۆتۈرمەيتتىڭ، ئەمدى بولار، دەم ئېلىشنى بىلمىگەن ئادەم ئىشلەشنىمۇ بىلمەيدۇ، جۇمۇ!

خەير، مەنمۇ، سەنمۇ ياخشى چۈش كۆرەيلى.

ساڭا ۋە شەۋكەتكە ئەسنەك ئارىلاش سالام يوللاپ:

دوستۇڭ تۇرغۇن.

1962 - يىل 13 - ئىيۇل، قومباغ.»

ئۈچىنچى قىسىم

تۆھمەت، ئوت، تۇمان...

1

سىخىي، نىمەتلىك سىنتەبىر ئايلىرىمۇ يېتىپ كەلدى. شەبنەملەر كىشى كۆرمەستە جىمجىتتە كېلىپ، ئېتىز، قىرلارنى نەمدىدى، گۈل - گىياھلارغا مارجاندەك ئېسىلدى، قۇياشنىڭ پىژغىرىم تەپتى يانغاچقا، سەھەر ۋە ئاخشاملىرى ئادەمنىڭ گەجگىسى قورۇلاتتى...

بىر يېرىم ئايدىن بېرى، بوش ۋە پىنھان تۇرغان مەكتەپ يەنە قايىنام تاشقىنلىققا چۆمدى. يۇرتلىرىغا قايتقان ئوقۇغۇچىلار تۇركۈم - تۇركۈملەپ قايتىپ كەلدى. ئۇلار ساپ ھاۋا، يېتەرلىك ئوزۇقلۇق بىلەن سەمرىپ، قىزىرىپ، بىجىرىم بولۇپ قالغانىدى، روھلىرىمۇ ئۇرغۇپ، جۇشقۇنلاپ تۇراتتى. يېڭىدىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارمۇ شەھەر بىلەن مەكتەپ ئارىلىقىدا تېنەپ - تەمتىرەپ يۈرەتتى، ئۇلار گويا بىرسى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتكەندەك، بۇ كاتتا شەھەر بىلەن شاۋقۇن - سۈرەنلىك مەكتەپنىڭ ھەممە نەرسىسىگە قىزىقىپ، ھەممە نەرسىدىن ھەيران بولۇپ، بەزىدە ھاياجانلىنىپ، بەزىدە غېرىبسىنىپ، گاڭگىراش بىلەن خامۇشلۇق ئىچىدە ئۆتۈۋاتاتتى.

يېڭى ئوقۇش مەۋسۇمى تەنتەنىلىك باشلاندى، ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىغا يېڭى بىر قەدەم قويغانلىقىدىن، ئىلىم - پەننىڭ يېڭى پەللىسىگە قاراپ قەدەممۇ قەدەم ئۆرلەۋاتقانلىقىدىن خۇشال ئىدى، ئۇلارنى تېخىمۇ كەڭ

ۋە تېخىمۇ چوڭقۇر بىلىم ئېلىش ئارزۇسى قاناتلاندۇرغانىدى ...

لېكىن، ھەممىلەنگە نېسىپ بولغان بۇ خۇشاللىق، بۇ ھاياجان بادامگۈلگە نېسىپ بولمىدى. ئۇنىڭ ھەمىشە كۆلۈپ تۇرىدىغان، پايانى يوق تىنىق ئاسمانغا ئوخشاش نۇرلۇق كۆزلىرى ئەمدى خىرەلەشكەن، ئاق - قىزىلى روشەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان سۈزۈك يۈزلىرى ئاندا - مۇندا پەيدا بولغان قوڭۇر داغلار بىلەن غەلىتە ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى. ئۇ ھامىلىدار بولۇپ قالدى، بۇ دەھشەتلىك ئىشنى ئۇ دەسلەپ خىيالىغا كەلتۈرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى، بەدىنىدىكى بەزى فىزىئولوگىيىلىك ئۆزگىرىش ئاستا - ئاستا كۈچەيدى، ئاخىرى بىرىپ ۋۇجۇدىدا — يۈرىكىنىڭ ئاستىدىكى بىر يەردە قانداقتۇر بىر جانلىق نەرسىنىڭ ئاندا - ساندا يېنىك تەۋرەۋاتقانلىقىنى سەزدى. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ، بادامگۈل ئۆزىنىڭ چوڭ خاتاغا — تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان ئەجەللىك خاتاغا يول قويغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ يىغلىدى، قاخشىدى، ئۆزىنىڭ ئىرادىسىز، تۇترۇقسىزلىقىدىن كايىدى. لېكىن بولار ئىش بولغانىدى، ئۆتكەن ئىشلار ئۇنىڭ كۆز ئۆڭىدىن خۇددى تۇمان ئارىسىدىكى دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلاردەك، خىرە - شىرە ئۆتۈشكە باشلىدى. ھەممە پېشكەللىك ئاشۇ ئايدىڭ كېچىدە، لەنىتى ئىتلارنىڭ قورشاۋىدا قالغاندا يۈز بەردى ... ئۇنىڭدىن كېيىن، تەتىل بولدى، زايىتمۇ، بادامگۈلمۇ يۇرتىقا قايتمىدى، كىنو كۆرۈپ، باغ سەيلىسى قىلىپ يۈردى. ئايدىڭ كېچىلەر، بۈك - باراقسان باغلار ئۇلارغا يەنە خىلۋەت ماكان، سىرداش دوست بولۇپ قالدى. بىر يېرىم ئايلىق ئۇزاق تەتىل ئۇلار ئۈچۈن گويا سۆيگۈگە ھېسسىياتقا، ئاشىنادارچىلىققا تولغان سىرلىق، قىسقا دەقىقىلەردەك، ھەش - پەش دېگۈچە ئۆتۈپ كەتتى. مانا ئەمدى ئۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى غۇۋا كۆرگەن چۈشتەك، ئەسلىگىلى بولمايدىغان مۇدھىش بىر نەرسىگە ئايلىنىپ قالغانىدى ...

بادامگۈل بۇ شۇم خەۋەرنى زايىتقا ئېيتىش قارارىغا كەلدى، ئۇ بۈگۈنكى كەچلىك تەكرارغا چىقماي، زايىتنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتاقتا

ئولتۇراتتى ، ئالاھىزەل بىرەر سائەتتىن كېيىن ، زايىت ئالدىقاندا بىر ناخشىنى غىڭشىغىنىچە ياتاققا خۇشال كىرىپ كەلدى ۋە بادامگۈلنىڭ ئىككى يەلكىسىدىن بوشقىنا قاماللاپ تۇرۇپ :

— ساقلىتىپ قويدۇم ئامرىقىم ، كەچۈرۈڭ ! — دېدى .

بادامگۈل ئۈنچىقمىدى ، ئىختىيارسىز ئۇھ تارتتى . زايىت بۇنى «كېچىكىپ كەلگەنلىكىمگە رەنجىۋاتىدۇ» دەپ چۈشەندى بولغاي ، يەنە ئۆزىنى ئاقلاپ سۆزلەپ كەتتى :

— سىزنىڭ ياتاقتا ساقلاۋاتقانلىقىڭىزنى غۇنچە قىز خېلى بۇرۇن ئېيتقان ، شۇ ھامان كېلەي دېۋېدىم ، لېكىن ھاۋاز يېتەكچى مۇھىم بىر ئىش توغرىسىدا سۆزلىشىپ قالدى ، بىلەمسىز ، قانداق ئىش ؟ بۇ سىز ئۈچۈنمۇ ، مەن ئۈچۈنمۇ ئالەمچە خۇشاللىق ئىش : مۇشۇ مەۋسۇمنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مېنىڭ پارتىيىگە كىرىش مەسىلەمنى ھەل قىلىدىكەن ! …

زايىتنىڭ خۇشاللىق ، ھاياجان بىلەن ئېيتقان بۇ داغدۇغىلىق سۆزلىرى بادامگۈلنىڭ زىتىغا تەگدى ، تۇۋا ، ئۇ نېمە كويدا ، بۇ نېمە ئويدا - ھە ؟! بادامگۈل ھازىر بۇنداق تەنتەنىلىك ۋەز - نەسىھەتلەرگە ئەمەس ، بەلكى ھەقىقىي ياردەمگە ، تەسەللىگە موھتاج ئىدى ! ئۇ زايىتنىڭ تەمە ۋە شۆھرەت ئىستىكىدە چاقناپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويدى . ئۇنىڭ كۈلكىسى دەرد ئىچىدە چىقىۋاتقان ئازابلىق كۈلكە ئىدى .

— خوش ، قېنى گەپ قىلىڭا ، بادامگۈلۈم ، — دېدى زايىت ئەركىلىگەندەك غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ ، — نېمىگە چاقىرغانتىڭىز ؟

بادامگۈل گەپنى ئەگىتمىدى ، ئۇنىڭدا ھازىر گەپ ئويۇنى قىلغۇدەك ھەپىسىلىمۇ يوق ئىدى ، يۈرىكىنى قىيناپ ، ئېچىشتۇرۇپ يۈرگەن گەپنى بىر جۈملە بىلەنلا پوسۇققىدا ئېيتتى :

— زايىت ، مەن ھامىلدار بولۇپ قاپتىمەن !

— نېمە ؟ نېمە دېدىڭىز ؟! — زايىت ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭقىرالمىغاندەك ھاڭۋېقىپ قالدى . بادامگۈل زەردە بىلەن تەكرارلىدى :

— ھامىلدار بولۇپ قالدىم، دەۋاتىمەن!

زايىتنىڭ بېشىدا چاقماق چاققاندەك بولدى، بايىقى خۇشال كۆزلىرى تىندى، قان تەپچىرەپ تۇرغاندەك قىزغۇچ يۈزى دەسلەپ تاتىرىپ، كېيىن چۆيۈندەك كۆكىرىپ كەتتى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قارمىۋالغان مۇدھىش بىر تۇيغۇ ئاغزىنى گەپكە كەلتۈرمەي، تىلىنى تاڭلىيىغا چاپلاپ قويغانىدى...

زايىتنىڭ بۇنداق چوڭقۇر غەم - قايغۇغا پېتىپ كېتىشى بىكار ئەمەس ئىدى. ئەگەر بۇ ئىش ئاشكارىلىنىپ قالسا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ھەقىقەتەن تەس ئىدى، ئۇ يالغۇز زايىتنىڭ شېرىن ئارزۇ - ئارمانلىرىنى يوققا چىقىرىپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنى بەخت - ئىستىقبال كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان بىر ۋاقىتتا، مەكتەپتىن قوغلاپ، جەمئىيەتنىڭ تاشلاندۇق بىر پۇقراسىغا ئايلاندۇرۇپ قوياتتى، بادامگۇلمۇ ئوخشاش تەقدىرگە مۇپتىلا بولاتتى، ئۇ ھالدا تۇغۇلغان بالىنىڭ تەقدىرىمۇ ئوخشاشلا كاج ۋە قارا بولاتتى.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ قانداق قىلارمىز؟ — زايىت بىر ھازادىن كېيىن ئەنە شۇنداق مىسكىن ۋە بىچارە ھالدا غودۇڭشىدى، — بۇ ئىش سېزىلىپ قالسا، ھەر ئىككىمىز تۈگىشىمىز، بادامگۇل، ئىستىقبالىمىز نابۇت بولىدۇ!...

بادامگۇل ئۆكسۈشكە باشلىدى، ئىككى مۈرىسى تىنىمسىز سىلكىنىپ، كۆزىدىن يۇم - يۇم ياشلار تۆكۈلدى.

— بولدىلا، يىغا بىلەن ئىش پۈتەمدۇ؟! — دېدى زايىت سەل - پەل ئەقلى - ھوشىنى يىغىپ، — قانداقلا بولمىسۇن، بۇنىڭ ئامالىنى قىلمىساق بولمايدۇ! سىز بۇ ھەقتە بىرەرسىگە ئېيتتىڭىزمۇ - يوق؟

— ياق، ھېچكىمگە ئېيتمىدىم... — دېدى بادامگۇل كۆز يېشىنى سۈرتۈپ.

— ياخشى، ھېچكىمگە ئېيتقۇچى بولماڭ، بىر سىز، بىر مەن، بىر

خۇدادىن باشقا ھېچكىم بىلمىسۇن ! مەن ئويلاپ باقاي ، بىرەر چىقىش يولى تېپىلىپ قالار ! ...

شۇ كېچىسى زايىت كىرپىك قاقمىدى ، باغرىدا شام كۆيگەندەك ، ئۇيان تولغىنىپ ، بۇيان تولغىنىپ ، ئاھ ئۇرۇپ چىقتى . شۇنچە ئويلاپمۇ بۇ ئىشنى جىمىمدە يېشىشتۇرۇشنىڭ بىرەر ئەپلىك چارىسىنى تاپالمىدى ، بۇ خۇددى گالدا توغرىسىغا تۇرۇۋالغان قىلتىرىقتەك ، يا ئۈستىگە ، يا ئاستىغا ماڭماي ، ئۇنى قاتتىق قىيىنىۋەتتى . ئەگەر ۋاقىت مۇشۇنداق ئۆتۈۋەرسە ، ئىش ئۆزلۈكىدىن ئاشكارىلىنىپ ، ھەممە نەرسە ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كېتەتتى ، بۇنداق قورقۇنچلۇق ئاقىۋەتنى زايىت خىيالىغا كەلتۈرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايتتى ! شۇڭا ئۇ ، بۇ ئىشنى ئاخىر ھاۋاز يېتەكچىگە ئېيتىش قارارىغا كەلدى . مۇشۇنداق تەۋەككۇل قىلماقتىن باشقا چارە يوق ئىدى . بىر بولسا ، ھاۋاز يېتەكچى ياخشى ئەقىل كۆرسىتىپ ، ئۇلارنى قوغداپ قالاتتى ؛ بىر بولسا ، بۇ ئىشنى دەرھال ئاشكارىلاپ ، ئۆزىنىڭ ئىخلاسمەن سادىق بىر مۇرىدىنى قۇربان قىلاتتى . لېكىن ، زايىت ھاۋاز بەختىگە ئىشىنەتتى ، ئۇنىڭ مېھىر - شەپقەت قولىنى سوزۇپ ، ئۆزىنى بۇ ئازابلىق دۇنيادىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدىغانلىقىغا شەك كەلتۈرمەيتتى . چۈنكى ، ئۇ ئۆزىنى ھاۋاز بەختى ئۈچۈن كېرەكلىك ئادەم دەپ بىلەتتى ، ھاۋاز بەختىنىڭ ھازىرغىچە كۆرسەتكەن ھىممەت - شاپائىتىگە ئۇمۇ ھەر خىل يول بىلەن ئاشۇرۇپ جاۋاب بېرىپ ، ئۇنىڭ ھۆرمىتىگە ، ئىشەنچ ۋە ئەقىدىسىگە ئېرىشكەنىدى ...

زايىت ئەل ياتار چاغدا ، ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆيىگە كەلدى . دەسلەپ «بوينىغا گۇناھ مىنگەن خۇدانى شىپى كەلتۈرەر» دېگەندەك ، ئۆزىنى ئەيىبلەپ ، بىر تىيىنغا ئالغۇسىز قىلىۋەتتى ، كېيىن ھېلىقى ئۇياتلىق ئىشنى مۇشەققەت بىلەن دۇدۇقلاپ تۇرۇپ ئېيتتى ، بۇ كۈتۈلمىگەن گەپ ھاۋاز بەختىنى چۆچۈتۈۋەتتى ، چىرايى ئۆڭۈپ ، كۆزلىرى چەكچەيدى . چۈنكى ، بۇ ئىش تۈپەيلىدىن ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە زايىت بىلەن بادامگۈلگە تېگىدىغان توقماقنىڭ بىر بېشى فاكۇلتېتىكى بارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىياسى

يېتەكچىسى بولغان ئۆزىگىمۇ تېگىپ كېتىدىغانلىقى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى !

— بالدۇرلا دادا بولغۇڭىز كەپتىكەندە ! — دېدى ھاۋاز بەختى خېلى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن ئۆزىنى بىر ئاز بېسىۋېلىپ ، — سىزنى مەن بۇنداق سېسىق ئەۋرەزگە چۈشۈپ كېتەر ، دەپ ئويلىماپتىكەنمەن ! بولدى ، بۈگۈن قايتىپ ئوبدان ئويلىنىڭ ، ئەتە سىزنى ئۆزۈم چاقىرتىمەن !

زايىت ئېغىرلاشقان بېشىنى ئاران كۆتۈرۈپ ، ئورنىدىن تۇردى ، پۇتىنى سۆرەپ ئۆيدىن چىقتى . ئۇنى ئۇزىتىپ ئىشىككە چىققان ھاۋاز بەختى تۇيۇقسىز ئۇنىڭغا تاپىلىدى :

— ئېسىڭىزدە بولسۇن ، بۇ ئىش توغرىسىدا ھېچكىمگە تىنغۇچى ولماڭ !

× × ×

بۇ كېچە ھاۋاز بەختىنىڭ ئۇيقۇسىمۇ ھارام بولدى . ئۇنىڭ خىيالىغا زايىتنىڭ تەقدىرى توغرىسىدىكى ئىشلار كىرىۋالغانىدى . ئۇنىڭ نەزەرىدە ، زايىت ھازىر خەتەرلىك ئاچا يولنىڭ دوقمۇشىغا كېلىپ قالغانىدى . سەللا ئىتتىرسە ، تۇۋۋى يوق ھاڭغا دۈملاپ چۈشۈپ كېتەتتى ، ئەگەر ئەپلەپ تارتىۋالسا ، تامامەن قۇتۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى . لېكىن قانداق تارتىش كېرەك ؟ بۇ ، چاپان يېپىش بىلەن قۇتۇلۇپ قالغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس ، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى ، ئۇنىڭ ئۇياتلىق پۇت - قوللىرى چاپاننىڭ چەت - چۆرىسىدىن ساڭگىلاپ چىقىپ قالىدۇ ،ئۇنى كېسىمەن دەپمۇ ، كېسىۋەتكىلى بولمايدۇ ! ...

بىردىنلا ئۇنىڭ پىكىر يوللىرى ئېچىلىپ كەتتى ، كۆز ئالدىغا سەلىم ئەپەندى كەلدى ، ئۇنىڭ ئۈچ كۈن بۇرۇن قايسى بىر ئوقۇتقۇچىلار يىغىنىدا ئېيتقان بىر سۆزى ئېسىگە كېلىپ ، چىشلىرى غۇچ - غۇچ بولۇپ كەتتى . سە-

لىم ئەپەندى ئۇ يىغىندا، رەھبەرلىك بەنزىسنى تەگشەش توغرىسىدىكى پىكىرنى ئېيتىپ كېلىپ، ئاخىرىدا: «شۇنداق، گيوتى: ‹ گۈل تاجى ياسىماق ئاسان، لېكىن ئۇنىڭغا مۇۋاپىق بىر باشنى تاپماق قىيىن › دېگەن. تۇرمۇشتىكى ئىشلار بەزىدە كۆڭۈلدىكىدەك بولماي قالىدۇ. ناھايىتى چىرايلىق گۈل تاجى تولىمۇ ئەقىلسىز قاپاق باشقا كىيىلىپ قېلىشى مۇمكىن!» دېگەندى. بۇ گەپ خۇددى چەنلەپ ئاتقان ئوقيادەك، ئۇدۇل كېلىپ ھاۋاز بەختىنىڭ يۈرىكىگە تەگدى. ئەسلىدە، سەلىم ئەپەندى بۇنى ھەرگىزمۇ ھاۋاز بەختىگە قارىتىپ ئېيتمىغانىدى. بەلكى بۇ ئاسمانغا ئېتىلغان ئوقتەك، نىشانسىز گەپ ئىدى. پەقەت رەھبەرلىك بەنزىسنى تەگشەش غۇلغۇلىسى كېتىۋاتقان پەيتتە، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاش ئۈچۈنلا ئېيتىلغان غەرەزسىز، خالىسانە بىر سۆز ئىدى. لېكىن «خۇدىكى بارنىڭ مۇڭكى بار» دېگەندەك، ھاۋاز بەختى بۇ سۆزنى ئۆزىگە ئېلىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن سەلىم ئەپەندىنى ئۆزىنىڭ ئۆسۈش يولىدىكى بىردىنبىر خەتەرلىك پۇتلىكاشاڭ، دەپ جەزىم قىلغانىدى. ھازىر شۇ سۆز يەنە ئېسىگە كېلىپ، ئۇنىڭ سەلىم ئەپەندىگە بولغان ئۆچمەنلىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى. لېكىن ھازىر بۇ ئۆچمەنلىك قانداقتۇر بىر غايىۋانە كۈچكە — تەگداشسىز، قۇدرەتلىك بىر كۈچكە ئايلانغاندەك بولدى، بۇ غايىۋانە كۈچنى ئۇنىڭغا زايىتىنىڭ ھېلىقى خەۋىرى بەخش ئەتكەنىدى. بۇ خۇددى «كۆلنىڭ سېسىشى پاقىغا ياراپتۇ» دېگەندەك ئىش بولدى. ھاۋاز بەختى گۈلقەقەلىرى ئېچىلغان ھالدا، سەلىم ئەپەندىنى بادامگۈلگە باغلىدى، بۇ باغلاش بىلەن سەلىم ئەپەندىنىڭ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلدى، زايىتنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ خاسىيەتلىك ئەنگۈشتەرىمۇ تېپىلدى. ئەمدى سەلىم ئەپەندى ھاۋاز بەختىگە پۇتلىكاشاڭ بولالمايدۇ، زادى بولالمايدۇ! ئۇنىڭ بىر تال سېرىق تۈكىنىمۇ تەۋرىتەلمەيدۇ، بەلكى ھاۋاز بەختىنىڭ قۇدرەتلىك ئايىغى ئاستىدا كىچىككىنە ئاجىز قۇرتتەك، مەڭگۈ ئۆمىلەپ ياشايدۇ! ھا-ھا-ھا!...

ئوقۇتقۇچىلارنى ئەڭ كۆپ ۋە ئەڭ ئادىل باھالايدىغانلار ئوقۇغۇچىلار.

بۇنداق باھالاش ھەمىشە، ھەممە يەردە، شەرتسىز ۋە توسقۇنسىز بولۇپ تۇرىدۇ. يېقىندا، مەلۇم بىر ياتاقتا، ھاۋاز بەختى توغرىسىدا مۇنداق باھالار بولۇپ ئۆتكەنىدى: «كىشىلەر چاشقان تۇتۇشنى بىلىدىغان مۈشۈك مىياڭلىمايدۇ، دەيدىكەن، بۇ ئادەم دەل شۇنىڭ ئۆزى. ئۇ ئوغرى مۈشۈكتەك ماراپ، يۈراپ، تىمسقىلاپ يۈرۈپ ئادەم جايلايدۇ!...» شۇنداق، بۇ ناچار ئىللەت ھاۋاز بەختنىگە مەكتەپنىڭ قوغداش بۆلۈمىدە ئىشلىگەن ۋاقىتلاردا يۇقـقان ۋە بۇ ئاجىز مىكروبلار ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى مۇنبەت تۇپراقتا ئاسانلا كۆپىيىپ، ۋايىغا يەتكەن. كېيىن ئۇ، ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا يۆتكىلىپ، بىر-مۇنچە نوپۇزلۇق، بىلىملىك زىيالىيلارنىڭ ئارىسىغا كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭدىكى بۇ ئىللەتكە ئىچى قارىلىق، ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىككە ئوخ-شاش روھىي كېسەللىك ئالامەتلىرى قوشۇلۇپ، ئۇنىڭ قەلبىدە ساقايماس بىر «ئۆسمە» پەيدا قىلغانىدى. ئەگەر ئۇ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئاشۇنداق خۇنۇك، ناچار ئىشلارنى قىلىپ تۇرمىسا، ھېلىقى «ئۆسمە» دەرھال قوزغىلىپ، ئۇنى بىئارام قىلاتتى، ئازابلايتتى. ئۇنىڭ «رەقىبلىرى» نىڭ بەختسىزلىكى، مەغلۇبىيىتى ۋە قايغۇ-ئەلىمى ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى تىنچلاندۇرۇش دورىسى بولاتتى!...

2

ئاقنىياز ئەقىللىك، ساددا يىگىت ئىدى، كۆڭلىدە ھېچكىمگە يامانلىق ئويلىمايتتى. لېكىن يېقىندىن بېرى، ئۇنىڭ مىجەزى ئۆزگىرىپ قالدى، كۆڭلىدە ئاللىقانداق بىر شۇم خىيال باش كۆتۈرۈشكە باشلىدى...

ئۇ، ئۆلۈشكۈن شەۋكەتنى يوقلاپ باردى، پاراڭ ئارىسىدا شەۋكەت ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ مۇنداق دېدى:

— ئاقنىياز، مەن سېنىڭ غۇنچە قىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭنى

ئويلاپ قالدىم ، سىنىڭ بۇ مۇھەببىتىڭ بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىل بۇرۇن، يۇنان پەيلاسوپى پىلاتون ئوتتۇرىغا قويغان «مەنىۋى مۇھەببەتلىشىش» بولۇپ قالدى . پىلاتون : «مۇھەببەت تەننىڭ تېگىشى بولمىغان روھنىڭ بىرلەشمىسى بولغاندىلا ، ئەر - ئاياللار ھەقىقىي بەختلىك بولالايدۇ» دەپتىكەن . سىنىڭ ھازىرقى غۇنچە قىزغا بولغان مۇھەببىتىڭ دەل ئاشۇنداق — بىر - بىرىڭلارنىڭ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتمايدىغان ، يات جىنسقا بولغان تەبىئىي ئىنتىلىشتىن يىراق بولغان ، ساپ مەنىۋى مۇھەببەت بولۇۋاتىدۇ ! لېكىن ئاداش ، قەدىمدىن ھازىرغىچە ، بۇنداق مەنىۋى مۇھەببەتنىڭ ئۈلگىلىرى بولغان ئەمەس ، سەنمۇ بۇنىڭ ئۈلگىسىنى يارىتالمايسەن ! بۇ ئىشنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىل ، مەن سېنىڭ ياخشى پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قويۇشۇڭدىن ئەنسىرەيمەن ! ...

ئاقنىياز ئىككى كۈندىن بېرى بۇ گەپنى ئويلاپ ، قانداق قىلىش توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ يۈرسە ، تۈنۈگۈن كەچتە سەلەي ئۇنى تېخىمۇ ئېچىتىپ ، مۇنداق دېدى :

— ياخشى كۆرۈشنى تەسەللى بىلەن پەسەيتكىلى بولمايدۇ ، ئاقنىياز ! ئۇنىڭ ئەپچىل چارىسى — ۋىسالغا يېتىش !

بۇ گەپ ئاقنىيازنىڭ كۆڭلىدىكى مۇرەككەپ چىگىشلەرنى ئاسانلا يېشىۋەتتى . توغرا ، ۋىسالغا يېتىش كېرەك ! ئاقنىياز بۇ مۇھەببەتنىڭ دەردىنى ئاز تارتتىمۇ !؟ ئۇنىڭ يۈرىكى بىر پارچە گۆشتەك ئىشق ئوتىدا كۆيدى ، كۆل بولدى ، نەچچە ئايدىن بېرى ، تىترەپ تۇرغان جىسمىنى يەرگە ئۇرۇپ زارلىدى ، قاخشىدى ... لېكىن ، ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى ! ئەمدى بولار ، سەۋر - تاقەت دېگەننىڭمۇ چېكى بولىدۇ ، يىغىدىن كېيىن كۈلكە ، قايغۇدىن كېيىن خۇشاللىق بولۇش كېرەكقۇ ! شۇنداق ، ئەمدى ۋىسالغا يېتىش كېرەك . شۇ چاغدىلا ، بۇ ئازابلىق ، كۈلپەتلىك مۇھەببەت ھەقدادىغا يېتىدۇ ، ئاقنىيازنىڭ دەردلىك يۈرىكى ئارام تاپىدۇ ، غۇنچە قىزمۇ ئۆز تەقدىرىنى قايتا بەلگىلەشكە مەجبۇر بولىدۇ ! ...

شۇ خىياللار بىلەن ئاقنىيازنىڭ نىيىتى بۇزۇلدى . غۇنچە قىزنى ئۆزگە

بولغان ھۆرمەت، ئەقىدىسىدىن پايدىلىنىپ، تۇيۇقسىز قاپقانغا چۈشۈرمەكچى بولدى ! ...

بۈگۈن كەچتە، ئەدەبىيات فاكۇلتېتى بويىچە مۇشائىرە كېچىسى ئۆتكۈزۈلەتتى. بۇ ئاقنىياز ئۈچۈن كەم تېپىلىدىغان پۇرسەت ئىدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى قىزىل بىناغا ئاقاتتى، ياتاقلار تىنچ ۋە خالىي قالاتتى. ئاقنىياز چۈشتىن كېيىن جىددىي تەييارلىققا كىرىشتى، دەسلەپ مەكتەپ دوختۇرخانىسىغا بېرىپ، بىر تونۇش دوختۇردىن «نېرۋام ئاجىزلىشىپ، ئۇخلىيالماس بولۇپ قالدىم» دەپ بىرنەچچە تال «خەيمىنال»① ئالدى. كېيىن بازارغا چىقىپ، بىر بوتۇلكا گىلاس ھارىقى بىلەن ئاز - تولا كەمپۈت، پىچىنە دېگەندەك نەرسىلەرنى ئالدى، بۇلارنى ياتاققا ئەكىرىپ، ساندۇقىغا سالدى، ئاندىن غۇنچە قىز بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۇنى ئىزلىدى، لېكىن تېپىش ئاسانغا چۈشمىدى، ئاقنىياز ئۇنىڭ - بۇنىڭدىن سوراشتۇرۇپ يۈرۈپ، ئاخىر ئۇنىڭ مەكتەپ كۇتۇپخانىسىدا ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدى.

سېرىق بىنانىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدىكى كۇتۇپخانا تىنچ، ئازادە ئىدى. ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن كەچ سائەت ئونغىچە ئىشىكلىرى ئۇلۇغ ئوچۇق بولاتتى. ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئۈزۈلمەيتتى، ئىشىكتىن كىرىشتىكى ئۇدۇل تامغا ئىتالىيىلىك مەشھۇر فىزىكا ئالىمى گاللىيېنىڭ: «كىتاب گويا ئالەم كېمىسى، ئۇ بىزنى تار جايدىن ھاياتلىقنىڭ بىپايان ئالىمىگە ئېلىپ بارىدۇ» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى يېزىلغان رامكا ئېسىلغانىدى.

ئاقنىياز غۇنچە قىزنى كەڭ ۋە جىمجىت كىتاب كۆرۈش ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدىن تاپتى ۋە دېمىنى بېسىپ، پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى:

— سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز، غۇنچە قىز !

غۇنچە قىز قىرقىم چاچلىرىنى سىلكىپ بېشىنى كۆتۈردى، چېچىنىڭ دولقۇنلىنىشى بىلەن تەڭ مەيدىسىمۇ كېرىلىپ، بىر جۈپ ئالمىدەك يۇمران كۆكسى بۈرتۈپ چىقتى. ئاقنىياز ھاياجاندىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، چاقچاق

---

① خەيمىنال — ئۆتكۈر ئۇيقۇ دورىسى.

ئاريلاش سۆزىنى داۋام قىلدى:
— سىز مۇكۇۋۋالغان بۇ جاينى ئەقلىلىك شەيتان تاپمىسا، ماڭا ئوخشاش كالۋا جىنلار تاپالمىغۇدەك!
غۇنچە قىزمۇ پىسەڭدە كۈلۈپ، چاقچاق بىلەن جاۋاب بەردى:
— ئەقلىلىك شەيتان بولغاچقا تېپىپسىزغۇ، مانا!
بۇ يەردە ئۇزۇن پاراڭلىشىپ تۇرۇشقا بولمايتتى، غۇنچەقىز كىتاب-دەپتەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى، ئاقنىيازغا ئەگىشىپ سىرتقا چىقتى، ئاقنىياز بېشىنى ساڭگىلىتىپ، خىيال بىلەن جىممىدە كېتىۋاتاتتى.
— بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى، ئاقنىياز ئاكا؟ — سورىدى غۇنچە قىز ئاخىر مۇلايىم ئاۋازدا.
— ھەئە؟ — ئاقنىياز ئەندىككەندەك بېشىنى كۆتۈردى ۋە دەرھال ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىپ مەقسىتىنى ئېيتتى، — كەچتە بىزنىڭ ياتاققا بىر چىقسىڭىز، سىزگە ئېيتىدىغان مۇھىم گېپىم بار ئىدى...
— مۇشائىرە كېچىسىگە قاتناشمامدۇق؟
— قاتنىشىمىز، مەن تېخى شېئىر ئوقۇيمەن، ئارقىدىن تانسا ئوينايمىز، پائالىيەت باشلانغۇچە بىزمۇ ئۈلگۈرىمىز!
— ماقۇل، چىقاي.
غۇنچە قىزنىڭ كۆڭلى توق ئىدى، كاللىسىغا شەكلەنگۈدەك بىرەر خىيال كەلمىدى، ئۇ ئاقنىيازنىڭ ئاقكۆڭۈل، ديانەتلىك يىگىت ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتى ۋە ئۇنى سىناقتىن ئۆتكەن دوست دەپ قارايتتى...
سائەت يەتتىگە يېقىنلاشقاندا، غۇنچە قىز خۇددى قىزنىڭ قىزىل تۈلكىسىدەك جىزبىدارلىققا تولۇپ ياتاققا كىرىپ كەلدى. ئاقنىيازمۇ يۇيۇنۇپ-تارىنىپ، ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىپ ئۇنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى.
— كېلىڭ، يۇقىرى ئۆتۈڭ... — دېدى ئاقنىياز ھولۇقۇپ، — مانا بۇ يەرگە...
غۇنچە قىز دېرىزىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان ئۈستەلنىڭ يېنىدىن ئورۇن

ئالدى، ئۇستەلدە ئاقنىياز بايا بازاردىن سېتىۋالغان نەرسىلەر تىزىلغانىدى.

— ئوھوي! ... رەسمىي زىياپەت ئىكەنغۇ بۇ! — دېدى غۇنچە قىز قوللىرىنى يېيىپ، — نېمانچە كايىغانسىز ...

— ئەرزىمەيدۇ غۇنچە قىز، سىزنىڭ لايىقىڭىزدا بولمىدى ...

ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ، ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇردى. ئاقنىياز غۇنچە قىزدىن كۆزىنى ئۈزمەيتتى، ئۇ بۈگۈن تېخىمۇ گۈزەل ۋە جىلۋىدار بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى ...

غۇنچە قىز ئۈرۈمچىدە تۇغۇلۇپ، ئۆسكەچكىمۇ، ئىشقىلىپ، باشقا قىزلارغا قارىغاندا، ئۆزىنى ئەركىن، ئازادە تۇتىدىغان مودا قىزلاردىن ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئۆزىنىڭ تەققى - تۇرقى ھەم چىراي - شەكلىگە ماس كېلىدىغان گىرىم قىلىشنى بىلەتتى. ئۇ چىرايىنىڭ ئۈچ ئۈلۈشى تەبىئىي، يەتتە ئۈلۈشى مۇۋاپىق ياسىنىشتىن كېلىدۇ، دەپ قارايتتى. دەرۋەقە، گىرىم قىلىشمۇ بىر خىل سەنئەت. ئاياللار بۇنىڭ بىلەن گۈزەل ئوبراز يارىتالايدۇ، بەلگىلىك جەزبىدارلىققا ئىگە بولىدۇ. غۇنچە قىز خۇددى سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ كەس-پىي گىرىمچىلىرىدەك، بۇ ھەقتە خېلى ئەتراپلىق ساۋاتقا ئىگە ئىدى. ئۇ ھەمىشە يېقىن دوستلىرىغا مۇنداق دەيتتى: «مۇۋاپىق گىرىم قىلغاندا، ئادەم-نىڭ چىرايى نۇرلىنىدۇ، غەلىتە كۆرۈنۈپ قالمايدۇ. مەسىلەن، ئۇپىلىق ماي يۈزگە سۈرتۈلسە، تېرىنى سىلىقلاشتۇرىدۇ، تېرىدىكى سەپكۈنلەرنى ياپىدۇ؛ كىرپىك مەلھىمى بىلەن كىرپىكنى بويىغاندا، كىرپىك ھەم ئۇزۇن، ھەم قويۇق كۆرۈنۈپ، كىشىلەرگە بىر خىل سىرلىلىق تۇيغۇ بېرىدۇ؛ كۆز ئىنسان قەلبىنىڭ دېرىزىسى، ئۇنىڭغا ياخشى گىرىم قىلىنسا، ئادەمنىڭ روھىي قىياپىتى بىلەن سالاپىتىنى ئەڭ ياخشى نامايان قىلىپ بېرىدۇ ...»

ئۇ بۈگۈن ئۆزىگە ئەنە شۇنداق ھەۋەس ۋە ئىشتىياق بىلەن گىرىم قىل-غانىدى. كىيگەن كىيىملىرىمۇ گىرىمگە ماس ھالدا ئۇنى تېخىمۇ جەلپكار، روھلۇق ھەم گۈزەل قىلىۋەتكەنىدى ...

ئاقنىياز قىزغا قىپقىزىل گىلاس ھارىقى، ئۆزىگە ئاق ھاراق قۇيدى ۋە

رومكىنى قولىغا ئېلىپ، ئۆزرە سورىغاندەك قىياپەتتە:

— ئەيىبكە بۇيرۇماڭ غۇنچە قىز، ئازراقتىن ئىچكەچ پاراڭلىشايلى! — دېدى.

غۇنچە قىز نازلىنىپ ئولتۇرمىدى، بۇرۇندىن ئاز — تولا قىزىل هاراق ئىچىپ كۆنگەچكە، بىرىنچى رومكىنى دەرهاللا كۆتۈرۈۋەتتى، تەملىك، خۇش بۇي هاراق ئۇنىڭ كۆڭلىگە ياقتى، ئاقنىيازمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، چىرايلىق، شوخ روبائىي ۋە لىرىكىلار بىلەن ئارقا - ئارقىدىن بىرنەچچە رومكىنى تۇتتى. غۇنچە قىزمۇ تۇزۇتسىز، تەخىرسىز ئىچىۋەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ، يۈزى ئانار گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى. ئاقنىياز ناهايىتى ئۇستاتلىق بىلەن ۋاقىتنى ئىگىلەۋاتاتتى، ئۇ غۇنچە قىزنىڭ «نېمە گېپىڭىز بار ئىدى، ئېيتمامسىز؟» دېگەن سوئالنى سوراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي، بىردەم دۇنيانىڭ، بىردەم مەكتەپنىڭ، بىردەم ئاسماننىڭ، بىردەم يەرنىڭ گېپىنى قىلىپ، غۇنچە قىزنىڭ ئېغىز ئېچىشىغا ئىمكان بەرمەيۋاتاتتى. ئاقنىيازنىڭ ۋەهىمە ھەم تەقەززالىق بىلەن كۈتكەن مىنۇتلىرىمۇ ئاخىر يېتىپ كەلدى، غۇنچە قىزنى تاتلىق ئۇيقۇ باستى، ئۇيقۇ گويا شىددەتلىك تاغ كەلكۈنىدەك، ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قاماپ، بېسىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ تىركىشىپ باقتى، بېشىنى سىلكىپ، كۆزلىرىنى ئۇگىلىدى، شۇنچە قىلسىمۇ ئەپلەشمىدى، خۇددى جىن تەگكەندەك، ئەسنەك تۇتۇپ، قاپاقلىرى ئېغىرلىشىپ كەتتى، ئاخىر نېمە بولغانلىقىنى ئويلاپ يەتكۈچە، بېشى ئۇستەلگە ساڭگىلاپ، لايدەك ئۇيۇپ كەتتى…

ئاقنىياز ئۇنى ئاستا كۆتۈرۈپ كارىۋاتقا ئالدى، تو چىلسىنى سالدۇرۇپ، پۇتلىرىنى تۈزەشتۈردى، قىز هېچنېمىنى سەزمىدى، يېنىك پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئۇيقۇلۇقتىكى مەسۇم، مۇلايىم هالىتى ئاقنىيازنى تېخىمۇ مەپتۇن قىلدى، ئۇ سۆيگۈ، ۋىسال ۋە تەشنالىق ئىستىكىدە يانغان تەلۋە بىر كۆچىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن قىزنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرۇشقا باشلىدى، يېرىم يالىڭاچ قىلىنغان قىز تېخىمۇ جۇلالىنىپ، سۇ[illegible]تەك قى[illegible]پ ياتاتتى. ئۇنىڭ

جىسمىدىكى چاقناپ تۇرغان گۈزەللىكتىن ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى ئېرىپ كەتتى، ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي قىزغا ئۆزىنى ئاتتى، ئۇنىڭ ئىسسىق، يۇمشاق بەدىنىنى قۇچاقلىدى، سۆيدى، يەنە قۇچاقلىدى، يەنە سۆيدى ... ئۇنىڭ ھېسسىياتى ئۆرلىدى، كۆزىگە قىزىللىق تىقىلدى، شۇ تاپتا، ئۇنىڭ نەزەرىدە، ئۆزى ياشاۋاتقان بۇ مالامەتلىك دۇنيا مەۋجۇت ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئورنىدا ئىشق - مۇھەببەتكە تولغان سىرلىق، پىنھان بىر ئالەم بار ئىدى، بۇ ئالەمدە پەقەت ئۆزى بىلەن غۇنچە قىزلا مەۋجۇت ئىدى. شۇڭا ئۇ، ئەركىن، بىمالال ھەرىكەتلىنەتتى، ھېچكىم ۋە ھېچنېمە ئۇنىڭغا دەخلى قىلالمايتتى. ئۆزلۈكسىز سۆيۈش ۋە قۇچاقلاشتىن ئۇنىڭ يۈرىكى يايراپ، روھى ئۇرغۇدى، يىگىتلىك ھېسسىياتمۇ ئاستا - ئاستا ئۆرلەپ قىيامىغا يەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ قوتۇرىغان قوللىرى قىزنىڭ ئەڭ سەزگۈر، نازۇك يەرلىرىگىچە سوزۇلۇپ، قىزنىڭ ئىپپىتىنى يېپىپ تۇرغان ئەڭ ئاخىرقى بىر پارچە لاتىمۇ سىرىپ چۈشۈرۈلدى، ھەممە ئىش تۈگەش ئالدىدا تۇراتتى، قىزلىق بىلەن جۇگانلىقنىڭ، ئالىيجاناپلىق بىلەن رەزىللىكنىڭ ئارىسىدا بىرلا قەدەم قالغانىدى. ئاقنىياز كۆزىنى يۇمۇپ، بۇ قىسقا قەدەمنى باسماقچى بولدى. لېكىن، شۇ چاغدا نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇنىڭ قارام يۈرىكى قاتتىق گۈپۈلدەپ كەتتى، قوتۇرىغان جىسىممۇ تۈيۈقسىز تورمۇزلانغان ماشىنىدەك سىلكىندى. ئۇنىڭ ئىچ - ئىچىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان قۇدرەتلىك، غايىبانە بىر ئاۋاز ئۇنى تەمتىرىتىپ قويغانىدى: «ئاقنىياز، شەيتىنىڭغا هاي بەر! ۋىجدان بىلەن ئىش قىل! ۋىجدان ئۆزلۈكىدىن زوۋانغا كىرمەيدۇ، بەلكى ئۇ سېنىڭ دىلىڭ، تىلىڭ ۋە پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭنىڭ ھەرىكەتكە كېلىشى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ! سەندىكى ۋىجدان قېنى؟! ...»

ئاقنىياز ئۆزىنى باستى، بايا ھېسسىياتنىڭ كۈچىيىشى بىلەن خىرەلەشكەن ئەقلى ئاستا - ئاستا روشەنلەشتى، ئەمدى ئۇ سوغۇق قانلىق بىلەن ئويلاشقا باشلىدى: «توغرا، ئۇنىڭ جىمى بايلىقى مانا شۇ ئىپپەت - نومۇسى ئەمەسمۇ؟! مەن ئۇنى ئوغرىلاپ كەتسەم، ئۇ ئۆمۈرلۈك ئازابقا قال-

مامدۇ ؟ ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن ئادەمنى ئازاب ـ ئوقۇبەتكە قويسام ، بۇ دۇنيادا مېنىڭ كۆڭلۈممۇ خاتىرجەم ئۆتەرمۇ !؟ ...»

دەرۋەقە ، ھايات مەنتىقىسى شۇنداق ! بۇ دۇنيادا باشقىلارغا بىھۇدە ئازار بەرگەن ئادەمنىڭ ئۆزىمۇ ھەرگىز خۇشال ئۆتمەيدۇ !

ئاقنىياز خۇددى بىرسى كوچەپ تارتقاندەك ، لېكىندە ئورنىدىن تو- رۇپ كەتتى ، قانداقتۇر بىر ۋىجدانىي تۇيغۇ ئۇنى يامان نىيەتتىن ياندۇردى ، لېكىن ، ئۇنىڭ ئويچان ، تىنىق كۆزلىرىدە ياش تامچىسى لىغىرلاپ قالغانىدى . بۇ ئۆز قىلمىشىغا رازى بولۇپ ، ھاياجاندا چىققان خۇشاللىق يېشىمۇ ياكى ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىگە ئۆكۈنۈپ ، نادامەتتە چىققان ھەسرەت يېشىمۇ ، بىلىپ بولمايتتى . ئۇ قىزنىڭ كىيىملىرىنى قايتىدىن ئاۋايلاپ كىيگۈزدى ، چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ ، يۈزلىرىنى سىلىدى ۋە بوغۇق ئاۋازدا قىزنى بىرنەچچە قېتىم تۈۋلىدى . ئۇنىڭ تەقەززالىقتا ئېيتىلغان قوپال ئاۋازى غۇنچە قىزنى بىھۇشلۇق ھالەتتىن ئويغاتتى . ئۇنىڭ خۇمارلاشقان كۆزلىرىدىكى ئىلتىجا ۋە مۇلايىملىق ئاقنىيازنىڭ ۋۇجۇدىنى شۇررىدە ئېرىتىۋەتتى . ئۇ قىزنى سەگىتىپ ، ئورنىدىن تۇرغۇزدى ، ئەمدى ئۇنى ياتىقىغا ئەپچىقىپ قويمىسا بولمايتتى ، ساۋاقداشلىرى- نىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى .

ئۇ غۇنچە قىزنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەپ ياتاقتىن ئېلىپ ماڭدى . ياتاق ئىچى ئىككى بەختسىز ئاشىق ـ مەشۇقتىن قالغان ئاجايىپ بىر پۇراق بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى . بۇ مۇقەددەس پۇراقتا ، پورەكلەپ ئېچىلغان گۈل ـ غۇنچىلەرنىڭمۇ ، بۇزۇلداپ تۇرغان گۈلگۈن شارابنىڭمۇ پۇرىقى بار ئىدى ! ...

3

بۈگۈن زايىت ناھايىتى خۇشال ئىدى . يولدا كېلىۋېتىپ ۋارقىراپ ناخشا ئېيتقۇسى ، سەكرەپ ئۇسسۇل ئوينىغۇسى كېلەتتى . ئۇ چۈشتىن

كېيىنكى ئەمگەككە قاتناشمىدى. ساۋاقداشلىرى مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىغا ياڭيۇ قازغىلى چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇ بادامگۈلنىڭ ياتىقىغا ئالدىراپ كېلىۋاتاتتى، بادامگۈلمۇ يېقىندىن بېرى، دەرستىن باشقا پائالىيەتلەرگە قاتناشماي، ئۆزىنى ياتاققا بېكىندۈرۈۋالغانىدى.

زايىت قىزلارنىڭ كېمىر شەكىللىك ياتىقىغا كىرگەندە، بادامگۈل كارىۋىتىدا يېنىچە تۈگۈلۈپ ياتاتتى، ياستۇقىنىڭ چېتىدە قايسى بىر دەرسنىڭ كونسپىكى تۇراتتى، لېكىن ئۇنى ئېچىپ باقمىغاندەك قىلاتتى.

— كېلىڭ ... — دېدى ئۇ ئۆرە بولۇپ، ئاۋازى زەئىپ، روھى بەكمۇ چۈشكۈن ئىدى.

زايىت ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە ئۆز خۇشاللىقىنى ئۇنىڭغا ئۆتكۈزمەكچى بولغاندەك، شائىرانە تەلەپپۇز بىلەن ئۇنى ئەركىلىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— يېقىندىن بۇيان، ئەجەب چىرايىڭىز ئېچىلماي كەتتىغۇ، بادامگۈل! بۈگۈن بىر كۈلىڭا، دۇنيادا كۈلكىدىنمۇ يېقىملىق كۈي بارمۇ؟ ھە، توختاڭ ئېسىمگە كەلدى، مەن سىزگە بىر شېئىر ئوقۇپ بېرەي، بۇ، چىلىلىق مەشھۇر شائىر فابلونېرۇدانىڭ شېئىرى؛ ئاڭلىمىغان بولغىيدىڭىز...

زايىت لىككىدە ئورنىدىن تۇردى، بىر قولىنى شىمىنىڭ يانچۇقىغا تىقتى، يەنە بىر قولىنى يېرىم دائىرىدە كۆتۈردى، بېشىنى بولسا، ئېگىزگە گېدەيتىپ، دېرىزە تەرەپكە قارىدى، ئۇنىڭ بۇ قىلىقلىرى بادامگۈلنىڭ كۆڭلىگە قىلچىمۇ سىغمىدى، بۇ خۇددى «ئۆچكىگە جان قايغۇ، قاسساپقا ماي» دېگەندەك، كۈلكىلىك ئىش بولغانىدى. لېكىن زايىتنىڭ پەرۋايى پەلەك، گېلىنى قىرىپ، ئۆزىنى تۈزەپ، شېئىر ئوقۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى:

« ساڭا كېرەك بولسا،
ئالغىن بېرەي بولكامنى.
بېرەي ئالغىن ھاۋايىمنىمۇ،

بىراق، ئېلىپ كەتمە تەبەسسۇمىڭنى.
ئۇ بىر تال ئەتىرگۈل،
چېقىلمىغىن هەرگىز ئۇنىڭغا.
ئېتىلىپ چىققان بۇلاق سۈيى ئۇ،
ئۇسسۇزلۇقۇمنى قاندۇرار.
شاد - خۇرام ئىللىق چېھرىڭدىن،
ئېتىلار كۈمۈش رەڭ بۇژغۇنلار!»

— قانداق، شېئىر يارىدىمۇ؟ — دېدى ئۇ مەستانە هالەتتىن ئۆز ئەكسىگە كېلىپ، — ئەمدى كۈلەرسىز، تەبەسسۇمىڭىزدىن ماڭىمۇ ئازراق بېرەرسىز...

— زايىت، هازىر كۈلىدىغان ئىشلار بولۇۋاتامدۇ؟! — دېدى بادامگۈل چىشى قېرىشقاندەك قاشلىرىنى ئۈچۈرۈپ، — نېمىلەرنى دەپ يۈرىدىغانسىز! سىزنى كۈلكە قىستاۋاتقان بولسا، مېنى يىغا قىستاۋاتىدۇ!...

— هاي - هاي، توختاڭ! — دېدى زايىت ئۇنى پەپىلىگەندەك قىلىقلارنى قىلىپ، — راستىنى ئېيتسام، ئەمدى بىزنىڭ كۈلىدىغان ۋاقتىمىز كەلدى، بادامگۈل! ئەمدى بىز كۈلىمىز، قاهقاه ئۇرۇپ، خەندان ئۇرۇپ كۈلىمىز! هاۋاز يېتەكچى بىزگە ئاشۇنداق خۇشاللىقنى ئاتا قىلدى!

— راستىما؟ — بادامگۈلنىڭ چىرايى دەسلەپ ۋىللىدە ئېچىلدى، كېيىن يەنە بىر نەرسىنى ئويلىغاندەك، پەرىشان هالدا سورىدى، — سىز ئۇنىڭغا دېدىڭىزما؟

— دېدىم، دېمەي ئامالىم قانچە؟ — زايىت چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — مەنمۇ ئىككى كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدۈم، بادامگۈل! قىلمىغان خىيال قالمىدى، بىرەر ئارقا ئىشىك تېپىپ، دوختۇرلار بىلەن سۆزلىشىشنىمۇ ئويلىدىم، لېكىن، بۇ ئۆزىمىزنى ئاشكارىلاش بولىدىكەن، هازىر دوختۇرلار رەسمىيەتسىز ئىش بېجىرمەيدۇ، بالىنىڭ دادىسى قېنى؟

تونۇشتۇرۇش ئەكەل، دەيدۇ. غەم - قايغۇغا پېتىپ ئولتۇرسەڭ، ئىشنىڭ تېخىمۇ يوغىنى چىقىدۇ. شۇڭا ئويان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر ھاۋاز يېتەكچىگە ئېيتاي، يىغلاي، قاخشاي، ئىچى ئاغرىپ بىرەر ئامال كۆرسەتسە ئەجەب ئەمەس، دېگەن قارارغا كېلىپ ئېيتتىم، ئۇ ئاڭلاپلا، چىچاڭشىپ كايىپ-كەتتى، شۇ كۈنى مېنى ئۆيىدىن قوغلاپ چىقارغاندەك ئەلپازدا بولدى، لېكىن ئاخشام ئۆزى مېنى ئۆيىگە چاقىرىپ، ئالەمچە بىر خۇش خەۋەرنى ئېيتتى، بىزنى قوغداپ قالماقچى بولدى...

— ئاھ خۇدا، دەردىم ساڭا يەتكەن ئوخشايدۇ! — دېدى بادامگۈل ھاياجانلىق تىن ئېلىپ، — ئەجەب ئوبدان بولدى!...

لېكىن، ھاياجان سەل بېسىلىپ، كاللىسى بىر ئاز سەگەكلەشكەن ۋا-قىتتا، ئۇنىڭ خىيالىغا «قانداق قوغداپ قالماقچى؟» دېگەن جىددىي بىر پىكىر كېلىپ قالدى. راست، ھاۋاز يېتەكچى بۇ ئىككىسىنى قانداق سېھرىي كۈچى بىلەن قوغداپ قالماقچى؟ ئۇزۇنغا قالماي ھەممە ئادەمگە ئاشكارا بولۇپ كېتە-دىغان ئۇياتلىق ھامىلىنى قانداق يىغىشتۇرماقچى؟!...

بۇ سوئاللار بادامگۈل ئۈچۈن چىگىش ھەم مۇشكۈل بولغىنى بىلەن ھاۋاز يېتەكچى ۋە زايىت ئۈچۈن شۇنداق ئاددىي ھەم ئوڭاي ئىدى. بۇ سو-ئالنى بادامگۈل سورىغىچە، زايىت ئۆزى جاۋاب بەردى:

— ئەلۋەتتە، بۇ پالاكەتتىن ئىككىمىزنى قوغداپ قىلىش ئاسان ئەمەس، ھاۋاز يېتەكچى نۇرغۇن باش قاتۇرۇپ، ئاخىر بۇنىڭ كاۋىمۇ كۆيـ-مەيدىغان، زىقمۇ كۆيمەيدىغان ئەپلىك بىر چارىسىنى ئويلاپ تېپىپتۇ...

— قانداق چارە ئىكەن ئۇ؟ — ئالدىراپ سورىدى بادامگۈل.

— سىز بۇ ئىشنى سەلىم ئەپەندىگە ئارتىپ، كىچىككىنە بىر ماتېرىيال يېزىپ بەرسىڭىزلا بولىدىكەن، — دېدى زايىت پەرۋاسىز بىر قىياپەتتە، — سىز زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى بولىدىكەنسىز، مەنمۇ گۇناھتىن ساقىت بولىدىكەنمەن...

— نېمە! نېمە دېدىڭىز ؟! — سەبدە گۈلدەك مۇلايىم، يېقىملىق بۇ

قىز بىردىنلا سەل ئەسەبىيلەشكەندەك ، ھېچنېمىگە قارىماي چىپچىلىشقا باشلىدى ، — مەن ئەمدىزە ، دىلىمغا ئىلىم - مەرىپەت چىرىغىنى ياققان ئادەمنى ئورنىغا ئىتتىرەمدىكەنمەن !؟

— خاتىرجەم بولۇڭ ، ھەرگىزمۇ ئورنىغا چۈشمەيدۇ ! — دېدى زايىت بادامگۈلنى تىنچلاندۇرۇشقا تىرىشىپ ، — ھاۋاز يېتەكچىنىڭ ئېيتىشىچە ، بۇنداق ئىش ئوقۇتقۇچى تەرەپتىن سادىر بولسا ، كۆرۈلىدىغان چارە ئېغىر بولمايدىكەن ، ئەگەر بىزگە چارە كۆرۈشكە توغرا كەلسە ، ئىككىلىمىزنى مەكتەپتىن قوغلاپ ، ئۆمۈرۋايەت بىلىم ئېلىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قىلىدى-كەن ، توغۇلغان بالىمىزمۇ قانۇنسىز يېتىم ئوغلاق بولۇپ قالىدىكەن ! ...

— ياق ، نېمە بولسا بولسۇن ، مەن ئۇنداق رەزىل ئىشنى قىلمايمەن ! — بادامگۈل پەۋاز قاپاقلىرىنى سۈزۈپ دومسايدى ، — ئاڭلىغان خەقلەر نېمە دەيدۇ ، ساۋاقداشلىرىم نېمە دەيدۇ ، مەن يەنە بۇ دۇنيادا ياشامدىمەن - يوق ؟

— خەقلەر نېمە دېسە دېمەمدۇ ! — دېدى زايىتمۇ سەل قىزىشىپ ، — سەلىم ئەپەندىنىڭ سىزگە ئامراقلىقىنى سىنىپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ ، بۇ سىزدىن باشلانغان ئىش ئەمەسقۇ ! كىملەرنىڭ بېشىدىن ئۆتمىگەن !؟ ئىپپ-تىڭىزنى يوقاتقان ، ھامىلدار بولغان بولسىڭىز نېمە بوپتۇ ! ئۆز ئىگىسىگە تاپشۇردىڭىزغۇ ! مەن سىزنى چۈشەنسەم بولمىدىمۇ ! ناھايىتى كەلسە ، تۇر-مۇشىڭىزدىكى بىر قېتىملىق سەۋەنلىك بولار ! ھاۋاز يېتەكچى سىزنى ئاشۇ سەۋەنلىكتىنمۇ قوغداپ قالماقچى ، مەنمۇ سىزنى جېنىم بىلەن قوغدايمەن ! ...

بادامگۈلنىڭ ئۇچى قىزارغان بۇرۇن كۆمۈچەكلىرى تارتىشىپ لىپىل-دىدى ، كېيىن قاپقارا ، يوغان كۆزلىرىدىن مۆل - مۆل ياش قۇيۇلدى .

— ياق ، زايىت ، مەن ئۇنداق قىلالمايمەن ، — دېدى ئۇ ئۆكسۈپ تۇرۇپ ، — سەلىم ئەپەندىگە ئۇۋال بولىدۇ !

زايىت بىر پەس شۈكلەپ قالدى ، ئۇ بادامگۈلنىڭ بۇنداق جاھىللىق ، ئەخمەقلىق قىلىشىنى ئويلاپ باقمىغانىدى ، بەلكى ، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا بېشى

كۆككە يېتىدۇ، نومۇسنى، مۇھەببەتنى، ئوقۇشنى قوغداپ قالغان ھاۋاز يې-
تەكچىگە تەشەككۈر ئېيتىپ، خۇشاللىق بىلەن ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش
قىلىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن ئىش كۈتكەن يەردىن چىقمىدى، ئەگەر
بادامگۈل بۇنداق قىلىشقا رازى بولمىسا، ھەر ئىككىسىنىڭ تەقدىرى،
ئىستىقبالى ئۈزۈل - كېسىل نابۇت بولاتتى. ھاۋاز بەختىمۇ بۇنى ئالاھىدە
ئەسكەرتىپ، «ناۋادا، بادامگۈل ماتېرىيال يازمىسا، مەندىن رەنجىمەڭلار»
دېگەنىدى. زايىت شۇ تاپتا ئېغىر ئەھۋالدا قالدى، بادامگۈلنىڭ كاج، بەغە-
رلىكىدىن قاتتىق ئاغرىندى، ئىچىدە ئۇنى تىللاپ، ئەيىبلىدى، لېكىن ھازىر
ئۇنىڭ جەھلىسىنى قاتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىدى، قانداقلا بولمىسۇن،
ئۇنى ئەيۋەشكە كەلتۈرۈش، ئالداپ - سىلاپ بولسىمۇ، گەپكە كىرگۈزۈش
كېرەك ئىدى!...
— ئۇنداق قىلماڭ، بادامگۈل، ئۆزىڭىزنىمۇ، مېنىمۇ ئويلاڭ! — دېدى
زايىت بىردىنلا بىچارە قىياپەتكە كىرىپ، — سەلىم ئەپەندى دېگەن چوڭقۇر
يىلتىز سۇرگەن كۈچلۈك دەرەخ، ئۇنداق - مۇنداق بوران - چاپقۇنلار ئۇنى
يىقىتالمايدۇ! لېكىن بىزچۇ، بىز دېگەن ئەمدى يىلتىز تارتىشقا باشلىغان
ئاجىز كۆچەت، سەللا شامال چىقسا، تۈۋىمىزدىن قومۇرۇپ، ئازگاللارغا
تىقىۋېتىدۇ. ھەقىقىي ئۇۋاللىق بىزگە كېلىدۇ، جاھىللىق قىلماڭ، ئىستىقبالى-
مىزنى، شان - شەرىپىمىزنى ئويلاڭ، بىز تېخى ياش، ئالدىمىزدا بەختلىك
كېلەچەك قۇچاق ئېچىپ تۇرىدۇ، ئۇنى نابۇت قىلمايلى!...
بادامگۈل تېخىمۇ قاتتىق يىغلاپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆزىدىن تاراملاپ ئې-
قىۋاتقىنى ياش ئەمەس، بەلكى يۈرىكىگە ئورناپ كەتكەن ھەسرەت - نادامەت
بىلەن ئۆكۈنۈش زەردابى ئىدى. ئۇ ئېسەدەپ، ئۆكسۈپ گەپ قىلالماي قال-
دى. زايىت دەرھال ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان يەلكىسىنى سىلاپ تۇرۇپ:
— مېنىڭ گەپلىرىمنى ئويلاپ بېقىڭ، بادامگۈل، مەن سىزنى مەڭگۈ
سۆيىمەن، سىز بىلەن مەڭگۈ بەختلىك، خۇشال ئۆتۈشنى خالايمەن! —
دېدى - دە، ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ، نەملەشكەن يۈزلىرىگە سۆيۈپ كەتتى...

× × ×

تاراسلاپ يامغۇر يېغىۋاتاتتى ، بادامگۇل ئۆزىنى دالدىغا ئالمىدى ، بەلكى شەبنەم چۈشكەن ئاق لەيلىدەك ، نەملەشكەن سولغۇن يۈزىنى ئاسمانغا قارىتىپ تۇرۇۋەردى ، ـەل شۇ چاغدا ، ئۇنىڭ چىرايى ئۇماققىنا ئېچىلىپ كەتتى . ئۇ راھەتلەنگەندەك بىر دەقىقە كۆزىنى يۇمدى . يامغۇر سۈيى ئەمدى ئۇنىڭ قاپقارا يۇمشاق چاچلىرىدىن سىرغىپ ئېقىشقا باشلىدى ...

شامال ئارىلاش چۈشۈۋاتقان سوغۇق يامغۇر سۈيى ئۇنى شۇركەندۈرەلمىدى ، بەلكى ئۇنىڭ ئىچ ـ ئىچىگە توشۇپ كەتكەن دەرد ـ ئەلەملىرىنى ئۆزىنىڭ پاك ، شىددەتلىك ئېقىنى بىلەن بىللە ئېقىتىپ كېتىۋاتقاندەك ، ئۇنى يەڭگىل ھەم ئازادە قىلىپ قويدى ...

ئۇ تۇنۇگۈن زايىتقا تەن بەردى ، زايىتنىڭ شېرىن ـ سۇخەن سۆزلىرى ، ئۇلۇغ ۋەدە ـ قەسەملىرى ، بىچارە ھالەتتىكى يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇشلىرى دىلىخەستە قىزنىڭ ئاجىز ، مۇڭلۇق قەلبىنى ئەسىر قىلدى . ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن زايىتنىڭ دېگىنى بويىچە ، يېرىم بەتلىك ماتېرىيالنى يېزىپ ، ئىمزاسىنى قويدى . ئۇ بۇنى ئىككى ئادەمنىڭ ئار ـ نومۇسى ، بىر بوۋاقنىڭ كېلەچىكى ۋە بەخت ـ ئىستىقبالى ئۈچۈن ئامالسىز قىلدىم ، دەپ ئۆزىنى ئاقلاپ ، كۆڭلىگە تەسكىن بەردى ، يەنە بىر تەرەپتىن ، ئۆزىنىڭ قانداقتۇر ئوسال ۋە قەبىھ بىر ئىشنى قىلىپ قويغانلىقىنى ھېس قىلغاندەك ، كۈن بويى كۆڭلى غەشلىك ، پەرىشانلىق ئىچىدە ئۆتتى . بولۇپمۇ ، سەلىم ئەپەندىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە ، ئۇنىڭ ۋىجدانى ئازابلىنىپ ، خامۇش ئولتۇرۇپ قالاتتى . لېكىن ئۇ ، بۇ ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدىغانلىقىنى ، قارىماققا ، كىچىككىنە كۆرۈنگەن يېرىم بەتلىك ماتېرىيالنىڭ ئاخىرىدا قانداق رەزىل ئويۇنلارنى ئوينايدىغانلىقىنى ئانچە ئويلاپ يەتمىگەنىدى . راست ، ئىپ-

پەت ـ نومۇسى تۇگەپ، قىزلىق غۇرۇرى زەخىملەنگەن، دىلى ئازار يېگەن ناتىۋان بۇ قىز ئاددىي ھەم ئانچىكىم كۆرۈنگەن بۇ ئىشلارنىڭ كەينىدە يوشۇ-رۇنۇپ، بۇخسۇپ تۇرغان چوڭ كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ قاگىسىق ھىدىنى تېخى ھىدلىيالمىغانىدى! ...

4

ئادەمنىڭ ئامتى كېلىپ، ئۇشۇقى ئالچا چۈشۈۋاتقان پەيتتە، ھەممە نەرسە مەڭگۈلۈكتەك، قولىدىكى ھوقۇقمۇ، بەزىبىر چۈپرەندىلەرنىڭ كۆرسىتىۋاتقان شەرمەندە خوشامەتلىرىمۇ، كۆز چاقنىتىپ باش ئۈستىدە ئۇ-چۇپ يۈرگەن شان ـ شۆھرەتمۇ ئەبەدىلئەبەد ئۆزىگە تالىقتەك بىلىنىدۇ. بۇنداق چاغدا، ئۇ ئادەم كۈنلەرنىڭ بىرىدە قېرىپ تەختتىن چۈشۈشنى، ھەتتا بىر دەقىقە ئىچىدە ئۆلۈپ قېلىشنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ! لېكىن، تۇرمۇش شەپقەتسىز، ئۇ، ئادەمنى ھەر كويلارغا سالىدۇ، بەزىدە، خۇددى بىر تال قۇرۇق خازاندەك، ھايات قاينىمىنىڭ شىددەتلىك ئېقىنلىرىدا خالىغانچە پىرقىرىتىدۇ، بەزىدە ئايرىپ سېسىق پاتقاقلارغا پاتۇرۇپ قويىدۇ! ...

شۇ كۈنلەردە، جىن شۇجىنىڭ بېشىغا ئاشۇنداق كۈتۈلمىگەن، ئېغىر سەۋدالار چۈشتى. ئۇ تۇيۇقسىز ئاغرىدى، دوختۇردا تەكشۈرتتۈردى، «جىگەر راكى» دېگەن ئەجەللىك كېسەلنى ئارتىپ قويدى. بۇ مۇدھىش خەۋەر بىر-نەچچە كۈن ئىچىدە پۈتۈن مەكتەپكە گۇررىدە تارقالدى. بۇنى ئاڭلاپ جىن شۇجىغا ئىچ ئاغرىتقانلار، قايغۇرغانلار، ھېسداشلىق قىلغانلار بولدى؛ تەق-دىرگە تەن بېرىپ، «ئەل ھۆكمىللا» دېگەنلەر بولدى؛ شۇنداقلا، «ئەجەب ياخشى بوپتۇ، بىر مەنسەپ ئورنى تېزراق بىكار بولىدىغان بولدى!» دەپ، كۆڭلىدە ھەر خىل چوتلارنى سوققانلارمۇ بولدى! ...

جىن شۇجى كېسەل ئازابى، ئۆلۈم ۋەھىمىسى بىلەن بىر نەچچە كۈن

ئىچىدە ياداپ، ئۆزگىرىپ، بەئەينى ساتارنىڭ دەستىسىدەك، قورۇق ئۇستىخان بولۇپ قالدى. ئۇ خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ بىر كىشىلىك ياتىقىدا تورۇسقا قاراپ ئەجەل كۈتۈپ ياتاتتى. بۇنداق چاغدا، كىسەل كىشى ناھايىتى سەزگۈر ھەم نازۇك بولۇپ كېتىدۇ. ئۇ، بۇرۇن يېقىن ئارىلىشىپ ئۆتكەن ئادەملىرى ئىچىدىن كىملەرنىڭ يوقلاپ كېلىپ، كۆڭۈل ئېيتقانلىقىنى، كىملەرنىڭ ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، «ئەمدى سېنىڭ لازىمىڭ قالمىدى» دەپ، سايىسىنىمۇ كۆرسەتمىگەنلىكىنى ناھايىتى ئېنىق بىلىپ ياتىدۇ. دېمىسىمۇ، ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن ۋاقىت — دەل ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئەلپەتلىرىنىڭ سەممىي ـ ساداقىتىنى، ئەقىدە، ئىخلاسىنى سىنايدىغان ئەڭ ياخشى، ھالقىلىق ۋاقىت بولىدۇ. بۇنداق چاغلاردا، بەدەل تەلەپ قىلمايدىغان دوست ـ بۇرادەرلەر ئۇنىڭ دەردىنى ئۆز دەردى، دەپ بىلىپ، چىن كۆڭلىدىن يوقلايدۇ، تەسەللى ئېيتىدۇ، مەدەت بېرىدۇ. ئۆلۈم ۋەسۋەسىسىدە ياتقان كېسەل ئۈچۈن، بۇنىڭدىن ئارتۇق خۇشاللىق ۋە روھىي ئوزۇق بولمايدۇ!...

جىن شۆجى مۇشۇ دوختۇرخانىدا ياتقان بىر ھەپتىدىن بېرى، ھاۋاز بەختى ئۇنى بىر قېتىممۇ يوقلاپ كەلمىدى، بۇرۇن خۇددى ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، سايىسىغا كۆرپە سالغۇدەك بولۇپ يۈرىدىغان بۇ ئىخلاسمەن مۇرۇت ئەمدى ئۇنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەندەك قىلاتتى. جىن شۆجى كېسەل ئازابىدا ئىڭراپ يېتىپمۇ بۇ ئادەمنى ئويلىدى، ئەسلىدى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئۆزىگە بولغان ئاجايىپ يېقىن مۇناسىۋىتىنى، ھەر بىر كۆرۈشكەندە، خۇددى ئامراق دادىسىنى كۆرگەندەك بولۇپ كېتىدىغان ساداقەتمەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، سىيىقىدا كۈلۈپ قويىدى، ئۇنىڭ بۇ زېمىن كۆلكىسىدە، چوڭقۇر تەئەججۇپ بىلەن ئەپسۇسلۇق تۇيغۇسى بار ئىدى!...

دەرۋەقە، ھاۋاز بەختىنىڭ ئۆز ۋاقتىدا، بۇ باشلىققا بولغان خۇشامەتگۈيلۇقى راستىنلا شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتكەن ئىدىكى، جىن

شۇجى ئېسىل تاماق يەپ قورسىقىنى تويغۇزسا، ئۇ چەتتە تۇرۇپ كېكىرىپ بېرەتتى، ئۇ ھىجايسا، بۇ قاقاقلاپ كۈلەتتى؛ ئۇ كۆز يېشى قىلسا، بۇ كىشى ئۈن سېلىپ يىغلايتتى؛ ئۇ ئىسسىپ كەتسە، بۇ كىشى شەپكىسىنى يەلپۈگۈچ قىلىپ يەلپۈيتتى؛ ئۇ توڭلاپ كەتسە، بۇ كىشى هورداپ ئىسسىتاتتى!...
قىسقىسى:

ئۇنىڭ جېنى، بۇنىڭ جېنى بىر جان ئىدى،
ئۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنىڭ جېنى قۇربان ئىدى!

شۇنىڭ ئۈچۈن، جىن شۇجى ئۇنى يۇقىرى - تۆۋەندە ماختاپ يۈرۈپ، ئوتتۇرا قولدەك يىگىتكە ئايلاندۇرغان، بۇ قېتىمقى بەنزە تەگشەشنىڭ ئالدىنقى نىشانى قىلىپ، تۆمۈر دەپتەرگىمۇ ئىسمىنى پۈتكەنىدى!

لېكىن، جىن شۇجى بۇ قېتىم ئارمان بىلەن ئۇ دۇنياغا كېتىۋېتىپ، هاياتنى، ئادەملەرنى ھەقىقىي مەنىسى بىلەن چوڭقۇرراق چۈشەنگەندەك بولدى. بۇرۇن ئۇنى خۇددى بىر ئۇلۇغ زاتنى تاۋاپ قىلغاندەك، بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدىغان «ئىخلاسمەن» لەر، ئەتراپىدا ھەمىشە پايپېتەك بولۇپ يۈرىدىغان «سىرداش» لار بىراقلا قارىسىنى كۆرسەتمىدى. چۈنكى، ئۇ راك كېسىلى - دە! راك كېسىلى دېمەك ئۆلۈم دېمەك! ئەمدى ئۇلار ئۈچۈن، دوختۇرلار تەرىپىدىن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان بۇ ئەمەلدارنىڭ كېرىكى قالمىدى، ئەمدى ئۇنى خۇددى ئىشىكنى قېقىپ بولغان پاخشە خىشتەك يىراققا چۆرۈۋەتسە بو- لۇۋېرىدۇ! ئەجەل بوسۇغىسىدا ياتقان مۇشۇ بىر ھەپتە جەريانىدا، ئۇنى پەقەت كونا سەپداشلىرى، ساۋاقداشلىرى ۋە مەكتەپتىكى بۇرۇن ئۆزىگە يېقىنمۇ ئەمەس، يىراقمۇ ئەمەس، تەمەسىز، خالىس خىزمەتداشلىرى ئاينىغى ئۈزۈلمەي يوقلىدى، كۆڭۈل ئېيتتى، مەدەت بەردى! مانا شۇ چاغدىلا ئۇ، هاياتتا ئاجا- يىپ - غارايىپ مۇرەككەپ ئىشلارنىڭ، يۈرەك - باغرىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئاجايىپ - غارايىپ سىرلىق ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى كۆردى، چۈشەندى، ھېس

قىلدى. لېكىن ئۇ كېچىككەنىدى، ئەگەر كىشىلەر بۇرۇن ئۆزى بېسىپ ئۆتكەن يولنى قايتا باسالىغان، بۇرۇن قىلىپ بولغان ئىشنى قايتا قىلالىغان بولسىدى، ئۇ چاغدا تېخىمۇ ئەقىللىك، تېخىمۇ زېرەك، تېخىمۇ دانا ئەۋلىياغا ئايلانغان بولاتتى، نۇرغۇن ئىشلار تېخىمۇ كۆڭۈللۈك، تېخىمۇ جايىدا بولغان بولاتتى! لېكىن، تۇرمۇش قايتىلانمايدۇ، تارىخ تەكرارلانمايدۇ! قىسقىغىنا بىر نەچچە كۈن ئىچىدە بولۇپ ئۆتكەن بۇ شەپقەتسىز ئىشلار جىن شۇجىنى بىر نەچچە يىل كىتاب ئوقۇپمۇ ئېرىشكىلى بولمايدىغان چوڭقۇر بىلىمگە، ئاچچىق ساۋاققا، ئۆتكۈر ئەقىلگە ئىگە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، خۇددى كەچكۈزنىڭ ئاجىز، ئۆتكۈنچى ئاپتىپىدەك، ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ قىلچە نەپ بەرمەي، بۇ ئالەمدىن ئىزسىز، شەپسىز ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئەلمى، ھەسرىتى ۋە پۇشايمىنى جىن شۇجىنى راك كېسىلىنىڭ ئازابىدىنمۇ ئېغىرراق ئازابقا سېلىۋاتاتتى!...

ئون كۈندىن كېيىن، قايسى بىر ئەقىلدارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن جىن شۇجى بېيجىڭغا بېرىپ داۋالىنىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنى ئۇزىتىدىغان كۈنى ئايرودرومغا خېلى كۆپ كىشىلەر چىقتى، بۇنىڭ ئىچىدە ھاۋاز بەختى يەنە يوق ئىدى. بۇ كۈنلەردە، ئۇنىڭ خىيالىغا جىن شۇجى، ياق، جىن رۇڭ كېرىپ چىقمايتتى، ئۇنىڭ نەزەرىدە، ئۇ ئاللىقاچان ئۆلگەن، ھېچنېمىگە كارغا كەلمەيدىغان قۇرۇق ئىسكىلىتقا ئايلانغانىدى.

ھاۋاز بەختى تولىمۇ ئۆزگىرىشچان، كۆزىنىڭ قارىسىنى لىپلا قىلىپ باشقا خىيالغا كېلەلەيدىغان، خامىلئون تېپىدىكى ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ھېس-تۇيغۇسى بىلەن سۆز-ئەھدىلىرىنىڭ تۇتامى يوق ئىدى، ۋاقتى كەلسە، بىر-بىرىنى ئىنكار قىلىپ، گۆشىيىپ يۈرۈۋېرەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ھازىر پۈتۈن ۋاقتىنى، ئەقىل-پاراستىنى ئىشقا سېلىپ قولغا كەلتۈرۈۋاتقىنى، يېڭىدىن كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان يەنە بىر مۇئاۋىن شۇجى سەمەر تۆمۈر ئىدى...

ھاۋاز بەختى مۇشۇ قىسقىغىنا بىر ھەپتە ئىچىدە، بۇ يېڭى باشلىق

بىلەن ئۈچ قېتىم كۆرۈشۈپ بولدى، دەسلەپ تەبرىكلىدى، خۇشاللىقىنى بىلدۈردى، ئاندىن خىزمەتلەرنى ئۆزلۈكىدىن دوكلات قىلدى، يولىيورۇق سورىدى، كېيىن. قاراڭغۇ چۈشكەندە تام ياقىلاپ، سەمەر تۆمۈر ياخشى كۆرىدىغان ھاراق، پاقلان گۆشلىرىنى سوۋغا قىلدى. ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ، ياقۇپ كېرىمى، سەلىم ئەپەندى، ھەتتا ئۇ دۇنياغا كېتىۋاتقان جىن رۇگىنىڭ ئۈستىدىنمۇ شىكايەت قىلدى، دادخورلۇق ئېيتتى. شۇ كۈنلەردە بولۇۋاتقان بۇ ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەر قانداقتۇر ھايات ئەمەس، بەلكى ھاياتنىڭ سايىسىغا ئوخشاش، تولىمۇ خۇنۈك ۋە يېقىمسىز كۆرۈنۈشلەر ئىدى.

قايسىبىر دانىشمەن: «خۇشامەتچىلەردىن قېچىڭ، ئۇلار ياخشى كىيىنىۋالغان ئوغرىلاردۇر» دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن. ئەگەر بۇ سۆزگە ھاۋازەختىنىڭ ئەمەلىيىتىدىن ئېلىنغان: «خۇشامەتچىلەردىن قېچىڭ، ئۇلار ئىنتايىن يۈزسىز، نامەردلەردۇر!» دېگەن سۆزنى قوشساق، تېخىمۇ توغرا ۋە تولۇق بولىدىغاندەك قىلاتتى!...

5

ھېلىلا قالايمىقان تۇرغان سىنىپتىكى بالىلار سەلىم ئەپەندى كىرىش بىلەن تەڭ خۇددى ساتارنىڭ سىمىدەك تىزىلىپ كەتتى. سەلىم ئەپەندىدە كىشىلەر ھېيىققۇدەك ھېچقانداق سۇر ۋە كىبىر بولمىسىمۇ، لېكىن ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭدىن خېلىلا ئەيمىنەتتى. بۇ ئەيمىنىش، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ بىلىمگە، پەزىلىتىگە ۋە ئىقتىدارىغا قىلىنغان تەبىئىي ھۆرمەت ئىدى. ئۇ بۈگۈنمۇ ھەرقاچاندىكىدەك پاكىز، چىرايلىق كىيىنىۋالغانىدى. سۇر رەڭلىك چاقماق گالىستۇكى سىماۋى رەڭلىك كاستۇم-بۇرۇلكىسىغا پار بولۇپ، ئۇنىڭ ئورۇق، ئىخچام بەستىنى خېلىلا سۆلەتلىك قىلىپ قويغانىدى. ئۇ دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن سىنىپقا كىرىدىغان ۋاقىتتا، ھەرقانداق ئەھۋال بولۇشىدىن

قەتئىيەنەزەر، ئەزەلدىن ساقال - بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىرىپ، ماي سۈرۈلگەن شالاڭ چاچلىرىنى تال - تال تاراپ، ئىپسىل، چىرايلىق كىيىملىرىنى رەتلىك كىيىپ، كۆتۈرەڭگۈ روھ ۋە سالاپەت بىلەن كىرىپ مۇنبەرگە چىقاتتى. بۇ ئۇنىڭ ئۆزگەرمەس، ئىزچىل ئادىتى ئىدى.

سەلىم ئەپەندى بۇگۈنكى لېكسىيىسىنى تون سىنوت بۇرۇن تۈگەتتى، گالستۇكىنىڭ تۈگۈچىنى سەل - پەل بوشىتىپ، دەپتەر - كىتابلىرىنى يېپتى، ئاندىن ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ سورىدى:

— چۈشەنمىگەن يەرلەر بارمۇ؟ سوئال بولسا قويۇڭلار!

سىنىپ بىر پەس جىمجىتلىققا چۆكتى، كېيىن، ھەممىلەن پۈتۈن شۇۋۇالغاندەك بىراقلا چۇقۇراشتى:

— چۈشەندۇق مۇئەللىم، سوئال يوق!

سەلىم ئەپەندى مۇنبەردىن چۈشتى، دېرىزە ئالدىغا كېلىپ كىشەككە قىيپاش يۆلەندى ۋە سائىتىگە قاراپ قويۇپ، مۇنداق دېدى:

— يەنە ئازراق ۋاقىت بار كەن، ئىختىيارىي پاراڭلىشايلى، مەن يېقىندا يولداش ئاقىنىيازنىڭ «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «چەينەك ۋە لەگلەك» دېگەن بىر كۇپلېت شېئىرىنى كۆردۇم. شېئىر گەرچە ئادديي يېزىلغان بولسىمۇ، لېكىن مەغرۇرلۇق بىلەن كەمتەرلىك توغرىسىدىكى پىكىر ناھايىتى جانلىق، ئوبرازلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن:

«پىيالە ئالدىدا باش ئېگمەپ چەينەك،
كەمتەرلىك بابىدا بولىدۇ ئەينەك.
بىر دەملىك پەرۋازى ئۈچۈن غادىيىپ،
ئەخلەتلەر ئارىسىغا تاشلىنار لەگلەك...»

شېئىر مېنى خېلى ھاياجانغا سالدى، بۇ ھەقتە كۆپ ئويلاندىم. ھازىر سەنئەتنىڭ ئاراڭلاردىن بىر تۈركۈم ئۈمىدلىك، ئىقتىدارلىق يازغۇچى، شائىر

ۋە تەتقىقاتچىلار يېتىشىپ چىقىۋاتىدۇ. سىلەرگە بىلىم بېرىۋاتقان بىر ئاددىي ئوقۇتقۇچىلىق سۈپىتىم بىلەن بۇلارنى ئويلىسام، بېشىم كۆككە يېتىدۇ، چەكسىز ئىپتىخارلىق ھېس قىلىمەن. لېكىن يەنە ئازراق ئەندىشىدىمۇ بولۇۋاتىمەن. مېنىڭ بۇ ئەندىشەمنى ئاقنىياز ئاشۇ بىر كۇپلېت شېئىرىدا ناھايىتى ياخشى، جانلىق ئىپادىلەپ بېرىپتۇ. بىزنىڭ بۇ يەردە، ھوقۇقنى پۇلغا، خۇشامەتكە سېتىۋالغىلى بولىدۇ. لېكىن نام - ئابروينى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدۇ. سەن ھەرقانداق پۇلدار، ھەرقانچە ھوقۇقدار بولساڭمۇ، يەنىلا ئىككى مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى كارىۋاتتا ياتىسەن، ئوخشاشلا ئۈچ ۋاخ تاماق يەيسەن، بۇ ھەرقانداق ئادەمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. شۇڭا، ئادەم بالىسى بېشى كۆككە يەتكەندىمۇ گىدەيمەسلىكى، بىر نانغا زار بولغاندىمۇ، شۈكرى قىلىشنى بىلىشى لازىم! مەن سىلەرنىڭ ئالغا باسقانسېرى سالماق، يۇقىرى ئۆرلىگەنسېرى كەمتەر بولۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن! تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر زاتلار كەمتەر بولۇشتەك ئېسىل پەزىلەت ھەققىدە نۇرغۇنلىغان قىزىق داستانلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. كەمتەرلىك ئادەمدە ئۆزىنى بىلىش، ئۆزىنى سوراشنىڭ بارلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. مەن سىلەرگە ئېينىشتېين توغرىسىدا مۇنداق بىر ھېكمەتنى ئېيتىپ بېرەي: 1952 - يىل 8 - نويابىر ئامېرىكىدىكى مەلۇم بىر ئالىي مەكتەپتە دەرس ئۆتۈۋاتقان ئېينىشتېين مۇنداق بىر تەكلىپنامە تاپشۇرۇۋالغان، ئۇنىڭدا ئېينىشتېيننى ئىسرائىلىيىنىڭ زۇڭتۇڭى بولۇشقا تەكلىپ قىلىنغان. ۋەھالەنكى، قانچىلىغان ئادەملەر ئاغزىنى تامشىپ، يەڭلىرىنى شىمايلاپ، چىشلىرىنى بىلەپ يۈرگەن زۇڭتۇڭلۇق تاجۇ - تەختىنى ئېينىشتېين ناھايىتى سىلىق سۆزلەر بىلەن رەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: «مەن تەبىئەت دۇنياسىنى كۆپ بىلمەيمەن، ئادەملەر توغرىسىدا تېخىمۇ ھېچنېمە بىلمەيمەن! مېنىڭ ئۆمرۈم ئوبيېكتىپ ماددا بىلەن ھەپىشىلىپ ئۆتۈۋاتىدۇ، شۇڭا مەندە، ھەم توغما قابىلىيەت كەم، ھەم مەمۇرىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە كىشىلەرگە قانداق ئادىل مۇئامىلە قىلىش جەھەتلەردە تەجرىبە كەم. شۇنىڭ ئۈچۈن پەقەت مۇنداق ئالىي ئەمەلنى زىممەمگە ئېلىشقا

لايىق ئەمەسمەن ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ياشىنىپ قالدىم ، زېھنىي كۈچۈم ئاجىزلاپ كەتتى !» مانا بۇنداق سەمىمىي سۆزلەردىن مەغرۇرلۇقنىڭ ئەسىرىمۇ كۆرۈنمەيدۇ ، ئۇ ، ئۇلۇغ بىر زاتنىڭ ئالىجانابلارغا خاس ئۆزىنى سورىغانلىقىنى ۋە ئىلىم - پەن ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلىغانلىقىنى نامايان قىلىدۇ ! ...

سەلىم ئەپەندى يەنە سۆزلىمەكچى بولۇپ تۇرۇۋىدى ، قوڭغۇراق چېلىنىپ قالدى . لېكىن ئۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئويلىغان ، كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنىڭ مېغىزىنى دەۋالغانلىقى ئۈچۈن ، كۆڭلى ئىمىن تاپقان هالدا ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق قىسقا ، لېكىن ۋەزنلىك جۈملىلەر بىلەن تۈگەتتى :

— هەمىشە ئېسىڭلاردا بولسۇن : مەغرۇر جەڭچىنىڭ مەغلۇپ بولۇشى ، تەكەببۇر كىشىنىڭ سېسىپ كېتىشى مۇقەررەر !

سەلىم ئەپەندى سىنىپتىن چىقتى ، ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىززەت - ئىكرام بىلەن قاراپ قالدى . سەلىم ئەپەندى بۇ قېتىمقى مەنىلىك ، كۆڭۈللۈك دەرسنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق دەرس بولۇپ قالىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى ، ئوقۇغۇچىلارمۇ ئەمدى ئۇنىڭ تەسىرلىك ، قىزىقارلىق لېكسىيىسىنى قايتا ئاڭلىيالمايدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى !

× × ×

شەۋكەت سەھەرگە يېقىن يامان چۈش كۆرۈپ ئويغىنىپ كەتتى . شۇنىڭ تەسىرىدە ، كەچكىچە كۆڭلى غەش ئۆتتى . چۈش ئۇنىڭغا بىر كۆڭۈلسىز ئىشتىن بىشارەت بەرگەندەك ، كۆڭلى ئەندىكىپ تۇراتتى .

ئۇ كەچقۇرۇن چاغ - توپا باسقان باش - كۆزلىرىنى يۇيۇپ ، تەردىن قېتىشىپ ، شورلىشىپ كەتكەن ئىش كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ ، ئاقنىيازنى ئىزلەپ كەلدى . ئاقنىياز ياتاقتا يالغۇز كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتتى . شەۋكەت

ياتاقچا كىرپىلا بىسمىللاسىغا مۇنداق سورىدى :
— ئاداش ، سەلىم ئەپەندى بارمۇ ، تىنچلىقتۇ ؟
— تىنچلىق ، نېمە بولدى ؟ — ئاقنىياز ھاڭۋېقىپ قالدى .
— بىلمەيمەن ، ئىشقىلىپ كۆڭلۈم بىر شۇملۇقنى تۇيۇپ تۇرۇۋاتىدۇ ، — دېدى شەۋكەت ئاقنىيازنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇۋېتىپ ، — سەھەرگە يېقىن بىر يامان چۈش كۆردۈم ، سەلىم ئەپەندىنى بىرنەچچە غالجىر ئىت ئارىسىغا ئېلىۋېلىپ تالاۋېتىپتۇ ، چوڭلىرىمۇ بار ، كىچىكلىرىمۇ بار . ئۇ ئادەم ئۆزىنى قۇتقۇزالماي ناله قىلىپ قالدى ، شۇ چاغدا مەنمۇ چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم ...
كۈتمىگەن يەردىن ئاقنىياز كۈلۈپ كەتتى :
— مانا ، مانا ... ئارىمىزدىن بىر خىيالپەرەس ئىدىيالىست چىقىپ قالدى ، چۈش دېگەنگىمۇ ئىشىنەمدۇ كىشى ، ئۇ دېگەن ئويقۇنىڭ پوقى !
— ياق ئاقنىياز ، سەن بۇنى ئۇنداق ئاددىي چاغلىما ! — دېدى شەۋكەت ئېتىراز بىلدۈرۈپ ، — مەنمۇ بۇرۇن سەندەك ئويلايتتىم ، لېكىن بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار مېنى چۈش توغرىسىدا يېڭى بىلىمگە ئىگە قىلىپ قويدى ، دادام ئۆلۈپ كېتىشتىن ئون كۈن بۇرۇن ، ئېرىق چىشىم چۈشۈپ كېتىپ چۈش كۆرگەنىدىم ، ئون كۈندىن كېيىن ، دادامنىڭ ئۆلۈم خەۋىرى كەلدى ، كونىلار چىشنىڭ چۈشۈشىنى ئاشۇنداق شۇملۇققا جورايدۇ ، بۇ قېتىم مېنىمۇ قارا باسقاندەك ، ئىككى ئىت قوغلاپ ، تالاپ چۈش كۆرۈپتىمەن ، ئۈچ كۈندىن كېيىن سوراققا تارتىلىپ ، «كامېر» غا سولاندىم ... مۇشۇ تەجرىبىلەردىن قارىغاندا ، چۈشتىكى بەزى ئالامەتلەرنى ھەرگىز سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ . چۈنكى ئادەم مېڭىسىنىڭ ئىقتىدارى تېخىچە تولۇق يېشىلمىگەن سىر ھالىتىدە تۇرمامدۇ . ئىشقىلىپ ، ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ، كۆڭلۈمدە سەلىم ئەپەندى توغرىسىدا ئاشۇنداق بىر غەيرىي سېزىم بار ...
ئاقنىياز بۇ گەپلەرگە تولۇق ئىشەنمىسىمۇ ، لېكىن ئويلىنىپ قالدى . بىر نەچچە كۈندىن بېرى ، ھاۋاز بەختى بىلەن زايىتنىڭ باشقىچە جانلىنىپ ،

ھەربىكەتلىرىنىڭ سىرلىق ۋە جىددىي بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، نېمە ئۈچۈندۇر كۆڭلىگە بىر ئەنسىزچىلىك چۈشكەندەك بولدى، شۇڭا بايىقى مەسخىرە كۈلكىلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، شەۋكەتتىن ئاستا سورىدى:

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

— سەلىم ئەپەندىنى يوقلاپ بارايلى، ئىچكى جەھەتتە بىرەر ئىش بولغان بولسا ئۆزىدىن ئاڭلارمىز.

— ماقۇل، جۆر ئەمىسە.

ئىككىسى كەلگەندە، سەلىم ئەپەندى كىتاب - ژۇرناللار قاچىلانغان يوغان يەشىكنى كارىۋاتنىڭ ئاستىدىن تارتىپ چىقىپ، بىر نەرسە ئىزدەۋاتاتتى. ئاقنىياز ھەر خىل يېزىق ۋە ھەر خىل ئۆلچەمدىكى توم - توم كىتابلارنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي: «پاھ، تولا خوتۇن شۇمەك يىغقاندەك سىزمۇ ئەجنەبىيلەرنىڭ كىتابلىرىنى يىغىپتىكەنسىز - دە!» دەۋېتىشكە تاس قالدى، لېكىن بۇ، ئۆزى چوڭقۇر ھۆرمەت قىلىدىغان ئوقۇتقۇچىسى بولغاچقا، گەپنى ئۇنداق قوپال قىلىشتىن ئۆزىنى ئاران تېيىپ، سىپايىلىق بىلەن مۇنداق دېدى:

— مۇئەللىم، نېمىدېگەن كۆپ كىتاب بۇ، سىز تاپقان پۇلىڭىزغا كىتاب ئالىدىكەنسىز - دە!

— مېنىڭ پۈتۈن بايلىقىم مانا شۇ، — دېدى سەلىم ئەپەندى ئۇلارنى سافاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ تۇرۇپ، — بېلىق سۇدىن ئايرىلالمىغاندەك مەنمۇ كىتابتىن ئايرىلالمايمەن!

— توغرا دېدىڭىز مۇئەللىم، — بۇ سۆز شەۋكەتكە ناھايىتى ياراپ كەتتى، — ئىشچىغا كۈلۈچ، دېھقانغا كەتمەن، ئەسكەرگە مىلتىق كېرەك بولغاندەك، زىيالىيغىمۇ ئەلۋەتتە كىتاب كېرەك! خۇداغا شۈكۈر، بىزدە كىتاب ئوقۇشقا خېلى ئەركىنلىك! ئۆز ۋاقتىدا، ماكسىم گوركى بىرەر كىتابنى ئوقۇش ئۈچۈن نۇرغۇن تاياق يەپتىكەن، توغرىمۇ مۇئەللىم؟

— توغرا، — دەپ تەستىقلىدى سەلىم ئەپەندى، — بىر قېتىم خوجايىن ئۇنىڭ كىتاب ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، قارىغايىنىڭ يېرىنىسى بىلەن قاتتىق ئۇرغان، دوختۇرلار ئۇنىڭ يەلكە تېرىسىدىن 42 تال ئوتتۇن ئۇۋاقلىرىنى سۇغۇرۇۋالغان، — سەلىم ئەپەندى ئۆيىنىڭ قالايمىقانلىقىدىن خىجىل بولغاندەك، بايا چۇۋۇپ قويغان نەرسىلىرىنى قايتىدىن يىغىشتۇرۇشقا باشلىدى. ئاقنىياز كونا بىر رۇسچە ژۇرنالنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپ سورىدى:

— مۇئەللىم، بىر نەرسە ئىزدەۋاتامتىڭىز؟ ئىزدەۋېرىڭ، بولمىسا بىزمۇ ئىزدىشىپ بېرەيلى...

— ياق، ياقەي، — دېدى سەلىم ئەپەندى يىغىشتۇرۇشنى ئېزلىشىپ، — كېيىن ئىزدىسەممۇ بولىدۇ، ناھايىتى بىر كىتاب، فرويىتنىڭ رۇسچە نەشر قىلىنغان بىر كىتابى ئىدى...

— فرويىت؟ — ئاقنىياز بىلەن شەۋكەت تەڭلا قىزىقىپ سورىدى.

— ھە، سىلەر تېخى بىلمەيسىلەر، — دەپ چۈشەندۈردى سەلىم ئەپەندى، — فرويىت ئاۋستىرىيىلىك پسىخولوگىيە ئالىمى، ئۇ ئىنسانلاردىكى يوشۇرۇن ئاڭنى تەتقىق قىلغان. مەن ئۇنىڭ رۇسچە نەشر قىلىنغان بىر كىتابىنى بىر يىل بۇرۇن بېيجىڭدا ئېلىپ ئوقۇغانىدىم، لېكىن ئۇ چاغدا، ئانچە چۈشىنەلمەي، تاشلاپ قويغان، بۇ قېتىم يەنە بىر ئوقۇپ كۆرەي دەپ شۇنى ئىزدەۋاتاتتىم...

ئىككى شاگىرت ھەۋەس بىلەن ئۇستازىغا قارىدى، ئۇلار تەرلەپ-پىشىپ ئۆي يىغىشتۇرۇۋاتقان بۇ كەمسۆز، ئاددىي-ساددا ئادەمنىڭ ئاشۇ شالاڭ چاچلىق بېشىدىكى، مۇكچىيىپ قالغان ئاشۇ ۋىجىكككىنە ۋۇجۇدىدىكى شۇنچە كەڭ ۋە چوڭقۇر بىلىمنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بىر-بىرىگە مەنىلىك قاراپ قويۇشتى. راست، بۇ ئادەم كىتاب خۇمارلا ئەمەس، بەلكى سېپى ئۆزىدىن كىتاب مەستانىسى ئىدى. ئوقۇيتتى، ئوقۇيتتى، ھارمايتتى. ئۆز كەسپىگە ئائىتتىنلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ

ئەقىل - پاراسەت دۇردانىلىرى پۈتۈلگەن بارلىق كىتابلارنى ئوقۇيتتى، ئۆتكە
دىن ئۆزىگە ئوزۇق ئالاتتى، كۈچ - مەدەت تاپاتتى ۋە ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى
يېتىشتۈرەتتى. ئۇ بېيجىڭدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدا، ھەم يېڭى خىزمەتكە چىققان
دەسلەپكى ۋاقىتلاردا، ئاشۇنداق ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنىڭ تەسىرى بىلەن،
نۇرغۇن شېئىر ھەم نەسرلەرنىمۇ يازغانىدى. ئۇ بۇ ئەسەرلەردە، رېئاللىق بى-
لەن يۈكسەك رومانتىكىنى بىرلەشتۈرۈپ، تۇرمۇشنىڭ سېھرىي گۈزەللىكىنى
نامايان قىلغان، كىتابخانلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ھاياتلىق سىرى بىلەن تەبىئەت
مۆجىزىلىرى توغرىسىدا يېڭى - يېڭى رومانتىك ھېسلارنى ئويغاتقانىدى. ئۇ
شۇ پېتى ئىجادىيەت يولىدا ماڭغان بولسا، تېخىمۇ ئىخلاس قىلغان بولسا،
بەلكىم نۇرغۇن ياخشى ئەسەرلەرنى يېزىشى مۇمكىن ئىدى. لېكىن ئۇ، ئۆزىنى
بىلدى، ئۆزىنى سورىدى، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن كەمتەرلىك قىلدى، «ئو-
قۇتقۇچى» دېگەن مۇشكۈل، شەرەپلىك نامنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش،
نادانلىقتا، قاششاقلىقتا قالغان مىللىتىمىزنىڭ ئەۋلادلىرىنى زامانىۋى ئىلىم -
پەن، زامانىۋى مەدەنىيەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، ئىجادىيەتنى قۇربان قىلدى.
ئۇ ئۆز خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقماي، ئەكسىچە شائىرلىقنى ھەۋەس
قىلىدىغان كىشىلەرگە ئۆز تەجرىبىسىدىن دارىتملاپ مۇنداق دەيتتى: «ئەرباب
ئەھلىدىن بىرلا ياخشى شائىر چىققان، ئەلشىر ناۋايى دېگەن كىشى. شائىر
بولغاندىمۇ كاتتا ۋە ئۇلۇغ! بولساڭ ئاشۇنداق بول، بولمىسا، كۆلەلمىگىنىڭگە
ھېجايماي، ئۆز ئىشىڭنى قىل! ...»
— كىتابنى كۆپ ئوقۇڭلار، ئوكىلار، — دېدى سەلىم ئەپەندى ئۆينى
يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئىككى ئوقۇغۇچىسىغا چاي قۇيۇۋېتىپ، —
كىتابسىز ئۆتكەن تۇرمۇش قاراڭغۇ تۈنگە ئوخشايدۇ، ئادەم ئېزىپ - تېزىپلا
يۈرىدۇ، كىتابسىز قالغان ئەقىلمۇ خۇددى قاناتسىز قۇشقا ئوخشاش، ئېگىزدە
پەرۋاز قىلالمايدۇ! ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى ئۇنتۇغان، تارىخىنى بىلمەيدىغان،
بۈگۈنكى دۇنيا مەدەنىيىتىدىنمۇ بىخەۋەر ئادەملەر ھەرقانچە ياشىسىمۇ يەنە ھا-
ياتقا يۈك بولۇپ قالىدۇ. ئادەم بۇ دۇنيادىن ئۇ دۇنياغا ھېچ نەرسىنى ئېلىپ

كېتەلمەيدۇ، يالىڭاچ كەلگەن يېتى يالىڭاچ كېتىدۇ، لېكىن ئەپ كېتىدىغان بىرلا نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ، نام، ياخشى ياكى يامان!

سەلىم ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىدىن، ھەرىكەت ـ قىياپىتىدىن بىرەر كۆڭۈلسىز ئىشنىڭ شەپىسىنى كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇ بۇرۇنقىدەكلا خاتىرجەم ھەم تەمكىن كۆرۈنەتتى. شۇڭلاشقىنياز «قانداق، مەن دېمىدىممۇ!» دېگەندەك مەنىدە كۆزىنى قىسىپ شەۋكەتكە قاراپ قويدى. لېكىن شەۋكەت يەنىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر ئىلاھىي كۈچ تەرىپىدىن بېشارەت كېلىۋاتقاندەك، كۆڭلى نامەلۇم بىر شۇملۇقنى سېزىپ تۇراتتى. ئاخىر ئۇ تىت ـ تىت بولۇپ، سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۆزىدىنلا سورىدى:

— مۇئەللىم، تىنچلىقمۇ؟ بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

— قانداق دەيسىز؟ — سەلىم ئەپەندى پەرۋاسىزلا ئۇنىڭغا قارىدى.

— ياق، ئەمدى ... دەيمىنا ...

— ھازىرچە تىنچلىق، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولىدۇ، بىر نەرسە دېيەلمەيمەن، — دېدى سەلىم ئەپەندى ھەر ئېھتىمالغا قارشى ئىمكانىيەت قالدۇرۇپ، — چۈنكى بىزنىڭ جەمئىيىتىمىز مۇرەككەپ، تۇرمۇش تاسادىپىيلارغا تولغان!

ئاقنىياز تۇيۇقسىز خىيالىغا كەلگەن بىر گەپنى سوراپ ئىسپاتلىماقچى بولدى:

— مۇئەللىم، ئاڭلىسام، ھاۋاز يېتەكچى سىزنىڭ لېكسىيىلىرىڭىزنى تەكشۈرگەنمىش، راستمۇ؟

— راست، شۇنداق ئىش بوپتۇ، — دېدى سەلىم ئەپەندى خاتىرجەم ھالدا، — تەكشۈرسە تەكشۈرمەمدۇ، مەن ئۇنى مۇنبەردە ئوچۇق سۆزلىدىم، ئەگەر مەسىلە تاپسا، ئوتتۇرىغا قويسۇن، يەنە ئاشكارا مۇنازىرىلىشىمەن!

— ھاۋاز يېتەكچى قالتىس ئادەم، ئۇنىڭ كۆزى ھەمىشە باشقىلارغا قاداقلىق! — دېدى ئاقنىياز خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك قايناپ، — ئۇ ماركسىزمنى كۆپ بىلىدۇ، لېكىن ماركسىزمنى قولچىراغ قىلىپ، باشقىلارنىڭ

كۆزىگە يېقىپ تۇرۇۋالدۇ ، ئۇ بىلسە ، ماركسىزمنى بىرەر قېتىم بولسىمۇ ، ئەي-نەك قىلىپ ئۆزىگە قاراپ باقسا بولاتتى !

— بىبىشىدا ئاشۇ پارتىيە شەپكىسى بولمىسا ، ئوقۇوردا ھەلەپ يەيدىغان بىر نېمىكەن ئۇ ! — دەۋەتتى شەۋكەتمۇ ئۆزىنى تۇتالماي پوسۇۋقىدا .

— ياق ، ئۇنچە دەپ كەتمەڭلار ، — دەپ خىزمەتدىشىنى ئاقلاشقا باشلىدى سەلىم ئەپەندى ، — ھاۋاز بەختى ئۇ دەرىجىدە يامان ، ناباب ئوقۇتقۇچى ئەمەس ، ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئاجىزلىقى — ئۇنىڭدىكى ئاڭ ، ئىدىيە ۋە تەپەككۇرنىڭ ئۆزى ئىشلىگەن ۋە ئوقۇغان دەۋر سەۋىيىسىدە توختاپ قالغانلىقىدا ! ئىنسانىيەتنىڭ بىلىم ئىقتىدارىنىڭ تەرەققىياتى چەكسىز بولىدۇ . شۇڭا بۈگۈنكى نەتىجىلەر كەلگۈسىدىكى تەرەققىياتلارنىڭ يېڭىدىن باشلىنىش نۇقتىسى بولۇپ قالىدۇ . ئوتتۇرا ئەسىردىن ئىلگىرى ، ياۋروپالىقلار ئۇنىۋېرسىتېت پۈتتۈرگەندىلا ، ئاندىن بۆلۈش ئەملىنى ئۆگىنەلەيتتى ، ئۇ چاغدا ، بۇ بىر «سىرلىق ئىلىم» بولۇپ تونۇلغان . نۇرغۇن كىشىلەر بۆلۈش ئەمەلىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ئىتالىيىگە بېرىپ ئوقۇغان . بۈگۈنچۇ ؟ بۈگۈنكى كۈندە توققۇز ياشتىكى ئوقۇغۇچىمۇ مىليونلار خانىسىدىكى سانلارنىڭ بۆلۈش ئەملىنى ئىشلىيەلەيدۇ . دېمەك جەمئىيەت ، دەۋر ھەم پەن - تېخنىكىنىڭ ئۈز-لۈكسىز تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ، بىلىمنىڭ كونىراپ قېلىش نىسبىتىمۇ بارغانسېرى گەۋدىلىك بولىدۇ . بەزى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە ، 18 - ئەسىردە ، يېڭى بىلىم 80 - 90 يىل ئۈز كۈچىنى كۆرسىتىپتىكەن ، 19 - ئەسىر-نىڭ ئاخىرىدا ، 40 يىلغا قىسقارغان ، ئەمدى بىزنىڭ مۇشۇ دەۋرىمىزگە كەلگەندە بولسا ، 15 - 20 يىلغا چۈشۈپ قالغان . بۇنىڭدىن كۆرۈشكە بولى-دىكى ، ھايات ياشاۋاتقان ئادەم ئۈزلۈكسىز ئۆگەنمىسە ، كاللىسىنى يېڭىلاپ تۇرمىسا ، جەزمەن دەۋرنىڭ ، ئىلىم - پەن تەرەققىياتىنىڭ ئارقىدا قېلىۋېرىدۇ ! ھاۋاز بەختىدىكى ئەجەللىك ئاجىزلىق ئەنە شۇ ، كۆپ ئۆگەنمەيدۇ ، ئىزدەنمەيدۇ ، بەلكى بۇرۇنقى كىچىككىنە دەسمىيىنى داۋراڭ سېلىپ ، يوغان نەپكە ئېرىشمەكچى بولىدۇ ! ...

بۇ گەپلەردە، چوڭقۇر مەزمۇن، يېتەرلىك ئاساس بولسىمۇ، لېكىن ئاقنىياز بىلەن شەۋكەت دېگەندەك قايىل بولمىدى، بولۇپمۇ شەۋكەت بىر نېرسىدىن شەكلەنگەندەك، سەلىم ئەپەندىدىن توغرىدىن - توغرىلا سورىدى:

— مۇئەللىم، ئۇ ئادەم ھەمىشە سىزنىڭ پېيىڭىزدا يۈرسە، لېكىسيىڭىزدىن قۇسۇر ئىزدەپ، سۆزلىرىڭىزدىن ئۇچۇن تاپماقچى بولۇۋاتسا، سىز يەنە ئۇنى ئاقلاۋاتىسىز! بۇنداق كەڭ قورساقلىقىڭىزدا بىرەر سەۋەب بارمۇ نېمە؟!

سەلىم ئەپەندى كۈلۈپ كەتتى، كۈلكىسى خۇش خۇي، سەمىمىي ئىدى.

— نېمە سەۋەب بولاتتى، — دېدى ئۇ كۈلكىسىنى توختىتىپ، — كەڭ قورساق بولۇش ياخشى خىسلەت ئەمەسمۇ! ئۆزىگە ئىشەنچىسى كامىل ئادەملەرلا، باشقىلارغا كەڭ قورساق بولالايدۇ!

شۇ تاپتا، ئاقنىياز بىلەن شەۋكەتكە سەلىم ئەپەندى ئۆزىنىڭ كەمتەر ۋە ئۇلۇغلۇقى، پاك ۋە ئالىيجانابلىقى بىلەن ھاۋاز بەختىنىڭ خۇنۇك ئىچكى دۇنياسىغا تەنە قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى.

سۆھبەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى، تېمىلار ئۆزگىرىشچان يېڭى ھەم مەنىلىك ئىدى...

ئۇلار ئۇزاپ چىققاندا، ئەل جىمىققان، مەكتەپ مەيدانى، بىناسى كۆز كېچىسىنىڭ سوغۇقى بىلەن مۈگلىنىپ، چۆلدەرەپ، خامۇش تۇراتتى. كەشلەرگە تۇيدۇرماي، شەپىسىز چۈشۈۋاتقان سۈزۈك شەبنەملەر يەر - زېمىن، گۈل - گىياھلارنى نەمدەپ، ھاۋانى تېخىمۇ ساپ ۋە سالقىن قىلىۋەتكەنىدى.

6

تۇرغۇنىنىڭ بۇ قېتىمقى خېتى ئاقنىيازنى پەرىشان قىلىپ قويدى. بۇ

يەردە باش قاتۇردىغان ئىشلار ئازدەك، ئەمدى ئۇنىڭ خىيالىغا يېزىلاردىكى غۇربەتچىلىكتە ئۆتكۈزۈۋاتقان كاج تەلەي دېھقانلارنىڭ تەقدىر - قىسمەتلىرى كىرىۋېلىپ، كۆڭلىنى خېلى ۋاقىتقىچە پاراكەندە قىلىۋەتتى. ئۇ خەتنى يەنە بىر ئوقۇش ئۈچۈن يانچۇقىدىن ئېلىپ ئاچتى:

«... ئاقنىياز، سەن ھەمىشە ئۆمەر ھەييامنىڭ:
‹دۇنيانىڭ ئىشىدۇر تەشۇىش بىلەن غەم،
بىرىنى تۈگەتسەك بىرىدۇر ھەمدەم.
تېخى تۇغۇلمىغانلار بۇنىڭدىن بىخەۋەر،
خەۋەرلىنىپ قالسا كەلمەس ئىدى ھەم!›

دېگەن رۇبائىسىنى ئوقۇيتتىڭ، سېنىڭ ئاغزىڭدىن تولا ئاڭلاپ، مېنىڭ قۇلىقىمغىمۇ رام بولۇپ قاپتىكەن. شۇ كۈنلەردە، بۇ رۇبائىنى مەنمۇ پات - پات ئوقۇيدىغان بولۇپ قالدىم. نېمىشقا دەمسەن؟ بىزنىڭ بېشىمىزغىمۇ كۈتۈلمىگەن تەشۇىش بىلەن غەم چۈشتى، ئاداش!

دادامنىڭ شەيخ مۇرات ئىسىملىك بىر ئاكىسى بار ئىدى، تولىمۇ ئاقكۆڭۈل، دىلكەش، قىزىقچى ئادەم ئىدى، ناھايىتى ياخشى كۆرەتتىم. بۇ ئادەمنى قارا باسقاندەكلا تۇيۇقسىز پېشكەللىك باستى! مەن ساڭا ئەھۋالنى تەپسىلىي يازاي، شۇ باھاندە ئاچچىق يۇتقان ئىچىممۇ بوشاپ قالار. تاغام شەيخ مۇرات بىر كۈنى ئۆزىچە ماۋجۇشىغا قۇر سىزىپ كۆرۈپ (قۇر - ئەندازىلىقتىن ئاز - تولا خەۋىرى بار ئىدى)، بىر ئاغىنىسىگە مۇنداق دەپتۇ: ‹ تۈنۈگۈن بۇ ئادەمگە قۇر سالسام، قىرىئەۋىنىڭ يۇلتۇزى بىلەن ئوخشاش چۈشۈپ قالدى، بۇ كىشىمۇ ئۆلگۈچە تەختتىن چۈشمەي ئۆتىدىغان ئوخشايدۇ!› بۇ گەپنى ئاڭلىغان دوستى دەسلەپ ئېرەنشىمەپتۇ، كېيىن سىنىپىي كۆرەشنىڭ يېڭى - يېڭى يۈزلىنىشلىرى توغرىسىدىكى تەشۇىقات كۈچەيگەندە، ئۆزى بىلەن ئۆزى خۇدۇكسىرەپ، بۇ ئىش بىر كۈنى ئوتتۇرىغا

چىقىپ قالسا، مەنمۇ شېرىك بولۇپ قالماي، دەپ قورقۇپ تەشكىلگە ئېيتىپ قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تاغامنى تارتىپ چىقتى، يېزىمۇ يېزا سازايى قىلىپ، ئەگەر ماۋجۇشى تەختتىن چۈشكەن بولسا، سەن چىقماقچىمىدىڭ؟ قارا نىيىتىڭ نېمانداق يامان سېنىڭ؟ دەپ ئۇزمەي بىر ھەپتە كۈرەش قىلدى ۋە ئاخىرىدا يەتتە يىللىق قاماق جازاسى كېسىۋەتتى. بۇ ئىش بىلەن بىزمۇ گۇمانلىق ئائىلە بولۇپ قالدۇق. مەنىڭمۇ مەيلى، تاغامغا ئىچىم ئاغرىيدۇ، 70 ياشقا بېرىپ قالغان ئادەم، سالامەتلىكىمۇ ياخشى ئەمەس، ئۆيۈمدىن چاقچاققا قىلغان بىر ئىشنىڭ بۇنچىلىك ئېغىر دەردىسەر ئېلىپ كېلىشىنى كىم ئويلاپتۇ دەيسەن! بۇ ئىشتا ماڭا ھەممىدىن قاتتىق تەسىر قىلغىنى، بەزى ئادەملەرنىڭ كۈرەش يىغىنىدا، تاغامنىڭ ئون يىل بۇرۇنقى ئىشلىرىنى چىشلەپ تارتقانلىقى بولدى. تىۋۋا دېيمەن، ئۇ چاغدا تاغام قارىماققا، قىزىقچىلىق قىلغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، سەممىي ئىش قىلغان. ئۇ چاغدا، مەنمۇ كىچىك ئىدىم، ئۇ ئىش غۇۋۋا ئېسىمدە تۇرۇپتۇ: بىر كۈنى يېزىمىزدا ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىلدى. يىغىن باشقۇرغۇچى دوكلاتىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، تاغام ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھېلىقى چوڭ كادىردىن:

— ئوغلۇم، ئامېرىكا دېگەن خوشپەر قايسى تەرەپتە؟ — دەپ سورىدى.

— شىمال تەرەپتە، ھە... مانا بۇ تەرەپتە! — دېدى ھېلىقى كادىر قولى بىلەن كۈن پېتىش تەرەپنى كۆرسىتىپ.

تاغام شۇ تەرەپكە بىر ھازاغىچە غەزەپ بىلەن ھومىيىپ قارىدى. كېيىن بىردىنلا ئارقىغا ئۆرۈلۈپ، ئوغلى بىلەن كېلىنىنى چاقىردى:

— مېڭىڭلا! مانا بۇياققا مۇشت ئاتىمىز! — دېدى ئۇنلۇك ۋارقىراپ، — مۇشت ئاتىمىز!

تاغام ئوغلى بىلەن كېلىنىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، ئوڭ مۇشتىنى چىڭ تۈگۈپ، غەزەپ بىلەن ھاۋاغا قارىتىپ شىلتىدى ۋە چېكە تومۇرلىرىنى كۆپ-

تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

— ئات مۇشتىنى ، ئات ! ئات مۇشتىنى ، ئات ! — ئۇ بىر تەرەپتىن ۋاقىراپ ، بىر تەرەپتىن ، كۈن پېتىش تەرەپكە قاراپ سالماق بىلەن سىلجىدى ، ئوغلى بىلەن كېلىنىمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مۇشت ئېتىپ ئالغا سىلجىدى ...

شۇنىڭ بىلەن ئەتىسى پۈتۈن يېزىدا ، شەيخ مۇرات ئامبىرىكىنىڭ ئاغزى - بۇرنىنى قان قىلىۋەتتى ، دېگەن گەپلەر تارقالدى ...

تاغامنىڭ بۇ ساددا قىلىقى ئەينى ۋاقىتتا سەپەرۋەرلىك يىغىنىنىڭ كەيپىياتىنى جانلاندۇرۇپ ، ياخشى تەسىر قوزغىغانىدى . ئەمدى كېلىپ ، ئون يىل ئۆتكەندە ، بەزىلەر ئۇنى شاققىدە تەنقىدلەپ بولغاچ ، بۇ ئادەمنىڭ ئەسلى دىنلا نىيىتى يامان ، شۇ چاغدىكى جىددىي سەپەرۋەرلىك يىغىنىنىمۇ سازاڭغىنىڭ قىلىقىنى قىلىپ ، مەسخىرە قىلغان ، ۋەھاكازا دېيىشۋاتىدۇ ! ... شۇنىڭغا قارىغاندا ، بىزنىڭ جەمئىيەتتە بىر ئادەمنىڭ مۇدۇرمىگىنى ياخشىكەن ، ئەگەر مۇدۇرۇپلا كەتسە ، ئۇنى راست - يالغان توقۇلمىلارنىڭ ھەممىسى باسىدىكەن ! دوستۇم ، مەن بۇ ئىشتىن مۇھىم بىر ساۋاققا ئىگە بولدۇم : ئادەم ھەرقانداق ماكان ھەم زاماندا ، كۆڭلۈم ئاق ، كۆڭلۈم تۈز دەپ كۆڭلىدىكى ھەممىنى شالاقلىتىپ تۆكۈۋەرگۈلۈك ئەمەسكەن ! پىستە ۋە بادام مېغىزىنىڭ تاتلىق ھەم ئەتىۋارلىقى ئۇنىڭ بىر قەۋەت قاتتىق شاكالنىڭ ئىچىدە ساقلانغانلىقىدا ئوخشايدۇ . شۇنىڭغا قارىغاندا ، ئادەملەرمۇ ئۆز كۆڭلىدىكى ئوي - خىيال ، سىر - ئەسرارلىرىنى پۈختىراق ، پىنھانىراق ساقلىشى كېرەك ئىكەن ! ... شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنۇ رۇبائىسىنى خاتىرە دەپتىرىمنىڭ باش بېتىگە يېزىپ قويدۇم :

«ھەر سىرنى دىلىدا ساقلىسا دانا ،
ئۇ يوشۇرۇن بولسۇن مىسالى ئەنقا .
سەدەپنىڭ ئىچىدە قەترە دۇر بولۇر ،
سىر قىلىپ قەلبىدە يوشۇرغاچ دەريا ! »

دوستۇم، سىرتتا قاتتىق يامغۇر يېغىۋاتىدۇ، پىلانلاش دۈيىمىزنىڭ بۈگۈنكى ئىشى ئاقمىدى. تېخى بايىلا، مەن ئۆز قولۇم بىلەن ئاق قوناقتا پولو قىلىپ يەپ، ئاندىن دېرىزە ئالدىدىكى كاتىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ بۇ خەتنى يېزىۋاتىمەن. خىيالىمغا يەنە تاغام كىرىۋالدى، كۆڭلۈم يېرىم بولۇۋاتىدۇ، خەتنى داۋاملاشتۇرۇشقا ھەپىسلەم قالمىدى!...

دوستۇڭ تۇرغۇندىن دەپ بىلگەيسەن.

1962 ـ يىل 13 ـ سېنتەبىر، جىگدەئېرىق.»

7

ھاۋاز بەختى كۆپ ۋاقىتلاردا، ئۆز كېيىگە كۈلكە بىلەن پائوزا بېرىشكە ئامراق ئىدى، شۇڭا ھەر بىر گېپىنى قىلىپ بولۇپ، قاملاشمىسىمۇ ھاھالاپ كۈلۈپ، قوياتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ بۇنداق ھاماقەتلەرچە كۈلكىسى نېمە ئۈچۈندۇر ياقۇپ كېرىمنىڭ چىشىغا تېگىپ، كۆڭلىنى غەش قىلىپ قويدى.

— بىز ئۇنى ئۆزۈن كۈتتۇق، ھوشىنى تاپار دەپ ئويلىدۇق. لېكىن، قوۋۇ تۈلكە ئاخىر بورنىدىن ئىلىندى. مانا بۇ — سىنىپىي كۈرەشنىڭ بىزنىڭ ئىرادىمىزگە باغلىق بولمىغان مۇقەررەر قانۇنىيىتى! ھا ـ ھا ـ ھا...

ئۇ سەلىم ئەپەندى توغرىسىدا سۆزلەۋاتاتتى. يىغىندا بار ـ يوق بەش ئادەم — فاكۇلتېت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئەتلىرى بار ئىدى.

ئۇ بۈگۈن ناھايىتى خۇشال ھەم كۆرەڭ ئىدى. شۇڭا كۈلگەندە، ئۇزىنى تۇختىتالماي ھەۋەس ھەم تەمەننا بىلەن قىقىرلاپ كۈلەتتى. بۇنداق چاغدا ئۇنىڭ ئۇچەي ـ باغرىمۇ تارتىشىپ كېتىۋاتقاندەك، يۈزلىرى قورۇلۇپ كېتەتتى.

— مېنىڭ پىكرىم شۇ، — دېدى ئۇ ئۆزۈندىن ئۆزاق نۇتقىدىن كەمدى

خۇلاسە چىقارغاندەك، — بىز تەشەببۇسكارلىق بىلەن دەرھال ئۇنى دەرستىن توختىتىشىمىز كېرەك!

بۇ گەپ يەنە ياقۇپ كېرىمىگە ياقمىدى، ئۇ پىكرىنى ئەگىتىپ ئولتۇرماي ئۇچۇقلا ئېيتتى:

— سەلىم ئەپەندىنىڭ ئىشىنى مەكتەپ ئۆزى تۇتۇۋاتىدۇ، ئۇ يەردىن بىرەر خەۋەر بولماي تۇرۇپ، بىز ئۇنى دەرستىن توختاتساق، تەشكىلىي پرىنسىپقا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. مەكتەپنىڭ قارارىنى كۈتۈشىمىز كېرەك!

— ئەمدى بولار ياقۇپ مۇدىر! — دېدى ھاۋاز بەختى ئاۋازىنى سوزۇپ، — ھېلىمۇ ئۇنى شۇنچە قوغدىدىڭىز، قوۋۇرغىلىرىڭىز ئېگىلىپ كەتكۈچە يۆلىدىڭىز، لېكىن ئۇ سىزگە بىر مىنۇتمۇ تىنىك تۇرۇپ بەرمىدى، ئاخىر كېلىپ، سىبىق پاتقاقتا يىقىلدى. ئەمدى يەنە قوغدايمەن، يۆلەيمەن دېمىڭىز، ئۆزىڭىزنى پۇتۇنلەي بۇلغاپ قويىسىز! بۇنداق قىلىش خۇددى شامال چىققاندا، چىراغ كۆتۈرۈپ تالاغا چىققاندەك، ئەخمەقلىق بولىدۇ. ئەگەر بىز يەنە مەكتەپنىڭ قارارىنى كۈتۈپ ياتساق، ئۇ چاغدا بەكمۇ پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىمىز، يامانغا يانتاياق بولغان بولىمىز!

— بۇ ئويىنىشىدىغان ئىش ئەمەس، ھاۋاز بەختى! — دېدى ياقۇپ كېرىمىمۇ قىزىشىپ، — بۇ بىر زىيالىينىڭ سىياسىي ھاياتى، تەقدىرى مەسىلىسى! سەۋرچانلىق بىلەن مەكتەپنىڭ قارارىنى كۈتمىسەك بولمايدۇ. ئۇنىڭغىچە سەلىم ئەپەندى دەرسنى ئۆتۈۋېرىدۇ. سىزنىڭ بىر ئەيىبىڭىز كۆزگە ئىشەنمەي، قۇلاققا ئىشىنىش! مېنىڭچە، كۆزگە ئىشىنىڭ، ئۇ سىزنى بىر تەرەپلىمىلىكتىن، ئوقۇشماسلىقتىن، نىزادىن ساقلايدۇ!

— شۇنداقمۇ ؟! — ھاۋاز بەختى قوپاللىق بىلەن دىمىغىنى قاقتى، — سىزدە تېخى ئۇ كىشى توغرىسىدا خېلى شېرىن خام خىياللار بار ئىكەن-ھە ؟! بىلىپ قويۇڭ ياقۇپ مۇدىر، ئۇ ھازىر تەشكىلنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن، ئاممىنىڭ قارغىشىنى ئالغان ئادەم؛ ئېيتىشلارغا قارىغاندا، خۇدانىڭ ئازابىدىن تۆۋە-ئىستىقبار بىلەن قۇتۇلۇشقا بولارمىش. لېكىن تەشكىلنىڭ، ئاممىنىڭ

غەزىپىگە ئۇچرىغان ئادەم ھەرقانداق قىلىپمۇ قۇتۇلالمايدۇ! ھازىر سىزدە بۇر-ژۇئازىيىنىڭ ھۇجۇمىغا قارشى ئەقتىدار بارغانسېرى كېمىيىپ كېتىۋاتىدۇ، بۇ بەكمۇ خەتەرلىك! مەن بىزدىكى ئىدىيىۋى تومۇرلار بىر قېلىپقا چۈشكىنى ياخشى، دەپ ئويلايمەن!

بۇ سۆزلەردىن ياقۇپ كېرىمنىڭ دىلى پۇچۇلدى، كۆرەڭلىك، مەمەدانلىق بىلەن ئېيتىلىۋاتقان بۇ سۆزلەردە، ئاچچىق تەنىدىن باشقا، مەس-خىرە ھەم تەنبىھمۇ بار ئىدى.

شۇ كۈنلەردە، ھاۋاز بەختى ياقۇپ كېرىمنى ئانچە كۆزگە ئىلمايدىغان، ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن ئۆزىچە زىغىرىق چىقىرىدىغان بولۇپ قالغا-نىدى. چۈنكى ئۇ ئۆزىنى ئاللىقاچان ياقۇپ كېرىمى ئولتۇرۇۋاتقان ئاشۇ بولغار تاشلىق ئايلانما ئورۇندۇقنىڭ ئىگىسى، دەپ ھېس قىلاتتى، بۇنداق بىشارەت ئۇنىڭغا خېلى مۇھىم يەرلەردىن بېرىلگەن، ئۇ ئۆزىمۇ «ئەمدىكى نۆۋەت جەز-مەن مېنىڭكى» دەپ ئىشەنگەنىدى. بۇنداق ئادەملەر بىرەر مەنپەئەتنىڭ، تۇغرىراقى، بىرەر ئەمەلنىڭ، شان - شۆھرەتنىڭ شەپىسىنى سەزگەن ھامان، خۇددىنى يوقىتىپ، ئۆزىنى يەردە ئەمەس، ئەرشتە ھېس قىلىدۇ، كىشىلەرگە ئۆزىنى ئەقىللىك، بىلىمدان، سالاپەتلىك قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ئاغزى بېسىلماي ۋالاقشىيدۇ، كۆڭلىدىكى ھارام نىيەتلىرىنى جېنىنىڭ بارىچە يوشۇرۇپ، ئۆزىنى خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر قىلىپ پەدازلايدۇ! لېكىن بۇنداق ساختىلىق ھامان سەممىي، ھالال نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ ئۆتكۈر كۆزىدىن بەرىبىر قۇتۇلۇپ قالالمايدۇ. ئۇ خۇددى قارغا كۆمۈلگەن جەسەت-تەك، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاشكارىلىنىپ قالىدۇ!...

يىغىن ئۇزاق داۋام قىلمىدى، ھاۋاز بەختىنىڭ پىكرى يېرىم يولدا قالدى، ھېچكىم ئۇ تۇغرىدا قايتا ئېغىز ئاچمىدى، يىغىننىڭ كېيىنكى مۇزاكىرە تېمىسى فاكۇلتېتنىڭ ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئىشلىرى توغرىسىدا بولۇپ كەتتى.

شۇ يىغىندىن ئىككى كۈن كېيىن، سەلىم ئەپەندى تۇيۇقسىز تەش-كىلات بۆلۈمىگە چاقىرتىلدى، مانا شۇ چاقىرىق بىلەن تەڭ شەۋكەتنىڭ

چۈشى رېئاللىققا ئايلاندى، سەلىم ئەپەندى كۈتۈلمىگەن مۈشكۈلات ئىچىدە قالدى ...

تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ ۋاڭ فامىلىلىك باشلىقى سېمىز، ئېگىز بوي، قاشلىرى شالاڭ، قىسىق كۆزلىرى سۇرلۇك، سوغ نەپەس ئادەم ئىدى. ئۇ خاس ئىشخانىسىدا سەلىم ئەپەندىنى ئولتۇرۇشقىمۇ تەكلىپ قىلمىدى. بەلكى بېگىز قولى بىلەن سافانىڭ يېنىدىكى قاتتىق ئورۇندۇقنى كۆرسىتىپ: «سىز-نىڭ جايىڭ شۇ» دېگەندەك، قوپال بىر ئىشارەتنى قىلدى. سەلىم ئەپەندى ئورۇندۇقنى ئالدىغىراق تارتتى، ئاچچىق بىلەن كۈچەپ تارتىلغان ئورۇندۇق-نىڭ پۇتىدىن «غارت» قىلغان يېقىمسىز بىر ئاۋاز چىقىپ كەتتى. ۋاڭ باشلىقنىڭ چىشى قېرىشقاندەك چىرايى پۈرۈشۈپ كەتتى ...

دەسلەپكى سۆھبەت قىسقا - قىسقا سوئال - جاۋابلار بىلەنلا بولدى:

— سىزنى چاقىرتقانلىقىمىزنىڭ سەۋەبىنى بىلەمسىز؟

— ياق.

— نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىكىڭىزنىچۇ؟

— گۇناھ؟ ياق، ھېچقانداق گۇناھ ئۆتكۈزمىدىم ...

— راستمۇ؟

— راست.

ۋاڭ باشلىق ئورنىدىن تۇردى، ئىشخانىدا ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى، ھەر بىر قېتىم سەلىم ئەپەندىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، ئۇنىڭغا سۇرلۇك كۆزلىرىنى تىكىپ، سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ قويدى.

— بەزىلەر سىزنى جاھىل، ھىيلىگەر دېسە، ئۇنچىلىك ئەمەستۇ، دەپ-تىكەنمەن، — دېدى ۋاڭ باشلىق سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە توختاپ، — سىز راستتىنلا گىرانت كاللىسى بىلەن ئۇ دۇنياغا كېتىدىغان جاھىللاردىن ئوخشايسىز! ئەمىسە، ئوچۇقراق ئېيتاي، بادامگۈل دېگەن قىزنى تونۇمسىز؟

— تونۇيمەن، — دېدى سەلىم ئەپەندى تاسادىپىي بۇ ئىسمىنىڭ ئوت-

تۇرىغا چىقىپ قالغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ، ــ ئۇ مېنىڭ ئوقۇغۇچۇم، ئۇنىڭغا بىرەر ئىش بوپتۇما؟

ــ مەندىن سورايسەنغۇ، خۇپسەنلىك قىلما! ــ ۋاڭ باشلىقنىڭ بىردىنلا ئەلپازى بۇزۇلدى، كۆزلىرى قىسىلىپ، كوسا يۈزى سەت ئۆگدى، ئەمدى ئۇ «سەنلەپ» سوراق قىلىشقا باشلىدى، ــ بىر ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆز ئوقۇغۇچىسىغا يامان نىيەتتە بولۇشىنىڭ قانداق ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ سەن ھازىر قانۇنىي جازاغا تارتىلىش ئالدىدا تۇرىسەن. ئەگەر ياۋاشلىق بىلەن ئىقرار قىلىپ، گۇناھىڭغا توۋا قىلساڭ، كەڭچىلىككە ئېرىشىشىڭ مۇمكىن، بولمىسا ئۆز پۇتۇڭغا ئۆزۈڭ پالتا چاپىسەن!

سەلىم ئەپەندى تەئەججۇپ ئىلكىدە تۇرۇپ قالدى، كۆزلىرىدىن، چىرايىدىن بىر ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلمەي گاڭگىراپ قالغان ئادەمنىڭ ھاڭۋاقتىلىقىغا ئوخشاش بىر خىل ئېسەنكىرەش بىلەن ھەيرانلىق چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ھەتتا ۋاڭ باشلىقنىڭ ئۆزىنى بۇ يەرگە خاتا چاقىرىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. شۇڭا ئۇنى، تۇرۇپلا، بىر خىل خورلۇق، كەمسىتىلىش ئازابى قىيناشقا باشلىدى، ئۇ ھەرقانداق نەرسىگە چىدىسىمۇ، لېكىن ئىنسانلىق غۇرۇرىنىڭ ئاياغ ئاستى قىلىنىشىغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايتتى.

ــ ۋاڭ بۇجاڭ، ماڭا ئۇنچىۋالا ھۆركىرىمەڭ! ــ دېدى ئۇ ئاخىر ئۆزىنى تۇتالماي، ــ ئاز سانلىق مىللەت ئادىمى بولغانلىقىم ئۈچۈن، قانداق قىلسام شۇنداق بولىدۇ، دەپ ئويلىماڭ! سىزنىڭ سەككىز قىرلىق شەپكىڭىز بىلەن مېنىڭ بادام دوپپام ئوخشاش، پارتىيىنىڭ قايسى بىر نىزامىدا مىللەت-پىللەت دېگەن گەپ بار ئىكەن؟! ئىككىمىز ئوخشاشلا كوممۇنىست! پارتىيە ئالدىدىكى بۇرچ-مەسئۇلىيىتىمىز ئوخشاش!...

ــ نېمە؟! بۇ گەپلەر قانداق ئاغزىڭغا پېتىۋاتىدۇ؟! ــ دېدى ۋاڭ باشلىق تېخىمۇ جۇدۇنى ئۆرلەپ، ــ سەن بىلەن مەن ئوخشاشما؟! بىلىپ قوي، سەن ھازىر گۇناھكارلا ئەمەس، بەلكى جىنايەتكار! بىرىنچىدىن، سەن

ئۆز ئوقۇغۇچۇڭغا چېقىلىپ، ئۇنى ھامىلدار قىلىپ قويدۇڭ! ئىككىنچىدىن، دەرس مۇنبىرىدىن پايدىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنى زەھەرلىدىڭ، ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش يولىغا باشلىدىڭ! بۇنىڭ پولاتتەك پاكىتلىرى مانا. سەن ئۇنىڭدىن تانالمايسەن، ئاغدۇرۇۋېتەلمەيسەن!

ۋاڭ باشلىق تارتمىدىن بىر تۇتام ماتېرىيالنى ئېلىپ، شىرە ئۈستىگە پاققىدە تاشلىدى.

— تۆھمەت، پۈتۈنلەي تۆھمەت! — دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى سەلىم ئەپەندى، — بىرسى ماڭا زىيانكەشلىك قىپتۇ، مەن ئۇنىڭ بىلەن ھېسابلىشىمەن، ھېسابلىشىمەن!...

— سەن ئەمدى ھېسابلىشىپ بولدۇڭ! — دېدى ۋاڭ باشلىق گەپنى چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن چىقىرىپ، — ھېسابلىشىش نۆۋىتى ئەمدى بىزگە كەلدى! سەن ھوشۇڭنى يىغىپ، ئەتىگىچە پۈتۈن مەسىلەڭنى يېزىپ تاپشۇر، ئەتىدىن قالماي، مۇشۇ پاكىتلار بويىچە ئۈستۈڭدىن ھۆكۈمنى چىقىرىۋېرىمىز، گۇناھىڭ تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ، خالاس!

سەلىم ئەپەندى ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىككە ماڭدى، ئۆزى تۇرغان يەر بىلەن ئىشىك ئارىلىقىدىكى بىرنەچچە قەدەم يەر گويا ئۇنىڭغا جەننەت بىلەن دوزاخنىڭ ئارىلىقىدەك، ئۇزاق ھەم سىرلىق تۇيۇلۇپ كەتتى. دەسسەپ كېتىۋاتقان يەرمۇ گويا سىلكىنىپ، يېرىلىپ، ئۇنى تۇۋۈي يوق قاراڭغۇ بىر ھاڭغا سۆرەپ كېتىۋاتقاندەك مۇدھىش بىلىندى...

ۋاڭ باشلىق ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قىسىق كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، بىر خىل ئۆچمەنلىك ھەم بىزارى نەزەر بىلەن قاراپ قالدى. سەلىم ئەپەندىنىڭ ئۆز غورۇرىنى قوغداپ ئېيتقان بايىقى ۋىجدانىي سۆزلىرى ئۇنى سەگەكلەشتۈرۈپ قويغانىدى...

8

كېيىنكى ئىشلار بادامگۈلنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن پۈتۈنلەي ھالقىپ كەتتى.

سەلىم ئەپەندىگە چارە كۆرۈلدى، كۆرۈلگەندىمۇ، پۈتۈن مەكتەپنى زىلزىلىگە سالغۇدەك، پۈتۈن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈرىكىنى تىترەتكۈدەك دەرىجىدە ئېغىر چارە كۆرۈلدى. مەكتەپ بويىچە ئېچىلغان چوڭ يىغىندا، ئۇنىڭ پارتىيىدىن قوغلانغانلىقى، ئوقۇتقۇچىلىق سالاھىيىتىنىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىقى جاكارلاندى. بىرنەچچە كۈندىن بېرى، ئۇ تازىلىق ئىشچىلىرى بىلەن بىللە ئوقۇتۇش بىناسىدا زېرىنكە ئۆتۈك كىيىپ، ئاغزىغا ماسكا تارتىپ ئىشلەۋاتاتتى!

چوڭ يىغىن ئېچىلغان كۈنى بادامگۈل ھوشىدىن كېتىشكە تاس قالدى. ئۇ خۇددى بېشى ئىككى پارچە بولۇپ چاچراپ كېتىدىغاندەك، قوللىرى بىلەن بېشىنى چىڭ قىسىپ تۇرۇپ يىغلاپ كەتتى. يىغلىغاندىمۇ، قاتتىق دەرد ئىچىدە سىلكىنىپ، گويا زۇلمەتلىك قاراڭغۇ ھاڭغا پېتىپ كېتىۋاتقاندەك پۈكلىنىپ كەتتى.

شۇ كۈنىلا ئۇنىڭ ھەققىدىكى غەيۋەت-شىكايەتلەر زەھەرلىك يىلاندەك ۋىشىلداپ، تەرەپ-تەرەپتە بېشىنى كۆتۈردى. ئۇ، ياتاقتىن چىقالماي، قايغۇ-ئەلەم ئىچىدە يېتىپ قالدى. ئۇ سەلىم ئەپەندىگە ئىچ ئاغرىتتى، قىلغان ئىشىدىن پۇشايمان يېدى، ئۆزىنىڭ ئالدانغان، قىلتاققا چۈشكەنلىكىنى ھېس قىلدى، لېكىن ۋاقىت ئۆتكەنىدى، قىلغان گېپىدىن يېنىۋېلىشقا بولمايتتى، مانا شۇ پۇشايمان، نومۇس، ئۆكۈنۈش دېۋىسى ئۇنى كۈندىن-كۈنگە ھالىدىن كەتكۈزۈپ، چىدىغۇسىز ۋىجدان ئازابىغا سېلىۋاتاتتى. بۇ قاتمۇقات دەرد-ئەلەم ئۇنىڭ مەسۇم يۈرىكىنى خۇددى ئاتقان پاختىدەك

تىتتۈەتتى.

بۇگۈن چۈشتىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانىغا سەۋزە، ياڭيۇ قازغىلى چىقىپ كەتتى. زايىت «باش ياچېيكىدا يىغىنىم بار» دېگەن يالغان سەۋەب بىلەن ئەمگەككە چىقماي، بادامگۈلنى يوقلاپ قىزلار ياتىقىغا كەلدى ۋە ئىشىكتىن كىرىپلا يالغان ھېجىيىپ ئۆزرە ئېيتتى:

— كەچۈرۈڭ ئامىرىقىم، ئىككى كۈندىن بېرى ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، يېنىڭىزغا كېلەلمىدىم، بەكمۇ سېغىندىم، ئەۋالىڭىز قانداقراق؟

ئەرلەر قاچانكى مۇھەببىتى سۇسلاشسا، شۇ چاغدا ھىيلە - مىكىر ۋە يالغانچىلىقا قاراپ ماڭىدۇ. بۇ خۇددى ئايالالار يۈز - كۆزىدىكى قېرىلىق ئالامەتلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن، ئۇيا - ئەڭلىكنى بولۇشىغا سۈركىگەنگە ئوخشاش ئىش!

زايىت شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلگە نىسبەتەن ئاشۇنداق بولۇپ قالغانىدى. كۆلكىسى ئىچىدە مۇغەمبەرلىك، يۇرەك سۆزلىرى ئىچىدە يالغانچىلىق بار ئىدى!...

بادامگۈل مىدىرلاپمۇ قويمىدى، نۇرسىز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككىنىچە، مۇشۇكتەك تۈگۈلۈپ يېتىۋەردى. تولا يىغلاۋەرگەچكە، قاپاقلىرى ئىششىپ، يۈزىمۇ تاتىرىپ قالغانىدى.

— نېمە بولدى، بادامگۈل؟ — دېدى زايىت ئۇنىڭ ئېرەنسىزلىكى ھار كەلگەندەك ئاچچىق ئارىلاش تەلەپپۇزدا، — ئەمدى ماڭا گەپ قىلىشتىنمۇ ئېرىنىدىغان بولۇپ قالدىڭىزمۇ؟!

— نېمە دەيتتىم، قىلىدىغان گەپلەرنى قىلىپ بوپتۇق، — دېدى بادامگۈل دوق قىلغاندەك سوغۇق تېگىپ، — ئەمدى ھازىر مۇشۇككە ئوخشاش، چاشقانغا قىيىن بولۇۋاتىدۇ!

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ كىمگە ئوخشاش، كىمگە قىيىن بولۇۋېتىپتۇ؟

— ئۆزىڭىز بىلەرسىز!

— مەن نېمىنى بىلىدىكەنمەن؟ ئەجەب سىز ئۆزىڭىزنى باشقىلاردىن

ئەقىللىك، ئەتىۋار چاغلايدىغان بولۇپ كېتىپسىزا ؟!

— نېمە !؟ سىز مېنى يېڭىباشتىن ئەتىۋار قىلىشقا ئۈندەۋاتامسىز ؟ بۇنىڭغا ھېچكىم قەلەم ھەققى بەرمەيدۇ، جۇمۇ ! ...

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنى ئۆزىدىن قانداق بەزدۈرۈشنىڭ ئامالىنى ئىزدەپ يۈرگەن زايىت ئۈچۈن، بۇ گەپ ياخشى بىر ساپاق بولدى، شۇڭا ئۇ، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي چىڭ ئېسىلدى :

— سىز ئادەمگە ئەجەب قاتتىق تېگىدىغان بولۇپ كەتتىڭىزا !؟ بىلىپ قويۇڭ، ئەر كىشىنىڭ كۆڭلى نازۇك، ئەۋرىشىم يىپقا ئوخشايدۇ، سەللا قاتتىق تەگسە ئۈزۈلۈپ كېتىدۇ، جۇمۇ !

— مۇنداق دەڭ ! خوتۇن كىشىنىڭ كۆڭلى ھەرقانچە قاتتىق تەگسىمۇ ئۈزۈلمەيدىغان قوپال ئارغامچا ئىكەندە ! — دېدى بادامگۈل زايىتقا سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ، — ئەمدى بىلدىم، سىز ئەزەلدىن باشقىلارنى چۈكۈرۈش ھېسابىغا ئۆزىڭىزنى كۆتۈرىدىغان، باشقىلارنىڭ يىغىسى ھېسابىغا ئۆزىڭىزنى كۈلدۈرىدىغان ئادەم ئىكەنسىز ! ...

— نېمە، نېمە دېدىڭىز ؟! — زايىت ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — بۇ گەپلىرىڭىز ئۈچۈن چىدىغۇسىز دەرد تارتىسىز، جۇمۇ بادامگۈل !

— ھەرقانچە تارتسام يەنە شۇنچىلىك تارتارمەن ! ...

— قېنى كۆرەرمىز ! ...

زايىت ياتاقتىن قېيدىغاندەك چالۋاقاپ چىقىپ كەتتى.

× × ×

كۆپ قىزلار سىرتقى قىياپەتنىڭ يوشۇرۇن بىشارەتلىرىگە ئىشىنىپ، ئادەمنىڭ يۈرىكىمۇ سىرتقى كۆرۈنۈشكە ئوخشاشلا گۈزەل بولىدۇ، دەپ ئويلايدۇ، ئەمەلىيەتتە، بۇ ئۇلارنىڭ ساددا، گۆدەكلىكى، شۇنداقلا، يامان

ئادەملەرنىڭ قىلتىقىغا چۈشۈپ كېتىشتىكى پىسخىك ئاجىزلىقى !

بادامگۈل مانا شۇنداق بولدى ، ئۇ بۇنى كېيىنرەك ھېس قىلدى ، ھېس قىلغاندا بولسا ، ئۆز تەقدىرىنى ، ئىستىقبالىنى ئاللىقاچان قارام ۋە ساختا بىر يۈرەكنىڭ ئىلكىگە ئۆتكۈزۈپ بولغانىدى .

زايىت ئۇنى تاشلىۋەتتى ، خۇددى ئىشلىتىپ بولغان كونا ، كېرەكسىز بىر بۇيۇمنى تاشلىۋەتكەندەكلا ، شۇنداق ئوگاي ھەم ئوچۇق - ئاشكارا تاشلىۋەتتى . ھەتتا ئۇ بەزى ئاغىنىلىرىگە قىلچە ھېيىقماستىن :

— قارىگلار ، تاللىۋالغىنىم ئاشۇنداق تام پوتلىسىدەك بىر قىز ئىكەن ئەمەسمۇ ! — دەپ يۈردى .

بۇ ئىشتا ، يەنىلا بادامگۈلنىڭ يېقىن سىردىشى غۇنچە قىز ئوتتۇرىغا چىقتى ، ئۇ زايىت بىلەن خېلى قاتتىق زوكۇنلاشتى ، ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى بىچارە ھالىتىنى ، بادامگۈلنىڭ مۇھەببىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ، يىلىنىپ - يالۋۇرغانلىقلىرىنى ئەسلىتىپ ، ئۇنىڭ ۋاپاغا جاپا قىلماسلىقىنى ئۆتۈندى . لېكىن ، زايىت قارا نىيەتلىك بىلەن غۇنچە قىزغا مۇنداق دېدى :

— ئەر - ئايال ئىككى جىنس مەڭگۈ پەرقلىق ئىككى دۇنيا ، قىزچاق ! شۇڭا ، ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى قىل سىغمىغۇدەك دەرىجىدە ھېمىرلاش بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ، قوشۇلۇش ۋە ئايرىلىش تەبىئىي ئەھۋال ! سىلەر قىزلار مۇنداق بىر شېئىرنى ئاڭلىمىغانمۇ ؟

«ئاجايىپ گۈزەل سۆيگۈ - مۇھەببەت ،
ئەمما ئۇ بەئەينى بىر ئېسىل تائام .
تۈنجى يالقۇنى پەيسەيگەن مەھەل ،
كىشىدە قالدۇ تېتىقسىز بەتتام !»

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان غۇنچە قىز خۇددى يىرگىنچلىك ، ئىپلاس بىر

نەرسىگە يولۇقۇپ قالغاندەك، تېنى شۈركىنىپ، بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ كەتتى.

— بىلىپ قويۇڭ زايىت! — دېدى ئۇ ئەلەمدىن يىغلاپ سېلىشقا تاس قېلىپ، — سىزگە ئوخشاش ھەردەم خىيال بىلەن ئىش قىلىدىغان قارا كۆ-
ڭۈل، ناپاك ئادەملەرنى تۇرمۇش جازالىماي قويمايدۇ! ...

لېكىن بۇ گەپلەر زايىتنىڭ قېتىغىمۇ كىرىپ چىقمىدى، ئۇ ھازىر ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايتتى، قىلغان ئىشىنىڭ ھەممىسىنى توغرا، ھەق-
لىق، دەپ ھېسابلايتتى. دېمىسىمۇ، زايىتتەك ئامتى ئوڭدىن كېلىپ، بەختى ئالدىدا يورغىلاپ يۈرگەن بۇنداق تەلەيلىك ئادەملەر بادامگۈلدەك چىنىسى چې-
قىلىپ، سۆلى قاچقان قىزلارنى تاشلىۋېتىپ، ئۇنىڭدىنمۇ ياش ۋە گۈزەل بىرسىنى تېپىلىۋېلىشنى ھاياتنىڭ ئۆزلىرىگە بەرگەن ھوقۇقى، تۇرمۇشنىڭ نېسىۋىسى، دەپ چۈشىنەتتى. بۇنداق ئىشلار ئۇلار ئۈچۈن، خۇددى ماتېماتىكىدىكى قوشۇش ئەمىلى بىلەن ئەدەبىياتتىكى قوشاق توقۇشتەكلا ئاد-
دىي ۋە ئوڭاي ئىش ئىدى...

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنىڭ ھەممە نەرسىگە ئالاق - جالاق قارايدىغان بولۇپ قالغان ئۇركۈگەك كۆزلىرى تېخىمۇ چەكچىيىپ، قارچۇقلىرى ئۈستىگە تارتىشقاندەك يوغىناپ كەتتى. ئۇ دىلخەستە بولۇپ، نادامەت بىلەن ئويلايتتى: «مەن نېمىشقا بۇ ناپاك، يۈزسىز ئادەمگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭ ياغلىما گەپلىرىگە دەۋم چۈشتۈم!؟ ھەممە گۇناھ ئۆزۈمدە! ئۆزۈمنىڭ ئىرادىسىز، ئا-
جىزلىقىمدا! ...»

ھەي! ... ئادەم بالىسىنىڭ بېشىغا مۇنداق دەرد - ئەلەم كەلمىسۇن! دەرد - ئەلەم ئادەم تۇگۇل، ھايۋانىنىمۇ بۇكۇرتۇۋېتىدىكەن! ...

بادامگۈل ئۈستى - ئۈستىلەپ كەلگەن بۇ دەرد - ئەلەم دەستىدىن بىر-
نەچچە كۈن ئىچىدىلا، خۇددى ئۈششۈك تەگكەن نالە گۈلىدەك سارغىيىپ، سولىشىپ كەتكەنىدى...

9

ئاقنىياز قوللىرىنى ئارقىغا تۇتۇپ، ئادەمنى تىت - تىت قىلغۇچى بىر خىل چىگىش خىياللار ئىلكىدە بېشى قايغان تەرەپكە ماگماقتا. تەبىئەتنىڭ رەسسام قولىدا ياسالغاندەك، ئالامەت مەنزىرىلىرى ئۇنىڭ زوق - مەيلىنى تارتالمىدى، ئۇدۇل تەرەپتىن سوققان ئىللىق نەم شامال ئۇنىڭ يۇمشاق، شالاڭ چاچلىرىنى يەلپۈپ، يۈزلىرىنى سىپاپ، كىرپىكلىرىنى سۆيۈپ ئۆينىسىمۇ ئۇنىڭغا راھەت، ھۇزۇر بېغىشلىيالمىدى، چۈنكى شۇ تاپتا، ئۇنىڭ كۆڭلى پەرىشان، دىلى غەمكىن، قورسىقى ئاچ ئىدى. ھۆرمەتلىك ئوقۇتقۇچىسى سەلىم ئەپەندىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېچىنىشلىق تەقدىر ئۇنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىپ، يۈرەك - باغرىنى خۇددى ئاغزى دۇملەنگەن تونۇرنىڭ ئىچىدىكى چوغ - قوقاستەك ئۆرتەيتتى. لېكىن شۇ تاپتا، يەنە بىر دەرد — خۇددى قۇرت - قوڭغۇزدەك سوغۇق، يىرىك، يېقىمسىز پۈت - قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ مېڭىسىنى، ئاشقازىنىنى، ئۇچەي - قېرىنلىرىنى غاجاپ، تاتىلاپ ھالىدىن كەتكۈزۈۋاتقان ئاچلىق دەردى ھەممىدىن ئۈستۈن، ھەممىدىن ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇۋاتاتتى. نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇ بۈگۈن زادىلا چىدىيالماي قالدى، بەلكىم ئۇنىڭغا چۈشتە ئىچكەن ھېلىقى كىچىككىنە «شايى پەتتا» سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن. ئەسلىدە، ئاقنىياز ئۇنچە نەپسى يامان، ناشۈكۈرلەردىن ئەمەس ئىدى، ھەرقانچە قىينالسىمۇ لىۋىنى چىشلەپ، شەيتىنىغا ھاي بېرىپ، ئاچلىق ئازابىنى يېڭەلەيتتى. لېكىن بۈگۈن زادى بولالماي قالدى، ئەگەر ئۇ، چۈشتىكى ئۆزىگە تېگىشلىك تاماقنىڭ ھەممىسىنى يېيەلىگەن بولسا، ھەرگىز بۇنداق بولۇپ كەتمەيتتى. ئەمما، تاماقنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىدى، ئۇ، قولىدىكى بىر قاچا «شايى پەتتا» نىڭ يېرىمىنى ئىچىپ بولغاندا، خۇددى بىر نەرسىنى ئىزدىگەندەك، قوشۇقنى شۇنداق بىر مالتىلىۋىدى، قوشۇققا غەلىتە بىر نەرسە ئىلىنىشىپ چىقتى. ئۇ دەرھال يېنى-

ىدىكى سەلەينى نۇقۇپ كۆرسەتتى، سەلەي بىر قاراپلا كۈلدى:

— ئاداش، تەلىيىڭ بار ئىكەن، پۈتۈن قازاندىكى «شايى پەتتا» نىڭ زوئولوگىيە قىسمى ساڭا چىقىپتۇ. ھۇزۇرلىنىپ چايناۋەر!

— نېمە دەيسەن ھەي، بۇنى سەن قۇرت دېمەكچىمۇ؟

— شۇنداق بولمايچۇ، سەي-كۆكتات بىلەن بىللە قازانغا چۈشكەن ئامىيوبا، سىدوزالاردەك قۇرتلار بولمامدۇ! كۆزۈڭنى يۇمۇپ يەۋەر، گۆشمۇ گۆش، قوچقاچمۇ گۆش دېگەن شۇ!...

شۇ گەپ بىلەن ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى شەكلىنىپ، ئىچى ئېلىشقاندەك بولدى. ئاستا تاماقخانىدىن چىقىپ، يېرىم قاچا «شايى پەتتا» نى دەرەخنىڭ تۈۋىگە تۆكۈۋەتتى. ئەمدى ئۇ چۈشتىكى ئاشۇ يېرىم قورساقلىقنىڭ دەردىنى تارتىۋاتاتتى...

ئاقنىياز دەرەخلىك يوللارنى ئارىلاپ، بىلىپ-بىلمەي مەكتەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانى تەرەپكە قاراپ ماڭدى. كۆڭلىدە، ياڭيۇ، قىزىلچا، سەۋزىلىرى قېزىۋېلىنغان ئېتىزلىقلاردىن بىرەر-ئىككى باش نەرسە تېپىپ يېيىش ئارقىلىق، جاننى قاخشىتىۋاتقان ئاچلىق ئازابىنى بېسىش ئۈمىدى بار ئىدى. مانا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يالىڭاچلىنىپ، كۈز ئاپتىپىغا بەھۇزۇر قاخلىنىپ ياتقان قارا چىلان تۇپراقلىق كەڭ ئېتىزلىقلار قۇچاق ئاچتى. ئېتىزلار تاپ-تاقىر ئىدى، بىرەر تۈپ تىك تۇرغان گۈل-گىياھ، ئوت-چۆپلەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاقنىياز ئېتىزلىقنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنى ئارىلاپ، پۇتى بىلەن يۇمشاق توپىلارنى تۇرتۇپ قاراپ باقتى، بىرەر باش سەۋزە، قىزىلچا تۇگۇل، ئۇلارنىڭ سولاشقان يوپۇرماقلىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاقنىياز تۇكۇرۇكىنى يۇتقۇنۇپ، گېزەرگەن لەۋلىرىنى يالاپ، دەسلەپ چېكى يوق كۆك ئاسمانغا، كېيىن قارىيىپ كۆرۈنگەن يىراقتىكى دەرەخلىكلەرگە ھالسىزلانغان ھالدا خاموش تىكىلدى. شۇ چاغدا، ئۇنىڭ كۆزىگە ئۆزىدىن 50-60 قەدەم يىراقلىقتىكى ئېتىزلىقتا تىمسىقلاپ يۈرگەن بىر تاغىل كالا كۆرۈندى. كالا خۇددى بىر نەرسىنى قازماقچى بولغاندەك، پۇتى ھەم تۇمشۇقى

بىلەن يەر تىرناۋاتاتتى. ئاقنىيازنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى سەزگەندەك بولدى ۋە ئىختىيارسىز كالا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇنىڭ كېلىشى بىلەن تەڭ كالىمۇ يۇمشاق يەرنىڭ تەكتىدىن بىر باش قىزىلچىنى تۇرتۇپ چىقاردى. قىزىلچا يوغان، خۇددى چاغراق مانتا كاۋىسىدەك كېلەتتى. ئاقنىيازنىڭ كۆزىگە قىزىللىق تىقىلدى، نەپسى تاقىلدىدى، ئۇ ئۆزىنى تۇتالماي، جاۋغايلىرىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ، يوغان، بېجىرىم چىشلىرى بىلەن قىزىلچىنى چايناشقا ھازىرلىنىپ تۇرغان ئورۇق كالىغا قاراپ ئېتىلدى. شۇ تاپتا، ئاقنىيازنىڭ ئەقىل - ئىدراكى تورمۇزلىنىپ، ئۆزىنىڭ ئادەملىكىنى ئۇنتۇغان، پۈتۈن ۋۇ-جۇدىدا پەقەت ئاشۇ كالىغا ئوخشاش ئاچلىق ۋەسۋەسىلا قالغانىدى. ئۇ كالىنىڭ ــ ھېچنېمىدىن خەۋەرسىز تەلۋە ھايۋاننىڭ ئۆزىگە بىرەر خېيىم - خەتەر يەتكۈزۈپ قويۇشىنى خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى. ئۇنىڭ خىيالىدا پەقەت ئاشۇ بىر باش قىزىلچا ــ ئۇنىڭ ئۈچۈن شۇ تاپتا ھاياتلىق مەشئىلى، كۈچ - قۇۋۋەتنىڭ مەنبەيى، شېرىن جاننىڭ كاپالىتى بولۇپ تۇيۇلغان ئاشۇ بىر باش خام قىزىلچىلا بار ئىدى. ئۇ خۇددى ساداقتىن چىققان ئوقتەك ئېتىلغان پېتى يۈگۈرۈپ بېرىپ، قىزىلچىنىڭ بىر بېشىنى كاپلا تۇتتى، ئۇنىڭ يەنە بىر بېشى ئالىلمىغاچان كالىنىڭ ئاغزىغا كىرىپ بولغانىدى. بىر ئادەم ۋە بىر ھايۋان بىر باش قىزىلچىنى تالىشىپ ئېلىشماقتا، ھەر ئىككىسى بوش كەلمىدى، كالىنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرى قىزىلچىنىڭ بىر بېشىنى ئامبۇردەك قىسقانىدى، ئاقنىيازنىڭ يوغان ئۇگىلىك كۈچلۈك بارماقلىرىمۇ قىزىلچىنىڭ يەنە بىر بېشىغا تاقا مىخ-دەك چىڭ كىرىشىپ كەتكەنىدى. ئېلىشىش خېلى ۋاقىت داۋام قىلدى. بۇ ئېلىشىشتا، ئاچلىق ئادەممۇ، ئاچكۆز ھايۋانمۇ ئوخشاش قىممەتكە چۈشۈپ قال-غانىدى. ئۇلارنىڭ قىممىتى، ئوخشاشلا، ئۆز نەپسى ۋە تىرىكلىكى ئۈچۈن ئىدى. شۇڭا ئۇلار، بىر - بىرىگە رەھىم قىلمايتتى، زادى يول بەرمەيتتى، ئوخشاشلا رەھىمسىز، ئوخشاشلا قەدىرسىز ئىدى...

لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر، ئاقنىياز ئۆز رەقىبىنىڭ دۈپدۈگىلەك يوغان كۆزىگە قارىغانسېرى، ئاستا - ئاستا بوششىپ كەتتى. بۇلاقتەك تىنىق ۋە پاك

بۇ كۆزلەردىن قانداقتۇر يېلىنىش ۋە ئىلتىجاغا ئوخشاش بىر خىل سىپايى مۆلدۈرلەش چىقىپ تۇراتتى. ئاقنىياز تىلسىز ھايۋاننىڭ يالتىراق كۆزلىرىدىكى بۇ يوشۇرۇن مەنىنى ئۇنىڭ كۆبجۈپ تۇرغان ئاق ۋە پاكىز يېلىنىغا كۆزى چۈشكەندىن كېيىن تېخىمۇ تولۇق چۈشەندى. بىچارە، يېڭى تۇغۇلغان بالاڭ بار ئىكەن - دە! ... شۇ خىيال كۆڭلىدىن ئۆتۈش بىلەن ئاقنىيازنىڭ قولى ئىختىيارسىز بوشاشتى ۋە بىردىنلا ئۆز - ئۆزىدىن سەسكەنگەندەك بولۇپ كەتتى ...

تاغىل كالا قىزىلچىنى چىشلىگەن پېتى ئارقىغا ياندى ۋە خۇددى يەنە بىرەر ئاچ ئەرۋاھ كېلىپ، رىزقىغا چاڭ سالىدىغاندەك، سوكۇلداپ تېز يۈرۈپ كەتتى ...

ئاقنىياز شۇ يەرگىلا ئۆزىنى تاشلاپ ئوڭدىسىغا ياتتى. ھارغىن جىسمى ھەم ۋە يۇمشاق تۇپراق ئۈستىدە گويا ئانا باغرىدا ئەللەيلەنگەندەك، بىر خىل راھەتلىنىك سېزىمگە تولدى، بۇرنىغا قۇياش تەپتىدىن تاۋلىنىپ، نۇر ۋە قىراۋغا تويۇنۇپ، راسا ئەكچىگەن مۇنبەت تۇپراقنىڭ ئۆزىگە خاس چۇچۇك ھەم خۇش بۇي ھىدى گۇپۇلدەپ ئۇرۇلدى، كۆزىگە تەپتى يانغان كۈننىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى بىلەن چاقنىغان كۆك ئاسمان ۋە ئۇنىڭ پايانسىز بوشلۇقىدا گاھى لەيلەپ، گاھى شۇڭغۇپ، گاھى موللاق ئېتىپ يۈرگەن غەمسىز قۇشلارنىڭ بىمالال پەرۋازى كۆرۈندى. ئۇ راھەتلەنگەندەك، كۆكسىنى تولدۇرۇپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى، ھاۋا ھەقىقەتەنمۇ ساپ ھەم نەمخۇش ئىدى. شۇ تاپتا ئۇ، ئىچ - ئىچىنى تاتلاۋاتقان زەھەردەك ئاچلىقنى، پۇت - قولىنى لاكاسلىتىپ قويغان ھالسىزلىقنى ئاستا - ئاستا ئۇنتۇدى، پۈتۈن ۋۇ-جۇدى بىر دەقىقەبولسىمۇ، تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەل، سېھىرلىك ۋە سېخىي قوينىغا سىڭىپ كەتكەندەك، خۇشاللىق ھەم ئاراملىق تۇيغۇسىغا چۆمدى ...

× × ×

گوگۇم چۈشكەندە، شەۋكەت ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ كېتىۋېتىپ ئاقنى
يازنى كۆرۈپ قالدى، ئۇ تېخىچە شېرىن ئۇيقۇدا ئىدى.

— پاھ، شاھنىڭ ئۇيقۇسىنى ئۇخلاپسەنغۇ، — دېدى شەۋكەت ئۇنى
قىتىغلاپ ئويغىتىپ، — ئەگەر كۆرمىگەن بولسام، كېچىچە سېنى بۇ يەردە
ئىت تالايدىكەندۇق!

— نەدىن كېلىشىڭ؟ — سورىدى ئاقنىياز ئەسنەپ تۇرۇپ، —
ئەجەب تاتلىق ئۇخلاپتىمەن.

— سېنى ئىزلەپ ياتىقىڭغا بارغانىدىم، — دېدى شەۋكەت ئۇنىڭ قو-
لىدىن تارتىپ تۇرغۇزۇۋېتىپ، — قايتىشىمدا، تېخى يولنى قىسقارتىش
ئۈچۈن ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ كېلىۋاتاتتىم، قارىسام لايدەك ياتىسەن، دەسلەپ
قورقتۇم، بۇنىڭغا بىرەر ئىش بولغانمۇ نېمە، دەپ ئويلىدىم، كېيىن سىنجىلا
قارىسام، پۇشۇلداپ خىرامان ئۇخلاۋېتىپسەن، بۇ يەرگە قانداق كېلى
قالدىڭ؟

— قورساق دەردى بولمامدۇ، ئاداش! ...

ئاقنىياز خۇددى قىزىق بىر ھېكايە ياكى لەتىپە سۆزلىگەندەك، شۇنداق
ھەۋەس ھەم زوق ـ شوخ بىلەن بايىقى ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەردى. شەۋكەت
تېلىقىپ ـ تېلىقىپ كۈلدى ۋە ئاخىرىدا:

«خام تېرىنى ئەيلىسە ئۆلتان بولۇر،
نەپسىنى يىغقان كىشى سۇلتان بولۇر» دېگەن تەمسىلنى شېئىر قىلىپ
ئوقۇپ:

— سەن كەلگۈسىدە سۇلتان بولىدىغان ئوخشايسەن، ئاقنىياز! —
دېدى ۋە ئۇنىڭ قولىدىن تارتقىنىچە ياتىقى تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى، — جۈر،

تېز ماڭ، قورسىقىڭ ئېچىپ ھالىڭدىن كېتەي دەپسەن...

ئۇلار خام كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان تۆت تام ئېچىدىكى كىچىك، ئاددىي ياتاققا كىردى، ياتاق كۆرۈمسىز، بىساتى غورىبەت بولغىنى بىلەن يېمەك - ئىچمەك، مەئىشتى مول ئىدى. شەۋكەت ئاقنىيازنىڭ ئالدىغا بىر لەگەن ياگىيۇ بىلەن قىزىلچىنى قويدى، تېخى ئىككى پارچە كۆنجۈت، پىياز سېلىنغان مەززىلىك تونۇر نېنىمۇ بار ئىدى. ئېچىرقاپ كەتكەن ئاقنىياز تەكەللۇپمۇ قىلماستىن، بەھوزۇر يېيىشكە باشلىدى، قوقاستا پىشۇرۇلغان ياگىيۇ بىلەن قىزىلچا شۇنداق تاتلىق، يېيىشلىك ئىدى. شەۋكەت ياتاقنىڭ سىرتىدىكى مەش ئوچاققا ئوت قالاپ، بىردەمدە قېنىق چاي دەملىدى، ئاقنىياز مەززىلىك تونۇر نېنىنى يوغان جاۋۇرغا چىلاپ ھوزۇرلىنىپ ئىچتى ۋە شەۋكەتكە مەنىلىك قاراپ قويۇپ سورىدى:

— تۇرمۇشۇڭ قالتىسقۇ، شەۋكەت؟ بىر نازۇك، كۆيۈمچان قول ئارىلاشقاندەك قىلىدۇغۇ!

شەۋكەت ئەزەلدىن سىر تۇتمىغان دوستىدىن بۇ ئىشنىمۇ يوشۇرمىدى:

— مەيداندىكى بىر ئىشچىنىڭ قىزى ھالىمدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىۋاتىدۇ، تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇيدۇ، سەن دېگەندەك، ھەقىقەتەن كۆيۈملۈك، ئىشچان. لېكىن... ئارىمىزدا تېخى ھېچقانداق گەپ - سۆز بولۇنمىدى...

— ئۇ ساڭا خۇدا ئەۋەتكەن پەرىشتە ئىكەن، شەۋكەت! — دېدى ئاقنىياز دەرد چەككەن دوستىنىڭ بۇ تاسادىپىي ئامىتىدىن خۇشاللىنىپ، — ئۇنىڭ پېشىگە چىڭ ئېسىل، بەختسىز كۈنلەردە ئۆز بەختىنى بەرگەن ئادەمدىن ۋاپا كېلىدۇ!

— قېنى، قاراپ باقمامدۇق... — دېدى شەۋكەت بىر خىل دېلىغۇللۇق بىلەن، — سۇتتىن ئاغزى كۆيگەن ئادەم قېتىقنىمۇ پۈۋلەپ ئىچىدىغان بولۇپ قالىدىكەن!

ئۇلار بىر - بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ قويدى، ئاقنىياز قورسىقىنى ئوبدان تويغۇزۇۋالغاندىن كېيىن، بىر ئىش ئېسىگە كەلگەندەك سورىدى:

— ھە ، راست ... بايا مېنى نېمىگە ئېزلىگەنتىڭ ؟
— سەلىم ئەپەندىنى يوقلاپ كېلەيلىمىكىن دېۋىدىم ، — دېدى شەۋكەت ، — ئۆتكەنكى كۆڭۈلسىزلىكلەردىن كېيىن ، ئۇ ئادەمنى كۆرۈپ باقمىدىم ...
— ماقۇل ، بارايلى ، — ئاقنىيازنىڭ ئاۋازىمۇ مىسكىن چىقتى ، — مەن ئۆتكەن كۈنى بىر كۆرۈشكەنىدىم ، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر ، ئۇ ئادەم ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرىدۇ ...
— بەلكىم ئوقۇغۇچىلىرىمغا گەپ كېلىپ قالمىسۇن ، دەپ ئۆزىنى ئايىغاندۇ ...
— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن .
— ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ ؟
— خالا تازىلايدۇ ، كارىدور يۇيىدۇ ، پەلەمپەيلەرنى سۈپۈرىدۇ ...
— ھەي بىچارە ! ...
شەۋكەت ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ، لېكىن ئاقنىياز ئورنىدىن دەس تۇردى ۋە، قايسى بىر كلاسسىك شائىرنىڭ ئىككى مىسرا شېئىرىنى ئوقۇپ ، سەلىم ئەپەندىگە بولغان كۆڭلىنى ئىزھار قىلدى :
«ساپال ۋە زەر قاچا ئىشتا باراۋەر ،
قىممەتتە لاي بىرى ، بىرى بولسا زەر !»
ئۇلار مېگىنشقا تەمشەلدى ، شەۋكەت قوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرغان بىر-نەچچە تال ياڭيۇ بىلەن قىزىلچىنى گېزىت قەغىزىگە ئوراپ ئېلىۋالدى .
ئۇلار سىرتقا چىققاندا ، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەنىدى ، ئاي قاراڭغۇسى بولغاچقا ، يولنى پەرق ئېتىش تەس ئىدى ، لېكىن يىراقتىنلا كۆرۈنۈپ تۇرغان يوپيورۇق ئېگىز بىنالار ئۇلارنى ئاداشتۇرماي ئاسانلا مەكتەپكە باشلاپ كەلدى ، ئۇلار بىنالارنىڭ دالدىسىدا ئېھتىيات بىلەن مېڭىپ ، سەلىم ئەپەندىنىڭ ياتىقىغا كىردى . لېكىن ياتاقتا سەلىم ئەپەندى يالغۇز ئەمەس ئىدى ، خۇددى بۈگۈن يوقلاشنى كېلىشىۋالغاندەك ، ئۇ يەردە سەلەي قاشاڭ ، گايىت مايىت ۋە

مەتكىۋىرىم مەتقاسىملارمۇ بار ئىدى. كىچىككىنە ياتاق ئادەمگە لىق تولدى، ھەممەيلەن سەلىم ئەپەندىنىڭ بىر ئاز ياداپ، تارتىلىپ قالغان بەستىگە، تېخىمۇ مۇڭغا تولغان ئويچان كۆزلىرى بىلەن تاتىراڭغۇ چىرايىغا قاراپ كۆ-ڭۈللىرى يېرىم بولغان ھالدا ئولتۇرۇپ قالدى.

يېقىندىن بېرى، كىشىلەر سەلىم ئەپەندىنى «تەلەتى سۇرۇن، مىجەزى سوغۇق» بولۇپ قاپتۇ دېيىشتى. راست، ئۇ شۇنداق بولۇپ قالغاندەك قىلاتتى. لېكىن، بۇ ئۇنىڭ تۇغما تەبىئىتى ئەمەس، بەلكى تۇرمۇشنىڭ ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى يەتكۈچە تارتىپ، قەلبىدە ئەتراپقا چاچقۇدەك قىزغىنلىق قالمى-غانلىقى ئۈچۈن، ئاشۇنداق سوغۇق مىجەز بولۇپ كەتكەنىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ سۇرۇن، سوغۇقلۇقىغا ئۇنىڭ ھەددىدىن زىيادە تويغۇن قەلبى سەۋەب بولغانىدى، ئۇ بۇ دۇنيانىڭ ياسالما، ساختىلىقىغا چىدىيالماي قالغان، ئۇنىڭ سادىق-سەممىيەتلىكى شەپقەتسىز ئەخمەق قىلىنغان ۋە زى-يان-زەخمەتكە ئۇچرىغان. شۇڭا ئۇ، ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشنىڭ باشقا بىر قۇتۇپىغا سەكرەپ كېتىشكە مەجبۇر بولغانىدى!...

لېكىن بۈگۈن ئۇ ئۇنداق بولمىدى، چىرايىدىن ئوت-ئاتەش قىزغىن-لىق، كۆزلىرىدىن چەكسىز مېھىر ۋە شادلىق، ھەرىكەتلىرىدىن تېتىك ۋە جۇشقۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى. چۈنكى ئۇ، ئەزەلدىن ئۆز تەقدىرىنى مانا مۇشۇ تىرىشچان، ئاقكۆڭۈل ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەقدىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىغان، ئۆز قەدىر-قىممىتىنى مانا مۇشۇ بىلىم ئىشقۋازلىرىنىڭ ھۆرمەت، ئەقىدىسىدىن تاپقان، شۇڭا ئۇلارنى بىلىملىك، يارامىلىق ئادەم قىلىپ چىقىش ئۈچۈن، بارلىقىنى تەقدىم قىلىشقا قەسەم ئىچكەن! شۇ سەۋەبتىن، ئۇلارنى كۆرسە ئۇنىڭ كۆزى نۇرلىنىدۇ، ئۇلار بىلەن سۆزلەشسە، ئۇنىڭ روھى كۆتۈرۈلىدۇ، ئۇلار بىلەن بىللە بولغاندا ئۇ ئۆزىنى كۈچلۈك، ئىشەنچلىك، خۇشال ۋە ئازادە سېزىدۇ!...

ئارىدىكى جىملىقنى شەۋكەت بۇزدى:

— مۇئەللىم، ماۋۇ ئۆز قان-تەرىمىنىڭ مېۋىسى، — دېدى ئۇ

قولـىدىكى گېزىتكە ئورالغان ئوگۈنچەكنى ئۈزىتىپ ، ــ سىزنى ئىزدەپ باق-
سۇن ، دەپ ئېلىپ كېلىۋىدىم .
ــ كـايـىپسىز شەۋكەت ، ــ دېدى سەلىم ئەپەندى يېڭى كەلگەنلەرگە
چاي قۇيۇۋېتىپ ، ــ قېنى ئەمسە ، ھەممىمىز بىللە ئېچايلى .
ئۇ گـېـزىتنى ئېچىپ ، شىرە ئۈستىگە يايدى ، تارتمىدىن كىچىك - كى-
چىك تـەخـسـلـەردىكى قـەنت - گېزەك ، گۆلە - قاقلارنىمۇ ئېلىپ ئەتراپقا
تىزدى .
ــ قېنى ، يىگەچ ئولتۇرۇڭلار ! ــ دېدى ئۇ ۋە بىرىنچى بولۇپ ئۆزى
بىر تال قىزىرىپ پىشقان ياڭيۇنى ئېلىپ پوستىنى ئاجرىتىشقا باشلىدى .
داستىخانغا ھۇجۇم باشلاندى ، دەسلەپ ياڭيۇ ، قىزىلچىلار ماختىلىپ ،
ھۇزۇرلـىـنـىـپ يېيىلدى ، كېيىن كەمپۇت ، پېچىنىلەرنىڭ كوسۇلدىغان ئاۋازى
ئاڭلاندى ، ئاخىرىدا ، گۆلە - قاقلار چاينىلىپ ، ئاندا - مۇندا قارسىلداپ ئۇچكە
چاققان ئاۋازلارمۇ ئاڭلىنىپ قالدى ...
ــ مۇئەللىم ، مۇشۇنداق يۈرۈۋېرەمسىز ؟ ــ دېدى ئاقنىياز تىت - تىن
بـولـغـان بىر خىل روھىي كەيپىيات بىلەن ، ــ ئەرز قىلمامسىز ، زايىت دېگەن
ئەبـلـەخ ھاۋاز يېـتەكچى بىلەن بىرلىشىپ ، ئۆزى قىلغان ئەسكىلىكنى سىزگە
ئىتتىرىپ قويدى !
ــ راست ، ئۇ ئۆزىنىڭ گۇناھىنى سىزگە ئىتتىرىپ قويدى !
ــ تۆھمەت قىلدى ، مۇناپىقلار !
ــ ئەرز قىلمىدى دەمسىلەر ، قىلدىم ، ــ دېدى سەلىم ئەپەندى قىسقا
قىلىپ ، ــ لېكىن تېخى ماڭا خىزىر يولۇقمىدى !
ئۇ ، ئوقـۇغـۇچـىـلـىـرى ئالـدىـدا دەرد تـۆكـۈپ ، كـۆڭـۈل يـارىـسـىنى
ئاشـكـارىلاشـنـى ، ئۆزى بـىلـەن بىللە ئۇلارنىڭمۇ دىلىنى خەستە قىلىشنى خالى-
مـىـدى ، شۇڭا ، ئوچۇق كۆڭۈللۈك بـىـلـەن ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ مۇنداق
دېدى :
ــ بـىـزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا ، ئۆزىدىكى مەسئۇلىيەتنى باشقىلارغا ئىتتى-

رىپ قويۇشنى ئومۇمىي خاھىش دېسمۇ بولىدۇ. بۇنىڭدىن بەك ئاغرىنىپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى، بۇ خىل خاھىش بىزگە ئەلمىساقتىن قالغان. قەدىمكى رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، خۇدا ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن: «نىمە ئۈچۈن چەكلەنگەن مېۋىنى يېدىڭ؟» دەپ سورىغاندا، ئادەم ئەلەيھىسسالام: «مۇشۇ ئايال بەرگەنىدى، يەپ سالدىمەن» دەپ ھاۋا ئانىنى كۆرسىتىپ قويۇپتىكەن. ھاۋا ئانىمۇ مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشنى خالىماي: «مېنى يىلان ئازدۇرغان» دېگەنىكەن. ئەگەر يىلاننىڭ زۇۋانى بولغان بولسا، بەلكىم ئۇمۇ باشقىغا دۆڭگەپ: «مۇھىت مېنى شۇنداق قىلدۇرغان» دېگەن بولار ئىدى!...

مەنىلىك، تەسىرلىك بۇ سۆز كەيپىياتنى سەل - پەل يۇمشىتىپ، ئوتۇغۇچىلارنىڭ كىمگىدۇ تېشىپ تۇرغان نەپرەت ۋە ئۆچمەنلىكىنى بىرئاز بەسەيتكەندەك بولدى. لېكىن سەلەي يەنە تەكىتلەپ سورىدى:

— ئەمدى مۇشۇنداقلا بولىدى قىلامسىز، مۇئەللىم؟ بۇ دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ئىگىسى يوقمۇ؟

— ئىگىسى بار، — دېدى سەلىم ئەپەندى يەنە شۇ ئۈمىدۋارلىقى بىلەن، — ياخشى ئىشنىڭمۇ، يامان ئىشنىڭمۇ ئىگىسى بار. تارىخ بىر ئۈچۈق ئېكران، ئۇ مۇشۇ ۋاقىت، مۇشۇ ئىش بىلەنلا توگىمەيدۇ، ھەممىنى ئۆز قىياپىتى، ماھىيىتى ۋە ھەقىقىتى بىلەن بىرمۇ بىر ئاشكارىلاپ ئۆتىدۇ! ھەقىقەتتىن ھالقىپ كەتكەن ئىشلارنىڭ ئۆمرى ئۇزۇنغا بارمايدۇ، ئوكىلار! مەن تىلدىكى چىقىش كېلىش، بېرىش كېلىش، پەش ۋە ئۈندەش دېگەنلەرنى بىلمىسەممۇ، لېكىن پېئىلنى ياخشى بىلىمەن، بولۇپمۇ، ئۆتكەن زامان پېئىلى، ھازىرقى زامان پېئىلى دېگەنلەرنى ياخشى بىلىمەن!...

سەلىم ئەپەندىنىڭ كېيىنكى سۆزى ئوقۇغۇچىلارنى ئويلاندۇرۇپ قويدى، ئۇلار بىر - بىرىگە قارىشىپ، خېلى چوڭقۇر ئويلانغاندىن كېيىن، بۇ سۆزنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك، پەلسەپىۋى پىكىرگە ئىگە سۆز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشتى، سەلىم ئەپەندى بۇ سۆز بىلەن ئۆزىنىڭ تارىخنى ھەم ھازىرنى؛ تا-

رىختا بولغان ئىشلار بىلەن ھازىر بولۇۋاتقان ئىشلارنى ئوبدان بىلدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى.

پارالا، سۆھبەت خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى، تېمىلار تېز - تېز ئۆزگىرىپ تۇردى، لېكىن ئۇرۇلۇپمۇ - چۆرۈلۈپمۇ يەنە شۇ بىرلا نۇقتا — سەلىم ئەپەندىنىڭ تەقدىرى، ئىستىقبالى توغرىسىدىكى گۇمان، ئەندىشە ۋە مۇلاھىزىلەر باشتىن - ئاياغ سۆھبەتنىڭ ئاساسىي تېمىسى بولۇپ تۇردى. سەلىم ئەپەندى بىردەم كۈلدۈرەتتى، بىردەم ئويلاندۇراتتى، گاھ تارىختىن ئىبرەتلىك تەمسىللەرنى سۆزلەيتتى، گاھ رىئاللىقتىن تەسىرلىك ۋەقەلەرنى ھېكايە قىلاتتى. ئۇ بىر مۇنچە مەنىلىك، قىزىقارلىق سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن ئاخىردا مۇنداق دېدى:

— سىلەر مەندىن غەم قىلماڭلار، مېنىڭ كىشىلىك ھايات كۆز قارىشىم تۇرغۇزۇلۇپ بولغان ئادەم. مېنىڭ ياشاش پرىنسىپىم مۇنداق: ھېچكىمگە بېرىلىپ كەتمە، ھېچكىمدىن قورقما، شۇ چاغدا ھەممە نەرسە جايىدا بولىدۇ! مەن مانا شۇنداق ياشاپ كەلگەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق ياشايمەن! سىلەرگە دەيدىغان گېپىم يەنە شۇ كونا گەپ: بىلىم ئېلىش ئۈچۈن تىرىشىڭلار، پۈتۈن ۋاقتىڭلارنى، ئەقىل - پاراستىڭلارنى شۇنىڭغا سەرپ قىلىڭلار، بۇ يولدا ھەرقانچە بەدەل تۆلىسەڭلارمۇ ئەرزىيدۇ! بۇنىڭسىز بىز مىللەتنىڭ ساپاسىنى، تەقدىرىنى، كېلەچىكىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمىز! بىزنىڭ ئەقىللىك، دانىشمەن ئاتا - بوۋىلىرىمىز بىلىمنى ئۇلۇغلاپ، نادانلىقنى قاتتىق مەسخىرە قىلغان، قاراڭلار، ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر يۈسۈپ خاس ھاجىپ 11 - ئەسىردىلا:

«بىلىمسىزگە تۆردە ئورۇن بولسا كۆر،

ئول تۆر بولدى پەگا، پەگا بولدى تۆر!» دەپ، بىلىمسىز، نادانلار گەرچە ئۆزىنى بىلىمەي تۆرگە چىقىۋالسىمۇ، ئۇنىڭ بەرىبىر ئېتىبارى يوق، كىشىلەر نەزىرىدە، ئۇ چىققان تۆر ھامان پەگا دەپ قارىلىدۇ، ئەكسىچە، بىلىملىك كىشى پەگادا قالسىمۇ، لېكىن ئۇ كىشىلەر نەزىرىدە، ھامان تۆردە دەپ

قارىلىدۇ، دەيدۇ. شۇڭا، نادانلىق، پاسسىپلىق 60 - يىللاردىكى ياشلىرىمىزنىڭ ئاساسىي مىلودىيىسى بولماسلىقى لازىم. ئېگىلمەس ئىرادە بىلەن ئالغا بېسىش، قەيسەرانە روھ بىلەن بىلىم ئېلىش — دەل ھازىرقى زامان ياشلىرىدا بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلەت!...

بەش ساۋاقداش ئۇزاش ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، ئىشككە قاراپ ماڭغاندا، سەلىم ئەپەندى مۇھىم بىر ئىش ئۇنتۇلۇپ قالغاندەك، دەرھال ئۇلارنى توختىتىپ مۇنداق دېدى:

— سەمىگىلارغا سېلىپ قوياي، مېنىڭ ئىشىم تۇپەيلىدىن، ھەرگىزمۇ بادامگۈلگە سوغۇق نەزەردە قاراپ سالماڭلار! ئۇنى ئالداپ كەتتى، ئۇمۇ بىر بىچارە قۇربانلىق قوي!...

ھەممەيلەن بىر دەقىقە سەلىم ئەپەندىگە قاراپ، ھەيران بولغاندەك تۇرۇپ قالدى، لېكىن ئۇنىڭ كۆزىدە چاقناپ تۇرغان ئالەمچە مېھىر - مۇھەببەت بىلەن چىرايىدا ئەكس ئەتكەن سەمىمىي ئەپۇچانلىقنى كۆرۈپ، بىر نەرسىنى چۈشەنگەندەك، باشلىرىنى لىڭشىتىپ قويۇشتى.

ئۇلار سىرتقا چىققاندا، ئاسمان بىلەن زېمىن قوغۇشۇندەك ئېغىر قاراڭغۇلۇق قوينىغا چۆككەنىدى. ئەتراپتا، كەچلىك تەكراردىن كېيىن كىنوغا بېرىپ قايتقان قىز - ئوغۇل ئوقۇغۇچىلارنىڭ شادىيانە كۈلكىلىرى ياڭراپ تۇراتتى.

10

شۇ كۈنلەردە، بادامگۈلنىڭ ۋۇجۇدىدا قايغۇ بىلەن خۇشاللىق، غەيرەت بىلەن زەئىپلىك، نۇر بىلەن زۇلمەت قىسقىسى، ئەجەل بىلەن ھايات جەڭدىي كۆرەشمەكتە ئىدى... بۇنداق شەپقەتسىز كۆرەشكە ئۇنىڭ ئاجىز قەلبى، نازۇك نېرۋىلىرى ئۇزاق بەرداشلىق بېرەلمىدى. ئەجەل دېۋىسى ئاستا -

ئاستا غالىپ كېلىشكە باشلىدى. گويا، ئۇ دۇنيانىڭ سېرىق ئاپتىپى ئۇنىڭ ساقايماس بېشىغا كۆلەڭگە تاشلاپ تۇرغاندەك، ئۇ يىگىرمە بىر يىل ياشىغان بۇ يورۇق دۇنيادىن ئۆزىنىمۇ سەزمىگەن ھالدا، مەڭگۈ ئارام تاپىدىغان ئۇ دۇنياغا قاراپ جىمجىت كېتىۋاتقاندەك قىلاتتى...

ئۇ ئاشۇنداق سوغۇق ھېسسىياتتا، ئىككى كۈندىن بېرى، ئەتراپىدىكى ھەممە ئادەم، ھەممە نەرسىلەر بىلەن غايىبانە خوشلىشىشقا باشلىدى. ئالدى بىلەن ئۆزىگە بەختتىن كۆرە ئازابنى، خوشاللىقتىن كۆرە قايغۇنى كۆپرەك ئې- لىپ كەلگەن بىتەلەي ياشلىقى بىلەن خوشلاشتى، ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۇستازلىرى، دوستلىرى، ساۋاقداشلىرى ۋە ھەتتا رەقىبلىرىگىچە بىرمۇ بىر رىزالىق تىلەپ خوشلاشتى. ئۇ خىيالىدا، شۇنچە كۆپ ئادەملەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، خوشلاشقاندەك قىلسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە يەنە كىم بىلەندۇ خوشلاشماقچى بولغاندەك، بىر خىل يېرىمچىلىق، تەشنالىق باردەك قىلاتتى، ئۇ ئىسمىنى ئېنىق ئاتاشقا، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە، خىيالەن بولسىمۇ مۇڭ- دىشىشقا جۈرئەت قىلالمىغان بۇ ئادەم شەۋكەت ئىدى. بادامگۈل ھاياتىنىڭ مۇشۇ ئاخىرقى دەقىقىلىرىدە بولسىمۇ، ئۇنى ئۆز كۆزى بىلەن بىر كۆرۈپ، خوشلىشىۋالمىسا، ئۇ دۇنياغا ئاچچىق بىر ئارمان بىلەن كېتىدىغانلىقىنى، ۋىجدانى ئالدىدىمۇ مەڭگۈ ئازابقا قالىدىغانلىقىنى بارغانسېرى چوڭقۇر ھېس قىلدى. شۇڭا ئۇ غەيرەتكە كەلدى، غەيرەتكە كېلىۋىدى، خۇددى بۇرۇنقىدەكلا، شەۋكەتنى كۆرۈش ئىستىكى كۈچەيدى.

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، يۈز - كۆزلىرىنى يۇيدى، ئۇستىباشلىرىنى ئانچە- مۇنچە تۈزەشتۈرۈپ ياتاقتىن چىقتى ۋە چىققان پېتى ئۇدۇل دېھقانچىلىق مەيدانىغا قاراپ ماڭدى. ئوچۇقچىلىقتا، يورۇقلۇقتا چىققاندىن كېيىن بادامگۈلنىڭ تۇرقى، چىرايى كىشىلەرگە ئېنىق كۆرۈندى، يولدا ئۇنى تونۇي- دىغانلار ئۇچراپ «بادامگۈل شۇمۇ - ئەمەسمۇ؟» دېگەندەك ھەيرانلىق بىلەن ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكىلىپ قاراپ قېلىشتى. دېمىسىمۇ، مۇشۇ بىرنەچچە كۈن ئە- چىدىلا، ئۇنىڭ تەلەتى شۇنداق ئۆزگىرىپ كەتكەنىدىكى، بۇرۇنقى مۇلايىم،

ئوماق ۋە سۈزۈك چىرايى بىلەن ھەمىشە كۈلۈپ تۇرىدىغان يېقىملىق كۆزلە-
رىدىكى شوخ ۋە پاك ھېسسىياتلاردىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى، ھازىر بۇ چىراي
بىلەن بۇ كۆزلەر بەئەينى پىغانى ئۆرلەپ جىنىدىن تويغان، كىملەرنىدۇر چې-
پىپ، قىيما - چىيما قىلىش ئۈچۈن ئۆتكۈر بىر قىڭراقنى قولىغا ئېلىۋالغان
ئىنسىيانكار بىر تەلۋىنىڭ سۈرلۈك چىرايىغا ۋە شەپقەتسىز كۆزلىرىگە ئوخشاپ
قالغانىدى !...

بادامگۈل ھېچكىمگە، ھېچيەرگە قارىماي ئۇدۇل ۋە تېز ماڭغاچقا، ئۇن
بەش مىنۇتقا قالماي، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئېتىزلىقىغا بېرىپ قالدى. ئۇ
داڭگاللار بىلەن تولغان ئېتىزلىقتا، پېژغىرىم ئىسسىقتا مايكىچان بولۇپ ئىش-
لەۋاتقان شەۋكەتنى يىراقتىنلا كۆرۈپ تونىدى. تونىدىيۇ، ئۇنىڭ تۇيۇقسىز
يۈرىكى ئاغىدى، خۇددى سەت، ئۇياتلىق بىر ئىش قىلىپ قويغان ئەيىبكار-
دەك، ئۇنىڭغا خېلىغىچە باش كۆتۈرۈپ ئۇستۈن قارىيالمىدى. ئېتىزدا ئادەم
كۆپ ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، شەۋكەت ئۆزى يالغۇز بىر چەتتە
— قىر بېشىدىكى يوغان بىر تۇپ قارا ياغاچنىڭ ئۇدۇلىدا ئىشلەۋاتاتتى.
بادامگۈل ئېرىق بويىدىكى تال ۋە چاتقاللارنى دالدا قىلىپ ئايلىنىپ ماڭدى ۋە
ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ھېلىقى بىر تۇپ كاداك قارا ياغاچنىڭ يېنىغا كەلدى. بۇ
يەردىن شەۋكەتنى ئوچۇق ۋە بىمالال كۆرگىلى بولاتتى. بادامگۈل بوغماق -
بوغماق ئۆسمىلەر بۇرتۇپ چىققان دەرەخنىڭ يوغان ۋە قوپال تېنىگە يۆلىنىپ،
چوڭقۇر خورسىنغان ھالدا شەۋكەتكە نەزەر سالدى. شەۋكەت خېلى
ئۆزگىرىپ كەتكەنىدى، بۇرۇنقىدىن سەل بوي تارتقاندەك، ساقال - بۇرۇتى
ئۆسۈپ قالغان يۈزى سەمىرىپ، كېڭىيىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى، ئۆز
ۋاقتىدىكى قاپقارا، يىرىك چاچلىق بېشى ھازىر تاپتاقىر ئىدى، ئۆڭمۇ قارى-
يىپ، ئاپتاپتا مىستەك پارقىرايتتى. ئاپتاپتا كۆيگەن ئىككى مۈرىسى قىزىرىپ،
شەلۋەرەپ، قاسراق ئۆرلەپ تۇراتتى، تەرلەپ، شورلىشىپ كەتكەن كۆك
مايكىسى يىراقتىنلا چەل تەگكەندەك ئاقۇش كۆرۈنەتتى. سىماۋى خادانى
شىمى تىزىدىن يۇقىرى تۈرۈلگەن بولۇپ، پۇتىدا بىر - ئىككى يېرىگە ياماق

چۈشكەن رېزىنكە ئاياغ تۇراتتى. ئۇ كەتمەننىڭ چۆلتىسى بىلەن يوغان -
يوغان داڭگاللارنى ئۇرۇپ ئېزىپ، ئېتىزنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىۋاتاتتى. ئىشقا
قاتتىق ھەم ئەستايىدىل بېرىلگەندى، كەتمەننى ھەر قېتىم بېشىدىن ئېگىز
كۆتۈرگەندە، ئۇنىڭ پارقىراق يۈزى قۇياش نۇرىدا ۋال - ۋۇل قىلىپ چاق-
نايتتى. شەۋكەت ئاشۇ يوسۇندا خېلى ئۇزاق ئىشلىگەندىن كېيىن، باش -
كۆزلىرىدىن قويۇلۇپ تۇرغان تەرنى سۈرتۈش ئۈچۈنمىكىن، بىردەم ئىشتىن
توختىدى ۋە بويىندىكى لۆڭگە بىلەن يۈز - كۆزىنى، بويۇن ۋە قولتۇقلىرىنى
سۈرتتى، ئاندىن سول قولىنى چېكىسىگە قويۇپ ئاسمانغا قارىدى، شۇ چاغدا
ئۇنىڭ يۈزى بادامگۈل تەرەپكە ئۆرۈلدى، بادامگۈل ئۇنى ناھايىتى ئېنىق ۋە
روشەن كۆردى. ۋاھ! ... ئەنە ئۇنىڭغا ئەزەلدىنلا تونۇش بولغان يېقىملىق
چىراي! ئەنە بىر دۇنيا كارامىتى بار ئويچان كۆز! بۇ كۆز ئۆز ۋاقتىدا
بادامگۈل مۇھەببەت چۆلىدە تەشنا بولۇپ يۈرگەندە، بەئەينى ئالتۇن جام بو-
لۇپ، ئۇنى سۆيگۈ شارابى بىلەن ھۇزۇرلاندۇرغان ئەمەسمىدى؟! ئۇ يەنە
مۇھەببەتنىڭ ئاچا يولىدا تېڭىرقاپ قالغاندا، يەنە شۇ كۆز بەئەينى مەشئەل
بولۇپ، ئۇنى ئۆزى تەرەپكە باشلاپ، ئۇنىڭ تۇرمۇشىغا يېڭى مەزمۇن ۋە
چەكسىز خۇشاللىق قوشقان ئەمەسمىدى؟! ... شەۋكەت بىلەن بىللە بولغان ئۇ
چاغلاردا، ھايات ئۇنىڭغا خۇددى ئاشۇ چەكسىز ئويپۇقتىكى رەڭگارەڭ شو-
لىلاردەك چىرايلىق، يېقىملىق تۇيۇلغان ئەمەسمىدى؟! ...

بادامگۈل شۇ تاپتا، شەۋكەتنىڭ ئاشۇ مۇڭلۇق كۆزلىرىدە ئۆزىنىڭ
غەمسىز ياشلىق چاغلىرىنى، ئوت - ئاتەش بولۇپ ئۆتكەن، پاك ۋە مەسۇم
چاغلىرىنى كۆرگەندەك بولدى ... لېكىن ئۆتكەن ئىشلاردىن ھازىر ئۇنىڭ
كۆڭلىدە قالغىنى پەقەت گۈزەل ۋە ئازابلىق ئەسلىمىلا ئىدى، خالاس! شۇنىڭ
ئۈچۈنمىكىن، گويا ئۇلۇغ سۇ بىردىنلا بۆسۈپ كەلگەندەك، ئۇزۇندىن بۇيانقى
خىجىللىق، پۇشايمان، ئۆكۈنۈش، خورلۇق، دەرد - ئەلەم ۋە ئۈمىدسىزلىك-
لەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن سىرغىپ،
يىغىلىپ، جەم بولۇپ، گويا ۋولقان تاغلىرىدەك پارتلاپ، سىرتقا ئېتىلدى،

ئۇنىڭ زەربىدىن بادامگۈل ھەتتا نەپەس ئالالماي قالدى. ئۇ ئېزىلىپ يىغلىماقچى، مانا شۇ ئاسمىنى كەڭ يەردە، تۈنجى قېتىم سۆيگەن يىگىتىنىڭ يېنىدا راسا بىر يىغلاپ، ئىچ - قارنىنى بوشاتماقچى بولىۋىدى، لېكىن كۆزىگە زادىلا ياش كەلمىدى، ئەتىگەندىن بېرى يۈز - كۆزىدىن تارام - تارام دەريا بولۇپ ئاققان ئەلەم ۋە خورلۇق ياشلىرى ئەمدى قاياقلارغىدۇر قېچىپ، كىرپىكلىرىمۇ نەمدىيەلمىدى. شۇ تاپتا، بادامگۈل خۇددى قاينامغا چۈشۈپ، پىر - پىر ئايلىنىۋاتقان يېگانە ياپراقتەك ھالسىز ۋە بىچارە ئىدى...

شەۋكەت يەنە ئىشقا بېرىلىپ كەتتى، ئۇنىڭ ھەر بىر ئۇرغان كەتمىنىنىڭ شىددەتلىك سالمىقى گويا بادامگۈلنىڭ يۈرەك بېغىشىغا تەگكەندەك، ئۇ تولغىناتتى، ئازابلىناتتى. ئاخىر ئۇ بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشكە چىدىمىدى، ئەڭ ئاداققى قېتىم پۈتۈن مۇھەببىتى بىلەن ئەقىدىسىنى، پۇشايمىنى بىلەن ئۆكۈنۈشىنى ئاشۇ بىر جۈپ ھەسرەتلىك كۆزىگە يىغىپ، ئۇنىڭغا ئۇزاقتىن ئۇزاق قارىدى، بىر نۇقتىغا تىكىلگەن، تىنەپ قالغان بوتىلاقتەك تەلمۈرگەن، مۆلدۈرلىگەن بۇ كۆزلەردە، گويا پېتىۋاتقان قۇياشنىڭ نۇرى سارغايغان يوپۇرماقلار ئۈستىدە ئالا - بۇلىماچ شولا پەيدا قىلغانغا ئوخشاش، ئىنتايىن ئاجىز، سۇس بىر نۇر جىلۋە قىلىۋەتتى...

«خەير - خوش، شەۋكەت! خەير خوش...! — دەپ ئۆز - ئۆزىگە شىۋىرلىدى بادامگۈل ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — مەن سىزنى ساقلىيالمىدىم، تەھدىت، بېسىملارغا بەرداشلىق بېرەلمىدىم، ئالدىنىپ كەتتىم، رازى بولۇڭ! مەن سىزدىن مەڭگۈ رازى!...»

ئۇ شۇندۇاق دېدى - دە، شارتتىدا ئارقىغا بۇرۇلۇپ مېڭىپ كەتتى، ماڭغاندىمۇ، ئاجايىپ بىر كۈچ بىلەن گۈسۈلدەپ ماڭاتتى، پۇشايمان ۋە ھەسرەت بىلەن ماڭاتتى، چۈشكۈنلۈك ۋە ئۈمىدسىزلىك بىلەن ماڭاتتى، يۈرەك - باغرى ئۆرتەنگەن ھالدا ماڭاتتى، غەمگە پاتقان ھالدا ماڭاتتى، جان - جەھلى بىلەن ماڭاتتى، خۇددى ئېلىشىپ قالغاندەك، خامۇش ھالدا ماڭاتتى، ماڭاتتى...

× × ×

پېتىپ كېتىۋاتقان كۈن يوغىناپ، كۆز چاقنىدىغان نۇرى سۇسلاپ ئاستا - ئاستا ئۇپۇققا يېقىنلاشتى. شۇ تاپتا، پۈتۈن ئالەم ئۇنىڭ قىزغۇچ نۇرىغ پۈركەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ ھاياتلىق نۇرى ئۆزۈنغا بارمىدى، بارا - بار قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى ئازىيىپ، كۆكۈچ نۇرى ئۇلغىيىپ، بىپايان زېمىنن قاراڭغۇلۇق قاپلاشقا باشلىدى ...

بادامگۈل دېرىزە ئالدىدا سىرتقا قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ كۆزىگە كۆك ئاسمانمۇ، قىزىل قۇياشمۇ، ئاق بۇلۇتلارمۇ كۆرۈنمىدى، بەلكى بۇ گۈزەل، رەڭگارەڭ دۇنيا خۇددى مۇشۇككە ھەممە نەرسە كۆلرەڭ كۆرۈنگەندەك، ئۇ- نىڭغا قاراڭغۇ ۋە خۇنۇك كۆرۈنەتتى ...

ئۇ ۋاقىت كۈتۈۋاتاتتى، ياشلىق ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەملىرىنى سائەت - مىنۇتلاپ ئۆتكۈزۈۋاتاتتى!

«ئۆلىمەن! ماڭا ئۆلۈممۇ ئازلىق قىلىدۇ! ...» ئۇ تۈنۈگۈنلا شۇ قارارغا كەلدى، قارارغا كېلىۋىدى، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئازابلىنىپ كېلىۋاتقان روھى بىردىنلا ئارام تاپقاندەك يەڭگىپ، راھەتلىنىپ قالدى. لېكىن، قانداق ئۆلۈش كېرەك؟ بۇ سوئال ئۇنى يەنە ئويلاندۇرۇپ قويدى. راس، قانداق ئۆلۈشنىڭ ئۆزىمۇ بىر گەپ. بەزىلەر، بۇ دۇنيادىن ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا شەپىسىز كېتىدۇ، كونىلار بۇنداق ئۆلۈمنى ئاللانىڭ شەپقىتى، ئۆلگۈچىنىڭ بەختى، دەپ بىلىدۇ، بەزىلەر بولسا، قاتتىق نالە - پەرياد بىلەن ئۇزاققىچە جان تالىشىپ، ئازاب ئىچىدە ئۆلىدۇ. كىشىلەر بۇنداقلارنى ئاللانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىدى، گۇناھى كەبىرى چوڭ، دەپ بىلىدۇ! ... مەنمۇ ئۆزۈمنى سۇغ تاشلاپ، بۇ دۇنيادىن شەپىسىزلا كېتەيمۇ - يە؟ ياق - ياق، ماڭا بولمايدۇ مېنىڭ تىرىكلىكىم بۇ پاك زېمىننى بۇلغىغان، ئەمدى ئۆلۈكىممۇ ھالال سۇنى

بۇلغىسۇنمۇ ؟! ئەمىسە، ئۆزۈمنى بىنادىن تاشلايمۇ ؟ ياكى دورا يەپ ئۆلەيمۇ ؟! ياق، ئۇمۇ بولمايدۇ! مەن ئۇلارنىڭ زەخىم يېگەن جەسىتىمنى كۆرۈشىنى، ئېپلاس قوللىرى بىلەن تۇتۇشىنى خالىمايمەن، زادى خالىمايمەن! ئۇلار جەسىتىمنى كۆرمىسۇن! چوڭ ئانام ھەمىشە: «ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەيدۇ!» دەيتتىغۇ؟...

ئۇ چوڭقۇر ئويغا پاتتى، بۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پىكىر يۈرگۈزۈشى، تەپەككۇر قىلىشى ۋە ئەقىل - پاراسىتىنى ئىشقا سېلىشى ئىدى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ نېرۋىلىرى زىللىشىپ، تومۇرلىرى كۆپۈپ، قانلىرى شۇۋۇلداپ تۇرسىمۇ، پىكرى نورمال، ئەقلى - ھوشى جايىدا ئىدى. ئۇ ئويلا - ئويلا، ئاخىرى قانداق ئۆلۈشىنىڭ ئامالىنى تاپتى، ئامال تولىمۇ ئازابلىق، شەپقەتسىز ىدى، لېكىن ئۇ شۇنى تاللىدى، ئۇ شۇنىڭ بىلەن ئەڭ ئاخىرقى جاسارىتىنى، ئىرادىسىنى ۋە رەزىللىككە قارشى ئىسيانكار روھىنى ئىپادىلىمەكچى بولدى!

ئوتتا كۆيۈش كېرەك! بۇلغانغان، ناپاك بۇ جىسمىم ئوتتا كۆيۈپ، روھىم ئۇ دۇنياغا پاكلىنىپ بارسۇن! بۇ ۋاپاسىز دۇنيادا، بىر ئوچۇم خاكىمدىن باشقا ھېچ نەرسە قالمىسۇن!...

ئۇنىڭ پىكرى ئېنىق، ئىرادىسى چىڭ ئىدى، ھايات ئۇنىڭ نەزەرىدە ئۆز گۈزەللىكى بىلەن قىممىتىنى يوقىتىۋىدى، ئۆلۈم ئۇنىڭغا قورقۇنچلۇق تۇيۇلماي قالدى، بۇ دۇنيا بىلەن ئۇ دۇنيانىڭ سىرلىق، نامەلۇم ئارىلىقى گويا ئۇنىڭغا تەگرى تېغىنىڭ شىمالىدىن جەنۇبىغا بارىدىغان راۋان، بىخەتەر ماشىنا يولىدەك، شۇنداق ئاسان ھەم ئاددىي سېزىلدى!...

ئۇ تۈنۈگۈن شۇ نىيەتتە، ئاز - تولا «سەپەر» تەييارلىقىنىمۇ قىلىپ قويىدى، دەسلەپ مەكتەپنىڭ تونۇش بىر شوپۇردىن «كىيىم تازىلايمەن» دېگەن گەپ بىلەن بىر بوتۇلكا بېنزىن ئالدى، كېيىن خۇددى «كىمكى ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزسە، كۆڭلىدىكى ھەممە سۆزىنى ئېيتىۋالىدۇ» دېگەندەك دوستى غۇنچە قىزغا ئۆزۈڭدىن ئۇزاق بىر پارچە خەت يازدى...

تۈگۈقسىز ئۈزۈلگەن قوڭغۇراق بادامگۈلنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇ خىيالدىن

سەگىپ، دېرىزىدىن سىرتقا قارىدى، ھەممە يەرنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغانىدى، ئوقۇغۇچىلار دەپتەر ـ كىتابلىرىنى قولتۇقلاپ كەچلىك تەكرارغا كېتىۋاتاتتى. بىردەمدە ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئاۋاق ياتاقلارمۇ، قاينام ـ تاشقىنلىق مەيدانلارمۇ بوشاپ، جىمجىت بولۇپ قالدى...

بادامگۈل ئورنىدىن تۇردى، كارىۋاتنىڭ ئاستىدىن كىچىك بىر قارا سومكىنى ئالدى، ياتاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ، تۆت تەرەپكە ئەلەڭلەپ قارىدى، كۆڭلىدە، ئۆزىگە ئۈچ يىل غەمخانا بولغان ئاپئاق تاملار بىلەن، ئەللەيلىتىپ ئۇخلاتقان سىرداش كارىۋات بىلەن، ھەمىشە نۇر چاقناپ تۇرىدىغان يورۇق دېرىزە بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلاشتى...

بادامگۈل پۇتلىرىنى تەسلىكتە سۆرەپ، ھەسرەتلىك تىنىپ ياتاقتىن چىقتى، يەنە نېمىندۇر ئۇنتۇپ قالغاندەك، ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ قويۇپ، ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئالدىدىكى سېمونت مەيدانغا كەلدى. نۇر ۋە سايە بىلەن ئالا ـ بۇلىماچ تۈسكە كىرگەن كەڭ مەيدان بوش ھەم خامۇش ياتاتتى...

ئۆلۈم ۋەھىمىسى چىرمىۋالغان ئاشۇ قىسقىغىنا ۋاقىتتا، بادامگۈل نۇرغۇن ئىشلارنى ــ ئۆتمۈشىنى، ھازىرىنى ۋە كەلگۈسىنى؛ دوستلىرىنى ئۇستازلىرىنى، ھەتتا قۇتراپ يۈرگەن دۈشمەنلىرىنىمۇ ئويلاپ كەتتى. ئۇنىڭ قارىچۇقى كېڭىيىپ كەتكەن كۆزىگە ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان پۈتۈن كائىناتنىڭ رەڭگى، تۈرقى، ھەتتا شەكىللىرى ئۆزگىرىپ كەتكەندەك كۆرۈندى، ئۇ ئاسمانغا، يەرگە، كۆزى يەتكۈدەك بوشلۇقنىڭ ھەممىسىگە تويماي قارىدى. ئۇنى تۇغۇپ ئۆستۈرگەن بۇ دىياردىكى ھەيۋەتلىك تاغ، ئەزىم دەريا، قەدىم تۇپراق، ساپ ھاۋا، غۇبارسىز گۈل ـ گىياھلار ئۇنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ ئۇلۇغ ھېسلارنى ئويغاتقان، يېتىلدۈرگەنىدى. ئۇ ھاياتنى سۆيەتتى، قەدىرلەيتتى، ئىنسانىي، دوستلۇقنى، سۆيگۈ ـ مۇھەببەتنى ئۇلۇغلايتتى. ئەمما...

ئەمما، ئوتتۇرىدا ئۇ كۈتمىگەن شۇملۇق، خىيانەت، ۋاپاسىزلىق كۆرۈلۈپ، ئۇنىڭ يۈرىكى سوۋۇدى، بۇنداق رەزىللىك ئۇنىڭ ئاسماندەك كەڭ كۆكسى ـ قارىنىغىمۇ سىغمىدى، ئۇنىڭ مەسۇم قەلبى خورلۇق، نومۇس ۋە

پۇشايماندىن ئىبارەت تاغدەك ئاھانەتلەر بىلەن قايناپ - تېشىپ، ئۇنىڭ مۇلايىم، نازۇك تەبىئىتىنى بىردىنلا ئۆزگەرتىۋەتتى. ۋۇجۇدىدىن قاچانلاردۇر يوشۇرۇنۇپ ياتقان ۋەھشىيلىك بىردىنلا سىرتقا ئېتىلىپ چىقىپ، ھەممىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىدىغان كۈچكە ئايلاندى! مانا ھازىر بادامگۈل شۇنداق ھالەتتە، شۇنداق ئەلپازدا ئىدى، ئۇنى توسۇپ بولماس بىر ۋەھشىي كۈچ ئۆز ئىلكىگە ئالغانىدى! ...

ئۇ بىردىنلا غەيرەتكە كەلدى، بايا پۈتۈن ئەزايىنى قاپلىغان سوغۇق تىترەكمۇ پەسەيدى. ئۇ تەمكىن، بىمالال ھەرىكەتلەر بىلەن سومكىنى ئاچتى، بوتۇلكىنى ئالدى ۋە قاپقارا، بۇجغۇر چاچلىرىدىن باشلاپ بېنزىننى قۇيۇشقا باشلىدى ...

ئۇنىڭ بوزارغان نېپىز كالپۇكلىرى گويا توگىمەس گېپى باردەك، ئۆمەللىنەتتى، مىدىرلايتتى، تىترەيتتى ...

نازۇك، يۇمران بەدەن سېسىق بېنزىن بىلەن تولۇق ھۆللەندى، سەرەڭگە چېقىلدى، بېنزىن لاپپىدا تۇتۇشۇپ ئوت كۆيدى، كۆيگەندىمۇ، چاراسلاپ، لاۋۇلداپ كۆيۈشكە باشلىدى. لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر، بادامگۈل گويا كۆكسىگە ئوق تېگىپ، تېنىدىن يوچۇق ئېچىلىپ، شۇ يوچۇقتىن يېقىمسىز، سوغۇق شامال كىرىپ، ئوتلۇق يۈرىكىنى سوۋۇتۇۋاتقاندەك ئەندىكىپ، شۈركىنىپ، قاتتىق بىئارام بولۇپ كەتتى ...

ئۇ شۇ تاپتا، خۇددى قاراڭغۇ ئورمانلىقتا ئېزىپ قالغان سەپداشلىرىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، يۈرىكىنى مەشئەل قىلىپ يول باشلىغان دانكو ① دەك، بەدىنىدىكى جان قاخشىتىپ كۆيۈۋاتقان شىددەتلىك ئوت بىلەن ئەتراپىدىكى بارلىق رەزىللىك، شۇملۇق ۋە ناھەقچىلىكلەرنى، ئۆز بېشىغا كەلگەن جىمى نومۇس ۋە خورلۇقلارنى بىر يولى كۆيدۈرۈپ، كۈلنى كۆككە سورىماقچىدى ...

يورۇق، ئازادە سىنىپلاردا، ھېچ ئىشتىن خەۋەرسىز كىتاب ئوقۇپ،

---

① دانكو — گوركىنىڭ «ئىزىرگىل موماي» ناملىق ھېكايىسىدىكى بىر قەھرىمان.

شېرىن سۆھبەت قۇرۇپ ئولتۇرغان ئوقۇغۇچىلار تۇيۇقسىز ئاڭلانغان قاتتىق، مۇدھىش بىر ئاۋازدىن چۆچۈپ كېتىشتى. دېرىزىسى مەيدانغا قارايدىغان سىنىپتىكىلەر سىرتقا بويۇنداپ قاراپ، مەيداندا لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان بىر پارچە ئوتنىڭ تىنىمسىز پىرقىراپ، دومىلاپ يۇرگەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى ۋە بىر - بىرىگە خەۋەر قىلىشىپ، گۈلدۈرلەپ سىنىپتىن چىقتى...

بادامگۇلنىڭ كۆيۈك ئازابىدا تولغىنىۋاتقان نالىسى خۇددى پادىچىنىڭ مۇڭلۇق نېيىدەك يۈرەكنى ئېزەتتى...

ئەنە شۇ چاغدا، ئاسمانمۇ قەھرىگە كەلدى، چاقماق چېقىپ، گۈلدۈرمامىدا دەھشەتلىك گۈلدۈرلىدى، خۇددى بىرسى ئەپسۇن ئوقۇغاندەك، ئوچۇق ھاۋادىن تاراسلاپ يامغۇر چۈشتى. مەيداندا گىرەلىشىپ، پاتپاراق بولۇپ تۇرغان كىشىلەر بىردە، شارقىراپ يامغۇر يېغىۋاتقان ئايدىڭ ئاسمانغا، بىردە، لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتقان خاموش يەرگە قاراپ «كىمدۇ بۇ؟ كىم ئۆزىگە ئوت قويغاندۇ؟» دېيىشىپ، ھاڭۋاققان، جىددىيلەشكەن ھالدا، تۇرۇپ قېلىشتى...

تولۇن ئاي مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئوچۇق ئاسماندىن مانا مۇشۇ ئوت كۆيۈۋاتقان كىچىككىنە يەرگە تاراسلاپ چۈشۈۋاتقان بۇ يامغۇر ئادەتتىكى يامغۇر ئەمەس، بەلكى ئاينىڭ يېشى ئىدى، ئاشۇ ئېگىز، پايانسىز بوشلۇقتا ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغان نۇرلۇق ئاينىڭ قاتمۇ قات ئازاب ۋە خورلۇقلارغا پايلىماي، ئۆزىگە ئوت قويۇپ بەرگەن ئاجىز، مەسۇم بىر قىزنىڭ بىھۇدە ئۆلۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، چىدىماي تۆككەن يېشى ئىدى. بۇ ياش ئەينى ۋاقىتتا، ئوتنى ئۆچۈرۈپ، بىگۇناھ قىزنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سەل بولۇپ چۈشكەن خاسىيەتلىك ئاي يامغۇرى ئىدى!...

ئاي يامغۇرى يېغىۋاتقان شۇ چاغدا، قۇلاقنىڭ داپ پەردىسىنى يىرىپ، كۆڭۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىنى بىئارام قىلىدىغان دەھشەتلىك بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. بۇ، بادامگۇلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ھايات بىلەن خوشلىشىپ، «ئانا» دەپ توۋلىغان ئەڭ نادامەتلىك، ئەڭ ئارمانلىق ۋە ئەڭ مۇقەددەس ئاۋازى ئىدى!...

ئادەم دېگەن شۇنداق نەرسە: بۇ دۇنياغا يىغلاپ تۇغۇلىدۇ، بۇ دۇنيادىن رەنجىپ ئۆلىدۇ. بادامگۈلمۇ مانا شۇنداق كەتتى. ئۇنىڭ جىسمىمۇ، روھىمۇ مانا شۇ ئانا تۇپراققا — ئۆزىنى بېقىپ ئۆستۈرگەن سېخىي، لېكىن ئېچىسىز تەبىئەتنىڭ كەڭ قوينىغا سىڭىپ كەتتى. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ، ئۇنىڭ ئازاب- ئوقۇبەتلەر ئىچىدە ئۇزاق تولغانغان جىسمى، ھېسابسىز دەرد- ئەلەم، نومۇس ۋە خورلۇق ئىچىدە پۇچۇلانغان روھى مەڭگۈلۈك ئارام تاپتى. شۇنداق گۈزەل ۋە پۈتۈنسۈرۈك بىر قىزدىن ئەڭ ئاخىرىدا بۇ دۇنياغا قالغىنى پەقەت بىر چاڭگال يۇمشاق، سوغۇق كۈللا بولدى!...

11

بادامگۈلنىڭ ئۆلۈمى كىشىلەرگە خۇددى ئاسماندىن تۇيۇقسىز سەرۋەر يۇلتۇزى ئېقىپ كەتكەندەك قاتتىق بىلىندى، ئەل ھازىسى پەلەككە يەتتى، كۆز ياشلار سەل بولۇپ ئاقتى!...

غۇنچە قىز ئىككى كۈنگىچە ئېسىگە كېلەلمىدى، بەختسىز دوستىغا قاتتىق ئىچ ئاغرىقى تارتىپ كەتتى. ئۇ سىرتتا ئانچە كۆرۈنمىگەچكە، بۇگۈن چۈشتىن كېيىن ئاقنىياز ئۇنى ياتاققا يوقلاپ كەلدى. ئۇ خۇددى ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان ئادەمدەك كارىۋاتتا شۈمشىيىپ ياتاتتى، ئۇنىڭ جىسمىمۇ، روھىمۇ زەئىپلىشىپ كەتكەنىدى، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، چىرايى تاتارغان، پۈتۈن تۇرقىدىن تېخىچە ئېغىر ھازىدارلىق چىقىپ تۇراتتى.

ئاقنىياز ئۇنىڭدىن ھال سورىدى، كۆڭلىنى ياسىدى، ئاخىرىدا، شۇ كېچىدىكى دەھشەتلىك ئىشنى يەنە تىلغا ئېلىۋىدى، غۇنچە قىز خۇددى جاراھەت ئېغىزىغا گاچچىدا پىچاق سالغاندەك ئاچچىق تولغىنىپ كەتتى.

— ئۆزۈمنى زادى كەچۈرمەيمەن، مەن شۇ كۈنى نېمىشقا كىنوغا كەتتىم- ھە!؟ — دەيتتى ئاقنىياز ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەشكەندەك

خۇرسىنىپ، — بولمسا، مەن ئۇنى قۇتقۇزۇپ قالاتتىم ... چوقۇم قۇتقۇزاتتىم! ...

— باشقىلار ئۇنداق قىلمىدى دەمسىز، ئاقنىياز ئاكا، — دېدى غۇنچە قىز ئۆكسۈپ تۇرۇپ، — لېكىن ئۇ ۋارقىراپ، يۇگۇرۇپ ھېچكىمنى يېنىغا كەلتۈرمىدى. تۇيۇقسىز ياغقان يامغۇرمۇ كار قىلمىدى ... تەقدىر شۇنداق ئىكەن ... بىر سىنىپتىن مەيدانغا چىققاندا، ئۇ ئاخىرقى نەپەستە قاپتىكەن ...

غۇنچە قىز شۈكلەپ قالدى، ئۇ ئەمدى ئېچىدە ئۈنسىز يىغلاۋاتاتتى، ياش كۆزىدىن ئەمەس، يۈرىكىدىن ئېقىۋاتاتتى ...

ئاقنىياز ئۇنىڭغا يەنە بىردەم تەسەللى بېرىپ، ئۆزىنىمۇ يىغىدىن ئاران تۇتۇپ چىقىپ كەتتى. غۇنچە قىز بىردەم سائەتتەك ئېسەدەپ تولغىنىپ ياتتى، كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، بادامگۇلنىڭ كارىۋىتى يېنىغا كەلدى. ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك، ئۇنىڭدىن خاتىرە بولۇپ قالغان ئورۇن - كۆرپىلەرنى، ئۇ تۇتقان قاچا - قومۇچ، دەپتەر - كىتابلارنى بىر قۇر رەتلەپ قويىاتتى ۋە رەتلىگەچ سىلايتتى، پۇرايتتى. ئۇنىڭ نەزەرىدە، بادامگۇل ياتقان، ئولتۇرغان يەرلەردىن، ئۇ تۇتقان نەرسىلەردىن ھەمىشە بىر خىل بىھى، ئەنجۇر ھىدىگە ئوخشاش «جەننەت مېۋىسى» نىڭ پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى ...

بۈگۈن ئۇ، ئورۇن - كۆرپىلەرنى رەتلەۋېتىپ، يوتقاننىڭ قېتىغا قىسـتۇرۇلغان بىر كونۋېرتنى تېپىۋالدى، كونۋېرتنىڭ ئۈستىگە «دوستۇم غۇنچە قىزغا خاس» دېگەن تونۇش خەتلەر يېزىلغانىدى. غۇنچە قىز كونۋېرتنى ئالدىراپ يىرتىپ، خەتنى سۇغۇرۇۋالدى، ئۈچ بەت نېپىز قەغەزگە رەتلىك، چىرايلىق يېزىلغان خەت مۇنداق باشلانغانىدى:

«غۇنچە قىز، بۇ مېنىڭ ساڭا يازغان تۇنجى ھەم ئاخىرقى قېتىمقى دوستلۇق خېتىم. ئاددىي ھەم ئەرزىمەس بۇ خەت مەندىن ساڭا قالغان بىردىن بىر ھاياتلىق يالدامىسى بولۇپ قالار!

دوستۇم، تۇرمۇش ماڭا ئۇنتۇلغۇسىز دەرس بەردى. ئەمدى مەن قانداقتۇر مەڭگۈلۈك مۇھەببەت، ۋاپادار يىگىت، بەختلىك تۇرمۇش، گۈزەل

ھايات دېگەنلەرنى خام خىيال قىلمايدىغان بولدۇم. شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ قەلبىممۇ، جىسمىممۇ ئارام تاپتى!...

مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئوقۇپ، بىلىم ئېلىپ، جەمئىيەت ئۈچۈن يارامىلىق بىر ئادەم بولۇشنى كۆڭلۈمگە پۈككەنىدىم. لېكىن يارامىلىق ئادەم بولۇش يولى ئۇنچە ئوڭاي ئەمەسكەن، ئۇمۇ ئەگرى - توقاي، ھەتتا ئىنتايىن ئازابلىق بولىدىكەن، ئۇ ھەرگىزمۇ بىزگە ئوخشاش ئاجىز قىزلارغا ئايرىمچە غەمخورلۇق قىلمايدىكەن! ئويلاپ قارىسام، مەن نەچچە ۋاقىتتىن بېرى، خىيالىي بەخت - سائادەتتىن مەست بولۇپ يۈرۈپتىمەن! ئەمدى بېشىم قاتتىق تاشقا تېگىپ ھوشۇمغا كەلگەندە، ئۆزۈمنىڭ بەكمۇ كىچىككەنلىكىمنى ھېس قىلدىم. ھەر كۈنى، ھەمىشە غەم - غۇسسە، دەرد - ئەلەم بىلەن يۈرۈپ، ئىلىم - پەننىڭ تار، قىستاڭ يوللىرى بىلەن چوققىغا چىقىمەن دېيىش — خۇددى مىڭ بىر كېچە ھېكايىلىرىدىكى ئەپسانىلەردەك ئىش ئىكەن!...

دوستۇم، مەن ئۆلمەكچى! مېنىڭ بۇ كەسكىن قارارىم بەلكىم كىشىلەرنىڭ نەزەرىدە، ئىنتايىن بولمىغۇر، ئېچىنىشلىق ئىشتۇ! لېكىن ھازىر مەندە بۇ دۇنيادا ياشىغۇدەك كۈچ - قۇدرەت، سەۋر - تاقەت دېگەن نەرسىلەر قالمىدى! مەن دىلىمغا مەرىپەت شامىنى ياققان ئۇستازىم سەلىم ئەپەندىنى تۆھمەت ئوقى بىلەن يىقىتتىم. بۇ لەنىتى ئىش بىلەن مەن ئۆزۈمنىڭ قەدىر - قىممىتىمنى يوقاتتىم، نامىم يەرگە ئۇرۇلدى، شەنىم بۇلغاندى! دەرەخكە ياپراق قانچىلىك زۆرۈر بولسا، ئىنسانغا ۋىجدان، پەزىلەت دېگەنلەر شۇنچىلىك زۆرۈر! لېكىن مەن ۋىجدانسىزلىق قىلدىم، ئىنسانىي پەزىلەتنى يوقاتتىم! ياشلىق ھاياتنىڭ زىننەت - كۆركى بولغان روھى پاكلىق، ھالال نىيەت دېگەنلەردىن مەندە ئەسەرمۇ قالمىدى! مەن سەلىم ئەپەندىنى ھەر بىر كۆرگەندە، ئۆزۈمنىڭ بۇ دۇنيادا تېخى ھايات يۈرۈۋاتقانلىقىمدىن قاتتىق نومۇس قىلدىم، ئۆكۈندۇم! مېنى ئالداپ، قورقۇتۇپ، مۇشۇ كويلارغا سالغان ھاۋاز يېتەكچى، زايىت دېگەنلەردىن تېخىمۇ قاتتىق يىرگەندىم، نەپرەتلەندىم! مەن ھاۋاز يېتەكچىنى ئوقۇتقۇچى سۈپىتىدە ھۆرمەت قىلاتتىم، لېكىن ئۇ ئادەم ئە-

مەسكەن ، ئۇنىڭدىكى يۈرەك ئادەمنىڭ ئەمەس ، بەلكى تۆت پۇتلۇق ۋەھشىي ، يىرتقۇچ هايۋانلارنىڭ يۈرىكى ئىكەن ! ئۇنىڭ كۆڭلىگە شەيتان ئۇۋا سالپتىكەن ، ئۇ هەرقانداق شۇملۇقلارنى قىلىشتىن يانمايدىكەن ! زابىت توغرىسىدا سۆزلىمەيلا قوياي ، ئۇنىڭ تومۇرلىرىدا ئېقىۋاتقىنى قان ئەمەس ، ئەۋرەزنىڭ سېسىق يۇندىسى ئىكەن ! ...

دوستۇم ، مېنىڭ بىرنەچچە سائەتلىكلا ۋاقتىم قالدى ، بۇ خەتنى يازغىچە نېمىلەرنى ئويلىغانلىقىمنى بىلەمسەن ؟ مەنمۇ هاياتنى سۆيەتتىم ، مۇھەببەتنى قەدىرلەيتتىم ، ئادەملەر بىلەن بىللە كۈلكە - چاقچاق ئىچىدە هايات يۈرۈشنى خالايتتىم . لېكىن ، هازىر مېنىڭ قەلبىم بىر پارچە قاغجىراپ كەتكەن قاقاس يەرگە ئايلىنىپ قالدى . ئۇ ئەمدى شېرىن خىياللاردىن ، مېھىر - مۇھەببەتتىن ، دوستلۇقتىن ، قىزغىنلىق ۋە ئۈمىدتىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولدى . ئازاب - ئوقۇبەت ماڭا قىشتىكى مۇدهىش بوراندەك هۇجۇم قىلىپ كەلدى ، مەن ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى مۇداپىئە قىلالمىدىم ، پورەكلەپ ئېچىلىۋاتقان هايات گۈلۈم توزىدى ! ... مەن قايغۇ - ئەلەملەرنى چۆرۈپ تاشلاپ ، قانۇنىيەتلىك ، ئاقىلانىلىك بىلەن ياشاشنىمۇ ئويلاپ باقتىم ، لېكىن ۋۇجۇدۇمدىن بۇنداق ئىقتىدارنى تاپالمىدىم ، هەرقانچە قىلىپمۇ ، ئۆزۈمدە ياشاش جاسارىتىنى تۇرغۇزالمىدىم ! ... خۇشاللىقنىڭ پەيزىنى سۈرۈش ئاسان ئىكەن دوستۇم ، لېكىن ، دەرد - ئەلەمنىڭ هۆددىسىدىن چىقماق تەس ئىكەن ! ئۇ ماڭا ئوخشاش چۈشكۈنلەشكەن ، روهى زەئىپ ئادەمنى تاپسا ، تېخىمۇ كۈچىيىۋالىدىكەن ! راست ، دانىشمەنلەر ئېيتقاندەك ئادەمگە هەمىشە ئەڭ يېقىن تۇرىدىغان نەرسە ئەجەل ؛ ئەڭ يىراق تۇرىدىغان نەرسە ئارزۇ - ئارمان ئوخشايدۇ . مەن بۇنى ئۆز تۇرمۇشۇمدىن تېخىمۇ چوڭقۇر هېس قىلدىم !

ئېسىڭدىمۇ ، ئۆتكەن يىلى بىز شېكسپىرنىڭ «ئوتېللو» دېگەن تراگېدىيىسىنى بىللە كۆرگەنىدۇق . ئەسەرنىڭ ئاخىرىدا ، ئوتېللو نومۇس ۋە پۇشايمان ئازابىغا چىدىماي ، ئۆزىنى قىلىچ بىلەن بوغۇزلىۋالىدىغۇ ! ئۇنىڭ قەيسەر روهى ماڭا مەدەت بولدى ، چۈنكى شۇ كۈنلەردە ، مېنىمۇ چىدىغۇسىز

نومۇس، پۇشايمان، خورلۇق ئازابى چىرمىۋالدى، مەنمۇ بۇنىڭدىن پەقەت ئۆلۈم بىلەنلا قۇتۇلىسام، باشقا يول قالمىدى!

دوستۇم، مەن ئۆزۈمنىڭ كەتكەنلىكىمگە ھەرگىز قايغۇرمايمەن، ئېچىنمايمەن! لېكىن ئۆزۈم بىلەن بىللە تېخى يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچمىغان بىگۇناھ بىر نارەسىدىنى بىللە ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىمدىن قايغۇرىمەن، ئېچىنىمەن! راست، ئۇنىڭدا نېمە گۇناھ؟ ئۇ تۇغۇلۇشى، بۇ دۇنيانىڭ راھەت - پاراغىتىنى كۆرۈشى كېرەك ئەمەسمۇ؟! يەنە بىر تۇرۇپ، زايىتتەك ساختا، رەزىل بىر ئادەمنىڭ پۇشتىدىنىڭ بۇ دۇنياغا تۇرىلىپ، ھاياتنى، گۈزەللىكنى دادىسىغا ئوخشاش بۇلغاپ قويۇشىنى ئويلاپ، ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكىنىممۇ ياخشى بولدى، دەپ قارايمەن! ئېشقىلىپ، ئۇمۇ مەن بىلەن بىللە كەتتى، بىھۇدە تۆرەلگەن بالا بۇ دۇنياغىمۇ بىھۇدە بولۇپ قالمىسۇن!...

خوش، مەن كەتتىم دوستۇم، ساڭا، ئەلۋىدا! رازى بول، مەن سەندىن رازى! مەن ئۇ دۇنياغا كېتىۋېتىپ، ئاللادىن تىلىمدىم: ھەي كەرەملىك خۇدا، ئەگەر سېنىڭ قۇدرەت - ئىلاھىڭ راست بولسا، ئادەم سىياقىغا كىرىۋېلىپ، بۇ دۇنيانىڭ گۈزەللىكىنى، بەخت - سائادىتىنى، تىنچ - ئاساييىشتىلىقىنى بۇزۇۋاتقان ھاۋاز بەختىدەك، زايىتتەك جىن - شاياتۇنلارنىڭ جاجىسىنى بەرگەيسەن! ...»

خەت غۇنچە قىزنىڭ قەلبىدە بېسىلغۇسىز بىر غۇسسە ئويغاتتى، تارامالاپ ئاققان كۆز ياشلىرى قەغەزنى ھۆللىدى. ئۇ شۇنداق مۇلايىم، جىمغۇر دوستىنىڭ شۇنچە كۆپ سىر ۋە ئازابلارنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ، بۇ دۇنيادىن نادامەت بىلەن كەتكەنلىكىنى ئويلاپ، تېخىمۇ ھەسرەتلەندى. خەت ئۇنىڭغا قاتتىق تەسىر قىلدى. قەلبىدە بېسىلغۇسىز چۇقان قوزغاتتى، ئۇ ئازاب ۋە سېغىنىش ئىچىدە ئويلايتتى، پىچىرلايتتى...

«ئادەم ھەمىشە مېھىر - مۇھەببەتكە موھتاج بولىدۇ، بىزگە ئوخشاش قىزلارنىڭ قەلبىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، مېھىر - مۇھەببەت خۇددى قۇياش نۇرىغا ئوخشاش ئىللىقلىق بەخش ئېتىدۇ. لېكىن، تۇرمۇش دوستۇمغا بەكمۇ

سوغۇق مۇئامىلە قىلدى، ئۇنىڭغا ئېھتىياجلىق بولغان مېھىر - مۇھەببەتنىڭ ئورنىغا، خورلۇق، نومۇس ۋە دەرد - ئەلەم بەردى ! ... بۇ نەرسىلەر ئاستا - ئاستا يىغىلىپ، جەم بولۇپ، ئاخىر كۈچلۈك بىر تاشقىنغا ئايلىنىپ، ئۇنى خۇددى بىر تال ئاجىز يوپۇرماقتەك، ئۆزىنىڭ رەھىمسىز قوينىدا غەرق قىلىۋەتتى ! ... ئاھ، بادامگۈل ! نەدىسەن دوستۇم ؟! ...»

غۇنچە قىز ياش بىلەن خىرەلەشكەن كۆزلىرىنى سۈرتۈپ، خەتكە يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتتى، خەت ئەمدى ئۇنىڭ دائىملىق سىردىشى، دىلدىشى ۋە ھەمرىھى بولۇپ قالدى.

× × ×

بادامگۈلنىڭ ئۆلۈمى گويا زايىتقا يېگىندىن ھاياتلىق بەخش ئەتكەندەك خۇشاللىق بولۇپ تۇيۇلدى. شۇ كېچىدىكى پاجىئەدىن كېيىن، ئۇ ئارامخۇدا ئۇخلايدىغان، ئاغزى تېتىپ تاماق يەيدىغان بولدى. كېيىنكى كۈنلەردە، بادامگۈل ئۇنىڭغا خۇددى جانغا تېگىلىپ تۇرغان بىر خىل تەھدىت ۋەھىمىدەك بولۇپ قالغانىدى. ئۇ، بادامگۈلنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە لەۋزىدىن يېنىپ، ئۆزى بىلەن ھاۋاز بەختىنى پاش قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئۇنىڭ ئويچان، مۇڭلۇق كۆزلىرى، مەجنۇن سۈپەت قىياپىتى، ھەمىشە نېمىدىندۇر خۇدۇكسىرەپ، ئالاقزادىلىك ئىچىدە يۈرۈشى زايىتقا ھامان بىر كۈنى ئەقلىگە كېلىپ، ھەقىقىي ئەھۋالنى ئاشكارىلاپ قويىدىغاندەكلا سىرلىق، گۇمانلىق تۇيۇلاتتى. بادامگۈل بىر كۈن ھايات بولسا، ئۇنىڭ بېشىدىكى ۋەھىمە بىر كۈن مەۋجۇت ئىدى. شۇڭا ئۇ پەرىشان ئىدى، كېچە - كۈندۈز بىر خىل ساراسىمە ۋە ئەنسىزلىك ئىچىدە ياشايتتى...

بادامگۈلنىڭ تۇيۇقسىز ئۆلۈمى ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلدى، ئۇ قەلبىنى چىرمىۋالغان ئېغىر دەردتىن قۇتۇلغاندەك يېنىك ۋە ئازادە

نەپەس ئالدى. ئەمدى ئۇ، بۇ دۇنيانىڭ ئەركىسىدەك، خوجىسىدەك خالىغانچە ئويناپ، كۈلۈپ، خاتىرجەم يۈرسە بولۇۋېرەتتى. كۆڭلى خاتىرجەم بولىۋىدى، ئەمدى ئۇنىڭدا ئىجادىيەت توغرىسىدا يېڭى ئارزۇ-ھەۋەسلەر تۇغۇلدى، ئۇنىڭ ئويلىغان ماۋزۇلىرى كۆپ ئىدى، ئۇ دوستى قاسىم شەپەرەڭ (ئۇ ھەمىشە كىچىك كىتاب كۆرگەچكە، ساۋاقداشلىرى ئۇنى شەپەرەڭ دەيتتى) ئۆزبېكچىدىن تەرجىمە قىلىپ بەرگەن «سۈرەت»، «باشسىز ھەيكەل»، يەنە پوشكىنىنىڭ «سىگانلار» قاتارلىق داستانلىرىنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، ئاشۇنداق بىر كاتتا داستان يېزىپ، بىردىنلا نام چىقىرىشنىڭ پىلانىنى قۇردى، لېكىن قەدەمنى قانداق ئېلىشنى بىلمەيتتى، پىكرى خىرە، تەپەككۇرى مۇجىمەل ئىدى، ھەتتا تەسەۋۋۇرىمۇ يوق دېيەرلىك ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ ئۆزىنى چاغلىماي بۇنداق چوڭ غەيرەتكە كېلىشىگە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆتكەندە سەلەي قاشاڭنىڭ ئۇنى «ئوغۇت شائىرى» دەپ مەسخىرە قىلغانلىقىمۇ بىر سەۋەب بولغانىدى. شۇ خىيال بىلەن ئۇ خۇددى بىر كېچىدىلا تۇيۇقسىز بۇلدۇقلاپ چىققان بۇلاقتەك، ئۇلۇغ داستاندىن بىرنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ توپىغا كۆمۈلۈپ قالغان گۆھەر ئىكەنلىكىنى، باشقىلارنىڭ بولسا، يېنىدىكى گۆھەرنى سېزەلمىگەن دۆتلەر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بولدى. لېكىن ئۇ قاغىنىڭ ھېچقاچان بىر كېچىدىلا ئۆزگىرىپ، بۇلبۇلدەك سايرىيالمايدىغانلىقىنى، شېئىرىيەت ھەرگىزمۇ بىر-ئىككى كۈندىلا تەجرىبە قىلىپ، تۇيۇقسىز نەتىجىسى چىقىدىغان فىزىكا ياكى خىمىيە ئەمەسلىكىنى ئويلاپ باقمىغانىدى.

شۇڭا، ئۇ ئۇزۇنغىچە ئۆزىنىڭ بۇنداق باش-ئايىغى يوق پىلانى ئىچىدە سەرسان بولۇپ يۈردى، سەرسانلىقتىن ئۇنى يەنە ھاۋاز بەختى قۇتقۇزدى.

— بادامگۈل ئۆلۈپ، يوشۇرۇن بىر ئاپەت يىلتىزى كېسىلدى، — دېدى ئۇ زايىتنىڭ كۆڭلىدىكى داستان يېزىش پىلانىنى چالغىتىپ، — لېكىن كۆڭلۈم يەنە بىر ئاپەتنىڭ بارلىقىنى سېزىپ تۇرۇۋاتىدۇ...

— يەنە قانداق ئاپەت ئۇ ؟ — سورىدى زايىت ھولۇقۇپ .
— سىز بادامگۈلدىن بىرەر نەرسىنىڭ قالغانلىقىنى سەزمىدىڭىزمۇ ؟ — دېدى ھاۋاز بەختى سىنچىلارغا خاس گۇمان ۋە سەزگۈرلۈك بىلەن ، — مەسىلەن ، خەت ياكى ۋەسىيەت سۆزى دېگەندەك ...
— ياق ، مېنىڭچە ئۇنداق نەرسە يوقتۇ ...
— يوق بولۇپ قالسا ياخشى ، لېكىن بار بولۇپ قالسىچۇ ؟ — ھاۋاز بەختى كۆزلىرىنى قىسىپ ، دانالىق بىلەن پىكىر يۈرگۈزۈشكە باشلىدى ، — ھەرقانداق ئادەم ئۆلۈشتىن بۇرۇن كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى قىلىۋېلىشقا ئالدىرايدۇ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بادامگۈلنىڭ ئۆلۈمى ئۇنداق تۇيۇقسىز ، تاسادىپىي ئۆلۈم ئەمەس ، بەلكى ئۇزۇن ۋاقىت ئويلىنىشتىن ئۆتكەن ، قىلىدىغانىنى قىلىۋېلىپ ، دەيدىغانىنى دەۋېلىپ بولغان ئۆلۈم ! شۇڭا ، ئۇ چوقۇم بىر نەرسىنى قالدۇرۇپ كەتتى . ئەگەر شۇنداق بولسا ، ئۇ بىز ئۈچۈن مۇددەتلىك پارتلايدىغان بومبا بولىدۇ ، ئوخشاشلا ، يوشۇرۇن خەۋپتىن قۇتۇلالمايمىز !
— ئەمدى قانداق قىلىمىز ؟ — زايىتنىڭ كۆزلىرى چەكچەيدى ، كۆڭلىگە يەنە ۋەسۋەسە چۈشتى ، كاتتا داستان يېزىش پىلانىمۇ تىرىپىرەن بولۇپ كەتتى .
— سىز بادامگۈلنىڭ يېقىن دوستلىرىنى تىنىڭ تىڭلاپ بېقىڭ ، ئەگەر ئۆزىڭىز يېقىنلىشالمىسىڭىز ، ئىشەنچلىك قىزلارنى ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرگۈزۈڭ !
— بولىدۇ ، مەن شۇنداق قىلاي !
— ئەمىسە ، دەرھال تۇتۇش قىلىڭ !
ھاۋاز بەختىنىڭ بۇنداق تۇيۇقسىز دانا ھەم سەگەك بولۇپ كېتىشىدە مۇھىم بىر سەۋەب بار ئىدى .
يېقىندىن بېرى ، ئۇنىڭغا نۇسرەت يۈزلەندى ، بەخت قۇشى بېشىغا قونۇش ئالدىدا تۇراتتى . «ھاۋاز بەختى فاكۇلتېتقا مۇدىر بولىدىكەن ، ياقۇپ كېرىمى ئىككىنچى سەپكە ئۆتىدىكەن» دېگەن گەپلەر يۇقىرى - تۆ-

ۋمن، چوڭ - كىچىكنىڭ ئاغزىدا ئىقىپ يۈرەتتى، كادىرلار خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن شۇجى سەمەر تۆمۈرمۇ بۇ ئىشتىن ئۇنىڭغا ئىنىق بىشارەت بەردى، ھەممە ئىش پۈتكەنىدى، پەقەت پارتكوم بىر يىغىن ئىچىپ، ئاخىرقى قارارنى چىقارسىلا بولاتتى. دەل شۇ چاغدا، كۈتۈلمىگەن بىر ئىش يۈز بىرىپ، تۆرمۇش يەنە ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتتى. ھاۋاز بەختىنىڭ كۆزلىرىدىكى خۇشاللىق، تەمەننا ئۇچقۇنلىرى بىردىن يوقالدى، يىقىندىن بىرى پەيدا بول-غان شادىيانە كەيپىياتتىن ئەسەرمۇ قالمىدى، گويا كۆزگە كۆرۈنۈپ قالغان غەلىبە تۇغلىرى يىقىلىپ، ئۈمىد چىراغلىرى ئۆچكەندەك بولدى ...

تۇرمۇش دىگەن ئاجايىپ - دە! ئۇ باشتىن- ئاياغ تۈرلۈك تاسادى-پىيلارغا تولغان بولىدۇ. جىن رۇڭ بىيجىڭدىن قايتىپ كەلدى، كەلگەندىمۇ، سەمرىپ، ئاقىرىپ، روھلىنىپ كەلدى، چوڭ تەكشۈرۈشتە، ئۇ راك كىسىلى بولماي چىقتى، بۇ خەۋەر بەزىلەرنى خۇشال قىلسا، بەزىلەرنى بىسەرەمجان قىلىۋەتتى. لىكىن ئۇ قايتىپ كەلگەن كۈنى ئايرودرومغا يەنە بىرىنچى بولۇپ ئۆز ۋاقتىدا قارىسىنى كۆرسەتمىگەن، ھازىر بىسەرەمجان بولۇۋاتقان «سىرداشلار» چاندۇرماي ئۈمىلەپ چىقىشتى، ئۆزلىرىنىڭ خۇدادىن شۇنداق بولۇشىنى تىلىگەنلىكلىرىنى ئاغزىدىن شالا چاچرىتىپ تۇرۇپ ئىيتىشتى، خۇشاللىقتىن كۆز يىشى قىلىشقان بولدى. لىكىن، بۇ تەسىرلىك كۆرۈنۈشلەر جىن رۇڭغا قىلچە تەسىر قىلمىدى، چۈنكى ئۇ خىلى ئەقلىنى تاپقان، ھاياتنى، ئادەملەرنى بۇرۇنقىدىن ئوبدانىراق چۈشىنىپ قالغانىدى. ئۇ كىلىپلا ئىش باشلىۋەتتى، بىرمۇنچە كادىرلارنىڭ، شۇ قاتاردا ھاۋاز بەختىنىڭمۇ تەقدىرى ئۆزگىرىپ كەتتى. بۇ توغرىدا جىن رۇڭ پارتكوم يىغىنىدا چۈشەن-دۈرۈپ: «مەن بىر ئۆلۈپ، بىر تىرىلدىم، بۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ماڭا بىر ئۆمۈر يەتكۈدەك ساۋاق بەردى!» دىدى.

تۇرمۇش تۇيۇقسىز ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتكەن بۇنداق داۋال-غۇش پەيتىدە، ئەگەر ھاۋاز بەختىنىڭ سەلىم ئەپەندىگە قىلغان زىيانكەشلىك ئەھۋالى ئاشكارىلىنىپ قالسا، ئوھوي! ... ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ھازىرقى سىياسىي

يىتەكچىلىك ئورنى تۇگۇل، ئاددىي ئوقۇتقۇچىلىق سالاھىيىتىنى ساقلاپ قېلىشمۇ بەسى مۇشكۇل ئىدى! شۇڭا ئۇ، ئۆزىگە تېگىشلىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە ناھايىتى ئېھتىياتچان ھەم سەگەك بولۇپ كەتكەنىدى...

زايىت ھېچقانچە كوچىمىلا يېڭى بىر ئۇچۇرغا ئىگە بولدى. ئۇ غۇنچە قىزنىڭ ياتاقدىشى ئايزىم ئۇماقنى كىنوغا ئاپىرىپ سۆزلىشىۋىدى، ئۇنىڭ ۋات - ۋات ئاغزى بېسىلمايلا كەتتى:

— راست، بادامگۇل خەت يېزىپ قالدۇرغاندەك قىلىدۇ، غۇنچەقىز پات - پات بېشىنى يوتقانغا پۈركەپ، بىر خەتنى ئوقۇپ يىغلاپ كېتىدۇ، ئۇ خەتتە جەزمەن نۇرغۇن نەرسىلەر يېزىلغان...

— شۇ خەتنى قولغا چۈشۈرگىلى بولارمۇ ئايزىم؟ — سورىدى زايىت قىزنى قولتۇقلاپ كېلىۋېتىپ.

— شۇنداق قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بارمۇ؟ — ئايزىم ئۇماق ئۇنىڭدىن ياندۇرۇپ سورىدى.

— بار، ئەسلىدە ئۇ خەتنى ماڭا يېزىشى كېرەك ئىدى، — دېدى زايىت خۇپسەنلىك قىلىپ، — لېكىن دوستى غۇنچەقىزغا يېزىپ قالدۇرۇپتۇ، مەنمۇ بىر كۆرۈپ باقاي دەيمەن، چۈنكى ئۇنىڭدىن قالغان بىردىنبىر تەۋەررۈك نەرسە شۇ خەت - دە!

— ئەگەر سىزگە كېرەك بولسا، مەن بىر ئامالىنى قىلىپ باقاي، — دېدى ئايزىم ئۇماق زايىتقا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن، — بىر قېتىم غۇنچە قىز ئۇ خەتنى ياستۇقىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇپ قويغاندەك قىلىۋىدى...

— ئەتىلا قولغا چۈشۈرۈڭ، بۇنىڭ بەدىلىگە نۇرغۇن ئىنئام ۋە ياخشىلىقلارغا ئېرىشىسىز!

زايىت بۇ گەپلەر بىلەن ئۇنىڭغا ئىنتىپاققا ئۇتكۈزۈش ھەم ئىمتىھانلاردا ياردەم قىلىش بىشارىتىنى بەرگەنىدى.

— بولىدۇ، مەن چوقۇم قولغا چۈشۈرىمەن! — دېدى قىزمۇ كۆڭلىدە بىر نەرسىلەرنى پەملەپ.

ئايزىم ئوماق چىراي - شەكلى كېلىشكەن، فىگورىسى جايىدا قىز بول- سىمۇ، لېكىن ئەقلى ناقىسراق ئىدى، بۇ ئىشتا ئۇنىڭ ئەقىلسىزلىكى مانا مەن دەپلا چىقىپ قالدى. ئۇ خەتنى تېپىش ئۈچۈن، خۇددى يىن پۇراپ كەلگەن ئىتتەك، يالغۇز ياتاقتا ئۇ يەر - بۇ يەرنى تىمىسقىلاپ، ئۇچرىغانلا نەرسىنى تىتىقلاپ يۈرۈپ، خەتنى تېپىۋالدى. زايىت بىلەن ھاۋاز بەختىنى گويا غايى- بانە ئەجەل ئوقىدەك ۋەھىمىگە سېلىپ قويغان خەت ئاخىر ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ كۈچلۈك تەھدىت ۋە خەۋپىنى يوقاتتى! ...

خەتنىڭ تۇيۇقسىز يوقاپ كېتىشى غۇنچە قىزنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ قويدى. كېيىنكى كۈنلەردە، ئۇ ئاستا - ئاستا ئېسىگە كېلىپ، خەتتىكى مەزمۇنلارنى بارغانسېرى چوڭقۇر چۈشەنگەن، ئۇنىڭ ھاۋاز بەختى بىلەن زا- يىتنىڭ شۇملۇقلىرىنى ئېچىپ تاشلاپ، سەلىم ئەپەندىنى قۇتقۇزۇپ قالغۇدەك ئىلاھىي قۇدرەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى سەزگەن، شۇڭا ئۇنى تەشكىلگە تاپشۇ- رۇپ بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلغانىدى. خەت دەل مانا شۇ ۋاقىتتا يوقىلىپ، ئۇنى ھەم ھەيران قالدۇردى، ھەم گۇمانلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ ئويان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئاخىر بۇ ئىشتىن ئاقنىيازنى خەۋەرلەندۈرۈپ قويۇش نىيىتىگە كەلدى.

— ئاپلا! ... يامان بوپتۇ، بەك يامان بوپتۇ! — دېدى ئاقنىياز ھەممە گەپلەرنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن خۇرسىنغان، تىت - تىت بولغان ھالدا، — ناھايىتى ئەجەللىك پاكىت ئىكەن، بىرەر گۇمانلانغان ئادىمىڭىز بارمۇ؟

— بىزنىڭ ياتاقتىكى ئايزىم ئوماقتىن گۇمان قىلىۋاتىمەن، — دېدى غۇنچە قىز خېلى ئىشەنچ بىلەن، — ئۆتكەن كۈنى ئۇ تۇيۇقسىزلا بادامگۈلنىڭ گېپىنى قىلىپ، خەت، ۋەسىيەتنامە دېگەندەك نەرسىلەرنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ كەتكەنىدى ...

— سىز دېگەنمىدىڭىز؟

— ھەئە، ماڭا خەت قالدۇرۇپ كېتىپتۇ دېگەنىدىم.

— ئېنىق بولدى، خەت جەزمەن شۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كې-تىپتۇ، — دېدى زايىت چوڭقۇر ئۆكۈنۈش بىلەن، — ھاۋاز يېتەكچى بوش ئەمەسكەن، ئۇلار يەنە چاققان چىقىپتۇ! ... بولدى، ئەمدى بۇ ئىشنى بىزگە قويۇپ بېرىڭ، سىزگە رەھمەت غۇنچە قىز!

ئاقنىيازنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، يوغان ئۆگىلىك مىسرەڭ قوللىرى ئەلەمدىن تىترەپ كەتتى. ئۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلەشكەندەك پەس، لېكىن غەزەپلىك ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— ھەي زايىت، ھەي زايىت! سەن نېمە ئويلاپ، نېمىلەرنى قىلىپ يۈرىدىغانسەن!؟ بىزنى گەپ قىلمىدى، دەپ ئەسكىلىكىڭنى قىلىۋەرمە، گاچا ئادەم چۆچۈرە يېگەندە سانىيالمىسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە ھېسابىنى بىلىدۇ! بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرى ھەرگىزمۇ سېنىڭ ۋە ھاۋاز يېتەكچىنىڭ خىيالى، ئىرادىسى بويىچە بولۇپ كەتمەيدۇ! ...

12

زايىت خۇددى مۇسەللەس ئىچىپ قىيامىغا يەتكەن ئادەمدەك، كۆزلە-رىنى خۇمارلاشتۇرۇپ، غالدا - غۇلداڭ مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. مەتكېرىم مەتقاسىم ئۇنى ئارقا تەرەپتىن ئۇ ياخشى كۆرىدىغان ئاتاق بىلەن چاقىردى:

— زايىت شۇجى، توختاڭا، مۇھىم گەپ بار!

زايىت توختىدى ۋە يېرىم بۇرۇلۇپ، گېدەيگەن ھالدا سورىدى:

— خوش، نېمە گەپ يولداش مەتكېرىم؟

— ياخشى گەپ! — دېدى مەتكېرىم مەتقاسىم يېقىنلاپ كېلىپ، — سىزنى مەن ئاسىيەنىڭ ئورنىدا كىنوغا تەكلىپ قىلماقچى؟

— ئاسىيە؟ ...

بۇ ئىسىمنى ئاڭلاپ، زايىتنىڭ يۈرەكلىرى ئويناپ كەتتى.

بۇ قىز ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا بۇ يىل كەلگەن يېڭى ئوقۇغۇچىلاردىن ئىدى، ئۇ مەتكېرەم مەتقاسىم بىلەن بىر يۇرتلۇق بولۇپ، ئۇنى ئاكىسى ئورنىدا كۆرەتتى ھەم ئۆزىنىڭ ھىمايىچىسى دەپ بىلەتتى. يېقىندىن بېرى زايىتنىڭ بۇ قىزغا كۆزى چۈشۈپ قالغانىدى. ۋۇجۇدىدا مۇشۇ مۇقەددەس شەرق زېمىنىدا ئۆسكەن ئاياللارنىڭ ئەنئەنىۋى گۈزەللىكى جىلۋە قىلىدىغان ئوماق، مۇلايىم بۇ قىز شۇ كۈنلەردە، زايىتنىڭ ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ قويغانىدى.

— ئاسىيە بىلەن بىللە كىنوغا بارماقچى ئىدۇق، — دەپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى مەتكېرەم مەتقاسىم، — سىزگىمۇ بىر بېلەتنى قوشۇپ ئالغۇم كەلدى، قارىسام، سىز ئۇ قىزنىڭ پېيىدا يۈرگەندەك قىلىسىز...

— ئەقلىڭىزگە بارىكاللا، مەتكېرەم، — دەپ ھاياجانلىنىپ كەتتى ايىت، — قاراڭا، كۆڭلۈمدىكىنى بىلىپ، ئاغىندارچىلىق قىلغىنىڭىزنى! ھىممىتىڭىزگە رەھمەت، مەن بۇنى ھەسسىلەپ ياندۇرىمەن!... قايسى كىنو ئىكەن، قايسى كۇلۇبقا بارىمىز؟

— شاگخەيدە ئىشلەنگەن «كۆكەرگەن قۇرۇق دەرەخ» دېگەن كىنو، سائەت سەككىزدە «ج س د ج» كۇلۇبىغا بارىمىز.

— بولىدۇ، مەن تەييار!

ئۇلار سائەت سەككىزگە چارەك قالغاندا، مەكتەپنىڭ ئارقا يولى بىلەن خاڭچېك تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— ئاسىيە قېنى؟ بىللە ماڭمامدۇق؟ — سورىدى زايىت ئالدى - ئارقىغا قاراپ قويۇپ.

— ئۇ يەنە بىر ئاغىنىسى بىلەن ئالدىمىزدا كەتتى، — دېدى مەتكېرەم مەتقاسىم ئۇنى خاتىرجەم قىلىپ، — كىنوخانىدا ئۇچراشماقچى بولدۇق، تۆت بېلەت بىر يەرنىڭ!

ئىككىسى چوڭ يولغا يېقىن يەردىكى جىگدىلىكنىڭ يېنىغا كەلگەندە، قاراڭغۇلاشقان جىگدىلىك ئىچىدىن تۇيۇقسىز ئۈچ ئادەم چىقىپ،

ئۆلارنىڭ ئالدىدا توغرا تۇردى. زايىت خىرە - شىرە قاراڭغۇلۇقتا بىر قاراپلا ئۆلارنى تونىدى ۋە بىر ئاز ھەيران بولغاندەك دۇدۇقلاپ سورىدى:

— نىمە... سىلەر... سىلەرمۇ كىنوغا بارامسىلەر؟

ئۆلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى قوپال ئاۋازدا مەنىلىك جاۋاب بەردى:

— ياق، بىز بارمايمىز، مۇشۇ يەردە كىنو قويىمىز!

زايىتنىڭ تۈيغۈن يۈرىكى بىر نەرسىنى سەزگەندەك قاتتىق سوقۇپ كەتتى، ئالدىدا تۇرغان بۇ ئادەملەرنىڭ چىرايى، قىياپىتى ۋە ئەلپازىغا قاراپ، ئۇ ئۆزىنىڭ قىلتاققا چۈشكەنلىكىنى بىلدى - دە، ئەتراپقا ئالاق - جالاق قاراپ پىتىراپ قالدى.

— قېنى، بۇ ياققا مەرھەمەت زايىت شۇجى! — دەپ جىگدىلىك تەرەپنى كۆرسەتتى سەلەي قاشاڭ، — بۇ يەردە سىزگە «جىنايەت ۋە جازا»ناملىق مەخسۇس بىر كىنو تەييارلانغان، بىللە كۆرىمىز!

زايىت قاچماقچى بولۇپ ئارقىغا قايرىلىۋىدى، ئاللىقاچان تەييارلىنىپ تۇرغان ئاقنىياز بىلەن گايىت مايىت كاپ قىلىپ پاتاگىدىن ئالدى، سەلەي ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تۇتتى. مەتكېرەم مەتقاسىم گەجگىسىدىن ئىتتىردى، زايىت غىدىڭ - پىدىڭ قىلالماي قالدى، تۆت ساۋاقداش ئۇنى ئىتتىرىپ، سۆرەپ جىگدىلىكنىڭ ئىچكىرىسىگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى...

ئايدىڭ كېچە ئىدى، ئاي شولىسى قويۇق جىگدە شاخلىرى بىلەن سارغايغان يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ئۆتۈپ، قاراڭغۇلۇققا چۆككەن دەرەخزارلىقنى ئالا - بۇلماچ يورۇتۇپ تۇراتتى، ئادەمسىز جىمجىت بوشلۇققا ئايلانغان بۇ پىنھان ماكاندىن پىشىپ قۇرۇشقا باشلىغان ئوت - چۆپ، گۈل - گىياھلارنىڭ بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ كەتكەن چۈچۈك، خۇش بۇي ھەم قاڭسىق پۇرىقى تارقىلاتتى. ئەتراپتىن، ئۈيقۇسىرىغان قۇشلارنىڭ ئاندا - ساندا سايراشلىرىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

تۆت ساۋاقداش زايىتنى قاتتىق قىسماققا ئالدى، قولىنى بىر تال بوغۇچتا باغلاپ، ئوتتۇرىدا ئۆرە تۇرغۇزدى، ئۇنىڭ ئالدىدا سەلەي، ئارقىدا

ئاقنىياز، ئىككى تەرىپىدە گايىت مايىت بىلەن مەتكىرەم مەتقاسىم سەپراس تۇراتتى.

— ئاغىنىلەر... بۇ نېمە ئىش ئۆزى؟ — دېدى زايىت تىخىچە پىتىدىن چۈشمەي، — ھەي سەلەي، سىلەر زادى نېمە قىلماقچى؟!

— ئاغزىڭنى يۇم! — دېدى سەلەي بىردىنلا ۋارقىراپ، — مېنىڭ ئىسمىم سەلەي ئەمەس، نۇشىرۋان ئادىل. مەن بۈگۈنكى مۇشۇ ئادالەت سوتىنىڭ باش سوتچىسى! ئاۋۇ ئارقىڭدا تۇرغان كىشى بۇ دۇنيادىكى زۇلمەتلەرنى كۆيدۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن ئوت خۇداسى پرومىتى! ئىككى يېنىڭدا تۇرغىنى، جازا ئەزرائىلى مۇنكىر بىلەن نەكىر! ئەمىسە، سوت باشلاندى، دەۋاگەر سۆزلىسە بولىدۇ!

ئاقنىياز سۆزلەشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ئاۋازى مېتالدەك سوغۇق ھەم قاتتىق ئىدى.

— زايىت، سەن بىزنىڭ ئارىمىزغا تىلىك بىلەن تىكەن تېرىدىڭ، ئەمدى ئۇ تىكەن يۇرەككە قادالدى! شۇڭا بۈگۈن، بىز ئاچچىقتا پايلىماي، سېنى بىرئاز بىسەرەمجان قىلىپ قويىدىغان بولدۇق، ئۆزۈڭ تېرىغان تىكەننى ئۆزۈڭ ئالمىساڭ بولمايدۇ، خەت قېنى؟

— خەت؟... قايسى خەت؟! — دېدى زايىت بويىنىنى مەستخۇش ئۆردەكتەك سوزۇپ.

— خۇپسەنلىك قىلما! — دېدى سەلەي ئاگاھلاندۇرۇپ، — ئەگەر بۈگۈن سەن ياۋاشلىق بىلەن قىلغان - ئەتكەنلىرىڭنى ئىقرارقىلمىساڭ، مۇشۇ يەردە ئىتقا تاشلاپ بېرىپ، كۆرمەسكە سېلىپ كېتۋېرىمىز!

— ھەددىڭلار ئەمەس! — زايىت كۆرەڭلىك بىلەن دىمىغىنى قاقتى، — بۈگۈنكى ئىشىڭلار ئۈچۈن زىيان تارتىسىلەر، چوڭ زىيان تارتىسىلەر!

— زايىت، تولا كاپشىماي خەتنى تاپشۇر! — دېدى ئاقنىياز تاقىتى - تاق بولۇپ، — بۈگۈن سەن بىلەن دەتالاشمايمىز، بەلكى سەندىن ھېساب ئا-

لىمىز، خەت قېنى ؟!

— بىلمەيمەن، ماڭا كىم خەت بېرىپتىكەن ؟!

— يەنە ھۆتۆت - پۈتۈت دەيدىغان يېرىڭ بولسا، جاجاڭ مانا! — ئاقنىياز مۇشتلىرىنى بازغاندەك تۈگۈپ زايىتقا دېۋەيلەپ كەلدى، — ئەمدى ساڭا ئاھ دەپ ئۆپكە قاقىدىغان يەرلىرىمىز تۈگەپ كەتكەن جۇمۇ!

— زايىت ھوشۇڭنى تاپ، بولمىسا كېچىككىپ قالىسەن! — دېدى گايىت مايىت ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ، — «قايسى خەت» دەيسەنغۇ، ئايزىم ئۇ-ماقىنى ئالداپ، غۇنچە قىزدىن ئوغرىلاتقۇزغان خەتچۇ ؟ خەتتە بادامگۇلنىڭ نېمىلەرنى يازغانلىقى بىزگە ئايان. ئەمدى تولا خۇپسەنلىك قىلما!

بۇ ئاگاھلاندۇرۇش زايىتنى تەمتىرىتىپ قويدى، ئۇ بىر تەرەپتىن، يېلى چىققان توپتەك بوششىپ، سالپىيىشقا باشلىسىمۇ، لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، تەقدىرگە تەن بەرگۈسى كەلمەي، جان - جەھلى بىلەن پاكىتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشقا ئۇرۇناتتى...

— ئۇستاتلىق قىلما! — دەپ ئۇنىڭ ھىيلە - مىكرىنى ئېچىپ تاشلىدى سەلەي، — سەن ھاۋاز يېتەكچى بىلەن بىرلىشىپ، بادامگۇلنىڭ ئىستىقبالىنى نابۇت قىلدىڭ، ئۇنى ئالداپ، بېسىم ئىشلىتىپ، ئۆزۈڭنىڭ گۇناھىنى سەلىم ئەپەندىگە ئارتىپ قويدۇڭ! ئاخىر بادامگۇل ئار - نومۇسقا چىدىماي ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر بولدى! سەندە ئازراقمۇ ئىنسانىي ۋىجدان دېگەن نەرسە بارمۇ، زايىت!؟ سەن قانداق قىلىپ، ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەن قىزنىڭ ھاياتىنى ۋەيران قىلىشقا، دىلىڭغا مەرىپەت ئوتىنى ياققان ئۇستازىڭغا قارشى مۇشت كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلدىڭ!؟ بۇلارنى ئويلساڭ، ۋىجدانىڭ ئازابلانمامدۇ ؟!

— ئۇنىڭدا ئىنسانىي ۋىجدان نېمە ئىش قىلىدۇ ؟! — ئاقنىيازنىڭ غەزەپ ۋە ئەلەمگە تولغان بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى، — ئەزەلدىن مۇناپىق ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ، ئىمانسىز ئادەمنىڭ ۋىجدان ئازابىدا قىينىلىشى يوق گەپ!

زايىتنىڭ بىردىنلا يۈرىكى ئاغقاندەك بولدى، چىرايىدىكى كۆرەڭلىك ئالامەتلىرى يوقالدى، ۋۇجۇدىدا ئەكس ئەتكەن بايىقى بويۇنتاۋلىق، مەنسىتمەسلىككە ئوخشاش تاشقىن جاسارىتىمۇ ئاجىزلاپ، پۇت - قولىغا تىتىرەك ئولاشتى. ئۇ رەقىبلىرىنىڭ ئۆز سىرىدىن بۇنچىلىك ئېنىق خەۋەردار ئىكەنلىكىنى ئويلاپ باقمىغانىدى، ئۇ ھەممە ئىشلارنى جاي - جايىدا، شامال كىرمەيدىغان يىمزىر - يىم قىلىۋەتتىم، دەپ ئويلايتتى. كىم بىلسۇن، ئۇنىڭ نەزەرىدىكى مەخپىي، پىنھان ئىشلار بۈگۈن بۇ كەڭ جىگدىلىكتە، تۆت «رەقىبى» نىڭ ئاغزىدا ئاشكارا، بىمالال سۆزلىنىۋاتامدۇ! ھەي ... بىگىز قاپتا ياتمايدىكەن - دە! ئەگەر زايىت بۇ ئىشلارنى ئازراقلا ئىقرار قىلسا، ئۆزىنىمۇ، ھاۋاز بەختىنىمۇ ھالاكەت گىردابىغا ئىتتىرگەن بولاتتى. بۇ ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئايان، خۇددى ئاسماندىكى قۇياشتەك ئايان ئىدى. شۇڭا ئۇ، جان تىكىپ بولسىمۇ، بۇ مۇشكۇللۇكتىن قۇتۇلمىسا بولمايتتى ...

تەقدىر، ئىستىقبال توغرىسىدىكى خىياللار ئۇنى تەمكىنلەشتۈرۈپ قويدى، پۇت - قولىدىكى تىترەكمۇ ئاستا - ئاستا توختىدى. ئەتراپىدا ھۆرپىيىپ تۇرغان تۆت رەقىبىمۇ ئەمدى ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇنچىلىك قورقۇنچلۇق كۆرۈنمەي قالدى. دېمىسىمۇ، ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن كۈندە نەچچە قېتىم دوقۇرۇشۇپ يۈرىدىغان كىچىككىنە مىتىرىقلارغۇ! ئۇلار ئىتتىپاقنىڭ ئاددىي ئەزاسى، ئۇ بولسا ئىتتىپاقنىڭ يوغان شۇجىسى! ھەرقانچە سوئال - سوراق قىلىسىمۇ، ئاغزىنى يىم قىلىۋالسا نېمە قىلالايدۇ، ناھايىتى كەلسە، بىرنەچچە شاپىلاق ئۇرار، ئوغۇل بالا ئۈچۈن بىرنەچچە شاپىلاق دېگەن نېمىتى! كېيىن تېخى ئۇلار ئۇنىڭ دەردىنى تارتىدۇ ... ئاغزىڭنى چىڭ تۇت، زايىت! سەۋرلىك، چىدامىلىق بول! ئاغزىڭ قان بىلەن تولۇپ كەتسىمۇ، دۈشمەننىڭ ئالدىدا تۈكۈرمە! غەلىبە ساڭا يار! ...

زايىت ۋۇجۇدىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان ئەنە شۇنداق ئىلاھىي جاسارەتنىڭ كۈچى بىلەن يېنىدىكىلەرگە چەكچىيىپ قاراپ ۋارقىراشقا باشلىدى:

— سىلەر ئەخمەقلەر ، ماڭا تۆھمەت قىلىۋاتىسىلەر ! سىلەرنىڭ دەۋاتقان گېپىڭلار بەڭگىنىڭ خىيالى ، قۇرۇق پەرەز ! ئۆتكەنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە تەشكىل ، رەھبەرلىك قارار چىقىرىپ بولغان ، ئۇنى ھېچكىم ئاغدۇرۇۋېتەلمەيدۇ ، سىلەرنىڭمۇ قولۇڭلاردىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ ! بۈگۈنكى سۈيىقەستلىك ھەرىكىتىڭلار ئۈچۈن ، تېخى كۆرىدىغانىنى كۆرىسىلەر ! ئەڭ ياخشىسى ، مېنى ۋاقتىدا قويۇۋېتىڭلار ، بۇ بىر ئويۇن بولۇپ قالسۇن !

— توغرا ، بۇ بىر ئويۇن ! — دېدى سەلەي تەمكىنلىك بىلەن ، — لېكىن ئۇنىڭ قىزىق يېرىگە تېخى كەلمىدۇق ، داۋاملاشتۇرمىساق بولمايدۇ . قېنى ، مۇنكىر ، نەكىرلەر ، ئەمدى سىلەر ئويۇنۇڭلارنى باشلاڭلار !

شۇ گەپ بىلەن تەڭ مەتكېرىم مەتقاسىم قولچىراغنى ۋاللىدا ياندۇردى ، گايىت مايىت كىچىك بىر چىگىرتكىنى سومكىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى ، نېمە ئىش ئىكەنلىكىگە ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇرغان زايىتنىڭ ئالدىدا يوغان بىر چار يىلان ۋىشىلداپ باش كۆتۈردى . قورققىنىدىن كۆزلىرى چەكچىيىپ ، ئۆڭسىلى ئۆچكەن زايىت «ۋايجان !» دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئۆزىنى ئارقىغا ئاتتى . لېكىن ئاقنىيازنىڭ كۈچلۈك قوللىرى ئۇنىڭ گەجگىسىدىن قاماللاپ تۇتۇپ قىمىرلىغىلى قويمىدى . بوۋاقنىڭ بىلىكىدەك يوغانلىقتىكى سۈرلۈك يىلان دەممۇ دەم ئاچىماق تىلىنى سوزۇپ ، تولغانغان ، ۋىشىلدىغان ھالدا ، زايىتقا قاراپ سۈيلاپ كېلىشكە باشلىدى . مەتكېرىم مەتقاسىمنىڭ قولىدىكى چىراغ-نىڭ كۈچلۈك نۇرى ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى يورۇتۇپ تۇراتتى . قورقۇش ، ۋەھىمىدىن زايىتنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىققاندەك سوقۇپ كەتتى ، پۈتۈن بە-دىنىگە بەزگەك تىترىكى ئولاشتى ، تىلى كالۋالىشىپ ، چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى ...

— ئەمدىغۇ راست گېپىڭنى ئېيتارسەن ، زايىت ! — دېدى سەلەي قاتتىق تەھدىت بىلەن ، — بولمىسا يىلاننى بوينۇڭغا ئوراپ قويۇپ ، بىز كېتىۋېرىمىز ، بىرلا نەشتەر ئۇرۇپ جېنىڭنى ئالىدۇ ، يىلان چېقىپ ئۆلگەن بولسەن ، توگەيدۇ ! قانداق ، ئېيتامسەن ياكى ئەجىلىڭنى كۈتەمسەن !

— ئېيتاي ... يىلاننى يوقىتىڭلار ! ... — دېدى زايىت ھولۇقۇپ ، يالۋۇرۇپ ، — خوش بولاي ... دەرھال يوقىتىڭلار ... مەن ئېيتاي ...

پىلگە ئوخشاش كۈچلۈك ، قامەتلىك ھايۋاننىڭمۇ كىچىككىنە چاشقان كۆشەندىسى بولغىنىدەك ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدىغان مەنمەنچى زايىتنىڭمۇ ئەڭ قورقۇدىغان ، ئەجەللىك كۆشەندىسى يىلان ئىدى . ئۇ يىلان-نىڭ ئۆزىنى كۆرۈش تۈگۈل ، ئۇ توغرىدىكى گەپنى ئاڭلىسىمۇ كۆزلىرى تىنىپ ، چىرايى سارغىيىپ كېتەتتى . ئۇنىڭ بۇ ئاجىزلىقى ئىككىنچى يىللىقتا ئوقۇۋاتقاندا ، «ياشلار ئۆستىڭى» قۇرۇلۇشىغا ئەمگەككە چىققاندا ، مەلۇم بولۇپ قالغانىدى . كىمدۇر بىرسى قىزىقچىلىق قىلىپ ، قول ياغلىقىغا ئورالغان كىچىككىنە بىر تۈگۈنچەكنى ئۇنىڭغا بەردى ، ئۇ «قايسى قىزنىڭ يالدامسىدۇ بۇ ؟» دېگەن قىزىقىش بىلەن تۈگۈنچەكنى ئاچتى ، تۈگۈنچەكتىن بىر نەرسە لۇممىدە بېشىنى كۆتۈردى ، زايىت «ۋايجان !» دەپ ۋارقىرىغىنىچە ، قولىدىكى تۈگۈنچەكنى تاشلاپ ، ئارقىغا داجىدى ، ئۇ يېڭىلا سۇ باشلانغان تاش ئۆستەڭنىڭ بويىدا بولغاچقا ، ئۆزىنى توختىتالماي ئۆستەڭگە چۈشۈپ كەتتى ، ئۇنى شىددەتلىك ئېقىن خېلى يەرگىچە دومىلىتىپ باردى ، شۇ چاغدا ، ئاقىنى-ياز ، شەۋكەت ۋە تۇرغۇنلار ئۇنى قۇتقۇزۇپ قالغانىدى . بۇ ئىش ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە خېلى كۈنلەرگىچە چاقچاق ۋە لەتىپىنىڭ تېمىسى بولۇپ قالدى . ئەس-لىدە ، ھېلىقى تۈگۈنچەكتىن چىققىنى ، نىلۇن تالالىرىدىن توقۇلغان قىزلارنىڭ بەلبېغى بولۇپ ، بىرسى ئۇنى چىرايلىق تۇرمىلەكلەپ ، ياغلىققا ئوراپ ، زايىتنى قەستەن قورقۇتۇش ئۈچۈن قايسى بىر قىزنىڭ سوۋغىتى سۈپىتىدە ئۇنىڭغا بەرگەنىدى . دېگەندەك ، ئىرماش - چىرماش قىلىپ توقۇل-غان ، سۇررەڭلىك بەلباغنىڭ توقىلىق بېشى ياغلىقنى ئېچىش بىلەن تەڭ ئىلاستىكلىق ھالدا لۇممىدە كۆتۈرۈلۈپ ، زايىتنىڭ كۆزىگە بەئەينى سۇرلۇك يىلاندەك قورقۇنچلۇق كۆرۈنگەنىدى .

مانا شۇ قېتىم ، زايىت ئۆزىنىڭ دۇنيادا ئەڭ بەك قورقىدىغان نەرسىسى يىلان ئىكەنلىكىنى ئاشكارىلىغان ، ساۋاقداشلىرىمۇ ئۇنىڭ ئەڭ ئەجەللىك ئا-

جىزلىقى يىلاندىن قورقۇش ئىكەنلىكىنى بىلگەنىدى. بۇ قېتىم تۇت ساۋاقداش ئۇنى قانداق ئىقرار قىلدۇرۇشنى مەسلىھەتلەشكەندە، ئىككى يىل بۇرۇنقى ئەنە شۇ ئىشلارنى ئەسلەپ، ئۇنى ئۇرۇپ، جىسمانىي جەھەتتە قىيىنغاندىن كۆرە، روھىي جەھەتتە قورقۇتۇپ ئىقرار قىلدۇرۇشنىڭ ياخشىلىقلىرى ئۈستىدە سۆزلەشكەن ۋە شۇ مەقسەتتە، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن، ئاقنىياز بىلەن گايىت مايىت ئۇلانباي يولىدىكى ساسلىقتىن مانا شۇ زەھەرسىز سۇ يىلىنىنى تۇتۇپ كېلىشكەنىدى...

زايىت ئالاقزادىلىك ئىچىدە ئىقرار قىلىشقا باشلىدى. گايىت مايىت يىلاننى قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پۇلاڭلىتىپ تۇراتتى.

— خەتنى كۆيدۈرۈۋەتتۇق... — دېدى ئۇ ۋە ئۇنىڭدىكى مەزمۇنلارنى دۇدۇقلاپ سۆزلەپ، سەلىم ئەپەندىنىڭ تۆھمەت بىلەن قارىلانغانلىقىنى ئىقرار قىلدى.

سەلەي ئۇنىڭغا جىددىي بۇيرۇق چۈشۈردى:

— ئېغىزدا ئىقرار قىلغانلىرىڭنى دەرھال ماۋۇ قەغەزگە يېزىپ قولۇڭنى قوي! — ئۇ بىر پارچە قەغەز بىلەن قەلەمنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، مەتكىرىم مەتقاسىم قول چىراغنى تۇتۇپ بەردى، گايىت مايىت يىلاننى يىغىشتۇرۇپ قويۇپ، ئاقنىياز بىلەن تاماكا چېكىشكە تۇتۇندى...

شۇ چاغدا، جىگدىلىكنىڭ يېنىدىكى يولدىن كىنودىن يانغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى بىلەن كۈلكە-چاقچاقلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى، زايىت غايىبانە بىر مەدەتكە ئېرىشكەندەك جانلىنىپ قالدى، ئۇ شۇنداق بىر چاققانلىق ھەم چوڭ يۈرەكلىك بىلەن مەتكىرىم مەتقاسىمنىڭ قولىدىكى چىراغنى ئۇرۇپ چۈشۈرۈپ، «ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار!» دەپ ۋارقىرىغىنىچە، ئۆزىنى يول تەرەپكە ئاتتى، يولدىن ئۆتۈۋاتقانلار ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۇپۇر-تۇپۇر بولۇشتى. پۇرسەت قولدىن كەتتى، ۋاھ! ئىسىت... زايىت يەنە قۇتۇلۇپ قالدى!

13

بۇ يەر — ھاياتبەخش ئۆستەڭ بويى خۇددى سىنىڭ دىلكەش دوستلىرىڭدەك، يۈرەك سىرلىرىڭنى ئاڭلايدۇ، دەردلىرىڭنى يەڭگىللىتىپ، خۇشاللىقىڭغا خۇشاللىق بەخش ئېتىدۇ، بۇ يەر ئادەمنى غەم - ئەندىشىدىن خالاس قىلىدۇ، ھاياتنىڭ گۈزەللىكىگە، مۇھەببەتكە، سۆيگۈگە زوق ۋە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. ئۇنىڭ مەڭگۈ ئويغاق تەبىئىتى، تىنىمسىز شارقىرىشى سىنىڭ يۈرەك ھەرىكىتىڭ بىلەن بىرلىشىپ، سىنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە، تېخىمۇ ساپلىققا ئېلىپ كېتىدۇ! ...

ئىككى دوست — ئاقنىياز بىلەن شەۋكەت بۇگۈن يەكشەنبە چۈشتىن كېيىن، ئۇرۇمچى ئۆستىڭىنىڭ ئەنە شۇنداق سالقىن، دىلكەش بويىغا كېلىپ ئۇزاق پاراڭلىشىپ ئولتۇردى.

— شەۋكەت، ئەمگەك جىددىي بولغان ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى ئاقنىياز دوستىنىڭ قارىداپ كەتكەن ھارغىن چىرايىغا قاراپ، — ئۆز ۋاقتىدا، داشۆنىڭ ئىزنىكنى كۆكرەككە تاقىغاندا، ھېچقانداق ئېغىرلىق سەزمىگەن بولغىيدىڭ، ئەمدى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىزنىكنى دۇمبىدە كۆتۈرگەندە، چارچاپ قالدىڭمۇ نېمە؟ يېقىندىن بېرى، خېلى جۇدەپ قاپسەن! ...

— توغرا، توغرا دېدىڭ، — دېدى شەۋكەت ئىككى ئالقىنى بىلەن يۈزىنى سىلاپ قويۇپ، — ئېھتىمال، ئەمگەك بىلەن ۋۇجۇدۇمدىن بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىللەتلىرى چىقىپ كېتىپ، خاسلا پرولېتارىياتنىڭ ئېلېمىنتلىرى قالغان ئوخشايدۇ. شۇڭا بىر ئاز جۇدەڭ كۆرۈنسەم كېرەك!

ئىككىسى تەڭلا مەنىلىك كۈلۈشۈپ كەتتى. بىر دەقىقىلىق كۈلكە ۋە سۈكۈتتىن كېيىن، شەۋكەت ئويغا چۆمگەن ھالدا سورىدى:

— ھېلىقى ئىشلار نېمە بولۇپ كەتتى، ئاقنىياز؟ سەلىم ئەپەندى ئاشۇنداق ئۇۋالچىلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋېرەرمۇ؟

— ياق، ئۇنداق ئۆتۈپ كەتمەس! — دېدى ئاقنىياز ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بىلەن، — ھازىر گەرچە نامەردلەرنىڭ چاڭگىلى مەردلەرنىڭ ياقىسىدا بولسىمۇ، لېكىن ئۇزۇنغا قالماي بۇ تەتۈر پەلەك ئۆزگىرىدۇ. خۇددى قۇياش چىقىش بىلەن تەڭ تۇمان تارقىغاندەك، گۈزەل، چىرايلىق بولۇپ ئۆزگىرىدۇ! بىز ھازىر ئوقۇتقۇچى ھەم ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا جامائەت پىكرى تەييارلاۋاتىمىز، ھېلىقى خەتنى ئوقۇغان غۇنچە قىز بىلەن جىگدىلىكتە زايىتنىڭ ئېغىز ئىقرارىنى ئاڭلىغان تۆتىمىز قوشۇلۇپ، مەكتەپ پارتكومىغا بىر خەت يازدۇق. مېنىڭچە، بۇ خەت جەزمەن رەھبەرلىكنىڭ دىققىتىنى قوزغايدۇ!...

— شۇنداق بولغاي، ئىلاھىم! — دېدى شەۋكەت ۋە خۇددى جاڭگالدىكى قۇرۇق سوكسوكتەك يىرىكلىشىپ كەتكەن قوللىرى بىلەن ئاقنىيازنىڭ يەلكىسىگە قېقىپ تۇرۇپ داۋام قىلدى، — دوستۇم، مەن يېقىندىن بۇيان، نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلىدىم. نۇرغۇن نەرسىلەرنى چۈشەندىم. ئەڭ چوڭقۇر چۈشەنگەن نەرسەم، دۈشمەننىڭ ساڭا ئاتقان تېشى زەخمەت تېشى ئەمەس، بەلكى رەھمەت تېشى ئىكەن: ئۇنىڭدىن قالغان ئىز ئازاب ئىزى ئەمەس، بەلكى سائادەت ئىزى ئىكەن!... مەن يادىمغا كەلتۈردۈم، بىلەمسەن نېمىنى؟ ئاشۇ بىرىنچى، ئىككىنچى يىللىق ۋاقتىمىزدا بىللە تۇرغان سىنىپ، ياتاقلارنى... ھال رەڭدىكى تاملار، قېلىن ماتراسلىق كارىۋاتلار، جىگەررەڭ سىرلىق قاتار-قاتار پارتىلار، قەۋەت-قەۋەت پارۋايلىق بىنالار... مانا شۇ ۋاقىتتا مەن ھاياتنى، دوستلۇقنى، مۇھەببەتنى چۈشەنگەندەك قىلاتتىم، ھەممە نەرسە ھەل بولغاندەك تۇيۇلاتتى. ئەمدى بولسا... ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىسەن... قانچە ۋاقىتلار بىھۇدە ئۆتۈپ كەتتى... ھەي!... سۆزلەشنىڭ نېمە كېرىكى بار، ئۆمۈر ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ، بىراق ھازىر بەزى نەرسىلەر — ئەلۋەتتە سىياسىي ھاياتقا، ئادەمگە باغلىق نەرسىلەر چۈشىنىشلىك بولۇشقا باشلىدى...

— شۇنداق... چۈشىنىشلىك بولۇشقا باشلىدى... — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى ئاقنىياز خۇددى ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىۋاتقاندەك

چوڭقۇر بىر ئىچكى تۇيغۇ بىلەن ، — ۋۇشۇ قىسقىغىنا ۋاقىتتا بىشىمىزدىن نېمە ئىشلار ئۆتمىدى ! … ھەي ! … تۇرمۇش ھەقىقەتەنمۇ مۇرەككەپ ، سىرلىق ، شەپقەتسىز ئىكەن ! … ئۇ ھەممىمىزنىڭ ئالدىغا ئىنتايىن قىيىن ، مۇشكۇل ئىمتىھان سوئاللىرىنى قويىدى . كىملەر ئۆتۈپ ، كىملەر قالمىدى ، دەيسەن ! … مەنمۇ زايىتنى ئەمدى چۈشەندىم ، راستتىنلا ، بىر تاغار تۇزنى بىللە يەپ يۈرۈپ چۈشەندىم ، دانالار توغرا ئېيتىپتىكەن : «ئۆزىنىلا ئويلايدىغان بەدنىيەت دوستتىن ، جىننى يولۇقىغا تىككەن ئىت ياخشى» كەن ! …

يىراقلاردىن شوخشۇپ كەلگەن ئويناق تاغ سۈيى سىموننت قىرغاقلارنى سۆيۈپ ، شادىمان ئاقماقتا . ئۇنىڭ مۇڭلۇق ، يېقىملىق كۈيدەك لەرزان شارقىرىشى ، ئۇنچە چاچرىتىپ كۆۋەجىشى ئىككى دوستنىڭ قەلبىدىكى قايغۇ ـ ھەسرەت ، دەرد ـ ئەلەملەرنى ئۆزىنىڭ شىپالىق ئېقىندا ئاللىقاياقلارغا ئېقىتىپ ، ۋۇنىڭ ئورنىغا ، مۇشۇ مۇنبەت تۇپراقتا يىلتىز تارتىپ ، بىخ ئۇرۇۋاتقان ھايات گۈزەللىكىنىڭ چەكسىز ھۇزۇرىنى ، ناخشىدەك شوخ ۋە چىرايلىق ، يورۇپ كېلىۋاتقان تاڭدەك ئىللىق ۋە جۇشقۇن تۇرمۇش مەنزىرىسىنىڭ رومانتىك پەيزىنى بەخش ئەتكەندى …

ئۇلار كۆڭۈل غەشلىكلىرىنى يۇيۇپ ، قەلبدە ئۈمىد ۋە شادلىق ئويغاتقان پاك ۋە ھالال سۇنىڭ بىردە تۇرمەللىنىپ يەڭگىل ئۆركەش ياسىشىغا ، بىردە چوڭقۇر قايىنام ھاسىل قىلىپ ، سۇرلۇك تولغىنىشىغا قاراپ خېلى ئۇزاق جىمجىت ئولتۇردى . كېيىن ، ئاقنىياز بىرنەرسە ئېسىگە كەلگەندەك ، دىققىدە چۆچۈپ :

— ئېسىمدىن كۆتۈرۈلگىلى تاس قاپتۇ ، — دېدى ۋە يانچۇقىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ شەۋكەتكە ئۇزاتتى ، — تۇرغۇندىن كەلگەن خەت ، كۆرۈپ باققىن ، بۇ خەت مېنى بەك ھاياجانلاندۇردى …

شەۋكەتمۇ قىزىقتى ۋە خەتنى قولىغا ئېلىپ ، ئالمان ـ تالمان ئاچتى …

«دوستۇم ئاقنىياز، سەن ئارقىلىق شەۋكەتكە سالام!

بۇ قېتىمقى خېتىڭ مېنى گويا ھېيت خۇشاللىقىدەك، شادلىققا چۆمدۈردى! شەۋكەت بىلەن بىللە چۈشۈپ ئەۋەتكەن رەسىمنى كۆرۈپ بەكمۇ ھاياجانلاندىم. بىزنىڭ قوشماق مېغىزدەك، ئايرىلماي ئۆتكەن ئاشۇ غەمسىز، قۇۋناق چاغلىرىمىز ئېسىمگە كېلىپ، كۆڭلۈم ناھايىتى يېرىم بولدى. تۇرمۇش دېگەن تولىمۇ غەلىتە، شەپقەتسىز نەرسە ئىكەن! قارىغىنا، قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە، بىز تۆت دوستنىڭ تەقدىرىمىز نېمە بولۇپ كەتتى-ھە؟!... بىز ئۆزىمىزنى بىر كېمىگە چىقىپ، پايانسىز دېڭىزدا بىللە كېتىۋاتقان، جېنىمىزمۇ، تېنىمىزمۇ مەڭگۈ بىرگە بولىدىغان ئۆمۈرلۈك دوستلار، دەپ ھېسابلايتتۇق! نەدىكىنى، ئازراق بوران كۆتۈرۈلۈۋىدى، كېمىمۇ، بىزمۇ چاك-چېكىمىزدىن بۆسۈلۈپ كەتتۇق!...

بولدىلا، خۇشاللىق چاغلاردا بۇنداق كۆڭۈلسىز گەپلەرنى يېزىپ نېمە قىلاي! ئاداش، يېقىندىن بېرى مەنمۇ بىرئاز ئالدىراش بولۇپ قالدىم. كەيپىم چاغ، ئىشلىرىم ئوبدان! تېخى بىرنەچچە ئاينىڭ ئالدىدا ئىنتائەتمەن ئوقۇغۇچى ئىدىم، ئەمدى ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدىم. ئويلىسام، ئۆزۈمنىڭمۇ كۈلگۈم كېلىدۇ. نېمە ئىش بولغانلىقىنى قىزىقىۋاتامسەن؟ ئەمىسە ۋاقىپ بولغىن: ناھىيىلىك پىلانلاش ئەترىتىدە تىلماچلىق قىلىپ يۈرۈپ، بىرنەچچە باشلىق بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدىم. يېقىندا، ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ، قايىل قىلىپ، يېزىمىزدا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئېچىشنى قولغا كەلتۈردۈم. ھازىر شۇنىڭ جىددىي تەييارلىقىنى قىلىۋاتىمەن. ئەمدى يېزىمىزدىكى پۇتى يالىڭاياغ، قوللىرى قاسماق ئۆسمۈرلەرنىڭ ھەر خىل سەۋەب بىلەن ئوقۇيالماي، مەڭگۈ نادانلىقتا قالىدىغان پاجىئەلىك تەقدىرى ئۆزگەرمەكچى! دوستۇم، بىلسەڭ مەن بۇ ئىشنى مۇشۇ يەرگە كېلىپلا ئويلاشقا باشلىغانىدىم. ئوقۇش يېشىغا يەتكەن تالاي باللارنىڭ نامراتلىق، نادانلىق سەۋەبىدىن كۆڭلى قاراڭغۇلۇققا

پېتىپ ، ياۋايىلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئىچىم سىيرىلىپ كەتكەنىدى . ئېسىڭىزدىمۇ ، بىر قېتىم سەلىم ئەپەندى بىزگە : « بىلىم ئۆگەنمەيدىغان ئادەم زىرائەت ئۆنمەيدىغان يەرگە ئوخشايدۇ ! » دېگەنىدى . توغرا ، زىرائەت ئۆنمەيدىغان يەرنىڭ كىمگە كېرىكى ؟ ئۇنداق يەر ئۆزىگىمۇ ، باشقىلارغىمۇ نەپ بەرمەيدۇ ! ئويلاپ قارىسام ، مەنمۇ بىر چىدىماس ، يارىماس نەرسە ! داشۆنى يېرىم تۈگەتتىم ، سىلەرنى تاشلاپ قاچتىم ! ئەمدى كۆز ئالدىمدا قاڭقىپ يۈرگەن ئاشۇ گۇناھسىز ، ناتىۋان باللارنى بولسىمۇ ئوقۇتۇپ ، شۇ باھانىدا ئۆزۈممۇ ئوقۇپ ، گۇناھىمنى يۇيسام بولمايدۇ ! دوستۇم ، مەن يېقىندىن بۇيان ، نۇرغۇن نەرسىلەرنى كۆردۈم ، نۇرغۇن ئىشلارنى ئويلىدىم . ئەگەر زېھىن قويۇپ قارىساڭ ، ئادەملىرىمىزنىڭ روھى سۇنۇق ، ئۇلار ھېچ نەرسىگە ئىشەنمەيدۇ ، ھەممىگە گۇمان بىلەن قارايدۇ ، ئەتىكى كۈندىن ئۈمىد ئۈزگەن ، روھى مېيىپ ! بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدە ؟ زادى نېمىدە ؟ مېنىڭچە ، بۇنىڭ سەۋەبى — تەربىيىمىزنىڭ يامانلىقىدا ! بىز باللارنى كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپلا مۇستەقىل پىكىر قىلماسلىققا ، كۆڭلىدىكى گەپنى ئېيتماسلىققا ، قارىغۇلارچە ئىتائەتچان بولۇشقا مەجبۇرلايمىز ! ئەلشىر ناۋايى تۆت ياش ۋاقتىدا ، ئاتىسىنىڭ ئالىم ، ئۆلىما ۋە شائىر دوستلىرىنىڭ سۆھبىتىگە قاتناشقان ، ئۇلارنىڭ ئىلىم - ئىرفان ، ئەدەبىيات ۋە ھايات ھەققىدىكى پىكىرلىرىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلىغان . بىز بولساقچۇ ، باللىرىمىزنى ھەرگىزمۇ چوڭلار بار يەرگە يولاتمايمىز ، « چوڭلارنىڭ گېپىگە ئارىلاشما ، ئەدەبسىزلىك بولىدۇ » دەپ كايىيمىز . ھەممە نەرسىنى تەقىقلەپ ، چەكلەپ ، ئاخىر باللىرىمىزنى مۇشتەك ۋاقتىدىن تارتىپلا ، روھى زەئىپ ، جۈرئەتسىز ، ئىشەنچسىز قىلىپ قويىمىز . بۇنداق تەربىيە كۆرگەن بالا ھېچقاچان مۇستەقىل پىكىر قىلالمايدۇ ، خۇشاللىقنى ياكى خاپىلىقنى بىرەرسىگە پىتنىپ ئېيتالمايدۇ ، رەددىيە بېرىشتىن چۆچۈيدۇ ! شۇنداق قىلىپ ، دائىم بىرەرسىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرىدىغان ، بىراۋنىڭ ئەقلى بىلەن ئىش قىلىدىغان قۇلغا ئايلىنىدۇ . بىرنەچچە ئون يىلدىن بېرى ، مانا شۇنداق يارىماس تەربىيە ئۇسۇلى بىلەن روھى ئەب-

گاھ، پىكرى زەئىپ، ئەقلى ناقىس قۇللار تەربىيلىنىپ ۋايىغا يەتتى، قانچىلىغان كىشىلەر ئەنە شۇنداق خىلمۇ خىل قورقۇش سەۋەبى بىلەن ئۆزلە-رىنىڭ قىسمەتلىك ئىززەت - ھۆرمىتىنى يوقىتىپ قويدى - ھە ؟! بىزنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز بالا چېغىدىنلا « خوش - خوش، خوپ - خوپ » دەپ تۇرىدىغان ئادەتكە كۆنۈۋالغان. ئاتا - ئانىلارمۇ بالىلىرىنىڭ كىچىك چېغى-دىنلا « خوپ، شۇنداق، ماقۇل » دېيىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئاشۇنداق دېيىشكە ئۇستا باللار ھەر خىل ياخشى باھا ۋە ئىنئاملارغا ئېرىشىدۇ. ۋەھا-لەنكى ئاتا - ئانىلار قانداق ئەھۋاللاردا « ياق »، « ئۇنداق ئەمەس » دېيىشكە بولىدىغانلىقىنى ياكى « ياق » دېيىشنىڭ لازىملىقىنى ئەزەلدىن كۆرسىتىپ بەرمەيدۇ. بۇنداق تەلىم - تەربىيىنىڭ غەيرىي تەبىئي يامان ئاقىۋىتىدە ھەرقانداق ئادەم بۇيرۇققا شەرتسىز ئىتائەت قىلىدىغان، بۇيرۇق بولسىلا « ھە » دەپ ئىجرا قىلىشنى بىلىدىغان، مۇستەقىل كاللىسى يوق ماشىنا ئادەمگە ياكى ئىتائەتمەن قۇلغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ۋەھالەنكى ئاللاتائالا ھەرقانداق ئىنساننى ھۆر قىلىپ ياراتقان، ئاللانىڭ ھۆر بەندىلىرىنى قۇلغا، روھى مېيىپ كىشىلەرگە ئايلاندۇرۇش ئىنتايىن چوڭ گۇناھ ئەمەسمۇ ؟! ئۆ-زىنى پىكىر ھەم روھ جەھەتتىن ئازادە ھېس قىلمىغان ئادەم ھېچقاچان جىسمانىي جەھەتتىن ئازاد بولالمايدۇ!

ئاقنىياز، سەن قاراپ باق، بىزنىڭ باللىرىمىزنىڭ نەزەر دائىرىسى قانچىلىك ؟ ئۇلارنىڭ رادىئونى ئاچسا، ئاڭلايدىغىنى ناخشا، سەھنىگە قارىسا، كۆرىدىغىنى ئۇسسۇل! بىزنىڭ تەشۋىقاتىمىز ئەنە شۇ! شۇڭا ئەۋلادلىرىمىزنىڭ كاللىسىدا، تەبىئي ھالدا، « ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى » دېگەن ئۇقۇم پەيدا بولىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ بىلىدىغىنى، قىزىقىدىغىنى شۇ بولۇۋاتىدۇ، ئۇلار بىزنىڭ ئالىملىرىمىزدىن، تارىخچىلىرىمىزدىن، يازغۇچى، شائىرلىرىمىزدىن، ھەرساھە مۇتەخەسسىسلىرىمىزدىن خەۋەرسىز! شۇڭا، ئۇلاردا بۇ جەھەتتە ئىنتىلىش، قىزىقىش يوق! ئۇلار بىزنىڭ تارىختىكى ئۇلۇغ شەخسلىرىمىزنى ئەمەس، ھەتتا ھازىر ھايات ياشاۋاتقان، مىللىي مەدەنىيىتىمىز

ئۇچۇن تـۆھپە يارىتىۋاتقان جاپاكەش شەخسلىرىمىزنىمۇ بىلمەيدۇ ! ئۇنى بىلـ
مىگەچكە، ئۆزىنىڭ تارىخىنى ۋە ھازىرىنى چۈشەنمەيدۇ ! ...

دوستۇم، مەن بىر ئاز قايناپ قالدىممۇ، قانداق ؟ ئەگەر ساڭا شۇنداق تـۇيۇلغان بولسا، پىشىنى سەل - پەل تارتىپ قويساڭ بولىدۇ. ئەمما، مەن بۇ پىكىرلىرىمنى قۇمباغ يېزىسىدا تۇنجى قېتىم قۇرۇلغان ئۈچ سىنىپلىق باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ تەربىيە پروگراممىسى قىلماقچىمەن ! ئىشىنىمەنكى، ئانچە يىراق بولمىغان كەلگۈسىدە، چوقۇم ئۇنىڭ ئۇنۇمى كۆرۈلىدۇ ! ئالدىراپ تۇرۇۋاتىمەن، ئاداش ! ئەمىسە خوش، خېتىمنىڭ ئاخىرىنى ئابدۇقادىر بېدىلنىڭ مۇنۇ شېئىرى بىلەن تۈگەتتىم :

‹ كۆزۈڭ ئاچ، نەدىدۇر دوزاخ ۋە جەننەت ؟!
ئىشنىڭ نەتىجىسى، مەھسۇلى مېھنەت.
نەدىكى يامان ئادەت بولدى رەھنامە،
جەھەننەم شۇندادۇر، بىلىپ قوي، ئەمما —
ياخشىلىق ئۇرۇقىنى چاچساڭ ھەريان،
جەننەت مېۋىسىنى بېرەر بىگۇمان ! ›

1962 - يىل، 28 - سېنتەبىر، قۇمباغ.»

ئاپتورنىڭ ئاخىرقى بايانى

ھۆرمەتلىك كىتابخانلىرىم، قەلەم مۇشۇ يەردە توختىدى، داۋاملىق يېزىۋېرىپ، سىزنى ئەسنىتىپ قويۇشتىن قورقتۇم! ئاخىرىدا، سىزگە پەقەت ئىككى ئېغىز سۆزلا ھەدىيە قىلىمەن:

ھەي قەدىرلىك بۈگۈنكى ياشلار! سىلەر ئۇلارنىڭ ئىسمىنى مەڭگۈ ئېسىڭلاردا تۇتۇڭلار. 21 ـ ئەسىرنىڭ سەلتەنەتلىك يىللىرىغا قەدەم قويۇپ، تېخىمۇ ئىللىق باھار نۇرىغا، تېخىمۇ ئوتلۇق قۇياش تەپتىگە، تېخىمۇ شېرىن ھايات پەيزىگە چۆمگەن ۋاقتىڭلاردىمۇ، ئاشۇ كۆك يۈزىنى بىر مەھەل ئېزىتقۇ تۇمانلار توسۇپ، زېمىننى جۇت ـ شۇۋرغان قاپلىغان 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىنى ئۇنتۇماڭلار! چۈنكى، ئاشۇ قىسمەتلىك يىللاردا، ئاشۇ ئەزىز يەرلەردە، سىلەرنىڭ تالاي ئاكىلىرىڭلار بىلەن تالاي ھەدىلىرىڭلارنىڭ قان ـ ياشقا تولغان ئېچىنىشلىق تارىخى بىلەن دوستلۇق، مۇھەببەت ۋە بىلىم ئىشقىدا يانغان يالقۇنلۇق ئەسلىمىلىرى قالغان. ئۇ چاغدا، گەرچە ئۇلار ناھايىتى كاج تەلەي بولسىمۇ، لېكىن خۇددى سىلەرگە ئوخشاش، ھاياتقا، گۈزەللىككە، ئىستىقبالغا ئىنتىلگەن ساپ، سەبى، جۇشقۇن ياشلار ئىدى!.....

1993 ـ يىل، ئاپرېل — ئىيۇل، ئۈرۈمچى.

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخەت ھاشىم
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: ئابدۇكېرىم نەسرىددىن
مەسئۇل كوررېكتورى: پەرىدە ئېلى

ئاي يامغۇرى

*

ئاپتورى: ئەخەت تۇردى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھرى جيەنجۇڭ كوچىسى 54 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1168 × 850 مىللىمېتىر 32/1
باسما تاۋىقى: 13.5 قىستۇرما ۋارىقى: 5
1994 - يىل 8 - ئاي 1 - نەشرى
1994 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىرىژى: 4600 — 1
ISBN7-228-2739-6/I·966
باھاسى: 5.50 يۈەن

责任编辑 ：艾海提· 阿西木
封面设计 ：克里木·纳斯尔丁
责任校对 ：帕丽达·艾利

月亮雨（维吾尔文）
（长篇小说）
艾海提·吐尔迪著

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号 邮政编码 830001）
新疆新华书店发行
新疆人民出版社微机室排版
新疆新华印刷厂印刷
850×1168 毫米32 开本 13.5 印张 5 插页
1994年8月第1版 1994年8月第1次印刷
印数：1 ——4600

ISBN7－228－03041－9/I·1093 定价：5.50元